כול כתבי סילו

כרך 1

מבוא לכרך 1

כתביו של סִילוֹ (*Silo*) הגיעו באופן מקוטע לקוראים רבים, ונמנע מהם מעקב מסודר ושלם אחר כתבים אלו, כפי שהיו רוצים. המהדורה הנוכחית של *כול כתבי סילו* נועדה לתת מענה לקושי זה; היא מאגדת את יצירותיו באוסף מקיף העוקב אחר רצף הופעתן הכרונולוגי. בחירה זו נבעה מכך שהמחבר מוסיף ליצור ולהתחדש, ועל כן סידור לפי נושאים עלול היה ליצור בעתיד אי-התאמות במערך הכולל של היצירה.

הוצאה לאור של *כול כתבי סילו* ניצבת בפני מגבלה מעשית של גודל הכרך, שאינה ניתנות לפתרון באמצעים הפשוטים כהקטנת הגופן או דיקוק הנייר. נדרש יותר מכרך אחד על מנת שהיצירות תהיינה נוחות לעיון. על כן, הכרך השני עתיד לראות אור בקרוב.

בכרך זה מופיעות שבעת יצירותיו הראשונות של סִילוֹ: *לְהַאֲנִישׁ אֶת הָעוֹלָם; הִתְנַסּוּיוֹת מֻדְרָכוֹת; תְּרוּמוֹת לְמַחֲשָׁבָה; מִיתוֹסִי־שִׂרְשׁ אוּנִיבֶרְסָלִיִּים; יוֹמוֹ שֶׁל הָאַרְיֵה הַמְכֻנָּף; אִגְּרוֹת אֶל יְדִידַי וּ-סִילוֹ מְדַבֵּר*. ההרצאות וההקדמות שליוו רבים מספרים אלו במהדורותיהם הראשונות הוסרו מכרך זה, אם כי חלקן נכלל ב-*סִילוֹ מְדַבֵּר*. כדי להקל על הקורא, צירפנו להלן הערות קצרות שמשמשות כנקודות התמצאות בנושאי היצירות.

1. *לְהַאֲנִישׁ אֶת הָעוֹלָם* מאגד שלושה חיבורים בסגנון הפרוזה הפיוטית, המאופיינים בפנייה ישירה אל הקורא ובמבנה של פסקאות קצרות. הראשון שבהם, *הַמַּבָּט הַפְּנִימִי*, הושלם בשנת 1972 ותוקן ב-1988. כתיבת החיבור השני, *הַנּוֹף הַפְּנִימִי*, הסתיימה ב-1981 והחיבור עבר שינויים מאוחרים יותר ב-1988. החיבור האחרון, *הַנּוֹף הָאֱנוֹשִׁי*, נכתב ב-1988. בין הפרסום הראשון של *המבט הפנימי* לבין תיקונו חלפו *שש-עשרה* שנים, שבמהלכן הופץ הספר בשפות רבות במזרח ובמערב. תפוצה זו הולידה קשר אישי ותכתובת ענפה בין המחבר לקוראים מכל רחבי תבל, עובדה שתרמה להחלטה לעדכן פרקים מסוימים בחיבור. התברר כי המצעים התרבותיים השונים שאליהם הגיעה היצירה יצרו פרשנויות מגוונות, וכי מילים מסוימות הערימו קשיים בעת התרגום והחטיאו את המשמעות המקורית. דברים אלו יפים גם לגבי *הנוף הפנימי*, אף שבמקרה זה חצצו שבע שנים בלבד בין המקור לעיבוד המתוקן. חלק מתוכניתו של המחבר היה לעדכן את שני החיבורים הראשונים כדי ליצור רצף רעיוני עם השלישי. ואכן, באותה שנה בוצעו הן התיקונים והן הכתיבה הסופית של החיבור השלישי. *הנוף האנושי*, הגם שהוא שומר על מאפייני הסגנון של קודמיו, בשונה מהם מדגיש את הייחודיות של העולם התרבותי והחברתי. דבר זה מחולל תפנית בטיפול בנושאים, אשר באופן בלתי נמנע גוררת עמה את כל המרכיבים של גוף ספרותי זה.

   באשר לתוכן, ניתן לומר כי *המבט הפנימי* עוסק במשמעות החיים. הנושא המרכזי שבו הוא דן הוא המצב הפסיכולוגי של הסתירה. מובהר בו כי הרישום של הסתירה הוא הסבל, וכי ההתגברות על הסבל המנטלי אפשרית ככול שמכוונים את החיים האישיים אל עבר פעולות לא-סותרות באופן כללי, ובפרט, אל עבר פעולות לא-סותרות ביחס לאנשים אחרים. *הנוף הפנימי* בוחן את שאלת חוסר-המשמעות אל מול הניהיליזם האורב בתוככי האדם והחברה, וקורא להתגייסות פעילה בשירות האנשת העולם. *הנוף האנושי* בא לבסס את הפעולה בעולם תוך הקניית כיוון מחודש של משמעויות ופרשנויות לגבי ערכים ומוסדות שנראו עד כה כבלתי ניתנים לערעור ונחשבו למקובלים

באופן סופי. שלושת החיבורים המרכיבים את *להאניש את העולם* הם שלושה רגעים המונחים ברצף, הנעים מהפנימיות העמוקה ביותר, מעולם החלומות והסמלים, לעבר הנופים החיצוני והאנושי. מדובר במסלול, בגלישה של נקודת המבט, אשר מתחילה באינטימי ובאישי ביותר ומסתיימת בפתיחות אל העולם הבין-אישי, החברתי וההיסטורי.

2. *הִתְנַסְּוּיוֹת מֻדְרָכוֹת* נכתב ב-1980 ותוקן ב-1988. ספר זה נחלק לשני חלקים. הראשון, תחת הכותרת *סיפורים*, מאגד שלושה-עשר סיפורים ומהווה את הגוף העמוס והמורכב ביותר. השני, תחת הכותרת *משחקי דימויים*, מורכב מתשעה סיפורים פשוטים יותר מאלו שבחלק הראשון. ניתן להתייחס ליצירה זו מנקודות מבט שונות: החל מראייה שטחית הרואה בה קובץ סיפורים עם סוף טוב, ועד לגישה החושפת אותה כסדרה של תרגולים פסיכולוגיים המולבשים על צורות ספרותיות. הספר כולו כתוב בגוף ראשון, אך יש להדגיש כי "גוף ראשון" זה אינו זה שאנו מכירים בדרך כלל בסוגי ספרות אחרים, שכן כאן לא מדובר בגוף ראשון של המחבר אלא בזה של הקורא. בכל אחד מן הסיפורים קיימת אווירה מיוחדת המשמשת כמסגרת כדי שהקורא ימלא את הסצנה באישיותו שלו וברעיונותיו שלו. כסיוע לתרגילים אלו מופיע בטקסטים סימון של כוכבית (*), המציין הפוגות שנועדו לאפשר הטמעה מנטלית של הדימויים, ההופכים קורא סביל לדמות עיקרית וליוצר-שותף של התיאור. מבנה ייחודי זה מאפשר הקראה בקול רם (תוך סימון ההפסקות המוזכרות) לקבוצת מאזינים המדמיינים את ה"פלונטר" הספרותי שלהם בעת ובעונה אחת. דבר כזה, שבכתבים אלו הוא הטון העיקרי, היה הורס כל רצף עלילתי בכתבים קונבנציונליים יותר. יש לציין כי בכל יצירה ספרותית, הקורא או הצופה (בין אם מדובר בהצגות תאטרון, קולנוע או טלוויזיה), יכול להזדהות באופן פחות או יותר מלא עם הדמויות, אך תוך הכרה בו-ברגע, או לאחר מכן, בהבדלים שבין הדמות המופיעה ביצירה לבין הצופה הנמצא "מחוץ" להפקה ואינו אלא הוא עצמו. בספר זה קורה ההפך: הדמות היא הצופה, הפועל והמושא של הפעולות והרגשות.

3. *תְּרוּמוֹת לַמַּחֲשָׁבָה* מורכב משני חיבורים. הראשון שבהם, *פְּסִיכוֹלוֹגְיָה שֶׁל הַדִּמּוּי*, נכתב ב-1988 והשני, *דִּיּוּנִים הִיסְטוֹרְיוֹלוֹגִיִּים*, הושלם ב-1989. אף על פי שהם מתייחסים לתחומים שונים, שתי יצירות אלו שומרות על זיקה הדוקה ביניהן, ובמובן מסוים, משלימות זו את זו. משום כך, הוצאתן לאור, תחת הכותרת המקיפה של *תרומות למחשבה*, נראית הולמת ביותר. הגישות של *פסיכולוגיה של הדימוי* ושל *דיונים היסטוריולוגיים* אופייניות להרהור פילוסופי ואינן נולדות מקרביה של הפסיכולוגיה עצמה או של ההיסטוריוגרפיה. עם זאת, שתי העבודות מבקשות להעניק לדיסציפלינות אלו בסיס חדש.

ב-*פְּסִיכוֹלוֹגְיָה שֶׁל הַדִּמּוּי* מוצגת תיאוריה חדשנית על מה שהמחבר מכנה "מָרְחָב הַיְיצוּג", "מרחב" הנוצר כאשר מתחוורים האובייקטים של הייצוג (ולא האובייקטים של התפיסה גרידא), ושבלעדיו לא ניתן להבין כיצד התודעה יכולה לפנות אל, ולהבחין בין, מה שמכונה "העולם החיצוני" ו"העולם הפנימי". מצד שני, אם התפיסה מוסרת לתופס דיווח על התופעות, באיזה מקום הוא ממקם את עצמו ביחס אליהן? שהרי אם ייאמר שהוא ממקם את עצמו במרחביות החיצונית, בהתאם לחיצוניות של התופעה הנתפסת, כיצד יכול הוא להניע את הגוף "מבפנים" ולכוון אותו באותה חיצוניות? באמצעות התפיסה ניתן להסביר את הגעת הנתון לתודעה, אך לא ניתן, באמצעותה, להצדיק את התנועה שהתודעה מטביעה בגוף. האם יכול הגוף לפעול בעולם החיצוני אם לא קיים ייצוג של שני

המונחים? כמובן שלא. ייצוג זה, אם כן, חייב להתרחש ב"מקום" כלשהו בתודעה. אך, באיזה מובן ניתן לדבר על "מקום", או "צבע", או "מִימַד" בתודעה? אלו הם כמה מהקשיים הנידונים בהצלחה בחיבור הנוכחי, שמטרתו הייתה לתמוך בתזות הבאות: א. הדימוי הוא אופן פעיל של הימצאות התודעה בעולם ולא סבילות גרידא כפי שגרסו התיאוריות הקודמות; ב. אופן פעיל זה אינו יכול להיות בלתי תלוי ב"מרחביות" פנימית; ו-ג. התפקודים הרבים שהדימוי ממלא נגזרים מהמיקום שהוא תופס באותה "מרחביות". אם טענת המחבר נכונה, יש לפרש מחדש את פעולת האדם. כבר לא יהיו אלו ה"רעיון", או "רצון" משוער, או "הצורך האובייקטיבי" עצמו שיניעו את הגוף לעבר הדברים, אלא הדימוי והמיקום שלו במרחב הייצוג. ה"רעיון", או "הצורך האובייקטיבי", יוכלו לכוון את הפעילות ככול שימוקמו כדימוי ובפרספקטיבה של ייצוג, בנוף פנימי הולם. אך לא רק לצרכים או לרעיונות תהיה אפשרות זו, אלא גם לאמונות ואף לרגשות שהפכו לדימויים. ההשלכות הנובעות מכך הן עצומות, והמחבר כמו רומז עליהן בסיום עבודתו במילים אלו: "*אם הדימויים מאפשרים להכיר ולפעול, בהתאם לאופן שמובנה הנוף ביחידים ובעמים, כך בהתאם לצורכיהם (או למה שהם מחשיבים שהם צורכיהם), הם ייטו לשנות את העולם.*"

ב-*דִּיּוּנִים הִיסְטוֹרִיוֹלוֹגִיִּים* נערכת סקירה של התפיסות השונות שהמחבר כולל תחת הכינוי "היסטוריה ללא זְמַנִיּוּת". אך מדוע ניתן עד כה דין וחשבון על ההיסטוריה האנושית תוך התייחסות לאדם כאל אֶפִּיפֶנוֹמֶן (תופעת לוואי) או כגלגל תמסורת פשוט, שבה הוא ממלא פונקציה של מושא של גורמים חיצוניים? מה הניע את היעדר ההסבר המספק על הזמניות ומהו טבעה? המחבר מסביר כי ההיסטוריולוגיה תהפוך למדע רק ככול שתוכל להשיב על שאלות אלו ותבהיר את הקדם-דרישות ההכרחיות לכל שיח היסטורי, דהיינו: על איזו היסטוריות ועל איזו זמניות אנו מדברים? *בהקדמה* ליצירה זו נאמר: "קבענו כמטרת עבודתנו להבהיר את הקדם-דרישות ההכרחיות לביסוס ההיסטוריולוגיה. ברור כי ידע מתוארך על האירועים ההיסטוריים אינו מספיק כדי לטעון טענות לגבי מדעיותו...". ההיסטוריולוגיה אינה יכולה לוותר על הבנת מבנה החיים האנושיים, שכן ההיסטוריולוג, גם לו רצה לעשות היסטוריה של הטבע גרידא, היה נאלץ להבנות אותה מתוך ראייה ופרשנות אנושית. בדיוק כך, החיים האנושיים הם היסטוריות, זמניות, ובהבנת זמניות זו טמון המפתח לכל הבנייה היסטורית. אך כיצד מתרחשים האירועים האנושיים בזה אחר זה, כיצד הם נובעים אלה מאלה? הדורות בצבירתם הזמנית הם הסוכנים של כול תהליך היסטורי, ואף אם הם מתקיימים במקביל באותו רגע, הרי שנוף ההתהוות, ההתפתחות והמאבק שלהם שונה בין דור לדור, כיוון שאחדים נולדו לפני האחרים. לכאורה הם חיים את אותו זמן היסטורי, כפי שעושים הילד והזקן, אך גם בהתקיימם במקביל הם מייצגים נופים וצבירות זמניות שונים. יתרה מכך, הדורות נולדים אלו מאלו *ברצף* ביולוגי, אך מה שמאפיין אותם הוא הרכבם החברתי והזמני.

4. *מִיתוֹסִי־שֹׁרֶשׁ אוּנִיבֶרְסָלִיִּים* נכתב ב-1990. היצירה מוצגת מתוך עניין להשוות את מערכות המתחים הבסיסיות שחוו העמים שיצרו את המיתוסים הגדולים. בחלקו ההתחלתי של הספר מציג המחבר *הבהרה* קצרה שבה ניתן להיעזר כדי להבין את השיטה שבה נעשה שימוש בטיפול במיתוסים העיקריים של עשר תרבויות.

5. *יוֹמוֹ שֶׁל הָאַרְיֵה הַמְכֻנָּף* מורכב מסדרה של סיפורים קצרים מאוד, סיפורים נרחבים יותר בעלי עלילה מורכבת ומכמה פנטזיות הקרובות למדע בדיוני. דווקא מהאחרונה שבהן, *יומו של האריה מכונף*,

שואל הספר את כותרתו. המחבר, הצועד שוב בנתיבי הניסוי הספרותי, מגיש לנו כעת מספר מצומצם של סיפורים שביניהם בולט במקוריותו *בְּעֵינַיִם מָלֵחַ*, *בְּרַגְלַיִם קָרֵחַ*. עבור אלה המכירים את הגותו, ובפרט את החיבור *פסיכולוגיה של הדימוי*, החיבור הקצר הזה מופיע כיישום ברור של תאוריית התודעה שלו לתיאור אירוע יוצא דופן. המעשיות האחרות המרכיבות כרך זה נוגעות בטווח שבין המצב הנוגע ללב של מנהיג אפריקאי ללא מוצא, ועד לפעילות המשעשעת של אדם-על, אשר בשימוש ביכולתו האקרובטית, מנצח את חוק הכבידה.

6. *אִגְרוֹת אֶל יְדִידַי* פורסמו בנפרד ככל שהמחבר כתב אותן. מהאיגרת הראשונה שנכתבה ב-21.02.91 ועד לעשירית והאחרונה, שחוברה ב-15.12.93, חלפו כמעט שלוש שנים. בזמן זה התרחשו תמורות גלובליות חשובות כמעט בכל תחומי העשייה האנושית. אם מהירות השינוי תמשיך לגבור, כפי שקרה בפרק זמן זה, קורא מן העשורים הבאים יתקשה להבין את ההקשר העולמי אליו מתייחס המחבר ללא הרף, ובעקבות כך, לא יתפוס רבות מהמחשבות המובעות בכתבים אלו. על כן ראוי יהיה להמליץ לקוראים ההיפותטיים של העתיד להחזיק בהישג יד סקירה של האירועים שהתרחשו בין 1991 ל-1994; להציע להם להשיג הבנה רחבה של ההתפתחות הכלכלית והטכנולוגית של התקופה, של הרעב והסכסוכים, של הפרסום והאפנה. צריך יהיה לבקש מהם להאזין למוזיקה; לראות את הדימויים האדריכליים והעירוניים; להתבונן בצפיפות של ערי-הענק, בהגירות, בהתפרקות האקולוגית, ובאורח החיים של אותו רגע היסטורי מסקרן. מעל לכל צריך יהיה להפציר בהם לנסות ולחדור אל הפלפולים של מעצבי דעת קהל: של הפילוסופים, הסוציולוגים והפסיכולוגים של אותו שלב אכזרי ומטופש. הגם שב*איגרות* אלו מדובר על הווה *מסוים*, אין ספק כי הם חוברו כשהמבט נשוא אל העתיד, ואנו סבורים כי רק משם הם יוכלו להיות מאוששים או מופרכים.

ביצירה זו לא קיימת תוכנית כללית, אלא סדרה של הצגות דברים מזדמנות המאפשרות קריאה ללא רצף. עם זאת, ניתן לנסות את הסיווג הבא: א. שלושת האיגרות הראשונות שמות דגש על החוויות שעל היחיד לחיות בתוך מצב גלובלי ההופך מסובך מיום ליום; ב. ברביעית מוצג המבנה הכללי של הרעיונות שעליהם מבוססות כל האיגרות; ג. בבאות אחריה משורטטת המחשבה הפוליטית-חברתית של המחבר; ו-ד. העשירית מציגה קווי מתאר לפעולה נקודתית תוך התחשבות בתהליך העולמי.

נעבור להדגשת מספר נושאים הנידונים ביצירה. איגרת ראשונה: המצב שבו אנו חיים. התפוררות המוסדות ומשבר הסולידריות. סוגי הרגישות וההתנהגות החדשים המסתמנים בעולם של היום. הקריטריונים לפעולה. שניה: גורמי השינוי בעולם הנוכחי והעמדות שנהוג לנקוט מול שינוי זה. שלישית: מאפייני השינוי והמשבר ביחס לסביבה המידית בה אנו חיים. רביעית: ביסוס הדעות שהובעו באיגרות על הסוגיות הכלליות ביותר של החיים האנושיים, צורכיהם והפרויקטים הבסיסיים שלהם. העולם הטבעי והחברתי. ריכוז הכוח, האלימות והמדינה. חמישית: החירות האנושית, הכוונה והפעולה. המשמעות האתית של הפרקטיקה החברתית והמיליטנטיות, פגמיהן הנפוצים ביותר. שישית: הצגת הרעיונות של ההומניזם. שביעית: המהפכה החברתית. שמינית: הכוחות המזוינים. תשיעית: זכויות האדם. עשירית: דה-סטרוקטורציה (התפרקות מבנית) כללית. היישום של ההבנה הגלובלית לפעולה המינימלית הקונקרטית.

האיגרת הרביעית, בעלת חשיבות מכרעת בהצדקה האידאולוגית של היצירה כולה, ניתנת להעמקה באמצעות קריאת עבודה נוספת של המחבר, *תְּרוּמוֹת לַמַּחֲשָׁבָה* (בפרט החיבור שכותרתו *דיונים היסטוריולוגיים*) וכמובן, עם ההרצאה *מַשְׁבֵּר הַצִּוּוִילִיזַצְיָה וְהַהוּמָנִיזְם* הכלולה בספר *סִילוֹ מִדְבָּר*.

באיגרת השישית מוצגים רעיונותיו של ההומניזם העכשווי. הדחיסות המושגית של כתב זה מזכירה יצירות פוליטיות ותרבותיות מסוימות, לדוגמת ה"מניפסטים" של אמצע המאה ה-19 וה-20, כפי שקורה עם *המניפסט הקומוניסטי* ו-*המניפסט הסוריאליסטי*. השימוש במילה "מסמך" במקום "מניפסט", נובע מבחירה קפדנית כדי להתרחק מהנטורליזם המובע ב-*Humanist Manifesto* מ-1933, בהשראת דְיוּאִי, וכן מהסוציאל-ליברליזם של *Humanist Manifesto II* מ-1974, עליו חתם סָחָרוֹב ואשר ספוג באופן ניכר במחשבתו של לָאמוֹנְט. אף כי ניכרות הסכמות עם מניפסט שני זה בכל הנוגע לצורך בתכנון כלכלי ואקולוגי שאינו הורס את החירויות האישיות, ההבדלים באשר לראייה הפוליטית ולתפיסת האדם הנם רדיקליים. איגרת זו, קצרה באופן קיצוני ביחס לכמות הנושאים בהן היא עוסקת, דורשת מספר התייחסויות. המחבר מכיר בתרומות של התרבויות השונות במסלולו של ההומניזם, כפי שניתן להבחין בבירור במחשבה היהודית, הערבית והמזרחית. במובן זה, לא ניתן לכלוא את ה"מסמך" במסורת ה"קיקרוניאנית" כפי שקרה תכופות עם ההומניסטים המערביים. בהכרתו ב"הומניזם ההיסטורי" המחבר מחלץ נושאים שכבר הובעו במאה ה-12. כוונתנו למשוררים הגוליארדים אשר, כמו הוגו דֶה אוֹרְלֵיאַנְס ופֶדְרוֹ דֶה בְּלוּאָה, חיברו בסופו של דבר את ה-*In terra sumus* המפורסם, מתוך ה-*Codex Buranus* (או הקודקס של בוירן, הידוע בלטינית כ-*Carmina Burana*). סִילוֹ אינו מצטט אותם ישירות אך חוזר אל דבריהם. "הנה אמת אוניברסלית גדולה: הכסף הוא הכול. הכסף הוא ממשל, הוא חוק, הוא שלטון. הוא, ביסודו של דבר, קיום. אך מעבר לכך הוא גם האמנות, הפילוסופיה והדת. דבר אינו נעשה ללא כסף; דבר אינו אפשרי ללא כסף. אין יחסים אישיים בלי כסף. אין אינטימיות בלי כסף, ואפילו ההתבודדות הנינוחה תלויה בכסף". קשה שלא לזהות את ההרהור מתוך *In terra sumus*: '*מחזיק אב המנזר את הכסף בתאו כאסיר*", כאשר נאמר: "... ואפילו ההתבודדות הנינוחה תלויה בכסף". או, '*הכסף כבוד מקבל ובלעדיו איש אינו אהוב*", וכאן: " אין יחסים אישיים בלי כסף. אין אינטימיות בלי כסף". ההכללה של המשורר הגוליארדי: '*הכסף, וזאת אמת, גורם לטיפש להיראות רהוט*", מופיעה באיגרת "אך מעבר לכך הוא גם האמנות, הפילוסופיה והדת". ועל זו האחרונה נאמר בפואמה: '*הכסף נערץ כיוון שהוא מחולל ניסים... גורם לחרש לשמוע ולפיסח לקפוץ*", וכו'. בפואמה זו של ה-*Codex Buranus*, שסִילוֹ מניח כי היא מוכרת, משתמעים התקדימים אשר לאחר מכן יעניקו השראה להומניסטים של המאה ה-16, ובפרט לאֶרַסְמוּס ולרַבְּלֶה.

האיגרת שעליה אנו מעירים מציגה את רעיונותיו של ההומניזם העכשווי. כדי להקנות מושג שלם יותר על הנושא, אין טוב מלגשת ל-*מבט עכשווי על ההומניזם*, הכלולה בספר *סילו מדבר*.

האיגרת העשירית והאחרונה קובעת את גבולות הדה-סטרוקטורציה ומדגישה שלושה תחומים, מבין רבים אחרים אפשריים, שבהם תופעה זו מקבלת חשיבות מיוחדת: הפוליטי, הדתי והדורי, תוך אזהרה מפני הופעתם של נאו-אירציונליזמים פשיסטיים, סמכותניים ואלימים. כדי להדגים את הנושא של ההבנה הגלובלית ושל יישום הפעולה בנקודת המינימום של "הסביבה המידית", המחבר

מבצע את אותה קפיצת מדרגה פנומנלית שבה אנו פוגשים ב"שכן", בחבר לעבודה, בידיד... ברורה ההצעה שבה כל פעיל חייב לשכוח את תעתוע הכוח הפוליטי העל-מבני, כיוון שכוח זה פצוע פצעי מוות בידי הדה-סטרוקטורציה. בעתיד לא יהיה כל ערך לנשיא, לראש הממשלה, לסנטור, לחבר הפרלמנט. המפלגות הפוליטיות, האיגודים והסינדיקטים יתרחקו בהדרגה מבסיסיהם האנושיים. המדינה תעבור אלף שינויים ורק התאגידים הגדולים וההון הפיננסי הבינלאומי ירכזו את יכולת ההכרעה העולמית עד אשר תבוא הקריסה של הפָּרָה-מדינה. איזה ערך יכול להיות לפעילות חברתית שתנסה לאייש את הקליפות הריקות של הדמוקרטיה הפורמלית? באופן מובהק, הפעולה חייבת להתבסס בסביבה המינימלית המידית ורק משם, על בסיס הקונפליקט המוחשי, חייבת להיבנות הייצוגיות האמתית. אך הבעיות הקיומיות של הבסיס החברתי אינן באות לידי ביטוי אך ורק כקשיים כלכליים ופוליטיים, ולפיכך מפלגה המקדמת את הרעיונות ההומניסטיים ומאיישת באופן אינסטרומנטלי חללים פרלמנטריים, יש לה משמעות מוסדית אך אין היא יכולה לתת מענה לצורכי האנשים. הכוח החדש ייבנה מהבסיס החברתי כתנועה רחבה, מבוזרת ופדרטיבית. השאלה שחייב לשאול עצמו כל פעיל חברתי אינה "מי יהיה ראש ממשלה או חבר פרלמנט", אלא דווקא "כיצד נקים את מרכזי התקשורת הישירה שלנו, את רשתות המועצות השכונתיות שלנו?; כיצד נעניק השתתפות לכל הארגונים המינימליים של הבסיס שבהם באים לידי ביטוי העבודה, הספורט, האמנות, התרבות והדתיות העממית?". תנועה זו אינה יכולה להיתפס במונחים פוליטיים פורמליים אלא במונחים של שונות מתכנסת. כמו כן, אין לתפוס את צמיחתה של תנועה זו בתוך התבניות של הדרגתיות הכובשת בהדרגה מרחב ושכבות חברתיות. יש להציגה במונחים של "אפקט ההדגמה", האופייני לחברה פלנטרית רב-מקושרת המתאימה לשכפול והתאמת ההצלחה של מודל בקהילות מרוחקות ושונות זו מזו. איגרת אחרונה זו, בסיכומו של דבר, משרטטת סוג של ארגון מינימלי ואסטרטגיית פעולה התואמת את המצב הנוכחי.

התעכבנו אך ורק על האיגרות ארבע, שש ועשר. אנו סבורים כי בשונה מהנותרות, אלו דרשו איזושהי הבהרה, ציטוט או הערה משלימה.

7. *סִילוֹ מְדַבֵּר* . ספר זה מביא את מה שהוצג בעל-פה על ידי סִילוֹ לאורך כמעט שלושה עשורים. מדובר באוסף של דעות, הרצאות והערות, שניתנו על ידי הוגה זה בין השנים 1969 ו-1995, למעט מה שנאמר בפני כלי התקשורת. החומר המוצג מבוסס על תמלולים רבים של רשימות כתובות והקלטות אודיו ווידאו.

העורכים

הערת למהדורה העברית:

תרגומו של האוסף הנוכחי, הכולל שבע יצירות, היה מפעל מצטבר שנמשך כשלושים שנה, ואשר הציב לפנינו לא מעט אתגרים. ביצירות אלה טווח הנושאים והסגנונות רחב מאוד, וניסינו לשמור על איזון בהעברת דבריו של סילו לעברית, איזון שיהיה נאמן למקור ובה בעת נגיש לקורא, מתוך כבוד ללשונו הפיוטית והמעוררת של המחבר. משך הזמן הממושך שבו התנהל התרגום, בהפסקות ובחידושים לסירוגין לאורך השנים ולא כמלאכה רצופה, ומגוון הגישות הרחב שנבע מכך, הביאו לחוסר אחידות: יצירות מסוימות נושאות היסטוריה של תרגומים חוזרים שנמשכה שנים רבות, בעוד אחרות תרגומן הסתיים לא מכבר. המהדורה הנוכחית מופצת תוך הכרה בכך שתרגומים אלה אינם דבר מקובע אלא חלק מתהליך דינמי, וכי השימוש ביצירות אלו והבנתן ילכו ויתפתחו עם הזמן, דבר שעשוי לתרום, בבוא העת, למהדורות ותרגומים חדשים.

אנשים רבים תרמו לאורך השנים למלאכת התרגום, באופן ספורדי ולא אחיד, כך שאין בידינו תיעוד מלא ועקבי של כלל התורמים; על כן תודה כללית וחמה ניתנת כאן לכולם.

באשר לתוכן עצמו: חלקים מן הספר פונים אל הקורא בגוף שני יחיד. חלקים אחרים, כמו במקרה של התנסויות המודרכות, פונים אל הקורא בגוף ראשון יחיד. כל הטקסטים הללו, על פי כללי התחביר העברי, מנוסחים בלשון זכר. ואף על פי כן, הספר מיועד לנשים וגברים במידה שווה.

העורכים

להאניש את העולם

המבט הפנימי

א. ההתבוננות

1. כאן מסופר כיצד ממירים את היעדר המשמעות של החיים במשמעות ובמלאות.
2. כאן ישנן שמחה, אהבה לגוף, לטבע, לאנושות ולרוח.
3. כאן שוללים את ההקרבה, את רגשות האשם ואת איומי העולם הבא.
4. כאן אין סתירה בין העולם הגשמי לבין העולם הנצחי.
5. כאן מדובר בהתגלות הפנימית, אליה מגיע כל אדם המהרהר בקפדנות בחיפוש עניו.

ב. הנכונות להבין

1. ידוע לי כיצד אתה מרגיש משום שאני מסוגל לחוות את מצבך, אך אתה אינך יודע כיצד נחווה מה שאני אומר. על כן, כאשר אני מדבר אליך ללא כל אינטרס על מה שגורם לאדם להרגיש מאושר וחופשי, מוטב שתשתדל להבין.
2. אל תחשוב שתוכל להגיע להבנה תוך כדי ויכוח איתי. אתה רשאי להאמין שהבנתך תתבהר מתוך התנגדות, אך דע לך שזו אינה הדרך המתאימה במקרה הזה.
3. אם תשאל אותי מה היא הגישה הנכונה, אענה לך שהיא ההתבוננות לעומק וללא חיפזון במה שאסביר לך כאן.
4. אם תאמר שיש לך דברים דחופים יותר לעסוק בהם, אענה לך שאם רצונך הוא לנום או לחדול, לא אעשה דבר בכדי להתנגד לכך.
5. גם אל תטען שהדרך שלי להציג את דבריי אינה מוצאת חן בעינך, כי לא זה מה שתאמר על הקליפה כאשר הפרי ערב לחכך.
6. אני מציג את דבריי בדרך הנראית לי כמתאימה ביותר, ולאו דווקא בזו הרצויה לאלה השואפים לדברים המרוחקים מהאמת הפנימית.

ג. היעדר המשמעות

במהלך ימים רבים גיליתי את הפרדוקס הגדול הזה: אלה אשר נשאו את הכישלון בליבם הצליחו להאיר את הניצחון האחרון , ואילו אלה אשר חשו עטורי ניצחון נותרו בדרך כצמחים אשר חייהם מעורפלים וכבויים.

במהלך ימים רבים הגעתי אל האור מן המעמקים החשוכים ביותר , לא בסיועה של הדרכה אלא בעקבות התבוננות.

כך אמרתי לעצמי ביום הראשון:

1. אין משמעות לחיים אם הכול נגמר במוות.
2. כל הצדקה למעשינו, בין אם הם ראויים להערכה ובין אם הם בזויים, היא תמיד חלום חדש אשר מותיר ריקנות בהמשך הדרך.
3. אלוהים הוא משהו לא בטוח.
4. האמונה היא משהו כה משתנה בדומה להיגיון ולחלומות.
5. ניתן להתווכח בלי סוף על "מה שחייבים לעשות" ודבר לא יבסס לחלוטין את ההסברים.
6. "אחריותו" של זה שמתחייב אינה גדולה מזו של זה שאינו מתחייב.
7. אני פועל על פי האינטרסים שלי, ואין זה הופך אותי למוג לב, אך גם לא לגיבור.
8. "האינטרסים שלי" אינם מצדיקים דבר ואינם מערערים על דבר.
9. "הסיבות שלי" אינן טובות או גרועות מסיבותיהם של אחרים.
10. האכזריות מחרידה אותי אך לא בשל כך, או כשלעצמה, היא טובה או גרועה מטוב הלב.
11. מה שנאמר היום, על ידי או על ידי אחרים, חסר תוקף מחר.
12. למות לא בהכרח טוב יותר מלחיות או לא להיוולד, אך גם אינו גרוע יותר.
13. גיליתי, לא דרך הדרכה אלא מתוך התנסות והתבוננות, שאין משמעות בחיים אם הכול נגמר במוות.

ד. התלות

היום השני.

1. כל מה שאני עושה, מרגיש וחושב, אינו תלוי בי.
2. אני נתון לשינויים ותלוי בפעילותה של הסביבה. כשאני רוצה לשנות את הסביבה או את "האני" שלי, הסביבה היא זו שמשנה אותי. ועל כן אני פונה אל העיר או אל הטבע, אל הגאולה החברתית או אל מאבק חדש כלשהו אשר יצדיק את קיומי... בכל אחד מן המקרים האלה, מובילה אותי הסביבה לבחור בין גישה כזו או אחרת. כך משאירים אותי האינטרסים שלי והסביבה באותו מקום.
3. על כן אני אומר שאין כל חשיבות מי מחליט או מה מחליטים. במקרים כאלה אני טוען שעליי לחיות, מאחר שאני נמצא במצב של חיים. זה מה שאני אומר, אך אין לכך כל צידוק. אני יכול להיות נחוש, מהוסס או אדיש. בכל אופן, כל אפשרות עשויה להיות טובה מחברתה בשלב כזה או אחר, אך בסופו של דבר אין אפשרות "טובה יותר" או "גרועה יותר" מעצם הגדרתה.
4. אם יאמר לי אדם כי מי שלא אוכל מת, אענה לו שיש צדק בדבריו, ושהוא נאלץ לאכול בגלל צרכיו, אך לא אוסיף ואומר שמאבקו להשגת אוכל מצדיק את קיומו. גם לא אומר שיש רע בכך. אומר בפשטות שמדובר במעשה נחוץ למען הקיום, אישית או קבוצתית, אך כזה אשר אין בו כל טעם כשמפסידים בקרב האחרון.
5. אוסיף ואומר שאני מגלה סולידריות עם מאבקם של העני, של המדוכא ושל הנרדף. אגיד שאני מרגיש "הגשמה" עם ההזדהות הזו אף שאני מבין שאיני מצדיק בכך דבר.

ה. החשד למשמעות

היום השלישי.

1. לעתים הקדמתי מעשים שהתרחשו לאחר מכן.
2. לעתים קלטתי מחשבה רחוקה.
3. לעתים תיארתי מקומות שמעולם לא ביקרתי בהם.
4. לעתים סיפרתי בדיוק רב את שאירע בהיעדרי.
5. לעתים אחזה בי שימחה אדירה.
6. לעתים פשטה בי הבנה מוחלטת.
7. לעתים שִׂיכֵּר אותי איחוד מושלם עם כל מה שסובב אותי.
8. לעתים ניפצתי את אשליותיי והבטתי במציאות בדרך חדשה.
9. לעתים זיהיתי דבר שאני רואה לראשונה כמו משהו שכבר ראיתי בעבר.

... וכל זה נתן לי חומר למחשבה. אני מבין היטב שאלמלא ההתנסויות הללו לא הייתי נחלץ מהיעדר המשמעות.

ו. חלום והתעוררות

היום הרביעי.

1. איני יכול להתייחס למה שאני רואה בחלומותיי כאל מציאות, גם לא למה שאני רואה בחלומות למחצה ואף לא למה שאני רואה בעודי ער אך חולם בהקיץ.
2. אני יכול להתייחס כאל מציאות למה שאני רואה כשאני ער ולא חולם בהקיץ. לא מדובר במה שחושיי קולטים אלא בפעולותיה של התודעה שלי המתייחסות ל"נתונים" המעובדים. כיוון שהנתונים התמימים והמוטלים בספק מסופקים על ידי החושים החיצוניים, הפנימיים ועל ידי הזיכרון. מה שקובע זה שהתודעה שלי יודעת זאת בעודה במצב ערות ומאמינה בזה כשהיא רדומה. לעיתים נדירות אני תופש את המציאות בדרך חדשה, ואז אני מבין שהמראות היומיומיים דומים לחלום או לחלום-למחצה.

ישנו אופן אמיתי אחד להיות ער: זו הדרך שהובילה אותי להתבונן לעומק במה שנאמר עד כה והיא, בנוסף, זו שפתחה בפניי את השער כדי לגלות את המשמעות של כל הקיים.

ז. נוכחותו של הכוח

היום החמישי.

1. כשהייתי ער באמת טיפסתי מהבנה להבנה.
2. כשהייתי ער באמת אך חָסַר לי מרץ על מנת להמשיך בעלייה, הצלחתי למצוא את הכוח בתוכי. הוא היה בכל גופי. הייתה אנרגיה ולו בתאים הקטנים ביותר של גופי. אנרגיה זו זרמה והייתה מהירה וחזקה יותר מזרימת הדם.
3. גיליתי שהאנרגיה התרכזה בנקודות השונות בגופי כשאלו פעלו, ונעלמה כשלא הייתה בהן כל פעילות.
4. בעת מחלה לא הייתה האנרגיה חזקה מספיק, או שהתרכזה בדיוק בנקודות אשר ניזוקו. אך כאשר הצלחתי להשיב את זרימתה התקינה, חלה נסיגה במחלות רבות.

מספר עמים הכירו זאת ופעלו להשבת האנרגיה באמצעות שיטות שונות הזרות לנו כיום.

מספר עמים הכירו זאת ופעלו להעברת האנרגיה לאנשים אחרים. כך, חלו "הארות" בהבנה ואף "נסים".

ח. השליטה בכוח

היום השישי.

1. ישנה דרך לנתב ולרכז את הכוח הזורם בגוף.
2. ישנן נקודות שליטה בגוף, בהן תלוי מה שמוכר לנו בתור תנועה, רגש ודמיון. כאשר פועלת האנרגיה על הנקודות הללו, בא הדבר לידי ביטוי בהבעות מוטוריות, רגשיות ואינטלקטואליות.
3. על פי רמת פעילותה של האנרגיה, אם היא פנימית או שטחית יותר בגוף, נוצרים התרדמה העמוקה, מצב החולמנות או מצב הערנות המוחלטת... קרוב לוודאי שההילות אשר סובבות את גופם או את ראשם של הקדושים בתמונות בעלות אופי דתי, מרמזות לתופעת האנרגיה שלעיתים מקבלת ביטוי חיצוני יותר.
4. ישנה נקודת שליטה של מצב הערנות האמיתי וישנה דרך לנתב אליה את הכוח.
5. כאשר מנותבת האנרגיה לנקודה זו, נעות כל נקודות השליטה האחרות תחת השפעתה.

לאחר שהבנתי זאת וניתבתי את הכוח לנקודה העליונה ההיא, חש כל חלק בגופי מכת אנרגיה עצומה, אשר הלמה בחוזקה בתודעתי, וכך עליתי מהבנה להבנה. אולם שמתי לב לכך שביכולתי לרדת למעמקים כאשר אני מאבד שליטה על האנרגיה. נזכרתי באגדות אודות "גן העדן" ו"הגיהינום" וראיתי את קו ההפרדה בין שני המצבים המנטליים הללו.

ט. התגלויותיה של האנרגיה

היום השביעי.

1. בכוחה של האנרגיה שבתנועה "להשתחרר" מהגוף תוך שמירה על אחדותה.
2. האנרגיה המאוחדת הזו הייתה מעין "כפיל של הגוף" אשר תאם לייצוג הפנים-גופי של הגוף עצמו בתוככי חלל הייצוג. תחומי המדע שעסקו בתופעות מנטליות לא דנו מספיק בקיומו של החלל הזה וגם לא בייצוגים התואמים לתחושות הפנימיות של הגוף.
3. האנרגיה הכפילה (כלומר, כזו הנתפסת כ"חיצונית" לגוף או "נפרדת" מבסיסו החומרי) נמוגה כדימוי או הוצגה בצורה מדויקת, בהתאם לאחדות הפנימית שהייתה למי שפעל כך.
4. יכולתי להיווכח שה-"החצנה" הזו של האנרגיה, אשר הציגה את הגוף עצמו כ"מחוץ" לגוף, נוצרה כבר ברמות הנמוכות ביותר של התודעה. במקרים כאלה קרה שההתקפה על השלמות הבסיסית ביותר של החיים גרמה לתגובה הזו, כמנגנון הגנה על מה שעמד תחת איום. לכן, אצל כמה מדיומים אשר רמת מודעותם הייתה נמוכה ואשר אחדותם הפנימית נמצאה בסיכון, התגובות הללו היו בלתי רצוניות ויוחסו לישויות אחרות, ולא להם עצמם.

"רוחות הרפאים" או "רוחות" למיניהן בכמה עמים או אצל כמה רופאי אליל לא היו אלא "הכפילים" עצמם (הייצוגים עצמם) של אותם אנשים אשר חשו שהם נשלטים בידיהם. מכיוון שמצבם המנטלי עומעם (היה בטרנס), כתוצאה מאיבוד שליטה על הכוח, הם חשו שהם נשלטים בידי הוויות זרות שלעיתים יצרו תופעות יוצאות דופן. אין ספק ש"אחוזי דיבוק" רבים חשו תופעות כאלו. הדבר המכריע אם כן היה השליטה על הכוח.

הדבר שינה לחלוטין הן את תפיסת החיים הרגילים שלי והן את תפיסתי אודות החיים שלאחר המוות. בגלל מחשבות וניסיונות אלו איבדתי את אמונתי במוות ואיני מאמין בו מאז, כפי שאיני מאמין בהיעדר המשמעות שבחיים.

י. וודאות לגבי המשמעות

היום השמיני.

1. החשיבות האמיתית של החיים הערניים נעשתה ממשית בעיניי.
2. החשיבות האמיתית של הכנעתן של הסתירות הפנימיות שכנעה אותי.
3. החשיבות האמיתית שבשליטה בכוח, למען השגת איחוד והמשכיות, מילאה אותי במשמעות משמחת.

יא. המרכז המאיר

היום התשיעי.

1. בכוח היה "אור" אשר נבע מ"מרכז" מסוים.
2. בפירוקה של האנרגיה התקיימה התרחקות מהמרכז, ובהתאמה – עם איחודה ופיתוחה, תפקד המרכז המאיר.

לא הפליא אותי למצוא בעמים עתיקים את האמונה באל השמש, והבנתי שבזמן שכמה מהם סגדו לכוכב משום שהעניק חיים לאדמה ולטבע, ראו אחרים בגוף המפואר הזה סמל למציאות גדולה יותר.

היו מי שהרחיקו לכת אף יותר וקיבלו מהמרכז הזה אינספור סגולות אשר לעיתים "השתלחו" כלשונות אש על אלו שהיו נתונים להשפעתם, לפעמים בדמות סְפָרוֹת זוהרות ולפעמים כסנה בוער אשר הופיע בפני המאמין הירא.

יב. התגליות

היום העשירי.

מעטות אך חשובות היו תגליותיי. אסכם אותן כך:

1. הכוח זורם בגוף באופן לא רצוני, אך ניתן לכוון אותו בעזרת מאמץ מודע. הישג של שינוי מכוון ברמת המודעות מעניק לאדם הצצה חשובה אל השחרור מהתניות "טבעיות" שנדמה שמשתלטות על התודעה.
2. בגוף ישנן נקודות שליטה האחראיות על תפקודיו השונים.
3. ישנם הבדלים בין מצב הערנות האמיתי לבין רמות אחרות של מודעות.
4. ניתן להוביל את הכוח אל נקודת היקיצה האמיתית (בהביננו את ה"כוח" כאנרגיה מנטלית שמתלווה אל דימויים מסוימים, ו"נקודה" כמיקומו של דימוי ב"מקום" מסוים במרחב הייצוג).

באמצעות מסקנות אלה זיהיתי בתפילותיהם של עמים עתיקים גרעין של אמת גדולה, שהוחשכה על ידי פולחנים ופרקטיקות חיצוניות שלא הבשילו עד לכדי התפתחות של עבודה פנימית, שכאשר היא מתבצעת בשלמות, מביאה את האדם במגע עם המקור המאיר שלו. לבסוף, גיליתי שהתגליות שלי אינן התגלויות כלל, אלא תוצאה של ההתגלות הפנימית אליה מגיע כל מי שמחפש, ללא סתירות, את האור בתוככי ליבו.

יג. העקרונות

הגישה כלפי החיים והדברים בכללם שונה כאשר ההתגלות הפנימית מכה כברק.

בהתקדמות איטית צעד אחר צעד, בהרהור מעמיק של מה שנאמר פה ומה שעוד יאמר, תוכל להפוך את היעדר המשמעות למשמעות. אין זה היינו אך מה שתעשה עם חייך. חייך, הכפופים לחוקים, חשופים לאפשרויות בחירה. אין אני מדבר על חופש. אני מדבר על שחרור, על תנועה, על תהליך. אין אני מדבר על חופש כמשהו דומם, אלא על שחרור צעד אחר צעד, כפי שמשתחרר מהדרך ההכרחית זה שקרב אל עירו. כך, "מה שצריך להיעשות" אינו תלוי במוסר רחוק, בלתי מובן ותלוי-מוסכמות, אלא בחוקים: חוקי חיים, חוקי אור, חוקי התפתחות.

להלן מה שיכונה "העקרונות", אשר עשויים לסייע בחיפוש אחר אחדות פנימית:

1. ללכת נגד התפתחותם של הדברים זה ללכת נגד עצמך.
2. כאשר אתה דוחף משהו אל עבר מטרה אתה משיג את היפוכה.
3. אל תתנגד לכוח גדול. תיסוג עד אשר הוא ייחלש, ואז תתקדם בנחישות.
4. הדברים הם בסדר כאשר הם מתקדמים יחד, לא כל אחד לחוד.
5. אם אתה שלם גם עם היום וגם עם הלילה, גם עם הקיץ וגם עם החורף, הרי שהתגברת על הסתירות.
6. אם אתה רודף אחר ההנאה, אתה כובל את עצמך לסבל. אולם, כל עוד לא תזיק לבריאותך, תהנה ללא עכבות כאשר תזדמן לך האפשרות לכך.
7. אם אתה רודף אחר מטרה, אתה כובל את עצמך. אם אתה עושה כל דבר כאילו היה מטרה בפני עצמה, אתה משתחרר.
8. תעלים את הקונפליקטים שלך כאשר תבין אותם עד שורשם האחרון, לא כאשר תנסה לפתור אותם.
9. כאשר אתה מזיק לאחרים אתה כובל את עצמך. אולם אם לא תזיק לאחרים תוכל לעשות כרצונך בחופשיות.
10. כאשר אתה נוהג כלפי אחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך, אתה משתחרר.
11. אין זה משנה באיזה מחנה העמידה אותך השתלשלות המאורעות; מה שחשוב הוא שתבין שאתה לא בחרת באף מחנה.
12. הפעולות המאוחדות או הסותרות מצטברות בך. אם תחזור על הפעולות בעלות אחדות פנימית, שום דבר כבר לא יוכל לעצור בעדך.

תהיה כמו כוח טבע שלא נתקל בהתנגדות במהלך התקדמותו. למד להבחין בין קושי, בעיה או מכשול לבין סתירה. בעוד הראשונים מעודדים או מקדמים אותך, הרי שהסתירה משתקת אותך בתוך מעגל סגור.

כאשר תמצא בליבך כוח גדול, שמחה וטוב לב, או כאשר תרגיש חופשי וללא סתירות, הודה על כך מיד בתוכך. כאשר יקרה ההפך – בקש באמונה, ואותה הודיה שצברת תחזור אליך מותמרת ומורחבת לתועלתך.

יד. המדריך לדרך הפנימית

אם הבנת היטב את אשר הוסבר עד כה, תוכל להתנסות באמצעות עבודה פשוטה, בהתגלותו של הכוח. אולם אין זהות בין הצבתך את עצמך בנכונות מנטלית נכונה פחות או יותר (כאילו מדובר היה בנכונות למלאכה טכנית), ובין הענקת טון ופתיחות רגשית הדומה לזו שמשרה השירה. זו היא גם הסיבה שהשפה המשמשת להעברת אמיתות אלו נוטה לאפשר את העמדה המנכיחה בקלות רבה יותר את ההתבוננות הפנימית, ולא את הרעיון אודות "ההתבוננות הפנימית".

כעת עקוב בתשומת לב אחר הסבריי, כיוון שמדובר בנוף הפנימי אותו אתה עשוי למצוא בעבודתך עם הכוח, ובכיוונים שתוכל להקנות לתנועותיך המנטליות:

"בדרך הפנימית תוכל להלך מוחשך או מואר. שים לב לשתי הדרכים הנפרשות לפניך.

אם תאפשר להוויה שלך לנוע אל עבר אזורים חשוכים, ינצח גופך בקרב ויהיה הוא השולט. או אז יופיעו תחושות ומופעים של רוחות, של כוחות, של זיכרונות. בדרך זו יורדים עוד ועוד. שם נמצאים השנאה, הנקמה, הניכור, הרכושנות, הקנאה, הרצון להיוותר. אם תרד עוד, ישתלטו עליך התסכול, הטינה וכל אותן אשליות ושאיפות שהביאו על האנושות חורבן ומוות.

אם תדחוף את הווייתך בכיוון האור, תמצא התנגדות ועייפות על כל צעד. ישנם אשמים לעייפות הזו במהלך העלייה. חייך מכבידים עליך, זיכרונותיך מכבידים עליך, פעולותיך הקודמות מונעות ממך לעלות. הטיפוס הזה קשה בגלל פעילות גופך הנוטה להשתלט.

במשעולי עלייתך נמצאים אזורים מוזרים בעלי צבעים טהורים וצלילים לא מוכרים.

אל תימלט מפני הטיהור שפועל כמו אש ושמעורר אימה עם רוחות הרפאים שלו.

דחה את הבהלה ואת שברון הלב.

דחה את הרצון להימלט אל אזורים תחתונים וחשוכים.

דחה את ההיצמדות אל הזיכרונות.

דבק בחופש הפנימי, באדישות אל אשליית הנוף, בנחישות בעלייה.

אור זך זורח בפסגות רכסי ההרים הגבוהים, ומי אלף הגוונים זורמים בין צלילים לא מוכרים אל עבר רמות וערבות צלולות.

אל תירא מעצמת האור המרחיק אותך ממרכזו בעוצמה הולכת וגוברת. ספוג אותו כאילו היה נוזל או רוח, כי בו, ללא ספק, מצויים החיים.

כאשר תמצא ברכס ההרים הגבוה את העיר הנסתרת, עליך להכיר את הכניסה. אבל את זאת תדע ברגע שישתנו חייך. חומותיה האדירות כתובות בצורות, בצבעים, הן "מורגשות". בעיר זו נשמר כל שנעשה וכל שייעשה... אבל עבור עינך הפנימית, השקוף מעורפל. כן, החומות בלתי חדירות מבחינתך!

טול את הכוח מהעיר הנסתרת. חזור אל עולם החיים הדחוסים עם מצח וידיים מאירים".

טו. התנסות השלווה ומעבר הכוח

1. הרפה לחלוטין את גופך והשקט את הראש. כעת, דמיין סְפֶרָה שקופה וזוהרת, שברדתה עד אליך, מתמקמת לה בסופו של דבר בתוככי ליבך. תוכל לזהות מיד שהספירה מפסיקה להופיע כדימוי והופכת לתחושה המתרחבת בתוך החזה.

2. שים לב כיצד תחושת הספרה מתפשטת מהלב אל מחוץ לגוף, בו בזמן שנשימתך מתרחבת והופכת עמוקה יותר. כאשר התחושה תגיע עד גבולות הגוף תוכל לעצור ולחוות בהתנסות השלום הפנימית. תוכל להישאר במצב זה למשך כל זמן שייראה לך מתאים. לאחר מכן, תיסוג מאותה התרחבות (בהגיעך, כמו בהתחלה, עד הלב) בשביל לשחרר את הספרה ולסיים את התרגיל שליו ומעודד. תרגיל זה נקרא "חווית השלווה".

3. לעומת זאת, אם ברצונך להתנסות במעבר הכוח, במקום לסגת במהלך ההתרחבות יהיה עליך להגדיל אותה עוד ולאפשר לרגשות שלך ולמלוא הווייתך לעקוב אחריה. אל תנסה לשים לב לנשימתך. הנח לה לפעול מעצמה בזמן שאתה עוקב אחר ההתרחבות אל מחוץ לגוף.

4. עליי לומר זאת שוב: תשומת ליבך, ברגעים אלה, צריכה להיות מרוכזת בתחושת ה סְפֶרָה המתרחבת. אם אינך יכול להשיג זאת, מוטב שתעצור ותנסה בהזדמנות אחרת. גם אם לא תתנסה במעבר, עדיין תוכל לחוות תחושת שלווה מעניינת.

5. אם לעומת זאת, הרחקת לכת, תתחיל להתנסות במעבר. מידיך ומאזורים אחרים בגופך יגיע אליך טונוס תחושה שונה מהרגיל. אתה תחוש תנודות מתגברות, ותוך זמן קצר יצוצו בעוצמה דימויים ורגשות. הנח למעבר הכוח להתרחש בחופשיות.

6. בקבלך את הכוח אתה תחוש את האור או צלילים מוזרים, התלויים באופן הייצוג האופייני לך. בכל אופן, חשובה ההתנסות בהרחבת התודעה, אשר אחד מסממניה הוא צלילות ונכונות להבין את מה שמתרחש.

7. בכל עת שתרצה תוכל להפסיק את המצב הייחודי הזה (אם הוא טרם נפסק מעצמו), אם רק תדמיין או תחוש שה סְפֶרָה מתכווצת ויוצאת ממך באותו אופן בו היא הגיעה בהתחלה.

8. מעניין להבין שמצבי תודעה מעוררת רבים הושגו ומושגים, כמעט תמיד, על ידי מנגנונים דומים לאלה המתוארים כאן. כמובן שהללו עטופים בפולחנים מוזרים או, לעתים מחוזקים על ידי עייפות, אובדן רסן מוטורי, שינון ותנוחות, שבכל המקרים מערערים את הנשימה ומעוותים את התחושה הכללית של תוך-הגוף. עליך לזהות בתחום זה את ההיפנוזה, את פעולת המדיומים וגם את השפעת הסמים, שאמנם פועלים באמצעים אחרים אך גורמים למצבים מעוררים דומים. ללא ספק, המשותף לכל המצבים הללו הוא היעדר השליטה וחוסר ההבנה לגבי מה שמתרחש. הייה ספקן לגבי תופעות שכאלה וקבל אותם כ"טרנס" פשוט אליו נקלעו הבורים, המתנסים ואפילו "הקדושים", כפי שמסופר באגדות.

9. גם אם פעלת בהתאם להנחיות אתה עשוי שלא להצליח ליצור את המעבר. אין בכך משום מקור לדאגה, אלא סימן להיעדר "חופשיות" פנימית, מה שיכול להעיד על מתח רב, בעיות בדינמיקה של הדימוי, ובקצרה, פיצול בהתנהגות הרגשית - דבר שקרוב לוודאי נוכח גם בחייך היומיומיים.

א. טז. הקרנת הכוח

1. אם חווית את מעבר הכוח תוכל להבין כיצד, בהסתמך על תופעות דומות אך ללא שום הבנה, פיתחו עמים שונים פולחנים ומסורות שהוכפלו לאחר מכן עד אין קץ. באמצעות התנסויות מהסוג שתואר לעיל, חשו אנשים רבים את גופם "משוכפל". חוויית הכוח העניקה להם את התחושה שהם יכולים להקרין את האנרגיה הזו אל מחוץ לעצמם.

2. הכוח "הוקרן" אל אחרים וגם אל עבר חפצים "המסוגלים" לקבל ולשמר אותו. אני בטוח שלא יקשה עליך להבין את תפקידם של חפצי פולחן בדתות השונות, ובאופן דומה, את המשמעות של מקומות קדושים ושל כוהנים "הטעונים" לכאורה בכוח. כאשר חפצים שונים היו למושא הערצה מלאת אמונה במקדשים והוקפו בטקס ובפולחן, קרוב לוודאי שהם "החזירו" למאמינים את האנרגיה שנצברה בהם במהלך אין ספור תפילות. זוהי מוגבלות ההבנה של המעשה האנושי – העובדה שכמעט תמיד הסבירו את הדברים הללו על פי הסבר חיצוני של תרבות, מיקום, היסטוריה ומסורת, בעוד ההתנסות הפנימית הבסיסית היא נתון חיוני להבנה.

3. אותה "הקרנה", "טעינה" ו"השבה" של הכוח, ישובו ויעסיקו אותנו בהמשך. אך כבר עכשיו אומר לך שאותו מנגנון ממשיך לפעול אפילו בתרבויות חילוניות, בהם המנהיגים והידועים עטויים הילת ייצוג מיוחד בעיני זה שרואה אותם והיה רוצה אפילו "לגעת" בהם, או לתפוס בעלות על פיסה מבגדיהם או על אחד מן החפצים שלהם.

4. זאת משום שכל ייצוג של ה"נעלה" הוא מהעין כלפי מעלה, מעל לקו הראיה הרגילה. וה-"נעלים" הם האישים ש"מחזיקים בבעלותם" את טוב הלב, את החוכמה ואת הכוח. "למעלה" נמצאים המעמדות הגבוהים, הדגלים והמדינה. ואנו, בני תמותה פשוטים, צריכים "לעלות" במעמד החברתי ולהתקרב אל השררה בכל מחיר. מה רע מצבנו: אנו עדיין מונחים על ידי מנגנונים שתואמים את הייצוג הפנימי, עם ראשינו "למעלה" בעוד רגלינו דבוקות לאדמה. מה רע מצבנו כאשר אנו מאמינים בדברים כאלה (ומאמינים מפני שהם "מציאותיים" בייצוג הפנימי). מה רע מצבנו כאשר מבטנו החיצוני אינו אלא הקרנה לא מודעת של המבט הפנימי.

יז. אובדן ודיכוי הכוח

1. פריקות הכוח העיקריות הן תוצאה של מעשים נעדרי שליטה. אלה הם: דמיון ללא מעצורים, סקרנות ללא בקרה, פטפטת ללא מידה, מיניות מופרזת ושימוש מוגזם בחושים (לראות, לשמוע, לטעום וכו', באופן מוגזם וללא תכלית). אבל עליך להבין שרבים פועלים באופן שכזה על מנת לפרוק מתחים, שאלמלא פרקו אותם היו גורמים למכאובים רבים. כך, ובהתייחס לתפקידן של פריקות אלה, תסכים איתי שלא כדאי לדכא אותן אלא מוטב להסדירן.

2. באשר למיניות עליך להבין נכון: אין לדכא את התפקוד הזה, מפני שהתוצאה תהיה תופעות מייסרות וניגודים פנימיים. המיניות מתכוונת ומסתיימת באקט עצמו, אבל לא כדאי שהיא תמשיך להמריץ את הדמיון או לחפש אובייקט חדש לכיבוש באובססיביות.

3. השליטה במין על ידי "מוסר" חברתי או דתי שימשה למטרות שאין להן ולא כלום עם ההתפתחות, אלא דווקא עם הכיוון המנוגד.

4. הכוח (אנרגיית הייצוג של תחושת תוך-הגוף), הופנה אל עבר האופל בתרבויות שנמצאו תחת דיכוי ושם התרבו המקרים של אנשים "אחוזי שדים", "מכשפים", מחללי קודש ופושעים מכל סוג, שנהנו מהסבל ומהרס החיים והיופי. בשבטים ובתרבויות אחדות הפושעים נמנו עם הנאשמים והמאשימים כאחד. במקרים אחרים נרדף כל מה שהיה מדע וקידמה, מפני שהללו היוו ניגוד לחוסר רציונליות, לאפל ולמדוכא.

5. אצל כמה עמים פרימיטיביים עדיין קיים דיכוי המין, וכך גם אצל עמים אחרים הנחשבים ל"תרבויות מתקדמות". ברור שאצל אלה ואלה ההרס הוא רב, גם אם המקור למצב שונה אצל כל אחד מהם.

6. אם תבקש הסברים נוספים אומר לך שהמין הוא למעשה קדוש והוא המרכז ממנו פורצים החיים וכל מבע של יצירתיות. באותו האופן, פורץ ממנו גם כל הרס, כאשר תפקודו אינו מוסדר.

7. לעולם אל תאמין לשקריהם של מרעילי החיים כאשר הם מתייחסים למין כאל משהו בזוי. ההיפך הוא הנכון, במין ישנו יופי ולא לשווא הוא קשור אל מיטב רגשות האהבה.

8. הייה זהיר, אם כן, והתייחס אליו כאל משהו נפלא שיש לנהוג בו בעדינות, מבלי להפוך אותו למקור לסתירות או להתפרקות של אנרגיה חיונית.

יח. פעולה ותגובה של הכוח

הסברתי קודם: "כאשר תמצא בליבך כוח גדול, שמחה וטוב לב, או כאשר תרגיש חופשי וללא ניגודים, הודה על כך מיד בתוכך."

1. "להודות" פירושו לרכז את הלכי הנפש החיוביים המקושרים אל דימוי או אל ייצוג. אותו מצב חיובי, המקושר כך, גורם לכך שבמצבים שליליים, על ידי אזכור דבר אחד, יופיעו הדברים האחרים שנלוו אליו בזמנים קודמים. מכיוון שבנוסף לכך, ניתן לחזק את אותו "מטען" מנטלי על ידי שינון קודם, ביכולתו לסלק רגשות שליליים שמצבים מסוימים עלולים היו לכפות.
2. לכן, מתוכך יחזור מה שהיית עשוי לבקש, מוכפל לתועלתך, בתנאי שצברת בתוכך מצבים חיוביים רבים. ואין כבר צורך להסביר שאותו מנגנון עצמו שימש (באופן מבולבל) על מנת "לטעון כלפי חוץ" חפצים, אנשים או ישויות פנימיות "שהוקרנו", מתוך אמונה שייענו לתחינות ולבקשות.

יט. המצבים הפנימיים

עליך לרכוש כעת תחושה מספקת בנוגע למצבים הפנימיים שבהם תוכל להימצא במהלך חייך, ובעיקר, במהלך עבודתך ההתפתחותית. אין באפשרותי אלא להמחיש זאת באמצעות דימויים (במקרה זה, אלגוריות). מעלתן של אלו, כך נראה לי, היא ביכולתן לרכז באופן "ויזואלי" הלכי נפש מורכבים. מאידך, הייחוד שביצירת קשר בין מצבים אלה, כאילו היו רגעים שונים של אותו תהליך, מכניס שוני אל התיאורים המקוטעים תמיד, אליהם הרגילו אותנו אלה העוסקים בנושאים הללו.

1. המצב הראשון, בו שלט היעדר המשמעות (אותו תיארנו בתחילת דברנו), ייקרא "חיוניות לא ממוקדת". הכול מכוון על ידי צרכים גופניים, אך נוטים לבלבל את הללו, לעיתים קרובות, עם תשוקות ודימויים סותרים. שׂורה במצב זה אפילה על המניעים ועל המעשים. אנו נותרים במצב זה כצמחים, אבודים בין צורות משתנות. מנקודה זו ניתן להתפתח בשתי דרכים: דרך המוות או דרך המוטציה.

2. דרך המוות מביאה אותך למול נוף כאוטי וחשוך. אנשי קדם הכירו את הנוף הזה וכמעט תמיד מיקמו אותו "מתחת לפני האדמה", או במעמקי התהום. היו גם כאלו שביקרו בממלכה זו על מנת "לקום לתחייה" בדרגות הארה גבוהות. עליך להבין ש"מתחת" למוות נמצאת החיוניות הלא ממוקדת. יתכן שנפש האדם מקשרת את הפירוק שלאחר המוות עם תופעות שינוי שבאות אחרי המוות, וייתכן גם שהיא מקשרת את התנועה הלא ממוקדת עם הקדמה ללידה. אם הכיוון אליו אתה פונה הוא מעלה, "המוות" משמעו ניתוק ממצבך הקודם. דרך המוות עולים למצב אחר.

3. בדרכנו מן המוות מגיעים אל מקלט הנסיגה. שתי דרכים נפתחות ממנו: דרך החרטה והדרך ששימשה לצורך עלייה – דרך המוות. פנייה בדרך הראשונה משמעה שהחלטת לקטוע את חייך כפי שהיו עד כה. אם תשוב בדרך המוות תיפול לתהומות בתחושה של מעגל סגור.

4. עם זאת, אמרתי שישנה דרך נוספת לברוח מן החיוניות התהומית, זוהי דרך המוטציה. בחירה בדרך זו משמעה שברצונך לצאת ממצבך העגום מבלי שתהיה מוכן לוותר על כמה מן היתרונות המדומים של מצב זה. זוהי אם כן דרך שווא, המוכרת כ"דרך השגויה". מפלצות רבות יצאו מן המעמקים במעבר מפותל זה. הן שאפו לכבוש בסערה את השמיים מבלי לוותר על הגיהינום, וכך הקרינו על העולם התיכון סתירות אין ספור.

5. אני מניח שבעלייתך ממלכת המוות ודרך חרטה מודעת, הגעת כבר אל משכנה של הנטייה. שתי תומכות דקיקות מחזיקות את משכנך: השימור והתסכול. השימור היא תומכת שווא לא יציבה. בהליכתך עליה אתה משלה עצמך ברעיון הקביעות, אך למעשה אתה יורד במהירות רבה. אם תפנה בדרך התסכול, עלייתך תהיה קשה אבל זוהי הדרך האמיתית היחידה.

6. מכישלון אל כישלון תוכל להגיע אל המנוחה הבאה, אשר נקראת "משכן הסטייה". היזהר בבחירתך לגבי שתי הדרכים העומדות כעת לפניך: או שתפנה אל דרך ההחלטיות, שתוביל אותך אל היצירה, או שתפנה אל דרך הטינה שתגרום לך לרדת שוב אל הנסיגה. שם תעמוד בפני התלבטות: או

שתבחר במבוך החיים המודעים (ותעשה זאת בנחישות), או שתשוב בכעס אל חייך הקודמים. רבים הם אלו שבאי יכולתם להתעלות מעל עצמם, קיפחו שם את אפשרויותיהם.

7. אולם אתה שעלית בנחישות נמצא כעת באכסנייה המוכרת כ"יצירה". שם תמצא שלוש דלתות: אחת נקראת "נפילה", אחרת "ניסיון" והשלישית "ביזוי". הנפילה תביא אותך ישירות אל המעמקים ורק תקרית חיצונית יכולה לדחוף אותך לעברה. קשה להאמין שתבחר בדלת זו. לעומתה, זו של הביזוי מובילה אותך בדרך עקלקלה חזרה אל התהום דרך השבילים בהם עברת, במעין מערבולת גועשת בה אתה מחשב כל העת את כל מה שהפסדת והקרבת. מבחן תודעה המביא אותך אל הביזוי הוא כמובן מבחן שווא, בו אתה מאבד פרופורציה לגבי הדברים ביניהם אתה משווה ומפחית מערכם. אתה משווה בין מאמץ העלייה לבין "ההטבות" עליהן ויתרת. אולם אם תתבונן על הדברים מקרוב, תגלה שלא עזבת דבר מסיבה זו אלא מסיבות אחרות. הביזוי מתחיל אם כן בסילוף המניעים שלכאורה היו זרים למניעי העלייה. אני שואל כעת: מה בוגד בנפש? האם מדובר במניעי השווא של התלהבות ראשונית? או אולי הקושי שבמשימה? או שמא הזיכרון השקרי של קורבנות שלא נעשו כלל, או שנבעו ממניעים אחרים? אני אומר לך ושואל אותך כעת: ביתך עלה באש מזמן. על כן החלטת לעלות. או שמא תחשוב כעת שהוא נשרף בגלל העלייה? האם הבטת סביב על מנת לראות מה קרה לבתים האחרים? ... אין ספק שעליך לבחור בדלת האמצעית.

8. עלה במדרגות הניסיון ותגיע אל כיפה לא יציבה. משם, עבור במעבר צר ומפותל, אותו תזהה כ"הפכפכות", עד שתגיע אל חלל רחב וריק (כמו רחבה), הנקרא "החלל-הפתוח-של-האנרגיה".

9. בחלל זה אתה עשוי להיבהל מהנוף השומם והעצום, ומן השקט המפחיד של לילה מלא בכוכבי ענק דוממים. שם, בדיוק מעל ראשך, תראה ברקיע את צורתו הנעוצה והמרמזת של "הירח השחור"... ליקוי ירח מוזר העומד במקום המנוגד בדיוק לשמש. שם יהיה עליך להמתין לשחר, סבלני ומלא אמונה, מפני ששום דבר רע לא יכול לקרות אם תשמור על שלוותך.

10. יתכן שבמצב הזה תרצה לצאת משם מהר. אם כך יקרה, אתה עלול לפנות בכל כיוון רק כדי לא להמתין ליום בסבלנות. עליך לזכור שכל תנועה שם (בחושך) היא שקרית ונקראת באופן כללי "אלתור". אם, בהתעלם ממה שאני מציין כעת, תתחיל לאלתר תנועות, הייה בטוח שתיסחף על ידי מערבולות בין שבילים ומשכנים עד לתחתיתו העמוקה ביותר של הפירוד.

11. כמה קשה להבין שהמצבים הפנימיים קשורים זה לזה! אילו ראית את ההיגיון הנוקשה של התודעה, היית מבין שבמצב המתואר, זה שמאלתר בעיוורון בהכרח מתחיל לבזות ולהתבזות; צצים בו לאחר מכן רגשות תסכול והוא נופל אל הטינה ואל המוות, תוך שכחה של כל מה שאי פעם הצליח להבין.

12. אם תצליח להגיע אל אור היום ברחבה, תופיע לפניך השמש הזורחת שתאיר אותך לראשונה באמת. אתה תראה אז שבכל הקיים חיה תוכנית.

13. אין סבירות רבה שתיפול משם, אלא אם מתוך רצונך החופשי תשאף לרדת אל אזורים חשוכים יותר על מנת להביא אליהם את האור.

אין טעם לפתח עוד את הנושאים הללו כיוון שללא ניסיון הם עלולים להטעות, בהעבירם אל תחום הדמיון את הבר-ביצוע. שמה שנאמר עד כה יהיה לעזר. אם מה שהוסבר הוא חסר תועלת עבורך, למה עוד תוכל להתנגד, מכיוון שאין שום דבר שיש לו ביסוס ומניע עבור הספקנות, הדומה לתמונה של מראה, לצליל של הד, לצילו של צל.

כ. המציאות הפנימית

1. הרהר בהערות שלי. לא תוכל לחוש דרכן יותר מאשר תופעות אלגוריות ונופים של עולם חיצוני. אך יש בהן גם תיאורים אמיתיים של עולם מנטלי.
2. גם אין עליך להאמין ש"המקומות" בהם אתה עובר בדרכך, הם בעלי איזשהו קיום עצמאי. בלבול שכזה החשיך לעיתים תורות מעמיקות וכך עד היום מאמינים אנשים מסוימים שגן עדן, גיהינום, מלאכים, שדים, מפלצות, טירות מכושפות, ערים רחוקות ועוד, ניתנים לראיה על ידי "המוארים". אותה דעה קדומה, אבל בעלת פירוש הפוך, פשטה בקרב ספקנים בורים שהתייחסו לדברים הללו כאשליות או כהזיות פשוטות של מוחות קודחים.
3. עליי לשוב ולהדגיש, אם כן, שעליך להבין את כל הדברים הללו בתור מצבים מנטליים אמיתיים, הבאים לביטוי סמלי באובייקטים השייכים לעולם החיצוני.
4. קח בחשבון את מה שנאמר ולמד לגלות את האמת מאחורי האלגוריות שלעתים מסיחות את הדעת, אך לפעמים מתרגמות מציאות שאינה ניתנת לתפיסה ושאין לה ייצוג מתאים.

כאשר דובר על ערי האלים אליהם ניסו להגיע גיבורים רבים מעמים שונים; כאשר דובר על גני עדן בהם חיו יחדיו אלים ובני אנוש בטבע מקורי וחדש; כאשר דובר על נפילות ועל מבול, נאמרה אמת פנימית גדולה.

אחר כך הביאו הגואלים את בשורתם והגיעו אלינו בטבע כפול על מנת לשקם את אותה אחדות נוסטלגית אבודה. גם אז נאמרה אמת פנימית גדולה.

אולם כאשר כל שנאמר לעיל הוצב מחוץ לתחום המנטלי, היה מדובר בטעות או בשקר.

מנגד, עולם חיצוני המבולבל במבט פנימי מכריח את זה האחרון לסקור דרכים חדשות.

כך, עף היום אל השמיים גיבור העידן הזה. עף דרך אזורים לא מוכרים עד כה. עף אל מחוץ לעולמו, ומבלי לדעת, שב מחוזק אל המרכז הפנימי והזוהר.

הנוף הפנימי

א. השאלה

1. הנה זו השאלה שלי; ככול שהחיים חולפים, האם גדל בך האושר או הסבל? אל תבקש שאגדיר מילים אלו. ענה בהתאם למה שאתה מרגיש...
2. אפילו אם חכם אתה ובעל כוח, הרי שאם האושר והחופש אינם גדלים בך ובאלה הסובבים אותך, אדחה את דוגמתך.
3. קבל במקום זאת את הצעתי; אמץ את המודל של מה שנולד, לא של מה שצועד אל עבר המוות. דלג מעל סבלך ואז לא תגדל התהום אלא החיים שיש בך.
4. אין תשוקה, רעיון או פעולה אנושית הזרים לתהום. על כן, נדון בדבר היחיד שראוי לדון בו: התהום ומה שמדלג מעליה.

ב. המציאות

1. מה אתה רוצה? אם אתה אומר שהדבר החשוב ביותר הוא האהבה או הביטחון, אתה מדבר על הלכי רוח, על משהו שאתה לא רואה.
2. אם אתה אומר שהדבר החשוב ביותר הוא הכסף, הכוח, ההכרה החברתית, המטרה הצודקת, אלוהים או האלמותיות, אתה מדבר על דברים שאתה רואה או שאתה מדמיין.
3. נגיע לידי הסכמה כאשר תאמר: "אני רוצה את המטרה הצודקת כי אני דוחה את הסבל!"; "...אני רוצה את זה כי זה מרגיע אותי; אני לא רוצה את הדבר ההוא כי הוא מבלבל אותי או מעורר בי אלימות".
4. הייתכן אם כן שהלכי הרוח שלך ניצבים במרכזה של כל שאיפה, כוונה, חיוב או שלילה? תוכל להשיב שבין אם אתה עצוב או שמח, מספר הוא תמיד אותו מספר, ושהשמש היא השמש, אפילו אם האדם לא קיים.
5. אני אומר לך שמספר שונה מעצמו, תלוי אם עליך לקבל או לתת, ושהשמש תופסת מקום גדול יותר בתוככם של האנשים מאשר בשמיים.
6. זוהרו של שבב בוער, או של כוכב, מרקד אל מול העין שלך. כך, אין אור ללא עין ואם העין הייתה אחרת, השפעה אחרת הייתה לאותו זוהר.
7. על כן, שליבך יאמר: "אני אוהב את הזוהר הזה שאני רואה!", אבל שלעולם לא יאמר: "אין לשמש, לשבב או לכוכב שום קשר אלייך!"
8. על איזו מציאות אתה מדבר אל הדג ואל הזחל, אל החרק הקטן, אל הציפור, אל הילד, אל הזקן, אל זה שישן ואל זה שבקור ובמחלה פוקח עין בבהלתו?
9. אני אומר שההד של המציאות לוחש או רועם, תלוי באוזן השומעת; שאם האוזן הייתה אחרת, קול אחר היה למה שאתה מכנה "מציאות".
10. על כן, שליבך יאמר: "אני אוהב את המציאות שאני יוצר!"

ג. הנוף החיצוני

תראה איך הזוג ההוא צועד לו באיטיות. כשהוא חובק את מותניה, היא משעינה את ראשה על הכתף הידידותית. הם פוסעים בסתיו העלים המרשרשים... בשיא של צהוב, אדום וסגול. צעירים ויפים, הם מתקדמים אל עבר אחר הצהריים של ערפל אפור. טפטוף קר ומתקני המשחקים, ללא ילדים, בגנים שוממים.

1. עבור אחדים, תיאור זה מחייה נוסטלגיות נעימות. עבור אחרים, תיאור זה מעורר חלומות. עבור עוד כמה נוספים, הבטחות שיקוימו בימים הזוהרים שעוד יגיעו. כך, אל מול אותו ים, ליבו של זה חש מועקה וההוא, מעודד, ליבו מתרחב. אלפים משקיפים מכווצים אל עבר הצוקים הקפואים, בזמן שאלפים אחרים מתפעלים מהקריסטלים החצובים בקנה מידה אדיר. אחדים מדוכאים, אחרים מרוממים, כולם אל מול אותו נוף.
2. אם אותו הנוף שונה עבור שני אנשים, איפה נמצא ההבדל?
3. זה בוודאי קורה בהקשר למה שנראה ולמה שנשמע. קח לדוגמה את המילה "עתיד". אחד מתכווץ לשמעה, ההוא נותר אדיש ושלישי היה מקריב את ה-"היום" שלו עבור מה שהיא מסמלת.
4. קח לדוגמה את המוזיקה. קח לדוגמה את המילים עם משמעות חברתית או דתית.
5. לפעמים קורה שאותו נוף מתקבל או נדחה על ידי ההמונים והעמים. ואולם, האם הקבלה או הדחייה נמצאות בנוף עצמו או בקרב ההמונים והעמים?
6. בין חשד לתקווה, חייך מתכוונים אל נופים שתואמים משהו שקיים בך.
7. כל העולם הזה, שלא בחרת בו, אלא ניתן לך בכדי שתאניש אותו, הוא נוף שהולך ומתפתח ככל שמתפתחים החיים. לכן, אל לליבך לומר: "אין לסתיו, לים ולהרים הקפואים כל קשר אליי", אלא שיאמר: "אני אוהב את המציאות שאני יוצר".

ד. הנוף האנושי

אם אתה מקושר אל כוכב מרוחק, מה עליי לחשוב אודות נוף חי, אשר בו הצבאים חומקים בין עצים עתיקים והחיות הפראיות ביותר מלקקות את גוריהן בעדינות? מה עליי לחשוב על הנוף האנושי, אשר מתקיימים בו שפע ומצוקה, ובו ילדים אחדים צוחקים ואחרים לא מוצאים את הכוח כדי לבטא את בכיים?

1. כי אם אתה אומר: "הגענו אל כוכבי לכת אחרים", עליך גם לומר: "טבחנו ושיעבדנו עמים שלמים, מלאנו את בתי הכלא באנשים המשוועים לחופש, שיקרנו מבוקר ועד ליל... סילפנו את חשיבתנו, רגשותינו ופעולותינו. חיבלנו בחיים על כל צעד, כי יצרנו סבל."
2. בנוף הזה אני מכיר את דרכי. מה יקרה אם ניפגש בכיוונים הפוכים? אני מוותר על כל דרך שההולכים בה מכריזים על אידאל הנעלה יותר מהחיים ועל כל מטרה שבשביל להתממש, תיצור סבל. לכן, לפני שתאשים אותי על שאינני נוטל חלק עם אחד הצדדים, בחן את ידיך, שמא תגלה עליהן את דם השותפות לעבירה. אם אתה מאמין שגבורה היא ליטול מחויבות כלפיהם, מה תאמר על אותו אחד שכל הצדדים הרצחניים מאשימים בחוסר מחויבות? אני רוצה מטרה יאה לנוף האנושי: זו שמחויבת לגבור על הכאב והסבל.
3. אני שולל כל זכות האשמה מגורם שבהיסטוריה שלו (קרובה כרחוקה) מופיע ביטול החיים.
4. אני שולל כל זכות לחשד שיבוא מצד אלה שמסתירים את פרצופיהם החשודים.
5. אני שולל כל זכות לחסום את הדרכים החדשות בהן על האדם להלך, אפילו אם היא תתורץ בקיומה של דחיפות הרגע.
6. אף לא הגרוע ביותר שבפושע זר לי. ואם אני מזהה אותו בנוף, אני מזהה אותו גם בי. כך שאני רוצה לגבור על מה שלוחם נגד החיים, בי ובכל אדם. אני רוצה לגבור על התהום!

כל עולם אליו אתה שואף, כל צדק שאתה דורש, כל אהבה שאתה מחפש, כל אדם שהייתי רוצה ללכת בעקבותיו או להשמיד, קיימים גם בך. כל מה שישתנה בך ישנה את כיוונך בנוף בו אתה חי. כך שאם אתה רוצה משהו חדש, תצטרך להתגבר על הישן ששולט בתוכך. ואיך תעשה את זה? תתחיל בלהבחין שאפילו אם תשנה מקום, אתה לוקח אתך את נופך הפנימי.

ה. הנוף הפנימי

1. אתה מחפש את מה שאתה מאמין שיעשה אותך מאושר. אולם, מה שאתה מאמין יכול שלא להתיישב עם מה שמישהו אחר מחפש. יכול לקרות שאתה והוא תשאפו לדברים מנוגדים, ותגיעו לכדי אמונה שהאושר של האחד מנוגד לאושר של האחר. או, שתשאפו לאותו דבר, והיות ודבר זה יחיד או נדיר, תגיעו לכדי אותה האמונה: שהאושר של האחד נוגד את אושרו של האחר.

2. נראה אם כן שניתן לריב על אותו חפץ או על חפצים מנוגדים. הגיון מוזר יש לאמונות, המסוגל לעורר את אותה ההתנהגות ביחס לחפץ מסוים כמו גם להיפוכו.

3. המפתח למה שאתה עושה בהכרח נמצא בלשד של מה שאתה מאמין. אדיר כל כך הוא כוח המקסם של אמונותיך, שאתה מאשר את המציאות שלהן על אף שהן קיימות רק בתככי ראשך.

4. אבל בחזרה לנקודה: אתה מחפש את מה שאתה מאמין שיעשה אותך מאושר. מה שאתה מאמין ביחס לדברים, לא נמצא בהם אלה בנופך הפנימי. כאשר אתה ואני נסתכל על הפרח הזה, נוכל להסכים על הרבה דברים. אבל כאשר אתה אומר שהפרח הזה יעניק לך אושר נשגב, אתה מקשה על הבנתי, כי אתה כבר לא מדבר על הפרח, אלא על מה שאתה מאמין שהוא יגרום לך. אתה מדבר על נוף פנימי שאולי לא יתיישב עם שלי. יספיק שתעשה עוד צעד בשביל שתנסה לכפות את נופך עליי. שקול את התוצאות שיכולות לנבוע מפעולה שכזאת.

5. ברור שנופך הפנימי הוא לא רק מה שאתה מאמין לגבי הדברים, אלה גם מה שאתה זוכר ומדמיין בקשר אלייך ואל אחרים, אודות העובדות, הערכים והעולם בכלל. כדאי שנבין את זה: נוף חיצוני הוא מה שאנו תופסים מהדברים; נוף פנימי הוא מה שאנו מסננים מהם בעזרת הנפה של עולמנו הפנימי. נופים אלה אחד הם, והם מהווים את ראייתנו הבלתי ניתנת להפרדה של המציאות.

ו. מרכז והשתקפות

"נוף חיצוני הוא מה שאנו תופסים מהדברים; נוף פנימי הוא מה שאנו מסננים מהם בעזרת הנפה של עולמנו הפנימי. נופים אלה אחד הם, והם מהווים את ראייתנו הבלתי ניתנת להפרדה של המציאות". התכוונותנו בכיוון זה או אחר נעשית על פי ראיה זו.

1. אבל ברור שככל שאתה מתקדם, ראייתך משתנה.
2. אין לימוד, ולו השולי ביותר, שיתקיים רק על ידי התבוננות. אתה לומד כי אתה עושה משהו עם הדבר בו אתה מתבונן, וככל שאתה עושה יותר, אתה לומד יותר, כי ככל שתתקדם, ראייתך תשתנה.
3. מה למדת על העולם? למדת לפי מה שעשית. מה אתה רוצה מהעולם? אתה רוצה בהתאם למה שקרה לך. מה אתה לא רוצה מהעולם? אתה לא רוצה בהתאם למה שקרה לך.
4. הקשב לי, רוכב הדוהר על גבי הזמן: אתה יכול להגיע אל נופך העמוק ביותר דרך שלוש דרכים שונות. ומה תמצא בתוכך? תתמקם במרכז נופך הפנימי ותראה שכל כיוון מכפיל מרכז זה.
5. מוקף חומה משולשת של מראות, נופך משתקף עד אין סוף באין סוף גוונים. ושם, כל תנועה מתהווה ומשתנה פעם ועוד פעם, תלוי איך תכוון את ראייתך דרך הדימויים שבחרת. אתה יכול לראות מולך את גבך ובהזיזך את ידך ימינה, היא תפנה שמאלה.
6. אם אתה שואף למשהו במראת העתיד, תראה שזה נע בכיוון מנוגד למראה של היום, או של אתמול.
7. רוכב הדוהר על גבי הזמן, מהו גופך אם לא הזמן עצמו?

ז. כאב, סבל ותכלית החיים

1. הרעב, הצמא, המחלה וכל פגיעה גופנית הם כאב. הפחד, תחושת הכישלון, העדר התקווה וכל פגיעה מנטלית הם סבל. הכאב הגופני ייסוג ככול שהחברה והמדע יתקדמו. הסבל המנטלי ייסוג ככול שתתקדם האמונה בחיים, זאת אומרת: ככול שלחיים תִּקְוָה תכלית.

2. אם אתה מדמיין את עצמך ככוכב נופל שאיבד את זהרו בהגיעו אל פניי העולם הזה, תקבל את הכאב והסבל כטבע עצמו של הדברים. אבל אם אתה מאמין שהושלכת אל העולם בשביל למלא אחר משימת האנשתו, תכיר תודה לאלה שקדמו לך ובנו בעמל רב את השלב המשמש אותך בהמשך העליה.

3. אתה המבטא אלף שמות, יוצר תכלית, מתמיר עולם... הוריך והורי הוריך מתמשכים בך. אינך כוכב נופל, אלה מטאור זוהר שעף אל השמיים. אתה תכלית העולם, וכאשר אתה מבהיר את תכליתך, אתה מאיר את העולם. כאשר אתה מאבד את תכליתך, העולם מחשיך והתהום נפערת.

4. אגיד לך מהי תכלית חייך כאן: להאניש את העולם! מה פירוש להאניש את העולם? זה לגבור על הכאב והסבל, זה ללמוד ללא גבול, זה לאהוב את המציאות שאתה יוצר.

5. איני יכול לבקש ממך שתלך מעבר לזה, אבל גם לא יהיה מעליב שאומר: "אהוב את המציאות שאתה יוצר ואף לא המוות יעצור את מעופך".

6. לא תשלים את משימתך, אם אתה לא משקיע את כוחותיך בהתגברות על הכאב והסבל באלה שסובבים אותך. ואם אתה מצליח שגם הם, יתחילו במלאכת האנשת העולם, ייפתח גורלך אל חיים חדשים.

ח. הרוכב וצילו

השמש העולה כיסתה את הדרך בגוון אדמדם, וצילו של הרוכב נמתח בין הסלעים והשיחים הדלילים. הרוכב האט את דהירתו עד שנעצר סמוך לאש שזה עתה הוצתה. אדם זקן, הנראה כמלטף בידיו את הלהבות, בירך את הרוכב. זה ירד, ושניהם שוחחו זמן מה. לאחר מכן, הרוכב המשיך בדרכו.

כאשר הצל התקצר ונפל בין טלפיו של הסוס, הרוכב עצר והחליף כמה מילים עם אדם שברך אותו בצד הדרך.

כאשר הצל התארך מאחורי הרוכב, הוא כבר לא האט את דהירתו, וצעיר שלא הצליח לעצור אותו הספיק לצעוק לעברו: "אתה הולך בכיוון ההפוך".

אבל הלילה הוריד את הרוכב מסוסו והוא ראה רק את הצל בנפשו. אז, נאנח אל עצמו ואל הכוכבים, אמר:

"באותו יום, אדם זקן דיבר איתי על הבדידות, המחלה והמוות; איש מבוגר דיבר איתי על כיצד הם הדברים ומציאות החיים. לבסוף, צעיר שאפילו לא דיבר אליי, צעק וניסה להסיט אותי מדרכי אל כיוון לא ידוע עבורו. הזקן הרגיש פחד לאבד את דבריו ואת חייו; האיש, פחד לא להספיק להשיג את מה שהאמין שהם דבריו וחייו. הצעיר, פחד לא להצליח לברוח מדבריו וחייו.

מפגשים מוזרים הם אלה, בהם הזקן סובל בגלל עתידו הקצר ושואף למצוא מפלט בעברו הארוך. האיש סובל בגלל מצבו הנוכחי ומחפש מפלט במה שקרה או שעוד יקרה, תלוי כלפי איזה כיוון הוא מתכוון, לפנים או לאחור. הצעיר סובל בגלל שעבר קצר נושף בעורפו, במנוסתו אל עבר עתיד ארוך. אולם, בפניהם של שלושתם אני מזהה את פניי שלי, ונראה לי שכל אדם, לא משנה גילו מהו, יכול להלך בשלושת הזמנים הללו ולראות בהם מראות שווא. או שמא קיים היום העלבון ההוא של צעירותי? האם קיימת היום זקנתי? או שמא מקנן היום, בחושך הזה, מותי?

כל סבל עובר דרך הזיכרון, הדימיון והתחושה. אבל הודות לשלושת הדרכים הללו קיימות החשיבה והרגש והעשייה האנושית. קורה אם כן, שאפילו אם דרכים אלה הן הכרחיות, הן יכולות להפוך גם לערוצים של הרס כאשר הסבל מזהם אותן.

אבל, האם הסבל איננו אלא החיווי שנותנים החיים כאשר זרימתם מתהפכת? החיים יכולים להתהפך על ידי משהו (עבורי, בלתי ידוע) שנעשה עמם. כך אם כן, הזקן, האיש והצעיר עשו משהו עם חייהם, והם "התהפכו."

או אז הרוכב, שהרהר בדברים הללו בחשכת הליל, נרדם. בשנתו הוא חלם, ובחלומו הואר הנוף. שם הוא היה, במרכזו של משולש מראות. המראות שיקפו את דמותו והכפילו אותה. לפי הכיוון שבחר, ראה את עצמו כזקן; בכיוון אחר, פניו היו פני איש מבוגר, ולבסוף, נער... אבל הוא הרגיש כמו ילד במרכז של עצמו.

אז החל הכול להחשיך, וכאשר לא יכול היה עוד לראות אלא חושך מוחלט, הוא התעורר. הוא פקח את עיניו וראה את אור השמש. הוא עלה על סוסו ובהסתכלו בצל המתארך, אמר לעצמו: "הסתירות הן

שהופכות את החיים ומחוללות סבל ... השמש שוקעת כדי שהיום יוכל להפוך ללילה, אבל היום יהיה לפי מה שאני אעשה עמו".

ט. סתירה ואחדות

1. הסתירה הופכת את החיים. ההיפוך של הזרימה הגוברת של החיים נחווה כסבל. לכן, הסבל הוא הסימן שמבהיר אודות הצורך בשינוי, בכיוון הכוחות המנוגדים.
2. מי שמוצא את עצמו עומד בהתקדמותו עקב תסכוליו הנשנים, הרי ש רק למראית עין הוא עומד, כי למעשה הוא נסוג. ופעם אחר פעם, כישלונות העבר סוגרים על עתידו. מי שמרגיש מתוסכל רואה את העתיד כחזרה על עברו, בזמן שהוא חווה את הצורך להתנתק ממנו.
3. מי שפונה אל העתיד אכול טינה, מה לא יעשה בשביל לנקום על עברו?
4. ובתסכול ובטינה, העתיד נאנס באלימות כדי שיכופף את גֵּוו בנסיגה כואבת.
5. לפעמים, החכמים המליצו על האהבה כמגן מפני פגעיי הסבל... אבל המילה "אהבה", מילה מטעה, האם פירושה עבורך הוא נקמה על העבר או האם זו הרפתקה מקורית, רעננה ובלתי נודעת אל העתיד?
6. לפעמים ראיתי טקסיות מחפה באופן גס על המגוחך; לפעמים ראיתי רצינות חלולה מאפילה על חינו של הכישרון; כך, באופן דומה, זיהיתי באהבות רבות אישור עצמי נקמני.
7. כיצד אתה מדמה את החכמים? נכון שאתה מדמיין אותם כאנשים רציניים וטקסיים, בעלי מחוות שלוות... כאנשים אשר סבלו המון ובזכות אותו סבל, מברכים אותך מהמרומים במשפטים רכים בהם המילה "אהבה" מוזכרת שוב ושוב?
8. בכל חכם אמיתי אני ראיתי ילד שמתרוצץ בעולם הרעיונות והדברים, ושיוצר בועות נדיבות וזוהרות אותן הוא מפוצץ בעצמו. בעיניו הנוצצות של כל חכם אמתי ראיתי "את רגליו הקלות של האושר מרקדות אל העתיד". ומעט מאוד פעמים שמעתי מפיו את המילה אהבה... כי חכם אמיתי לעולם אינו נשבע לשווא.
9. אל תאמין שדרך הנקמה אתה מטהר את עברך המכאיב, וגם לא על ידי שימוש ב"אהבה" כמילה בעלת עוצמה, או כתכסיס למלכודת חדשה.
10. תאהב באמת כאשר תבנה עם המבט מופנה אל העתיד. ואם אתה נזכר במה שהייתה אהבה גדולה, תלווה אותה רק בנוסטלגיה שקטה ועדינה, ותודה לניסיונך הנרכש שמלווה אותך עד יומך הנוכחי.
11. כך שלא תביס את סבל העבר על ידי סילוף או ביזוי העתיד. תוכל לעשות זאת רק על ידי שינוי כיוון הכוחות שגורמים לסתירות בך.
12. אני מאמין שתדע להבחין בין קושי (ברוך בואו, כיוון שאתה יכול לדלג מעליו), לבין סתירה (מבוך שומם, ללא מוצא).
13. לכל פעולה סותרת שביצעת בחייך, מכול סיבה שהיא, יש טעם בלתי מטעה של אלימות פנימית ושל בגידה בעצמך. ולא משנה בגלל אלו סיבות מצאת את עצמך במצב ההוא, אלא איך ארגנת את המציאות שלך, את נופך, באותו רגע. משהו נשבר ושינה את כיוונך. וזה הכין אותך לשבר נוסף. כך

שכל פעולה סותרת מכוונת אותך לחזור עליה, באותו אופן בו כל פעולת אחדות שואפת אף היא להופיע שוב בעתיד.

14. בפעולות היומיומיות מתגברים על קשיים, משיגים יעדים קטנים, או צוברים כישלונות זעירים. אלה הן פעולות שמוצאות חן או שסולדים מהן, אבל מלוות את חיי היומיום כאילו היו הפיגומים של מבנה גדול. הן לא הבניה עצמה, אבל הן הכרחיות בשביל שזו תתבצע. ייתכן שהפיגומים יהיו מחומר כזה או אחר, אין זה משנה, כל עוד הם ימלאו את ייעודם.

15. באשר למבנה עצמו, היכן שתניח חומר פגום, תאדיר את הפגם, והיכן שתניח חומר יציב, תעודד את האיתנות.

16. הפעולות הסותרות או בעלות אחדות הן מהות בניין חייך. ברגע שתמצא מולם, אל לך לטעות, כיוון שאם תעשה כן אתה תתפשר על עתידך ותהפוך את זרימת החיים... כיצד תצא מסבלך מאוחר יותר?

17. אבל קורה שכבר ברגעים אלה רבות הן הפעולות הסותרות שלך. אם מהיסודות הכול מסולף, מה נותר לעשות? אולי לפרק את כל חייך בשביל להתחיל מחדש? הרשה לי לומר לך שאני לא מאמין שכל בנייתך שגוייה. לכן, נטוש רעיונות קיצוניים שעלולים להביא עליך צרות חמורות יותר מאלו שיש לך כעת.

18. חיים חדשים אינם מבוססים על הריסת "החטאים" הקודמים אלא על הכרתם, באופן שיהיה ברור חוסר הכדאיות של טעויות כאלה בהמשך.

19. החיים מתחילים כאשר מתחילות להתרבות הפעולות האחדותיות, באופן שמצוינותן תאזן את יחסי הכוחות הקודמים, ולבסוף תפר באופן חיובי את האיזון.

20. אתה חייב להיות ברור בעניין הזה: אתה לא נמצא במלחמה עם עצמך. תתחיל בלהתנהג כלפי עצמך כאל חבר שמוכרחים להתפייס עמו, כי החיים עצמם והבורות הרחיקו אותך ממנו.

21. ראשית, תזדקק להחלטה ראשונה בשביל להתפייס עם עצמך, על ידי הבנה של סתירותיך הקודמות. אז, תזדקק להחלטה חדשה בשביל לרצות לגבור על סתירותיך. לבסוף, ההחלטה לבנות את חייך בפעולות אחדותיות, ולדחות את החומרים שעד עכשיו גרמו לך כל כך הרבה נזק.

22. רצוי אם כן, שתבהיר מהן בעברך ובמצבך הנוכחי הפעולות הסותרות שכובלות אותך באמת. בשביל לזהות אותן, חפש אחר תחושות הסבל המלוות באלימות פנימית ותחושת בגידה בעצמך. יש להן סימנים מובהקים.

23. אין אני אומר שאתה מוכרח להתייסר בבחינה חוזרת ומיגעת של העבר ושל מצבך כיום. אני פשוט ממליץ שתיקח בחשבון את כל מה ששינה את דרכך בכיוון מאמלל ושמחזיק אותך כבול בקשרים עבוטים. אל תשטה בעצמך שוב באומרך שאלה הן "בעיות שכבר התגברת עליהן". דבר לא נוצח או הובן כהלכה כל עוד לא הועמד מול כוח חדש שאיזן והתגבר על השפעתו.

24. לכל ההמלצות האלו יהיה ערך אם אתה מוכן ליצור נוף חדש בעולמך הפנימי. אבל כלום לא תוכל לעשות עבור עצמך בחשיבה רק על עצמך. אם רצונך להתקדם, יום אחד תצטרך להודות ששליחותך היא להאניש את העולם הסובב אותך.

25. אם רצונך לבנות חיים חופשיים מסתירות, חיים הגוברים על הסבל, קח בחשבון שני טיעונים כוזבים: הראשון מוצע כצורך לפתור קודם כל את הבעיות האינטימיות ביותר, לפני שמתחילים בכל פעילות בונה בעולם. השני מופיע כשכחה מוחלטת מעצמך, במעין הצהרה דרמטית על "מחויבות כלפי העולם".

26. אם אתה רוצה לגדול, תצטרך לעזור לאלה שסובבים אותך לגדול. ודברים אלה שאני אומר, בין אם תסכים איתי או לא, אינם מאפשרים מוצא אחר.

י. הפעולה התקפה

1. כל היפוך בזרימה הגוברת של החיים נחווה כסבל. לכן, לא רק הסתירה היא מקור לנזק מנטלי. אבל בזמן שעל צורות סבל רבות ניתן להתגבר עם השתנות הנסיבות, הסתירה ממשיכה לסרוג את רשת צלליה האפלים.

2. מי לא סבל בעקבות אובדן של חיבה, דימויים, חפצים? מי לא חשש, מי לא התייאש, מי לא ריחם ומי לא התנער במרד נגד האנשים, הטבע או התפתחויות לא רצויות? ואמנם, הסיבה לפחד הלילי נעלמה עם בוא היום, וחלק גדול מהאבדות נשכחו. אולם, אותה בגידה עמוקה בעצמך ממשיכה להתקיים בעבר וממשיכה להרעיל את העתיד.

3. העיקר בחיים האנושיים נבנה מחומרי אחדות או סתירה, וזהו הזיכרון העמוק שממשיך להזניק את הקיום מעבר לכל גבול מדומה, או שמפורר אותו ממש בפתחו. הלוואי שיוכל כל אדם, בבחינתו הסופית, להחיות את אחדותו הפנימית!

4. ומהו הטעם של פעולת האחדות? בשביל לזהותו חפש אחר השלווה העמוקה, שמלווה בשמחה עדינה, מציבה אותך בהסכמה עם עצמך. סימן ההיכר של פעולה כזו הוא האמת המושלמת ביותר, כי בה מתאחדות באחווה אדוקה החשיבה, הרגש והפעולה בעולם. פעולה תקפה ללא ספק, שהייתה מתחזקת עוד אלף פעמים אילו חיינו עוד מספר מחזורי חיים!

5. כל תופעה שגורמת לנסיגת הסבל אצל האחרים, מותירה במי שמבצע אותה רישום של פעולה תקפה, של פעולת אחדות.

6. העשייה תחומה בין שתי נטיות; שם, התהום שגדלה בסתירה, ומעליה, המעוף שמאפשר לדלג מעליה בעזרת פעולה תקפה.

7. מיתר החיים מגיע לתיאום הייחודי שלו, על ידי הרפיה או מתיחה, עד שמושג התו אליו שואפים. חייב להיות תו מסוים, כיוון ונוהל מיוחד, כדי שהוויברציה תהדהד ותוכפל באופן מתאים.

8. מוסר העמים גמגם עם האדם, ככל שהוא הלך והזדקף בנוף. המוסר הראה את ה-"כן" ואת ה-"לא" של הפעולה, באשרו את ה-"טוב" וברדפו את ה-"רע". אולם, האם הטוב ממשיך להיות טוב בנוף מגוון כל כך? אם אלוהים נצחי כלשהו מאשר זאת, יהי כן! אבל אם לגבי רבים אלוהים נעלם, מי נותר עוד בשביל לפסוק? כי החוק משתנה עם הדעות של התקופה.

9. זו הנקודה: האם העקרונות לפעולה תקפה שיאפשרו לכל אדם לחיות באחדות פנימית יהיו דימויים קבועים שחייבים לציית להם, או שמא, כאלה שיתאימו למה שחווים כאשר מקיימים אותם או דוחים אותם?

10. לא נדון כעט בטבעם של עקרונות אלו. בכל אופן, ניקח בחשבון את הצורך בקיומם.

יא. ההקרנה של הנוף הפנימי

דיברנו על הנוף, על הסבל, על הסתירה ועל הפעולות שמעניקות אחדות לזרימת החיים. ניתן היה להאמין שכל זה נותר סגור בתוככי כל אדם, או שלכל היותר, דבר זה מתבטא כפעילות אישית ללא תוצאות אחרות. ובכן, ההיפך הוא הנכון.

1. כל סתירה הופכת את החיים, ומסכנת את העתיד של מי שסובל ממנה ושל כל אלה שנמצאים במגע עם הגורם המעביר מצוקה זה. כל סתירה אישית מזהמת את הנוף האנושי הקרוב, כמו מחלה בלתי נראית שמתגלה רק בתוצאותיה.
2. בימי קדם האשימו רוחות רעות או מכשפים על כל מגיפה שפגעה באזור. אבל עם הזמן, התקדמות המדע עשתה יותר למען המואשמים והמאשימים מאשר אותה זעקה עתיקת יומין וחסרת האחריות. לצד מי היית מתייצב? בצד של הטהורים כמו בצד של האשמים, היית רק מגדיל את גמלוניותך.
3. אפילו היום, כאשר אתה מחפש את האשמים לצרותיך, אתה מצטרף לשרשרת הארוכה של האמונה בדעות הקדומות. הרהר היטב אם כן, לפני שאתה זוקף את אצבעך, כי אולי תאונה, או במקרים אחרים ההקרנה של סתירותיך, הן שגרמו להשתלשלות המאורעות המצערת.
4. שבניך יתכוונו בכיוון מנוגד לזה של החלטותיך, קשור יותר אליך מאשר לשכן שלך, ובוודאי, יותר מאשר לרעידת אדמה בארץ רחוקה.
5. כך שאם השפעתך מגיעה עד למקום מסוים, הקפד להתגבר על סתירותיך, בכדי שלא תרעיל איתן את האוויר שהאחרים נושמים. אתה תהיה אחראי לגבי עצמך ולגבי אלה שתרכז סביבך.
6. לכן, אם משימתך היא להאניש את העולם, חשל את ידיך, עמל אציל!

יב. פיצוי, השתקפות ועתיד

1. האם החיים הם רק פעולה ותגובה? הרעב נכסף לשובע, הכבול משווע לשחרור, הכאב כמה לעונג והעונג מואס בעצמו.
2. אם החיים הם רק רדיפת ביטחון עבור מי שחושש מן העתיד; אישור עצמי עבור חסר הכיוון; שאיפה לנקמה עבור תסכולי העבר... איזה חופש, אחריות ומחויבות יוכלו לעמוד זקופים כדגל לא מובס?
3. ואם החיים הם רק מראה שמשקפת נוף, איך יוכל להשתנות מה שמשתקף בה?
4. בין המכניות הקרה של מטולטלות, או האופטיקה המתעתעת של רק מראות, מה אתה מאשר שיאושר מבלי לחייב שלילה? מה אתה מאשר ללא חזרה או ללא הישנות אריתמטית?
5. אם אתה מאשר את מה שמחפש את עצמו, זה אשר טבעו הוא להשתנות, שאין לו שובע ושבתמציתו פתוח אל העתיד, אז אתה אוהב את המציאות שאתה יוצר. אלה אם כן הם חייך: המציאות שאתה יוצר!
6. ותהיינה פעולה ותגובה, וגם השתקפות ותאונה, אבל אם פתחת את חייך אל העתיד, לא יהיה משהו שיעצור בעדך.
7. שדרך פיך ידברו החיים ויאמרו: "לא קיים משהו שיכול לעצור אותי!".
8. חסרת תועלת ומרושעת הנבואה שצופה את חורבן העולם. אני מצהיר שהאדם, לא רק שימשיך לחיות, אלה שהוא יתפתח ללא גבול. ואני אומר גם ששוללי החיים רוצים לגנוב כל תקווה, ליבה הפועם של העשייה האנושית.
9. תרצה שמחתך העתידית שברגעים האפלים ביותר תזכור את המשפט הבא: "החיים מחפשים את ההתפתחות, לא את הפיצוי של הכלום".

יג. התכליות הארעיות

1. כאשר אני, מונע על ידי מטולטלת הפיצוי, מחפש תכליות שיצדיקו את קיומי, אני מכוון את עצמי אל מה שאני צריך או מאמין שאני צריך. בכל מקרה, בין אם אני לא משיג את מבוקשי לבין שאני כן משיג אותו, מה קורה עם התכלית שלי (כתנועה בכיוון מסוים)?
2. תכליות ארעיות אלה, החיוניות להתנהלות הפעילות האנושית, אינן מצדיקות את קיומי. מצד שני, אם אני מתקבע במצב מסוים, מה יקרה כאשר תאונה תשבש אותו?
3. אלא אם רוצים לצמצם את הקיום לתשישות או לתסכול, יהיה הכרח לגלות תכלית שאף לא המוות (התאונה) יוכל להתיש או לסכל.
4. לא תוכל להצדיק את הקיום אם אתה מניח כסופו את האבסורד של המוות. עד עכשיו היינו חברים למאבק. לא אתה ולא אני רצינו להשתחוות בפני כל אל. כך הייתי רוצה לזכור אותך תמיד. למה אם כן, אתה עוזב אותי כאשר אני מתכוון לא לציית למוות האכזר? איך זה שאמרנו: "אף לא האלים נמצאים מעל לחיים!" וכעת אתה כורע ברך בפני שלילת החיים? אתה תעשה כרצונך, אבל אני לא ארכין את ראשי בפני שום אליל, אפילו אם הוא מופיע כ-"מוצדק" על ידי האמונה בתבונה.
5. אם התבונה צריכה לעמוד לרשות החיים, עליה לשמש בשביל שנדלג מעל למוות. שהתבונה תיצור אם כן, תכלית משוללת כל תסכול, כל תאונה, כל תשישות.
6. לא אקבל לצדי את מי שיקרין חיים מעבר למוות מתוך פחד, אלא את זה שיקום במרד נגד הגורליות של המוות.
7. לכן אני אוהב את הקדושים שלא פוחדים, אלא שבאמת אוהבים, ואוהב את אלה שעם המדע שלהם והתבונה שלהם מביסים יום אחר יום את הכאב והסבל. למען האמת, אני לא מוצא הבדל בין הקדוש לבין זה שמעודד את החיים עם המדע שלו. אילו דוגמאות טובות יותר, אילו מדריכים נעלים יותר מהמדריכים הללו?
8. תכלית שתרצה להתקדם מעבר לארעיות לא תקבל את המוות כקץ החיים, אלא תאשר את החיים שלאחריהם כאי ההישמעות המקסימלי לגורל המדומה. ומי שיאשר שפעולותיו מתירות סדרת מאורעות שמתמשכים באנשים אחרים, הרי שהוא אוחז בידו חלק מחוט הנצחיות.

יד. האמונה

1. בכל פעם שאני שומע את המילה "אמונה", חשד מתעורר בי.
2. בכל פעם שמישהו מדבר על "אמונה", אני תוהה את מה משרת מה שהוא מציהיר.
3. ראיתי את ההבדל הקיים בין אמונה תמימה (הידועה גם כאמונת פתי) והאחרת, האלימה והבלתי מוצדקת, שפותחת פתח לקיצוניות. שניהן אינן מקובלת: הראשונה פותחת את הדלת לתאונה ואילו השנייה כופה את נופה החולני.
4. אבל משהו חשוב חייב להיות בכוח האדיר הזה, המסוגל להניע את המטרה הנעלה ביותר. שהאמונה תהיה כזו אשר יסודותיה מושתתים על שימושיותה לחיים!
5. אם נאמר שהאמונה והמדע נוגדים האחד את השני, אגיב שאני מקבל את המדע כל עוד הוא לא מתנגד לחיים.
6. אין דבר המונע שהאמונה והמדע, אם יש להם כיוון משותף, יפיקו קידמה כאשר ההתלהבות מסייעת למאמץ העקבי.
7. ומי שירצה להאניש, שיסייע לרומם את מצב הרוח בסמנו את האפשרויות העתידיות. או שמא מועילה לחיים התבוסה המוקדמת של הספקן? האם המדע היה עומד על רגליו אילולא תמיכתה של האמונה?
8. הנה סוג של אמונה שמנוגדת לחיים, אמונה שאומרת: "המדע יהרוס את עולמנו!". כמה הרבה יותר טוב היה להאמין בהאנשת המדע יום אחר יום, ולפעול למען ינצח הכיוון שהוענק לו עוד בעת היוולדו!
9. אם אמונה פותחת את העתיד ומעניקה תכלית לחיים, בהדריכה אותם מהסבל והסתירה אל כל פעילות בעלת ערך, אזי יעילותה מופגנת.
10. אמונה שכזו, כמו זו שמישהו נותן בעצמו, באחרים ובעולם שסובב אותנו, יעילה לחיים.
11. באמרך: "האמונה היא שימושית", בוודאי תפריע לאיזו אוזן רגישה במיוחד, אבל זה לא צריך להטריד אותך, כיוון שמוזיקאי זה, אילו בדק קצת, היה מגלה כמה שימושית גם עבורו היא האמונה, אפילו אם היא נובעת מכלי שונה משלך.
12. אם אתה משיג אמונה בעצמך ובטוב ביותר באלה הסובבים אותך, אמונה בעולמנו ובחיים הפתוחים תמיד כלפי העתיד, תקטן כל בעיה שעד היום נראתה לך כבלתי ניתנת לפיצוח.

טו. לתת ולקבל

1. הבא נראה אלו יחסים אתה יוצר עם נופך החיצוני. יתכן שתחשיב את החפצים, האנשים, הערכים, החיבות, כדברים הניצבים לפניך בשביל שתבחרם ותאמצם בהתאם לטעמך המיוחד. סביר להניח שראיה צנטריפטלית זו תדגיש את קיומן של סתירותיך, החל במחשבותיך וכלה בשרירייך.

2. אם זהו המקרה, בוודאי שכל מה שקשור בך זוכה להיות מאוד מוערך: העונג שלך כמו גם סבלך. קשה להאמין שבכלל תרצה להתגבר על בעיותיך האינטימיות, מכיוון שאתה מזהה בהן אופי מסוים, שמעל לכל, הוא קודם כל שלך. החל מהחשיבה עצמה ועד לפעולת השרירים, ההרגל הוא לכווץ, לא להרפות. ובאופן זה, אפילו כאשר אתה נוהג בטוב לב, שיקולים קרים הם שמניעים את נדיבותך.

3. הכול נכנס. כלום אינו יוצא. כך, הכול בעצם מורעל, ממחשבותיך ועד שרירייך.

4. ואתה מרעיל את אלה שסובבים אותך. איך תוכל אחר כך להוכיח אותם על "כפיות טובתם" כלפיך?

5. אם אנחנו מדברים על "לתת" ועל "עזרה", אתה תחשוב על מה שיכולים לתת לך או כיצד צריכים לעזור לך. אבל מסתבר שהעזרה הטובה ביותר שיוכלו לתת לך היא ללמדך להרפות את כיווצך.

6. אני אומר שהאנוכיות שלך אינה חטא אלא טעות בסיסית בשיקול הדעת, כי האמנת, בתמימותך, שלקבל זה יותר מלתת.

7. זכור את הרגעים הטובים ביותר בחייך ותבין שהם תמיד היו קשורים לנתינה ללא גמול. הרהור זה לבדו צריך היה להספיק בשביל לשנות את כיוון קיומך... אבל זה לא יספיק.

8. סביר להניח שאני מדבר אל מישהו אחר, לא אליך, כי בוודאי הבנת משפטים כמו: "להאניש את העולם", "לפתוח את העתיד", "להתגבר על הסבל בעולם הסובב אותך" ואחרים, המבוססים על היכולת לתת.

9. "לאהוב את המציאות שיוצרים" אין פירושו להאמין שהפתרון לבעיות האישיות הינו המפתח לעולם.

10. נסיים את זה: אתה רוצה להתגבר על הסתירה העמוקה שבתוכך? אז צור פעולות בעלות ערך. אם הן כאלה, זה בגלל שאתה מעניק עזרה לאלה שסובבים אותך.

טז. המודלים של החיים

1. בנופך הפנימי ישנם אישה או גבר אידאלי, שאתה מחפש בנוף החיצוני דרך יחסים כה רבים, והוא או היא לעולם מעבר להשגה. חוץ מהתקופה הקצרה בה האהבה המלאה מסנוורת בניצוצותיה, אבני צור אלה אינן תואמות במדויק.
2. כל אחד בדרכו שלו, משליך את חייו אל הנוף החיצוני בחפשו להשלים את המודלים הנסתרים שלו.
3. אבל הנוף החיצוני כופה חוקים משלו וכעבור זמן מה, מה שהיה החלום הנכסף ביותר הופך לדימוי אשר כעת גורם לבושה, או לכל הפחות, זיכרון דהוי. ואמנם, קיימים מודלים עמוקים שנמים בתוככי הגזע האנושי, בהמתינם לרגע המתאים. מודלים אלה הם התרגום של האותות ששולח הגוף עצמו אל חלל הייצוג.
4. לא נדון כעת במקור או בהרכב של המודלים האלה, וגם לא נדבר על המורכבות של העולם בו הם נמצאים. נתוודע בפשטות לקיומם, ונציין שתפקידם הוא להשלים צרכים ושאיפות, שהם בעצמם מניעים את הפעילות אל עבר הנוף החיצוני.
5. התרבויות והעמים מספקים את תשובתם הייחודית לנוף החיצוני, צבועה תמיד במודלים פנימיים שהגוף עצמו וההיסטוריה הגדירו עם הזמן.
6. חכם הוא מי שמכיר את המודלים העמוקים שלו, ועוד יותר חכם הוא מי שיודע להעמידם לרשות המטרות הטובות ביותר.

יז. המדריך הפנימי

1. מי מוערך כל כך על ידך, עד שהיית רוצה להיות הוא?
2. אשאל יותר בעדינות: מי מופתי כל כך עבורך, כך שהיית רוצה להפנים בך כמה מהמעלות המיוחדות שלו?
3. יתכן שפעם, בעת צער או בילבול, פנית לדמות זכורה של מישהו, קיים או לא, שנענה כדימוי מעודד?
4. אני מדבר על מודלים ייחודיים, אשר ניתן לכנותם "מדריכים" פנימיים, שלפעמים תואמים אנשים חיצוניים.
5. מודלים אלה, שרצית ללכת בעקבותיהם עוד בילדותך, השתנו רק בשכבה השטחית ביותר של תחושותיך היומיומיות.
6. ראיתי איך ילדים משחקים ומשוחחים עם חבריהם הדמיוניים ועם המדריכים שלהם. ראיתי גם אנשים בגילאים שונים לתקשר עמם בתפילות כנות.
7. ככל שהקריאות נעשו בעוצמה רבה יותר, מרחוק יותר הגיעו המדריכים האלה שהביאו את האות המיטבי. כך ידעתי שהמדריכים העמוקים ביותר הם גם החזקים ביותר. ואולם, רק צורך גדול יכול לעורר אותם מתרדמה עתיקת יומין.
8. מודל שכזה מאופיין בשלוש תכונות חשובות: כוח, חוכמת חיים וטוב לב.
9. אם אתה רוצה לדעת יותר על עצמך, בחן מה הם המאפיינים שיש לאנשים או נשים שאתה מעריך. תראה שהתכונות שאתה הכי מעריך בהם מרכיבות את מדריכיך הפנימיים. קח בחשבון שאפילו אם דמות הייחוס ההתחלתית נעלמה עם הזמן, בתוכך נשארה "פסיעה" שתמשיך להכווין אותך אל עבר הגוף החיצוני.
10. אם אתה רוצה לדעת כיצד התרבויות משתלבות ומשפיעות אחת על השנייה, למד בנוסף על אופן יצור חפצים, אודות אופן הפצת המודלים.
11. חשוב אם כן שתכוון את תשומת ליבך אל התכונות הטובות ביותר של האנשים האחרים, כי כך תשיב אל העולם את מה שבנית בתוכך עד כה.

יח. השינוי

נתבונן רגע לאחור.

התייחסנו אל האדם בקשר הדוק עם העולם, משפיע עליו ומושפע ממנו. אמרנו שפעילותו באה לידי ביטוי בנוף החיצוני, בהתאם לאופן בו מתעצב נופו הפנימי. פעילות זו היא מגוונת, אבל מה שמגדיר את חייו היא הפעילות הסותרת או האחדותית. בנוסף לכך, הסתירה הופכת את החיים ויוצרת סבל, ומזהמת עמה את העולם. פעולות האחדות פותחות את העתיד וגורמות לנסיגת הסבל אצל כל אחד ואחד ובעולם.

"להאניש את העולם" פירושו "לתת" בפעולות אחדותיות. לכל מטרה שמסתיימת בלקבל, לא יכולה להיות אלא תכלית ארעית. גורלה להוליך לסתירה.

קיימת אנרגיה אדירה שניתן להניע לרשות החיים: האמונה. כמו כן, בנוף הפנימי קיימים עוד כוחות שמניעים את הפעילות אל עבר הנוף החיצוני: אלה הם "המודלים."

1. ללא ספק, השאלה היא זו: האם אתה רוצה לגבור על התהום?
2. יתכן שתרצה. אבל כיצד תאמץ כיוון חדש, אם המפולת כבר החלה ובסחיפתה היא אוספת את כל מה שנקרה בדרכה?
3. תהיה החלטתך אשר תהיה, חסר עוד לדעת אלו אמצעים וכוחות יעמדו לרשותך בשביל לבצע את השינוי.
4. אפילו אם החלטתך היא מאוד שלך, הייתי רוצה לציין שלשנות את כיוון חייך הוא לא דבר שתוכל לבצע רק עם כלים של עבודה פנימית, אלא רק בפעילות החלטית בעולם. בשינוי התנהגויות.
5. הוסף אל המלאכה את סביבתך הקרובה (זו שבהכרח משפיעה עליך ושאתה משפיע עלייה). ואיך תעשה את זה? אין אפשרות אחרת מאשר זו: לעורר את האמונה שההמרה של החיים ההפוכים היא אפשרית.
6. זוהי הנקודה בה אני משאיר אותך. אם אתה מתכוון לשנות את חייך, שנה את העולם ולא התהום תנצח, אלא מה שמדלג מעליה.

הנוף האנושי

א. הנופים והמבטים

1. הבה נדבר על נופים ומבטים, בהמשיכנו את מה שנאמר במקום אחר: "נוף חיצוני הוא מה שאנו תופסים מהדברים; נוף פנימי הוא מה שאנו מסננים מהם בעזרת הנפה של עולמנו הפנימי. נופים אלה אחד הם, והם מהווים את ראייתנו הבלתי ניתנת להפרדה של המציאות".

2. כבר ברגע התפיסה של אובייקטים חיצוניים, מבט תמים יכול לבלבל בין "מה שנראה" לבין המציאות עצמה. יהיה מי שירחיק לכת בהאמינו שהוא זוכר את "המציאות" כפי שהיא הייתה. ולא יחסר אדם שלישי שיבלבל בין אשלייתו, בין הזייתו או בין דימויי חלומותיו, לבין אובייקטים ממשיים (שלמעשה נתפסו ושונו במצבי תודעה שונים).

3. עצם הופעת עיוותים בזיכרון ובחלימה, לגבי אובייקטים שנתפסו לפני כן, לא נראה כמשהו בעייתי עבור אנשים נבונים. אבל זה שהאובייקטים שנתפסים תמיד מכוסים על ידי מעטה רבגוני של תפיסות סימולטניות אחרות ועל ידי זיכרונות שפועלים באותו רגע; שלתפוס היא צורה גלובלית של להיות בין הדברים, מצב רגשי ומצב כללי של הגוף עצמו... כל זה, כרעיון, מבלבל את פשטות החוויה היומיומית, של עשייה עם הדברים ובין הדברים.

4. מה שקורה הוא, שהמבט התמים רואה את העולם "החיצוני" דרך הכאב שלו או השמחה שלו. אני רואה לא רק דרך העין, אלה גם דרך הלב, דרך הזיכרון העדין, דרך החשד המאיים, דרך החשבון הקר, דרך ההשוואה החרישית. אני מסתכל דרך אלגוריות, סמלים וסימנים שאני לא רואה בראיה אבל שפועלים עליה, באותו אופן בו אני לא רואה את העין ואת פעולת העין כשאני מסתכל.

5. על כן, בגלל מורכבות הקליטה, כאשר אני מדבר על מציאות פנימית או חיצונית, אני מעדיף להשתמש במושג "נוף" במקום "אובייקט". ועל ידי כך אני מסביר שהכוונה היא לגושים, למבנים ולא לפרט מבודד ואבסטרקטי לגבי האובייקט. כמו כן חשוב לי להדגיש שלנופים אלה מתייחסות פעולות של תפיסה אשר אותן אני מכנה "מבטים" (על ידי פלישה, בלתי ראויה אולי, אל תחומים רבים שלא מתייחסים לחוש ראיה עצמה). "מבטים" אלה הם פעולות מורכבות ואקטיביות, מארגנות של "נופים", ולא פעולות פשוטות וסבילות של תפיסת מידע חיצוני (מידע שמגיע לחושים החיצוניים) או פנימי (תחושות של תוך-הגוף, זיכרונות וא-פרספציות). מיותר לומר שבהשלכות ההדדיות בין "מבטים" ל-"נופים", ההבחנות בין פנימי לחיצוני נקבעות על פי מגמות התכוונות התודעה, ולא כפי שהייתה רוצה הסכמתיות התמימה המוצגת בפני תלמידי בית הספר.

6. אם הדברים הקודמים מובנים, כאשר אני אדבר על "נוף אנושי" יובן שאני מתכוון לסוג של נוף חיצוני המורכב מאנשים וגם מעשים וכוונות אנושיות המיושמים באובייקטים, אפילו אם האדם עצמו לא בהכרח נוכח בהם.

7. כמו כן, כדאי להבחין בין עולם פנימי לבין "נוף פנימי"; בין טבע לבין "נוף חיצוני"; בין חברה לבין "נוף אנושי", בהדגישנו שכאשר נאמר "נוף", תמיד נתייחס לזה שמסתכל, להבדיל ממקרים אחרים אשר בהם עולם פנימי (או פסיכולוגי), טבע וחברה מופיעים כמושגים מייצגי מציאות, משוללי פרשנות כלשהי.

ב. האנושי והמבט החיצוני

1. שום דבר מהותי לא אומרת לנו הסברה שטוענת "שהאדם מתהווה בתוך סביבה", ושהודות לאותה סביבה (טבעית עבור אחדים, חברתית עבור אחרים ושניהן גם יחד עבור עוד כמה וכמה), האדם "מתהווה(?)". חוסר בהירות זה מחמיר אם מדגישים את הקשר "מתהווה", כאילו שהביטויים "אדם" ו-"סביבה" מובנים מאליהם, כיוון שמשערים ש-"סביבה" היא מה שסובב את האדם, ו-"האדם" הינו מה שנמצא בתוך אותה "סביבה". אנחנו ממשיכים אם כן, כמו בהתחלה, במעגל סגור של מושגים ריקים מתוכן. ואמנם, אנו רואים ששני הביטויים מתייחסים לשתי ישויות שונות ושיש כוונה לחבר הפרדה זו על ידי מקשר מטעה, הביטוי "מתהווה", שיש לו השלכות של מקוריות (מהמקור).

2. הדברים הקודמים לא היו בעלי עניין מיוחד, אלמלא הוצגו כדוגמה ל-"אמיתות" שונות שבמשך אלפי שנים הציגו דימוי של האדם הנראה מכיוונם של הדברים ולא מהמבט שמסתכל על הדברים. כי לומר "שהאדם הוא חיה חברתית" או "שהאדם נעשה בצלמו של אלוהים", מעמיד את החברה או את אלוהים כמי שמסתכל על האדם, כאשר למעשה את החברה או את אלוהים ניתן להעלות על הדעת, לקבל או לשלול, רק דרך המבט האנושי.

3. וכך, בעולם שעוד מימי קדם מבט בלתי אנושי תפס בו מקום, התקבעו גם התנהגויות ומוסדות שביטלו את האנושיות. באופן זה בחקר הטבע, בין יתר הדברים, נשאלה שאלת טבעיותו של האדם ונענתה כפי שעונים ביחס לאובייקט טבעי.

4. אפילו זרמי החשיבה שהציגו את האדם כנתון להתמרה מתמדת, ראו את האדם דרך מבט חיצוני, דרך צורות שונות של הטבעיות ההיסטורית.

5. הרעיון הבסיסי אודות "טבע אנושי" הוא שתאם את המבט החיצוני על האדם. אבל, בידיעה שהאדם הוא הישות ההיסטורית אשר אופן פעילותה החברתית משנה את הטבע של עצמה, הרעיון של "טבע אנושי" מופיע מוכפף לעשייה, לקיום ולהתמרות והתפתחויות שקיום זה יכוון. באופן זה, הגוף כפרוטזה של ההתכוונות מתפשט באפשרויותיו ומאניש את העולם. ואת העולם הזה אי אפשר להמשיך לראות כחיצוניות פשוטה, אלא כ-"נוף" טבעי או אנושי, כפוף להשתנויות אנושיות עכשוויות או עתידיות. ודווקא בעשייה זו האדם מתמיר את עצמו.

ג. גוף האדם כאובייקט של ההתכוונות

1. הגוף כאובייקט טבעי נתון לשינוים טבעיים, וכמובן, ניתן לשנותו לא רק בביטויו החיצוניים אלא גם בתפקודו הפנימי, הודות להתכוונות האנושית. מנקודת מבט זו, ערכו החשוב ביותר של הגוף הוא כפרוטזה של ההתכוונות. אבל מהשליטה על הגוף (ללא מתווכים), ועד להתאמתו לצרכים ושימושים שונים, חוצץ תהליך חברתי שלא תלוי באדם בודד אלא שכולל אנשים אחרים.

2. הבעלות על המבנה הפסיכו-גופני שלי ניתנת הודות להתכוונות, אבל האובייקטים החיצוניים מופיעים כזרים לבעלותי המיידית ורק ניתנים לשליטה באמצעות גופי. אולם, סוג מיוחד של אובייקט הוא הגוף של האחר, אשר אותו אני קולט כבעלותה של התכונות אחרת. מוזרות זו מציבה אותי "נראה מבחוץ", נראה דרך ההתכוונות של אדם אחר. בגלל זה, הראיה שיש לי מהזר היא פרשנות, "נוף" שיתפשט אל כל אובייקט שיישא את סימן ההתכוונות האנושית, אפילו אם הוא נוצר או הופעל על ידי מישהו עכשווי או בעבר. ב-"נוף אנושי" זה אני יכול לשלול את ההתכוונות של האחרים, על ידי זה שאני אחשיב אותם כפרוטזות של הגוף שלי, ובמקרה זה עליי "לרוקן" את הסובייקטיביות שלהם לגמרי או לפחות באזורים של החשיבה, הרגשה או העשייה שאני רוצה לשלוט עליהם ללא תיווך. החפצה זו בהכרח שוללת את אנושיותי ולכן אני מצדיק את המצב כפעולה של כוח עליון שלא נשלט על ידי ("התאווה", "אלוהים", "המטרה", "חוסר שוויון טבעי", "הגורל", "החברה", וכו').

ד. זיכרון ונוף אנושי

1. אל מול נוף זר, אני נעזר בזיכרון שלי ונהיה מודע לנוף החדש בגלל "זיהוי" העדרו בי. כך גם קורה לי בנוף אנושי שבו השפה, התלבושות והמנהגים החברתיים בולטים בשוני שלהם לעומת אותו נוף שבו התהוו זיכרונותיי. אבל בחברות בהן השינוי הוא איטי, הנוף הקודם שלי נוטה לכפות את עצמו על החידושים אותם אני תופס כ-"חסרי חשיבות".

2. קורה שכאשר אני חי בחברות בהן השינויים הם מהירים, אני נוטה להתעלם מערך השינוי או להחשיב אותו כ-"סטייה" מבלי להבין שהאובדן הפנימי שאני חווה הוא האבדן של הנוף החברתי בו התעצב זיכרוני.

3. בעקבות מה שנאמר לעיל אני מבין שכל דור, כאשר הוא תופס את השלטון, נוטה ליישם באופן חיצוני את המיתוסים ואת התאוריות, את השאיפות ואת הערכים של אותם נופים שכבר לא קיימים היום, אבל שעדיין חיים ופועלים מכיוון הזיכרון החברתי שבו התהווה אותו דור. והנוף הזה הוא נוף אנושי עבור הבנים ו-"חסר חשיבות" או "סטייה" עבור הוריהם. וכמה שלא ילחמו ביניהם הדורות, זה שמגיע לשלטון הופך מיד למפגר בכך שהוא כופה את נוף התהוותו על נוף אנושי שהשתנה כבר, או שהוא עצמו תרם לשנותו. כך, בהתמרה שמשליט כל מכלול אנושי חדש, נמצא הפיגור שהוא גורר מתקופת התהוותו. ומול אותו פיגור מתנגש מכלול חדש שנמצא בשלבי התהוות.

אני מעריך שהובן היטב שכאשר דיברתי על תפיסת "השלטון" על ידי דור מסוים, התכוונתי לכלל הביטויים שלו: פוליטיים, חברתיים, תרבותיים וכן הלאה.

ה. הריחוק שכופה הנוף האנושי

1. כל דור והערמומיות שלו, והוא לא יהסס לפנות אל ההתחדשות המתוחכמת ביותר אם על ידי כך הוא מגביר את כוחו. ואולם, התנהלות זו גורמת לקשיים רבים, כיוון שהתנועת ההתמרה גוררת אל העתיד את החברה שכבר בדינמיקה של היום נמצאת בסתירה עם הנוף החברתי שרצו לשמר. לכן, אני אומר ש-"כל דור והערמומיות שלו", אבל גם כל דור והמלכודת שלו.

2. עם איזה נוף מתעמתת התאווה הערומה וחסרת ההצדקה? עם נוף אנושי נתפס, שונה מנוף זכור. אבל בנוסף לכך, עם נוף אנושי שאינו תואם את הטון הרגשי, עם אקלים רגשי כללי של זיכרון אנשים, בניינים, רחובות, מקצועות ומוסדות. וה-"התרחקות" או "הזרות" הזו מראה ללא צל של ספק, שכל נוף נתפס הוא מציאות גלובלית שונה מזו שזוכרים, אפילו אם מדובר בדברים מוכרים או יומיומיים. כך שהתאוות שמשך זמן רב חשקו את הבעלות על אובייקט (דבר, אדם, מצב), התאכזבו במימושם. זהו הריחוק שכופה הדינמיקה של הנוף האנושי על כל זיכרון אישי או חברתי; של יחיד או של רבים, או של דור שלם שחי באותו מרחב חברתי ונמצא "ספוג" באותו רקע רגשי!... כך, כמה עוד יותר מרוחקת נהית ההסכמה לגבי אובייקט מסוים כאשר הוא נידון על ידי דורות שונים או נציגים של תקופות שונות שחיים ביחד באותו מרחב! ואם נדמה שאנו מדברים על אויבים, ראוי לציין שהפערים האלה נפערים כבר בין אלה שמסכימים במטרותיהם.

3. לעולם לא נוגעים באותו אופן באותו אובייקט, כמו שלעולם לא חווים פעמיים את אותה כוונה. ומה שנראה לי שאני תופס ככוונה אצל אחרים הוא רק מרחק שאני מפרש בכל פעם באופן שונה. כך, הנוף האנושי אשר ייחודו הוא ההתכוונות, מבליט את הזרות שבזמנו רבים ראו, בחשבם שאולי מדובר בתוצר של תנאים אובייקטיביים של חברה לא סולידרית שהשליכה אל הגלות את התודעה משוללת כל. ועל ידי הטעות שלהם בהערכתם את מהות הכוונה האנושית, מצאו שבחברה שנבנתה על ידם במאמץ רב, נפער פער בין דורות ונהייתה זרה כלפי עצמה ככל שגברה ההאצה של נופה האנושי. חברות אחרות, שנבנו לפי סכמות שונות, ספגו את אותה המכה, ועל ידי כך הוכח שהבעיות העיקריות של האדם צריכות להיפתר כאשר המטרה היא ההתכוונות שהולכת מעבר לאובייקט, ואשר האובייקט החברתי הוא רק משכנה. ובאותו אופן, כל הטבע (כלול בו גוף האדם) צריך להיות מובן כמשכנה של ההתכוונות מתמירה.

4. התפיסה של הנוף האנושי היא השוואה עם עצמי ומחויבות רגשית, משהו ששולל אותי או מזניק אותי קדימה. ומה-"היום" שלי, על ידי הוספת זיכרונות אני נשאב על ידי הכוונה העתידנית. אותו עתיד שמתנה את ה-"היום", אותו דימוי, אותו רגש מבולבל או רצוי, אותה עשייה נבחרת או נכפית גם כן משאירה סימן בעבר שלי, כי היא משנה את העבר כפי שהוא נתפס על ידי.

ו. החינוך

1. התפיסה של הנוף החיצוני והפעולה עליו מתנות את הגוף ואת האופן הרגשי של להיות-בעולם. כמובן שהן גם מתנות את הראיה עצמה של המציאות, כפי שהערתי לפני כן. לכן, אני חושב שלחנך פירושו להכשיר את הדורות הבאים בתרגול של ראיה לא תמימה של המציאות, באופן שראייתם תתייחס את העולם לא כאל מציאות כביכול אובייקטיבית אלא כאובייקט של התמרה, אליו מייחס האדם את פעולתו. אבל אני לא מדבר כרגע על המידע אודות העולם, אלא על התרגול האינטלקטואלי של הסתכלות ייחודית נעדרת דעות קדומות על הנופים, ועל תרגול קשוב על המבט עצמו. חינוך בסיסי חייב לקחת בחשבון את התרגול של חשיבה קוהרנטית. במקרה זה לא מדובר בעצם הידיעה, אלא במגע עם הרישום של חווית החשיבה.
2. שנית, החינוך צריך להתבסס עד דרבון הפתיחות הרגשית.לפיכך, תרגול הרפרזנטציה מצד אחד והביטוי מצד שני, כמו גם הכושר בשליטה של ההרמוניות והקצב צריכים להילקח בחשבון בזמן תכנון עיצוב כולל. אבל אין בכוונת הנאמר ליישם שיטות ביומרה "ליצור" כישרונות אמנותיים, אלה שהאנשים יבואו במגע רגשי עם עצמם ועם אחרים, ללא הסיבוכים שיוצר חינוך ההפרדה והמעצורים.
3. שלישית, צריך יהיה לקחת בחשבון תרגול שישלב את כל האפשרויות הגופניות באופן הרמוני, וגישה שיטתית זו דומה יותר להתעמלות המבוצעת באומנות מאשר לספורט, כי הלה אינו מעצב באופן כולל, אלא באופן חד צדדי. מפני שכאן הכוונה היא לקיים קשר עם הגוף עצמו ולשלוט בו בחופשיות. אי לכך, את הספורט לא צריך להיחשב כפעילות מעצבת, אך בהחלט מעניין לטפחו על בסיס הגישה השיטתית שהוזכרה.
4. עד כה דיברתי על החינוך מנקודת ראותן של הפעילויות המעצבות את האדם בנופו האנושי, אבל לא דיברתי על המידע שקשור אל הידיעה, אל ההוספה של נתונים דרך הלימוד ודרך התרגול כצורת לימוד.

ז. ההיסטוריה

1. כל עוד ימשיכו לחשוב על התהליך ההיסטורי דרך מבט חיצוני, לשווא יהיה להסבירו כפריסה הגוברת של התכוונות האנושית במאבקה לגבור על הכאב (הגופני) והסבל (המנטלי). בצורת הראיה ההיא ידאגו אחדים לגלות את החוקים האינטימיים של ההוויה האנושית דרך החומר, דרך הרוח, דרך הגיון מסוים, אבל לאמיתו של דבר המנגנון הפנימי שיחפשו יהיה תמיד מבחינת נראה "מחוץ" לאדם.

2. כמובן שימשיכו להבין את התהליך ההיסטורי כהתפתחות של צורה, שבסופו של דבר, לא תהיה אלה הצורה המנטלית של אלה שכך רואים את הדברים. ולא חשוב באיזה סוג של דוגמה הם ייעזרו, כי הרקע לראיה זו יהיה תמיד מה שירצו לראות.

ח. האידאולוגיות

1. האידאולוגיות שברגעים היסטוריים מסוימים היו השליטות והראו את יעילותן בהכוונת העשייה ובפרשנות של העולם בו תפקדו יחידים וקיבוצים אנושיים, הוסטו על ידי אידאולוגיות אחרות אשר הישגם הגדול ביותר היה בהצגת עצמן כמציאות עצמה, כדבר הקונקרטי והמיידי ביותר, ומשוללות כל "אידאולוגיה".

2. כך, האופורטוניסטים של תקופות אחרות, שייחודם היה בבגידה בכל מחויבות, הופיעו בתקופות משבר האידאולוגיות כשהם קוראים לעצמם "פרגמטיים" או "מציאותיים", מבלי להבין אפילו מהיכן באו אותן מילים. בכל מקרה הם הציגו את האידאולוגיה שלהם ללא כל בושה, כשהיא מוצגת כשיא החוכמה והיושר.

3. עם האצת השינוי החברתי, הדורות שונים התרחקו אלה מאלה בעקבות העדר המִתְאָם בין הנוף האנושי שבו הם עוצבו לבין הנוף האנושי בו הם נדרשו לפעול, מצב שהותיר אותם יתומים מכל תאוריה ומכל מודל התנהגות. ולכן, הם נאלצו בכל פעם מחדש לתת תשובות חפוזות יותר ומאולתרות יותר, כשהן נהיות יותר ויותר "רגעיות" ונקודתיות ביישומן. על ידי כך, כל מושג של תהליך וכל מושג של הִיסְטוֹרִיוּת הלך ודעך, ובמקומם התפתח מבט אנליטי ומפוצל.

4. הציניקנים הפרגמטיים התגלו כנכדים מבישים של אותם יוצרים של "תודעות אומללות" [1], ובנים של אלה שהאשימו את האידאולוגיות כ"מיסוך" של המציאות. לכן, בכל פרגמטיזם נותרו העקבות של האבסולוטיזם המשפחתי. וכך הם נשמעו אומרים: "צריך להתייחס למציאות ולא לתאוריות". אך זה הקשה עליהם מאוד כשצצו זרמים אירציונליים שאף הם טענו: "צריך להתייחס למציאות שלנו, ולא לתאוריות".

[1] *במקור " conciencias desdichadas"., אזכור למונח ההגליאני unglückliches Bewusstsein , הן בתרגומים של פנומנולוגיה של הרוח, הן במחקר האקדמי. (הערת המתרגם)*

ט. האלימות

1. כאשר מדברים על מתודולוגיית הפעולה המתייחסת למאבק החברתי והפוליטי, לעתים קרובות מתייחסים לנושא האלימות. אבל קיימים עניינים קודמים שהנושא הנידון אינו זר להם.

2. כל עוד האדם לא ייצור חברה אנושית לחלוטין, זאת אומרת חברה בה השלטון יהיה בידי הכלל החברתי כולו ולא בידי חלק ממנו (המחפיץ את הכלל וכופה את עצמו עליו), האלימות תהיה הסימן לפיו תעשה כל פעילות חברתית. לפיכך, יש לדבר על האלימות בהקשר לעולם הממוסד, ואם לעולם זה מתנגדים במאבק לא-אלים, צריך להבליט בראש וראשונה שעמדה לא־אלימה זו היא כזו מפני שהיא לא סובלת את האלימות. כך שהעניין אינו בהצדקת סוג מסוים של מאבק אלא בהגדרת תנאיי האלימות שכופה השיטה הבלתי-אנושית הזו.

3. מצד שני, בלבול אי-אלימות עם פציפיזם מביא לטעויות אין ספור. אי-האלימות, כמתודולוגיית פעולה, אינה זקוקה להצדקה; אבל הפציפיזם צריך לקבוע שיקולים לגבי העובדות המרחיקות או מקרבות את השלום, כשהוא מובן כמצב של אי-לוחמה. זו הסיבה שפציפיזם דן בנושאים כמו פירוק החימוש, כשהוא מעמיד את זה כעדיפות עליונה של החברה, בזמן שהחימוש הוא מקרה של איום באלימות פיזית שנענה לשלטון הממוסד של מיעוט שמנהל את המדינה. נושא פירוק החימוש הינו בעל חשיבות עליונה, ואמנם הפציפיזם, העוסק בנושא דחוף זה, אפילו אם הוא יצליח בדרישותיו לא ישנה את מסכת האלימות. ובוודאי, לא יוכל להתרחב אלא באופן מלאכותי אל נושא שינוי המבנה החברתי. כמו כן ברור שקיימים מודלים שונים של פציפיזם ויסודות עקרוניים שונים בתוך הזרם הזה, אבל בכל אופן אין השלכה ממנו למצע רחב יותר. ואמנם, אילו השקפת עולמם הייתה רחבה יותר בוודאי היינו עומדים מול דוקטרינה שכוללת בתוכה את הפציפיזם. במקרה כזה היינו צריכים לדון בעקרונות אותה דוקטרינה לפני הקבלה או דחיה של הפציפיזם שנובע ממנה.

י. החוק

1. "זכותו של אדם מסתיימת איפה שמתחילה זכותם של האחרים", לכן, "זכותם של האחרים מסתיימת איפה שמתחילה זכותו של אדם", אבל כיוון שהדגש מושם על המשפט הראשון ולא על השני, מתאפשר לחשוד שאלה שטוענים כך רואים את עצמם "כאחרים", זאת אומרת כנציגים של שיטה נתונה שכביכול מוצדקת מאליה.

2. לא חסרו כאלה שטענו שהחוק נובע מאיזשהו "טבע" אנושי כביכול, אבל כיוון שנושא זה כבר נידון לפני כן, זה לא מוסיף לנקודה.

3. אנשים מעשיים אלה לא בזבזו זמן על ניסוח תאוריות וקבעו שיש צורך בחוק בשביל שיתאפשר הדו קיום החברתי. כמו כן נטען שהחוק נועד בשביל להגן על האינטרסים של אלה שכופים אותו.

4. ככל הנראה, המצב המוקדם של שלטון הוא זה שמשית חוק מסוים, שבו בזמן עושה את השלטון לחוקי. כך שהשלטון ככפיה של כוונה מסוימת, מוצדקת או לא, הוא הנושא המרכזי. יש האומרים שהכוח לא מעניק זכויות, אבל טענה זו יכולה להתקבל אם רואים את הכוח רק כתופעה פיזית ברוטלית, כשלמעשה הכוח (הכלכלי, הפוליטי וכו') לא צריך להיות מוצג באופן מוחשי על מנת להיות נוכח ולהשליט כבוד. מצד שני, אפילו הכוח הפיזי (של כלי הנשק, לדוגמה), המוצג כאיום גלוי, כופה מצבים שמוצדקים באופן חוקי. ואסור להתעלם מזה שהשימוש בכלי נשק בכיוון זה או אחר תלוי בכוונה האנושית ולא בזכות מסוימת.

5. זה שעובר על החוק, מתעלם ממצב שנכפה עליו בהווה, והוא חושף את זמניותו (עתידו) להחלטות של אחרים, אבל ברור שלאותו "הווה" בו החוק מתחיל להיות בתוקף יש שורשים בעבר. המנהגים, המוסר, הדת או הקונצנזוס החברתי הם בדרך כלל המקורות שמוצגים בשביל להצדיק את קיומו של החוק. יחד עם זאת, כל אחד מהם תלוי בשלטון שכפה אותו, ומקורות אלה עוברים ביקורת מחודשת כאשר השלטון שכפה אותם דעך או השתנה באופן שהחזקת שיטת החוקים הקודמת מתחילה להתנגש מול "הסבירות", מול "השכל הישר" הנוכחי וכו'. כאשר המחוקק משנה חוק, או כאשר קבוצה של נציגי העם משנה את החוקה של המדינה, אין כביכול עבירה על החוק, כי אלה שפועלים כך אינם חשופים להחלטות של אחרים, זאת אומרת כי יש בידיהם את השלטון או פועלים כנציגים של שלטון, ובמצבים אלה ברור שהשלטון יוצר זכויות ומחויבויות ולא להיפך.

6. לזכויות האדם אין את התוקף האוניברסלי שהיה רצוי, כי הן אינן תלויות בשלטון האוניברסלי של האדם, אלא בשלטון של חלק מעל לכלל, ואם הדרישות הבסיסיות ביותר לגבי השליטה על הגוף עצמו נרמסות בכל המקומות, אנו יכולים לדבר רק על שאיפות, שיצטרכו להיהפך לזכויות. זכויות האדם לא שייכות לעבר, הן שם בעתיד ושואבות את ההתכוונות, מזינות מאבק שמתחזק על כל אונס חדש שמבוצע בגורל האדם. זו הסיבה שלכל דרישה שתעשה למען זכויות האדם יש תכלית, כי היא מראה לשלטונות העכשוויים שהם אינם כל יכולים, ושאין להם בקרה על העתיד.

יא. המדינה

1. נאמר שאומה היא הישות החוקית המורכבת ממכלול התושבים של ארץ מסוימת, הנמשלת על ידי אותה ממשלה. מאוחר יותר הורחב הרעיון אל השטח של אותה ארץ. אבל לאמיתו של דבר, אומה יכולה להתקיים במשך אלפי שנים מבלי להיות נמשלת על ידי אותה ממשלה, מבלי להימצא באותה טריטוריה ומבלי להיות מוכרת באופן חוקי על ידי שום מדינה. מה שמגדיר אומה היא ההכרה ההדדית שקובעים בינם לבין עצמם האנשים שמזדהים עם ערכים דומים ושואפים לעתיד משותף, וזה לא מתייחס לא לגזע, לא לשפה ואף לא להיסטוריה המובנת "כהמשכיות ארוכה שמתחילה בעבר מיתולוגי". אומה יכולה להיווצר היום, יכולה להתפתח אל העתיד או להיכשל מחר, ויכולה גם לצרף קבוצות אחרות אל הפרויקט שלה. במובן זה, ניתן לדבר על היווצרות האומה האנושית שלא התגבשה עדיין ושסבלה מאין ספור רדיפות וכישלונות... מעל לכל סבלה מכישלון הנוף העתידי.

2. למדינה, בהקשר של צורות ממשל מסוימות המווסתות על ידי החוק, מייחסים את הכושר המוזר ליצור לאומים ולהיות היא עצמה האומה. פיקציה חדשה זו, של המדינות הלאומיות, סובלת כרגע את המכה של השינוי המהיר של הנוף האנושי. אי לכך, הכוחות שיצרו את המדינה הנוכחית ושהעניקו לה תכונות פשוטות של מתווכת, נמצאים במצב מתאים בשביל להתגבר על תבניתו של אותו מנגנון המרכז לכאורה את שלטון האומה.

3. הכוחות השלטוניים של המדינה אינם הכוחות האמיתיים שמקנים זכויות ומחויבויות, שמנהלים ומבצעים לפי מדיניות מסוימת. אבל, עם גדילת המונופול של השיטה והפיכתה של המדינה לשלל מלחמה מתמיד עבור פלגים שונים, נבלם חופש הפעולה של הכוחות האמיתיים וגם סורבלה פעילות העם, לתועלת בירוקרטיה שפחות ופחות מתאימה לזמננו. לכן, צורתה של המדינה הנוכחית כבר לא מתאימה לאף אחד, למעט הגורמים המפגרים ביותר של החברה. הנקודה היא שלביזור הפרוגרסיבי ולהקטנת סמכות המדינה, צריכה להתאים ההתפתחות והצמיחה של שליטת הכלל החברתי כולו. כל מה שינוהל בעצמו ויבוקר על ידי העם (ללא הפטרנליזם של צד מסוים), יהיה הערובה היחידה לכך שהמדינה המפלצתית הנוכחית לא תוחלף בשלטון ללא מעצורים של אותם אינטרסים שיצרו אותה מלכתחילה ושנאבקים היום לכפות את אי-חיוניותה.

4. עם שיהיה במצב להגדיל את כוחו האמיתי (ללא התיווך של המדינה או של שלטון של מיעוטים), יִמָּצֵא בְּמֵיטָבִי שבתנאים בשביל להזניק את עצמו אל העתיד כחלוץ של האומה האנושית האוניברסלית.

5. לא צריך להאמין שהאיחוד המלאכותי של ארצות בגופים על-לאומיים מגדיל את כוח ההחלטה של העמים המאוחדים, באותו אופן שלא הגדילו אותו האימפריות שספחו אליהן שטחים ואומות תחת השלטון ההומוגני של אינטרס פרטי.

6. אמנם קיים בציפיות העמים האיחוד האזורי של העושר (או של העוני), בדיאלקטיקה אל מול כוחות חוץ-אזוריים, ואם אכן קורה שנוצרות תועלות ארעיות מאיחודים אלה, לא בגלל זה נפתרת הבעיה

הבסיסית של חברה אנושית במלואה. וכל סוג של חברה, שלא תהיה אנושית במלואה, תהיה נתונה למארבים (והאסונות) שנובעים מזרות החלטותיה לעומת האינטרסים פרטיים.

7. אם כתוצאה מאיחודים אזוריים, קמה מדינת-על מפלצתית או שלטון חסר מעצורים של האינטרסים הקודמים (עכשיו מלוכדים לחלוטין), והם כופים את שלטונם באופן מתוחכם על הכלל החברתי כולו, יתרחשו קונפליקטים רבים שיערערו את בסיסם של אותם איחודים והכוחות הצנטריפוגליים יקבלו תנופה הרסנית. ולעומת זאת, אם השלטון המחליט של העם אכן מתקדם, השילוב של קהילות שונות יהיה גם חלוץ האינטגרציה של האומה האנושית בהתפתחות.

יב. הדת

1. מה שנאמר על הדברים והעובדות, הם לא הדברים או העובדות עצמם, אלא "דימויים" שנובעים מהם ושיש להם במשותף מבנה מסוים. הודות למבנה משותף זו, ניתן לציין את הדברים ואת העובדות. כמובן, לא ניתן לציין את המבנה באותו אופן שבו מציינים את הדברים, כי זהו מבנה האמירה עצמה (כמו גם המבנה של הדברים והעובדות). לכן, השפה יכולה להראות אבל לא לומר מתי היא מתייחסת למה "שכולל" את הכול (גם את השפה עצמה). זהו המקרה של "אלוהים".

2. נאמרו על אלוהים דברים שונים, אבל זה נראה כסתירה כשמבחינים במה שנאמר, כלומר, במה שמתיימרים לומר.

3. על אלוהים לא ניתן לומר שום דבר. ניתן רק לומר על מה שנאמר על אלוהים. רבים הם הדברים שנאמרו עליו, והרבה ניתן לומר על דברים אלה, מבלי שבעקבות כך נתקדם בנושא האלוהים באשר לאלוהים עצמו.

4. מעבר למשפטים סבוכים אלה, הדתות יכולות להיות בעלות עניין עמוק רק אם הן שואפות להראות את אלוהים ולא לומר אודותיו.

5. אבל הדתות מראות את אשר קיים בנופים שלהן. לכן, שום דת אינה אמיתית או כוזבת מפני שערכה אינו טמון בהיגיון. הערך שלה טמון בסוג הרישום הפנימי שהיא מעוררת, בהתאמת הנופים בין מה שרוצים להציג ומה שבאמת מוצג.

6. הספרות הדתית קשורה בדרך כלל אל נופים חיצוניים ואנושיים, ולא נעלמות ממנה התכונות והסגולות של אליהם. אבל, אפילו אם הנופים החיצוניים והאנושיים משתנים, הספרות הדתית יכולה להתקדם אל עבר זמנים אחרים. דבר זה אינו מוזר, כי גם סוג אחר של ספרות (לא דתית) יכולה להיקרא בעניין והתרגשות רבה בתקופות שונות מאוד. גם ההישרדות בזמן אינה אומרת הרבה לגבי "אמיתות" אמונה מסוימת, כיוון שנהלים חוקיים וטקסים חברתיים ממשיכים להתקיים אפילו אם כבר אינה מוכרת משמעותם המקורית.

7. הדתות פורצות בנוף אנושי מסוים ובזמן היסטורי מסוים, ואז נוהגים לומר שאלוהים נגלה בפני האדם. אבל משהו קרה בנוף הפנימי של האדם בשביל שברגע היסטורי זה ההתגלות תתקבל. בדרך כלל, הפרשנות לשינוי ניתנה כהתרחשות ש"מחוץ" לאדם, כשמיקמו את השינוי בעולם החיצוני או בעולם החברתי, וכך הרוויחו באספקטים מסוימים, אבל איבדו מבחינת ההבנה של התופעה הדתית כרישום פנימי.

8. אבל גם הדתות הציגו את עצמן כחיצוניות, ובזה הכשירו את השטח לפרשנויות הללו.

9. כאשר אני מדבר על "דת חיצונית" אין אני מתייחס לדימוים פסיכולוגיים המשתקפים בפסלים, ציורים, מבנים, אוצרות (השייכים לחוש הראיה). אינני מתכוון גם להשתקפות בשירים, תפילות (המתייחסים לחוש השמיעה) ולהשתקפות בהבעות, תנוחות והצבות של הגוף בכיוונים שונים (השייכים לחושים הקינסטטי והסינסטטי, שהם החושים הפנימיים של הגוף). לבסוף, אני גם לא

אומר שדת היא חיצונית בגלל שיש לה ספרים קדושים, קידושים וכו'. אני אפילו לא מסמן דת כחיצונית בגלל שלאמונתה היא מצרפת כנסיה, ארגון, חגים, מצב גופני או גיל מסוים של המאמינים בשביל לבצע פעולות שונות. לא, הצורה הזו בה נלחמים ביניהם המאמינים של דת זו או אחרת, כשהם מייחסים לצד השני רמה מסוימת של עבודת אלילים בגלל סוג הדימוי העדיף עליהם לשם עבודתם, לא תורמת למהות העניין (חוץ מאשר בלהראות את הבורות הפסיכולוגית המוחלטת של היריבים).

10. אני מכנה כ"דת חיצונית" כל דת שמתיימרת לומר אודות אלוהים וכוונת אלוהים, במקום לומר אודות הדתיות ואודות הרישום האינטימי שבאדם. ואפילו לתמיכה בפולחן חיצוני יכולה להיות משמעות אם, בעזרת התנסויות אלה, המאמינים היו מעירים בתוך עצמם (מראים) את נוכחות האלוהים.

11. אבל העובדה שהדתות עד היום היו חיצוניות נובעת מהנוף האנושי בו הן נולדו והתפתחו. אולם, תיתכן לידתה של דת פנימית או הפיכתן של הדתות אל הדתיות הפנימית אם הן שואפות לשרוד. אבל זה יקרה בתנאי שהנוף הפנימי יהיה מסוגל לקבל התגלות חדשה. דבר זה, מתחיל להיראות באותן חברות בהן הנוף האנושי מתנסה בשינוים כל כך חמורים שהצורך בנקודות יחוס פנימיות נעשה דחוף יותר ויותר.

12. שום דבר ממה שנאמר על הדתות אינו יכול להמשיך להתקיים ביציבות כיום, כי אלה שתמכו או שללו, כבר מזמן הפסיקו לראות את ההשתנות הפנימית באדם. אם אחדים ראו את הדתות כמרדימות של הפעילות החברתית או הפוליטית, היום הם מתעמתים עמן בגלל תנופתן הכבירה בתחומים אלה. אם אחרים דימיינו אותן ככופות את המסר שלהן, הם מגלים שהמסר שלהן השתנה. אלה שהאמינו שהן עומדות לשרוד לעולמים, היום מטילים ספק בנצחיותן, ואלה ששיערו שהו עומדות להיעלם תוך זמן קצר, נוכחים בהפתעה מול ההתפרצות של צורות מסטיות מפורשות או חבויות.

13. ובתחום זה מעטים הם אלה שיש להם אינטואיציה לגבי מה שצופן העתיד, כי מעטים הם אלה ששוקדים במלאכת הבנת הכיוון בו צועדת ההתכוונות האנושית, שללא ספק, הולכת מעבר לפרט האנושי. אם האדם רוצה שמשהו חדש "יתגלה", זה מפני שמה שנוטה "להתגלות" כבר פועל בנופו הפנימי. אבל לא מתוך היומרה להיות נציג של אלוהים מסוים, הופך הרישום הפנימי של האדם להיות למשכן או נוף של מבט (כוונה) טרנסצנדנטלי.

יג. הדרכים הפתוחות

1. ומה יש לומר לגבי העבודה, הכסף, האהבה, המוות ועוד הרבה היבטים אחרים של הנוף האנושי שחבויים בדברים אלה? ישנו כל מה שכל אחד יכול לענות, כל עוד הוא ירצה לעשות זאת כשהוא לוקח בחשבון את הצורה הזו להתייחם לנושאים, כשמייחסים מבטים לנופים, וכשמבינים שהנופים משנים את המבטים.
2. בגלל מה שנאמר לעיל, אין צורך להוסיף בדברים חדשים, כי אם יש כאלה שמתעניינים בהם ובצורת התבטאותנו עד כה, הם יכולים לדבר באותו אופן בו אנחנו היינו מדברים. אולם, אם דיברנו על דברים שלא מעניינים אף אחד, או באופן שאינו מאפשר לבאר אותם, תהיה זו סתירה להמשיך לדבר עבור אחרים.

הערות לספר "להאניש את העולם"

המבט הפנימי

"*המבט הפנימי*" מחולק לעשרים פרקים, וכל אחד מהם לקטעים. ניתן לקבץ את המוטיבים המרכזיים של הספר באופן הבא:

א. שני הפרקים הראשונים הם פרקי מבוא, ומציגים את כוונתו של זה שמסביר, את הגישה של זה שמקשיב ואת האופן שבו מתנהלת מערכת יחסים זו.

ב. מפרק ג' ועד י"ג, מפותחים הנושאים הכלליים ביותר, המוסברים לאורך עשרה "ימי" הגות.

ג. פרק י"ג מציין שינוי. מההצגה הכללית, עוברים לבחינת התנהגויות וגישות אל מול החיים.

ד. הפרקים הבאים דנים בעבודה הפנימית.

סדר הנושאים הוא כדלקמן:

א. ההתבוננות - מטרת הספר: הפיכת חוסר המשמעות למשמעות.

ב. הנכונות להבין – העמדה המנטלית הנדרשת כדי להבין את הנושאים.

ג. היעדר המשמעות - משמעות החיים והמוות.

ד. התלות - פעולת הסביבה על האדם.

ה. חשד למשמעות - מספר תופעות מנטליות בלתי רגילות.

ו. חלום והתעוררות - הבדלים בין רמות תודעה ותפיסת המציאות (שינה, שינה-למחצה, עירות עם חלימה בהקיץ ועירות מלאה). חושים חיצוניים, פנימיים וזיכרון.

ז. נוכחותו של הכוח - עליית ההבנה במצב עירות. אנרגיה או כוח, המתמקמים ונעים בגוף.

ח. השליטה בכוח - עומק ושטחיות של האנרגיה, בזיקה לרמות התודעה.

ט. התגלויותיה של האנרגיה - שליטה וחוסר שליטה באנרגיה.

י. וודאות לגבי המשמעות - סתירה פנימית, אחדות והמשכיות.

יא. המרכז המאיר - האנרגיה, הקשורה לאלגוריזציה הפנימית של "המרכז המאיר". תופעות של אינטגרציה פנימית "עולות לעבר האור". התפרקות פנימית נרשמת כ"התרחקות מן האור".

יב. התגליות - זרימת האנרגיה. רמות. טבעו של הכוח המיוצג כ"אור". דוגמאות של עמים שונים בנוגע לנושאים אלו.

יג. העקרונות - העקרונות כנקודת התייחסות של אחדות פנימית.

יד. המדריך לדרך הפנימית - ייצוג התופעות הנלוות לכיווני ה"ירידה" וה"עלייה".

טו. התנסות השלווה ומעבר הכוח – הליכים.

טז. הקרנת הכוח - משמעות ה"הקרנה".

יז. אובדן ודיכוי הכוח - פריקות אנרגטיות. המין כמרכז המייצר אנרגיה.

יח. פעולה ותגובה של הכוח - קישור של הייצוגים למטענים רגשיים. העלאת הדימוי הקשור למצבים רגשיים מעוררת (מחזירה) מחדש את המצבים הרגשיים המקושרים אליו. ה"הודיה" כטכניקה של קישור דימויים למצבים רגשיים הניתנת לשימוש בחיי היומיום.

יט. המצבים הפנימיים - מצבים מנטליים שבהם עשוי להימצא מי שמתעניין בעבודה הפנימית.

כ. המציאות הפנימית - התהליכים המנטליים הקשורים לייצוגים אלגוריים של העולם החיצוני.

הנוף הפנימי

"*הנוף הפנימי*" מחולק לשמונת-עשר פרקים, וכל אחד מהם לקטעים. ניתן לקבץ את המוטיבים המרכזיים של הספר באופן הבא:

א. שני הפרקים הראשונים הם פרקי מבוא, ופונים אל הקורא בשאלות על אודות אושרו או סבלו ועל אודות תחומי העניין שלו בחיים.

ב. מפרק ג' ועד ו', נלמדים סוגי הנופים השונים (החיצוני, האנושי והפנימי) והאינטראקציה ביניהם.

ג. פרק ז' מפתח את נושאי הכאב, הסבל ומשמעות החיים. נקודות אלו, וכן אלו המתייחסות לתקפותה של הפעולה בעולם, יוסיפו להיות נוכחות עד לפרק י"ג.

ד. מפרק י"ד ועד י"ח, מודגש כנושא מרכזי כיוונם של המעשים האנושיים והמניעים לכיוון זה, ובמקביל מוצגות הצעות לשינוי במשמעות החיים.

סדר הנושאים הוא כדלקמן:

א. השאלה - חוקרת את האושר והסבל. מציעה כיוון להתגברות על הסבל.

ב. המציאות – דנה בטבעו של "האמיתי" (או ה"ממשי"), תוך מעורבות של הנתפס בעיצובו של בן האנוש.

ג. הנוף החיצוני - מדגיש כי כל נוף חיצוני משתנה בהתאם למה שמתרחש בתוכו של מי שתופס אותו.

ד. הנוף האנושי - מציג את הנוף האנושי, תוך מעורבות של פנימיותו של הסובייקט. שולל את זכותם של המחנות או הפלגים הנוכחיים לדרוש פתרונות שהם עצמם הגו לבעיות המתעוררות אצל יחידים וחברות. מאשרר את הצורך להגדיר את הפעולה בעולם האנושי.

ה. הנוף הפנימי - מסביר כי בבסיס העשייה האנושית עומדות האמונות. עם זאת, הוא מדגיש כי הנוף הפנימי אינו רק שדה של אמונות אלא של זיכרונות, תפיסות ודימויים. הוא מציין כי היחס שבין הנוף הפנימי לחיצוני הוא מבנה שבו שני המושגים הם מתאמים (קורלציות) הניתנים לתפיסה לסירוגין כמעשים או כאובייקטים.

ו. מרכז והשתקפות - מצביע על האפשרות להתמקם במרכז הנוף הפנימי, שממנו כל כיוון שייבחר הוא השתקפות שלו. מצד שני, מראה כי הלמידה מתבצעת דרך העשייה, ולא דרך ההתבוננות.

ז. כאב, סבל ותכלית החיים - מותח הבחנה בין כאב פיזי לסבל מנטלי. במשפט "להאניש את העולם", הוא מציב את המפתח למשמעות החיים, תוך הדגשת קדימותו של העתיד על פני זמנים אחרים.

ח. הרוכב וצלו - פרק זה שובר את המונוטוניות של הפיתוחים הקודמים באמצעות תפנית סגנונית. אף על פי כן, הוא חוזר אל בעיות הזמנים בחיים ומחפש בהן את שורש הזיכרון, התפיסה והדימוי. שלושת הנתיבים הללו נחשבים לאחר מכן ל"שלושת נתיבי הסבל", במידה שבה הסתירה הופכת את זמני התודעה.

ט. סתירה ואחדות - ממשיך את ההצגה על אודות משחק הזמנים. מותח הבחנה בין בעיות יומיומיות או קשיים לבין הסתירה. בנוגע לאחרונה, הוא מגדיר את מאפייניה. מציג הצעות לשינוי בארגון הנוף הפנימי.

י. הפעולה התקפה – מסביר כי לא רק הסתירה מייצרת סבל, אלא כל היפוך בזרם החיים המתעצם. מדגיש את חשיבותה של "הפעולה התקפה" כמעשה של אחדות המתגבר על הסתירה. פרק זה מעלה ביקורת מרומזת על יסודות המוסר, במידה שאינם מבוססים על הצורך להעניק אחדות לבן האנוש, ובכך מספק נקודות התייחסות להתגברות על הסתירה ועל הסבל.

יא. ההקרנה של הנוף הפנימי - מדגיש כי מעשים סותרים או מאחדים משפיעים על עתידו של מי שמייצר אותם ושל אלו הנמצאים עמו במגע. במובן זה, הסתירה האינדיבידואלית "מדביקה" (או "מזהמת") אחרים, והאחדות האינדיבידואלית מייצרת השפעות גם על הזולת.

יב. קומפנסציה, השתקפות ועתיד - ברקע של פרק זה עומד הדיון העתיק בין דטרמיניזם לחופש. נערכת סקירה מהירה מאוד של מכניקת המעשים כמשחק של פעולות מפצות וכן כהשתקפות של הנוף החיצוני, מבלי להתעלם ממקריות כתופעה נוספת המכשילה כל פרויקט אנושי. לבסוף, הוא מדגיש את החיפוש אחר צמיחת החיים ללא הגבלה, כקפיצה מעל לתנאים המגבילים.

יג. התכליות הארעיות - מתווה דיאלקטיקה בין "תכליות ארעיות" ל"תכלית החיים". מעמיד כערך עליון את אישור החיים ורומז כי המרד במוות הוא המנוע של כל קדמה.

יד. האמונה - דן בתחושת החשד המתעוררת למשמע המילה "אמונה". מותח לאחר מכן הבחנות בין אמונה תמימה, אמונה פנטית ואמונה בשירות החיים. מעניק לאמונה חשיבות מיוחדת כאנרגיה המניעה התלהבות חיונית.

טו. לתת ולקבל – קובע כי מעשה הנתינה (בניגוד לקבלה, שהיא צנטריפטלית ומתה בתוך הסובייקט עצמו) פותח את העתיד, וכי כל פעולה תקפה פונה לכיוון זה. באמצעות הנתינה ניתן לשנות את כיוונם של חיים מלאי סתירות.

טז. מודלים של החיים - מסביר את ה"מודלים" כדימויים המניעים פעילויות לעבר העולם החיצוני. מציין את השינוי שחל בדימויים אלו עם שינוי הנוף הפנימי.

יז. המדריך הפנימי - מציין כי קיימים בנוף הפנימי מודלים המהווים דוגמה לפעולה עבור הסובייקט. למודלים אלו ניתן לקרוא "מדריכים פנימיים".

יח. השינוי - נבחנת האפשרות לשינוי מרצון בהתנהגותו של בן האנוש.

הנוף האנושי

"*הנוף האנושי*" מחולק לשלושה-עשר פרקים, וכל אחד מהם לקטעים. ניתן לקבץ את המוטיבים המרכזיים של הספר באופן הבא:

א. חמשת הפרקים הראשונים מוקדשים להבהרת המשמעות של נוף אנושי ושל המבט המתייחס לנוף זה.

ב. שבעת הפרקים הבאים מתמקדים בסוגיות שונות המתעוררות בנוף האנושי.

ג. פרק י"ג, בעודו מסיים את הפיתוחים, מזמין את הקורא להמשיך בחקר נושאים חשובים שזכו להתעלמות ביצירה זו.

סדר הנושאים הוא כדלקמן:

א. הנופים והמבטים - מותח הבחנות בין נוף פנימי, חיצוני ואנושי. מתחילות ההבחנות בין סוגי "מבטים" שונים.

ב. האנושי והמבט החיצוני - נבחן הנאמר על אודות בן האנוש מתוך "המבט החיצוני".

ג. גוף האדם כאובייקט של ההתכוונות – ההתכוונות והשליטה בגוף העצמי ללא תיווך. החפצת גופו של האחר ו"ריקון" הסובייקטיביות שלו.

ד. זיכרון ונוף אנושי - חוסר התאימות בין הנוף האנושי הנתפס כעת לבין הנוף האנושי התואם את תקופת עיצובו של התופס.

ה. הריחוק שכופה הנוף האנושי - המרחקים בין נוף אנושי נתפס לבין נוף אנושי מיוצג אינם נובעים רק מהבדלי זמנים, אלא מאופני הקיום בעולם באמצעות הרגש ונוכחות הגוף עצמו.

ו. החינוך - מובעת הדעה כי חינוך אינטגרלי חייב להביא בחשבון את החשיבה הקוהרנטית כמגע עם רישומי החשיבה העצמיים; עליו להתחשב בקליטה ובפיתוח הרגשי כמגע של האדם עם עצמו ועם אחרים, ואין עליו להימנע מפרקטיקות המפעילות את כל משאבי הגוף. נמתחות הבחנות בין חינוך כעיצוב (פורמציה) לבין מידע כהטמעת נתונים באמצעות הלימוד, והפרקטיקה כצורת לימוד.

ז. ההיסטוריה - עד כה נתפסה ההיסטוריה מ"בחוץ", ללא התחשבות בהתכוונות האנושית.

ח. האידאולוגיות - בעתות משבר של האידאולוגיות צצים "אידאולוגמות" (הגדים אידאולוגיים) המתיימרים לייצג את המציאות עצמה. זהו המקרה של מה שמכונה "פרגמטיזם".

ט. האלימות - אי-אלימות כמתודולוגיה של מאבק פוליטי וחברתי אינה דורשת הצדקות. מערכת שבה שולטת האלימות היא זו הזקוקה להצדקה כדי לכפות את עצמה. מצד שני, נקבעות הבחנות בין פציפיזם לאי-אלימות.

י. החוק - נערך דיון סביב מקור החוק וסוגיית הכוח כהנחת יסוד לכל משפט (או זכות).

יא. המדינה - המדינה כמנגנון מתווך של הכוח הממשי של חלק מהחברה מול השלם החברתי.

יב. הדת - הדתות כ"חיצוניות", במידה שהן מתיימרות לדבר על אלוהים ולא על הרישום הפנימי של אלוהים בתוך בן האנוש.

יג. הדרכים הפתוחות - סיום הספר והזמנת הקורא לחקור ולפתח נושאים חשובים של הנוף האנושי שלא נדונו ביצירה זו.

התנסויות מודרכות

חלק ראשון: סיפורים

1. הילד

אני צועד בשדה, מוקדם מאוד בבוקר. ככל שאני מתקדם, אני חש בטוח ושמח.

אני מבחין במבנה בעל מראה עתיק. הוא נראה עשוי מאבן. גם הגג המשופע נראה כעשוי מאבן. עמודי שיש גדולים בולטים בחזית. אני מגיע לבניין ורואה דלת מתכת שנראית כבדה מאוד. לפתע, משני הצדדים, שתי חיות טרף מזנקות לעברי. למרבה המזל, שרשראות מתוחות על צווארן עוצרות אותן במרחק קצר מאד ממני. אין לי דרך להגיע אל הדלת מבלי שהחיות יתקפו אותי. על כן, אני זורק להן צרור של אוכל. החיות בולעות אותו ונרדמות.

אני מתקרב לדלת ובוחן אותה. איני רואה מנעול או כל אמצעי אחר לפתיחה. אך כשאני דוחף בעדינות, הדלת נפתחת בצליל מתכתי, כאילו בן מאות שנים. מסדרון ארוך, בקושי מואר, נגלה לעיניי. איני יכול לראות את קצהו. משמאל ומימין תלויות תמונות המגיעות עד לרצפה. הן גדולות כבני אדם. כל אחת מציגה סצנה שונה. בראשונה, משמאלי, יושב אדם מאחורי שולחן ועליו קלפים, קוביות וכלי משחק אחרים. אני מתבונן בכובע המוזר שעל ראשו של השחקן. אני מנסה ללטף את הציור באזור הכובע, ולמרבה הפלא איני חש התנגדות למגע, אלא שזרועי נכנסת לתוך התמונה. אני מכניס רגל ואז את כל גופי לתוך התמונה. השחקן מרים את ידו וקורא: "רק רגע, אי אפשר לעבור בלי לשלם דמי כניסה!" אני מפשפש בבגדיי, מוציא כדור זכוכית קטן ונותן לו. השחקן מהנהן בראשו ואני עובר על פניו.

אני בלונה פארק. הלילה ירד. אני רואה מסביבי מתקני שעשועים מכניים מלאי אור ותנועה... אבל אין נפש חיה. ובכל זאת, הנה אני מבחין בילד כבן עשר בקרבתי. הוא עומד כשגבו אליי. אני מתקרב אליו וכשהוא מסתובב להביט בי, אני מבין שהילד הזה הוא אני עצמי כשהייתי ילד. (*)

אני שואל אותו מה הוא עושה כאן והוא ממלמל משהו על עוול שנגרם לו. הוא פורץ בבכי ואני מנסה לנחם אותו, מבטיח לקחת אותו למתקנים. הוא ממשיך להתעקש על העוול. אז, כדי להבין אותו, אני מתחיל להיזכר איזה עוול נגרם לי בגיל ההוא. (*)

עכשיו אני נזכר ומאיזושהי סיבה אני מבין שזה משהו דומה לעוול ממנו אני סובל בחיי כעת. אני מהרהר בכך, אך הילד ממשיך לבכות. (*)

אני אומר לעצמי: "טוב, אני אתקן את העוול הזה שכנראה נגרם לי. לשם כך, אתחיל להיות ידידותי כלפי האנשים שגורמים בי למצב הזה." (*)

אני רואה שהילד צוחק. אני מלטף אותו ואומר לו שניפגש שוב. הוא נפרד ממני והולך שמח לדרכו. אני יוצא מהפארק, עובר ליד השחקן שמביט בי מהצד. אני נוגע בכובעו והדמות קורצת לי בשובבות. אני יוצא מהתמונה ומוצא את עצמי שוב במסדרון הארוך. בצעד איטי, אני יוצא דרך הדלת. בחוץ, החיות ישנות. אני עובר ביניהן ללא כול חשש.

יום מרהיב מקבל את פניי. אני חוזר דרך השדה הפתוח עם תחושה שהבנתי מצב מורכב ששורשיו נטועים בזמן רחוק. (*)

2. האויב

אני נמצא במרכז העיר, בשעת הפעילות המסחרית הערה ביותר. כלי רכב ואנשים נעים בחיפזון. גם אני נע בתחושת דחיפות.

לפתע, הכל נעצר וקופא על מקומו. רק לי נותרת יכולת התנועה. אני בוחן את האנשים. אני מתבונן באישה אחת ואחר כך בגבר. אני מסתובב סביבם. אני בוחן אותם ממרחק קצר מאוד. אחר כך אני מטפס על גג של מכונית ומשם אני מביט סביב, מבחין שהכול עומד בדממה. אני מהרהר במצב לרגע ונוכח לדעת שהאנשים, כלי הרכב וכל סוגי החפצים עומדים לרשותי. מיד אני מתחיל לעשות כל מה שעולה בדעתי, בתזזיתיות רבה כל כך שלאחר זמן מה אני מותש. אני נח בזמן שאני מדמיין פעולות נוספות. וכך אני חוזר לעשות כל מה שמתחשק לי ללא כל עכבות.

אבל הנה, את מי אני רואה שם! לא אחר מאשר אותו טיפוס שיש לי אתו כמה חשבונות פתוחים. למעשה, אני מאמין שהוא האדם שהזיק לי הכי הרבה בכל חיי... מכיוון שהדברים לא יכולים להישאר כך, אני נוגע פתאום באויב שלי ורואה שחלק מיכולת התנועה שבה אליו. הוא מביט בי באימה ומבין את המצב אך הוא משותק וחסר הגנה. לכן, אני מתחיל לומר לו כל מה שאני רוצה, מאיים עליו בנקמתי המידית. אני יודע שהוא מרגיש הכול אך אינו יכול להגיב, לכן אני מזכיר לו את אותם מצבים בהם הוא השפיע עליי בצורה כל כך שלילית. (*)

בזמן שאני עסוק באויב שלי, מספר אנשים מתקרבים אלינו בהליכה. הם נעצרים לידינו ומתחילים אף הם לאיים על הטיפוס. הוא מתחיל לייבב, ובין בכי לבכי אומר שהוא מצטער על מה שעשה. הוא מבקש סליחה וכורע ברך בזמן שהאנשים ממשיכים להתנכל לו. (*)

לאחר זמן מה, הם מודיעים שאדם כה נתעב אינו יכול להמשיך לחיות, ולכן הם דנים אותו למוות. הם עומדים לבצע בו לינץ', למרות שהוא מתחנן לרחמים. באותו רגע, אני סולח לו. כולם מקבלים את החלטתי והקבוצה המרוצה ממשיכה לדרכה. אנחנו נשארים שוב לבד. אני מנצל את המצב כדי להשלים את נקמתי, למרות ייאושו הגובר. אז אני ממשיך לומר ולעשות כל מה שנראה לי מתאים. (*)

השמיים מתכהים במהירות ומתחיל לרדת גשם חזק. בזמן שאני מחפש מחסה מאחורי חלון ראווה, אני מבחין שהעיר חוזרת לחיים הרגילים שלה. הולכי הרגל רצים וכלי הרכב נעים בזהירות בין מטחי גשם ומשבי רוח סוערים. ברקים רצופים ורעמים חזקים מהווים מסגרת לסצנה מול עיניי, בזמן שאני ממשיך להביט דרך הזכוכית. אני מרגיש רגוע לגמרי, כאילו ריק מבפנים, כאשר אני מתבונן במתרחש כמעט בלי לחשוב.

ברגע זה מופיע האויב שלי מחפש הגנה מפני הסערה. הוא מתקרב ואומר לי: "איזה מזל שאנחנו יחד במצב הזה!" הוא מתבונן בי בביישנות. אני מנחם אותו בטפיחה עדינה, בזמן שהוא מושך בכתפיו. (*)

אני מתחיל לסקור בתוכי את הבעיות של האדם שעומד ממש לידי. אני רואה את הקשיים שלו, את כישלונות חייו, את התסכולים העצומים שלו, את חולשתו. (*)

אני מרגיש את הבדידות של היצור האנושי הזה שמסתתר לצידי, רטוב ורועד כולו. אני רואה אותו מלוכלך, בהזנחה פתטית. (*)

אז, במחווה של סולידריות, אני אומר לו שאני מתכוון לעזור לו. הוא לא אומר מילה, אלא מרכין את ראשו ומביט בידיו. אני מבחין שעיניו מתערפלות. (*)

הגשם פסק. אני יוצא לרחוב ושואף בנשימה עמוקה את האוויר הצח. מיד, אני הולך לדרכי.

3. הטעות הגדולה

אני עומד בפני בית דין. האולם, מלא באנשים, נותר שקט. מסביבי אני רואה פנים חמורות סבר. המתח העצום שהצטבר בקהל נקטע כאשר המזכיר מהדק את משקפיו אל אפו, לוקח נייר ומכריז בחגיגיות: "בית דין זה, דן את הנאשם למוות". מיד פורצות צעקות. יש כאלה שמוחאים כפיים, אחרים מקללים. אני רואה אישה שמתעלפת. אט אט, סדרן מצליח להשליט שקט.

המזכיר נועץ בי מבט עכור בזמן ששואל: "יש לך משהו לומר?" אני עונה שכן. מיד, כולם חוזרים למושביהם. אני מבקש כוס מים ולאחר התרגשות מסוימת באולם, מישהו מביא לי אותה. אני מביא אותה אל פי ולוקח לגימה. אני משלים את הפעולה בגרגור קולני וממושך. אחר כך אני אומר: "זהו!" מישהו מבית הדין נזף בי בחריפות "מה זאת אומרת, זהו?" אני עונה שכן, זהו. בכל מקרה, כדי לרצות אותו אני אומר שהמים במקום טובים מאוד, שמי היה מאמין ועוד שניים שלושה דברי נימוס מהסוג הזה...

המזכיר מסיים לקרוא את הנייר במילים אלה: "...לפיכך, גזר הדין יבוצע היום על ידי השארתו במדבר ללא מזון וללא מים. במיוחד, ללא מים. סיימתי!" אני שואל בתוקף: "מה זאת אומרת... סיימתי?" המזכיר, מרים את גבותיו, מאשר: "את אשר אמרתי, אמרתי!"

זמן קצר לאחר מכן אני מוצא את עצמי באמצע המדבר נוסע ברכב, מלווה על ידי שני כבאים. אנחנו עוצרים באיזה מקום ואחד מהם אומר לי: "רד!" אז אני יורד. הרכב מסתובב וחוזר כלעומת שבא. אני רואה אותו קטן יותר ויותר כשהוא מתרחק בין הדיונות.

השמש שוקעת אבל היא עדיין חזקה. אני מתחיל להרגיש מאוד צמא. אני מוריד את החולצה ומניח אותה על הראש. אני בוחן את הסביבה ומגלה בקרבת מקום שקע בצדן של כמה דיונות. אני הולך לכיוונן ומתיישב במרחב הצר של הצל שהמדרון מטיל. האוויר מתערבל ברוח בחוזקה ומרים ענן של חול שמחשיך את השמש. אני עוזב את השקע כדי לא להיקבר אם הסופה תתחזק. גרגרי החול מכים בחזי החשוף, עזים כמו מטחים של רסיסי זכוכית. כעבור זמן מה, עוצמת הרוח מפילה אותי לארץ.

הסערה חלפה, השמש שקעה. בדמדומים אני רואה לפניי חצי כדור לבנבן, גבוה כבניין בן כמה קומות. נדמה לי שזה מקסם שווא, אך בכל זאת, אני קם והולך לכיוונו. בהגיעי כמעט עד אליו, אני מבחין שהמבנה עשוי מחומר חלק, כמו פלסטיק בוהק, אולי נפוח על ידי אוויר דחוס.

ליד המבנה עומד אדם לבוש כבדואי שמקבל את פניי. אנחנו נכנסים דרך צינור מרופד. בפתח, לוח מחליק הצידה ובאותו רגע אוויר רענן מכה בפניי. אנחנו בתוך המבנה. אני שם לב שהכול הפוך. נראה שהתקרה היא רצפה שטוחה שממנה תלויים חפצים שונים: שולחנות עגולים מורמים עם הרגליים כלפי מעלה; מים שנופלים בסילונים מתעקלים וחוזרים למעלה וצורות אנושיות יושבות בגובה. כשהוא מבחין בתדהמה שלי, הבדואי מעביר לי משקפיים, בזמן שאומר: "תרכיב אותם!" אני מציית והנורמליות משוחזרת. מלפנים אני רואה מזרקה גדולה שמשחררת סילוני מים אנכיים. יש שולחנות וחפצים שונים משולבים בטעם טוב בצבע ובצורה.

מזכיר בית הדין מתקרב אלי בזחילה. הוא אומר שהוא חש סחרחורת נוראית. אז אני מסביר לו שהוא רואה את המציאות הפוכה ושהוא חייב להסיר את המשקפיים. הוא מוריד אותם, קם ונאנח, בזמן שאומר: "אכן,

עכשיו הכל בסדר, רק שאני קצר רואי." הוא מוסיף שהוא חיפש אותי כדי להסביר שלא אני האדם שצריך היה להישפט; שזו הייתה טעות מצערת. מיד אחר כך, הוא יוצא דרך דלת צדדית.

אני הולך כמה צעדים ומוצא את עצמי עם קבוצת אנשים ישובים על גבי כריות במעגל. הם זקנים וזקנות, עם מאפייניי גזע ולבוש שונים. לכולם סבר פנים יפות. בכל פעם שאחד מהם פותח את פיו, צלילים בוקעים ממנו כמו גלגלי שיניים רחוקים, של מכונות ענקיות ושל שעונים עצומים. יחד עם צלילים אלה, אני שומע גם את קול הרעמים, את בקיעת הסלעים, את התנתקות הקרחונים, את השאגה הקצובה של הרי געש, את הנקישה של גשם עדין, את הפעימה העמומה של הלבבות; המנוע, השריר, החיים... הכול מתואם ומושלם, כמו בתזמורת נפלאה.

הבדואי מעביר לי אוזניות, ואומר: "תרכיב אותן. הן מתרגמות." אני שם אותן וכעת שומע בבירור קול אנושי. אני מבין שזו אותה סימפוניה של אחד הזקנים, מתורגמת לאוזניי המגושמות. עכשיו, כשהוא פותח את פיו, אני שומע: "...אנחנו השעות, אנחנו הדקות, אנחנו השניות... אנחנו הצורות השונות של הזמן. מכיוון שהייתה טעות איתך, ניתן לך את ההזדמנות להתחיל את חייך מחדש. מהיכן תרצה להתחיל שוב? אולי מהלידה... אולי רגע לפני הכישלון הראשון. תחשוב על זה." (*)

אני מנסה למצוא את הרגע שבו איבדתי שליטה על חיי. אני מסביר זאת לזקן. (*)

"טוב מאוד", הוא אומר, "ומה תעשה, אם תחזור לאותו רגע, כדי להתכוון בכיוון שונה? חשוב שלא תזכור מה יבוא אחר כך. נשארת אפשרות אחרת", הוא מוסיף, "אתה יכול לחזור אל רגע הטעות הגדולה ביותר בחייך ומבלי לשנות את האירועים, לשנות את המשמעויות שלהם. בדרך זו, אתה יכול לבנות לעצמך חיים חדשים."

ברגע שהזקן משתתק, אני רואה שכול מה שסביבי מתהפך באורות וצבעים, כאילו הופך לנגטיב של סרט... עד שהכול חוזר לנורמליות. אבל אני מוצא את עצמי ברגע של הטעות הגדולה בחיי. (*)

אני רואה איך אני נאלץ לבצע את הטעות.אבל למה אני מוכרח לעשות את זה? (*)

האם ישנם גורמים אחרים שמשפיעים ואיני רוצה לראות אותם? למה קשורה הטעות היסודית? מה הייתי צריך לעשות במקומה? אם לא אבצע טעות זו, האם תרשים חיי ישתנה והאם יהיה טוב יותר או גרוע יותר? (*)

אני מנסה להשלים עם כך שהנסיבות שפועלות לא ניתנות לשינוי ואני מקבל את הכל כאילו היה תאונת טבע: כמו רעידת אדמה, או נהר שעולה על גדותיו, הורס את העבודה והמגורים של התושבים. (*)

אני משתדל לקבל שבתאונות אין אשמים. לא חולשתיי; לא הגזמותיי; לא כוונותיהם של אחרים; דבר מכל אלה אינו יכול להשתנות במקרה זה. (*)

אני יודע שאם לא אתפייס עכשיו, חיי העתידיים ימשיכו לגרור תסכול. לכן, בכל מאודי, אני סולח וסולח לעצמי. אני מקבל את מה שקרה כדבר בלתי נשלט על ידי ועל ידי אחרים. (*)

הסצנה מתחילה להתעוות כשהאור והחושך מתהפכים כמו בנגטיב של צילום. בו בזמן אני שומע קול שאומר לי: "אם אתה יכול להתפייס עם הטעות הגדולה ביותר שלך, התסכול שלך ימות ותוכל לשנות את גורלך..."

אני עומד בלב המדבר. אני רואה כלי רכב מתקרב. אני צועק: "מוניתי!" זמן קצר אחר כך אני יושב בנוחות במושב האחורי. אני מביט בנהג שלבוש ככבאי ואומר לו: "קח אותי הביתה... אל תמהר, כך יש לי זמן להחליף בגדים." אני חושב: "מי לא עבר יותר מתאונה אחת במהלך חייו?"

4. הגעגועים

האורות הצבעוניים מהבהבים לקצב המוזיקה. לפניי ניצבת מי שהיתה אהבתי הגדולה. אנחנו רוקדים לאט וכל הבהוב של האור מראה לי פרט מפניה או מגופה. (*)

מה נכשל בינינו? אולי הכסף. (*)

אולי היחסים האחרים ההם. (*)

אולי שאיפות שונות. (*)

אולי הגורל, או אותו דבר שהיה כל כך קשה להגדיר אז. (*)

אני רוקד לאט, אבל כעת עם אהבה גדולה אחרת. כל הבהוב מראה לי פרט מפניה או מגופה. (*)

מה נכשל בינינו? אולי הכסף. (*)

אולי היחסים האחרים ההם. (*)

אולי שאיפות שונות. (*)

אולי הגורל, או אותו דבר שהיה כל כך קשה להגדיר אז. (*)

אני סולח לך, וסולח לעצמי, כי אם העולם רוקד ואנחנו רוקדים עמו, מה נוכל לעשות למען הבטחות הפלדה שהפכו לפרפרים בצבעים משתנים.

אני לוקח אליי את הטוב והיפה של האתמול איתך. (*)

וגם איתך. (*)

ועם כל אלה שבהם סנוורתי את עיניי. (*)

אה, כן! הכאב, החשד, הנטישה, העצב האינסופי והפצעים של הגאווה, הם התירוץ. כמה קטנים הם נראים ליד מבט שבריריי. כי הרעות הגדולות שאני זוכר הן טעויות בריקוד ולא הריקוד עצמו.

ממך אני מודה על החיוך הקל. וממך על הלחישה החרישית. ומכל האחרים והאחרות, אני מודה על התקווה לאהבה נצחית. אני נותר בשלום עם האתמול הנוכחי. ליבי פתוח אל זיכרון הרגעים היפים. (*)

5. בן/בת הזוג האידיאלי/ת

אני מטייל באוויר הפתוח באתר המיועד לתערוכות תעשייתיות, ומתבונן במחסנים ומכונות. אני רואה הרבה ילדים המשחקים במתקנים מכניים בטכנולוגיה גבוהה שהוצבו שם במיוחד עבורם.

אני מתקרב אל פסל ענק העשוי מחומר מוצק. הוא עומד זקוף. ראשו הגדול צבוע בצבעים עזים, וסולם עולה עד לפיו. הילדים מטפסים אל פתח החלל העצום, וכאשר אחד נכנס, הפה נסגר בעדינות. כעבור זמן קצר, הילד נפלט מחלקו האחורי של הענק ומחליק במגלשה שמסתיימת בארגז חול. אחד אחד הם נכנסים ויוצאים, מלווים במוזיקה הבוקעת מהענק:

"גרגנטואה בולע ילדים בזהירות רבה, מבלי לגרום להם כל רע! חה חה חה, חה חה חה, מבלי לגרום להם כל רע!"

אני מחליט לעלות בסולם, וכאשר אני נכנס לפה העצום, אני פוגש פקיד קבלה שאומר לי: "הילדים ממשיכים במגלשה, המבוגרים במעלית".

הפקיד ממשיך במתן הסברים בזמן שאנחנו יורדים בצינור שקוף. ברגע מסוים אני אומר לו שאנחנו כבר אמורים להיות בגובה פני הקרקע. הוא מעיר שאנחנו רק בוושט, מכיוון ששאר הגוף נמצא מתחת לאדמה, להבדיל מהענק של הילדים שנמצא כולו מעל פני השטח. "כן, יש שני גרגנטואה באחד", הוא מיידע אותי, "זה של הילדים וזה של המבוגרים. אנחנו נמצאים כעת מטרים רבים מתחת לאדמה... כבר עברנו את הסרעפת, כך שבקרוב נגיע למקום נחמד מאוד. הנה, עכשיו כאשר דלת המעלית נפתחת, נראה לפנינו את הקיבה... תרצה לרדת כאן? כפי שאתה רואה, זו מסעדה מודרנית שמגישים בה מטעמים מכל רחבי העולם".

אני אומר למלווה שאני סקרן לגבי שאר הגוף. לכן, אנחנו ממשיכים לרדת. "אנחנו כבר בבטן התחתונה", הוא מכריז, בזמן שהוא פותח את הדלת, "יש לה עיצוב מאוד מקורי. הקירות המשנים צבעים הן מערות מרופדות בעדינות. האש המרכזית באמצע האולם היא הגנרטור שמספק אנרגיה לכל הענק. המושבים נועדו למנוחת המבקרים. העמודים המפוזרים בנקודות שונות מאפשרים לשחק מחבואים... אפשר להופיע ולהיעלם מאחוריהם. זה יותר כיף כאשר משתתפים מספר מבקרים. טוב, אני משאיר אותך כאן, אם זה רצונך. כאשר תתקרב אל המעלית, הדלת תיפתח מעצמה ותוכל לחזור אל פני השטח. הכל אוטומטי... נפלא, נכון?"

הדלת נסגרת ואני נותר לבדי באולם.

אני מרגיש כאילו אני בתוך הים. דג גדול חולף דרכי ואני מבין שהאלמוגים, האצות והמינים החיים השונים הם הקרנות תלת-ממדיות היוצרות אפקט מדהים של מציאות. אני מתיישב להתבונן ללא חיפזון במופע המרגיע. לפתע, אני רואה שמהאש המרכזית יוצאת דמות אנושית עם פנים מכוסות. היא מתקרבת אליי לאט. כאשר היא נעצרת במרחק קצר ממני, היא אומרת: "שלום, אני הולוגרמה. גברים ונשים מנסים למצוא בי את בן או בת זוגם האידיאליים. אני מתוכנתת לקבל את המראה שאתה מחפש אבל, מהו המראה הזה? אני לא יכולה לעשות דבר ללא מאמץ קטן מצדך. אולם, אם תנסה, גלי המוח שלך יפוענחו, יוגברו, ישודרו ויקודדו מחדש במחשב המרכזי אשר, בתורו, יבצע את השינויים שיאפשרו לי לעצב את זהותי."

"אז מה עליי לעשות?" – אני שואל.

הדמות מסבירה: "אני ממליצה שתפעל על פי הסדר הבא. חשוב על המאפיינים המשותפים שהיו לכל האנשים איתם התקשרת רגשית. אל תתייחס רק לגוף או לפנים, אלא גם לאופי. למשל: האם הם היו מגוננים, או להפך, אולי עוררו בך צורך להגן עליהם?" (*)

"האם הם היו אמיצים, ביישנים, שאפתנים, רמאים, חולמניים או אכזרים?" (*)

"ועכשיו, איזה דבר לא נעים, או ראוי לגינוי, או שלילי, היה משותף להם?" (*)

"מה היו התכונות החיוביות שלהם?" (*)

"במה היו דומות ההתחלות של כל אותם הקשרים?" (*)

"במה היו דומים הסיומים?" (*)

"נסה להיזכר עם אילו אנשים רצית ליצור קשר רגשי, אבל הדברים לא הסתדרו ומדוע הם לא הסתדרו." (*)

"כעת שים לב, אני אתחיל לקבל את הצורות שאתה שואף אליהן. הנחה אותי ואעשה זאת בשלמות. אני מוכנה, אז חשוב: איך עליי ללכת? איך אני לבושה? מה בדיוק אני עושה? איך אני מדברת? היכן אנחנו ומה אנחנו עושים?"

"הבט בפניי, בדיוק כפי שהן!" (*)

"הבט לעומק עיניי, כי כבר חדלתי מלהיות הקרנה והפכתי למשהו ממשי... הבט לעומק עיניי ואמור לי בעדינות מה אתה רואה בהן." (*)

אני קם לגעת בדמות אבל היא חומקת ממני, נעלמת מאחורי עמוד. כאשר אני מגיע למקום אני מגלה שהיא התאיידה. עם זאת, אני חש על כתפי במגע יד המונחת בעדינות, בזמן שמישהו אומר: "אל תביט לאחור. מספיק לך לדעת שאנחנו קרובים מאוד זה לזה, וכך, הודות לקרבה הזו, מה שאתה מחפש יכול להתבהר". ברגע שהמשפט מסתיים, אני מסתובב לראות מי עומד מאחוריי אך אני קולט רק צל חומק. באותו הרגע, האש המרכזית פורצת בשאגה ואורה מסנוור אותי.

אני מבין שהתפאורה וההקרנה יצרו את האווירה המתאימה כדי שתופיע הדמות האידיאלית. דמות זו שנמצאת בתוכי ושאפילו נגעה בי, אך בגלל חוסר סבלנות בלתי מובן חמקה בין אצבעותיי. אני יודע שהיא הייתה קרובה אליי וזה מספיק לי. עם זאת, אני גם יודע שהמחשב המרכזי לא יכול היה להקרין תמונה כה מוחשית כמו זו שהרגשתי נוגעת בכתפי...

אני מגיע אל פתח המעלית. הדלת נפתחת ואני שומע שיר ילדים: "גרגנטואה בולע את המבוגרים בזהירות רבה, מבלי לגרום להם כל רע! חה חה חה, חה חה חה, בזהירות רבה, מבלי לגרום להם כל רע!"

6. הטינה

לילה עכשיו. אני נמצא בעיר עתיקה, תעלות מים העוברות מתחת לגשרי הרחובות חוצות את העיר. אני נשען על מעקה ומביט למטה אל התנועה האיטית של מסה נוזלית ועכורה. למרות הערפל אני מצליח לראות קבוצת אנשים על גשר אחר. בקושי אני שומע מרחוק כלי נגינה, המלווים קולות המזייפים בעצב. קולות פעמוני כנסייה רחוקים מתגלגלים עד אליי, כמו גלים דביקים של קינה.

הקבוצה הלכה, הפעמונים השתתקו.

בסמטה אלכסונית, אורות עכורים בקושי מאירים.

אני מתחיל ללכת, נכנס אל תוך הערפל. אחרי שיטוט בין סמטאות וגשרים אני מגיע למרחב פתוח. זו כיכר מרובעת, ריקה מאדם. הרצפה המרוצפת מובילה אל שפת הכיכר המכוסה במים שקטים.

על המים, סירה הדומה לכרכרה, מחכה לי. אבל כדי להגיע אליה, עליי להתקדם בין שתי שורות ארוכות של נשים. לבושות בגלימות שחורות ואוחזות לפידים, הן מדקלמות במקהלה כאשר אני עובר:

הוֹ מָוֶת!
שִׁלְטוֹנְךָ חֶסֶר הַגְּבוּלוֹת מַשִּׂיג אֶל כָּל יְצוּר חַי.
בְּךָ תְּלוּי פָּרָק הַזְּמַן,
הוּא הַזְּמַן הַנִּתָּן לְדוֹרֵנוּ.

שְׁנָתְךָ הַתְּמִידִית וְהַנּוֹרָאָה קוֹטֶלֶת הֲמוֹנִים,
כִּי אֵין אִישׁ הַיָּכוֹל לַחְמֹק מִמְּךָ.

רַק לְךָ גְּזַר הַדִּין הַחוֹנֵן,
וְאֵין אְמָנוּת שֶׁתִּגְבַּר עוֹד עַל תְּשׁוּקָתְךָ,
אוֹ תְּחִנָּה שֶׁתְּבַטֵּל אֶת גְּזֵרָתְךָ.

אני עולה לכרכרה ומקבל עזרה מהספן שנותר לעמוד מאחוריי. אני מתיישב במושב מרווח. אני שם לב שאנחנו מתרוממים עד שהסירה מתנתקת מעט מן המים. כך, אנחנו מתחילים לנוע, מרחפים מעל ים פתוח ודומם, כמו מראה אינסופית המשקפת את אור הירח.

הגענו אל האי. אור הלילה מאפשר לראות שביל ארוך מוקף ברושים. הסירה נוחתת בעדינות במים, מתנדנדת מעט. אני יורד ממנה, בעוד הספן נותר מאחור, חסר הבעה.

אני מתקדם בקו ישר בין העצים השורקים ברוח. אני יודע שצעדיי נצפים. אני חש שיש משהו או מישהו שמסתתר מלפניי. אני נעצר. מאחורי עץ, צל קורא לי בתנועות איטיות. אני מתקדם לכיוונו וכאשר אני כמעט מגיע, נשיפה כבדה, אנחת מוות, מכה בפניי: "עזור ליי!" – הוא לוחש – "אני יודע שבאת לשחרר אותי מהכלא המבלבל הזה. רק אתה יכול לעשות זאת... עזור ליי!"

הצל מסביר לי שהוא אותו אדם כלפיו אני חש טינה עמוקה. (*)

וכאילו מנחש את מחשבותיי, הוא מוסיף: "אין זה משנה אם ההוא שאתה קשור אליו בטינה העמוקה ביותר מת או חי, כי שליטת הזיכרון האפל אינה מכבדת גבולות".

ואז הוא ממשיך לומר: "גם אין הבדל אם השנאה והרצון לנקמה שוכנים בלבך עוד מהילדות או מהאתמול הקרוב. הזמן שלנו קפוא, לכן אנחנו תמיד אורבים כדי לצוץ מעוותים כפחדים שונים, כשההזדמנות מתאימה. הפחדים האלה הם הנקמה שלנו על הרעל שאנחנו חייבים לטעום בכל פעם מחדש".

בזמן שאני שואל אותו מה עליי לעשות, קרן אור ירח מאירה חלושות את ראשו המכוסה בגלימה. באותו רגע, רוח הרפאים מראה את פניה בבהירות ואני מזהה בה את תווי פניו של מי שפער בי את הפצע הגדול ביותר שלי. (*)

אני אומר לו דברים שמעולם לא הייתי מספר לאיש; אני מדבר אתו בכנות הרבה ביותר שאני מסוגל לה. (*)

הוא מבקש ממני לשקול שוב את הבעיה ולהסביר לו את הפרטים החשובים ביותר ללא עכבות, גם אם הביטויים בהם אשתמש עלולים להיות פוגעניים. הוא מדגיש שאל לי להימנע מלציין כל רגש של טינה שאני מרגיש, כי אחרת הוא יישאר שבוי לנצח. על כן, אני פועל על פי הוראותיו. (*)

באותו רגע, הוא מראה לי שרשרת חזקה שמחברת אותו לברוש. ללא היסוס, אני קוטע אותה במשיכה חדה. כתוצאה מכך, הגלימה נושרת ריקה ונותרת פרושה על הקרקע, בזמן שצללית נמוגה באוויר והקול מתרחק לגבהים, חוזר על מילים שהכרתי קודם: "שא שלום עתה! עדה הגחלילית כי כבר קרוב הבוקר והיא אוספת כבר אורה שאין בו חפץ. שלום שלום. זכרני!"

אני מבין שהשחר קרב ומסתובב כדי לחזור לסירה, אך לפני כן אני מרים את הגלימה שנותרה לרגליי. אני מניח אותה על כתפי וממהר בחזרה. בעודי מתקרב לחוף, כמה צללים חמקמקים שואלים אותי אם יום אחד אשוב לשחרר טינות אחרות.

קרוב לים, אני רואה קבוצה של נשים לבושות בגלימות לבנות, מחזיקות לפידים מורמים. בהגיעי לכרכרה, אני מוסר את הגלימה לספן. הוא, בתורו, מוסר אותה לנשים. אחת מהן מציתה בה אש. הגלימה בוערת ומתכלה במהירות, מבלי להשאיר אפר. באותו רגע, אני חש הקלה גדולה, כאילו סלחתי בכנות על עוול עצום. (*)

אני עולה לסירה, שעכשיו נראית כסירת ספורט מודרנית. בזמן שאנחנו מתרחקים מהחוף מבלי להדליק עדיין את המנוע, אני שומע את מקהלת הנשים מדקלמת:

לְךָ הַכֹּחַ לְהָעִיר אֶת הָרֻדּוּם,
לְאַחֵד אֶת הַלֵּב עִם הָרֹאשׁ,
לְשַׁחְרֵר אֶת הַנֶּפֶשׁ מֵהָרִיק,
לְהַרְחִיק אֶת הַחֲשֵׁכָה מֵהַמַּבָּט הַפְּנִימִי וְהַשִּׁכְחָה.

לְכִי־לָךְ, יְכֹלֶת בְּרוּכָה, זִכָּרוֹן אֱמֻתִּי,
הַמְכַוֶּנֶת אֶת הַחַיִּים אֶל הַתַּכְלִית הַנְּכוֹנָה.

המנוע מתעורר לחיים ברגע שהשמש מתחילה לעלות מעל האופק הימי. אני מביט בספן בעל תווי הפנים החזקים והמבט הצלול, בזמן שהוא מאיץ אל תוך הים.

אנחנו מתקרבים במהירות, מדלגים בעדינות על הגלים. קרני השמש צובעות בזהוב את כיפות העיר ויונים מתעופפות בלהקות עליזות.

7. מגינת החיים

אני צף על הגב באגם. טמפרטורת המים נעימה מאוד. אני יכול להביט לשני הצדדים ללא מאמץ והמים הצלולים מאפשרים לי לראות את הקרקעית.

השמיים צבועים בכחול בהיר. קרוב מאוד אני רואה חוף עם חול רך, כמעט לבן. זהו מפרץ ללא גלים, אליו מגיעים מי הים.

אני מרגיש שהגוף שלי צף ברכות ושהוא נרגע יותר ויותר, מה שמעניק לי תחושה יוצאת דופן של נינוחות .

אני מחליט להתהפך ומתחיל לשחות בצורה הרמונית עד שאני מגיע לחוף ויוצא מהמים בהליכה איטית.

הנוף טרופי. אני רואה דקלים ועצי קוקוס, בעודי חש על העור את המגע הרך של השמש והרוח.

לפתע, מימיני, אני מגלה מערה. בקרבתה, מתפתל פלג מים צלול. כאשר אני מתקרב אני רואה, בתוך המערה, דמות של אישה. ראשה עטור בכתר פרחים. אני מבחין בעיניה היפות, אך איני יכול לקבוע את גילה. בכל מקרה, מאחורי פניה הקורנות נעימות והבנה, אני חש בחכמה גדולה. אני עומד ומביט בה, בעוד הטבע משתתק סביבי.

"אני מגינת החיים", היא אומרת לי. אני עונה בביישנות שאיני מבין היטב את משמעות המשפט. באותו רגע, אני רואה עופר קטן מלקק את ידה. היא מזמינה אותי להיכנס למערה, ומורה לי לשבת על החול, עם הפנים אל קיר סלע חלק. כעת איני יכול לראות אותה, אך אני שומע אותה אומרת: "תנשום בעדינות ואמור לי מה אתה רואה". אני מתחיל לנשום לאט ועמוק. מיד מופיעה בסלע תמונה ברורה של הים. אני שואף והגלים מתקרבים לחוף. אני נושף והם נסוגים.

היא אומרת: "הכול בגופך הוא קצב ויופי. פעמים רבות כל כך התכחשת לגופך, מבלי להבין את המכשיר הנפלא העומד לרשותך כדי שתוכל להתבטא בעולם". ברגע זה, מופיעות בסלע סצנות שונות מחיי בהן אני מבחין בבושה, פחד ואימה מהיבטים של גופי. התמונות מתחלפות. (*)

אני חש אי נוחות כאשר אני מבין שהיא רואה את הסצנות, אך אני מיד נרגע. אז היא מוסיפה: "גם במחלה ובזקנה, גופך יהיה הכלב הנאמן שילווה אותך עד הרגע האחרון. אל תתכחש לו כאשר לא יוכל להיענות לגחמותיך. בינתיים, עשה אותו חזק ובריא. טפל בו כדי שישרת אותך ותתכוון רק לפי דעות של חכמים. אני שעברתי את כל התקופות, יודעת היטב שמושג היופי עצמו משתנה. אם לא תתייחס לגופך כאל החבר הקרוב ביותר, הוא יעצב ויחלה. לכן, עליך לקבל אותו במלואו. הוא המכשיר העומד לרשותך כדי להתבטא בעולם... אני רוצה שתראה עכשיו, איזה חלק ממנו חלש ופחות בריא". מיד מופיעה התמונה של אותו אזור בגופי. (*)

אז, היא מניחה את ידה על אותה נקודה ואני חש חום מחייה. אני מרגיש גלי אנרגיה המתרחבים בנקודה וחווה קבלה עמוקה מאוד של גופי כפי שהוא. (*)

"טפל בגופך, לך רק בעקבות דעות של חכמים ואל תענה אותו במחלות שקיימות אך ורק בדמיונך. כעת, לך לך, מלא חיוניות ובשלום."

כאשר אני יוצא מהמערה מחוזק ובריא, אני לוגם מהמים הצלולים של הפלג המחיה אותי לחלוטין.

השמש והרוח מנשקות את גופי. אני הולך על החול הלבן אל עבר האגם, וכאשר אני מגיע אני רואה לרגע את דמותה של מגינת החיים משתקפת בנעימות במעמקים.

אני נכנס למים. גופי הוא מקווה מים ללא גבולות. (*)

8. הפעולה המושיעה

אנחנו נוסעים במהירות בכביש מהיר ורחב. לצדי נוהג אדם שמעולם לא ראיתי. במושב האחורי, שתי נשים וגבר שגם אותם איני מכיר. המכונית מוקפת בכלי רכב אחרים הנעים בחוסר זהירות, כאילו נהגיהם שיכורים או מטורפים. איני בטוח אם השחר מפציע או שהלילה יורד.

אני שואל את בן לווייתי מה קורה. הוא מביט בי בחטף ועונה בשפה זרה: "Rex voluntas!" אני מדליק את הרדיו אך בוקע ממנו רק רעש של הפרעות חשמליות. עם זאת, אני מצליח לשמוע קול חלש ומתכתי שחוזר בחדגוניות: "... rex voluntas... rex voluntas... rex voluntas..."

תנועת כלי הרכב מאטה. אני רואה בצד הדרך מכוניות רבות הפוכות ושריפה שמתפשטת ביניהן. כאשר אנחנו עוצרים, כל הנוסעים נוטשים את המכונית ורצים לכיוון השדות, בתוך המולה של אנשים שנסים בבהלה.

אני מביט לאחור ורואה, בין העשן והלהבות, אומללים רבים שנלכדו למוות, אך אני נאלץ לרוץ יחד עם המון האדם שדוחף אותי בכוח. בטירוף הזה אני מנסה, לשווא, להגיע אל אישה המגנה על ילדה, בעוד ההמון דורך עליהם ואנשים רבים אחרים נופלים אל הקרקע.

בעוד אי הסדר והאלימות מתגברים, אני מחליט להתקדם בקו אלכסוני שיאפשר לי להיפרד מההמון. אני מכוון לעבר מקום גבוה יותר שיאלץ את הרצים אחוזי הטרוף להאט את ריצתם. רבים מתעלפים, אחרים נאחזים בבגדיי וקורעים אותם לגזרים. ובכל זאת, אני מבחין שצפיפות האנשים הולכת ופוחתת.

הצלחתי להשתחרר מההמון וכעת אני ממשיך לטפס, כמעט ללא נשימה. כאשר אני עוצר לרגע, אני שם לב שההמון ממשיך בכיוון הפוך לשלי. נראה שהאנשים חושבים שבכיוון הירידה יוכלו להיחלץ מהר יותר מהמצב. מהנקודה הגבוהה בה אני נמצא, אני מגלה באימה שאותו מדרון נקטע במצוק. אני צועק בכל כוחי כדי להזהיר, ולו את הקרובים ביותר, מפני האסון אליו הם רצים.

באותו רגע, אדם אחד נפרד מההמון ורץ אליי. בגדיו קרועים והוא מלא בפצעים. למרות זאת, אני חש שמחה גדולה על כך שהוא יכול להינצל. כאשר הוא מגיע אליי, הוא אוחז בזרועי וצועק כמו מטורף, מצביע כלפי מטה. איני מבין את שפתו, אך אני חושב שהוא מבקש את עזרתי בהצלת מישהו. אני אומר לו שימתין רגע, כי כרגע זה בלתי אפשרי... אני יודע שהוא אינו מבין אותי. ייאושו קורע אותי לגזרים. באותו רגע, האיש מנסה לחזור אבל אני מפיל אותו ארצה. הוא נותר שכוב על הקרקע, מייבב במרירות. אולם מבחינתי, אני מבין שהצלתי את חייו ואת מצפונו, כי הוא ניסה להציל מישהו אך מנעו זאת ממנו.

אני מטפס עוד קצת ומגיע לשדה מעובד. האדמה רכה ומחורצת אחרי מעבר של טרקטור. אני שומע יריות ממרחק לא רב וחושב שאני מבין מה קורה. אני מתרחק במהירות מהמקום. לאחר זמן מה אני עוצר. הכל שקט כעת. אני מביט לכיוון העיר ורואה הבזק זוהר מבשר רעות.

אני מתחיל להרגיש שהקרקע מתנודדת תחת רגליי ושאגה שמגיעה מהמעמקים מזהירה אותי מפני רעידת אדמה מתקרבת. תוך זמן קצר אני מאבד את שיווי המשקל. אני נשאר על הקרקע מכווץ על הצד אך מביט לשמיים, אחוז בסחרחורת חזקה.

הרעד פסק. אני רואה ירח ענק, כאילו מכוסה בדם.

החום הופך בלתי נסבל ואני נושם בכבדות את האוויר הצורב. בינתיים, אני עדיין לא מבין אם השחר מפציע או שהלילה יורד...

ישוב על הקרקע, אני שומע רעם הולך וגובר. כעבור זמן קצר, מאות כלי טיס כמו חרקים קטלניים מכסים את השמיים ונעלמים אל עבר יעד לא ידוע.

אני מגלה בקרבת מקום כלב גדול שמביט אל עבר הירח ומתחיל ליילל, כמעט כמו זאב. אני קורא לו. הכלב מתקרב בביישנות ומגיע עד אליי. אני מלטף בעדינות את פרוותו הסמורה. אני מבחין ברעדות גופו. הכלב נפרד ממני ומתחיל להתרחק. אני קם על רגליי ועוקב אחריו. כך אנחנו עוברים שטח סלעי עד שמגיעים לפלג מים. החיה הצמאה רצה אל המים ומתחילה לשתות במהירות, אך מיד נסוגה כמה צעדים ונופלת. אני מתקרב, נוגע בה ומגלה שהיא מתה.

אני חש ברעידה חדשה שמאיימת להפיל אותי, אך היא חולפת. אני מסתובב על עקביי ורואה רחוק בשמיים בארבעה מבנים של עננים שמתקדמים ברעם חרישי. הראשון לבן, השני אדום, השלישי שחור והרביעי צהוב. העננים דומים לארבעה פרשים חמושים, רכובים על סוסי סערה, חוצים את השמיים ומחריבים כל סימן חיים על פני האדמה.

אני רץ בניסיון להימלט מהעננים. אני מבין שאם הגשם יגע בי, אפגע מהזיהום. אני ממשיך לרוץ אבל, לפתע, עומדת לפניי דמות ענקית. זהו ענק החוסם את דרכי. הוא מנופף באיום בחרב של אש. אני צועק לו שאני חייב לעבור כי העננים הרדיואקטיביים מתקרבים. הוא עונה לי שהוא רובוט שהוצב במקום כדי למנוע מעבר של אנשים הרסניים. הוא מוסיף שהוא חמוש בקרני לייזר, על כן הוא מזהיר אותי שלא אתקרב. אני רואה שהענק מפריד בבירור בין שני מרחבים: זה שממנו באתי, סלעי וגוסס, והאחר, מלא בצמחייה וחיים.

אני צועק אל עבר הענק: "אתה חייב לתת לי לעבור, כי עשיתי מעשה טוב!"

— מהו מעשה טוב? — שואל הרובוט.

— זהו מעשה שבונה, שתורם לחיים.

— אם כן — הוא מוסיף — מה אתה עשית בנידון?

— הצלתי אדם ממוות בטוח, ובנוסף, הצלתי את מצפונו.

מיד, הענק זז הצידה ואני קופץ אל השטח המוגן, בדיוק ברגע בו מתחילות לרדת טיפות הגשם הראשונות.

לפניי אני רואה חווה. בקרבת מקום, בית האיכרים. בחלונותיו מהבהב אור צהוב עדין. בדיוק עכשיו, אני מבחין שמתחיל היום.

כאשר אני מגיע לבית, אדם מחוספס עם מראה של איש טוב לב מזמין אותי להיכנס. בפנים יש משפחה גדולה המתכוננת לפעילויות היום. הם מושיבים אותי לשולחן שעליו מוגשת ארוחה פשוטה ומחזקת. במהרה אני מוצא את עצמי שותה מים טהורים, כמו ממעיין. כמה מן הילדים רצים סביבי.

"הפעם — אומר המארח שלי — הצלחת להימלט. אבל כשתצטרך שוב לעבור את גבול המוות, איזו עקביות תוכל להציג?"

אני מבקש שיסביר את עצמו, כי דבריו נשמעים לי מוזרים. הוא מסביר: "נסה להיזכר במה שאפשר לכנות 'מעשים טובים' (כדי לכנות אותם בשם מסוים), שעשית בחייך. כמובן שאני לא מדבר על אותם 'מעשים טובים' שאנשים עושים בציפייה לסוג כלשהו של תגמול. עליך להיזכר רק באלה שהותירו בך את התחושה שמה שעשית לאחרים, הוא הטוב ביותר עבור האחרים... פשוט כך. אני נותן לך שלוש דקות כדי לסקור את חייך ולגלות איזה עוני פנימי יש בך, ידידי הטוב. והמלצה אחרונה: אם יש לך ילדים או אנשים אהובים מאוד, אל תבלבל בין מה שאתה רוצה עבורם לבין מה שטוב עבורם". לאחר שסיים לומר זאת, הוא יוצא מהבית יחד עם כל בני ביתו. אני נותר לבדי, מהרהר בהמלצת האיכר. (*)

כעבור זמן קצר, האיש נכנס ואומר לי: "עכשיו אתה רואה כמה ריק אתה מבפנים, ואם אינך ריק, זה מפני שאתה מבולבל. כלומר, בכל מקרה, אתה ריק מבפנים. תרשה לי המלצה וקבל אותה כי זה הדבר היחיד שיועיל לך בעתיד. מהיום, אל תיתן ליום אחד לעבור מבלי למלא את חייך."

אנחנו נפרדים. ממרחק אני שומע שהוא צועק לעברי: "אמור לאנשים את מה שאתה כבר יודע!"

אני מתרחק מהחווה לכיוון העיר.

זה מה שלמדתי היום: כאשר האדם חושב רק על האינטרסים והבעיות האישיות שלו, הוא נושא את המוות בנשמתו וכל מה שהוא נוגע בו מת עמו.

9. תקוות השווא

הגעתי למקום עליו הומלץ לי. אני עומד מול בית הרופא. לוחית קטנה מזהירה: "אתה הנכנס, זְנַח כל תקווה".

אני דופק בדלת, היא נפתחת ואחות מכניסה אותי פנימה. היא מצביעה על כיסא ואני מתיישב. היא מתמקמת מאחורי שולחן, מולי. לוקחת דף ולאחר שמכניסה אותו למכונת הכתיבה, שואלת: "שם?" – ואני משיב. "גיל?...", "מקצוע?...", "מצב משפחתי?...", "סוג דם?..." האישה ממשיכה למלא את הטופס עם הפרטים הרפואיים שלי.

אני משיב לגבי היסטוריית המחלות שלי. (*)

אני משחזר את כל התאונות שעברתי מאז ילדותי. (*)

היא מביטה בי בחדות ושואלת באטיות: "עבר פלילי?" אני משיב בחוסר נוחות מסוים. כאשר היא שואלת, "מהן תקוותיך?", אני מפסיק להשיב בצייתנות ומבקש הבהרות. בלי להתרגש, מביטה בי כמו בחרק, היא משיבה: "תקוות הן תקוות! אז תתחיל כבר לספר ותעשה את זה מהר, כי אני צריכה להיפגש עם החבר שלי".

אני קם מהכיסא ובמשיכה חדה מוציא את הדף ממכונת הכתיבה, קורע אותו לגזרים ומשליך אותם לפח. אני מסתובב ופונה אל הדלת דרכה נכנסתי, מגלה שאיני יכול לפתוח אותה. באי נוחות גלויה, אני צועק לאחות שתפתח. היא לא עונה. אני מסתובב ורואה שהחדר ריק.

אני פוסע בצעדים גדולים אל הדלת השנייה, מבין שמאחוריה נמצא חדר הטיפולים. אני אומר לעצמי שהרופא בוודאי יהיה שם ושאוכל להציג בפניו את תלונותיי. אני חושב שזו בטח הדלת דרכה נמלטה האחות המופלאה הזאת. אני פותח במשיכה חזקה ובקושי מצליח לעצור במרחק סנטימטרים ספורים מהקיר. "קיר מאחורי הדלת, רעיון יפה מאוד!..." אני רץ לדלת הראשונה, שעכשיו נפתחת אבל שוב נתקל בקיר שחוסם את דרכי.

אני שומע קול של גבר שאומר לי דרך רמקול: "מה הן תקוותיך?" אני מתאושש ומטיח ברופא שאנחנו כבר אנשים מבוגרים, ושכמובן שתקוותי הגדולה ביותר היא לצאת מהמצב המגוחך הזה. הוא אומר: "הלוחית על הקיר בכניסה מזהירה את כול מי שמגיע להניח כל תקווה". המצב נראה לי כבדיחה גרוטסקית, אז אני מתיישב בכיסא לחכות לאיזשהו סוג של פתרון.

"נתחיל מחדש", אומר הקול, "אתה זוכר שבילדותך היו לך הרבה תקוות. עם הזמן, הבחנת שהן לעולם לא יתגשמו. נטשת אם כן את הפרויקטים היפים ההם... היזכר." (*)

"מאוחר יותר", ממשיך הקול, "קרה אותו דבר ונאלצת להשלים עם כך שמשאלותיך לא התגשמו... היזכר." (*)

"לבסוף, גם ברגע זה יש לך כמה תקוות. איני מתכוון לתקווה לצאת מהכליאה הזו, שכן תרגיל האווירה הזה כבר נעלם. אני מדבר על משהו אחר. מדבר על תקוותיך לעתיד." (*)

"ואילו מהן, אתה יודע בסתר לבך, שלעולם לא יתגשמו? חשוב על כך בכנות." (*)

"בלי תקוות, איננו יכולים לחיות. אבל כאשר אנחנו יודעים שהן תקוות שווא, איננו יכולים להמשיך להחזיק בהן לנצח כי מוקדם או מאוחר הכל יסתיים במשבר של כישלון. אם תוכל להעמיק אל תוך עצמך, להגיע אל התקוות שאתה יודע שלא יתגשמו, ואם, בנוסף, תעשה את העבודה להשאיר אותן כאן לתמיד, תחושת המציאות שלך תגדל. אז בוא נעבוד שוב על הבעיה... חפש את התקוות העמוקות ביותר. אלה שלפי תחושתך, לעולם לא יתממשו. היזהר לא לטעות! יש דברים שנראים לך אפשריים, בהם אל תיגע. קח רק את אלה שלא יתגשמו. קדימה, חפש אותן בכנות מלאה, למרות שזה עלול להיות קצת כואב." (*)

"כשתצא מהחדר, קבל על עצמך את ההחלטה להשאיר אותן כאן לתמיד." (*)

"ועכשיו, נסיים את העבודה. בחן, להבדיל, את התקוות החשובות האחרות שאתה מחשיב לאפשריות. אתן לך עזרה. כוון את חייך רק לפי מה שאתה מאמין שאפשרי או שאתה מרגיש באמת שיתגשם. אין זה חשוב אם אחר כך הדברים לא יצליחו, כי בכל מקרה, הם נתנו כיוון למעשיך." (*)

"טוב, סיימנו. עכשיו צא מהיכן שנכנסת ותעשה את זה מהר, כי אני צריך להיפגש עם המזכירה שלי."

אני קם. עושה כמה צעדים, פותח את הדלת ויוצא. מביט בלוחית שבכניסה וקורא: "אתה היוצא, השאר כאן כל תקוות שווא."

10. ההישנות

לילה עכשיו. אני צועד במקום מואר בקושי. זו סמטה צרה. איני רואה איש. הערפל מפזר אור מרוחק. צעדיי מהדהדים בהד מבשר רעות. אני מחיש את הליכתי בכוונה להגיע לפנס הרחוב הבא.

בהגיעי לנקודה, אני מבחין בדמות אנושית. הצללית נמצאת במרחק שניים או שלושה מטרים ממני. זוהי אישה זקנה שפניה מכוסים למחצה. לפתע, בקול סדוק, היא שואלת אותי מה השעה. אני מביט בשעון ועונה לה: "השעה שלוש לפנות בוקר".

אני מתרחק במהירות, שב ונכנס אל תוך הערפל והחשכה, משתוקק להגיע לפנס הרחוב הבא, בו אני מבחין מרחוק.

שם, שוב, ניצבת האישה. אני מביט בשעון שמורה על שתיים וחצי לפנות בוקר. אני מתחיל לרוץ אל עבר הפנס הבא, ותוך כדי ריצה, מפנה את ראשי לאחור. אכן, אני מתרחק מהצללית שנותרת דוממת במרחק. בהגיעי בריצה לפנס הבא, אני מבחין בדמות שממתינה לי. מביט בשעון, רואה שהשעה שתיים לפנות בוקר.

עכשיו אני כבר רץ ללא שליטה, חולף על פני פנסי רחוב ונשים זקנות עד שמותש, נעצר באמצע הדרך. אני מביט בשעון ורואה בזגוגיתו את פני האישה. אני מבין שהקץ הגיע...

ואף על פי כן, אני מנסה להבין את המצב ושואל את עצמי שוב ושוב: "ממה אני בורח?... ממה אני בורח?" הקול הסדוק עונה לי: "אני מאחוריך ומלפניך. מה שהיה,הוא שיהיה. אבל אתה בר מזל כי הצלחת לעצור ולחשוב לרגע. אם תפתור את זה, תוכל לצאת מהמלכודת של עצמך." (*)

אני חש מסוחרר ועייף. למרות זאת, אני חושב שיש מוצא. משהו גורם לי להיזכר בכמה מצבי כישלון בחיי. אכן, כעת אני נזכר בכישלונות הראשונים מתקופת ילדותי. (*)

אחר כך, כישלונות נעוריי. (*)

וגם, הכישלונות הקרובים יותר. (*)

אני מבין שבעתיד הם ימשיכו לחזור על עצמם, כישלון אחר כישלון. (*)

בכל התבוסות שלי היה משהו דומה, והוא שהדברים שרציתי לעשות לא היו מאורגנים. אלו היו משאלות מבולבלות שהתנגשו זו בזו. (*)

ממש עכשיו אני מגלה שדברים רבים שאני רוצה להשיג בעתיד, גם הם סותרים. (*)

אני לא יודע מה לעשות עם חיי, ובכל זאת אני רוצה דברים רבים באופן מבולבל. כן, אני חושש מהעתיד ולא הייתי רוצה שכישלונות קודמים יחזרו על עצמם. חיי משותקים בסמטה הערפילית הזו, בין הבהובים קודרים.

באופן בלתי צפוי, אור נדלק בחלון סמוך ומישהו צועק אלי משם: "אתה צריך משהו?"

— כן — אני משיב —, אני צריך לצאת מכאן!

— אה, לא!... לבד אי אפשר לצאת.

— אז תגיד לי איך אוכל לעשות את זה.

— אני לא יכול. חוץ מזה, אם נמשיך לצעוק, נעיר את כל השכנים! עם השינה של השכנים לא משחקים! לילה טוב.

האור כבה. באותו רגע עולה בי המשאלה החזקה ביותר: לצאת מהמצב הזה. אני מבין שחיי ישתנו אם רק אמצא מוצא. לסמטה יש לכאורה כיוון, אבל אין היא אלא הישנות, מהלידה עד המוות. כיוון מזויף. מפנס לפנס, עד שבאיזשהו רגע יאזלו כוחותיי לנצח.

אני מבחין, משמאלי, בשלט עם חצים ואותיות. החץ של הסמטה מציין את שמה: "הישנות החיים". חץ אחר מסמן: "ביטול החיים" ושלישי: "בניית החיים". אני נשאר לעמוד, מהרהר לרגע. (*)

אני בוחר בכיוון שמראה החץ השלישי. בעודי יוצא מהסמטה אל שדרה רחבה ומוארת, אני חווה תחושה שאני עומד לגלות משהו מכריע. (*)

11. המסע

בעודי צועד, מטפס בשביל הררי, אני עוצר לרגע ומביט לאחור. במרחק, אני רואה את תוואי הנהר ומה שנדמה כחורשת עצים. רחוק יותר, נפרש מדבר אדמדם שנעלם בערפילי הדמדומים. אני צועד עוד כמה צעדים, בזמן שהשביל הולך ומצטמצם עד שנמחק כליל. אני יודע שעוד נותר מקטע אחרון, הקשה ביותר, עד שאגיע לרמה. השלג על השביל כמעט ואינו מפריע להתקדמות שלי, וכך אני ממשיך בטיפוס.

הגעתי אל קיר הסלע. אני בוחן אותו בקפידה ומגלה במבנה שלו סדק שדרכו אני יכול לטפס. אני מתחיל לטפס, ובזמן שאני נועץ את מגפיי בבליטות ומצמיד את גבי אל שפת הסדק, אני דוחף עם מרפק אחד והזרוע השנייה. אני עולה. הסדק הצטמצם. אני מביט למעלה ולמטה, ורואה שאני באמצע הדרך. אי אפשר לזוז לאף אחד מהכיוונים. אני משנה את התנוחה ומצמיד את החזה אל המשטח החלקלק. אני מייצב את הרגליים ולאט לאט מותח זרוע אחת כלפי מעלה. הסלע מחזיר אליי את הבל נשימתי הלחה והמתנשפת. אני ממשש את הסלע מבלי לדעת אם אמצא סדק קטן. מותח בעדינות את הזרוע השנייה. אני חש שאני מתנדנד. הראש שלי מתחיל להתרחק לאט מהסלע. מיד אחריו, כל גופי. אני עומד ליפול לאחור... אבל אז אני מוצא שקע קטן שבו אני נאחז באצבעותיי. כעת, מיוצב, אני ממשיך לעלות בקלות את הקטע האחרון.

סוף סוף אני מגיע למעלה. אני מתרומם ולפניי מופיעה ערבה אינסופית. אני מתקדם כמה צעדים. אחר כך, משנה כיוון. לכיוון התהום כבר לילה; לכיוון המישור, קרני השמש האחרונות מבהיקות בגוונים מרובים. בעודי משווה בין שני המרחבים, אני שומע צליל חד. אני מביט למעלה ורואה דיסק זוהר שסובב במעגלים סביבי ומתחיל לרדת.

הדיסק הזוהר נחת מאוד קרוב אליי. קריאה פנימית דוחפת אותי ואני מתקרב ללא חשש. בכניסה אל תוך הכלי מלווה אותי תחושה של מעבר דרך וילון של אוויר פושר. באותו רגע, אני חווה שגופי נעשה קליל יותר. אני ניצב בתוך בועה שקופה, שטוחה בבסיסה.

כמו נדחפים על ידי קפיץ ענק, אנחנו מאיצים בקו ישר. אני חושב שאנחנו מכוונים אל "בטא הידריס" או אולי לכיוון NGC3621 (?).

לרגע חטוף,אני מצליח לראות את השקיעה בערבה. אנחנו ממשיכים לעלות במהירות רבה, בזמן שהשמיים משחירים והארץ מתרחקת. אני חש שהתאוצה גוברת. הכוכבים הבהירים מסיטים את צבעם עד שהם נעלמים בחשכה המוחלטת.

מלפנים, אני רואה נקודת אור זהובה אחת שהולכת וגדלה. אנחנו נעים לכיוונה. כעת בולטת טבעת גדולה שממשיכה במסדרון שקוף וארוך מאוד. ברגע מסוים, אנחנו נעצרים בפתאומיות. נחתנו במקום פתוח. אני חוצה את וילון האוויר הפושר ויוצא מהבועה.

אני נמצא בין קירות שקופים שכאשר אני חוצה אותם, נוצרים שינויי צבע מוזיקליים.

אני ממשיך להתקדם עד שאני מגיע לרְחָבָה שבמרכזה אני רואה עצם גדול שנע בתוך עצמו, כך שבלתי אפשרי ללכוד אותו במבט, כי כאשר עוקבים אחר פאה כלשהי על פניו, זו מסתיימת עטופה בתוך עצמה. אני חש סחרחורת ומסיט את מבטי.

אני רואה דמות, כנראה אנושית. איני יכול לראות את פניה. היא מושיטה לי יד שבה מונחת כדורית קורנת. אני מתחיל להתקרב ובפעולה של קבלה מלאה, אני לוקח את הכדורית ומצמיד אותה למצחי. (*)

באותו רגע, בשקט מוחלט, אני חש שמשהו חדש מתחיל לחיות בתוכי. גלים עוקבים וכוח גובר שוטפים את גופי, בזמן ששמחה עמוקה גּוֹאָה בקרבי. (*)

אני יודע שהדמות אומרת לי ללא מילים: "שוב אל העולם עם מְצָחֲךְ וְיָדֶיךְ הַנּוֹגְהוֹת ." (*)

כך אם כן, אני מקבל את ייעודי. אחר כך, שוב הבועה והטבעת והכוכבים והערבה וקיר הסלע. (*)

לבסוף, השביל ואני, עולה רגל עניו שחוזר אל אנשיו. (*)

אני, שחוזר נוֹגֵהַ אל השעות, אל שגרת היום, אל כאב האדם, אל שמחתו הפשוטה. אני הנותן מידיי את מה שאני יכול, שמקבל את העלבון ואת ברכת האחווה, שר אל הלב, שמין התהום האפלה, נולד מחדש לאורה של התכלית הנכספת.

12. הפסטיבל

אני שוכב במיטה, נדמה לי שאני נמצא בחדר בבית חולים. אני שומע את טפטוף המים של ברז שלא נסגר כראוי. אני מנסה להזיז את איבריי וגם את הראש, אך הם אינם מגיבים. אני צריך להתאמץ בשביל להחזיק את העיניים פקוחות.

נדמה לי שמישהו לצידי אמר שהיה לי מזל ושיצאתי מכלל סכנה... שעכשיו הכול עניין של מנוחה. באופן בלתי מוסבר, בעקבות המילים המעורפלות האלה אני חש הקלה גדולה. אני מרגיש את גופי רדום וכבד, יותר ויותר רפוי.

התקרה לבנה וחלקה, אבל עם נפילתה של כל טיפת מים, קו של אור מבזיק על פניה. טיפה, קו. ואז עוד אחת. אחר כך, קווים רבים. לבסוף, גלים. התקרה משתנה, עוקבת אחר קצב לבי. אני חושב שזה יכול להיות אפקט של קצב פעימות הדם בעורקים בעיניי. הקצב מצייר את פניו של אדם צעיר.

— היי, אתה! — הוא אומר לי, — אתה בא?

— בטח — אני חושב לעצמי, — למה לא?

...שם לפניי מתקיים פסטיבל של מוזיקה וצליל הכלים מציף באור מרחב עצום המרופד בדשא ירוק ופרחים.

אני משתרע על הדשא, מביט לכיוון הבמה. סביבי יש המון אנשים, אבל נעים לי לראות שאין צפיפות כי יש הרבה מקום. במרחק, אני מצליח לראות חברים ותיקים מהילדות. אני מרגיש שבאמת נעים להם.

אני ממקד את תשומת לבי בפרח, המחובר לענף על ידי גבעול דק בעל עור שקוף שבתוכו מעמיק הירוק הנוצץ. אני מושיט יד, מעביר בעדינות אצבע על הגבעול הרענן, חלקותו מופרעת קצת על ידי בליטות זעירות. כך, בעליית אצבעותיי בין עלי האזמרגד, אני מגיע לעלי הכותרת שנפתחים בהתפוצצות רב-גונית. עלי כותרת כמו קריסטלים של קתדרלה מרשימה, עלי כותרת כמו אבני אודם וכמו אש של בולי עץ במדורה עם שחר... ובמחול הגוונים הזה, אני חש שהפרח חי כאילו היה חלק ממני. (*)

הפרח, מזועזע ממגע ידי, משחרר טיפת טל מנומנמת שבקושי נאחזת בעלה האחרון. הטיפה רוטטת, אחר כך מתארכת, ואז בריק היא משתטחת כדי להתעגל מחדש, נופלת בזמן אינסופי... נופלת, נופלת, במרחב ללא גבולות... לבסוף, נוחתת על כובעה של פטריה, מתגלגלת עליו כמו כספית כבדה, כדי להחליק עד לשוליו. שם, בהתקף של חירות, היא מזנקת אל שלולית קטנה שבה היא יוצרת סערת גלים שרוחצת אי של אבן. (*)

אני מרים את מבטי ורואה דבורה זהובה שמתקרבת למצוץ מהפרח. ובספירלה אלימה של חיים אני מכווץ יד לא מנומסת, מרחיק אותה מאותה שלמות מסנוורת. יָדִי... אני מתבונן בה המום, כאילו אני רואה אותה בפעם הראשונה. כאשר אני מסובב אותה, מכופף ומותח את האצבעות, אני רואה את הצמתים של כף היד ובקוויה אני מבין שכל דרכי העולם מתכנסות שם. אני חש שידי וקוויה העמוקים אינם שייכים לי ואני מודה בתוכי על אי-הבעלות על גופי.

לפניי מתקיים הפסטיבל ואני יודע שהמוזיקה מחברת אותי אל הנערה שמתבוננת בשמלתה ואל הבחור הצעיר שנשען על העץ ומלטף חתול כחול. אני יודע שכבר חוויתי את זה בדיוק, וגם את הצללית

המחוספסת של העץ ואת ההבדלים בנפח של הגופים. כבר הבחנתי בעבר באותם עננים עם צורה רכה, כמו קרטון גזור על פני הרקיע הצלול. וחייתי גם את התחושה ללא זמן שבה עיניי כאילו אינן קיימות, כי הן רואות הכול בשקיפות כאילו לא היו אלה העיניים של המבט היומיומי, אלה שמעכירות את המציאות. אני מרגיש שהכול חי ושהכול בסדר. שלמוזיקה ולדברים אין שם ושדבר, באמת, אינו יכול לציין אותם. (*)

בפרפרי הקטיפה שעפים סביבי אני מזהה את חמימות השפתיים ואת שבריריות החלומות המאושרים. החתול הכחול מגיע עד אליי. אני מבין משהו מובן מאליו: הוא נע מעצמו, ללא כבלים, ללא שלט רחוק. הוא עושה זאת מעצמו וזה מותיר אותי המום. בתנועותיו המושלמות ומאחורי העיניים הצהובות היפות שלו, אני יודע שיש חיים ושכל השאר הוא תחפושת, כמו קליפת העץ, כמו הפרפרים, כמו הפרח, כמו הטיפה הכספיתית, כמו העננים הגזורים, כמו היד של הדרכים המתכנסות. לרגע, נדמה לי שאני מתקשר עם משהו אוניברסלי. (*)

...אבל קול עדין קוטע אותי ממש לפני שאעבור למצב תודעה אחר.

— אתה חושב שכאלה הם פניי הדברים? — לוחש לי הקול הזר —. אומר לך שהם לא כאלה וגם לא אחרת. אתה בקרוב תחזור לעולמך האפור, נטול העומק, חסר השמחה, חסר הנפח. ותאמין שאיבדת את החירות. בינתיים אינך מבין אותי, כי אין לך יכולת לחשוב כרצונך. מצב החירות המדומה שלך הוא רק תוצר של הכימיה. זה קורה לאלפי אנשים שאני מייעצת להם בכל פעם. יום טוב!

הגברת הנחמדה נעלמה. הנוף כולו מתחיל להסתחרר בספירלה אפורה בהירה, עד שמופיעה התקרה הגלית. אני שומע את טיפת המים נוטפת מהברז. אני יודע שאני שוכב במיטה בחדר. אני חש שקהות החושים מתפוגגת. אני מנסה להזיז את הראש והוא מגיב. אחר כך, את האיברים. אני מתמתח ומבחין שאני במצב מצוין. אני קופץ מהמיטה רענן, כאילו ישנתי שנים.

אני צועד לכיוון דלת החדר. אני פותח אותה. אני מוצא מסדרון. אני צועד במהירות לכיוון היציאה מהבניין. אני מגיע אליה. אני עובר דרך דלת גדולה פתוחה, שדרכה עוברים הרבה אנשים בשני הכיוונים. אני יורד כמה מדרגות ומגיע לרחוב.

השעה מוקדמת. אני מביט בשעון שעל הקיר ומבין שעליי למהר. חתול מפוחד חוצה בין הולכי הרגל וכלי הרכב. אני מביט בו רץ ומבלי לדעת למה, אומר לעצמי: "ישנה מציאות אחרת שעיניי אינן רואות בכל יום."

13. המוות

נדמה לי שאני נמצא בתאטרון. הכל חשוך. לאט לאט הבמה מוארת, והנה אני מגלה את עצמי עליה.

האווירה קולנועית. מסביב דולקים לפידים, וברקע מאזניים ענקיים בעלי שתי זרועות. נדמה לי שהתקרה, כנראה מקומרת, גבוהה מאוד כי איני רואה את קצותיה. אני מבחין בקירות סלע, עצים וביצות סביב מרכז הבמה. אולי הכול ממשיך אל יער עבות מאוד. מכל עבר דמויות אדם מתגנבות בחשאיות.

לפתע שתי דמויות מכוסות ברדס אוחזות בזרועותיי. ואז קול עמוק שואל אותי:

— מאין באת?

איני יודע מה לענות אז מסביר שבאתי "מבפנים".

— מה זה "מבפנים"? — שואל הקול.

אני מנסה תשובה: "כיוון שאני גר בעיר, השדה הוא 'בחוץ'. בשביל אנשי הכפר, העיר גם היא 'בחוץ'. אני גר בעיר, כלומר 'בפנים', ולכן אמרתי שבאתי 'מבפנים' ועכשיו אני 'בחוץ'".

— זה טיפשי — אומר הקול, — אתה נכנסת לתחום שלנו ולכן אתה בא 'מבחוץ'. כאן לא השדה אלא ה'בפנים' שלך. הרי לא באמת חשבת שזה תאטרון? נכנסת לתאטרון שנמצא בעירך. העיר שבה אתה גר נמצאת מחוץ לתאטרון.

— לא — אני עונה —, התאטרון הוא חלק מהעיר שבה אני גר.

— הקשב, חצוף — אומר הקול —, בוא נסיים את הוויכוח המגוחך הזה. ראשית, אומר לך שכבר אינך גר בעיר. גרת בעיר, ולכן המרחב שלך של 'בפנים' או 'בחוץ' נותר בעבר. כעת אתה נמצא במרחב-זמן אחר. בממד הזה הדברים פועלים אחרת.

מיד מופיע מולי זקן הנושא ביד ימין קערה גדולה. בהגיעו אליי, הוא תוחב את ידו השנייה אל תוך גופי כאילו היה עשוי חמאה. תחילה הוא מוציא את הכבד שלי ומניח אותו בכלי, אחר כך ממשיך עם הכליות, הקיבה, הלב, עד שלבסוף מוציא ללא גינונים רבים את כול מה שהוא מוצא עד שהכלי עולה על גדותיו. מבחינתי, איני מרגיש שום דבר מיוחד. האיש מסתובב ונושא את קרביי אל המאזניים ומניח אותם באחת הכפות, שמיד יורדת עד לרצפה. אז מדמה לעצמי שאני באטליז שבו שוקלים נתחי בעלי חיים לעיני הלקוחות. ואכן, אישה הנושאת סל גדול מנסה לחטוף את קרביי, אך נדחית על ידי הזקן הצועק עליה: "מה זה? מי הרשה לך לקחת את הנתחים?". האיש מטפס על סולם קטן אל הכף הגבוהה ומניח נוצת ינשוף בכף הריקה.

הקול שב לפנות אליי במילים אלה: "עכשיו שמַתְּ וירדת אל סף עולם הצללים, תאמר לעצמך: 'שוקלים את קרביי', וזה יהיה נכון. לשקול את קרביך משמעו לשקול את מעשיך."

רעולי הפנים שעמדו משני צדדיי משחררים את האחיזה בזרועותיי ואני מתחיל לצעוד לאט אך ללא כיוון מוגדר. הקול ממשיך: "הקרביים התחתונים נמצאים באש השאול. שומרי האש תמיד פעילים ומונעים התקרבות של אלה שאתה חושק בהם."

אני שם לב שהקול מנחה את צעדיי ושבכל הנחיה התפאורה משתנית. הקול אומר: "ראשית כול, תשלם לשומרים. אחר כך תיכנס אל האש ותיזכר בסבל שגרמת לאחרים בשרשרת האהבה." (*)

"תבקש סליחה מאלה שפגעת בהם ותצא מטוהר רק כאשר תתפייס." (*)

"כעת, קרא בשמם לאלה שנפגעו ממך ובקש מהם שירשו לך לראות את פניהם. אם יסכימו, הקשב בתשומת לב לעצותיהם, כי הן עדינות כמו משבי רוח רחוקים." (*)

"הודה בכנות ולך בעקבות הלפיד של המדריך שלך. הוא יחצה מעברים אפלים ויגיע אתך לחדר שבו ממתינים הצללים של אלה שפגעת בהם במהלך קיומך. הם, כולם, נמצאים באותו מצב של סבל שבו יום אחד הותרת אותם." (*)

"בקש את סליחתם, התפייס ונשק אותם אחד אחד לפני שתלך." (*)

"לך בעקבות המדריך שהיטב יודע להוביל אותך אל מחוזות הטביעה שלך, אל המקומות של הדברים שנהרסו ללא תקנה. הו, עולם של אובדנים גדולים, שבו חיוכים, מקסמים ותקוות הם המשקל והכישלון שלך! התבונן בשרשרת הארוכה של כישלונותיך ולשם כך, בקש מהמדריך שיאיר אט אט כל אחת מאותן אשליות." (*)

"התפייס עם עצמך, סלח לעצמך וצחק. אז תראה איך מקרן החלומות נושבת רוח שנושאת אל האין את אבק כישלונותיך המדומים." (*)

לפתע, כל התפאורה משתנה ואני מוצא את עצמי בסביבה אחרת שבה אני שומע: "גם ביער האפל והקר, לך בעקבות המדריך שלך. ציפורים מבשרות רעות חולפות מעל ראשך. בביצות, לולאות נחשיות מקיפות אותך. בקש מהמדריך שיוביל אותך אל המערה. שם לא תוכל להתקדם אלא אם תשלם את מחירך לצורות העוינות המגנות על הכניסה. אם לבסוף תצליח לחדור, בקש מהמדריך שיאיר לשמאל ולימין. התחנן שיקרב את הלפיד אל גופות השיש הגדולות של אלה שלא יכולת לסלוח להם." (*)

"סלח להם אחד אחד וכאשר רגשותיך יהיו אמיתיים, הפסלים יהפכו אט אט לבני אדם שיחייכו אליך ויושיטו אליך את זרועותיהם במזמור של הודיה." (*)

"עקוב אחר המדריך אל מחוץ למערה ובשום מקרה אל תביט לאחור. עזוב את מדריכך וחזור לכאן, אל המקום שבו נשקלים מעשי המתים. עכשיו הבט בכף המאזניים שבה מונחים מעשיך וראה איך הם עולים וקלים יותר מנוצה."

אני שומע חריקה מתכתית בזמן שאני רואה את הכף עם הקערה מתרוממת.

והקול מסיים: "סלחת לעברך. יש לך די והותר מכדי שתבקש יותר כרגע. אם שאיפתך תוביל אותך רחוק יותר, עלול לקרות שלא תחזור לאזור החיים. עשית די הצורך על מנת לטהר את עברך. אני אומר לך כעת: 'התעורר וצא מן המקום הזה'."

אורות הבמה כבים לאט, בזמן שאני מרגיש שאני מחוץ לאותו עולם ושוב בעולם הזה. אבל אני גם שם לב שבעולם הזה אני מכיל את החוויות של העולם ההוא.

חלק שני: משחקי דימוים

1. החיה

אני נמצא במקום חשוך לחלוטין. ממשש את הקרקע ברגלי וחש שהיא משובשת, בין עשבית לסלעית. אני יודע שאי-שם יש תהום. אני חש את נוכחותה הקרובה של החיה שתמיד עוררה בי את אותה תחושה חדה של גועל ואימה. אולי זו חיה אחת, אולי רבות... אבל ברור שמשהו מתקרב אליי באופן בלתי נמנע. הזמזום באוזניי, שלעתים מתערבב עם רוח רחוקה, מנוגד לדממה המוחלטת. עיניי פקוחות לרווחה אך אינן רואות, לבי פועם בחוזקה, נשימתי דקה כחוט השערה, גרוני החנוק מונע מעבר של טעם מר.

משהו מתקרב, אבל... מה נמצא מאחוריי שגורם לשערותיי לסמור ומקפיא את גבי כקרח?

רגליי כושלות, ואם משהו יתפוס אותי או יקפוץ עליי מאחור, לא תהיה לי כל הגנה. אני עומד ללא ניע... רק מחכה. חושב בבהילות על החיה ועל אותם מקרים בהם הייתה קרובה אליי. במיוחד, על אותו הרגע. אני חי מחדש את אותו הרגע. (*)

מה קרה אז? מה התרחש בחיי באותה עת? אני מנסה להיזכר בתסכולים ובפחדים שליוו אותי כשהתרחש הדבר ההוא. (*)

כן, עמדתי בצומת דרכים בחיי והיא חפפה את התקרית עם החיה. אני חש צורך דחוף למצוא את הקשר. (*)

אני שם לב שביכולתי לחשוב בצורה רגועה יותר. אני יודע שישנן חיות המעוררות תגובת דחייה אצל כמעט כל האנשים, אך מבין גם שלא כולם מאבדים שליטה בנוכחותן. אני חושב על עובדה זו, ומשווה את מראה היצור המסוכן עם המצב שחוויתי כשהתרחש הדבר ההוא. (*)

כעת, כאשר אני כבר רגוע, אני מנסה לחוש על איזה חלק בגופי הייתי מגן מפני החיה המסוכנת. לאחר מכן אני מקשר את החלק הזה למצב הקשה שחוויתי כשהתרחשה התקרית, לפני זמן רב. (*)

החיה עוררה בי את הופעתו של אותו רגע בחיי שאינו פתור. אותו רגע אפל וכואב שלעתים איני זוכר, הוא הנעלם שעליי להבהיר לעצמי. (*)

אני מביט למעלה אל שמי לילה בהירים, ולפניי רואה את אודם השחר העולה. במהירות רבה, היום מביא עמו חיים ברורים. כאן, באחו הרך הזה, אני צועד בחופשיות על שטיח עשב מכוסה טל.

רכב מתקרב במהירות. הוא נעצר לצדי וממנו יורדים שני אנשים לבושים כחובשים. הם מברכים אותי בלבביות ומסבירים לי שלכדו את החיה שמעוררת בי בהלה. הם מספרים לי שכאשר הם מקבלים מסר של פחד הם יוצאים לציד, ולאחר לכידת החיה מציגים אותה בפני האדם המושפע ממנה כדי שיוכל לבחון אותה היטב. מיד, הם מציבים לפניי את החיה כשהיא מאובטחת היטב. מדובר בחיה חסרת ישע.אני מנצל את ההזדמנות כדי לבחון אותה לאט לאט, מכל הזוויות והמרחקים. האנשים מלטפים אותה בעדינות והחיה הקטנה מגיבה בידידותיות. לאחר מכן, הם מזמינים אותי לעשות כמותם. אני מרגיש חשש עז, אך לאחר הרתיעה הראשונה שאני חווה בעור גופי, מגיע ניסיון נוסף ואחריו עוד אחד עד שלבסוף, אני מצליח ללטף אותה. (*)

החיה מגיבה בשלווה ובתנועות אטיות להפליא. לאחר מכן היא הולכת וקטנה בגודלה, עד שהיא נעלמת.

כאשר הרכב נוסע, אני מנסה להיזכר שוב במצב שחוויתי כאשר (לפני זמן רב) נוכחות החיה עוררה בי אימה. (*)

אני חש דחף עז ומתחיל לרוץ בספורטיביות, מנצל את הבוקר ואת האוויר הצח. אני נע בקצב וללא עייפות, נושם נשימות עמוקות. אני מגביר את המהירות ומרגיש את השרירים והלב עובדים כמכונה מושלמת. כשאני רץ בחופשיות, אני נזכר בפחד שלי, אבל מרגיש שאני חזק יותר ושבקרוב אנצח אותו לתמיד.

בזמן שהשמש מאירה מלמעלה אני מתקרב במהירות לעירי, חזי רחב ושרירי נעים בסנכרון הרמוני. אני חש את אותם חלקים בגופי, בהם אחז הפחד, חזקים וחסינים מפני כול תקיפה. (*)

2. המזחלת

אני עומד בשטח פתוח וגדול המכוסה שלג. מסביב, אנשים רבים עוסקים בספורט חורף. למרות השמש הזוהרת, אדי הנשימה העולים מפי מעידים על הקור השורר במקום. מדי פעם, משבי רוח קפואים מכים בפניי... אך התחושה נעימה מאוד.

מספר חברים מתקרבים כשהם גוררים מזחלת. הם מזמינים אותי לעלות ולנהוג בה. הם מסבירים שהעיצוב של המזחלת מושלם ושבלתי אפשרי לאבד שליטה. כך, אני מתיישב במזחלת, מהדק את הרצועות והאבזמים, מרכיב את המשקפיים ומפעיל את הטורבינות, ששורקות כמו מנועי סילון קטנים. אני לוחץ בעדינות על דוושת ההאצה ברגל ימין והמזחלת מתחילה לנוע. מרפה את הרגל ולוחץ על הדוושה השמאלית. המכשיר נעצר בצייתנות. אחר כך, אני מסובב את ההגה ימינה ושמאלה ללא כל מאמץ. כעת, שניים או שלושה חברים יוצאים לפניי, מחליקים על מגלשיהם. "קדימה!" הם צועקים. הם מזנקים מהשטח הפתוח ומתפתלים בירידה, במורד מדרון הררי מרהיב.

אני לוחץ על דוושת ההאצה ומתחיל לנוע בתנועה חלקה ומושלמת. אני מתחיל בירידה בעקבות הגולשים. אני רואה את הנוף היפהפה המכוסה שלג ועצי מחט. למטה, אני רואה כמה בתי עץ ושם, במרחק, עמק מבהיק.

אני מאיץ ללא פחד ועוקף גולש אחד, אחר כך את השני, ולבסוף גם את השלישי. חבריי מנופפים כלפיי בשמחה רבה. אני פונה אל עבר אורני המחט המופיעים במסלולי ועוקף אותם בתנועות מושלמות. אז, אני מחליט להגביר את מהירות המכונה. אני לוחץ על המאיץ עד הסוף ומרגיש את העצמה האדירה של הטורבינות. רואה את האורנים חולפים מצדדיי כצללים מטושטשים, בעוד השלג מרחף מאחור כענן לבן דקיק. הרוח הקפואה מותחת את עור פניי ועליי להתאמץ כדי לשמור על השפתיים קפוצות.

אני רואה בקתת עץ שגדלה במהירות, ומשני צדדיה, מקפצות שלג ענקיות לאימון קפיצות סקי. ללא היסוס, אני מכוון לזו שמשמאל. תוך רגע אני גולש עליה ואז מנתק את מגע המנועים, כדי למנוע דליקה אפשרית בנפילה...

אני נזרק כלפי מעלה בקפיצה מדהימה. שומע רק את שאגת הרוח, בעודי מתחיל ליפול מאות מטרים. כאשר אני מתקרב לשלג, אני מוודא שזווית הנפילה שלי מתואמת בדיוק עם שיפוע המדרון וכך, נוגע בתנועה חלקה במסלול. אני מדליק את הטורבינות וממשיך להאיץ תוך התקרבות לעמק. אני מתחיל לבלום לאט לאט. אני מרים את המשקפיים ופונה באטיות אל עבר מתחם המלון שממנו יוצאים רכבלים רבים, המובילים ספורטאים להרים. לבסוף, אני נכנס לרחבה פתוחה. לפנים ומימין, אני מבחין בפתח שחור, דומה למנהרה של רכבת. אני מכוון לאט לעברו, חולף על פני שלוליות של שלג מומס. בהגיעי לפתח, אני מוודא: אין פסי רכבת, ואין עקבות כלי רכב. עם זאת, נראה לי שמשאיות גדולות יכלו לעבור שם. אולי זה מחסן מפלסות השלג. יהיה אשר יהיה, אני נכנס באטיות למנהרה. היא מוארת במעומם. אני מדליק את הפנס הקדמי ואלומתו החזקה מאפשרת לי לראות דרך ישרה של מאות מטרים. אני מאיץ. צליל הסילונים מהדהד והדי הקול מתערבבים אלה באלה. אני רואה מלפנים שהמנהרה מתעקלת ובמקום

לבלום אני מאיץ, כך שבהגיעי לסיבוב אני מחליק על הקיר ללא קושי. עכשיו הדרך יורדת ומתעקלת כלפי מעלה בתנועה ספירלית, כמו צינור נחש או קפיץ פנטסטי.

אני מאיץ בירידה. כאשר אני מתחיל את העלייה, אני מבין שלרגע אני טס על התקרה בשביל שוב לרדת ולחזור לקטע ישר. אני בולם בעדינות ומתכונן לרדת בירידה הדומה לרכבת הרים. השיפוע תלול מאוד. אני מתחיל בירידה אך בולם בו-זמנית. המהירות מתמתנת. אני רואה שאני נע על גשר צר החוצה את הריק. חשכה עמוקה משני הצדדים. אני בולם עוד יותר ומכוון אל הקו הישר האופקי של הגשר, שרוחבו בדיוק כרוחב המזחלת. אולם, אני מרגיש בטוח. החומר יציב. כאשר אני מביט רחוק ככל שאור הפנס מאפשר לי, הדרך נראית כחוט מתוח המנותק מכל תקרה, מכל תחתית, מכל קיר..., חוט דק המופרד במרחקים תהומיים. (*)

אני עוצר את הרכב, מסוקרן מהמצב. אני מתחיל לדמיין סכנות שונות אך ללא בהלה: הגשר נקטע ונופל לתהום. אחר כך, עכביש ענק יורד על חוט המשי העבה שלו... יורד אליי, כאילו הייתי זבוב קטן. לבסוף, אני מדמיין התמוטטות עצומה וזרועות תמנון ארוכות העולות מהמעמקים האפלים. (*)

למרות שהתפאורה בהחלט מתאימה, אני שם לב שיש בי כוח פנימי מספיק כדי להתגבר על הפחדים. לכן אני מנסה, פעם נוספת, לדמיין משהו מסוכן או מתועב ונכנע למחשבות אלה. (*)

התגברתי על המשבר ואני מרגיש מחוזק מהמבחן שהצבתי לעצמי, ולכן מפעיל את הטורבינות ומאיץ. אני חוצה את הגשר ומגיע שוב למנהרה הדומה לזו שבהתחלה. במהירות גבוהה, מטפס בעלייה ארוכה מאוד. אני חושב שהגעתי לגובה היציאה. אני רואה את אור היום שקוטרו הולך וגדל. עכשיו, בקו ישר, אני יוצא במהירות לרחבה הפתוחה של מתחם המלון. אני נוסע לאט מאוד, עוקף אנשים ההולכים סביבי. כך ממשיך לאט מאוד, עד שאני מגיע אל תחילת מסלולי הסקי. אני מוריד את המשקפיים אל עיניי ומתחיל להאיץ כדי להגיע במהירות מספקת אל המדרון, שיסתיים בפסגה שממנה התחלתי את המסלול. אני מאיץ, מאיץ, מאיץ... עולה במישור המשופע באותה מהירות מדהימה שהייתה לי בירידה. אני רואה את בקתת העץ מתקרבת ואת שתי המקפצות בצדדיה, רק שעכשיו ניצב קיר אנכי המפריד ביני לבינם. אני פונה שמאלה וממשיך בעלייה עד שעובר בצד, בגובה הרמפות. האורנים חולפים לצדי כצללים מטושטשים, בעוד השלג מרחף מאחור כענן לבן דקיק...

לפנים אני רואה את שלושת חבריי עומדים, מנופפים לשלום עם מקלותיהם מורמים. אני מסתובב במעגל סגור סביבם, מעיף עליהם גלים של שלג. אני ממשיך בעלייה ומגיע לפסגת ההר. אני נעצר. אני מפסיק את פעולת הטורבינות. מרים את המשקפיים. משחרר את האבזמים של הרצועות ויוצא מהמזחלת. מותח את הרגליים ואחר כך את כל הגוף, שהתקשה מעט. למרגלותיי ובמורד המדרון המרהיב אני רואה את עצי המחט ורחוק מאוד, כמכלול לא סדיר, את מתחם המלון. אני חש את האוויר הצח ביותר ואת השפעת שמש ההרים השוזפת את עור פניי. (*)

3. מנקה הארובות

אני נמצא בחדר, יושב ליד אדם שאיני מכיר, אך חש כלפיו אמון מוחלט. יש בו את כל התכונות של יועץ טוב: טוב לב, חכמה וכוח. למרות זאת, רבים מכנים אותו בכינוי הציורי "מנקה הארובות". באתי להתייעץ עמו לגבי כמה בעיות אישיות, והוא מצדו ענה שהמתחים הפנימיים שלי כה חזקים, שהדבר המומלץ ביותר הוא לבצע תרגיל "ניקוי". הוא כה דיסקרטי, שכאשר הוא יושב לצדי ואינו מישיר אליי מבט, אני יכול להתבטא בחופשיות. כך אנחנו יוצרים קשר טוב מאוד. הוא מבקש שארפה את גופי לחלוטין, ואשחרר את כול השרירים. הוא עוזר לי, מניח את ידיו על מצחי ועל שרירי הפנים השונים. (*)

אחר כך הוא אוחז בראשי ומניע אותו שמאלה וימינה, קדימה ואחורה, כדי לשחרר את הצוואר והכתפיים. הוא מדגיש שחשוב שהעיניים והלסת יהיו רפויות. (*)

לאחר מכן הוא מורה לי לשחרר את שרירי הגֵו. תחילה את הקדמיים, ואחר כך את האחוריים. (*)

הוא אינו מודאג מהמתח בזרועות וברגליים כי, כפי שהוא מבטיח, הם משתחררים מעצמם כתוצאה ממה שעשה לפני כן. כעת הוא ממליץ לי להרגיש את גופי רך, כמו גומי; "פושר" וכבד, עד שאני יכול לחוש תחושת צמר גפן נעימה. (*)

הוא אומר: "בוא ניגש ישר לעניין. סקור את הבעיה שמטרידה אותך, עד הפרט האחרון. זכור שאינני כאן כדי לשפוט אותך. אני כלי עבורך ולא להפך". (*)

"חשוב", הוא ממשיך, "על מה שלא היית מספר לאיש בשום מקרה". (*)

"ספר לי", הוא אומר, "בפרטי פרטים". (*)

"אם תרצה, המשך לספר לי כל מה שיעשה לך טוב לבטא. אמור זאת בלי לדאוג לשפה בה אתה משתמש ושחרר את רגשותיך בחופשיות". (*)

כעבור זמן מה, המנקה קם ולוקח חפץ מוארך, מעט מכופף. הוא נעמד מולי ואומר: "פתח את הפה!". אני מצייית לו. אז אני מרגיש שהוא מחדיר לתוכי מעין צבת ארוכה שמגיעה עד לקיבה. להפתעתי, אני מבחין שאני יכול לסבול את התחושה... לפתע הוא צועק: "תפסתי אותו!" ומתחיל למשוך את החפץ, לאט לאט. בהתחלה אני חושב שהוא קורע בי משהו, אבל אז אני מרגיש שנוצרת בי תסיסה נעימה, כאילו מהמעיים והריאות משתחרר משהו שהיה דבוק באופן זדוני במשך זמן רב. (*)

הוא מוציא את הצבת. אני נדהם להרגיש שלכוד בה, יוצא מפי יצור דביק, מסריח ודוחה, שמתפתל... לבסוף, המנקה מניח את היצור הלא נעים בצנצנת שקופה בזמן שאני חווה הקלה עצומה, כמו טיהור פנימי של גופי.

אני עומד, פעור פה, ומתבונן ב"דבר" המגעיל שמתמוסס בהדרגה עד שהוא הופך לג'לטין חסר צורה. כעבור זמן קצר, הוא כבר נוזל כהה. אך הוא ממשיך להתבהר, עד שהוא מתכלה לבסוף כשהוא נפלט כגז לאטמוספרה. תוך פחות מדקה, הצנצנת נקייה לחלוטין.

"הנה", אומר המנקה, "לכן קוראים לתהליך הזה 'ניקוי'. ובכן, סך הכול, היום לא היה רע כלל. קצת בעיה יומיומית עם מעט השפלה; מנה של בגידה ותבלין של רגשי אשם. התוצאה: מפלצת קטנה שמנעה ממך חלומות טובים, עיכול טוב ודברים טובים אחרים. לו היית רואה... לפעמים הוצאתי מפלצות ענקיות. טוב, אל תדאג אם תישאר לך תחושה לא נעימה לזמן מה... אני נפרד ממך."

4. הירידה

אנחנו נמצאים על סירה קטנה בלב ים. בעת הרמת העוגן אנו מבחינים שהוא נתקע. אני מודיע לחבריי שארד לראות מה קורה. אני יורד בסולם קטן ונכנס למים השקטים. בעודי צולל אני רואה להקת דגים קטנים, את גוף הסירה ואת שרשרת העוגן. אני שוחה לכיוון השרשרת, ותוך אחיזה בה, צולל עמוק יותר. אני מבחין שביכולתי לנשום ללא קושי וכך אני ממשיך לרדת לאורך השרשרת עד שאני מגיע לקרקעית, שם האור כבר עמום מאוד.

העוגן תקוע בשרידי מתכת כלשהם. אני מתקרב ומושך בחוזקה כלפי מעלה. הקרקע נכנעת. הרמתי מכסה שחושף חלל מרובע שדרכו אני חודר. (*)

אני שוחה לעומק גדול יותר וכאשר אני מרגיש זרם תת-ימי קר, אני שוחה איתו. לבסוף אני מגיע אל משטח חלק, המכוסה בקטעים של צמחייה ימית. אני עולה בסמוך אליו. ככל שאני עולה, אני מבחין באור חזק יותר. (*)

אני מגיח החוצה ומוצא את עצמי באגם קטן בתוך מערה, המוארת באור עמום. אני עולה על משטח מוצק. אני צועד כמה צעדים ומגלה מדרגות. אני מתחיל לרדת בהן בזהירות.

המעבר הצר הולך ומצטמצם, בעודי ממשיך לרדת במדרגות שכעת הן חלקלקות מאוד. אני רואה לפידים דולקים במרווחים קבועים. כעת, הירידה הפכה כמעט אנכית. האווירה לחה ומחניקה. (*)

סורג חלוד, כמעין דלת, חוסם את דרכי. אני דוחף והוא נפתח בחריקה. המדרגות הסתיימו וכעת יש רק שיפוע בוצי שעליו אני מתקדם בזהירות. הריח דביק, כמעט כמו בתוך קבר. (*)

משב רוח מאיים לכבות את הלפידים. מרחוק, אני שומע את שאגת הים הסוער המכה בסלעים. אני מתחיל לחוות ספקות לגבי חזרתי. הרוח שורקת בעצמה, מכבה את הלפיד הנמוך ביותר. מיד, אני מסתובב ומתחיל לעלות, בולם כל דחף לבהלה. לאט לאט, אני עולה במעלה השיפוע הבוצי. אני מגיע לדלת החלודה. הדלת סגורה... אני פותח אותה שוב וממשיך לעלות בעייפות במדרגות הכמעט אנכיות, בעוד הלפידים ממשיכים להיכבות מאחוריי. מדרגות האבן הולכות ונעשות חלקלקות יותר כך שאני פוסע בהן בזהירות. הגעתי למערה. אני מגיע אל המשטח המוצק וצולל לתוך עין המים ברגע שהלפיד האחרון כבה. אני צולל למעמקים, נוגע במשטח החלק והצמחי. הכל חשוך. (*)

כאשר אני מרגיש בזרם הקר, אני שוחה בכיוון ההפוך בקושי רב. (*)

אני מצליח לצאת מהזרם. כעת עולה אנכית, עד שנתקל בתקרת אבן. מחפש בכל הכיוונים כדי למצוא את הפתח המרובע. (*)

הגעתי למקום. אני עובר דרך הפתח. כעת משחרר את העוגן מלכידתו ונעמד עליו ברגליי בעודי מנענע את השרשרת כדי להודיע לחבריי שאני מוכן. מלמעלה הם מושכים את העוגן בעודי נישא עימו. לאט לאט המרחב המימי מואר, בעודי צופה בקשת מרהיבה של יצורים תת-ימיים. אני מגיח אל פני המים. משחרר את השרשרת ונאחז בסולם הסירה, עולה לקול תרועות וצחוקם של חבריי. (*)

5. העלייה

יום בהיר היום. אני נכנס לְבַית. מתחיל לעלות לאט לאט במדרגות. מגיע לקומה ראשונה. אני ממשיך לעלות. מגיע אל הגג. אני רואה סולם מתכת ספירלי, שאין לו מעקה בטיחות. עליי לטפס בו כדי להגיע למכל המים. אני עושה זאת ברוגע. אני נמצא על המכל. בסיסו צר. כל המבנה מתנודד ברוח החזקה. אני עומד זקוף. (*)

אני מתקרב לשפת המכל. למטה אני רואה את גג הבית. אני חש משיכה אל הריק אבל מתעשת וממשיך להביט כלפי מטה. אחר כך, אני מעביר את מבטי על פני הנוף. (*)

מעליי ניצב מסוק. מורידים ממנו סולם חבלים. השלבים עשויים מעץ. אני אוחז בסולם ומניח את רגליי על השלב התחתון. המסוק עולה לאט. שם למטה נותר מכל המים, הולך וְקָטָן. (*)

אני מטפס בסולם עד שמגיע לפתח המסוק. מנסה לפתוח אך הוא תקוע. אני מביט למטה. (*)

פתחו את דלת המתכת. טייס צעיר מושיט לי יד. אני נכנס. אנו עולים במהירות. מישהו מודיע שיש תקלה במנוע. כעבור זמן קצר אני שומע קול של גלגלי שיניים שבורים. להב המסוק נתקע. אנו מתחילים לאבד גובה במהירות גוברת. מחלקים לכולם מצנחים. שני אנשי הצוות קופצים אל הריק. אני ניצב בפתח המסוק, בעוד הנפילה נעשית מסחררת. מחליט וקופץ. אני נופל עם הפנים כלפי מטה. התאוצה מונעת ממני לנשום. אני מושך בטבעת והמצנח נפרש כמו סדין ארוך כלפי מעלה. אני מרגיש משיכה חזקה. בלמתי את הנפילה. עליי לכוון אל מכל המים, אחרת אפול על כבלי מתח גבוה או על האורנים שצמרותיהם מזדקרות תחתיי כמחטים חדות. אני מתמרן על ידי משיכת החבלים. למזלי, הרוח מסייעת לי. (*)

אני נופל על המכל, מתגלגל עד לשפתו. המצנח עוטף אותי. אני משתחרר ממנו ורואה אותו נופל באי סדר. שוב נעמד על רגליי. לאט מאוד, אני מתחיל לרדת במדרגות הספירליות. מגיע לגג, יורד אחר כך לקומה הראשונה. ממשיך לרדת עד שמגיע לחדר... עושה זאת ללא חיפזון. אני נמצא בקומת הקרקע של הבית. ניגש אל הדלת, פותח אותה ויוצא.

6. התחפושות

אני נעומד ערום בשדה נודיסטים. אני מרגיש שאנשים ממינים וגילאים שונים מתבוננים בי בקפידה. מישהו אומר לי שהאנשים בוחנים אותי כי הבחינו שיש לי בעיות. הוא ממליץ שאכסה את גופי. אז אני חובש כובע ונועל נעליים. מיד הנודיסטים מפסיקים להתעניין בי. אני גומר להתלבש ויוצא מהשדה... עליי למהר למסיבה.

אני נכנס לבית ובמבואה, נער מגונדר אומר לי שכדי להיכנס לאולם עליי להתלבש בהתאם, שכן זו מסיבת תחפושות. הוא מצביע הצידה ושם אני רואה חדר הלבשה מלא בבגדים ומסכות מוזרות. אני מתחיל לבחור בעיון. מול מערכת מראות היוצרות זווית זו עם זו, אני מנסה תחפושות ומסכות. אני יכול לראות את עצמי מנקודות זווית שונות. אני מודד את הבגדים והמסכה שהכי פחות מתאימים לי. (*)

כעת מצאתי את שילוב הבגדים הטוב ביותר ואת המסכה המושלמת. מתבונן מכל הזוויות. כל פרט שאינו מושלם מתוקן מיד עד שהכול מתאים באופן נפלא. (*)

אני נכנס קורן לאולם הגדול שבו מתקיימת המסיבה. באולם נמצאים הרבה אנשים, כולם מחופשים. מיד משתררת דממה וכולם מוחאים כפיים לשלמות התחפושת שאני לובש. מבקשים ממני שאעלה לבמה ושארקוד ואשיר. אני עושה זאת. (*)

כעת הקהל מבקש ממני שאסיר את המסכה ואחזור על הפעולה. כאשר אני מתכונן לעשות זאת, אני שם לב שאני לבוש באותו שילוב בגדים לא נעים שמדדתי תחילה. יתרה מזאת, פניי חשופות כעת. אני מרגיש מגוחך ומפלצתי. למרות זאת, אני שר ורוקד מול הקהל, לקול הלעג ושריקות הבוז. (*)

מוסקטר חצוף קופץ לבמה, דוחף ומעליב אותי. מיד, לתדהמתו, אני מתחיל להפוך לחיה. אני ממשיך להשתנות, אך תמיד שומר על פניי שלי: תחילה אני כלב, אחר כך ציפור, ולבסוף קרפדה גדולה. (*)

מתקרב אליי צריח שחמט ואומר לי: "אתה צריך להתבייש... להפחיד ככה את הילדים!" מיד, אני חוזר למצבי הרגיל לבוש בבגדי היומיום. אני מתחיל להתכווץ לאט. הגובה שלי כגובה של ילד קטן. אני יורד מהבמה ורואה את המחופשים, ענקיים, מביטים בי מלמעלה. אני ממשיך להתכווץ. (*)

אישה מתחילה לצרוח באומרה שאני חרק. היא מתכוננת לרמוס אותי ברגלה, אך אני מתכווץ לגודל מיקרוסקופי. (*)

כעת אני גּוֹבֵהַ לגובה של ילד. מיד אחר כך, אני שב אל המראה הרגיל. אך ממשיך לגדול מול הקהל שבורח לכל הכיוונים. ראשי נוגע בתקרה. אני מתבונן בכול מלמעלה. (*)

אני מזהה את האישה שרצתה לרמוס אותי. אני אוחז בה ביד אחת ומניח אותה על הבמה, בעודה צורחת בהיסטריה. אני חוזר לגובהי הרגיל, מתכונן לצאת מהמסיבה. כאשר אני מגיע למבואה, אני רואה מראה שמעוותת לחלוטין את מראי. אני משפשף את המראה עד שהיא מחזירה לי את הדמות היפה שתמיד רציתי שתהיה לי. (*)

אני מברך לשלום את הנער המגונדר בכניסה ויוצא ברוגע מהבית.

7. העננים

בחשכה מוחלטת, אני שומע קול שאומר: "לא היה אז יש ולא אין; לא היה אוויר, ולא היו שמיים, וחושך על פני תהום. לא היו בני אדם, ואף לא חיה אחת; ציפור, דג, סרטן, עץ, אבן, מערה, תהום, עשב, יער. לא היו גלקסיות ולא אטומים... גם לא היו שם סופרמרקטים. אז נולדת אתה והחלו הצלילים והאור והחום והקור והמחוספס והחלק". הקול משתתק ואני שם לב שאני עולה במדרגות נעות, בתוך סופרמרקט ענק. אני חולף על פני כמה קומות וכעת רואה שגג הבניין נפתח והמדרגות ממשיכות להוביל אותי באטיות ובנוחות אל עבר שמיים בהירים. אני רואה את הבניין שם למטה, קטן מאוד. האטמוספרה צבועה בכחול עמוק. בהנאה רבה אני מרגיש כיצד הרוח מנפנפת את בגדיי,ואני שואף את האוויר בשלווה. אני עובר דרך שכבת אדים רכה ומוצא את עצמי מול ים של עננים לבנים מאוד. המדרגות הנעות מתעקלות ומתיישרות כך שהן מאפשרות לי לצעוד בהן כמו על מדרכה. אני מתקדם עוד ומגלה שאני צועד על רצפת עננים. צעדיי הרמוניים מאוד. אני יכול לקפוץ למרחקים ארוכים, כיוון שכוח המשיכה חלש מאוד. אני מנצל זאת בשביל לעשות סלטות, נופל על הגב וקופץ שוב למעלה, כאילו מיטה אלסטית גדולה דוחפת אותי בכל פעם. התנועות אטיות וחופש הפעולה שלי מוחלט. (*)

אני שומע את קולה של ידידה ותיקה שמברכת אותי לשלום. אני רואה אותה מתקרבת בריצה קלילה. אנחנו מתנגשים בחיבוק, מתגלגלים וקופצים שוב ושוב, יוצרים כל מיני צורות, צוחקים ושרים. (*)

לבסוף, אנחנו מתיישבים ואז היא מוציאה מבין בגדיה חכת דיג מתקפלת שהיא מאריכה. היא מכינה את הציוד, אבל במקום קרסים שמה מגנט בצורת פרסה. אחר כך מתחילה לתמרן עם הסליל והמגנט חודר דרך רצפת העננים... כעבור זמן מועט, החכה מתחילה לרטוט והיא צועקת: "יש לנו דיג טוב!". היא מושכת את חוט החכה עד שמגש גדול עולה צמוד למגנט. יש עליו כל מיני מאכלים ומשקאות. המכלול מקושט בקפידה. ידידתי מניחה את המגש ואנחנו מתכוננים לחגיגה הגדולה. לכל דבר שאני טועם יש טעם נפלא. מה שהכי מפתיע הוא שהמטעמים אינם מתמעטים. בכל מקרה ומקרה, מופיעים חדשים במקום אחרים. כל שצריך הוא לרצות זאת, כך שאני בוחר את אלו שתמיד רציתי לאכול וצורך אותם בהנאה רבה. (*)

כאשר אנחנו כבר שבעים, אנחנו מתמתחים על גבינו על פני מזרון העננים הרך, בתחושת רווחה נפלאה. (*)

אני חש את גופי כצמר גפן חמים, משוחרר לחלוטין, בזמן שמחשבות עדינות חולפות בתודעתי. (*)

אני שם לב שאינני חווה שום דחיפות, או חרדה, או תשוקה, כאילו יש לי את כל הזמן שבעולם בשביל עצמי. (*)

במצב זה של שלמות ורווחה, אני מנסה לחשוב על הבעיות שהיו לי בחיי היומיום ומגלה שאני יכול לטפל בהן ללא מתח מיותר, כך שהפתרונות מופיעים בפניי ברורים ונטולי להט. (*)

כעבור זמן מה, אני שומע את חברתי שאומרת: "עלינו לחזור". אני מזדקף ואחרי צעדים ספורים, מרגיש שאני על המדרגות הנעות. בעדינות הן נוטות כלפי מטה וחודרות דרך רצפת העננים. אני חש אדים קלושים, בעודי מתחיל את הירידה אל עבר הקרקע. אני מתקרב לבניין, שדרך חלקו העליון נכנסות המדרגות הנעות. יורד בקומות השונות של הסופרמרקט. רואה בכל מקום את האנשים שבוחרים בדאגה את מוצרי

הקנייה שלהם. אני עוצם את עיניי ושומע קול שאומר: "לא היה אז פחד, ולא דאגה, ולא תשוקה, כי הזמן לא היה קיים". (*)

8. התקדמויות ונסיגות

אני נמצא בחדר מואר היטב, פוסע כמה צעדים ופותח דלת. אני מתקדם לאט במסדרון. נכנס דרך דלת נוספת מימין ומוצא מסדרון חדש. אני מתקדם. רואה דלת משמאל. נכנס דרכה ומתקדם. דלת חדשה משמאל. נכנס ומתקדם. דלת חדשה משמאל, נכנס ומתקדם. חוזר באיטיות באותה דרך עד שובי לחדר ההתחלתי. (*)

מימין לחדר יש חלון גדול המשקיף על גן. אני מסיט את דלת הזכוכית. יוצא החוצה. על הקרקע מותקן מכשיר המותח כבל פלדה בגובה נמוך מעל פני הקרקע. הכבל מתוח במתווה אקראי. אני עולה על הכבל תוך שמירה על שיווי משקל. תחילה, צעד אחד. אחר כך, עוד אחד. אני נע בעקבות עקומות וקווים ישרים, ועושה זאת ללא קושי. עכשיו, עם הגב לפנים, אני מבצע את המסלול ההפוך עד הגעתי לנקודת ההתחלה. (*)

אני יורד מכבל הפלדה. חוזר לחדר. רואה מראה בגודל שלי. צועד לעברה לאט, מתבונן כיצד דמותי מגיעה, באופן הגיוני, לכיווני. כך, עד נגיעה בזכוכית. אחר כך, אני נסוג לאחור תוך צפייה כיצד דמותי מתרחקת. מתקרב שוב עד נגיעה בזכוכית, אך מגלה שדמותי נסוגה ולבסוף נעלמת. אני רואה עכשיו את דמותי מגיעה בהליכה לאחור. היא נעצרת לפני הגעתה לזכוכית, מסתובבת על עקביה ומתקדמת לעברי.

יוצא לחצר עם אריחים גדולים. במקום מרכזי, עומדת כורסה הממוקמת בדיוק על אריח שחור. כל שאר האריחים הם לבנים. מסבירים לי שלכורסה יש את היכולת לנוע תמיד בקו ישר ובכל הכיוונים, אך מבלי לשנות את כיוון החזית. אני מתיישב בה ואומר: "שלושה אריחים קדימה". הכורסה מתקדמת למקום שהוריתי. ארבעה ימינה. שניים אחורה. שניים שמאלה. אחד אחורה. שניים שמאלה, ומסיים באריח השחור. עכשיו: שלושה אריחים אחורה. אחד ימינה. אחד אחורה. ארבעה ימינה. ארבעה קדימה. חמישה שמאלה, מגיע ליעד. לבסוף: שלושה אריחים שמאלה. שניים אחורה. אחד קדימה. שניים ימינה. שלושה אחורה. אחד ימינה. ארבעה קדימה, מסיים באריח המסומן.

אני קם ויוצא מהבית. עומד באמצע כביש גדול. אין שום תנועת כלי רכב. אני רואה אדם שאני מאוד אוהב מתקרב ישירות אליי. הוא מגיע כה קרוב עד שכמעט נוגע בי. (*)

עכשיו הוא נסוג ומתרחק יותר ויותר, עד שנעלם. (*)

אני רואה שמתקרב אדם שמעורר בי סלידה עמוקה. הוא מגיע קרוב מאוד אליי. (*)

עכשיו הוא נסוג ומתרחק יותר ויותר, עד שנעלם. (*)

אני יושב כאן. נזכר בסצנה קשה במיוחד בה אני ניצב מול אנשים אחרים. אני מתרחק מאותם אנשים. (*)

אני נזכר בסצנה בה אני רואה את עצמי משתתף בהנאה רבה. אני מתרחק מהסצנה. (*)

9. הכורה

אני מוקף באנשים. כולנו לובשים בגדי כורים. מחכים שמעלית המשא תעלה. השעה מוקדמת מאוד. טפטוף עדין יורד מהשמיים האפורים. אני מבחין במרחק בצללית השחורה של המפעל, הזוהרת בכבשניה הגבוהים. הארובות פולטות אש. העשן עולה בעמודים סמיכים. אני שומע, מתוך הקצב האיטי והמרוחק של רעש המכונות, את הצליל הגבוה של הסירנה שמסמן את חילופי המשמרות. אני רואה את מעלית המשא עולה לאט, וברטט חזק היא נעצרת לרגליי. אנחנו נכנסים ומתמקמים על המשטח המתכתי. סורג הזזה נסגר ואנחנו מתחילים לרדת לאט, לקול לחישות הכורים. אור המעלית מאפשר לי לראות את קיר הסלע העובר קרוב מאוד. ככל שאנו יורדים, הטמפרטורה עולה והאוויר הופך מעופש.

אנחנו נעצרים מול מנהרה. רוב הנוסעים במעלית יוצאים. הסורג נסגר שוב. נשארנו ארבעה או חמישה כורים. אנו ממשיכים בירידה, עד שנעצרים במנהרה אחרת. שאר הנוסעים יורדים. אני נותר לבד וממשיך בירידה. לבסוף, המעלית נעצרת ברעש גדול. אני דוחף את הסורג ומתקדם, חודר למחילה המוארת בקושי. המעלית עולה בלעדיי ברעש גדול.

לפנים, על פסי רכבת, עומדת קרונית הובלה. אני עולה עליה, מתניע את המנוע ומתקדם באטיות דרך המנהרה. אני עוצר את הקרון בקצה המסילה. יורד ומתחיל לפרוק כלים. מדליק את הפנס שעל הקסדה. שומע הדים רחוקים, כמו של מקדחים ופטישים הידראוליים... אבל גם קולט קול אנושי חלש הקורא בקול חנוק. אני יודע מה המשמעות של זה! אני מניח את הכלים ומצליב חבלים על כתפי. תופס מכוש ומתקדם בנחישות דרך המנהרה שהולכת ונהיית צרה יותר ויותר. האור החשמלי נותר מאחור. אני מתקדם רק לפי אלומת אור הפנס שבקסדה. מדי פעם אני נעצר כדי להקשיב לכיוון היבבה. אני מגיע שחוח לקצה המנהרה. לפנים, בחפירה שנעשתה לאחרונה, המנהרה מסתיימת. החומר המפוזר מראה לי שהתקרה התמוטטה. מים זורמים בין סלעים וקורות עץ שבורות. הרצפה הפכה לבוץ, שבו שוקעים מגפיי. אני מזיז כמה סלעים, נעזר במכוש. ברגע מסוים, נחשף חור אופקי. בעודי מחשב כיצד להחליק דרכו, אני קולט בבירור את הגניחות. אין ספק שהכורה הלכוד נמצא במרחק של מטרים ספורים ממני. אני קושר קצה אחד של החבל אל ידית המכוש, מקבע אותו בין הסלעים וכורך את הקצה השני סביב מותניי. אני מהדק את הקשירה בעזרת אבזם מתכת. אני צולל אל תוך החלל בקושי רב. אני זוחל על המרפקים ומתקדם בירידה תלולה. רואה, באור הקסדה, שהמעבר מצטמצם עד שלבסוף הוא נסגר. החום הלח מחניק, הנשימה קשה. (*)

בוץ סמיך מפלס את דרכו בין רגליי. לאט לאט הוא מכסה אותן וגולש בדביקות מתחת לחזה. אני מבחין שהחלל הצר יתמלא בבוץ תוך זמן קצר. אני לוחץ כלפי מעלה, אבל גבי נתקל בסלע המחוספס. אני מנסה לסגת... כבר בלתי אפשרי. הקול הגונח קרוב מאוד. (*)

אני צועק בכל כוחי. הקרקע נכנעת וגורפת אותי בהתמוטטותה... עד למשיכה חזקה במותניים, יחד עם עצירה פתאומית של הנפילה. אני נותר תלוי מהחבל כמו מטוטלת בוץ מטופשת. הנפילה נעצרה קרוב מאוד לרצפה מכוסה בשטיח. אני רואה עכשיו, חדר אלגנטי מואר מאוד שבו אני מבחין במעין מעבדה וספריות ענקיות. אבל דחיפות המצב מביאה אותי לחשוב כיצד להיחלץ. ביד שמאל אני אוחז בחבל המתוח וביד השנייה משחרר את האבזם המחבר אותו למותניי. מיד, אני נופל ברכות על השטיח.

"אילו נימוסים, ידידי! אילו נימוסים!" – אומר קול חלילי. אני מסתובב על עקביי, משתומם. מולי עומד אדם קטן, אולי שישים סנטימטרים גובהו. למעט אוזניו המחודדות קלות, אפשר לומר שהוא מאוד פרופורציונלי. הוא לבוש בצבעים עליזים, אך בסגנון מובהק של כורה. אני מרגיש בין מגוחך למיואש, כאשר הוא מציע לי קוקטייל. על כל פנים, אני מתנחם בשתייתו מבלי למצמץ.

האיש הקטן מצמיד את ידיו ומביא אותן אל פיו כמו צופר. הוא משמיע קול שמדמה קריאה לעזרה, אותה יבבה שאני זוכר כל כך טוב. באותו רגע, תופח בי זעם עצום. אני שואל אותו מה משמעות הלעג הזה והוא עונה שבזכותו, העיכול שלי ישתפר בעתיד. הדמות ממשיכה להסביר שהחבל שלחץ את מותניי ובטני בנפילה, עשה עבודה טובה מאוד; באופן דומה, ההתקדמות על המרפקים במנהרה. לסיום הערותיו המוזרות, הוא שואל אותי אם יש משמעות עבורי למשפט: "אתה נמצא בקרביים של האדמה". אני עונה שזו דרך ציורית לומר דברים, אך הוא משיב שבמקרה הזה, זוהי אמת גדולה. מיד, הוא מוסיף: "אתה נמצא בקרביים של עצמך. כשמשהו לא תקין במעיים, אנשים חושבים מחשבות מעוותות. בתורן, המחשבות השליליות פוגעות במעיים. לכן מעתה, תקפיד על העניין הזה. אם לא תעשה את זה, אני אתחיל להלך ואתה תרגיש דגדוגים חזקים וכל מיני אי נעימויות פנימיות... כמה עמיתים שלי מטפלים באיברים אחרים כמו הריאות, הלב, וכו'". מיד, האיש הקטן מתחיל ללכת על הקירות והתקרה, בזמן שאני מרגיש מתחים באזור הבטן, הכבד והכליות. (*)

אחר כך, הוא מתיז עליי זרם מים עם צינור זהב, מנקה את הבוץ בקפידה. אני מתייבש מיד. נשכב על ספה רחבה ומתחיל להירגע. האיש הקטן מעביר מברשת קטנה, בקצב, על הבטן והמותניים שלי, משיג אצלי הרפיה ניכרת באזורים אלה. אני מבין שעם הקלת המתחים בקיבה, בכבד או בכליות, משתנות המחשבות והרגשות שלי. (*)

בזמן שאני מתרומם בעדינות אני חש ברטט. אני נמצא עכשיו במעלית המשא, עולה לכיוון פני האדמה.

הערות להתנסויות המודרכות

המבנה השלדי של ההתנסויות המודרכות הוא כדלהלן: 1. כניסה ויצירת אווירה; 2. הגברת המתח; 3. ייצוג של מוקדים פסיכולוגיים בעייתיים; 4. השתלשלות (או אפשרויות לפתרון לבעיות) ; 5. הפחתת המתח; 6. יציאה לא פתאומית, בדרך כלל במעבר דרך שלבים קודמים. דבר זה מאפשר להשיג מעין סינתזה של כל ההתנסות.

הכוכביות (*) מסמנות הפסקות המתאימות לפיתוחם של הדימויים העצמיים.

סיפורים

1. הילד

התמונה דרכה נכנסים לגן השעשועים מקבלת השראה מהקלף הראשון של הטארוט. מדובר בדמות של מהמר, דמות שתמיד מיוחסת להיפוך של המציאות, אחיזת העיניים והתעלול. הוא קרוב משפחה של הלהטוטן ופותח סדק של אי-רציונליות שמאפשר להיכנס לאותו ממד פלאי המתאים לזיכרון ילדות.

2. האויב

"השיתוק" ששולט בחלק גדול של הסיפור מאפשר לשחזר מצבים בהם רגשות רבים מאבדים מהמטען שלהן על ידי האטת הדינמיקה של הדימוי. כך ניתן ליצור אקלים של פיוס, באופן שזה "הסולח" נמצא במצב עליונות לעומת זה שברגע אחר היה היוזם, זאת אומרת "הפוגע".

3. הטעות הגדולה

הסצנה של מכבי האש כשוטרים ומוציאים לפועל של הצדק מקבלת השראה מהסרט "פרנהייט 451" של ברדבורי (Ray Bradbury). במקרה הזה, הדימוי מובא כניגודיות לגזר דין מוות בצמא במדבר. אותו רעיון מאפשר לפתח את האבסורד של המשפט בו הנאשם, במקום "לשפוך" את אשמתו, "טוען" את פיו בלגימת מים. כאשר מזכיר בית הדין מסיים את דבריו באמרו: "את אשר אמרתי, אמרתי!", אין הוא אלא חוזר על דבריו של פילאטוס, באזכור של אותו משפט סוריאליסטי.

הזקנים שמסמלים את השעות מקבלים את השראתם מתוך "האפוקליפסה" של לורנס (D. H. Lawrence).

נושא המשקפיים המהפכים מוכר מאוד בפסיכולוגיה ניסויית ומוזכר, בין היתר, על ידי מרלו-פונטי (Merleau-Ponty) ב"מבנה ההתנהגות".

5. בן\בת הזוג האידאלי\ת

הדימוי של הענק מקבל את השראתו מ"גרגנטואה ופנטגרואל" של רבליס (Rabelais). המזמור מזכיר את החגיגות של ארץ הבסקים והשירים שנלוו אל "ענקים וראשים גדולים".

הדימוי ההולוגרפי מזכיר את "קץ הילדות" של קלארק (Arthur C. Clarke).

כל נושא החיפוש והאזכור של "אל תביט לאחור" מבוססים על הסיפור של אורפאוס ואורידיקה בהאדס.

6. הטינה

הסיפור מובא בקונטקסט קלאסי, אפילו אם סצנות העיר מזכירות את וונציה, או אולי אף את אמסטרדם.

המזמור של המקהלה הראשונה הוא שינוי של ההמנון לתנטוס, שאומר כך: "הקשב לי, הו תנטוס! אשר שלטונך חסר הגבולות משיג את כל בני התמותה! בך תלוי פרק הזמן הניתן לנו, בהעדרך יתארך ובנוכחותך יסתיים. שנתך התמידית משמידה המונים חיים ומתירה את הנשמה מקשירת הגוף. משותף לכולם, מכל מין וגיל, כי איש לא נמלט מזעמך ההרסני".

המזמור של המקהלה השנייה מבוסס על ההמנון למנמוסינה, שאומר כך: "לך הכוח להעיר את הנם, באחדך את הלב לראש, בשחררך את הנפש מן הריק, בהרחיקך את החשיכה מן המבט הפנימי והשכחה".

באשר לדיאלוג עם רוח הרפאים, בסוף זו אומרת: "שא שלום עתה! עדה הגחלילית כי כבר קרוב הבוקר והיא אוספת כבר אורה שאין בו חפץ. שלום שלום שלום. זכרני!" קטע זה לקוח מתוך המערכה הראשונה, מעמד ה', של המחזה המלט של שייקספיר (תרגום: אברהם שלונסקי, הוצאת ספרית פועלים. מתוך המאגר הסרוק של אוניברסיטת טורונטו) ומתייחס אל רוח האב אשר מגלה לנסיך מי היו רוצחיו באמצעות רעל.

הסירה, שהיא גם מרכבת המת, מזכירה את מקורות "הקרנבל" (carrus navalis). אותן מרכבות שחורות, לעתים מקושטות כצדפות גדולות ונושאות את ארון המת בתוכן, מזכירות את הנסיעה הימית. המשחקים עם פרחים ומים מהמסיבות הרומאיות הן מאותו מקור. כאן מדובר בתחפושות והמרות אשר בסופן הסיפור של קרונטה העגמומי, אשר חוזר מאי המתים והופך לנהגה הצעיר של סירת מרוץ.

בסיפור זה מתקיים משחק דימויים מורכב, בו כל מרכיב מצריך בחינה יחודית: בין אם זה הים הדומם; הסירה התלויה מעל למים; הצעיף הבוער; המקהלות; הארזים (השכיחים באיים היווניים ובתי הקברות), וכולי.

7. מגינת החיים

סיפור זה מקבל השראה מקלף הטארוט מספר 21. בקלפיTaroquis מופיע הדימוי הקרוב ביותר לזה של ההתנסות, לא כן בלקט הראשון של Court de Gibelin או של טארוט הבוהמיינים או, לבסוף, הלכאורה טארוט מצרי. בספר של Fludd, Utriusque Cosmi Maioris , אשר יצא לאור בשנת 1617, ישנו רישום מאיר עיניים של ה Anima Mundi (הנקרא "העולם" בטארוט). יונג (C. Jung) מתייחס לדמות הזו ב"טרנספורמציות וסמלים של הליבידו". כמו כן, גם הדתות מתייחסות אל בתולות המערות. בהקשר זה, מגינת החיים הנה בתולת מערות עם אלמנטים של פגניזם יווני, כגון כתר הפרחים והצבי שמלקק את ידה, אשר מזכירה את ארטמיסה או את מקבילתה הרומית, דיאנה. לא יהיה קושי בלהמיר את כתר הפרחים בכתר של כוכבים, או למקם את רגליה על חצי סער, בשביל לעמוד מול בתולת מערות, אבל כבר מן הדתות החדשות אשר הסיטו את הפגניזם.

מיקום העלילה הוא טרופי וזה תורם לחידוד מוזרות המצב. איכות המים ששותה הדמות הראשית מזכירה את שיקוי הנעורים. שילובם של כל האלמנטים מעודדים את ההתפייסות עם הגוף.

8. הפעולה המושיעה

ההזרה הכללית של העלילה מושגת באמצעות העדר ההגדרה של הזמן ("איני בטוח אם השחר מפציע או שהלילה יורד"); בעימות בין מרחבים ("אני רואה שהענק מפריד בבירור בין שני מרחבים: זה שממנו באתי, סלעי וגוסס, והאחר, מלא בצמחייה וחיים"); בסגירת האפשרות לקשר עם אנשים אחרים, או על ידי הכנסת בלבול שפות בבלי ("אני שואל את בן לווייתי מה קורה. הוא מביט בי בחטף ועונה בשפה זרה: Rex voluntas "). לבסוף, בהשארת הגיבור חשוף לכוחות בלתי ניתנים לשליטה (חום, רעידות אדמה, תופעות אסטרונומיות מוזרות, מים מזוהמים, אווירת מלחמה, ענק חמוש וכו'). הודות לעזרים המתוארים לעיל, עם צאת הדמות מאותו מרחב-זמן כאוטי, היא יכולה להרהר אודות אספקטים פחות קטסטרופליים בחייה וכך להגות הצעות יותר מוצקות לגבי העתיד.

ארבעת העננים המאיימים מתייחסים אל האפוקליפסה של יוחנן מפטמוס (יוחנן כותב הבשורה) (6,2 עד 6,9): "וָאַבִּיט וְהִנֵּה סוּס לָבָן וְהָרֹכֵב עָלָיו קֶשֶׁת בְּיָדוֹ וַתִּנָּתֶן־לוֹ עֲטָרָה וַיֵּצֵא מְנַצֵּחַ וּלְמַעַן יְנַצֵּחַ: וּכְפָתְחוֹ אֶת־הַחוֹתָם הַשֵּׁנִי וָאֶשְׁמַע אֶת־הַחַיָּה הַשֵּׁנִית אֹמֶרֶת בֹּא וּרְאֵה. וַיֵּצֵא סוּס שֵׁנִי וְהוּא אָדֹם וּלְרֹכְבוֹ נִתַּן לְהַעֲבִיר אֶת־הַשָּׁלוֹם מִן־הָאָרֶץ לְמַעַן יַהַרְגוּ אִישׁ אֶת־אָחִיו וַתִּנָּתֶן־לוֹ חֶרֶב גְּדוֹלָה:. וּכְפָתְחוֹ אֶת־הַחוֹתָם הַשְּׁלִישִׁי וָאֶשְׁמַע אֶת־הַחַיָּה הַשְּׁלִישִׁית אֹמֶרֶת בֹּא וּרְאֵה וָאַבִּיט וְהִנֵּה סוּס שָׁחֹר וּבְיַד רֹכְבוֹ מֹאזְנָיִם:. וָאֶשְׁמַע קוֹל מִתּוֹךְ אַרְבַּע הַחַיּוֹת אֹמֵר קַב חִטִּים בְּדִינָר וּשְׁלֹשָׁה קַבִּים שְׂעֹרִים בְּדִינָר וְאֶת־הַשֶּׁמֶן וְהַיַּיִן אַל־תַּשְׁחֵת. וּכְפָתְחוֹ אֶת־הַחוֹתָם

הָרְבִיעִי וָאֶשְׁמַע אֶת־הַחַיָּה הָרְבִיעִית אֹמֶרֶת בֹּא וּרְאֵה׃. וָאֵרֶא וְהִנֵּה סוּס יְרַקְרַק וְהָרֹכֵב עָלָיו שְׁמוֹ מָוֶת וּשְׁאוֹל יוֹצֵאת לְרַגְלָיו". (מתוך "החזון", תרגם: פרנץ דליטש).

9. תקוות השווא

ההתנסות מתחילה עם אלמנטים מתוך "הקומדיה האלוהית" של דנטה (Dante). כך, בפתח הדלת המפורסמת, דנטה ווירג'יליו מקריאים:

"Per me si va ne la cittá dolente,

per me si va ne l'eterno dolore,

per me si va tra la perduta gente.

Giustizia mosse il mio alto fattore:

fecemi la divina potestate,

la somma sapienza e'l primo amore.

Dinanzi a me non fur cose create

se non eterne, e io eterna duro.

Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate".

דַּרְכִּי עוֹבֵר נָתִיב אֶל מִשְׁכְּנוֹת הַסֵּבֶל ,

דַּרְכִּי עוֹבֵר נָתִיב אֶל עִנּוּיֵי הַנֶּצַח ,

דַּרְכִּי עוֹבֵר נָתִיב אֶל אֲרוּרֵי הַחֶלֶד .

אֶת אֲמנות מְלֵאכְתִי הֲלֹא כּוֹנֵן הַצֶּדֶק,

כִּי אָנֹכִי נִבְרֵאתִי בְּחֶסֶד הָאֱלֹהַ ,

חָכְמַת הָעֶלְיוֹנִים וְאַהֲבָה מִקֶּדֶם .

בְּטֶרֶם הֱיוֹתִי – לְבַד מִן הָאַלְמָוֶת

דָּבָר לֹא נִתְחוֹלֵל . אֲנִי קַיִם לָעַד ,

הַבָּא בְּשַׁעֲרִי – מִן הַתקָוָה חֲדַל נָא!

(תרגם: אריה סתיו)

11. המסע

התנועה המהירה של הבועה מזכירה את המסע המתואר היטב על ידי סטפלדון ב"יוצר הכוכבים". התיאור של תופעת דופלר, שינויי צבעי הכוכבים כתוצאה מהמהירות, בא לידי ביטוי בהתנסות המודרכת במשפטים הללו: "אני חש שהתאוצה גוברת. הכוכבים הבהירים מסיטים את צבעם עד שהם נעלמים בחשכה המוחלטת".

הנה התייחסות מוזרה: "כמו נדחפים על ידי קפיץ ענק, אנחנו מאיצים בקו ישר. אני חושב שאנחנו מכוונים אל "בטא הידריס" או אולי לכיוון NGC3621 (?)" למה מופיעות אותן כתובות קוסמיות? אם ברגע התיאור השמש שוקעת ("לכיוון התהום כבר לילה; לכיוון המישור, קרני השמש האחרונות מבהיקות בגוונים מרובים"), יספיק לדעת באיזו שעה מקומית מתרחש האירוע. אם ידוע שיצירה זו נכתבה במחצית 1988 (זאת אומרת, ב30 ביוני כיום האמצע) והמקום בו נכתבה ההתנסות ממוקם בקו אורך 69 מערב וקו רוחב 33 דרום, השעה המקומית הייתה שבע בערב (באיחור של 4 שעות לעומת GMT). באותו רגע, באנך של 90 מעלות (זאת אומרת, בדיוק מעל לבועה והכיוון אליו זו התכוונה), גרמי השמיים הראו שבין הקונסטלציה של Crux לבין זו של Corvus, בסמוך לAntilae, ניתן להבחין בכמה כוכבים. מבניהם, הבולטים ביותר הם אכן Beta Hydris ו NGC 3621. עם סך כל המוזרויות המוצגות בהתנסויות המודרכות, ההתייחסות האסטרונומית הזו אינה חריגה כלל.

באשר לגוף בתנועה, נאמר: "אני ממשיך להתקדם עד שאני מגיע לרְחָבָה שבמרכזה אני רואה עצם גדול שנע בתוך עצמו, כך שבלתי אפשרי ללכוד אותו במבט, כי כשעוקבים אחר כיוון כלשהו על פניו, הוא מסתיים עטוף בתוך עצמו. אני חש סחרחורת ומסיט את מבטי". ללא ספק, התיאור מזכיר כמה מבנים טופוגרפיים של הגאומטריה המודרנית אשר יושמו באובייקטים "עוטפיים". נזכור את הרישום בעץ (מודפס על פני ארבעה לוחות) של הסרט של מואביוס של אשר (Usher), בשביל להתקרב אל הרעיון המרכזי: אותה יצירה, אמנם סטטית, מותירה בנו תחושה של פני שטח פרדוקסליים ושל פרספציה פרדוקסלית. Hofstadter, בספרו "Gödel, Escher, Bach", מסביר: "בקונספט של לולאות מוזרות מוטמע קונספט האינסוף, כיוון שמהי לולאה אם לא אופן לייצג תהליך אינסופי באופן סופי? האינסוף משחק תפקיד עיקרי בציורים של אשר. ניתן לראות בהם העתקים של נושא מסוים המתחברים אלה לאלה, בהרכיבם כך מקבילה ויזואלית לקנונים של באך". בהתאם לכך, המטרה של ההתנסות הנה "לולאה בתנועה".

משחקי דימוים

6. התחפושות

רבים הם האלמנטים המזכירים את "עליזה בארץ הפלאות" ו "מעבר למראה" של קרול (L. Caroll). נזכור את ההתרחבויות והתכווצויות בפסקה הבאה: "בסדר, אני אוכל את זה – אומרת עליזה. אם אגדל, אוכל להגיע אל המפתח; אם אקטן, אוכל להסתנן מתחת לדלת. כך או כך, אני אכנס אל הגינה, יהיה אשר יהיה! ... אכלה חתיכה ושאלה את עצמה: באיזה כיוון? בהניחה יד על ראשה בשביל לחוש את גבהה או התקצרה". ובפסקה נוספת, שינויים במרחב: "נניח שהקריסטל הפך אווירי כמו תחרה, כך שנוכל לעבור דרכו. הו! עכשיו הוא הופך לערפילי, יהיה די קל לעבור דרכו...". גם בשר הטבעות של טולקין (J.R.R. Tolkien) נמצא שיוניי דימויים במראה הקסומה, כפי שקורה בכמעט כל המיתולוגיה האוניברסלית. באשר להפיכתו של אדם בחיה, קו רציף מחבר בין המסורות הקדומות ביותר לבין המטמורפוזה של קפקא (F. Kafka). כך שהנושאים הללו מוכרים די והותר, ומשמשים בבניית ההתנסות.

7. העננים

עבודה זו נושאת את אותו שם כמו הקומדיה שאריסטופנס ביקש להציג ב 424 לפנה"ס. לאורכה של ההתנסות ישנו רקע שמח ובדחני, כהוקרה לכוונה ביצירה היוונית. הקול שנשמע בתחילתה מאחד בהסבר אחד את "הבראשית" של שלוש יצירות חשובות: כך, בשיר הבראשית של הריג ודה, נאמר: "לא היה אז יש ולא אין; לא היה חלל עולם ולא שמים ממעל". באשר ל "... חושך על פני תהום", מובא במדויק מספר בראשית (א., ב.) וביחס ל "לא היו בני אדם, אף לא חיה אחת, ציפור, דג, סרטן, עץ,

אבן, מערה, מדרון, עשב, סבך", לקוח מתוך הפופול-וו ("ספר המועצה של בני הקיצ'יץ", לפי כתב יד של Chichicastenango).
התיאור לפיו "לא היו גלקסיות או אטומים" ממקם אותנו בגובה העיתונות העכשווית, בתיאורים שלה אודות המפץ הגדול.
לבסוף: "... גם לא היו שם סופרמרקטים", מדובר בהסבר שנתנה ילדה בת ארבע. האנקדוטה היא: "- אמרי לי, ננסי, איך היה הכל לפני שהעולם החל? - לא היו אבא או אימא – ענתה הילדה – גם לא היו שם סופרמרקטים".

9. הכורה

האדם הקטן במכרה הוא שדון, יצור מעמקים מאוד נפוץ באגדות וסיפורים אירופאיים. בהקשר להתנסות הזו, השדון הנו אלגוריה של אותות סנסתזיים מהמעיים מתורגמים כדימוי חזותי.

תרומות למחשבה

פסיכולוגיה של הדימוי

מבוא

כאשר אנו מדברים על "מרחב הייצוג", ייתכן שמישהו יעלה בדעתו מעין "מָכָל" אשר בתוכו מתקיימים "תכנים" מסוימים של התודעה. אם, בנוסף, הוא סבור שאותם "תכנים" הם הדימויים, ושאלה פועלים כהעתקים גרידא של התפיסה, נצטרך להתגבר על מספר משוכות בטרם נגיע לעמק השווה. אכן, מי שסובר כך, ממקם את עצמו בפרספקטיבה של פסיכולוגיה נאיבית המשמשת כלוויין למדעי הטבע; פסיכולוגיה היוצאת מנקודת מוצא אקסיומטית, נטולת דיון, ובעלת ראייה המכוונת לחקר התופעות הפסיכיות במונחים של חומריות.

כבר בפתח הדברים ראוי להבהיר, שעמדתנו ביחס לנושא התודעה ותפקודיה שוללת את ההנחה המדוברת. עבורנו, התודעה היא הִתְכַּוְּנוּת (אינטנציונליות). דבר-מה שבוודאי אינו בנמצא בתופעה הטבעית, והינו זר לחלוטין לחקר המדעים העוסקים בחומריותן של התופעות.

בחיבור זה אנו מבקשים לבאר את הדימוי כאופן פעיל של הֱיוֹת-הַתּוֹדָעָה-בָּעוֹלָם, כאופן של הימצאות שאינו יכול להיות בלתי תלוי במרחביות, וכאופן שבו התפקודים הרבים שהדימוי ממלא, תלויים במיקום שבו הוא מתמקם במרחביות זו.

פרק I. בעיית המרחב בחקר תופעות התודעה

1. רקע

תמוה ביותר שפסיכולוגים רבים, בהתייחסם לתופעות שיוצרת התחושה, מיקמו אותן במרחב חיצוני ולאחר מכן דנו בעובדות הייצוג (כאילו היו העתקים של התפיסה) מבלי לטרוח ולהתחקות אחר השאלה "היכן" התרחשו תופעות אלה. קרוב לוודאי שסברו, כי בתיאור עובדות התודעה תוך קישורן לחלוף-הזמן (מבלי להסביר במה מתבטא אותו חלוף-זמן), ובפירוש מקורותיהן של עובדות אלה כגורמים דטרמיניסטיים (הממוקמים במרחב החיצוני), מוצה הדיון בשאלות הראשוניות ובתשובות שהיה עליהם לספק כדי לבסס את המדע שלהם. הם האמינו כי הזמן שבו התרחשו התופעות (הן החיצוניות והן הפנימיות) היה זמן מוחלט, וכי המרחב תקף אך ורק עבור ה"מציאות" החיצונית ולא עבור התודעה, כיוון שזו לעיתים קרובות עיוותה אותו בדימוייה, בחלומותיה ובְּהַזָּיוֹתֶיהָ.

אומנם, דאגתם של כמה מהם הייתה לנסות ולהבין האם הייצוג שייך לנשמה, למוח או לישות אחרת. איננו יכולים שלא להיזכר כאן באיגרת המפורסמת של רֶנֶה דֶקַארְט לְכְּרִיסְטִינָה מלכת שבדיה שבה הוא מזכיר את "נקודת האיחוד" בין הנשמה לגוף, כדי להסביר את עצם החשיבה והפעילות הרצונית המניעה את המכונה האנושית. אך מוזר ביותר שדווקא הפילוסוף שקירב אותנו להבנת הנתונים המיידיים והוודאיים של החשיבה, לא נתן דעתו לנושא המרחביות של הייצוג כנתון בלתי תלוי במרחביות שהחושים משיגים

ממקורותיהם החיצוניים. מצד שני, דֶקַארְט, כמייסד האופטיקה הגאומטרית ויוצר הגאומטריה האנליטית, היה מיומן בנושא המיקום המדויק של התופעות במרחב. בהינתן כל האלמנטים הנחוצים (מצד אחד, הספק המתודי שלו ומצד שני, הידע שלו בנוגע למיקום התופעות במרחב), חסר היה רק צעד מזערי כדי להשלים את גיבוש הרעיון בדבר מיקום הייצוג ב"נקודות" שונות של מרחב התודעה.

נדרשו כמעט שלוש מאות שנה עד שמושג הייצוג השתחרר מהתפיסה המרחבית התמימה וקנה לו משמעות משל עצמו, על בסיס הערכה מחודשת (למעשה, יצירה מחדש) של רעיון *ההתכוונות*, שכבר נרשם בסכולסטיקה על בסיס המחקרים האריסטוטליים. הזכות לכך שמורה לְפְרַנְץ בְּרֶנְטָנוֹ. בעבודתו מצויים אזכורים רבים לבעיה שמעסיקה אותנו, ואף על פי שאינו מנסח אותה במלוא היקפה, הוא מניח את היסודות להתקדמות בכיוון הנכון.

עבודתו של תלמיד של בְּרֶנְטָנוֹ היא זו המאפשרת להגדיר את הבעיה, ומשם להתקדם לפתרונות אשר להבנתנו חוללו מהפכה לא רק בתחום הפסיכולוגיה (שלכאורה הוא התחום שבו נידונים נושאים אלה), אלא גם בדיסציפלינות רבות אחרות.

וכך, בספרו *רַעְיוֹנוֹת לְפֶנוֹמֶנולוֹגְיָה טְהוֹרָה וּלְפִילוֹסוֹפְיָה פֶנוֹמֶנולוֹגִית*, אֵדְמוּנְד הוּסֶרְל חוקר את *ה"רעיון" האזורי של דבר כלשהו*, כאותו יסוד זהה שנשמר בתוך האינסופיות של המהלך המוגדר ב*צורה* כזו או אחרת, ושניתן להכיר אותו בסדרות האינסופיות המקבילות של נוֹאֶמוֹת, גם הן בצורות מוגדרות. הדבר ניתן במהותו האידיאלית של *res temporalis* ב"צורה" ההכרחית של הזמן; הוא ניתן במהותו האידאלית של *res materialis* באחדותו המהותית, והוא ניתן במהותו האידאלית של *res extensa* ב*צורה* של מרחב, למרות השינויים בצורות אינסופיות ומגוונות, או לפי המקרה (בהינתן צורה קבועה), למרות שינויים במיקום שגם הם יכולים להיות מגוונים אינסופית, או של "ניידות" *in infinitum*. "כך", גורס הוּסֶרְל, "אנו תופסים את *'הרעיון'* של מרחב ואת הרעיונות הכלולים בו." בעיית מקור ייצוג המרחב מצטמצמת אפוא לניתוח פנומנולוגי של הביטויים השונים שבהם הוא מוצג כאחדות אינטואיטיבית.[1]

כך, הוּסֶרְל הציב אותנו בתחום הרדוקציה האיידטית, ומעבודתו אנו שואבים אינספור לקחים, אך התעניינותנו מכוונת לנושאים השייכים לפסיכולוגיה פנומנולוגית יותר מאשר לפילוסופיה פנומנולוגית. אף שלעיתים קרובות אנו נוטשים את הָאֶפּוֹכֶה[2] (הַתְּלָיָה) האופיינית לשיטה ההוּסֶרְלִיאָנִית, איננו מתעלמים מאי-סדירות זו, ואנו מבצעים את החריגות הללו מתוך כוונה לספק הסבר נגיש יותר של נקודות המבט שלנו. יתרה מכך, ייתכן כי אם הפסיכולוגיה הפוסט-הוּסֶרְלִיאָנִית לא שקלה את הבעיה שאנו מכנים "מרחב הייצוג", הרי שחלק מהתזות שלה דורשות בחינה מחודשת.

בכל מקרה, לא יהיה זה הוגן לייחס לנו נסיגה תמימה לעולם של "הפסיכי הטבעי".[2]

לבסוף, דאגתנו אינה נתונה ל"בעיית מקור ייצוג המרחב", אלא להפך, לבעיית ה"מרחב" המלווה כל ייצוג ושבו מתרחש כל ייצוג. אך מכיוון שה"מרחב" של הייצוג אינו בלתי תלוי בייצוגים, כיצד יכולנו להתייחס ל"מרחב" שכזה אלא כמודעות למרחביות בכל ייצוג? ואם זהו כיוון המחקר שלנו, בהתבוננות פנימית (ולכן בתמימות) בכל ייצוג ובהתבוננות פנימית גם במרחביות הייצוג, דבר אינו מונע בעדנו מלהתייחס לפעולות התודעה הנוגעות למרחביות, ושרק לאחר מכן נחיל עליהן רדוקציה פנומנולוגית או נדחה אותה מבלי

[2] *אֶפּוֹכֶה* (*Epojé*): מונח זה מתייחס להשעיית השיפוט לגבי קיומם של אובייקטים חיצוניים, כדי להתמקד בחקר תופעות התודעה עצמה.

להתעלם מחשיבותה. אילו מקרה אחרון זה היה המקרה שלנו, ניתן היה לומר לכל היותר שהתיאור לוקה בחסר.

עלינו לציין לבסוף, בהקשר למקורותיהם של רעיונות אלו, שביחס לתיאור המרחביות של תופעות הייצוג, לוּדְוִיג בִּינְסְווַנְגֶר [3] תרם את תרומתו, מבלי שהגיע להבנת המשמעות העמוקה של השאלה "היכן" מתרחשים הייצוגים.

2. הבדלים בין תחושה, תפיסה ודימוי

הגדרת התחושה במונחים של תהליכים עצביים אַפֶרֶנְטִיים, המתחילים בקולטן ומועברים למערכת העצבים המרכזית, או כיוצא בזה, שייכת לתחום הפיזיולוגיה ולא לפסיכולוגיה. לפיכך, למטרותינו, אין בה תועלת.

היה גם ניסיון להבין את התחושה כחוויה כלשהי מתוך סך כל החוויות הניתנות לתפיסה שיכולות להתקיים באופן מסוים, המוגדר על ידי הנוסחה UD/(US-UI), שבה US מסמן את הסף העליון, UI את הסף התחתון ו-UD את הסף ההבדלי. הכשל בצורת הצגה זו (ובאופן כללי בכל ההצגות בעלות רקע אטומיסטי) הוא שאין מצליחים להבין את התפקוד של האלמנט הנחקר; נהפוך הוא, פונים למבנה (למשל, התפיסה) כדי לבודד מתוכו את האלמנטים ה"מרכיבים" אותו, ומשם שבים ומנסים להסביר את המבנה.

באופן זמני, נבין את התחושה כרישום המתקבל בעת זיהוי גירוי הבא מהסביבה החיצונית או הפנימית, ואשר גורם לשינוי בטון העבודה של החוש המושפע. אך חקר התחושה חייב להרחיק לכת כאשר אנו מגלים שיש תחושות המלוות את פעולות החשיבה, הזיכרון, התפיסה וכו'. בכל המקרים מתרחש שינוי בטון העבודה של חוש כלשהו, או של מערכת חושים (כפי שקורה בְּסֶנְסְתֶזִיָה), אך ברור שלא "חשים" את החשיבה באותה צורה ואופן שבהם "חשים" אובייקט חיצוני. על כן, התחושה מופיעה כמבנה שהתודעה מבצעת בפעולתה הסינתטית, אך מנותחת באופן שרירותי כדי לתאר את מקורה הראשוני, קרי, כדי לתאר את החוש שממנו מתחיל הדחף שלה.

באשר לתפיסה, ניתנו לה הגדרות שונות, כגון זו: "פעולת המודעות לאובייקטים חיצוניים, תכונותיהם או יחסיהם, הבאה ישירות בעקבות תהליכים חושיים, להבדיל מהזיכרון או מתהליכים מנטליים אחרים".

מצדנו, נבין את התפיסה כהבניה של תחושות שהתודעה מבצעת תוך התייחסות לחוש אחד או למספר חושים.

באשר לדימוי, נוסה אפיון מסוג זה: "אלמנט של החוויה המְעוֹרָר מרכזית ובעל כל התכונות של התחושה". אנו מעדיפים להבין את הדימוי כייצוג-מחדש (רֶה-פְּרֶזֶנְטַצְיָה) מובנה ומעוצב של התחושות או התפיסות הבאות או שבאו מהסביבה החיצונית או הפנימית. הדימוי, אם כן, אינו "העתק" אלא סינתזה, כוונה, ועל כן גם אינו פסיביות גרידא של התודעה.[4]

3. הרעיון של "היות התודעה בעולם" כאבן בוחן תיאורית בהתמודדות עם הפרשנויות של הפסיכולוגיה התמימה

עלינו להציף את הרעיון שכל התחושות, התפיסות והדימויים הם צורות של תודעה, ולכן נכון יותר יהיה לדבר על "תודעה של התחושה, תודעה של התפיסה ותודעה של הדימוי". אין אנו ממקמים את עצמנו כאן בעמדה האַפֶּרְצֶפְּטִיבִית (שבה ישנה מודעות לתופעה פסיכית). אנו טוענים כי התודעה עצמה היא זו שמשנה את אופן היותה, או ליתר דיוק, שהתודעה אינה אלא אופן של היות, למשל "נרגשת", "מצפה" וכדומה. כשאני מדמיין אובייקט, התודעה אינה ממוקמת בזרות, בחוסר מעורבות וניטרליות אל מול פעולה שכזו; התודעה היא במקרה זה מחויבות המתייחסת לאותו משהו שמדומיין. אפילו במקרה האפרצפציה שהוזכרה קודם, יש לדבר על תודעה בגישה אפרצפטיבית.

מהאמור לעיל ברור שאין תודעה אלא של משהו, ושאותו משהו מתייחס לסוג של עולם (תמים, טבעי או פנומנולוגי; "חיצוני" או "פנימי"). לכן, ההבנה אינה יוצאת נשכרת כאשר חוקרים מצב של פחד מפני סכנה, למשל, תוך הנחה שחוקרים סוג של רגש שאינו מעניין פונקציות אחרות של התודעה, במעין סכיזופרניה תיאורית. הדברים שונים בתכלית, שכן בפחד מפני הסכנה, כל התודעה נמצאת במצב של סכנה, וגם כאשר ניתן לזהות פונקציות אחרות כגון תפיסה, היגיון וזיכרון, כולן מופיעות במצב זה כחדורות בפעולתן על ידי מצב הסכנה, כפונקציה של הסכנה. לפיכך, תודעה זו היא אופן גלובלי של להיות בעולם והתנהגות גלובלית כלפי העולם. ואם מדברים על התופעות הפסיכיות במונחים של סינתזה, עלינו לדעת לאיזו סינתזה אנו מתייחסים ומהי נקודת המוצא שלנו להבנת מה שמרחיק אותנו מתפיסות אחרות שגם הן מדברות על "סינתזה", "גלובליות", "מבנה" וכו'.[5]

מצד שני, לאחר שקבענו את אופי הסינתזה שלנו, דבר לא ימנע מאיתנו להיכנס לכל סוג של ניתוח שיאפשר לנו להבהיר או להדגים את גישתנו. אך ניתוחים אלה יהיו תמיד מובנים בהקשר רחב יותר, והאובייקט או הפעולה הנדונים לא יוכלו להיות בלתי תלויים מהקשר כזה ולא יוכלו להיות מבודדים *מההתייחסות שלהם למשהו*.

דבר דומה יקרה ביחס ל"פונקציות" הפסיכיות שיעבדו בפעולה משותפת בהתאם לאופן היותה של התודעה, ברגע שנתייחס אליה.

האם אנו מתיימרים לומר, אם כן, שבערות מלאה ומול בעיה מתמטית התופסת את כל התעניינותנו, פועלות התחושות, התפיסות והדימויים, בעוד שההפשטה המתמטית, בכדי להתממש, חייבת להתחמק מכל סוג של "הסחות דעת"? אנו טוענים שהפשטה כזו אינה אפשרית אם העוסק במתמטיקה אינו מסתמך על רישומים תחושתיים ביחס לפעילותו המנטלית, אם אינו תופס את הרצף הזמני של מהלך מחשבתו, אם אינו מדמיין באמצעות סימנים או סמלים מתמטיים (המקובלים כמוסכמות ולאחר מכן מוטמעים בזיכרון). ואם, לבסוף, הסובייקט העוסק במתמטיקה חפץ לעבוד עם משמעויות, עליו להכיר בכך שאלה אינן בלתי תלויות מהביטויים המוצגים באופן פורמלי מול עיניו או מול ייצוגו.

אבל אנו מרחיקים לכת עוד יותר כאשר אנו טוענים שפונקציות אחרות פועלות בו-זמנית, כאשר אנו אומרים שאותה רמת ערות שבה מתבצעות הפעולות אינה מבודדת מרמות אחרות של פעילות התודעה; *אינה מבודדת* מפעולות אחרות שמתממשות במלואן במהלך השינה-למחצה או השינה.

והיא אותה סימולטניות של עבודה ברמות שונות זו שלעתים מאפשרת לנו לדבר על "אינטואיציה", "השראה", או "פתרון בלתי צפוי", ושמופיעה כהתפרצות לשיח הלוגי, המביאה סכמות משל עצמה בתוך ההקשר של המַתֲמָטִיזַצְיָה, שבו אנו דנים במקרה זה.

הספרות המדעית משופעת בבעיות שפתרונותיהן מופיעים בפעילויות שלאחר השיח הלוגי, ושמראות בדיוק את המחויבות של כל התודעה בחיפוש אחר פתרונות לבעיות כאלה.

כדי לטעון זאת איננו נשענים על הסכמות הנוירופיזיולוגיות המאשרות טענות אלה באמצעות הרישום המתועד באלקטרואנצפלוגרף. כמו כן, איננו פונים לפעולה של "תת-מודע" או "לא-מודע" כביכול, או של איזה מיתוס תקופתי אחר שהנחותיו המדעיות מנוסחות באופן שגוי. אנו נשענים על פסיכולוגיה של התודעה המקבלת רמות שונות של עבודה ופעולות בעלות בולטות שונה בכל תופעה פסיכית, תמיד משולבת בפעולה של תודעה גלובלית.

4. הרישום הפנימי של הופעת הדימוי ב"מקום" כלשהו

במקלדת הזו הניצבת מול עיניי, עם הפעלת מקש כלשהו מוטבע תו גרפי שאותו אני רואה במסך המחובר אליה. אני מקשר את תנועת אצבעותיי לכל אות, ובאופן אוטומטי המשפטים והפסקאות זורמים בעקבות מחשבתי. אני עוצם את העפעפיים, וכך, אני חדל מלחשוב על השיח הקודם כדי להתרכז במקלדת. באיזשהו אופן היא נמצאת "שם לפניי", מיוצגת בדימויים חזותיים, כמעט העתק מדויק מהתפיסה שהייתה לי לפני שעצמתי את העיניים.

אני קם מן הכיסא, צועד כמה צעדים בחדר, סוגר שוב את העפעפיים וכאשר אני נזכר במקלדת, אני מדמיין אותה באופן כללי מאחורי גביי; שכן אם אני רוצה להתבונן בה כפי שהוצגה קודם לתפיסתי, עליי להציב אותה בעמדה "מול עיניי". לשם כך, או שאני מסובב מנטלית את גופי, או "מעביר" מה"מרחב החיצוני" את המכונה, עד שאני ממקם אותה מולי. המכונה נמצאת כעת "מול עיניי", אבל יצרתי שבירה של המרחב, מכיוון שמולי, אם אפתח את העפעפיים, אראה חלון...

הובהר לי שמיקום האובייקט בייצוג ממוקם ב"מרחב" שעשוי שלא לחפוף למרחב שבו התרחשה התפיסה המקורית.

אני יכול, בנוסף, לדמיין את המקלדת מונחת על סף החלון שנמצא מולי ולהרחיק או לקרב את המכלול.

אם אני רוצה, אני יכול להגדיל או להקטין את כל הסצנה או את אחד ממרכיביה; אני יכול גם לעוות את הגופים האלה, ולבסוף, דבר אינו מונע ממני לשנות את הצבע שלהם.

אבל אני מגלה כמה דברים בלתי אפשריים. אני לא יכול, למשל, לדמיין את אותם האובייקטים ללא צבע גם אם אני "עושה אותם שקופים", מכיוון שאותה "שקיפות" תסמן קווי מתאר או הבדלים בדיוק של הצבע או אולי "צללים" שונים. ברור שאני מגלה שהממד והצבע הם תכנים לא-עצמאיים ולכן אינני יכול לדמיין גם צבע ללא ממד. וזה בדיוק מה שגורם לי להרהר *שאם אינני יכול לייצג צבע ללא ממד, הרי שהממד של הייצוג מציין גם את ה"מרחביות" שבה ממוקם האובייקט המיוצג*. זו המרחביות שמעניינת אותנו.

פרק II. מיקום המיוצג במרחביות של הייצוג

1. סוגים שונים של תפיסה וייצוג

פסיכולוגים מכל התקופות ערכו רשימות ארוכות סביב החושים והתפיסות, וכיום, עם גילוי קולטנים עצביים חדשים, החל השיח על תרמוצפטורים, ברוצפטורים, גלאי חומציות ובסיסיות פנימיים, וכו'.
לתחושות המתאימות לחושים החיצוניים, נוסיף את אלה המתאימות לחושים מפוזרים כמו הקינסתטיים (חוש של תנועה ומיקום גופני) והסנסתטיים (רישום כללי של תוך-הגוף וטמפרטורה, כאב, וכו', שאף אם מוסברים במונחים של חוש מגע פנימי, לא ניתן לצמצמם אליו).

לצורך הסברינו די במה שנרשם לעיל, מבלי להתיימר בכך למצות את סך הרישומים האפשריים המתאימים לחושים החיצוניים והפנימיים ולשילובים התפיסתיים הרבים ביניהם.

חשוב, אם כן, לקבוע הקבלה בין ייצוגים ותפיסות המסווגים באופן כללי כ"פנימיים" או "חיצוניים".
מצער הדבר כי לעיתים כה תכופות צומצם הייצוג לדימויים חזותיים בלבד[6] ובנוסף, שהמרחביות יוחסה כמעט תמיד להיבט החזותי; זאת, כאשר למעשה התפיסות והייצוגים השמיעתיים מציינים גם הם את מקורות הגירוי הממוקמים ב"מקום" כלשהו, באותו אופן שקורה גם עם המישושיים, הטעמיים, הריחניים וכמובן עם אלה המתייחסים למיקום הגוף ולתופעות של תוך-הגוף.[7]

2. אינטראקציה של דימויים המתייחסים למקורות תפיסה שונים

בדוגמה שהוזכרה לפני כן, דובר על חיבור בין הזרימה במילים ותנועת האצבעות שבהקלדה על המקלדת הטביעה תווים גרפיים על המסך.

ברור שניתן היה לקשר מיקומים מרחביים מדויקים לרישומים קינסתטיים, ושאילו לא הייתה קיימת מרחביות באלה האחרונים, חיבור שכזה היה בלתי אפשרי. אבל, בנוסף, מעניין להבחין כיצד החשיבה במילים מתורגמת לתנועת אצבעות המשויכת למיקומי המקשים. "תרגום" זה הוא נפוץ ביותר ומתרחש עם ייצוגים שבסיסם בתפיסות של חושים שונים. לשם המחשה: די לסגור את העפעפיים ולהקשיב למקורות של קולות שונים כדי להיווכח כיצד גלגלי העיניים נוטים לנוע בכיוון התפיסה האקוסטית. או, כאשר מדמיינים מנגינה, להבחין כיצד מנגנוני הפקת קול נוטים להתאים את עצמם (במיוחד בצלילים הגבוהים והנמוכים). המנגנון הזה בלתי תלוי בשאלה אם המנגינה דומיינה כמושרת או "מזומזמת", או שבבסיס הייצוג עמדה תזמורת סימפונית. האזכור של הצלילים הגבוהים כ"גבוהים" והנמוכים כ"נמוכים", הוא זה שחושף מרחביות ומיקום של מנגנון הפקת הקול המשויך לצלילים.

אולם, קיימת גם אינטראקציה בין דימויים אחרים המתאימים לחושים שונים, ובנושאים אלה, ביטויים עממיים מאירים את העיניים טוב יותר מספרי מחקר רבים. החל באהבה "המתוקה" והטעם "המר" של ה"תבוסה", ועד המילים "הקשות", הרעיונות "האפלים", האנשים "הגדולים", "האש" של התשוקה, המחשבות "החדות", וכו'.

לא מפתיע אפוא שאלגוריזציות רבות המופיעות בחלומות, בפולקלור, במיתוסים, בדתות ואפילו בחלימה בהקיץ היומיומית, בבסיסן עומדים תרגומים מחוש אחד לאחר ולכן ממערכת דימויים אחת לאחרת. כך,

כאשר בחלום מופיעה אש גדולה והסובייקט מתעורר עם צרבת חזקה בקיבה, או כאשר הסתבכות רגליים בסדינים מכתיבה דימויים של שקיעה בחולות טובעניים, נראה שהדבר המתאים ביותר הוא חקירה ממצה של התופעות שמעסיקות אותנו במקום להוסיף לדרמטיזציות אלה מיתוסים חדשים לשם פירוש המיידי.

3. הכושר לטרנספורמציה של הייצוג

בדוגמה שלנו, ראינו כיצד המקלדת יכולה להשתנות בצבעה, צורתה, גודלה, מיקומה, פרספקטיבה שלה, וכו'. ברור שבנוסף, אנו יכולים "ליצור מחדש" את האובייקט שלנו עד שהוא נעשה בלתי ניתן לזיהוי ביחס למקור.

אבל אם, לבסוף, תהפוך המקלדת שלנו לאבן (כפי שהנסיך הופך לצפרדע), גם כאשר כל המאפיינים בדימוי החדש שלנו הם של אבן, עבורנו האבן הזו תהיה המקלדת שהומרה... זיהוי שכזה יהיה אפשרי הודות לזיכרון, להיסטוריה שאנו שומרים חיה בייצוג שלנו. כך שהדימוי החזותי החדש חייב להיות הבניה שאיננה חזותית יותר אלא מסוג אחר. זו בדיוק ההבניה שבה נתון הדימוי מה שמאפשר לנו לקבוע זיהויים, אקלימים וגוונים רגשיים, העושים את האובייקט הנדון למה שהוא, גם אם הוא נעלם או שונה באופן קיצוני.

מאידך, אנו יכולים לראות ששינוי במבנה הכללי יוצר שינויים בדימוי (כזכור או כחופף מעל התפיסה).[8]

אנו מוצאים את עצמנו בעולם שבו התפיסה מיידעת אותנו על שינוייה, בעוד שהדימוי, בעת עדכון הזיכרון, מוביל אותנו לפרש מחדש ולשנות את הנתונים המגיעים מאותו עולם. בהתאם לכך, לכל תפיסה מתאים ייצוג שבאופן בלתי נמנע משנה את נתוני ה"מציאות". במילים אחרות: המבנה תפיסה-דימוי הוא התנהגות של התודעה בעולם, אשר תכליתה היא השינוי של אותו עולם.[9]

4. זיהוי ואי-זיהוי של הנתפס

כאשר אני רואה את המקלדת, אני יכול לזהות אותה הודות לייצוגים המלווים את התפיסות של אותו אובייקט. אם מסיבה עלומה כלשהי המקלדת הייתה עוברת איזשהו שינוי משמעותי, בראותי אותה מחדש הייתי חווה אי-התאמה בינה לבין הייצוגים שיש לי ממנה. כך, מגוון רחב של תופעות פסיכיות יכול להתרחש בעקבות זה. החל מהפתעה לא נעימה ועד אי-זיהוי האובייקט המוצג בפניי כ"אחר", שונה מזה שחשבתי שאמצא. אך אותו "אחר" הלא-תואם יחשוף את חוסר ההתאמה בין התפיסות החדשות לדימויים הישנים. ברגע זה אהיה במצב של השוואת הבדלים בין המקלדת שאני זוכר לזו הנוכחית.

אי-הזיהוי של אובייקט חדש המוצג בפניי הוא, למעשה, זיהוי-מחדש של היעדרו של דימוי המתאים לאובייקט החדש. כך, לעתים קרובות מאוד, אני מנסה להתאים את התפיסה החדשה לפרשנויות "כאילו ש".[10]

ראינו שלדימוי יש את היכולת לבודד את האובייקט מההקשר שבו הוא נתפס. יש לו גמישות מספקת כדי להשתנות ולשנות את ההתייחסויות אליו. זה נכון עד כדי כך שההתאמה מחדש של הדימוי לתפיסה החדשה אינה מציבה קשיים גדולים במיוחד (קשיים המתגלים בעובדות הנלוות לדימוי עצמו, כפי שקורה עם התופעות הרגשיות והטונים הגופניים המלווים את הייצוג). לפיכך הדימוי יכול לנוע (תוך שינוי) דרך זמנים ומרחבים שונים של תודעה. כך, אני יכול ברגע הנוכחי של התודעה לשמר את דימוי העבר של

אובייקט שהשתנה, ואני גם יכול להשליך אותו אל העתיד, אל שינויים משוערים של מה שהוא "עתיד להיות", או של האופנים העתידיים האפשריים של האובייקט הנדון.

5. דימוי התפיסה ותפיסת הדימוי

לכל תפיסה מתאים דימוי, כאשר עובדה זו מתרחשת במבנה. באשר לטון הרגשי והטון הגופני, אנו מבחינים שהם אינם יכולים להיות זרים לאותה גלובליות של התודעה.

הזכרנו לעיל את המקרה של מעקב אחר תפיסות ודימויים מתורגמים, בהתאמת מנגנון הקול ותנועת גלגלי העיניים המחפשים, למשל, מקור צליל. אולם, כדי להמשיך בתיאור, קל יותר למקם את עצמנו באותה רצועה תפיסתית-ייצוגית-מוטורית.

כך אם כן, אם אל מול המקלדת אני עוצם את עיני, אוכל להושיט את אצבעותיי ולקלוע בדיוק מקורב בעקבות הדימוי, שבמקרה זה יפעל כ"מתווה" לתנועותיי. אם, לעומת זאת, אני ממקם את הדימוי בצד השמאלי של מרחב הייצוג, אצבעותיי יעקבו אחר ה"התוויה" שמאלה, וברור שלא יתאימו למקלדת החיצונית. אם לאחר מכן אני "מפנים" את הדימוי למרכז מרחב הייצוג (ממקם את דימוי המקלדת "בתוך ראשי"), תנועת אצבעותיי תוגבל. ובמקרה הפוך, אם אני "מחציך" את הדימוי מספר מטרים קדימה, אחווה את הנטייה לא רק של האצבעות אלא של אזורים רחבים יותר של הגוף, בכיוון זה.

אם התפיסות של העולם "החיצוני" מתאימות לדימויים "מוחצנים" ("מחוץ" לרישום הסנסתטי-מגעי של הראש, ש"בתוך" גבולו נשאר ה"מבט" של המתבונן), הרי שהתפיסות של העולם "הפנימי" מתאימות לייצוגים "מופנמים" ("בתוך" הגבולות של הרישום הסנסתטי-מגעי, שגם בו מתבוננים "מבפנים" של גבול זה, אך מוזז ממיקומו המרכזי שכעת תופס הדבר "הנצפה"). דבר זה מעיד על "חיצוניות מסוימת של המבט" המתבונן או חווה כל סצנה. בהקצנת המקרה, אני יכול להתבונן ב"מבט", ובמקרה זה ה"התבוננות" כפעולה נעשית חיצונית ביחס ל"מבט" שהוא כעת האובייקט התופס את המקום המרכזי. "פרספקטיבה" זו מוכיחה שמעבר ל"מרחביות" של המיוצג כתוכן לא עצמאי (כפי שהסביר הוּסֶרְל), קיימת "מרחביות" במבנה אובייקט-מבט. ניתן לומר שלמעשה אין מדובר ב"פרספקטיבה" במובן המרחבי הפנימי, אלא בפעולות תודעה שכאשר הן נשמרות, הן מופיעות כרציפות ויוצרות את האשליה של "פרספקטיבה". אבל גם אם מדובר בשמירות זמניות, אלה אינן יכולות להימלט, כייצוג, מלהיות תכנים לא עצמאיים ולכן כפופים למרחביות, בין אם מדובר באובייקט מיוצג נקודתית או במבנה אובייקט-מבט.

פסיכולוגים מסוימים הבחינו ב"מבט" זה המתייחס לייצוג ובלבלו אותו פעם עם ה"אני", פעם עם "מוקד הקשב", כנראה מובלים על ידי אי-הכרתם את ההבחנה בין פעולות ואובייקטים של תודעה וכמובן, על ידי דעותיהם הקדומות ביחס לפעילות הייצוג.[11] אם כן, מול סכנה מיידית, למשל הנמר המזנק לעבר הסורגים מולי, הייצוגים שלי מתאימים לאובייקט שאני מזהה, בנוסף, כמסוכן. הדימויים המתאימים לזיהוי ה"מסוכן" החיצוני, מובנים עם התפיסות המאוחרות יותר (ולכן עם הייצוגים) של תוך-הגוף שמקבלים עוצמה מיוחדת במקרה של "תודעה בסכנה" המשנה את הפרספקטיבה שממנה נצפה האובייקט, וכך מתקבל רישום של "קיצור המרחב" ביני לבין הגורם המסוכן. באופן זה, פעולת הדימויים במיקומים שונים במרחב הייצוג משנה באופן ברור מאוד (וכפי שראינו ביחס לדימויים ה"מתווים") את ההתנהגות בעולם.

במילים אחרות: הסכנה מגבירה את התפיסה ובהתאמה את הדימויים של הגוף עצמו, אך מבנה זה מתייחס ישירות לתפיסה-דימוי של הגורם המסוכן (החיצוני לגוף), כך שהזיהום, ה"פלישה" אל הגוף על ידי הגורם המסוכן מובטחת. כל התודעה שלי היא, במקרה זה, תודעה-בסכנה הנשלטת על ידי המסוכן. ללא גבול, ללא מרחק, ללא מרחב "חיצוני" מכיוון שאני מרגיש את הסכנה בי, בשבילי (בתוכי), ב"תוך" מרחב הייצוג, בתוך הרישום הסנסתטי-מגעי של ראשי ועורי. והתגובה המיידית ביותר שלי, ה"טבעית" ביותר, היא לברוח מהסכנה, לברוח מעצמי בסכנה (להזיז דימויים מתווים ממרחב הייצוג שלי בכיוון המנוגד למסוכן ו"החוצה" מגופי). אם, במקרה זה בתהליך של הרהור עצמי, הייתי מחליט להישאר בעימות עם הגורם המסוכן, הייתי צריך לעשות זאת "תוך מאבק עם עצמי", דוחה את המסוכן מתוכי, יוצר מרחק מנטלי בין הכפייתיות של הבריחה והסכנה באמצעות פרספקטיבה חדשה. הייתי צריך, בסיכומו של דבר, לשנות את מיקום הדימויים בעומק מרחב הייצוג, ולפיכך, את התפיסה שיש לי מהם.

פרק III. תצורת מרחב הייצוג

1. שינויים של מרחב הייצוג ברמות התודעה השונות

באופן רגיל מקובל שבמהלך השינה התודעה נוטשת את ענייניה היומיומיים תוך התעלמות מהגירויים המגיעים מהחושים החיצוניים ומגיבה אליהם, באופן חריג, כאשר האותות עוברים סף מסוים או כאשר הם נוגעים ב"נקודת התראה".

אולם, במהלך שינת חלימה, שפע הדימויים חושף כמות עצומה של תפיסות מקבילות המתרחשות במצב זה. מצד שני, הגירויים החיצוניים לא רק מעומעמים אלא מומרים לצורך שימור אותה רמה.[12]

צורה זו של היות התודעה בשינה אינה, כמובן, צורה של אי-היות בעולם, אלא דרך מיוחדת של היות בו ושל פעולה בו, למרות שפעולה זו מכוונת לעולם הפנימי. משום כך, אם במהלך שנת חלימה הדימויים נוטים להמיר את התפיסות החיצוניות ובכך תורמים לשמירת הרמה, הרי שבנוסף הם משתפים פעולה במתחים ובהרפיות עמוקות ובכלכלת האנרגיה של תוך-הגוף. דבר זהה קורה גם עם הדימויים של "החלימה בהקיץ", ודווקא ברמת ביניים זו יש גישה לדרמטיזציות המיוחדות לאותות המתורגמים מחוש אחד לאחר.

יחד עם זאת, בערות, הדימוי לא רק תורם לזיהוי התפיסה אלא נוטה להניע את פעילות הגוף כלפי העולם החיצוני. בהכרח, גם מדימויים אלה יש רישום פנימי ולכן הם גורמים, בנוסף, להשפעה על התנהגות הגוף הפנימי[13]. אבל זהו דבר שניתן לתפיסה באופן משני כאשר העניין ממוקד בכיוון המתח השרירי והפעולה המוטורית. מכל מקום, המצב חווה שינוי מהיר כאשר התודעה מתעצבת "רגשית" והרישום של תוך-הגוף מתרחב, בעת שהדימויים ממשיכים לפעול על העולם החיצוני או, לעתים, מעכבים כל פעולה כ"התאמה טקטית של הגוף" למצב; דבר שלאחר מכן יוכל להתפרש כגישה נכונה או שגויה, אך שללא ספק הינו התאמה של התנהגות אל מול העולם. כפי שראינו, הדימויים בהתייחסותם לחיצוניות או לפנימיות חייבים להתמקם בעומק שונה של מרחב הייצוג כדי לפעול.

במהלך השינה אני יכול לראות את הדימויים כאילו התבוננתי בהם מנקודה הממוקמת בסצנה עצמה (כאילו הייתי בסצנה ורואה מ"עצמי" ומבלי לראות את עצמי מ"בחוץ"). מפרספקטיבה כזו, עליי היה להאמין שאיני רואה "דימויים" אלא את המציאות התפיסתית עצמה (מכיוון שאין לי את הרישום של הגבול שבו נתון

הדימוי כפי שקורה בערות כאשר אני עוצם את עיניי). וזה אכן מה שקורה. אני מאמין שאני רואה בעיניים פקוחות את מה שמתרחש "מחוץ" לי. עם זאת, הדימויים המתווים אינם מגייסים מתח גופני מכיוון שהסצנה ממוקמת בתוך מרחב הייצוג למרות שאני מאמין שאני תופס את ה"חיצוניות". גלגלי העיניים עוקבים אחר תנועת הדימויים אך תנועת הגוף מעומעמת, כמו שגם מעומעמות ומתורגמות התפיסות המגיעות מהחושים החיצוניים. מקרה כזה דומה אפוא להזייתי אבל בהבדל שבזה (כפי שנראה בהמשך), הרישום של הגבול הסנסתטי-מגעי נעלם מסיבה כלשהי, בעוד שבמצב השינה המתואר גבול כזה לא נעלם, אלא שפשוט לא יכול להתקיים.

הדימויים הממוקמים כך מתווים את פעולתם כלפי תוך-הגוף תוך שימוש בטרנספורמציות ודרמטיזציות שונות, מה שמאפשר בנוסף לארגן מחדש מצבים שנחוו תוך עדכון זיכרון וכמובן, לפרק ולהרכיב מחדש רגשות שבאופן ראשוני הובנו בדימוייהם. השינה הפרדוקסלית (שנת חלום), ובמידה מסוימת גם ה"חלימה בהקיץ", ממלאות פונקציות חשובות, ומביניהן העברת אקלימים רגשיים לדימויים מומרים אינה יכולה להיות מוזנחת.[14]

אבל קיים, לפחות, מקרה אחר שונה של מיקום בסצנת החלום. הוא זה שבו אני רואה את עצמי "מבחוץ", כלומר, אני רואה את הסצנה שבה אני כלול מבצע פעולות, מנקודת תצפית "חיצונית" לסצנה. מקרה זה דומה לראיית עצמי "מבחוץ" בערות (כפי שקורה כאשר אני מייצג, משחק תיאטרלית או מעמיד פנים בגישה מסוימת). ההבדל הוא, עם זאת, שבערות יש לי אפרצפציה של עצמי (אני מווסת, שולט, משנה את התנהגותי) ואילו בחלום אני "מאמין" שהסצנה מתפתחת לפי הצגתה, מצב שבו הביקורת העצמית מופחתת. לפיכך, נראה שכיוון החלום בהתנהלות שלו חומק משליטתי.

2. שינויים במרחב הייצוג במצבי תודעה מעורערים

נניח בצד את ההבדלים המקובלים באופן קלאסי בין אשליה להזיה, כדי להיכנס אל תופעות של מצבי תודעה מעורערים תוך התייחסות לדימויים מסוימים שבשל מאפייניהם נוטים להתבלבל עם תפיסות של העולם החיצוני. כמובן ש"מצב מעורער" אינו רק זה, אבל זה מה שמעניין אותנו במקרה זה. מישהו יכול, בערות, "להשליך" ("להקריך" אל תוך מרחב הייצוג) דימויים תוך בלבולם עם תפיסות ברורות של העולם החיצוני. בדרך זו, הוא יאמין בהם כפי שהאמין החולם מהסוג הראשון, שנדון בפסקה הקודמת. באותו מקרה, החולם לא הבחין בין המרחב החיצוני לפנימי מכיוון שהגבול הסנסתטי-מגעי של הראש והעיניים לא יכול היה להיות ממוקם באותה מערכת של ייצוג. יתר על כן, הן הסצנה והן המבט של הסובייקט מוקמו בתוך מרחב הייצוג מבלי שיהיה מושג של "פנימיות".

בהתאם לאמור לעיל, אם מישהו בערות מאבד את מושג ה"פנימיות", הרי זה מפני שהרישום המפריד בין ה"חיצוני" ל"פנימי", מסיבה כלשהי, נעלם. אבל הדימויים המושלכים כלפי "חוץ" ישמרו על כוחם המתווה בהנעת המוטוריות כלפי העולם. הסובייקט הנדון ימצא את עצמו במצב מיוחד של "חלימה בהקיץ", של חצי-שינה פעילה, והתנהגותו המבוטאת בעולם החיצוני תאבד כל יעילות אובייקטלית. הוא יוכל לשוחח עם אנשים לא קיימים, יוכל לבצע פעולות שאינן מתאימות לאובייקטים ולאנשים אחרים...

מצב כזה נוטה להתרחש בהיפנוזה, בהליכה מתוך שינה, במצבי חום, ולפעמים בכניסה או ביציאה מהשינה.

בוודאי שבמקרים של הרעלה, פעולת סמים, ומדוע לא, בהפרעות נפשיות מסוימות, התופעה המאפשרת את השלכת הדימויים מקבילה ל"הרדמה" סנסתטית-מגעית מסוימת, מכיוון שבהעדר תחושות אלה כהתייחסויות המפרידות בין המרחב "החיצוני" ל"פנימי", הדימויים מאבדים "גבול". כמה ניסויים בתא חסך חושי מראים שה"גבולות" של הגוף (כשהוא צף בתמיסת מלח רוויה ובטמפרטורת עור, בנוסף לשקט וחושך) נעלמים, והסובייקט חווה את הרישום שממדיו משתנים. לעתים קרובות מופיעות הזיות כמו של פרפרים ענקיים המנפנפים בכנפיהם מול העיניים הפקוחות, הזיות שהסובייקט, מאוחר יותר, מזהה את "מקורך" בפעולת הריאות או בקשיים נשימתיים. ניתן לשאול, לאור הדוגמה: מדוע הסובייקט תרגם והשליך כ"פרפרים" את רישומיו מן הריאות; מדוע סובייקטים אחרים באותו מצב אינם סובלים מהזיות ומדוע שלישיים משליכים "בלוני גז" בעלייה? נושא האלגוריות המתאימות לדחפים מתוך-הגוף אינו יכול להיות מנותק מהזיכרון האישי, שהוא גם מערכת של ייצוג. במקרה של "תאי חסך חושי" העתיקים (כלומר, מערות מבודדות שאליהן פנו המיסטיקנים בתקופות אחרות), התקבלו גם תוצאות משביעות רצון בכל הנוגע לתרגומים והשלכות הִיפְּנָגוֹגִיות [3], במיוחד אם נשמר משטר של צום, תפילה, ערות-יתר ונהגים אחרים שהגבירו את הרישום של תוך-הגוף. בנושא זה, רבים הכתבים המאכלסים את הספרות הדתית העולמית, שבהם ניתן דין וחשבון על נהלים ושבהם מתוארות התופעות שהושגו. וברור שמלבד החזיונות הפרטיים של כל מתנסה, היו גם אלה שהתאימו לייצוגים של התרבות הדתית לה היה שייך.

דבר דומה מתרחש, לעתים, בגבולות המוות. במקרים אלה, ההשלכות מתאימות למאפיינים של כל סובייקט אך, בנוסף, הן קשורות לאלמנטים תרבותיים או תקופתיים. גם במעבדה, הניסויים שנערכו עם תערובת מָדוּנָה[4], או אפילו עם הליכי היפרוונטילציה, לחץ עורקי ועיני, פעולת סְטְרוֹבּוֹסְקוֹפּ וכו', קובעים אצל אנשים רבים את הופעתם של דימויים הִיפְּנָגוֹגִיִים עם מצע אישי ותרבותי. אבל הנקודה החשובה, עבורנו, נמצאת בהרכבת דימויים אלה, במיקום ה"מבט" וה"סצנה" בעומקים ורמות שונות של מרחב הייצוג. במובן זה, הדיווח של סובייקטים שנחשפו לפעולת תא חסך חושי הוא כמעט תמיד תואם (גם כאשר לא מתרחשות הזיות) ביחס לקושי לדעת בדיוק אם היו עם עיניים פקוחות או סגורות ומצד שני, לחוסר היכולת לתפוס את גבולות הגוף עצמו והסביבה שבה נמצא גופם, בנוסף להרגשת "חוסר מיקום" ביחס למיקום איבריהם וראשם.[15]

אך עלינו להסיק מסקנות. בין היתר: התכנסות פנימה של הייצוג המוטורי, כלומר, מיקום הדימוי יותר "פנימה" מהנדרש ל"התוויה" (כמו בדוגמה של המקלדת הממוקמת "בתוך" הראש במקום "מול עיניי"), מונע את הפעולה כלפי העולם החיצוני.[16] ביחס ל"הרדמות", אובדן התחושה של "גבול" בין מרחב פנימי וחיצוני מונע את המיקום הנכון של הדימוי, שלעתים "בהחצנתו", מייצר אפקטים הזייתיים. בשינה-למחצה ("חלימה בהקיץ" ושינה פרדוקסלית), הפנמת דימויים פועלת בתוך-הגוף. גם במצב של "תודעה מרוגשת" דימויים רבים נוטים לפעול כלפי תוך-הגוף.

---

[3] מצב המעבר בין ערות לשינה (הערת המתרגם)

[4] תערובת רפואית שפיתח הפסיכיאטר ההונגרי לדיסלאס מדונה (Ladislas Meduna) בשנות ה-30 של המאה ה-20. זוהי תערובת של חמצן ופחמן דו-חמצני (CO2) שהייתה בשימוש בטיפול פסיכיאטרי. התערובת הכילה 30% פחמן דו-חמצני ו-70% חמצן, והיא שימשה לגרימת היפרוונטילציה מבוקרת במטופלים. (הערת המתרגם)

3. טבעו של מרחב הייצוג

לא דיברנו על מרחב ייצוג לכשעצמו, ולא על מעין-מרחב מנטלי. אמרנו שהייצוג ככזה אינו יכול להיות בלתי תלוי במרחביות מבלי לטעון בכך שהייצוג תופס מקום. זוהי צורת הייצוג המרחבי שאנו לוקחים בחשבון. עכשיו, כאשר איננו מזכירים ייצוג ומדברים על "מרחב הייצוג", זה מכיוון שאנו מתייחסים למכלול התפיסות והדימויים (הלא חזותיים) הנותנים את הרישום והטון הגופני והתודעתי שבו אני מזהה את עצמי כ"אני", שבו אני מזהה את עצמי כ"רציף", למרות הזרימה והשינוי שאני חווה. כך ש"מרחב הייצוג" הזה הוא כזה לא מכיוון שהוא מכל ריק שצריך להתמלא בתופעות תודעה, אלא מכיוון שטבעו הוא ייצוג, וכאשר מופיעים דימויים מסוימים התודעה אינה יכולה אלא להציגם בצורת מרחבית. כך יכולנו גם להדגיש את ההיבט החומרי של הדבר המיוצג, בהתייחסות לממשיות מבלי לדבר על הדימוי במובן שבו עושים זאת הפיזיקה או הכימיה. היינו מתייחסים במקרה זה לנתונים הַהִיוּלִיִים, לנתונים החומריים שאינם החומריות עצמה. וכמובן, איש לא יעלה על דעתו לחשוב שלתודעה יש צבע או שהיא מכל צבוע, בגלל העובדה שהייצוגים החזותיים מוצגים בצבעוניות.

נותרת, עם זאת, קושיה. כאשר אנו אומרים שמרחב הייצוג מראה רמות ועמקים שונים, האם אנו מדברים על מרחב נפחי, תלת-ממדי, או שמבנה התפיסה-ייצוג של הסנסתזיה שלי מוצג לי באופן נפחי? ללא ספק, מדובר במקרה השני, והודות לכך הייצוגים יכולים להופיע למעלה או למטה, לשמאל או לימין ולפנים או לאחור, ושה"מבט" גם הוא ממוקם ביחס לדימוי בפרספקטיבה תחומה.

4. נוכחות-משנה, אופק ונוף במערכת הייצוג

אנו יכולים להתייחס למרחב הייצוג כ"סצנה" שבה ניתן הייצוג, תוך הוצאת ה"מבט" ממנה. וברור שב"סצנה" מתפתח מבנה של דימוי שיש לו או שהיו לו מקורות תפיסתיים רבים ותפיסות של דימויים קודמים.

עבור כל מבנה של ייצוג קיימות אינספור אפשרויות שאינן נפרשות במלואן, אך פועלות כנוכחות-משנה בעוד שהייצוג מבוטא ב"סצנה". כמובן שכאן איננו מדברים על תכנים "גלויים" ו"חבויים", ולא על "דרכים אסוציאטיביות" המובילות את הדימוי לכיוון זה או אחר.

נדגים באמצעות נושא הביטויים והמשמעויות בשפה. בזמן שאני מפתח את השיח שלי, אני מבחין שקיימות אפשרויות רבות שאני בוחר לא במובן אסוציאטיבי לינארי אלא בהתאם למשמעויות שבתורן מקושרות עם המשמעות הכוללת של השיח שלי. כך, ניתן להבין כל שיח כמשמעות המבוטאת באזור מסוים של אובייקטים. ברור שיכולתי להגיע עד אזור אחר של אובייקטים שאינם הומוגניים עם המשמעות הכוללת שאני רוצה להעביר, אך אני נמנע מלעשות זאת כדי דווקא לא להרוס את העברת המשמעות הכוללת.

ברור לי שאותם אזורים אחרים של אובייקטים הם נוכחים-משנית בהרהוריי, ושיכולתי להיסחף על ידי "אסוציאציות חופשיות" ללא תכלית בתוך האזור הנבחר. גם במקרה זה, אני רואה שאסוציאציות כאלה מתאימות לאזורים אחרים, למכלולי משמעות אחרים. בדוגמה זו של השפה, השיח שלי מתפתח באזור של משמעויות וביטויים, מובנה בתוך הגבולות שמציב "אופק" מסוים ובנפרד מאזורים אחרים שבוודאי יהיו מובנים על ידי אובייקטים אחרים או על ידי יחסים אחרים בין אובייקטים.

כך אם כן, מושג ה"סצנה" שבה מופיעים הדימויים מתאים בקירוב לרעיון של אזור התחום על ידי אופק האופייני למערכת הייצוג הפועלת. נראה זאת כך: כאשר אני מייצג את המקלדת, הסביבה והאובייקטים המקיפים אותה פועלים כנוכחות-משנה בתוך האזור, שבמקרה זה יכולתי לכנותו "חדר". אך ניתן לראות שלא רק פועלות חלופות מסוג חומרי (אובייקטים סמוכים בתוך סביבה), אלא שאלה מתרבות לכיוון אזורים זמניים וממשיים שונים ושקיבוצם באזורים אינו מסדר: "כל האובייקטים השייכים לסוג של...".

כאשר אני תופס את העולם החיצוני, כאשר אני מתנהל בו ביומיום, לא רק שאני מכונן אותו באמצעות הייצוגים המאפשרים לי לזהות ולפעול, אלא שאני בנוסף מכונן אותו על ידי מערכות נוכחות-משנית של ייצוג. להבניה זו שאני עושה של העולם אני קורא "נוף", ואני רואה שתפיסת העולם היא תמיד זיהוי ופרשנות של מציאות, בהתאם לנוף שלי. אותו עולם שאני תופס כמציאות עצמה הוא הביוגרפיה שלי עצמי בפעולה, ואותה פעולה של שינוי שאני מבצע בעולם היא השינוי שלי עצמי. וכאשר אני מדבר על העולם הפנימי שלי, אני מדבר גם על הפרשנות שאני נותן לו ועל השינוי שאני מבצע בו.

ההבחנות שעשינו עד כה בין מרחב "פנימי" ומרחב "חיצוני", המבוססות על הרישומים של גבול שמציבות התפיסות הסנסתטיות-מגעיות, לא יכולות להיעשות כאשר אנו מדברים על מכלול התודעה בעולם, שעבורה העולם הוא ה"נוף" שלה והאני הוא ה"מבט" שלה. אופן זה של היות התודעה בעולם הוא באופן בסיסי אופן של פעולה בפרספקטיבה שההתייחסות המרחבית המיידית שלה היא הגוף עצמו, לא רק תוך-הגוף. אבל הגוף, בהיותו אובייקט של העולם, הוא גם אובייקט של הנוף ואובייקט של שינוי. הגוף הופך להיות תותבת של ההתכוונות האנושית. אם הדימויים מאפשרים להכיר ולפעול, בהתאם לאופן שמובנה הנוף ביחידים ובעמים, כך בהתאם לצורכיהם (או למה שהם חושבים שהם צורכיהם), הם ייטו לשנות את העולם.

הערות לפסיכולוגיה של הדימוי

[1] "מה שאנו תופסים, בתמימות פנומנולוגית, כעובדות גרידא, שעבורנו, 'בני האדם', מופיע דבר מרחבי תמיד עם 'כיווניות' מסוימת, למשל, בשדה התפיסה החזותית, מכוון כלפי מעלה ומטה, ימינה ושמאלה, לקרוב ולרחוק; זה שאנחנו יכולים לראות דבר רק ב'עומק' או 'מרחק' מסוים; זה שכל המרחקים המשתנים הנראים לעין מתייחסים למרכז של כל כיווני העומק, בלתי נראה אך כנקודת גבול אידיאלית המוכרת לנו היטב ו'ממוקמת' על ידינו בראש; כל העובדות או המקרים כביכול של אינטואיציית המרחב, הזרות למרחב ה'אמיתי' ה'אובייקטיבי', מתגלות עד לפרטיהן האמפיריים הקטנים ביותר כהכרחיות מהותיות. מתברר, אם כן, שמה שאנו מכנים דבר מרחבי, לא רק עבורנו בני האדם, אלא גם עבור אלוהים - כמייצג האידיאלי של הידיעה המוחלטת - ניתן לאינטואיציה רק דרך הופעות שבהן הוא ניתן וחייב להינתן ב'פרספקטיבה', משתנה באופנים מרובים אך מוגדרים וב'כיווניות' משתנה. כעת מדובר לא רק בביסוס זה כתזה כללית, אלא גם במעקב אחר כל צורותיה המיוחדות. בעיית 'מקור הייצוג של המרחב', שמשמעותה העמוקה ביותר, הפנומנולוגית, מעולם לא נתפסה, מתכנסת לניתוח פנומנולוגי של המהות של כל התופעות הנואמטיות (או הנואטיות) שבהן המרחב מוצג באופן אינטואיטיבי ו'מתכונן' כאחדות של ההופעות, של אופני ההצגה התיאוריים, של המרחבי."
א. הוּסֶרל, רַעְיוֹנוֹת לְפֶנוֹמֶנוֹלוֹגְיָה טְהוֹרָה וּלְפִילוֹסוֹפְיָה פֶּנוֹמֶנוֹלוֹגִית, פסקה 150 (E. Husserl, Ideas relativas a una fenomenología pura y una filosofía fenomenológica, F. C. E. México, 1986).

[2] בפסקה 6 של האפילוג, הוּסֶרל אומר: "נראה טבעי לחלוטין למי שחי בתוך ההרגלים המנטליים של מדע הטבע להתייחס אל ההוויה הנפשית הטהורה או חיי הנפש כמהלך של אירועים, בדומה לטבעי, שמתרחש במעין-מרחב של התודעה. אין זה משנה כלל כאן, מבחינה עקרונית, אם הנתונים הנפשיים מצטברים 'אטומיסטית' כערימות חול, אמנם כפופים לחוקים אמפיריים, או שרואים אותם כחלקים של שלמויות אשר, אם מכוח הכרח אמפירי או הכרח אפריורי, יכולים להינתן רק כחלקים כאלה, כפסגה, נאמר, במכלול התודעה השלמה, הקשורה לצורת שלמות קבועה. במילים אחרות, הן הפסיכולוגיה האטומיסטית והן המבנית נשארות מבחינה עקרונית באותה משמעות של ה'נטורליזם' הפסיכולוגי, אשר בהתחשב בביטוי 'החוש הפנימי' ניתן לכנותו גם 'סנסואליזם'. באופן ברור, גם הפסיכולוגיה הבְּרֶנְטָנית של האינטנציונליות נשארת בתוך נטורליזם מורש זה, אף שיש לזקוף לזכותה את הרפורמה של הכנסת ההתכוונות לפסיכולוגיה כמושג תיאורי אוניברסלי ויסודי". שם, עמ' 389 והלאה.

[3] ל. בִּינְסְוַונְגֶר, צוּרוֹת יְסוֹד וְהֶכְרָה שֶׁל הַקִּיּוּם הָאֱנוֹשִׁי; הַרְצָאוֹת וּמַאֲמָרִים נִבְחָרִים. מצוטט על ידי פ.ל. מִילֶר, הִיסְטוֹרְיָה שֶׁל הַפְּסִיכוֹלוֹגְיָה, עמ' 374 ואילך (Ludwig Binswanger, Grundformen und Erkenntnis menschlichen Daseins, Niehans, Zurich 1953; Ausgewahlte Vortrage und Aufsatze, Francke Berna, 1955. Citado por Fernand-Lucien Mueller en Historia de la psicología, F.C.E. Madrid 1976).

[4] דיון זה החל לפני זמן רב. במחקרו הביקורתי על התפיסות השונות של הדמיון, סַארְטֶר אומר: "האסוציאציוניזם עדיין שורד, עם כמה תומכים מאוחרים של המיקומים המוחיים; הוא חבוי במיוחד אצל מחברים רבים אשר, למרות מאמציהם, לא הצליחו להשתחרר ממנו. התורה הקרטזיאנית של מחשבה טהורה שיכולה להחליף את הדימוי בשדה הדמיון עצמו זוכה לתחייה מחודשת עם בִּילֶר. מספר גדול מאוד של פסיכולוגים תומך לבסוף, יחד עם האב פֶּיוֹבּ, בתזה המפשרת של לַייבְּנִיץ. חוקרים כמו בִּינֶה ופסיכולוגים מִוּירְצְבּוּרְג טוענים כי הוכיחו את קיומה של מחשבה ללא דימוי. פסיכולוגים אחרים, לא פחות קפדנים לעובדות כמו טִיצֶ'נֶר ורִיבּוֹ, מכחישים את קיומה ואפילו את האפשרות של מחשבה כזו. לא התקדמנו מעבר לַייבְּנִיץ כאשר פרסם, בתגובה ללוֹק, את מַסּוֹת חֲדָשׁוֹת שלו.
נקודת המוצא לא השתנתה. ראשית, התפיסה הישנה של הדימוי נשמרת. ללא ספק, היא הפכה גמישה יותר. ניסויים כמו אלה של סְפֶּיר חשפו סוג של חיים במקום שבו, שלושים שנה קודם לכן, לא ראו אלא אלמנטים מוצקים. יש זריחות של דימויים, שקיעות; הדימוי משתנה תחת מבטה של התודעה. ללא ספק, מחקריו של פִּילִיב הראו סכמטיזציה הדרגתית של הדימוי בלא-מודע. מקבלים כעת את קיומם של דימויים כלליים; עבודותיו של מָסֶר חשפו, בתודעה, ריבוי של ייצוגים בלתי מוגדרים והאינדיבידואליזם הַבְּרֶקְלִיאֲנִי ננטש לחלוטין. המושג הישן של סכמה, עם בָּרְגְסוֹן, רָבּוֹ, דַ'אלוֹן, בָּז וכו', חוזר להיות אופנתי. אבל העיקרון לא ננטש: הדימוי הוא תוכן פסיכי עצמאי שיכול לשמש כתמיכה למחשבה אך יש לו גם את חוקיו שלו; ואם דינמיקה ביולוגית החליפה את התפיסה המכניסטית המסורתית, אין זה פחות נכון שמהות הדימוי נשארת פסיבית." ז'.פ. סַארְטֶר, הַדִּמְיוֹן, עמ' 68 (J. P. Sartre, La imaginación, Ed. Sudamericana, Buenos Aires, 1973).

[5] "כל עובדה פסיכית היא סינתזה, כל עובדה פסיכית היא צורה ובעלת מבנה. זוהי הטענה שעליה מסכימים כל הפסיכולוגים בני זמננו. ואכן, טענה זו עולה בקנה אחד לחלוטין עם נתוני הדיון. לרוע המזל הם נובעים מרעיונות אפריוריים: זה מתאים לנתוני החוש הפנימי, אך אינו נובע מהם. מכאן נובע שמאמץ הפסיכולוגים דומה לזה של המתמטיקאים המנסים למצוא את הרציף באמצעות אלמנטים בלתי רציפים; ניסו למצוא את הסינתזה הפסיכית על בסיס אלמנטים שסופקו על ידי ניתוח אפריורי של אלמנטים מטאפיזיים-לוגיים מסוימים. הדימוי הוא אחד מאותם אלמנטים ומייצג לדעתנו את הכישלון המוחלט ביותר של הפסיכולוגיה הסינתטית. ניסו להפוך אותו לגמיש, לעדן אותו, לעשות אותו דק ושקוף ככל האפשר, כדי שלא ימנע מהסינתזות להתהוות. וכאשר מחברים מסוימים הבינו שגם כשהם מוסווים כך הם חייבים בהכרח לשבור את הרציפות של הזרם הפסיכי, הם נטשו אותו לחלוטין, כישות סכולסטית גרידא. אבל הם לא ראו שהביקורות שלהם כוונו נגד תפיסה מסוימת של הדימוי, לא נגד הדימוי עצמו. כל השיבוש נבע מהעובדה שהגיעו לדימוי עם רעיון הסינתזה, במקום לחלץ תפיסה מסוימת של הסינתזה מתוך הרהור על הדימוי. הוצגה הבעיה הבאה: כיצד ניתן ליישב את קיום הדימוי עם צרכי הסינתזה (מבלי לשים לב שבאופן עצמו של ניסוח הבעיה הייתה כבר כלולה התפיסה האטומיסטית של הדימוי). אכן, יש לענות בבירור: הדימוי לא יכול בשום אופן להתיישב עם צרכי הסינתזה, אם הוא נשאר תוכן פסיכי אינרטי. הוא לא יכול להיכנס לזרם התודעה אם היא עצמה אינה סינתזה ולא אלמנט. אין, לא יכלו להיות דימויים בתודעה. אבל הדימוי הוא סוג מסוים של תודעה. הדימוי הוא פעולה ולא דבר. הדימוי הוא תודעה של משהו." שם, עמ' 128.

[6] כנראה שזה הבלבול שהוביל הוגים כמו בֶּרְגְסוֹן

[7] כבר בשנת 1943 נצפה במעבדה שאנשים שונים נטו לדימויים שמיעתיים, מישושיים וקינסתטיים, יותר מאשר לחזותיים. זה הוביל את ג. וולְטֶר בשנת 1967 לנסח סיווג לטיפוסים דמיוניים בעלי דומיננטיות שונה. ללא קשר לדיוק של תפיסה זו, החל להתפתח בין הפסיכולוגים הרעיון שזיהוי הגוף העצמי במרחב או זיכרון של חפץ, פעמים רבות לא התבסס על הדימוי החזותי. יתר על כן, החלו להתייחס ברצינות למקרה של נבדקים, נורמליים לחלוטין, שתיארו את ה"עיוורון" שלהם מבחינת הייצוג החזותי. מעתה, על בסיס ממצאים אלה, כבר לא היה מדובר בהתייחסות לדימויים חזותיים כגרעין בלעדי של מערכת הייצוג, תוך השלכת צורות דמיון אחרות לפח האשפה של "התפרקות אידאית", או לתחום הספרות שבה אידיוטים ומפגרים אומרים דברים כגון: "לא יכולתי לראות, אבל הידיים שלי ראו אותה; ויכולתי לשמוע שמחשיך, והידיים שלי ראו את הנעל בית, אבל אני לא יכולתי לראות אותה, אבל הידיים שלי יכלו לראות את הנעל בית, והייתי שם על ברכיי, שומע איך מחשיך". ו. פוֹקְנֶר, הַקוֹל וְהַזַּעַם, עמ' 56 (W. Faulkner, El sonido y la furia, Ed. Futuro, Buenos Aires 1947).

[8] עלינו להיזכר כאן בדוגמה שנותן סארטר (Sartre) ב"סקיצה של תיאוריית הרגשות", כאשר הוא מדגיש את השינוי במרחב שנתפס מול חיה טורפת אשר, למרות שהיא כלואה מאחורי סורגים חזקים, כשהיא קופצת באופן מאיים לעברנו, זה משפיע עלינו כאילו המרחק המפריד בינינו נעלם. שינוי זה ב"מרחביות" מודגש גם על ידי קולנאי (Kolnai) ב"הגועל". שם הוא מתאר את תחושת הדחייה כהגנה מפני "ההתקדמות" של הפושר, הדביק והחיוני המפוזר המתקרב עד ש"נדבק" לצופה. עבורו, רפלקס ההקאה מול "המגעיל" הוא דחייה, ביטוי מהבטן לתחושה ש"חדרה" לגוף.

[9] מובן שכאשר אנו מדברים על "עולם" אנו מתייחסים הן למה שנקרא "פנימי" והן למה שנקרא "חיצוני". וברור גם שקבלת הדיכוטומיה הזו ניתנת מכיוון שאנו ממקמים את עצמנו, ברמת הצגה זו, בעמדה התמימה או הרגילה. לא נראה לנו מיותר להזכיר את מה שנאמר בפרק 1, פסקה 1, ביחס לנפילה התמימה בחזרה לעולם ה"פסיכי הטבעי".

[10] כאילו אובייקט זה היה פחות או יותר דומה לאחר שאני מכיר; כאילו לאובייקט מוכר קרה משהו; כאילו חסרה לו תכונה כלשהי כדי להפוך לאובייקט מוכר אחר, וכו'.

[11] אנו משתמשים במילה "מבט" במשמעות רחבה יותר מזו המתייחסת לחזותי. אולי, מדויק יותר היה לדבר על "נקודת תצפית". לאחר הבהרה זו, כשאנו אומרים "מבט" אנו יכולים להתייחס לרישום של תצפית לא-חזותית אבל שמתייחס לייצוג (קינסתטי למשל).

[12] הנטייה לשימור הרמה מתרחשת גם בערות מכיוון שבה דוחים את העמדות של נטישת העניין היומיומי. הערות והשינה נוטות למצות את המעגלים החצויים שלהן ואז להחליף זו את זו ברצף פחות או יותר צפוי, בשונה ממה שקורה במקרים של "חלימה

בהקיץ" ושינה פרדוקסלית או עם דימויים חזותיים, שפורצים ברגעים שונים של הרמות שהוזכרו. אולי למצב ביניים זה שהיינו יכולים לכנות "שינה-למחצה" מתאימים סידורים מחדש, או "תפיסת מרחק" המאפשרים לשמור על הרמה.

[13] כיצד ניתן היה להסביר את הסומטיזציה, מבלי להבין את פונקציית השינוי הגופני שיש לדימוי הפנימי? ההבנה של תופעה זו חייבת לתרום להתפתחות של רפואה פסיכוסומטית שבה הגוף ותפקודיו (או חוסר תפקודיו), צריכים להיות מפורשים מחדש באופן גלובלי בהקשר של ההתכוונות. באופן זה, הגוף האנושי היה נתפס כתותבת של התודעה בפעולתה כלפי העולם.

[14] עם זאת, החקירה של נושאים אלה הייתה לוקחת אותנו הרחק מהנושא המרכזי שלנו. תיאוריה שלמה של התודעה (שאינה שאיפתנו הנוכחית), היא זו שצריכה לדון בכל התופעות האלה.

[15] אין ספק שהחוויות המתוארות ראויות לפרשנויות נוירופיזיולוגיות חדות, אבל אלה אינן קשורות לנושא שלנו, ואינן יכולות לפתור את השאלות שלנו.

[16] לאחר פחד חזק, או לאחר שסבל מקונפליקט משמעותי, הסובייקט מגלה שאיבריו אינם מגיבים לרצונו; השיתוק נשמר לזמן קצר או ממשיך לאורך זמן. מקרים כמו אילמות פתאומית בעקבות הלם רגשי, שייכים לאותו מרחב של תופעות.

דיונים היסטוריולוגיים

מבוא

קבענו כמטרת עבודתנו לברר את הדרישות המוקדמות הנחוצות לביסוס ההיסטוריולוגיה. ברור שידע מתוארך על אירועים היסטוריים אינו מספיק כדי לטעון לגבי מדעיותו. גם אין די בליווי המחקר באמצעים שטכניקות חדשות מעניקות כיום. ההיסטוריולוגיה לא תהפוך למדע רק בגלל שנרצה בכך, או בגלל תרומות מתוחכמות, או השגת מידע מספק, אלא על ידי התגברות על הקשיים שמציבה השאלה על הצדקת הנחות היסוד שלה. כתב זה אינו עוסק אפילו במודל האידיאלי או הרצוי של הַבְנָיָה היסטורית, אלא באפשרות של בנייה היסטורית עקבית.

כמובן, בחיבור הנוכחי אין "היסטוריה" מובנת במובן שניתן למונח זה באופן קלאסי. נזכיר שבספרו הִיסְטוֹרְיָה שֶׁל בַּעֲלֵי הַחַיִּים, אֶרִיסְטוֹ תיאר את ההיסטוריה כפעילות של חיפוש מידע. פעילות זו, עם הזמן, הפכה לתיאור פשוט של אירועים עוקבים. וכך ההיסטוריה (או היסטוריוגרפיה) הפכה להיות ידע של "עובדות" מסודרות באופן כרונולוגי, התלוי תמיד בחומרי מידע זמינים שלעתים היו מעטים או, לפעמים, מרובים. אך הדבר המבלבל מכול קרה כאשר כל אותם מרכיבים שהושגו במחקר הוצגו כמציאות ההיסטורית עצמה, תוך הנחה שההיסטוריון אינו קובע סדר, אינו מתעדף את המידע ואינו מבנה את סיפורו על בסיס בחירה וטיהור של המקורות שבהם השתמש. באופן זה, השתרשה האמונה שהפעילות ההיסטוריולוגית אינה פרשנית.

אלו המגינים על גישה זו מכירים כיום בכמה קשיים טכניים ומתודולוגיים, אך עומדים על כך שעבודתם תקפה, שכן כוונתם מוקדשת לכבוד האמת ההיסטורית (במובן של אי-זיוף העובדות) ולשמירה על הימנעות מכל כפייה מטאפיזית אפריורית.

מהאמור לעיל עולה כי ההיסטוריוגרפיה הפכה למעין אתיקה מוסווית, המוצדקת כקפדנות מדעית והיוצאת מנקודת הנחה שהתופעות ההיסטוריות נראות "מבחוץ", תוך התעלמות מה"מבט" של ההיסטוריון ובהתאם לכך, מהעיוות של ההיסטוריון.

ברור שלא נתחשב בעמדה שהוזכרה. עבורנו תהיה מעניינת יותר פרשנות של ההיסטוריה, או פילוסופיה של ההיסטוריה, החורגת מהתיאור המדויק (או מ"הכרוניקה" הפשוטה כפי שבָּנָדֶטוֹ קְרוֹצֶ'ה ביטא באירוניה). מכל מקום, לא ידאיג אותנו שפילוסופיה שכזו תהיה מבוססת על סוציולוגיה, תיאולוגיה או אפילו פסיכולוגיה, כל עוד היא מודעת בצורה מינימלית לבנייה האינטלקטואלית המלווה את העיסוק ההיסטוריוגרפי.

לסיום: נשתמש לעתים קרובות במונח "היסטוריולוגיה" במקום "היסטוריוגרפיה" או "היסטוריה", היות ששני המושגים האחרונים שימשו כל כך הרבה מחברים ועם השלכות כה מגוונות, שמשמעויותיהם כיום אינן חד משמעיות. באשר למושג הראשון, את המונח "היסטוריולוגיה" נתפוס במובן שטבע חָוסֶה אוֹרְטֶגָה אִי גָאסֶט[1]. מצד שני, המילה "היסטוריה" תתייחס לאירוע ההיסטורי ולא למדע הנדון.

פרק I. העבר הנראה מההווה

1. עיוות ההיסטוריה העקיפה

כדאי, כהכנה, לנקות את השטח מכמה פגמים שאינם תורמים להבהרת בעיות היסוד של ההיסטוריולוגיה. פגמים אלה הם רבים, אך התייחסות לחלק מהם תסייע לבטל אופן טיפול בנושאים המוביל להאפלה היסטורית מוחשית; האפלה המודגשת לא על ידי היעדר הנתון, אלא על ידי ההתערבות המיוחדת של ההיסטוריון מול הנתון.

אם כבר בכתביו של אבי ההיסטוריה ברור שישנו עניין בהדגשת ההבדלים בין עמו לברברים, [2] הרי שאצל טִיטוּס לִיוִויוּס הסיפור הופך להנגדה בין המצוינות של הרפובליקה העתיקה לבין תקופת האימפריה שנפל בחלקו לחיות בה. [3] צורה מכוונת זו של הצגת עובדות ומנהגים אינה זרה להיסטוריונים של המזרח והמערב, אשר מראשית הסיפור הכתוב בנו היסטוריה מסוימת מנקודת המבט של תקופתם. רבים מהם, בהיותם מחויבים לזמנם, לא עיוותו את העובדות בזדון אלא, להיפך, סברו שעבודתם מתבטאת בהחזרת "האמת ההיסטורית" שדוכאה או הוסתרה על ידי בעלי השררה.[4]

ישנן דרכים רבות להכניס את נוף התקופה העכשווי בתיאור העבר. לעתים, דרך אגדה או בתירוץ של יצירה ספרותית, נכתבת היסטוריה או נעשה ניסיון להשפיע עליה. אחת הדוגמאות הברורות ביותר למה שאנו מזכירים נמצאת באִינֵאִיס של פּוּבְּלִיוּס וֶרְגִילְיוּס.[5]

הספרות הדתית מראה לעתים קרובות עיוותים של הוספה, טיהור ותרגום. כאשר טעויות אלה נעשו בכוונה תחילה אנו נופלים למקרה של שינוי מצבים מן העבר המוצדק על ידי ה"קנאות" שמטילה נקודת המבט של ההיסטוריון עצמו. כאשר הטעויות פשוט השתרבבו פנימה מסיבה אחרת כלשהי, אנו נותרים באותה מידה בפני עובדות שרק הטכניקות ההיסטוריולוגיות יוכלו לפענח. [6]

קיימת, בנוסף, מניפולציה של טקסט-מקור, שעליו נשען לאחר מכן הפירוש ההיסטורי, בכוונה תחילה לכפות תזה מסוימת. זיופים שיטתיים מסוג זה נהיו רלוונטיים בייצור החדשות היומיומיות העכשוויות.[7]

מצד שני, עודף הפישוט והשימוש בסטריאוטיפים אינו מהפגמים הפחותים, ויש לו את היתרון של חיסכון במאמץ בעת מתן פרשנות גלובלית וסופית על העובדות, תוך האדרה או פסילה בהתאם למודל פחות או יותר מקובל. חומרתו של תהליך זה נעוצה בכך שהוא מאפשר לבנות "היסטוריות" תוך החלפת הנתונים ב"רכילויות" או במידע מיד שנייה.

ישנם, אם כן, עיוותים רבים, אולם הפחות ברור (והמכריע ביותר) שבהם הוא זה שאינו מונח בעטו של ההיסטוריון אלא בראשו של זה שקורא את ההיסטוריון, ומקבל או דוחה אותו לפי תיאור שמתאים לאמונותיו ולאינטרסים הפרטיים שלו, או לאמונות ולאינטרסים של קבוצה, עם או תרבות ברגע היסטורי מסוים. סוג זה של "צנזורה" אישית או קולקטיבית אינה ניתנת לדיון כי היא נתפסת כמציאות עצמה, ורק האירועים, בהתנגשותם עם מה שמאמינים שהיא המציאות, הם אלה שלבסוף מטאטאים את הדעות הקדומות שהיו מקובלות עד אותו רגע.

כמובן, כאשר אנו מדברים על "אמונות" אנו מתייחסים לאותן צורות של ניסוח קדם-שיפוטי כפי שהוּסַרְל טבע אותם, שמשמשות הן בחיי היומיום והן במדע. לכן, אין זה משנה אם לאמונה יש שורש מיתי או מדעי, מכיוון שבכל המקרים מדובר בקדם-שיפוטים שהוטמעו לפני כל שיפוט רציונלי. [8] היסטוריונים ואפילו ארכיאולוגים מתקופות שונות מספרים במרירות על הקשיים שהיה עליהם לצלוח כדי להשיג נתונים שהיו כבר למעשה מבוטלים כי נחשבו בלתי רלוונטיים. דווקא אלה, העובדות הנטושות או המבוטלות על ידי "השכל הישר", הן שגרמו למהפך יסודי בהיסטוריולוגיה. [9]

ראינו ארבעה פגמים בטיפול בעובדה ההיסטורית שברצוננו להזכיר בקצרה כדי, במידת האפשר, לא לחזור אליהם, וכך לפסול כל עבודה הצבועה בדרך מסוימת זו של גישה לנושאים. מקרה אחד הוא הצורה המכוונת להכניס את הרגע העצמי שבו חי ההיסטוריון הן בסיפור והן במיתוס, בדת ובספרות; מקרה אחר הוא זה של מניפולציה של המקורות; מקרה שלישי הוא זה של הפישוט והשימוש בסטריאוטיפים, ולבסוף המקרה של ה"צנזורה" על ידי קדם-שיפוטים תקופתיים. עם זאת, אם מישהו היה מצהיר על טעויות אלה באופן מפורש או כבלתי נמנעות, ניתן היה להתייחס אליו בעניין, מכיוון שהצגתו נעשתה רפלקטיבית וניתן לעקוב באופן רציונלי אחר התפתחותו. למרבה המזל, מקרה זה הוא תכוף ומאפשר לנו דיון פורה.[10]

2. עיוות ההיסטוריה המיידית

כל אוטוביוגרפיה, כל סיפור על החיים העצמיים (שמופיע כדבר הוודאי ביותר, המיידי והמוכר ביותר לאדם עצמו), סובל מעיוותים והתרחקויות בלתי נמנעות מהעובדות שהתרחשו. אנו מניחים בצד כל עקבה של חוסר תום לב, אם הדבר אפשרי, בהנחה שהסיפור הנזכר הוא לעצמנו ולא לקהל חיצוני. יכולנו להיתמך ב"יומן" אישי ובקריאתו מחדש בשביל לקבוע:

1. ב"עובדות" שנכתבו כמעט ברגע התרחשותן הודגשו נקודות מסוימות, משמעותיות לאותו רגע אך חסרות חשיבות לרגע הנוכחי (יתכן שהמחבר יחשוב כעת שהיה צריך לציין היבטים אחרים, ושאילו היה כותב מחדש את "יומנו", היה עושה זאת בצורה שונה מאוד);

2. שהתיאור הנו בעל אופי של עיבוד מחדש של מה שקרה כבנייה של פרספקטיבה זמנית שונה מהנוכחית;

3. שהערכת העובדות מתאימה לסולם ערכים שונה מאוד מזה של הרגע הנוכחי;

4. שתופעות פסיכולוגיות מגוונות, ולעתים כפייתיות, הנתמכות בתירוץ של הסיפור, צבעו בחוזקה את התיאורים עד כדי כך שהם מביישים היום את הקורא על המחבר שהיה (על התמימות, או התובנה המאולצת, או השבח המופרז, או הביקורת הבלתי מוצדקת, וכו').

וכך ניתן לבחון שיקול חמישי ושישי ושביעי ביחס לעיוות העובדה ההיסטורית האישית; מה לא יקרה אם כן כשמגיע הזמן לתאר עובדות היסטוריות (שלא נחוו על ידינו), שפורשו קודם לכן על ידי אחרים? באופן זה, העיון ההיסטורי נעשה מנקודת המבט של הרגע ההיסטורי של המעיין, וכך חוזרים לאירוע תוך שינויו.

קו המחשבה שפותח למעלה נדמה כהדגשת ספקנות מסוימת ביחס לנאמנות של התיאור ההיסטורי. עם זאת, הכוונה אינה מושמת בנקודה זו, מכיוון שכבר קיבלנו, בתחילת חיבור זה, את הבנייה האינטלקטואלית הפועלת במשימת תיאור ההיסטוריה. מה שמניע אותנו להציג את הדברים בצורה זו הוא הצורך להזהיר שהזמניות והפרספקטיבה העצמית של ההיסטוריון הם נושאים בלתי נמנעים של השיקול ההיסטוריולוגי.

כיצד נוצר פער כזה בין העובדה לאזכורה? הכיצד האזכור עצמו משתנה עם חלוף הזמן? כיצד חולפות העובדות מחוץ לתודעה? ואיזו דרגת קשר קיימת בין הזמניות החווייתית לזמניות העולם שעליו אנו מביעים דעה ועליו נשענים בנקודות המבט שלנו? אלה הן חלק מהשאלות שעליהן יש לענות אם רוצים לבסס כראוי לא רק היסטוריולוגיה המוכרת כמדע, אלא את האפשרות שזו תתקיים. ניתן לטעון שההיסטוריולוגיה (או היסטוריוגרפיה) כבר קיימת בפועל. ללא ספק, אך כפי שהדברים הנם כיום, יש לה יותר מאפיינים של ידע מאשר של מדע.

פרק II. העבר הנראה ללא יסוד זמני

1. תפיסות של ההיסטוריה

מזה מספר מאות שנים החל חיפוש אחר הגיון או מערכת חוקים המסבירה את התפתחות העובדות ההיסטוריות, אך מבלי להתייחס לטבען של העובדות עצמן. עבור מחברים אלה, כבר לא מדובר פשוט בסיפור אירועים אלא בקביעת קצב או צורה שניתן ליישם עליהם. נערכו דיונים רבים גם על הסובייקט ההיסטורי, ולאחר בידודו, היה ניסיון למקם בו את מנוע האירועים. בין אם מדובר באדם, בטבע או באלוהים, איש לא הסביר לנו מהו השינוי או התנועה ההיסטורית. השאלה נמנעה לעתים קרובות בהנחה שכמו המרחב, גם לא ניתן לראות את הזמן בפני עצמו אלא ביחס למהותיות מסוימת, וכך עברו, ללא עיכובים רבים, למהותיות הנדונה. מכל זה נוצר מעין "פאזל" שהוכן על ידי ילד, שבו החלקים שלא התאימו נדחפו בכוח כדי להיכנס למשחק. במערכות הרבות שבהן מופיע שריד של היסטוריולוגיה, כל המאמץ נראה מכוון להצדיק את התיארוך, את הרגע המקובל על גבי לוח השנה, תוך פירוק לכיצד הדברים קרו, למה הם קרו, או איך הם היו צריכים לקרות, מבלי לשקול מהי ה"התרחשות" הזו, ואיך בכלל אפשרי שמשהו יקרה. לצורת התנהלות זו בענייני היסטוריולוגיה קראנו "היסטוריה ללא זמניות".

הנה כמה מהמקרים המציגים מאפיינים אלה.

העובדה שגַ'אמְבַּטִיסְטָה וִיקוֹ[11] הביא נקודת מבט חדשה לטיפול בהיסטוריה ונחשב, במידה מסוימת, לזה שהחל את מה שלאחר מכן נודע כ"היסטוריוגרפיה", אינה אומרת דבר לגבי יסוד המדע הזה אצלו. אכן, למרות שהוא מדגיש את ההבדל בין "תודעת הקיום" ל"מדע הקיום", ובתגובתו לְדֶקַארְט הוא מניף את הידע ההיסטורי, הוא אינו מצליח בכך להסביר את העובדה ההיסטורית כשלעצמה. ללא ספק, תרומתו הגדולה טמונה בניסיון לקבוע: 1. רעיון כללי על צורת ההתפתחות ההיסטורית; 2. מערכת אקסיומות ו-3. שיטה ("מטאפיזית" ופילולוגית).[12] מצד שני, הוא מגדיר: "מדע זה חייב להיות הוכחה, אם לומר כך, של העובדה ההיסטורית של ההשגחה, שכן הוא חייב להיות היסטוריה של הסדרים שהיא נתנה לעיר הגדולה של המין האנושי, ללא שום תחזית או החלטה אנושית, ולעתים קרובות מאוד נגד כוונות האנשים עצמם. לכן, למרות שעולם זה נברא בזמן מסוים, החוקים שההשגחה הציבה בו הם אוניברסליים ונצחיים". [13] בכך וִיקוֹ קובע ש"מדע זה חייב להיות תיאולוגיה אזרחית מנומקת של ההשגחה האלוהית", [14] ולא מדע של העובדה ההיסטורית כשלעצמה.

וִיקוֹ, המושפע מֵאֶפְלָטוֹן ומהאוֹגוּסְטִינִיזְם [5] (בתפיסתו של היסטוריה המשתתפת בנצחי), מקדים נושאים רבים של הרומנטיציזם. [15] תוך התעלמות מהיכולת המסדרת של החשיבה "הברורה והמובחנת" הוא מנסה לחדור את הכאוס לכאורה של ההיסטוריה. פרשנותו המחזורית כמהלך וחזרה על בסיס חוק התפתחות של שלוש תקופות: אלוהית (בה שולטים החושים); הירואית (דמיון) ואנושית (תבונה), תשפיע בעוצמה על יצירת פילוסופיית ההיסטוריה.

לא הודגש די הצורך הקשר המחבר בין ויקו להֶרְדֶר, [16] אך אם אנו מזהים אצל האחרון את לידת פילוסופיית ההיסטוריה [17] ולא האיסוף ההיסטורי הפשוט האופייני לתקופת הנאורות, עלינו להעניק לראשון או את ההקדמה או ההשפעה הישירה בהופעת תחום זה. הֶרְדֶר יאמר: "... אם לכל דבר בעולם יש את הפילוסופיה והמדע שלו, מדוע במה שנוגע לנו באופן הישיר ביותר, היסטוריית האנושות, לא תהיה גם פילוסופיה ומדע?". מצד שני, שלושת חוקי ההתפתחות שקובע הֶרְדֶר אינם תואמים לאלה שהוכרזו על ידי וִיקוֹ, אך רעיון ההתפתחות האנושית (החל מסגנון חייה וסביבתה הטבעית), בה היא עוברת שלבים שונים עד להגעה לחברה המבוססת על תבונה וצדק, מזכיר לנו את קולו של ההוגה הנפוליטני.

כבר אצל אוֹגוּסְט קוֹמְט[18] פילוסופיית ההיסטוריה מקבלת ממד חברתי ומסבירה את העובדה האנושית. חוק שלושת השלבים שלו (תיאולוגי, מטאפיזי ופוזיטיבי) עדיין מהדהד את תפיסתו של וִיקוֹ. קוֹמְט אינו מודאג במיוחד מהבהרת טבעם של "שלבים" אלה, אך לאחר שנקבעו, הם שימושיים במיוחד עבורו להבנת מהלך האנושות וכיוונה, כלומר, משמעות ההיסטוריה: “On peut assurer aujourd’hui que la doctrine que aura suffisamment expliqué l’ansemble du passé obtiendra inévitablement, par suite de cette seule épreuve, la présidence mentale de l’avenir”. [19] [6] ברור שההיסטוריה תשמש ככלי לפעולה במסגרת הסכימה של הייעוד המעשי של הידע, במסגרת " voir pour prévoir". [7]

2. ההיסטוריה כצורה

כמו אצל קוֹמְט, אצל שְׁפֶּנְגְלֶר [20] מופיע עניין מעשי בלתי מוסווה בחיזוי היסטורי. נדמה שחיזוי שכזה נראה לו אפשרי. כך: "בספר זה נעשה לראשונה הניסיון לחזות את ההיסטוריה. מדובר בלהבחין בגורלה של תרבות, היחידה בעולם שנמצאת כיום בדרכה למלאות: תרבות אמריקה ומערב אירופה. מדובר, אני אומר, על מעקב אחריה באותם שלבים של התפתחותה שעדיין לא חלפו". [21] באשר לעניין המעשי, כוונתו לכך שהדורות הבאים יעסקו בפעילויות מסוימות כמו הנדסה, אדריכלות ורפואה, תוך נטישת כל פילוסופיה או חשיבה מופשטת שכבר נכנסת ל"שלב הדעיכה" שלה. ויש לו עניינים נוספים, בנוסף, כאשר הוא מציין סוג של פוליטיקה (הן במובן הספציפי והן במובן הרחב) שצריכה להתאים לרגע המדויק והמיידי שלאחר התרבות שבה הוא כותב. [22]

---

[5] האוגוסטיניזם הוא השם שבו נהוג לזהות את הזרם האינטלקטואלי של הכנסייה הנוצרית בימי הביניים, המבטל את ההבחנה בין המשפט הטבעי לצדק העל-טבעי, בין החול לקודש, בין הפוליטי לכנסייתי, בין ההתנהגות הפרטית לחובה הציבורית. (הערת המתרגם)

[6] "ניתן להבטיח היום שהדוקטרינה שתסביר בצורה מספקת את מכלול העבר תקבל בהכרח, כתוצאה ממבחן זה בלבד, את הנשיאות המנטלית של העתיד". (הערת המתרגם)

[7] "*לראות כדי לחזות*". (הערת המתרגם)

עבור קוֹמְט עדיין ניתן היה להבין את ההיסטוריה בקנה מידה אנושי. חוק שלושת השלבים שלו היה תקף הן עבור האנושות והן עבור הפרט בהתפתחותו. עבור שְׁפֶּנְגְלֶר ההיסטוריה כבר מתפשטת מאנושיותה והופכת לצורה ביוגרפית אוניברסלית ראשונית שיש לה קשר רק עם האדם הביולוגי (כמו עם החיה והצמח), באשר קורים לו הלידה, הנעורים, הבגרות והמוות.

הראייה הַשְׁפֶּנְגְלֶרְיַאנִית של ה"ציביליזציה" כרגע האחרון של התרבות, לא מנעה מטוֹיְנְבִּי [23] לקחת את הציביליזציה כיחידת מחקר. אכן, כבר במבוא לחֵקֶר הַהִיסְטוֹרְיָה שלו, טוֹיְנְבִּי דן בבעיית היחידה ההיסטורית המינימלית ופוסל את ה"היסטוריה הלאומית" כמבודדת ולא מציאותית, מכיוון שהיא מתאימה לישויות מרובות המכסות אזור רחב יותר. חשוב לו, מעל הכל, המחקר ההשוואתי בין ציביליזציות. אבל המושג "חברה" משמש לעתים קרובות כתחליף ל"ציביליזציה". המעניין ביותר (למטרותינו) נמצא בפרשנות של התהליך ההיסטורי. הסובייקט של ההיסטוריה כבר אינו יצור ביולוגי המסומן על ידי הגורל, אלא ישות המונחית על ידי דחפים או חסמים, בין הפתוח לסגור. מעין אתגר-תגובה הוא זה שמסביר את התנועה החברתית. אבל לא הדחף נחשב במובן הַבָּרְגְסוֹנִי המדויק, ולא תפיסת האתגר-תגובה היא העברה פשוטה של רעיון הגירוי-תגובה, של רפלקס, כמו אצל פַּבְלוֹב. לבסוף, להבנתו, הדתות הגדולות חורגות מהתפרקות הציביליזציות, והן אלה המאפשרות לנו אינטואיציה לגבי "תכנית" ו"מטרה" בהיסטוריה. בכל מקרה, ההתאמה של המודל שלו לצורה היסטורית מסוימת משאירה אותו מחוץ להבנת הזמניות.

פרק III. היסטוריה וזְמַנִיוּת

1. זְמַנִיוּת ותהליך

הֶגֶל כבר לימד אותנו להבחין (בספר השלישי, חלק שני של מַדָּע הַלּוֹגִיקָה שלו) בין תהליכים מכניים, כימיים וחיוניים. כך, "תוצאת התהליך המכני אינה קיימת עוד לפני עצמה; תכליתה אינה נמצאת בתחילתה, כפי שקורה עם התכליתיות. התוצר הוא קביעה המוצבת באובייקט כאילו באופן חיצוני". תהליכו הוא, בנוסף, חיצוניות שאינה משנה את זהותו ושאינו מוסבר על ידה. בהמשך יאמר לנו: "הכימיזם עצמו הוא השלילה העצמית של האובייקטיביות האדישה והחיצוניות של הקביעה; הוא, לפיכך, עדיין מושפע מהעצמאות המיידית של האובייקט ומהחיצוניות. כתוצאה מכך, הוא עדיין אינו, כשלעצמו, אותה שלמות של ההגדרה העצמית, שנובעת ממנו, ושבה הוא דווקא מבטל את עצמו". בתהליך החיוני תופיע התכליתיות כאשר הפרט החי מציב את עצמו במתח כנגד הנחת היסוד המקורית שלו ומציב את עצמו כנושא בפני עצמו ולעצמו, מול העולם האובייקטיבי המונח מראש...

יחלוף זמן לאחר מותו של הֶגֶל עד שאותו שרטוט של חיוניות יהפוך לנושא מרכזי של נקודת מבט חדשה, זו של פילוסופיית החיים של דִילְתַיי. הוא אינו מבין כ"חיים" רק את החיים הנפשיים, אלא כאחדות הנמצאת בשינוי מצב תמידי, ושבה התודעה היא רגע של הזהות הסובייקטיבית של אותו מבנה בתהליך המתהווה ביחס לעולם החיצוני. צורת הקורלציה בין הזהות הסובייקטיבית לעולם היא הזמן. החלוף מופיע כחוויה ויש לו אופי תכליתי: זהו תהליך עם כיוון. האינטואיציה של דִילְתַיי ברורה אך הוא אינו מתיימר לבצע בנייה מדעית. עבורו, בסופו של דבר, כל אמת מצטמצמת לאובייקטיביות, וכפי שמציין סוּבִּירִי, "...כשמחילים זאת על כל אמת, הכל, אפילו עקרון הסתירה, יהיה לעובדה פשוטה". כך, התובנות המבריקות של פילוסופיית החיים ישפיעו בעוצמה על החשיבה החדשה, אך יהיו מסויגות בחיפושן אחר יסוד בעל אופי מדעי.

דִילְתַיי יסביר לנו את ההיסטוריה מ"בפנים" ומהיכן שהיא מתרחשת, בחיים, אך לא יעצור כדי לדייק את טבעה של ההתהוות עצמה. כאן המקום שבו אנו מוצאים את הפנומנולוגיה, המבטיחה, לאחר סיבובים מייגעים, להעמיד אותנו מול בעיות היסוד של ההיסטוריולוגיה. בוודאי, הקושי של הפנומנולוגיה בהצדקת קיומו של "אני" אחר השונה מהעצמי ובלהראות את קיומו של עולם שונה מה"עולם" המושג לאחר האֶפּוֹכֶה, גורם לכך שהבעייתיות מתרחבת להִיסְטוֹרִיוּת, בהיותה חיצונית לחווייתי. נושא שחוק הוא שהסוליפסיזם הפנומנולוגי הופך את הסובייקטיביות למוֹנָדָה "ללא דלתות וחלונות", בעקבות אותו דימוי היקר לְלַייבְּנִיץ. אבל האם כך הם הדברים באמת? אילו זה היה המקרה, האפשרות להעניק להיסטוריולוגיה עקרונות שאין להטיל בהם ספק, כמו אלה שמשיגה הפילוסופיה בתור מדע קפדני, הייתה נפגעת באופן רציני.

הרי ברור שההיסטוריולוגיה אינה יכולה לקחת באופן גס עקרונות מנחים ממדעי הטבע, או מהמתמטיקה, ולהטמיע אותם כפי שהם אל תוך נכסיה שלה. כאן אנחנו מדברים על ההצדקה כמדע, ואם זה המקרה, יש לסייע להתהוותו מבלי לפנות גם ל"עדות" הפשוטה על קיום העובדה ההיסטורית, כדי לגזור ממנה אחר כך את המדע ההיסטורי. אף אחד אינו יכול להתעלם מההבדל הקיים בין העיסוק באזור של עובדות לבין עשיית מדע על אזור כזה. כפי שֶׁהוּסֶרְל מעיר בדיון שלו עם דִילְתַיי: "...לא מדובר בלהטיל ספק באמת העובדתית, מדובר בלדעת האם ניתן להצדיק אותה בלקיחתה כאוניברסליות של עיקרון".

הבעיה הגדולה שמקיפה את ההיסטוריולוגיה היא שכל עוד לא מבינים את טבע הזמן וההִיסְטוֹרִיוּת, מושג התהליך יופיע כמושתל אל תוך הסבריה ולא ההסברים יהיו נגזרים ממושג כזה. לכן אנו מתעקשים שחשיבה קפדנית חייבת לקבל אחריות על הבעיה. אבל הפילוסופיה נאלצה לוותר שוב ושוב על הסבר זה בעוד היא ניסתה להיות מדע פוזיטיבי, כמו אצל קוֹמְט; מדע הלוגיקה, כמו אצל הֶגֶל; ביקורת השפה, כמו אצל וִיטְגֶנְשְׁטַיִן, או מדע החישוב הפרופוזיציוני, כמו אצל רַאסֶל. ולכן, כאשר הפנומנולוגיה, אכן, מופיעה כממלאת אחר הדרישות של מדע קפדני, אנו שואלים את עצמנו האם יש בה את האפשרות לביסוס ההיסטוריולוגיה. כדי שזה יקרה עלינו לפנות כמה קשיים.

במיקוד הנושא: האם התשובה הבלתי מספקת על ההִיסְטוֹרִיוּת אצל הוּסֶרְל נובעת מפיתוח בלתי שלם של נקודה זו בפרט, או שמא הפנומנולוגיה היא זו שמנועה מלעשות מדע של הבין-סובייקטיביות, של החִלוֹנוּת, ובסופו של דבר של העובדות הזמניות, החיצוניות לסובייקטיביות? [24]

הוּסֶרְל אומר בהֶגְיוֹנוֹת קַרְטֶזְיָאנִיִים: "אילו יכולתי להראות שכל מה שמכונן כתכונה, ולכן גם העולם המצומצם, שייך למהות הקונקרטית של הסובייקט המכונן כקביעה פנימית בלתי ניתנת להפרדה, אזי, בהסבר העצמי של האני היה נמצא עולמו שלו כבפנים, ומצד שני, במעבר ישיר דרך עולם זה, האני היה

מוצא את עצמו כחבר בחיצוניות העולם, והיה מבחין בין עצמו לבין העולם החיצוני". דבר זה מבטל במידה רבה את מה שנקבע בּרַעֲיוֹנוֹת לְפֶנוֹמֶנוֹלוֹגְיָה טְהוֹרָה וּלְפִילוֹסוֹפְיָה פֶנוֹמֶנוֹלוֹגִית, במובן שכינון האני, כ"אני ועולם סביבי", שייך לתחום העמדה הטבעית.

יש מרחק גדול בין התזה של 1913 (רַעֲיוֹנוֹת) לבין זו של 1929 (הגיון קרטזיאני חמישי). האחרונה היא זו שמקרבת אותנו למושג ה"פתיחות", של היות-פתוח-לעולם כמהותיות של האני. שם נמצא החוט המקשר שיאפשר להוגים אחרים להיפגש עם ההיות-שם", מבלי שידובר ב"אני" פנומנולוגי מבודד שלא יכול היה להתהוות אלא בקיומו או, כפי שיאמר דִילְתַּיי, "בחייו".

נעשה מעקף לפני שנשוב לפגוש את הוּסֶרְל.

כאשר אבן חַיָּן [25] מסביר שהעשייה האנושית מתבצעת כדי "להשתחרר מדאגה", הוא מראה ש"להציב עצמו לפני" נמצא בשורש העשייה. אילו על בסיס חשיבה זו הייתה נבנית היסטוריולוגיה "הנראית מבחוץ", בוודאי היה מדובר בלהסביר את העובדות ההיסטוריות באמצעות אופנים שונים של עשייה ביחס לאותו מעין שחרור-מדאגה. אם, לעומת זאת, מישהו היה מנסה לארגן את ההיסטוריולוגיה הנזכרת "הנראית מבפנים", היה משתדל לתת הסבר לעובדה האנושית ההיסטורית הנמצאת בשורש ה"להציב עצמו לפני". היו נוצרים אפוא שני סוגים שונים מאוד של הצגה, של חיפוש ושל אימות.

המקרה השני היה מתקרב להבהרת המאפיינים המהותיים של העובדה ההיסטורית כתוצר של האדם, ואילו הראשון היה נותר בגדר הסבר פסיכולוגיסטי ומכני של ההיסטוריה, מבלי להבין איך ה"שחרור מדאגה" הפשוט יכול להוליד תהליכים ולהיות, הוא עצמו, תהליך. ובכן, צורה זו של הבנת הדברים שלטה עד לרגע הנוכחי בפילוסופיות שונות על ההיסטוריה. זה לא היה יותר מדי מרוחק ממה שֶׁהֶגֶל כבר שיתף אותנו בו כאשר חקר את התהליכים המכניים והכימיים.

ברור שעד לפני הֶגֶל עמדות כאלו נחשבו קבילות, אבל החל מההסברים שלו, התעקשות על כך מעידה, לכל הפחות, על קוצר אינטלקטואלי שקשה לפצות עליו באמצעות בקיאות היסטורית פשוטה. אִבְּן חַזְ'ן מדגיש את העשייה כהתרחקות ממה שאנחנו יכולים לכנות ה"להציב עצמו לפני" או ה"קדם-להיות-עצמו-כבר-ב(עולם) כהיות-אצל" הַהַייְדֶגֶרְיָאנִי. הוא נוגע במבנה היסודי האנושי מפני שהקיום הוא השלכה, ובהשלכה זו הקיים משחק את גורלו.

אם נציב את הדברים באופן האמור לעיל יהיה עלינו לתת פרשנות של הזְמַנִּיוּת, מכיוון שההבנה שתהיה של הזְמַנִּיוּת תאפשר להבין את ה- ה-פְּרוֹ-יֶקְט [8], את ה"להציב עצמו לפני". פרשנות כזו אינה משנית אלא הכרחית. לא תהיה דרך לדעת איך הזְמַנִּיוּת מתרחשת בעובדות, וכיצד ניתן להציב עובדות אלו בזְמַנִּיוּת בתפיסה היסטורית, אם לא יינתן הסבר לזְמַנִּיוּת הפנימית של אלה שמחוללים אותן. כך, יש להסכים: או שההיסטוריה היא התרחשות שממקמת את האדם בתור תופעת לוואי, ובמקרה כזה, אנחנו יכולים לדבר רק על היסטוריה טבעית (אגב, בלתי מוצדקת ללא בנייה אנושית), או שאנחנו עושים היסטוריה אנושית (שאגב כך, מצדיקה כל בנייה).

במקרה שלנו, אנו תומכים באפשרות השנייה. נראה אפוא מה נאמר לנו בעל משמעות על נושא הזְמַנִּיוּת.

---

[8] המילה "פרויקט" נגזרת מהלטינית proiectus, שהיא הצורה המקורית של הפועל proicere . פועל זה מורכב מהקידומת pro-, שמשמעה "קדימה", ומהשורש iacere, כלומר "לזרוק". כך, המשמעות המקורית של "פרויקט" היא "לזרוק קדימה", כלומר, תכנון או רעיון המכוון לעתיד. (הערת המתרגם)

הֶגֶל האיר את עינינו על הדיאלקטיקה של התנועה אך לא בנוגע לזְמַנִיוּת. את זו הוא מגדיר כ"הפשטה של הכילוי" וממקם אותה לצד המקום והתנועה, בהמשך למסורת של אֶרִיסְטוֹ (במיוחד באֶנְצִיקְלוֹפֶדְיָה שֶׁל הַמַדָעִים הַפִילוֹסוֹפִיִים, פרק: "פילוסופיה של הטבע").

הוא יאמר לנו שההוויה של הזמן היא ה"עכשיו", אך משום שכבר אינו או עדיין אינו, ועל כן מעין אי-הוויה. אם מפשיטים את הזְמַנִיוּת מה"עכשיו" שלה, כמובן שהופכים אותה ל"הפשטה של הכילוי", אבל הבעיה של ה"כילוי" עומדת בעינה מכיוון שהוא חולף. מצד שני, לא ניתן להבין איך מההצבה הלינארית (כפי שהוא מסביר בהמשך) של אין-סוף עכשיווים ניתן לקבל את הרצף הזמני. "השליליות שמתייחסת כנקודה למרחב ובתוכו מפתחת את קביעותיה כקו ומשטח, קיימת בהוויה-מחוץ-לעצמה באופן שווה עבור עצמה, מציבה את קביעותיה בזה עבור עצמה בד בבד בתחום ההוויה-מחוץ-לעצמה, מראה עצמה אדישה לשקט של האחד-לצד-השני. כך מוצבת עבור עצמה, היא השליליות של הזמן" (מצוטט על ידי הַיידֶגֶר בהַהֶוָיָה וְהַזְמַן, סעיף 82).

הַיידֶגֶר יאמר שהן התפיסה התמימה של הזמן והן זו הַהֶגֶלְיָאנִית, ששותפה לאותה תפיסה, מתרחשת בגלל ההשטחה והכיסוי שמסתירים את ההיסטוריות של ההיות-שם שעבורו החלוף אינו, ביסודו, סידור אופקי פשוט של "עכשיווים". מדובר, למעשה, בתופעה של הסטת המבט מ"סוף ההוויה בעולם" באמצעות זמן אינסופי, שלמעשה יכול היה לא להיות ועל ידי כך לא להשפיע על סוף ההוויה-שם.[26] באופן זה, הזְמַנִיוּת נותרה עד היום בלתי נגישה, מוסתרת על ידי התפיסה השטחית של הזמן שמאפיינת אותו כ"אחד אחרי השני" בלתי הפיך. "מדוע הזמן הוא בלתי הפיך? מעצמו וכאשר מתייחסים באופן בלעדי לזרם העכשיווים, לא רואים מדוע הרצף שלהם לא יוכל להתחיל מחדש בכיוון ההפוך. חוסר ההתכנות של ההיפוך יסודו בכך שהזמן הציבורי מגיע מהזְמַנִיוּת שלו, בראש ובראשונה עתידית, 'צועדת' אקסטטית לסופה באופן כזה שכבר 'הינה' בסוף".

כך שרק מנקודת המוצא של הזְמַנִיוּת של ה"היות שם" ניתן להבין איך הזמן הארצי אינהרנטי לה. והזְמַנִיוּת של ה"היות שם" היא מבנה שבו מתקיימים יחדיו (אבל לא אחד לצד השני כסמוכים) זמני העבר והעתיד, ואלה האחרונים כפרויקטים, או באופן רדיקלי יותר, כ"פרוֹטֶנְצִיוֹת"[9] (כפי שלימד הוּסֶרְל) הכרחיות להתכוונות. למעשה, הקדימות של העתיד מסבירה את הקדם-להיות-בעולם כשורש אונטולוגי של ה"היות שם"... עניין זה, כמובן, בעל השלכות עצומות ומשפיע על חקירתנו ההיסטוריולוגית. בפיו של הַיידֶגֶר עצמו: "הטענה 'ההוויה שם היא היסטורית' מתגלה כטענה אונטולוגית-קיומית יסודית. היא רחוקה מאוד מלבטא קביעה אוֹנְטִית פשוטה של העובדה שה'הוויה שם' מתרחשת ב'היסטוריה של העולם'. ההיסטוריות של ה'הוויה שם' היא היסוד של הבנה היסטוריוגרפית אפשרית, אשר מביאה בתורה את האפשרות של פיתוח מכוון של ההיסטוריוגרפיה כמדע". עם זה האחרון, אנו נמצאים במישור של הדרישות המוקדמות שחייבות בהכרח להיחשף על מנת להצדיק את הופעת המדע ההיסטורי.

בסופו של דבר, שבנו אל הוּסֶרְל דרך היידגר.[27] לא בנוגע לדיון סביב השאלה האם הפילוסופיה צריכה או לא להיות מדע, אלא בהקשר לניתוח הקיומי המבוסס על הפנומנולוגיה המאפשר את ביסוס המדע ההיסטוריולוגי. בכל מקרה, ההאשמות בדבר סוליפסיזם שהוטחו בפנומנולוגיה, כבר בידיו של הַיידֶגֶר

[9] בפילוסופיה של אדמונד הוסרל, המונח "*Protentionen*".

מתבררות כבלתי עקביות; וכך המבניות הזמנית של ה"היות שם" מאשרת, מנקודת מבט אחרת, את הערך העצום של תורת הוּסֶרְל.

2. אופק ונוף זמני

אין צורך לדון בכך שהתצורה של כל מצב נתון מתבצעת על ידי ייצוג של אירועים מהעבר ואירועים פחות או יותר אפשריים בעתיד, כך שבהשוואה עם התופעות הנוכחיות, מתאפשר לְהַבְנוֹת את מה שמכונה "המצב הנוכחי". תהליך בלתי נמנע זה של ייצוג מול העובדות גורם לכך שאלה, בשום מקרה, אינן יכולות להכיל בתוכן את המבנה המיוחס להן. לכן כאשר אנו מדברים על "נוף", אנו מתייחסים למצבים שתמיד כוללים עובדות המשוקללות על ידי "המבט" של המתבונן.

כעת, אם חוקר ההיסטוריה קובע את האופק הזמני שלו בעבר, לא בגלל זה הוא מגיע לזירה היסטורית כשלעצמה, אלא הוא מעצב אותה בהתאם לנוף המיוחד שלו, כי המחקר הנוכחי שלו על העבר מתארגן כמו כל מחקר של מצב (ככל שזה נוגע לייצוג). זה גורם לנו להרהר על כמה ניסיונות מצערים שבהם ההיסטוריון מנסה "להחדיר" את עצמו לזירה הנבחרת כדי להחיות מחדש את האירועים מהעבר, מבלי לשים לב שאותה "החדרה" היא, בסופו של דבר, ההחדרה של הנוף הנוכחי שלו עצמו. לאור שיקולים אלה אנו מזהירים שפרק חשוב של ההיסטוריולוגיה חייב להיות מוקדש לחקר הנוף של ההיסטוריונים, מכיוון שדרך השינוי שלו ניתן לראות גם את השינוי ההיסטורי. במובן זה, אותם מחברים מלמדים אותנו טוב יותר על התקופה שנפל בחלקם לחיות מאשר על האופק ההיסטורי שהם בחרו לחקור.

ניתן לטעון כנגד שמחקר הנופים של ההיסטוריונים מתבצע גם הוא מתוך נוף. זה אכן כך, אבל אותו מעין מטא-נוף מאפשר לקבוע השוואות בין אלמנטים שהפכו להומוגניים ככל שהם משתייכים לאותה קטגוריה.

בחינה ראשונית של ההצעה הקודמת יכולה להוביל לתוצאה שזו תיוחס לכל ראייה היסטוריולוגית אחרת. לו היה היסטוריולוג משוער דבק ב"רצון לשלטון" כמנוע של ההיסטוריה, יכול היה להסיק (בהתאם לנאמר) שההיסטוריונים מתקופות שונות הם הנציגים של התפתחות שאיפה שכזו; או, לו היה שותף לרעיון "המעמד החברתי" כמחולל של התנועה ההיסטורית, היה מציב את ההיסטוריונים כנציגים של מעמד מסוים וכן הלאה. היסטוריולוגים כאלה היו רואים את עצמם, בתורם, כמובילים מודעים של אותו "רצון" או "מעמד", וזה היה מאפשר להם להחיל את חותמם על הקטגוריה "נוף". הם היו יכולים לנסות לחקור, למשל, את הנוף של הרצון לשלטון אצל ההיסטוריונים השונים. עם זאת, ניסיון זה יהיה רק התנהלות המבוססת על ביטוי ולא על משמעות, מכיוון שהבהירות של המושג "נוף" דורשת את הבנת הזְמַנִיּוּת שאינה נגזרת מתיאוריית הרצון. בנושא זה, מפתיע להיווכח כיצד היסטוריולוגים רבים יכלו לאמץ הסברים של זְמַנִיּוּת הזרים לסכמת הפרשנות שלהם, מבלי צורך להבהיר (מתוך התיאוריה שלהם) איך מתעצב ייצוג העולם בכלל והעולם ההיסטורי בפרט. ההבהרה המוקדמת שהזכרנו היא תנאי להתפתחות מאוחרת יותר של הרעיונות ולא צעד נוסף שניתן לוותר עליו בקלות דעת.

נושא זה הוא אחת הדרישות המוקדמות ההכרחיות לשיח ההיסטוריולוגי ואי אפשר לדחות אותו על ידי תיוגו כסוגיה "פסיכולוגית" או "פנומנולוגית" (כלומר: "ביזנטית"). בהתנגדות לאותם קדם-שיפוטים שמהם נגזרים כינויים כמו אלה שהוזכרו אנו טוענים, בנועזות רבה עוד יותר, שהקטגוריה "נוף" ניתנת ליישום לא רק

בהיסטוריולוגיה אלא בכל ראייה של העולם, מכיוון שהיא מאפשרת להדגיש את המבט של מי שמתבונן בעולם. מדובר, אם כן, במושג הכרחי למדע בכלל.[28]

אף שמבטו של המתבונן, במקרה זה מבטו של ההיסטוריולוג, משתנה כאשר הוא ניצב מול אובייקט חדש, הנוף שלו תורם לכוון את מבטו. אילו נטען מנגד הרעיון על מבט חופשי המכוון ללא הנחות יסוד כלפי העובדה ההיסטורית שמתפרצת (משהו בדומה למבט שנמשך באופן רפלקסיבי על ידי גירוי פתאומי בחיי היומיום), היה עלינו לשקול שכבר ההצבה במצב מול התופעה המתעוררת נכללת בתוך התצורה של נוף. להמשיך ולטעון שכדי לעשות מדע על המתבונן להיות פסיבי, אינו תורם רבות לידע מלבד ההבנה שעמדה כזו היא ההעברה של תפיסה שבה הסובייקט הוא השתקפות פשוטה של גירויים חיצוניים. בתורה, צייתנות שכזו ל"תנאים האובייקטיביים" מעידה על המסירות לטבע שגילתה אנתרופולוגיה מסוימת, שבה האדם היה רגע פשוט ולכן, הוא עצמו, יצור טבעי.

בוודאי שבתקופות אחרות נשאלה ונענתה השאלה על טבע האדם מבלי לשים לב שמה שהגדיר אותו הייתה, דווקא, ההיסטוריות שלו, ולכן פעילותה המשנה את העולם ומשנה את עצמו. [29]

עלינו להכיר, מצד שני, שכפי שמתוך נוף ניתן לחדור לזירות המוצבות על ידי אופקים זמניים שונים (כלומר, ההתרחשות הרגילה של ההיסטוריון החוקר אירוע), כך גם קורה שבאותו אופק זמני, באותו רגע היסטורי, מתכנסות נקודות המבט של אלה שהם בני אותו זמן ולכן מתקיימים יחד, אבל הם עושים זאת מתוך נופי עיצוב שונים בשל הצטברויות זמניות לא הומוגניות. תגלית זו מסירה את נקודת המבט הנאיבית ממנה סבלו עד לפני זמן קצר מאוד, בהדגשת המרחק העצום בפרספקטיבה שמחזיקים הדורות. אלה, למרות שהם תופסים את אותה זירה היסטורית, עושים זאת מרמה מצבית וחווייתית שונה.

למרות שנושא הדורות טופל על ידי מחברים שונים (דְרוֹמֶל, לוֹרֶנְץ, פֶּטְרְסֶן, וֶקֶסְלֶר, פִּינְדָר, דְרֶרוּפ, מַנְהַיִים וכו'), אנו חייבים לְאוֹרְטֶגָה את קביעת נקודת התמיכה, בתיאוריית הדורות שלו, להבנת התנועה הפנימית של התהליך ההיסטורי. [30] אם רוצים לתת הסבר להתהוות האירועים, יהיה צורך לעשות מאמץ דומה לזה שבזמנו תרגל אֶרִיסְטוֹ כאשר בזכות המושגים של פוטנציאל ומימוש ניסה להסביר את התנועה. לא היה די בטיעון הנשען על התפיסה החושית על מנת להצדיק את התנועה, כפי שאין היום די בהסבר של ההתהוות ההיסטורית על ידי גורמים המוחלים על האדם במערכת יחסים שבה הוא מגיב כסביל פשוט, או בכל מקרה כגלגל תמסורת של סוכן שנותר מוחצן.

3. ההיסטוריה האנושית

ראינו שהכינון הפתוח של האדם מתייחס לעולם, לא רק במובן אונטי אלא אונטולוגי. בנוסף, שקלנו שבכינון פתוח זה שולט העתיד כפרו-יקט וכתכלית. כינון זה, מושלך ופתוח, מבנה את הרגע שבו הוא נתון, כך שבאופן בלתי נמנע נופו מוחל עליו כמצב נוכחי על ידי "הצטלבות" של שימורים והשלכות זמניות שבשום אופן אינן מסודרות כ"עכשיווים" ליניאריים, אלא כהתעדכנויות של זמנים שונים.

נוסיף כך: נקודת הייחוס במצב היא הגוף עצמו. בו מתקשר הרגע הסובייקטיבי שלו עם האובייקטיביות, ודרכו ניתן להבין אותו כ"פנימיות" או "חיצוניות" בהתאם לכיוון שהוא נותן לכוונתו, ל"מבטו". אל מול גוף זה נמצא כל-מה-שאינו-הוא, המזוהה כלא תלוי מיידית בהתכוונות העצמית אך כזה שניתן לפעול עליו באמצעות תיווך של הגוף עצמו. כך, העולם בכלל וגופים אנושיים אחרים הנמצאים בהישג ידו של הגוף

עצמו, ושיש לו רישום של פועלם, מציבים את התנאים שבהם הכינון האנושי מעצב את מצבו. תנאים מגבילים אלה קובעים את המצב ומוצגים כאפשריים לעתיד וביחס העתידי עם הגוף העצמי. באופן זה, ניתן להבין את המצב הנוכחי כניתן לשינוי בעתיד.

העולם נחווה כחיצוני לגוף, אבל גם הגוף נראה כחלק מהעולם, מכיוון שהוא פועל בו וממנו מקבל את פעולתו. כך, הגופניות היא גם תצורה זמנית, היסטוריה חיה המושלכת לפעולה, לאפשרות עתידית. הגוף הופך לתותבת של הכוונה, המגיב להצבה-לפנים-על-ידי-הכוונה, במובן הזמני ובמובן המרחבי. זמנית, ככל שהוא יכול לעדכן בעתיד את האפשרי של הכוונה; מרחבית, ככל שהוא ייצוג ודימוי של הכוונה. [31]

ייעודו של הגוף הוא העולם, ובהיותו חלק מהעולם, ייעודו הוא להשתנות. בהתרחשות זו, החפצים הם הרחבות של האפשרויות הגופניות, והגופים הזרים מופיעים כמכפילים של אפשרויות אלה, מפני שהם נשלטים על ידי כוונות המוכרות כדומות לאלה המפעילות את הגוף העצמי.

מדוע צריך כינון אנושי זה לשנות את העולם ולשנות את עצמו? בגלל מצב הסופיות והחסר הזמני-מרחבי שבו הוא נמצא ושאותו הוא רושם, בהתאם לתנאים שונים, ככאב (פיזי) וסבל (מנטלי). כך, התגברות על הכאב אינה פשוט תגובה חייתית, אלא תצורה זמנית שבה שולט העתיד, והיא הופכת לדחף יסודי של החיים למרות שאלה אינם נמצאים בדחיפות ברגע נתון. לכן, מלבד התגובה המיידית, הרפלקסיבית והטבעית, התגובה המושהית והבנייה כדי למנוע כאב מונעות על ידי הסבל מול הסכנה, והן מיוצגות-מחדש כאפשרויות עתידיות או כהווה שבהם הכאב נוכח בבני אדם אחרים. ההתגברות על הכאב מופיעה, אם כן, כפרויקט בסיסי המנחה את הפעולה. כוונה זו היא שאפשרה את התקשורת בין גופים וכוונות שונות במה שאנו מכנים "הכינון החברתי".

הכינון החברתי הוא עד כדי כך היסטורי כמו החיים האנושיים עצמם; הוא מכונן את החיים האנושיים. השינוי שלו הוא מתמיד אבל באופן שונה מזה של הטבע. בטבע לא מתרחשים השינויים הודות לכוונות. היא מוצגת כ"משאב" להתגברות על הכאב והסבל וכ"סכנה" לכינון האנושי, לכן ייעודו של הטבע עצמו הוא להיות מואנש, מכוון. והגוף, בהיותו טבע, בהיותו סכנה ומגבלה, נושא את אותו הייעוד: להיות בר-שינוי על ידי הכוונה, לא רק במיקום אלא בזמינות תנועתית; לא רק בחיצוניות אלא בפנימיות; לא רק בעימות אלא בהסתגלות...

העולם הטבעי נסוג, כטבע, ככל שהאופק האנושי מתרחב. הייצור החברתי נמשך ומתרחב, אבל המשכיות זו לא יכולה להתרחש רק בעקבות אובייקטים חברתיים אשר, כשלעצמם, למרות היותם נושאי כוונות אנושיות, לא יכלו (עד עתה) להמשיך להתפתח. ההמשכיות ניתנת על ידי הדורות האנושיים שאינם מוצבים "אחד לצד השני" אלא מתקיימת ביניהם אינטראקציה ושינוי הדדי. דורות אלה המאפשרים המשכיות והתפתחות הם מבנים דינמיים, הם הזמן החברתי בתנועה, שבלעדיו חברה הייתה נופלת למצב טבעי ומאבדת את הווייתה כחברה.

מצד שני, קורה שבכל רגע היסטורי מתקיימים יחד דורות מרמות זְמַנִיוּת שונות, משימור והשלכה שונים, ושלכן מעצבים נופי מצב שונים. הגוף וההתנהגות של ילדים וזקנים חושפים, עבור הדורות הפעילים, נוכחות שממנה באים ושאליה הולכים, ובתורם, עבור הקצוות של אותו יחס משולש, מיקומים של זְמַנִיוּת קיצונית גם כן. אבל מצב זה לעולם אינו נשאר דומם, כי בעוד שהדורות הפעילים מזדקנים והזקנים מתים,

הילדים משתנים ומתחילים לתפוס עמדות פעילות. בינתיים, לידות חדשות מכוננות מחדש באופן מתמיד את החברה.

כאשר, על ידי הפשטה, "עוצרים" את הזרימה הבלתי פוסקת, ניתן לדבר על "רגע היסטורי" שבו כל החברים הממוקמים באותה זירה חברתית יכולים להיחשב כבני אותו זמן, חיים באותו זמן (במה שנוגע לתיארוך), אבל מתבוננים בשותפות-בזמן לא הומוגנית (במה שנוגע לזמניותם הפנימית: זיכרון, פרויקט ונוף של מצב). למעשה, הדיאלקטיקה הדורית מתקיימת בין "רצועות" סמוכות יותר המנסות לתפוס את הפעילות המרכזית (ההווה החברתי) בהתאם לאינטרסים ולאמונות שלהן. באשר לרעיונות שמציבים הדורות בדיאלקטיקה, אלה מקבלים צורה ויסוד מהקדם-שיפוטים הבסיסיים של עיצובם העצמי, מה שכולל רישום פנימי של עתיד אפשרי.

לכל הדעות ברור שעם "דוגמית" או "אטום" מינימלי של הרגע ההיסטורי ניתן להבין תהליכים רחבים יותר (כביכול: "דינמיקות" מולקולריות של החיים ההיסטוריים). כמובן, יהיה צורך לפתח תיאוריה שלמה של ההיסטוריה. אין שום קשר בין מיזם שכזה לבין הגבולות שנקבעו לעבודה קטנה זו.

4. הדרישות המוקדמות של ההיסטוריולוגיה

אין זה מתפקידנו לפסוק באשר למאפיינים שצריכים להיות להיסטוריולוגיה כמדע. זהו תפקידם של ההיסטוריולוגים והאפיסטמולוגים. הדאגה שלנו הייתה מכוונת להציף את השאלות ההכרחיות להבנה היסודית של התופעה ההיסטורית הנראית "מבפנים", שבלעדיה ההיסטוריולוגיה יכולה להפוך למדע של ההיסטוריה במובן הפורמלי אבל לא למדע של הזְמַנִיוּת האנושית במובנה העמוק.

לאחר שהבנו את המבנה הזמני-מרחבי של החיים האנושיים ואת הדינמיקה החברתית-דורית שלהם, אנו מצויים בעמדה לומר כעת שללא תפיסת מושגים אלה לא תיתכן היסטוריולוגיה קוהרנטית. המושגים הללו הם בדיוק אלה ההופכים לדרישות מוקדמות הכרחיות של מדע העתיד של ההיסטוריה.

נשקול כמה רעיונות אחרונים. הגילוי של החיים האנושיים כפתיחות שבר את המחסומים הישנים שהיו קיימים בין "פנימיות" ו"חיצוניות" שהיו מקובלים על הפילוסופיות הקודמות. הפילוסופיות הקודמות אף לא סיפקו הסבר מספק על האופן שבו תופס האדם את המרחביות ואיך בכלל אפשרי שיפעל בה. שכן לקבוע שהזמן והמרחב הם קטגוריות של הידע, או כיוצא בזה, אינו אומר לנו מאומה על הכינון הזמני-מרחבי של העולם, ובמיוחד של האדם. בשל כך נותר הפער הזה פתוח, בלתי עביר עד כה, בין הפילוסופיה למדעים הפיזיקליים-מתמטיים. אלה האחרונים נתנו את דעתם המיוחדת בנוגע למרחביות ומשך חייו של האדם ושל התהליכים הפנימיים והחיצוניים שלו. החסרונות של הפילוסופיה הקודמת אפשרו, עם זאת, את אותה עצמאות פורה של המדעים הפיזיקליים-מתמטיים. הדבר הציב כמה קשיים להבנת האדם ומשמעותו, ולכן להבנת משמעות העולם, וכך התלבטה ההיסטוריולוגיה הפרימיטיבית באפלת מושגיה היסודיים. היום, לאחר שהבנו איך הוא הכינון המבני של החיים האנושיים וכיצד שוכנות הזְמַנִיוּת והמרחביות בכינון הזה, אנחנו במצב לדעת כיצד לפעול לעבר העתיד תוך יציאה מהיות-מושלך-לעולם "טבעי"; יציאה מקדם-היסטוריה של ההוויה הטבעית ויצירה מכוונת של היסטוריה עולמית, בעוד שהעולם הולך והופך לפרו-תזה של החברה האנושית.

הערות לדיונים היסטוריולוגיים

[1] "מילה זו – היסטוריולוגיה – משמשת כאן, לדעתי, בפעם הראשונה..." ובהמשך: "בהיסטוריוגרפיה ובפילולוגיה העכשוויות, בלתי מתקבל הפער הקיים בין הדיוק המשמש בהשגה או בטיפול בנתונים והאי-דיוק, יתרה מכך, העוני האינטלקטואלי בשימוש ברעיונות בונים. נגד מצב דברים זה בממלכת ההיסטוריה קמה ההיסטוריולוגיה. היא מונעת על ידי השכנוע שההיסטוריה, כמו כל מדע אמפירי, חייבת להיות בראש ובראשונה בנייה ולא 'צבירה' – כדי להשתמש במילה שֶׁהֶגֶל משליך פעם אחר פעם נגד ההיסטוריונים של זמנו. הסיבה שאלה יכלו להיות נגד הֶגֶל – בהתנגדותם לכך שהגוף ההיסטורי ייבנה ישירות על ידי הפילוסופיה – אינה מצדיקה את הנטייה, שהולכת ומתחזקת באותה מאה, להסתפק בהדבקה של נתונים. עם החלק המאה של מה שכבר מזמן נאסף ולוטש היה מספיק כדי לעבד משהו בעל מעמד מדעי הרבה יותר אותנטי ומהותי מכל מה שלמעשה מציגים לנו ספרי ההיסטוריה".
ח. אוֹרטֶגָה אי גָאסֶט, הַפִילוֹסוֹפיָה שֶׁל הַהִיסְטוֹרִיָה שֶׁל הֶגֶל וְהַהִיסְטוֹרִיוֹלוֹגִיָה, עמ' 61 ו-72 (J. Ortega y Gasset, La Filosofía de la Historia de Hegel y la Historiología, Revista de Occidente, febrero 1928. Inserto en Kant - Hegel - Scheler, Madrid, Alianza, 1982).

[2] הֶרוֹדוֹטוּס הִיסְטוֹרִיוֹת

[3] טִיטוּס לִיוִויוּס

[4] כדוגמה, הציטוט הבא: "אתחיל עבודה זו החל מהקונסולות של סֶרְגִיוּס גַלְבָּה בפעם השנייה, ומַטְיטוּס וִינִיוּס; כי סופרים רבים נתנו דין וחשבון על הדברים של אותם מאות השנים הראשונות, של שבע מאות ועשרים שנה אחרי ייסוד רומא, בעוד שניתן היה לכתוב את האירועים של העם הרומאי עם אותה רהיטות וחירות: אבל אחרי הקרב בְּאַקְטִיוּם, וכשבגלל השלום העולמי הצטמצמה לאחת בלבד האימפריה של העולם, נעלמו אותם שכלים פורחים, ואיתם האמת, שנפגעה בדרכים רבות". ק. ק. טָאקִיטוּס, הִיסְטוֹרִיוֹת, עמ' 1 (Cayo Cornelio Tácito, Historias, del manuscrito Mediceus II, de la Real Biblioteca Laurenziana. Trad. C. Coloma. Madrid, Librería de los sucesores de Hernando, 1913).

[5] וֶרְגִילִיוּס חי בין שנת 70 ל-19 לפנה"ס. המשורר מתחיל את יצירת המופת שלו לאחר שאוֹקְטַבְיוּס קֵיסָר, אחרי הקרב באַקְטִיוּם, מבסס את האימפריה. באותו זמן, וֶרְגִילִיוּס היה ידוען מוכר בזכות יצירותיו: הַבּוּקוֹלִיקוֹת והַגֵאוֹרְגִיקוֹת. אבל החל בעבודתו החדשה הוא זוכה לכל החסדים של הקיסר. כמובן שאין מדובר בחצרן כמו תַאוֹקְרִיטוּס או בשכיר חרב כמו פִּינְדָרוֹס אבל, בכל זאת, הוא מישהו שמְעוֹדָד בכיוון האינטרסים הרשמיים.
וֶרְגִילִיוּס שם באפוס של אִינֵיאַס את הגנאלוגיה של רומא. ההיסטוריה חוזרת לסוף מלחמת טרויה. האלים מנבאים לאִינֵיאַס שממנו יצא צאצא שישלוט בעולם. במגן שֶׁווּלְקָן מחשל לגיבור מופיעות התמונות ההיסטוריות של מה שיבוא, מגיעות עד לדמות המרכזית של קיסר אוֹגוּסְטוּס, קיסר שיביא את השלום העולמי.
אצל וֶרְגִילִיוּס, משמעות ההיסטוריה היא אלוהית כי האלים הם אלה שמכוונים את הפעולות האנושיות לעבר תוכניותיהם (כפי שקורה במקור ההשראה ההומרי שלו), אבל זה לא מונע שיפורש גורל כזה מהתוכניות הארציות של המשורר או של מגינו... במאה ה-14 תבוא הַקוֹמֶדְיָה הָאֱלֹהִית שבה משורר אחר יחזור לקו של וֶרְגִילִיוּס וישים אותו כמדריך בפלישותיו לטריטוריות מסתוריות, כך שהסמכות של המודל הזה תתחזק באופן משמעותי.

[6] הנה מקרה. באנציקליקה Divino Afflante Spiritu שניתנה על ידי פִּיוּס ה-12 מדובר על "הקשיים של הטקסט שעדיין לא נפתרו", בהתייחס לספר דניאל. אכן, גם אם קשיים אלה אינם מנויים, אנו יכולים להדגיש כמה מהם בעצמנו. הספר נשמר בשלוש שפות: עברית, ארמית ויוונית. החלקים העבריים והארמיים נכנסים לקנון היהודי של כתבי הקודש. החלק היווני הוכר על ידי הכנסייה הקתולית אשר, עם גרסת השבעים, התקבלה מהשליחים כחלק מכתבי הקודש שלהם. היהודים, בתורם, אינם מונים את דניאל בין הנביאים אלא בין כתבי הקודש. מצד שני, כמה נוצרים שהושפעו מכתבי הקודש שהוצאו לאור על ידי אגודות התנ"ך המאוחדות (על בסיס הגרסה של קַסְיוֹדוֹרוֹ דֶה רֵיינָה משנת 1569), נתקלים בדניאל ששונה למדי מזה של הקתולים, למשל זה של גרסת אֱלוֹיְנוֹ נַאקָר פוּסְטֶר וא. קוֹלוּנְגָה. וזה לא נראה כטעות פשוטה מכיוון שהגרסה של ק. דֶה רֵיינָה נבדקה על ידי סִיפְּרִיאָנוֹ דֶה וָלֶרָה (1602), ולאחר מכן באו הבדיקות של 1862, 1908 ו-1960. בגרסה הקתולית מופיעים קטעים ארוכים שאינם קיימים בפרוטסטנטית, כמו הדויטרוקנוניים (יוונית 3, 90-24) והנספח (יוונית 14-13). אבל הקשיים הגדולים יותר אינם במה שנאמר עד עכשיו, אלא בטקסט עצמו שמחזיר את סיפור דניאל שהובא לארמון המלכותי של בבל אחרי השנה

השלישית של יהויקים (כלומר 605 לפנה"ס). וזה קרה בגלות קודמת לשתיים שאנו מכירים היסטורית שהתרחשו ב-598 ו-587 לפנה"ס.

מדגיש בהערה לתנ"ך (מהדורה 23. פאולינס), המלומד מ. רֶבוּאֶלְטָה סַנְיוּדוֹ: "ההתייחסויות ההיסטוריות של ששת הפרקים הראשונים אינן תואמות למה שההיסטוריה אומרת לנו עליהם. לפי הטקסט בֶּלְשַׁאצַר הוא בנו ויורשו המיידי של נְבוּכַדְנֶאצַר, והמלך האחרון של השושלת. במציאות לנְבוּכַדְנֶאצַר היה כיורש את בנו אֱוִיל-מְרֹדַךְ (אֲבִיל-מַרְדּוּךְ, 562-560) וכיורש רביעי, לא שושלתי, את נְבוֹנָאִיד (נָבוּ-נָאִיד 556-539), אשר שיתף בכס המלוכה את בנו בֶּלְשַׁאצַר (בֵּל-שַׁזְּר). בבל נפלה סופית לידי כּוֹרֶשׁ, לא דָּרְיָוֶשׁ המדי, שאינו מוכר בהיסטוריה". פגם היסטורי זה לא ניתן לפרש ככפייה בחוסר תום לב אבל הוא אלמנט נוסף שמצטבר בעיוות הטקסט.

מצד שני, בחזון הנבואי של דניאל מסופר על רצף הממלכות שתחת אלגוריות מתאים לקרני החיה ושאינן אלא ממלכות אֶלֶכְסַנְדֶּר הַגְּדוֹל; סֶלֶוקוֹס הָרִאשׁוֹן נִיקָטוֹר; אַנְטִיוֹכוּס סוֹטֶר; אַנְטִיוֹכוּס הַשֵּׁנִי קַלִינִיקוֹס; סֶלֶוקוֹס הַשְּׁלִישִׁי קֶרַאוּנוֹס; אַנְטִיוֹכוּס הַשֵּׁנִי הַגְּדוֹל; סֶלֶוקוֹס הָרְבִיעִי פִילוֹפָּטֶר; הֶלְיוֹדוֹרוֹס וְדֶמֶטְרִיוּס הָרִאשׁוֹן סוֹטֶר. בעוד מפרשים בחופשיות אלגוריות אלה, ניתן לחשוב שהרוח הנבואית של דניאל מקדימה כמה מאות שנים, אבל כבר כשקוראים את ההסבר מופיעים ביטויים המתאימים ליותר משלוש מאות שנה אחרי. כך הוא אומר: "האיל בעל שתי הקרניים שראית הם מלכי מדי ופרס; השעיר הוא מלך יוון, והקרן הגדולה שבין עיניו היא המלך הראשון, בהישברה ובצאת במקומה קרניים אחרות, ארבעה מלכים יקומו באומה, אך לא בכוח כמוהו". באופן ברור, הוא מתייחס למאבק של האימפריה הפרסית נגד מקדוניה (334-331 לפנה"ס) והחלוקה של האימפריה החדשה במות אֶלֶכְסַנְדֶּר. דניאל מופיע מנבא אירועים שקורים 250 שנה אחרי, כאשר למעשה ההוספות הן כנראה מהמאה הראשונה לפנה"ס תחת השפעת המכבים או אולי, מאוחר יותר, תחת השפעה נוצרית. ב-11, 5-1 נכתב: "...יהיו עוד שלושה מלכים בפרס והרביעי יצבור עושר רב יותר מהאחרים; כאשר בגלל עושרו יהיה חזק, יקום נגד ממלכת יוון. אבל יקום בזו מלך אמיץ שישלוט בכוח גדול ויעשה כרצונו. וכאשר יהיה בגובהו תישבר ממלכתו ותתחלק לארבע רוחות; לא תהיה לצאצאיו, ולא עוד חזקה כפי שהייתה, כי תתחלק ותעבור לאחרים שונים מהם". אכן, היא התחלקה במות אֶלֶכְסַנְדֶּר (323 לפנה"ס) בין מצביאיו (לא צאצאיו) לארבע ממלכות: מצרים, סוריה, אסיה הקטנה ומקדוניה. בינתיים, במכבים, מדווח על אירועים היסטוריים אלה ללא מלאכותיות. אבל מכבים, שנכתב בעברית, נכתב כנראה בין 100 ל-60 לפנה"ס. לבסוף, ההבדלים במשמעות שניתנו לתרגומים השונים הם בולטים כמו במקרה של היהודי והקתולי שבדניאל 12-4: הראשון אומר "יעברו רבים ותרבה הדעת" (מהטקסט העברי שנבדק על ידי מ. ה. לֶטֶרִיס. תורגם לספרדית על ידי א. אוּסְקָה. הוצאת אֶסְטֶרֶיֵאס, בואנוס איירס, 1945), והשני מציג אותו כך: "רבים יתעו ותרבה הרשעות". העיוות ההיסטורי של דניאל מסיים בנתינת סמכות נבואית גדולה לספר זה, ולכן, יוֹחָנָן מִפַּטְמוֹס לוקח מחדש את שיטת האלגוריזציה שלו בהתגלות (במיוחד ב-17, 16-1); עם זה המודל העתיק מתחזק והעבודה החדשה מקבלת יוקרה.

[7] הפעילות של מניפולציה שיטתית של המידע היומיומי טופלה לא רק על ידי חוקרי הנושא והיסטוריוגרפים אלא גם על ידי סופרי בדיון שביניהם ג'ורג' אורוול ב-1984 שלו, נותן כמה מהתיאורים המושלמים ביותר.

[8] נקודת המבט שלנו לפיה נתפסת העובדה ההיסטורית לא כפי שהיא, אלא כפי שרוצים להבין אותה מוצדקת על ידי האמור ואינה נשענת על הפרספקטיבה הקאנטיאנית, השוללת את הידע של הדבר כשלעצמו, או על רלטיביזם ספקני ביחס לאובייקט של הידע ההיסטורי. במובן זה אמרנו במקום אחר: "כמובן שימשיכו להבין את התהליך ההיסטורי כהתפתחות של צורה שבסך הכל לא תהיה אלא הצורה המנטלית של מי שרואים כך את הדברים. ולא משנה לאיזה סוג של דוגמה פונים, כי הרקע שמכתיב הצטרפות כזו תמיד יהיה מה שרוצים לראות". הנוף האנושי (נכלל בלהאניש את העולם). סילו, עמ' 107 (Silo, El paisaje humano [inserto en Humanizar la Tierra], Planeta, Buenos Aires, 1989).

[9] נזכור, כדוגמה, את המקרה של שְׁלִימַן

[10] היסטוריונים רבים חשבו בתחומים אחרים כמו וֶורִינְגֶר, עם הפשטה והזדהות רגשית שלו המיושמת לחקר הסגנון באמנות. מכיוון שמחקר כזה חייב לפנות, בהכרח, לתפיסה של העובדה ההיסטורית, מחבר זה מפסכולג את תולדות האמנות (ומפסכולג את הפרשנויות ההיסטוריות של האמנותי), תוך עשיית הצהרה אלימה אך מודעת על נקודת המבט שלו עצמו. "הנה התוצאה של טעות מושרשת עמוק על מהות האמנות בכלל. טעות זו מוצאת את ביטויה באמונה, שאושרה על ידי מאות שנים, שתולדות האמנות הן תולדות היכולת האמנותית, ושהמטרה הברורה והקבועה של יכולת זו היא השחזור האמנותי של המודלים הטבעיים. בדרך זו, האמת והטבעיות הגוברות של המיוצג הוערכו כהתקדמות אמנותית. מעולם לא הועלתה שאלת

הרצון האמנותי, כי רצון זה נראה קבוע ובלתי ניתן לערעור. רק היכולת הייתה בעיית הערכה; לעולם לא, עם זאת, הרצון. האמינו, אפוא, באמת, שהאנושות הייתה זקוקה לאלפי שנים כדי ללמוד לצייר במדויק, כלומר, באמת טבעית; האמינו, באמת, שהייצור האמנותי נקבע בכל רגע על ידי התקדמות או נסיגה ביכולת. נשארה בלתי מורגשת ההכרה – כה קרובה עם זאת ואפילו מחייבת עבור החוקר שרוצה להבין מצבים רבים בתולדות האמנות – שיכולת זו היא רק היבט משני שמקבל למעשה את קביעתו וכללו מהרצון, גורם עליון ויחיד קובע. אבל המחקר הנוכחי בתחום האמנות לא יכול כבר – כפי שאמרנו – להתעלם מהכרה זו. עבורו חייבת להיות אקסיומטית המקסימה הבאה: ניתן היה לעשות כל מה שרצו, ומה שלא היה ניתן הוא כי לא היה בכיוון של הרצון האמנותי. הרצון, שקודם עבר כבלתי ניתן לערעור, הופך עכשיו לבעיה עצמה של המחקר, והיכולת נשארת מחוץ לקריטריון של ערך".
ג. וורינגר, מהות הסגנון הגותי, עמ' 18 ו-19 (G. Worringer, La esencia del estilo gótico, Revista de Occidente Argentina, Buenos Aires, 1948).

[11] ג'מבטיסטה ויקו (1668-1744).

[12] זוהי התמטיקה של החלק הראשון, השני והרביעי של עקרונות המדע החדש שלו על טבע האמות, שדרכם מתגלים עקרונות אחרים של המשפט הטבעי של העמים (G. Vico, Principi di scienza nuova d'intorno alla natura delle nazioni, per li quali si ritrovano altri principi del diritto naturale delle genti).

[13] ג'. ויקו, מדע חדש, עמ' 186 (G. Vico, Ciencia nueva, Aguilar, Buenos Aires, 1981).

[14] שם, עמ' 186, פסקה 342.

[15] ל. ג'יוסו, הפילוסופיה של ג.ב.ו. ותקופת הבארוק (L. Giusso, La filosofia de G.B.V. e l'etá barocca).

[16] יוהן גוטפריד הֶרדֶר

[17] למעשה מדובר בתפיסה "ביו-תרבותית" של ההיסטוריה, אבל לא פחות פילוסופית מכל אחרת. באשר לכינוי, וֹלטֶר

[18] אוגוסט קוֹמט

[19] א. קומט, שיח על הרוח הפוזיטיבית, שלייכר, פסקה 73. לא קיים בפסקה 73 של המהדורה הצרפתית של האגודה הפוזיטיביסטית הבינלאומית (A. Comte, Discours sur l'esprit positif, Schleicher).

[20] אוסוולד שְפֶנגְלֶר

[21] שקיעת המערב, א. שפנגלר, חלק I. מבוא (O. Spengler, La decadencia de Occidente, Espasa-Calpe, Madrid, 1976, I. Introducción).

[22] שנים מכריעות. א. שפנגלר (O. Spengler, Años decisivos, Espasa-Calpe, Madrid, 1982)

[23] ארנולד טוינבי (1899-1975).

[24] בהערה להֶגְיוֹנוֹת קַרְטֶזְיאָנְיִים, מ. פְרֶסאס עושה את התצפיות הבאות: "ההגיון החמישי עונה להתנגדות של הסוליפסיזם הטרנסצנדנטלי ויכול להיחשב – לפי דעת רִיקֶר – כשווה ערך והחלפה של האונטולוגיה של דֶקַארְט שמכניס בהגיון השלישי שלו באמצעות רעיון האינסופי ועל ידי ההכרה בהוויה בנוכחות עצמה של רעיון זה. בעוד שדֶקַארְט חורג מהקוגיטו הודות לפנייה זו לאלוהים, הוּסֶרל חורג מהאגו על ידי האלטר אגו; כך, אם כן, מחפש בפילוסופיה של האינטרסובייקטיביות את היסוד העליון של האובייקטיביות שדֶקַארְט חיפש באמיתות האלוהית. השווה פוֹל רִיקֶר, מֶחקר עַל הַהֶגְיוֹנוֹת הַקַרְטֶזְיאָנְיִים שֶל הוּסֶרל, בֶרֶבְיוֹ פִילוֹסוֹפִיק דֶה לוֹבֶן, 53 (1954), עמ' 77. בעיית האינטרסובייקטיביות כבר עלתה לְהוּסֶרל בהזדמנות הכנסת הרדוקציה. כחמש שנים אחרי הוא מרחיב את הרדוקציה לאינטרסובייקטיביות, בהרצאות על בעיות היסוד של הפנומנולוגיה, שניתנו בסמסטר החורף של 1910/11 בְּגֶטִינְגֶן. במספר הזדמנויות רומז הוּסֶרל להרצאות אלה שפורסמו עכשיו בכרך XIII של ההוּסֶרְלִיאָנָה, במיוחד השווה לוֹגִיקָה פוֹרְמָלִית וְטַרַנְסֶצֶנְדֶנְטָלִית, עמ' 215, הערה. שם הוא מכריז על התיאור הקצר של המחקרים שיופיעו בהֶגְיוֹנוֹת קַרְטֶזְיאָנְיִים; אבל מציין שיש מחקרים מיוחדים רבים וקשים, מפורשים, שהוא מקווה לפרסם בשנה

הבאה. כידוע, הוּסֶרְל לא הגיע לפרסם מחקרים מפורשים אלה על נושאים מיוחדים של האינטרסובייקטיביות...". א. הוּסֶרְל, הֶגיוֹנוֹת קַרְטֶזְיָאנִיִים, הערה עמ' 150 (E. Husserl, Meditaciones cartesianas, ediciones Paulinas, Madrid, 1979).

[25] ציטוט ערך "דאגה". ח. פֶרַטֶר מוֹרָה, מִילוֹן הַפִילוֹסוֹפְיָה (J. Ferrater Mora, Diccionario de Filosofía, Alianza, Madrid, 1984).

[26] "זוהי התזה המרכזית של הפרשנות הוולגרית של הזמן, התזה שהזמן הוא 'אינסופי', שעושה ברור באופן הפסקני ביותר את ההשטחה וההסתרה של הזמן העולמי, ואיתו של הזמניות בכלל, שמערבת פרשנות כזו. הזמן (עבור פרשנות זו), ניתן באופן מיידי כרצף בלתי פוסק של עכשיווים. כל עכשיו הוא גם כבר 'לפני רגע' או 'בעוד רגע'. אם האפיון של הזמן נצמד באופן ראשוני ובלעדי לרצף זה, לא ניתן, באופן רדיקלי, למצוא בו כשלעצמו שום התחלה או סוף. כל עכשיו אחרון הוא בתור עכשיו תמיד כבר 'בעוד רגע כבר לא', כלומר, זמן במובן של 'כבר לא עכשיו', של העבר; כל עכשיו ראשון הוא 'לפני רגע עדיין לא', כלומר, זמן במובן של 'עדיין לא עכשיו', של 'העתיד'. הזמן הוא, לפיכך, ו'משני הצדדים', ללא סוף. תזה זו על הזמן רק אפשרית על בסיס ההכוונה ל'בתוך עצמו' המרחף בריק של מהלך של עכשיווים 'לפני העיניים', שבו התופעה המלאה של העכשיו מוסתרת במה שנוגע לתיארוך, לעולמיות, למתיחות ולמיקום בצורה הייחודית של ה'הוויה שם' ומורדת לרמה של קטע בלתי מזוהה. אם תוך הפניית תשומת הלב ל'היות לפני העיניים' ול'לא להיות לפני העיניים', 'אחד חושב' את רצף העכשיווים 'עד הסוף', לא ניתן למצוא לעולם סוף. מכאן, שמחשיבה זו של הזמן עד הסוף חייבת לחשוב תמיד עוד זמן, מסיקים שהזמן הוא אינסופי." מ. הַיידֶגֶר, הַהֲוָיָה וְהַזְמַן, עמ' 457 (M. Heidegger, El ser y el tiempo, F. C. E., México, 1980).

[27] למרות הצהרתו של הוּסֶרְל: "...אין לי שום קשר עם החריפות ההיידגריאנית, עם אותו חוסר מדעיות גאוני". מצוטט על ידי א. קֶרֶן, כרך XV של הַהוּסֶרְלִיאָנוֹת (Cit. por Iso Kern, tomo XV de las Husserlianas).

[28] כה הכרחי הוא מושג ה"נוף" שהוא מופיע כמובן מאליו בהצהרות של הפיזיקאים בני זמננו. כך, שְרֶדִינְגֶר, כנציג מעולה של אלה, אומר לנו: "מהי החומר? איך הוא הסכמה המנטלית שלנו של החומר? השאלה הראשונה היא מגוחכת. (איך נוכל לומר מהו החומר – או, ליתר דיוק, מהי החשמל – אם מדובר בתופעות הניתנות לצפייה פעם אחת?). השנייה כבר מראה שינוי רדיקלי בגישה: החומר הוא דימוי של תודעתנו – לכן התודעה קודמת לחומר (למרות התלות האמפירית המוזרה של תהליכי החשיבה שלנו בנתונים הפיזיים של חלק מסוים של חומר: המוח שלנו). במחצית השנייה של המאה התשע עשרה, החומר נראה כמשהו קבוע, נגיש לחלוטין. הייתה מנה של חומר שמעולם לא נוצרה (לפחות, שהפיזיקאים ידעו) ושלעולם לא תוכל להיהרס. אפשר היה לאחוז בה בביטחון שלא תתאדה בין האצבעות. בנוסף, הפיזיקאים טענו שחומר זה היה כפוף לחלוטין לחוקים במה שנוגע להתנהגותו ולתנועתו. הוא נע בהתאם לכוחות שפועלים עליו, לפי מיקומיהם היחסיים, חלקי החומר שמקיפים אותו. אפשר היה לחזות את ההתנהגות, היא הייתה קבועה נוקשה לכל העתיד על ידי תנאי ההתחלה. כל זה היה נוח מאוד, לפחות במדע הפיזיקה, כל עוד היה מדובר בחומר חיצוני דומם. אבל אם אנחנו מחילים את זה על החומר שמרכיב את גופנו, או זה שמרכיב את גופם של חברינו, או אפילו את החתול או הכלב שלנו, עולה הקושי הידוע במה שנוגע לחופש הנראה של היצורים החיים להניע את איבריהם לפי רצונם. נדבר על זה מאוחר יותר. בינתיים אנסה להסביר את השינוי הרדיקלי ברעיונות על החומר שהתרחש במהלך חמישים השנים האחרונות. זה קרה בהדרגה ובלי שים לב, מבלי שמישהו רצה בכך. חשבנו שאנחנו עדיין נעים בתוך המסגרת הישנה ה'חומרנית' של הרעיונות, כאשר למעשה, כבר יצאנו ממנה". א. שְרֶדִינְגֶר, מַדָע וְהוּמָנִיזְם, עמ' 21 ו-22 (E. Schrödinger, Ciencia y humanismo, Tusquets, Barcelona, 1985).

[29] שום יצור טבעי, שום חיה גדול ככל שהיה כוח העבודה שלה וחברתי ככל שיהיה הסדר או המשפחה שלה, לא ייצר שינויים עמוקים כמו אלה שנעשו על ידי האדם. עמזאת, עובדה זו נראתה כלא נחשבת במשך זמן רב. אם היום, בחלק, כתוצאה מהמהפכה הטכנולוגית ומהשינויים שנעשו באופן הייצור, המידע והתקשורת, מכירים בפעילות כזו הרי ברור שעבור רבים זה נעשה בחוסר רצון תוך האפלתו עם ה"סכנות" שההתקדמות יוצרת לחיים. כך, הועברה הפסיביות הבלתי ניתנת להגנה של התודעה לתודעה אשמה על כך שהופרה סדר טבעי כביכול.

[30] איך היה אפשרי שתפיסה כזו עברה כמעט בלתי מורגשת בעולם ההיסטוריולוגיה היא אחת מאותן תעלומות גדולות, או יותר נכון טרגדיות, שמוסברות על ידי פעולה של קדם-שיפוטים תקופתיים הלוחצים בסביבה התרבותית. בתקופת השליטה האידיאולוגית הגרמנית, הצרפתית והאנגלו-סקסית, המחשבה של אורטגה קושרה לספרד שבניגוד להיום, צעדה נגד הכיוון של התהליך ההיסטורי. לרוע המזל, חלק מהמפרשים שלו עשו מאותה יצירה פורה, פרשנות קטנה ומעוניינת. מזווית אחרת,

אורטגה שילם ביוקר על המאמץ לתרגם לשפה נגישה, כמעט עיתונאית, נושאים חשובים של פילוסופיה. זה מעולם לא נסלח לו על ידי השליטים של היוהרה האקדמית של העשורים האחרונים.

[31] ראה מאותו מחבר את פְּסִיכוֹלוֹגְיָה שֶׁל הַדִּמּוּי (Silo, Psicología de la imagen)

מיתוסי-שורש אוניברסליים

הבהרה

מאז ימי קדם התקיים הרצון להגדיר את המיתוס, את האגדה ואת המשל, ולהבחין בין סיפור או תיאור בלתי סביר לבין תיאור הנחשב לאמין. נעשתה עבודה רבה בניסיון להוכיח כי המיתוסים הם לבוש סמלי של אמיתות יסוד, או המרה של כוחות קוסמיים לישויות בעלות כוונה. נטען כי מדובר בהִשְׁתַּנּוּיוֹת שבהן דמויות היסטוריות מעורפלות מתעלות לדרגת גיבורים או אלים. פותחו תיאוריות שנועדו להצביע על מציאות אובייקטיבית המסתתרת מאחורי עיוותי התבונה, ונערכו מחקרים שמטרתם לחשוף קונפליקטים פסיכולוגיים עמוקים המשתקפים בהשלכות אלו. כך, אותה עבודה עצומה התבררה כמועילה, שכן היא סייעה לנו להבין, כמעט כבתנאי מעבדה, כיצד מיתוסים חדשים נאבקים בישנים כדי לזכות במרחב משלהם.

אפילו בתיאוריות מדעיות ניתן להבחין שכאשר הן מתנתקות מן התחום הראוי להן ומתחילות להתקיים ללא ביסוס מוכח, הרי שהדבר נובע מכך שהן כבר התמקמו ברמת האמונה החברתית וקיבלו את הכוח הפלסטי של הדימוי, כוח שהוא חיוני כנקודת ייחוס ומכריע בהכוונת התנהגויות. בדימוי חדש זה, הפורץ אל התודעה, ניתן לראות גלגולים של מיתוסים עתיקים שהתחדשו בעקבות שינוי הנוף החברתי, לו נדרש מענה בהתאם לדרישות הזמן.

מערכת המתחים החיוניים שעָם נתון לה מתורגמת לדימוי, אך אין די בכך כדי להסביר את התופעה כולה, אלא אם חושבים במונחים פשטניים של אתגר ותגובה. חשוב להבין כי בכל תרבות, קבוצה ואף פרט, קיים זיכרון, הצטברות היסטורית שעל בסיסה מפורש העולם שבו חיים. פרשנות זו היא שמעצבת עבורנו את הנוף, אשר אף שהוא נתפס כחיצוני, הוא צבוע במתחים החיוניים המתרחשים ברגע היסטורי נתון או שהתרחשו בעבר הרחוק, ואשר באופן שיורי מהווים חלק מן הסכמה הפרשנית של המציאות הנוכחית. כאשר אנו מזהים את המתחים ההיסטוריים הבסיסיים של עם מסוים, אנו מתקרבים להבנת האידיאלים, החששות והתקוות שלו, שאינם מופיעים באופק שלו כרעיונות מופשטים וקרים, אלא כדימויים דינמיים הדוחפים התנהגויות לכיוון זה או אחר.

מובן כי רעיונות מסוימים יתקבלו בקלות רבה יותר מאחרים, ככל שהם קשורים באופן הדוק יותר לנוף התרבותי הנדון. רעיונות אלה נחווים בעוצמת מחויבות ואמת הדומה לזו הקיימת באהבה ובשנאה, שכן הרישום הפנימי שלהם ודאי עבור מי שחווה אותם, גם כאשר נעדרת מהם הצדקה אובייקטיבית.

לדוגמה, פחדיהם של עמים מסוימים תורגמו לדימויים של עתיד מיתי שבו הכול מתמוטט. האלים נופלים, השמיים, הקשת בענן והמבנים קורסים; האוויר הופך לא ראוי לנשימה והמים למורעלים; עץ העולם הגדול, האחראי לאיזון האוניברסלי, מת, ואיתו בעלי החיים ובני האדם. ברגעים קריטיים תרגמו עמים אלה את המתחים שלהם באמצעות דימויים מטרידים של זיהום וחתירה, אך דימויים אלה עצמם דחפו אותם, בשעותיהם הטובות ביותר, "לבנייתי" יציבות בתחומים רבים. עמים אחרים עוצבו על ידי הרישום הכואב של הדרה ושל גירוש מגן עדן אבוד, וגם דימוי זה דחף אותם לשאיפה מתמדת לשיפור ולידע, במאמץ להגיע אל מרכז הדעת. יש עמים הנראים מסומנים באשמה על שהרגו את אלוהיהם, ואחרים חווים את עצמם

מושפעים מתפיסה רב-גונית ומשתנה; תפיסות אלו הובילו את הראשונים לחיפוש אחר גאולה באמצעות פעולה, ואת האחרונים למסע רפלקטיבי אחר אמת קבועה וטרנסצנדנטית.

בדברים אלה אין כוונתנו ליצור סטריאוטיפים, שכן תצפיות חלקיות מסוג זה אינן מסבירות את העושר החריג של ההתנהגות האנושית. מטרתנו היא להרחיב את נקודת המבט הרווחת על המיתוסים ועל התפקיד הפסיכו-חברתי שהם ממלאים

כיום תרבויות נפרדות הולכות ונעלמות, ועימן גם המורשת המיתית שלהן. ניתן להבחין בשינויים עמוקים בקרב חברי קהילות שונות, כאשר הם נתונים להשפעות לא רק של מידע וטכנולוגיה, אלא גם של מנהגים, הרגלים, ערכים, דימויים ודפוסי התנהגות, לעיתים מבלי לייחס חשיבות למקורם. בתהליך העברה זה אין אפשרות להימנע מהעברתם של חרדות, תקוות והצעות לפתרון, אשר גם כאשר הן מקבלות ביטוי בתיאוריות או בניסוחים פחות או יותר מדעיים, נושאות עימן מיתוסים עתיקים שאינם מוכרים עוד לאזרח העולם העכשווי.

בהתקרבנו אל המיתוסים הגדולים, ביקשנו להשיב ולהדגיש את ערכם של העמים מנקודת המבט של הבנת אמונות היסוד שלהם. בעבודה זו לא עסקנו בסיפורים ובאגדות היפים המתארים את עלילותיהם של חצאי-אלים ובני תמותה יוצאי דופן. הגבלנו את עצמנו למיתוסים שבהם הגרעין נתפס בידי האלים, אף שלאנושות יש תפקיד חשוב במארג זה. ככל האפשר, נמנענו מערבוב סוגיות של פולחן, בהתחשב בכך שכבר אין מבלבלים בין הדת המעשית והיומיומית לבין הדימויים הפלסטיים של המיתולוגיה הפואטית.

מצד שני, ניסינו להתייחס לטקסטים המקוריים של כל מיתולוגיה כנקודת התייחסות לעיבודים שלנו, דבר שגרם לנו לבעיות רבות. כך, לדוגמה, ניתן לומר שהעושר המיתולוגי של התרבויות הכרתית והמיקנית נכלל בפרק כללי בשם "מיתוסים יווניים-רומיים" דווקא משום שלא היו בידינו טקסטים מקוריים מתרבויות אלה. כך קרה גם עם המיתוסים האפריקאים, האוקיאניים ובמידה מסוימת גם האמריקאים. בכל מקרה, ההתקדמות שמחוללים אנתרופולוגים ומומחים למיתוסים השוואתיים גורמת לנו לחשוב על עבודה עתידית שתתבסס על תגליותיהם.

כותרת ספר זה, מיתוסי שורש אוניברסליים, מחייבת כמה הבהרות. אנו מתייחסים ל"מיתוס-שורש" כאל מיתוס אשר עבר מעם לעם ושמר על רציפות מסוימת בעלילתו המרכזית, גם כאשר חלו לאורך הזמן שינויים בשמות הדמויות, בתכונותיהן ובנוף שבו מתרחשת העלילה. העלילה המרכזית, שאותה אנו מכנים "גרעין הרעיון", חווה אף היא שינויים, אך בקצב איטי יחסית לזה של מרכיבים הנחשבים משניים. משום כך, כאשר לא הבאנו בחשבון את שינויי מערכת הייצוג המשנית, גם לא ראינו לנכון להכריע את מיקומו של המיתוס ברגע המדויק שבו הופיע. שאיפה הפוכה אינה יכולה להיתמך, שכן לא ניתן לתארך את מקורו של מיתוס לנקודת זמן מדויקת. בכל מקרה, המסמכים והשרידים ההיסטוריים הם המעידים על קיומו של המיתוס, והם נופלים תמיד בתוך טווח תיארוך משוער בלבד.

מן הצד האחר, נראה כי בנייתו של מיתוס אינה פרי יצירתו של מחבר יחיד, אלא תוצאה של דורות עוקבים של מחברים ופרשנים, הפועלים על חומר שהוא מטבעו בלתי יציב ודינמי. ממצאי הארכאולוגיה, האנתרופולוגיה והפילולוגיה, הפועלות כיום כתחומי עזר למיתולוגיה השוואתית, מראים לנו כי מיתוסים מסוימים שנחשבו בעבר לייחודיים לתרבות אחת השתייכו למעשה לתרבויות קדומות יותר, או לתרבויות בנות-זמנן שמהן קיבלה התרבות המאוחרת את השפעתה. בהתאם לכך, לא שמנו דגש מיוחד על מיקומם

הכרונולוגי של המיתוסים, אלא על מידת החשיבות שנראה כי רכשו בתרבות מסוימת, גם כאשר תרבות זו מאוחרת לאחרת שבה אותו גרעין רעיוני כבר פעל.

ברור, עם זאת, שעבודה זו אינה מתיימרת להיות לא ליקוט, לא השוואה ולא סיווג על פי קטגוריות קבועות מראש, אלא ניסיון להעלות על פני השטח גרעיני רעיונות מתמידים ופעילים במרחבים ובתקופות היסטוריות שונות. ניתן לטעון כנגדה כי שינויי ההקשרים התרבותיים משנים גם את הביטויים והמשמעויות הניתנים למיתוסים. אך דווקא משום כך בחרנו במיתוסים אשר זכו לחשיבות רבה יותר בתרבות ובזמן מסוימים, גם כאשר בהקשרים אחרים הם התקיימו מבלי למלא תפקיד פסיכו-חברתי משמעותי.

באשר למיתוסים מסוימים המופיעים בנקודות שלכאורה אינן מחוברות ושומרים ביניהם על דמיון ניכר, יש צורך בבדיקה מעמיקה כדי לקבוע אם אכן התרחש ניתוק היסטורי ביניהם. בתחום זה ההתקדמות מהירה מאוד, וכיום כבר קשה לטעון, למשל, שתרבויות אמריקה היו זרות לחלוטין לאלו של אסיה. ניתן לשער שכאשר התרחשו ההגירות דרך מצר ברינג, לפני יותר מעשרים אלף שנה, לעמי אסיה עדיין לא היו מיתוסים מפותחים, ואלו קיבלו אופי מובחן רק לאחר התיישבות השבטים. עם זאת, המצב הטרום-מיתי היה דומה בקרב העמים המוזכרים כאן, ואולי בו מצויות תבניות שאף שהתפתחו באופן בלתי שווה במסגרות תרבותיות שונות, שמרו על דפוסים משותפים מסוימים. כך או כך, דיון זה טרם מוצה, ומוקדם להצטרף לאחת מן ההשערות המתחרות כיום. מבחינתנו, חשיבותו של המיתוס אינה טמונה במידת מקוריותו, אלא, כפי שצוין לעיל, במשקל שיש לו בתרבות מסוימת.

זהו הַחֵטֶף של אותן ישויות שלא הובנו בטבען הפנימי, כוחות אדירים שיצרו את כל הידוע ואת מה שעדיין נסתר מן הידיעה.

זוהי הרפסודיה של טבעם החיצוני של האלים, של הפעולה שנראתה וְהוּשְׁרָה בפי בני אדם, אשר יכלו להתמקם במצפה הקודש.

זהו מה שהופיע כאות שנקבע בזמן הנצח, בעל הכוח לערער את הסדר, את החוקים ואת השפיות השברירה. מה שבני התמותה ייחלו שהאלים יעשו; מה שהאלים דברו בפי בני האדם.

א. מיתוסים שׁוּמֶרְיִים–אַקָּדְיִים

גִּילְגָּמֶשׁ (שירת אדון קוֹלָאבּ)

גִּילְגָּמֶשׁ ובריאת כפילו[1]

זה אשר ידע הכול והבין את מעמקי הדברים, זה אשר ראה הכול ולימד הכול, זה אשר הכיר את ארצות העולם, הוא היה גִּילְגָּמֶשׁ האדיר. הוא בנה את חומות אוּרוּכ , יצא למסע ארוך וידע את כל אשר אירע לפני המבול. בשובו חקק את כל גבורותיו על אבן זיכרון.

מפני שהאלים הגדולים בראו אותו, שני שלישים מגופו היו אל ושליש אחד אדם. כאשר נלחם בכל הארצות, חזר לאוּרוּכ, מולדתו. אך האנשים רטנו בשנאה, שכן גִּילְגָּמֶשׁ לקח את מיטב הצעירים למעשי גבורתו ומשל ביד ברזל. על כן הלכו האנשים להביא את תלונותיהם לפני האלים, והאלים אל אֲנוּ. אֲנוּ העלה את התלונה לפני אֲרוּרוּ ואמר לה: "הו אֲרוּרוּ, בוראת האנושות, עשי אדם נוסף בדמות גִּילְגָּמֶשׁ, עשי העתק של גִּילְגָּמֶשׁ, כדי שכאשר ייפגשו השניים ילחמו זה בזה ואיש לא יטריד עוד את עירנו". האלה אֲרוּרוּ התרכזה בתוך עצמה, הרטיבה את ידיה, ובלקחה חומר יצרה ממנו את אֶנְכִּידוּ האמיץ. הגיבור נולד כשגופו מכוסה שיער עבה כשעורה בשדות.[2] הוא לא ידע דבר על בני האדם או על הארצות, ותבונתו הייתה סגורה. כחיה פראית ניזון מעשבים ושתה ממי המעיינות יחד עם העדרים.

לימים מצא צייד את אֶנְכִּידוּ ופניו התכווצו מפחד. הוא פנה אל אביו וסיפר לו על מעשי הגבורה שראה את האיש הפראי מבצע. הזקן שלח אז את בנו לאוּרוּכ לבקש עזרה מגִּילְגָּמֶשׁ.

כאשר שמע גִּילְגָּמֶשׁ את הסיפור מפי הצייד, המליץ לו לקחת משרתת יפה מן המקדש, בת השמחה, ולהביאה עימו ולהעמידה בהישג ידו של הפולש. "כך, כאשר יראה את הנערה, יישבה בקסמיה וישכח את חיותיו, והחיות לא יכירו אותו עוד". כך דיבר המלך, והצייד פעל על פי ההוראות והגיע בתוך שלושה ימים אל מקום המפגש. עבר יום ועוד יום עד שהחיות הגיעו אל המעיין לשתות. אחריהן הופיע הפולש וראה את המשרתת יושבת. כאשר קמה והלכה במהירות אליו, נשבה אֶנְכִּידוּ ביופייה. שבעה ימים היה עימה, ולאחר מכן החליט לשוב אל עדרו, אך העזים ועדר המדבר התרחקו ממנו. אֶנְכִּידוּ לא יכול עוד לרוץ, אך תבונתו נפתחה והוא החל לחשוב ולהרגיש כאדם. הוא שב וישב לצד האישה, והיא אמרה לו: "מדוע אתה חי עם העדר כפראי? בוא, אוביל אותך אל אוּרוּכ, אל מקדש אֲנוּ ואִישְׁתַּר ,אל גִּילְגָּמֶשׁ אשר איש אינו מנצח". הדברים מצאו חן בעיני אֶנְכִּידוּ, כי ליבו ביקש יריב וידיד גם יחד. הוא הניח לצעירה להוביל אותו אל המרעה הפורה, שבו נמצאים האורוות והרועים. הוא ינק את חלב החיות ולא הכיר לחם ויין, עד שהנערה נתנה לו לטעום. השפחה הקדושה משחה אותו בשמנים, ספר גילח את גופו, והוא, לבוש כמלך צעיר, לקח את חניתו ויצא להילחם בחיות הפרא. כך שחרר את הרועים ואפשר להם לישון ללא חשש. אז הגיע שליח אל אֶנְכִּידוּ וביקש את עזרתו לשים קץ לעוולותיו של גִּילְגָּמֶשׁ, מלך אוּרוּכ. אֶנְכִּידוּ התמלא זעם והבטיח לשנות את סדר הדברים.

גִּילְגָּמֶשׁ ראה בחלומו את הפראי והבין כי בקרב יבואו השניים לידי הבנה. לפיכך, כאשר חסם יריבו את דרכו, הסתער עליו בכוח השור הפראי. האנשים התקהלו סביב וצפו במאבק העז, וחגגו את הדמיון שבין אֶנְכִּידוּ למלך. לפני בית האספה נלחמו, הפכו דלתות לרסיסים והרסו קירות. כאשר הצליח המלך להפיל את אֶנְכִּידוּ ארצה, נרגע זה והילל את גִּילְגָּמֶשׁ. אז התחבקו השניים וכרתו ברית ידידות.

יער הארזים

לגִּילְגָּמֶשׁ היה חלום, ואֶנְכִּידוּ אמר: "חלומך פירושו שייעודך להיות מלך, אך לא בן אלמוות. היה, אם כן, צודק עם המשרתים אותך, היה צודק בעיני האל שַׁמַשׁ . השתמש בכוחך לשחרר ולא לדכא". גִּילְגָּמֶשׁ שקל מחדש את חייו וגילה כי לא מילא את ייעודו. על כן אמר לאֶנְכִּידוּ: "עלי ללכת אל ארץ החיים, אל המקום שבו צומחים הארזים, ועלי לכתוב את שמי על המצבה שעליה חקוקים שמותיהם של הראויים לתהילה".

אֶנְכִּידוּ נעצב, שכן כבן ההרים הכיר את הדרכים המובילות ליער הארזים. הוא חשב: "עשרת אלפים פרסאות יש ממרכז היער לכל כיוון מכניסתו. בליבו חי חוּמְבַּבָּה) ששמו פירושו 'עוצמה מפלצתית'). הוא נושף רוח אש וזעקתו היא הסערה".

אך גִּילְגָּמֶשׁ כבר החליט ללכת אל היער כדי לשים קץ לרוע שבעולם, רועו של חוּמְבַּבָּה. ונחוש כפי שהיה, אֶנְכִּידוּ התכונן להדריכו, אך לא לפני שהזהירו מפני הסכנות. "לוחם אדיר, שאינו ישן לעולם", אמר, "שומר על הכניסות. רק האלים הם בני אלמוות, והאדם אינו יכול להשיג חיי נצח ואינו יכול להילחם בחוּמְבַּבָּה".

גִּילְגָּמֶשׁ התמסר לשַׁמַשׁ, אל השמש, וממנו ביקש עזרה במשימה. הוא זכר את גופות האנשים שראה צפות בנהר כאשר הביט מחומות אוּרוּכּ, גופות אויבים וידידים, מוכרים ובלתי מוכרים. אז חש את סופו שלו, ובהביאו למקדש שני גדיים, אחד לבן ללא רבב ואחד חום, אמר לשַׁמַשׁ: "האדם מת ללא תקווה, ועלי למלא את ייעודי. דרך ארוכה מובילה אל המתחם הסגור של חוּמְבַּבָּה. מדוע, שַׁמַשׁ, מילאת את ליבי בתקווה למשימה זו אם אין אפשרות להגשימה?" והרחום שַׁמַשׁ קיבל את המנחות ואת דמעותיו של גִּילְגָּמֶשׁ וכרת עימו ברית איתנה.

לאחר מכן נתנו גִּילְגָּמֶשׁ ואֶנְכִּידוּ הוראות לאומנים שיצקו את כלי נשקם. המומחים הביאו את הכידונים והחרבות, את הקשתות והגרזנים. כלי הנשק של כל אחד שקלו עשר פעמים שלושים שקלים, והשריון תשעים נוספים. הגיבורים יצאו לדרך, וביום אחד הלכו חמישים פרסאות. בשלושה ימים עשו דרך כה רבה כפי שעושים נוסעים בחודש ושלושה שבועות. עוד בטרם הגיעו לשער היער היה עליהם לחצות שבעה הרים. לאחר שסיימו את הדרך מצאו את השער, שגובהו שבעים אמות ורוחבו ארבעים ושתיים. כך היה השער המרהיב, אשר לא הרסו בשל יופיו. היה זה אֶנְכִּידוּ שהסתער ודחף אותו בידיו בלבד עד שפתחו לרווחה. אחר כך ירדו אל תחתית ההר הירוק. דוממים התבוננו בהר הארזים, משכן האלים. שם כיסו השיחים את המדרון. ארבעים שעות עמדו מוקסמים, מביטים ביער ורואים את הדרך המפוארת שבה עובר חוּמְבַּבָּה אל מעונו...

חשכה ירדה וגִּילְגָּמֶשׁ חפר באר. בפזרו קמח ביקש מן ההר חלומות טובים. יושב על עקביו, ראשו על ברכיו, חלם, ואֶנְכִּידוּ פירש את חלומותיו כמבשרי טוב. בלילה שלאחר מכן ביקש גִּילְגָּמֶשׁ חלומות טובים עבור אֶנְכִּידוּ, אך החלומות ששלח ההר היו מבשרי רעות. לאחר מכן לא התעורר גִּילְגָּמֶשׁ, ורק במאמץ הצליח

אֶנְכִּידוּ להעמידו על רגליו. עטויי שריון רכבו על הארץ כאילו לבשו בגדים קלים. הם הגיעו אל הארז העצום, וידיו של גִּילְגָּמֶשׁ, המניפות את הגרזן, הפילו אותו.

חוּמְבַּבָּה יצא ממעונו ונעץ את עין המוות בגִּילְגָּמֶשׁ. אך שַׁמַּשׁ, אל השמש, הקים כנגדו סופות נוראות: הציקלון והסערה המסתחררת. שמונה רוחות סערה הושלכו על חוּמְבַּבָּה, עד שלא יכול היה להתקדם או לסגת, בעוד גִּילְגָּמֶשׁ ואֶנְכִּידוּ כורתים את הארזים כדי לחדור לתחומו. לבסוף התייצב חוּמְבַּבָּה כנוע ומפוחד בפני הגיבורים. הוא הבטיח כבוד רב, וגִּילְגָּמֶשׁ כמעט ונענה, בהניחו את נשקו, אך אֶנְכִּידוּ התערב: "אל תקשיב לו! לא, ידידי, הרוע מדבר מפיו. עליו למות בידינו!" בעקבות אזהרת חברו התאושש גִּילְגָּמֶשׁ. הוא לקח את הגרזן ושלף את החרב ופצע את חוּמְבַּבָּה בצווארו, בעוד אֶנְכִּידוּ עושה כן גם הוא, עד שבפעם השלישית נפל חוּמְבַּבָּה ומת. דומם ומת. אז כרתו את ראשו מצווארו, וברגע זה התחולל התוהו ובוהו, שכן זה שנפל היה שומר יער הארזים. אֶנְכִּידוּ כרת את עצי היער ועקר את שורשיהם עד גדות הפרת. לאחר מכן עטף את ראש המנוצח בתכריך והציגו לפני האלים. כאשר ראה אֶנְלִיל , אדון הסערה, את גופתו חסרת החיים של חוּמְבַּבָּה, לקח בזעמו מן המחללים את הכוח והתהילה שהיו אמורים להיות שלהם, ונתנם לאריה, לברברי ולמדבר. אז יצאו שני הידידים מיער הארזים.

גִּילְגָּמֶשׁ רחץ את גופו והשליך הרחק את בגדיו המוכתמים בדם, ולבש בגדים טהורים. כאשר נצץ כתר המלוכה על ראשו, שמה עליו האלה אִישְׁתַּר את עיניה. אך גִּילְגָּמֶשׁ דחה אותה, שכן כל בעליה אבדו והיא הורידה אותם לעבדות המבישה ביותר באמצעות האהבה. כך אמר לה: "את בית הרוס שאינו מגן מן הסערה, את תכשיטי ארמונות שנבזזו בידי גנבים, את רעל המוסווה במטעמים, את יסוד האבן הרכה, את הכישוף הנוטש ברגע הסכנה, את הסנדל הגורם למעידה במרוץ".

השור השמיימי, מות אֶנְכִּידוּ והירידה אל השאול

זועמת פנתה הנסיכה אִישְׁתַּר אל אביה אֲנוּ ואיימה לשבור את שערי השאול כדי להוציא מהם צבא מתים גדול ממספר החיים. כך צעקה: "אם לא תשליך על גִּילְגָּמֶשׁ את השור השמימי, אעשה זאת בעצמי". אֲנוּ נעתר לה בתמורה להבטחת פוריות השדות למשך שבע שנים, וברא מיד את השור השמיימי, שירד אל הארץ. בהסתערותו הראשונה הרג שלוש מאות איש, ובשנייה נפלו מאות נוספים. בשלישית הסתער על אֶנְכִּידוּ, אך זה אחז בקרניו, קפץ עליו והכניעו. בעוד החיה פולטת קצף דמי מפיה, החזיק בה אֶנְכִּידוּ, וכבר על סף התמוטטות צעק: "גִּילְגָּמֶשׁ, הבטחנו לאלים להנציח את שמותינו. נעץ את חרבך בגוף אויבנו!" אז הסתער גִּילְגָּמֶשׁ והרג את השור השמיימי, בנועצו את חרבו החדה בין הקרניים והעורף. מיד הוציאו הידידים את הלב הפועם והציעו אותו לשַׁמַּשׁ. אך אִישְׁתַּר עלתה אל החומה הגבוהה ביותר של אוּרוּכ, ומשם הטיחה קללה בגִּילְגָּמֶשׁ. כאשר שמע אֶנְכִּידוּ את צעקות הנסיכה, לא יכול היה לרסן את זעמו וחתם את גורלו כאשר קרע את איברי המין של השור השמיימי והשליכם אל פני האלה.

עם בוא היום חלם אֶנְכִּידוּ חלום. בחלום היו האלים מכונסים במועצה: אֲנוּ, אֶנְלִיל, שַׁמַּשׁ ואֵאָה . הם דנו במות חוּמְבַּבָּה והשור השמיימי וגזרו כי מבין שני הידידים, אֶנְכִּידוּ הוא שצריך למות. הוא התעורר וסיפר את אשר ראה, ושב ונרדם. אז סיפר כך: "כלי הנגינה של גִּילְגָּמֶשׁ נפלו אל מתחם גדול. הוא חיפש אותם אך לא הצליח להגיע אל המעמקים שבהם היו. בידיו חיפש את הנבל והחליל, וברגליו ניסה לגעת בהם. יושב מול המתחם המחבר לעולמות התחתונים בכה גִּילְגָּמֶשׁ מרה, מתחנן שמישהו יביא את כליו ממעמקי השאול. אז

אמרתי: 'אני ארד לחפש את חלילך'. מיד נפתח הבור המוביל לשאול וירדתי. עבר זמן, וגִילְגָמֶשׁ המצטער התחנן: 'הלוואי שאֶנְכִּידוּ ישוב וידבר עימי'. רוחי עלתה מן המעמקים כמשב רוח, ושני האחים דיברו. הוא שאל: 'אתה שמכיר את העולם התחתון, אמור לי אם ראית שם את מי שמתו בזעם הקרבות ואת אלה שמתו נטושים בשדות'. ואני השבתי: 'זה שמת בקרב נתמך בידי הוריו, אך זה שגופתו ננטשה בשדות אין לו מנוחה בשאול. ראיתי גם את מי שנודד בלי שרוחו תיזכר; הוא משוטט תמיד חסר מנוחה וניזון מן הפסולת שהאנשים משליכים'". שני האחים נותרו בדממה.[3]

אֶנְכִּידוּ חלה ומת. אז אמר גִילְגָמֶשׁ: "לסבול. לחיים אין משמעות אחרת מאשר למות. האמות אני כאֶנְכִּידוּ? עלי לחפש את אוּתְנַפִּישְׁתִּים , המכונה 'הרחוק', כדי שיסביר כיצד הגיע להיות בן אלמוות. תחילה אביע את אבלי, אחר כך אלבש עור אריה, ובקריאתי אל סִין אצא לדרך".

גִילְגָמֶשׁ עבר בכל הדרכים עד שהגיע אל ההרים, עד לשערי השמש עצמם. שם עצר מול אנשי-העקרב, השומרים האיומים של שערי השמש, ושאל על אוּתְנַפִּישְׁתִּים: "ברצוני לשאול אותו על המוות ועל החיים". אנשי-העקרב ניסו להניאו מן המשימה. "מי שנכנס להר אינו רואה עוד אור", אמרו. אך גִילְגָמֶשׁ ביקש שיפתחו לו את שער ההר, ולבסוף נענו. שעות רבות הלך באפלה העמוקה, עד שראה מרחוק אור. משהגיע אליו יצא אל מול השמש. מוכה סנוורים הצליח לראות גן עצום. הוא הלך בשבילים שבהם הולכים האלים, עד שמצא עץ ששלשלו ענפיו אבן החן הכחולה המהול, ומהם תלו פירות של אודם.

לבוש בעור אריה ואוכל בשר חיות, נדד גִילְגָמֶשׁ בגן מבלי לדעת לאיזה כיוון לפנות. כאשר ראה אותו שַמַש, אמר לו בחמלתו: "כאשר בראו האלים את האדם שמרו לעצמם את האלמוות. את החיים שאתה מחפש לא תמצא לעולם".

גִילְגָמֶשׁ המשיך בדרכו עד שהגיע אל החוף, ושם מצא את הספן של הרחוק. הם יצאו אל הים וראו את היבשה. אוּתְנַפִּישְׁתִּים, שראה אותם מתקרבים, ביקש הסברים מהמלווה של הספן. אז אמר גִילְגָמֶשׁ את שמו והסביר את מטרת מסעו.

המבול

ואמר אוּתְנַפִּישְׁתִּים: "אגלה לך סוד גדול. הייתה עיר עתיקה בשם שוּרוּפָּאק, על גדות הפרת. עיר עשירה וריבונית. הכול בה התרבה: הרכוש ובני האדם רבו בשפע. אך אֶנְלִיל, שהוטרד מהמולתם, אמר לאלים כי שוב אי אפשר להירדם, והאיץ לשים קץ להפרזה באמצעות שחרור המבול. אֵאָה, אז, גילה לי בחלום את כוונת אֶנְלִיל. 'הרוס את ביתך והצל את חייך. בנה ספינה, מקורה, שאורכה כרוחבה. לאחר מכן תביא אליה את זרע כל היצורים החיים. ואם ישאלו אותך על מלאכתך, אמור שהחלטת ללכת ולחיות במפרץ'. ילדיי הקטנים נשאו זפת, והגדולים עשו כל שנדרש. קיריתי את הספינה, ומתחת לרצפתה בניתי שבע קומות, מחולקות כל אחת לתשעה תאים. לבסוף החלקתי את המבנה הכבד על גזעים עבים עד שנגע במים ושקע בשני שלישיו. ביום השביעי הושלמה הספינה והועמסה בכל הנחוץ. העליתי אליה את משפחתי, קרוביי ובעלי המלאכה, ואחר כך הכנסתי את החיות המבויתות והפראיות. כאשר הגיעה השעה, באותו ערב, שלח אֶנְלִיל את רוכב הסערה. נכנסתי לספינה וסגרתי אותה בזפת ובאספלט, וכאשר הכול היה מוכן מסרתי את ההגה לספן פּוּזוּר-אַמוּרִי . נָרְגַל עקר את שערי המים התחתונים, והאלים החריבו שדות והרים. שופטי

השאול, האַנונַקי , הטילו את לפידיהם, והיום הפך ללילה. יום אחר יום התעצמה הסערה, ונראה היה כי היא צוברת כוח חדש מעצמה. ביום השביעי נעצר המבול והים נרגע. פתחתי את פתח הסיפון והשמש הכתה בי במלואה. סקרתי לשווא: הכול היה ים. בכיתי על בני האדם ועל היצורים החיים ששבו והיו לבוץ. לבסוף עצר הר נִיסִיר את הספינה בפסגתו. שחררתי יונה ויונת-סנונית, ושתיהן שבו אלי כי לא מצאו מקום לנוח בו. לאחר ימים רבים שחררתי עורב, והוא התרחק בקול קריאה ולא שב. אז התכנסו האלים במועצה והוכיחו את אֶנְלִיל על העונש הקשה מדי שגזר על היצורים. וכך בא אֶנְלִיל אל הספינה, ובהכריעו את אשתי ואותי על ברכינו נגע במצחנו ואמר: 'היית בן תמותה, אך מעתה אתה ואשתך תחיו לנצח בשפך הנהרות, ותיקראו הרחוקים'. ואשר לך, גִּילְגָּמֶשׁ, מדוע שייתנו האלים לך חיי נצח? "

השיבה

אוּתְנַפִּישְׁתִּים העמיד את גִּילְגָּמֶשׁ במבחן. עליו היה לנסות לא לישון במשך שישה ימים ושבעה לילות. אך ברגע שהגיבור התיישב על עקביו, ערפל פרום כצמר השינה נפל עליו. "הביטו בו, הביטו במי שמחפש חיי נצח!", כך אמר הרחוק לאשתו. בהתעוררו, גִּילְגָּמֶשׁ התלונן במרירות על כישלונו: "לאן אלך? המוות נמצא בכל דרכיי". אוּתְנַפִּישְׁתִּים, נרגז, הורה לספן להחזיר את האיש אך לא בלי חמלה עליו גזר שבגדיו לעולם לא יתיישנו, כך שוב במולדתו יראה מפואר בעיני בני התמותה. בהיפרדו, לחש הרחוק: "יש בקרקעית המים צמח קוצני שעלול לקרוע את ידיך, אך אם תשתלט עליו ותשמור אותו לצידך תוכל להיות בן אלמוות".

גִּילְגָּמֶשׁ נכנס למים כשאבנים כבדות קשורות לרגליו. הוא השתלט על הצמח ויצא לדרך חזרה בעודו אומר לעצמו: "בו אאכיל את עמי וגם אני אשוב לנעוריי". אחר כך הלך שעות כפולות ומכופלות בתוך חשכת ההר עד שעבר את שער העולם. אחרי המאמצים האלה ראה מעיין והתרחץ בו, אך נחש שעלה מן המעמקים חטף את הצמח ונסוג אל מחוץ להישג ידו של גִּילְגָּמֶשׁ.[4]

כך חזר בן התמותה בידיים ריקות, בלב ריק. כך חזר לאוּרוּכּ המוקפת חומה. וכך התקיים צו האלים. בלחם אנו מכבדים את שומר השער, בלחם אנו מבקשים מאל-הנחש, אדון עץ החיים. בלחם אנו מרצים את דוּמוּזִי, הרועה המפרה את האדמה![5]

זה אשר ידע הכל והבין את מעמקי הדברים, זה אשר ראה הכל ולימד הכל, זה אשר הכיר את ארצות העולם, הוא גִּילְגָּמֶשׁ האדיר. הוא בנה את חומות אוּרוּכּ, יצא למסע ארוך וידע את כל אשר התרחש לפני המבול. בשובו חקק את כל גבורותיו על אבן זיכרון.

ב. מיתוסים אַשׁוּרִיִּים–בַּבְלִיִּים

אֱנוּמָה אֱלִישׁ (שירת הבריאה)[6]

התוהו ובוהו המקורי

כאשר במרומים השמים טרם נקראו בשם, ולמטה הארץ טרם הוזכרה, התערבבו מֵימֵי הַתְּהוֹם עם מֵימֵי הַסְּעָרָה. לא היו אז אלים, לא היו ביצות ולא היו קָנֵי-סוּף. בתוך תוהו ובוהו זה נוצרו שני נחשים, אשר גדלו במשך זמן רב עד שיצרו את האופקים הימיים והיבשתיים. הם הפרידו בין המרחבים והיו לגבולות השמים והארץ. מן הגבולות הללו נולדו האלים הגדולים, אשר התקבצו בחלקים שונים של מה שהיה לעולם. אלוהויות אלו המשיכו להוליד, ובכך הפריעו ליוצרי התוהו ובוהו המקורי. אז פנה התְּהוֹמִי אַפְּסוּ אל אשתו תִּיאַמַת, אֵם מֵימֵי האוקיינוסים, ואמר לה: "התנהגות האלים בלתי נסבלת בעיניי. המולתם אינה נותנת לי לישון; הם מתרוצצים כרצונם, אף כי לא קבענו להם כל גורל".

האלים ומרדוך

כך דיבר אַפְּסוּ אל תִּיאַמַת הזוהרת. הדברים נאמרו באופן שמילא את תִּיאַמַת זעם, והיא החלה לצעוק: "נשמיד את המורדים האלה, וכך נוכל לישון". והיא הייתה זועמת והתנודדה, משמיעה קולות רמים. אז אחד האלים, אֵאָה, שהבין את הכוונה ההרסנית, הטיל כישוף על המים. באמצעותו השקיע את אַפְּסוּ בשינה עמוקה, כבל אותו בשלשלאות, ולבסוף הרג אותו, קרע את גופו ועל גביו הקים את משכנו. שם חי אֵאָה עם אשתו דַּמְקִינָה, ומאיחודם נולד מַרְדּוּךְ.

לבו של אֵאָה התרומם כשראה את שלמות בנו, אשר הושלמה בראשו האלוהי הכפול. קולו של הילד בער כלהבות, וארבע עיניו וארבע אוזניו בחנו את כל הדברים. גופו העצום ואיבריו הבלתי מובנים היו טבולים בזוהר, אשר התעצם במיוחד כאשר הברקים הסתחררו סביבו.

מלחמת האלים

בעת שמַרְדּוּךְ גדל וסידר את העולם, התקרבו כמה אלים אל תִּיאַמַת והאשימו אותה בחוסר אומץ, באומרם: "הרגו את בן זוגך ושתקת, וכעת גם אנו איננו יכולים לנוח. הֲיִי כוח נקמתנו, ואנו נצעד לצִדֵּךְ אל הקרב". כך נהמו והצטופפו סביבה, עד שלאחר הרהורים ממושכים החליטה תִּיאַמַת ליצור נשק עבור אלוהיה. בזעמה יצרה מפלצות-נחשים בעלות טפרים ארסיים, מפלצות-סערה, אנשי-עקרבים, אריות-שדים, קֶנְטָאוּרִים ודרקונים מעופפים. אחת-עשרה מפלצות בלתי ניתנות לעצירה יצרה תִּיאַמַת, ומתוך אלוהיה העלתה את קִינְגּוּ ומינתה אותו למפקד צבאה.[7] היא הפקידה בידיו את הנהגת צבאותיה וכלי נשקה, הושיבה אותו באספה ואמרה:

"הטלתי עליך את הכישוף הנותן לך כוח להנהיג את האלים. אתה כעת בעלי, והַאֲנוּנַקֵי חייבים לרומם את

שמך. אני נותנת לך את לוחות הגורל ומצמידה אותם לצווארך. שום דבר לא ישתנה בצו זה, ודברך יגבר".[8]

אך אֲאָה, כששמע שוב את התוכניות הזדוניות, ביקש עזרה מן האלים האחרים והכריז:
"תִּיאַמַת, יוצרתנו, שונאת אותנו. היא הקיפה את עצמה בַּאֲנוּנַקֵי האיומים והעמידה מחצית מן האלים נגד המחצית השנייה. כיצד נוכל להשיבה מדרכה? אבקש שהָאִיגִּיגִי יתכנסו במועצה ויחליטו".

וכך התכנסו דורות רבים של אִיגִּיגִי, אך איש מהם לא מצא פתרון. משחלף הזמן, ומשליחים וגיבורים לא הצליחו לשנות את כוונות תִּיאַמַת, קם הזקן אַנְשַׁר וביקש את מַרְדּוּךְ. אֲאָה הלך אל בנו והתחנן שיבוא לעזרת האלים, אך מַרְדּוּךְ השיב כי לשם כך עליו להתמנות למנהיג. כך אמר, ופנה אל המועצה.

האלים מילאו את גופם במשקה המתוק ובלחם הטקסי. נרגשים צעקו לטובת מַרְדּוּךְ, ובהכתירם אותו כנוקם שלהם קבעו עבורו את הגורל. הם הקימו כס מלכות והושיבו אותו בטקסים ובכישופים, והפקידו בידיו את ההנהגה. לפניו הניחו בגד ואמרו: "דברך יהיה עליון, ליצור או להשמיד. פתח פיך וכל דבר יתגשם". מַרְדּוּךְ דיבר והבגד נעלם לעיני כולם. שוב הגה מילים, והבגד הופיע זוהר. כשראו את כוחו אמרו האלים: "אתה המלך. קח את השרביט ואת הַפָּאלוּ, קח את הנשק שאין לו תחרות והשמד בו את אויבינו. השתלט על דמה של תִּיאַמַת וגרום לו להישפך במקומות הנסתרים".[9]

האדון יצר קשת ותלה אותה עם אשפתה לצִדּוֹ. הוא יצר רשת ללכוד את תִּיאַמַת, הרים את האלה, וברקים הונחו במצחו בעוד גופו התמלא אש. אחר כך עצר את הרוחות כדי ששום דבר מתִּיאַמַת לא יוכל להימלט, אך יצר סופות והעלה את סערת המבול, בעודו רוכב על מרכבת-הסערה. אליה רתם את הרביעייה, בעלת השמות המטילים אימה, וכברק כיוון אל תִּיאַמַת. זו אחזה בידה צמח הפולט רעל, אך האדון התקרב לחקור את פנימיותה ולהביץ את כוונות הַאֲנוּנַקֵי וקִינְגּוּ.[10] "האם כה חשובה אתה, עד שתתנשא מעליי כאל עליון?" שאגה תִּיאַמַת בזעם. "את התרוממת יתר על המידה והעלית את קִינְגּוּ לכוח בלתי חוקי. את שונאת את ילדייך ומביאה עליהם רעה. עתה קומי ונתנגש בקרבי!" ענה מַרְדּוּךְ, בעוד האלים משחיזים את נשקם.

תִּיאַמַת הטילה כישוף ואמרה את נוסחאותיה, והאלים יצאו לקרב. אז השליך האדון את רשתו, ותִּיאַמַת הנוראה פתחה את פיה העצום. באותו רגע שחרר את הסופות שחדרו לתוכה, וירה את החץ שפילח את בטנה. לאחר מכן טיפל בקרביה האפלים עד שהותיר אותה חסרת חיים. הצבא המחריד התפזר, ובמבוכה נופצו כלי הנשק החדים. כבולים ברשת הושלכו השבויים לתאי המרחבים התת-קרקעיים. קִינְגּוּ היהיר נשדד מלוחות הגורל, שלא היו שייכים לו, ונכלא אף הוא עם הַאֲנוּנַקֵי. כך אחת-עשרה היצורים שיצרה תִּיאַמַת הפכו לפסלים, כדי שלעולם לא יישכח ניצחונו של מַרְדּוּךְ.

בריאת העולם

לאחר שחיזק את כלא אויביו וחתם את לוחות הגורל והצמידם לחזהו, שב האדון אל גופה של תִּיאַמַת. ללא רחמים ריסק את גולגלתה באלה, הפריד את תעלות דמה שהסערה נשאה למקומות נסתרים, וכשראה את בשרה המפלצתי עלו בליבו רעיונות אמנותיים. הוא חתך את הגופה לאורכה כאילו הייתה דג, והרים אחד מחלקיה עד לרום השמים. שם כלא אותו והציב שומר למנוע את יציאת המים. לאחר שחצה את המרחבים ובחן את האזורים, מדד את התהום וקבע את מושבו מעליה. כך יצר את השמים ואת הארץ וקבע את גבולותיהם. אז בנה בתים לאלים והאירם בכוכבים.

לאחר שיצר את השנה קבע בה שנים-עשר חודשים על פי צורותיהם.[11] הוא חילק אותם ודייק את הימים, חיזק את הבריחים מימין ומשמאל והציב ביניהם את נקודת השיא. את שֶׁמֶשׁ[12] הציב לחלוקת היום והלילה, ואת כוכב קשתו[13] הזוהר למבט-על. את נֶבִירוּ[14] הפקיד על חלוקת אזורי השמים בצפון ובדרום. בתוך החשכה הטיל על סִין להאיר, ולסדר את הימים והלילות. וכך אמר לו: "בכל חודש תיקח את כתרך במלואו. שישה ימים ייראו קרניך, וביום השביעי תהיה חצי כתר. ביום הארבעה-עשר, כאשר שֶׁמֶשׁ ישיגך באופק, תמעיט את אור הכתר. כך תתקרב ותתרחק מן השמש, וביום העשרים ותשעה תעמוד שוב מולה".[15]

לאחר מכן, בפנותו אל תִּיאַמַת, לקח את רוקה ויצר ממנו את העננים. מראשה יצר את ההרים, ומעיניה גרם לחֲדָקֶל ולִפְרָת לזרום. לבסוף, מעטיניה יצר את ההרים הגדולים וקדח את המעיינות, כדי שהבארות יתנו מים.

אז חיזק מַרְדּוּךְ את הקרקע והקים את מושבו המפואר ואת מקדשו, והציעם לאלים כדי שישכנו שם בעת אספות קביעת גורלות העולם. לפיכך קרא למבנים הללו "בָּבֶל", שפירושו "בית האלים הגדולים".[16]

בריאת האדם

משסיים את מלאכתו רומם האדון בידי האלים, ובהוקרתם אמר: "כל האלים יכובדו, אך אחלקם לשתי קבוצות,[17] כדי שישלטו באזורים העליונים והתחתונים. מדם אֱלוּשׁ אצור את האדם, למען ישמור על חיות המנחה והפולחן. על האלים להיות מרוצים". אך אֵאָה ההגון השיב: "די שאחד מן האחים ימות כדי לתת את דמו לאנושות. האספה חייבת להכריע מי אשם בכל האסונות".[18]

מַרְדּוּךְ הביא את הַאֲנוּנַקִי השבויים והשביעם לומר מי אשם במרד, והבטיח חיים למי שיאמר אמת. אז האשימו האלים את קִינְגּוּ. מיד הובא האסיר, נקשר והוכח, ודמו הופרד כדי ליצור ממנו את האנושות. אֵאָה שחרר אז את האלים השבויים והטיל על בני האדם את חובת השירות והדבקות באלים. אף על פי כן, יצירה זו נותרה בלתי מובנת.[19]

כך שחרר האדון את האלים וחילקם לשלוש מאות למעלה ולשלוש מאות למטה, ומינה אותם לשומרי העולם. הַאֲנוּנַקִי האסירים בנו מקדש, הרימו את פסגת הָאֵסַגִּילָה, ולאחר שהקימו מגדל מדורג קבעו בו משכן חדש למַרְדּוּךְ.[20]

כאשר האלים הגדולים התכנסו באספה, שיבחו את מַרְדּוּךְ, ובהשתחוותם לארץ הטילו כישוף לסיכון חיי האנושות. במים ובשמן נשבעו לסכן את חיי האדם.[21] אז אמרו: "הראשים השחורים חייבים לצפות מאתנו לישועה, ואף אם יקראו למַרְדּוּךְ בחמישים שמותיו, הוא האדון".[22]

הכוכבים זהרו, וכל היצורים שנבראו בידי האלים שמחו. גם האנושות הכירה באדון. למען ייזכר כל אשר אירע, שילמדו הבנים מאבותיהם לקח זה, ושיחקרו החכמים את משמעות שירת מַרְדּוּךְ, שניצח את תִּיאַמַת והשיג את המלוכה.[23]

ג. מיתוסים מִצְרִיִים

פְּתַח והבריאה[24]

היה רק ים אינסופי, חסר חיים, ובדממה מוחלטת. ואז הגיע פְּתַח עם צורות התהומות והמרחקים, הבדידויות והכוחות. משום כך ראה פְּתַח ושמע, הריח וחש את הקיום בליבו. אולם את אשר חש, הגה תחילה בתוכו. כך לבש את דמות אָתוּם, ובבלעו את זרעו שלו הוליד את הרוח ואת הלחות, שאותן הוציא מפיו בבראו את נוּת, השמיים, ואת גֶּב, האדמה. אָתוּם, הלא-קיים, היה התגלמותו של פְּתַח. כך היו הלא-קיימות תשע הצורות היסודיות והיקום כולו, עם כל היצורים שפְּתַח הגה בתוכו, ובמילתו בלבד הביאם לידי קיום. לאחר שברא הכול מפיו, נח. על כן עד קץ הזמנים תיקרא:
"ישות אדירה, בורא העולמות. קראת לחיים למי שטרם נולדו אך הם בתוכך; קראת לחיים למי שכבר מתו אך הם בתוכך".[25]

צורות האלים הן צורות פְּתַח, ולנוחות האדם בלבד הוא נעבד בשמות רבים. שמותיו משתנים ונשכחים; אלים חדשים באים אחר העתיקים, אך פְּתַח נותר אדיש לכך. הוא ברא את השמיים כמוביל ואת האדמה הקיף בים; הוא גם ברא את הטרטרוס כדי שהמתים ימצאו מנוחה. הוא קבע את מסלולו של רַע מאופק לאופק בשמיים, וגרם לכך שלאדם יהיה זמנו ושליטתו; כך עשה גם עם הפרעה ועם כל ממלכה.

רַע, במסעו בשמיים, שינה את הקבוע ופייס את האלים שלא היו מרוצים. הוא אהב את הבריאה ונתן אהבה לחיות כדי שיהיו מאושרות, ונלחם בכאוס שסיכן את חייהן. הוא קבע גבולות ללילה וליום וקבע את העונות. הוא נתן קצב לנילוס, כדי שיציף את הארץ ואז ייסוג, וכך יוכלו כולם לחיות מפרי מימיו. הוא הכניע את כוחות האפלה. על היותו מביא האור נקרא אָמוֹן-רַע בפי אלה שהאמינו כי אָמוֹן נולד מביצה, שכאשר נבקעה בהבזק יצרה את הכוכבים ומאורות אחרים.

אך שושלת האלים מתחילה באָתוּם, שהוא האב-אם של האלים. הוא הוליד את שׁוּ, הרוח, ואת טֶפְנוּת, הלחות, ומשניהם נולדו נוּת, השמיים, וגֶּב, האדמה. אחים אלה התאחדו והולידו את אוֹסִירִיס, סֵת, נֶפְתִּיס ואִיסִיס. זוהי התשיעייה האלוהית שממנה נובע הכול.

מותו ותחייתו של אוֹסִירִיס

הוריו של אוֹסִירִיס ראו כי הוא חזק וטוב לב, ולכן הטילו עליו למשול בשטחים הפוריים ולדאוג לחיי הצמחים, בעלי החיים ובני האדם. לאחיו סֵת נתנו את השטחים המדבריים הרחבים והזרים. כל מה שהיה פראי וחזק, העדרים והחיות הפראיות, הועמד תחת השגחתו. אוֹסִירִיס ואִיסִיס היו הזוג הזוהר של האהבה. אולם ערפל הקנאה עִוֵּר את סֵת, ועל כן קשר קשר, ובעזרת שבעים ושניים מבני לווייתו הזמין למשתה כדי לחסל את אחיו. באותו לילה הגיעו הקושרים ואוֹסִירִיס. סֵת הציג בפני הנוכחים ארון קבורה מפואר והבטיח להעניק אותו במתנה למי שבשוכבו בתוכו יתאים בצורה המדויקת ביותר למידותיו. כך נכנסו ויצאו בזה אחר זה, עד שהגיע תורו של אוֹסִירִיס לנסות. מיד הורידו את המכסה והבריחו אותו. אוֹסִירִיס, לכוד, הובל אל הנילוס והושלך למימיו מתוך כוונה שיטבע במצולות. למרות זאת, ארון הקבורה צף, הגיע לים והתרחק

ממצרים. זמן רב חלף, עד שיום אחד הגיעה התיבה לפְּנִיקִיָה,[26] והגלים הניחו אותה למרגלות עץ. העץ גדל לגובה עצום והקיף בגזעו את ארון הקבורה. מלך המקום, שהתפעל מן המראה המרשים, ציווה לכרות את העץ והביא את הגזע לארמונו כדי להשתמש בו כעמוד מרכזי. בינתיים הייתה לאִיסִיס התגלות על שאירע, וכך יצאה לפְּנִיקִיָה, ובהיכנסה לשירות המלכה יכלה להיות קרובה לגופת בעלה. כאשר הבינה המלכה שמשרתתה היא אִיסִיס, מסרה לה את הגזע כדי שתעשה בו כרצונה. אִיסִיס, בפצלה את מעטפת העץ, הוציאה את ארון המתים ושבה למצרים עם מטענה. אך סֵת כבר ידע מה אירע, ובפחדו שאִיסִיס תְּחַיֶּה מחדש את בעלה, גנב את הגופה. במהירות התמסר למשימה: הוא גזר אותה לארבעה עשר חלקים ופיזר אותם לאחר מכן בכל הארצות. כך החל מסעה של אִיסִיס באיסוף חלקי הגופה.

זמן מה שלטה החשכה בשל מותו של אוֹסִירִיס. איש לא דאג לחיות, לגידולים או לבני האדם; המריבה והמוות החליפו את ההרמוניה.

כאשר אִיסִיס הצליחה לאסוף את חלקי הגופה, חיברה אותם יחד, הידקה אותם בתחבושות וביצעה את לחשיה.[27] לאחר מכן בנתה תנור ענק, פירמידה קדושה,[28] ובמעמקיה הציבה את המומיה. צמודה אליה נשפה את נשימתה, בהכניסה אוויר כפי שהקדר עושה כדי להגביר את חום אש החיים...

הוא התעורר. הוא הכיר את שנת המוות. הוא ביקש לשמור על פניו הירוקות כצמח.[29] הוא ביקש לשמור על הכתר הלבן ונוצותיו, כדי לזכור בבירור מהן אדמותיו של הנילוס.[30] הוא אסף גם את המוֹרַג ואת המטה, כדי להפריד ולפייס, כשם שעושים הרועים במקלם המעוקל.[31] אך כאשר אוֹסִירִיס התרומם וראה את המוות סביבו, הותיר את כפילו, הקָא[32] שלו, והטיל עליו לשמור על גופו, כדי שאיש לא יחלל אותו שוב. הוא לקח את צלב החיים, האַנְח[33] של התחייה, ועם הבַּא[34] שלו יצא להציל ולהגן על כל אלה שבודדים ומבוהלים נכנסים לאַמֶנְטִי.[35] למענם הלך לחיות במערב, בהמתינו לאלה שחסרי הגנה ומגורשים ממלכות החיים. הודות להקרבתו הטבע מתחדש בכל פעם, ובני האדם, שנבראו בידי הקדר האלוהי,[36] הם יותר מאשר טין מונפש. מאז נקרא האל בשמות רבים, ומאז גם הנשיפה האחרונה היא שיר של תקווה: "אוֹסִירִיס הטוב! שלח את תוֹת[37] כדי שינחה אותנו אל הַשְׁקֶמָה[38] הקדושה, אל עץ החיים, אל שער גבירת המערב,[39] כדי שיעזור לנו לחמוק מארבע עשרה המשכנות המוקפים תדהמה וחרדה, שבהם הרשעים סובלים עונש מחריד. שלח את תוֹת, האיביס החכם, הסופר שאינו טועה של המעשים האנושיים החרוטים בפפירוס הזיכרון שאינו נמחק. אוֹסִירִיס הטוב! בך מקווה המנצח לתחייה, לאחר המשפט שבו נשקלים מעשיו בידי אַנֻבִּיס, התן הצודק.[40] אוֹסִירִיס הטוב! אפשר שהַבַּא שלנו יעלה על הספינה השמיימית, ובהיפרדו מן הַקָּא ישאיר אותו כשומר הקמעות[41] בקברנו. כך נפליג אל אזורי הזוהר של היום החדש".

הוֹרוּס, הנקמה האלוהית[42]

כאשר אִיסִיס סיימה לסייע בתחייתו של אוֹסִירִיס, היא ילדה את בנם. היא לקחה את היילוד והסתירה אותו בקני הנילוס כדי להגן עליו מזעמו של סֵת, של מִין[43] ושל התוקפים מן המדבר. הוא היה הילד שהופיע קורן בפרח הלוטוס, ושנערץ כבז המשגיח בעינו על כל פינות העולם. הוא היה, כהוֹרוּס הַרְדוֹנֶטס, הנוקם את אביו כאשר הגיע הזמן. הוא הוֹרוּס, אל כל הארצות, בן האהבה והתחייה.

הילד גדל, ואִיסִיס הכינה אותו לתבוע את השטחים שסֵת השתלט עליהם. שכן סֵת, אשר בזכותו היו אמורים להיות לו רק המדבריות והארצות הזרות, העז להתקרב אל הנילוס. אוֹסִירִיס, במסעו למערב, לארצות האֲמֶנְטִי שבהן שלט עתה, הותיר בידי אִיסִיס את המנדט להשיב את כל הנילוס לבנה. על כן הופיעו המתחרים בפני אספת התשיעייה. הוֹרוּס אמר: "רוצח אחים בלתי ראוי גוזל את הזכויות שאבי הותיר, נתמך בכוח עיוור שהאלים אינם מקדשים...". אך נאומו נקטע בידי סֵת, שבזעקה זועמת דחה את הבקשה שבאה מילד שאינו כשיר לתבוע דרישות כאלה. אז, בהשליכם את נשקם, התנפלו זה על זה בקרב יחיד, ובמאבקם התגלגלו הרים והמים המבוהלים יצאו מאפיקיהם. שמונים שנים ארוכות נמשך מאבק זה, עד שסֵת עקר את עיני הוֹרוּס, וזה ריסק את איבריו החיוניים של יריבו. זעם רב זה הגיע אל קצו כאשר שניהם נפלו מותשים על הקרקע. אז ריפא תוֹת את פצעיהם והשיב, באופן שברירי, את השלום שהעולם המוזנח דרש.

בפני האלים נדרש פסק הדין. רַע, שתמיד נעזר בסֵת במאבקו נגד אַפוֹפִיס[44] הקטלני, הטה את הכף נגד הוֹרוּס, בעוד אִיסִיס מגִנה בנחישות על בנה. האלים, לבסוף, השיבו לילד את זכויותיו, אך רַע, ממלמל בכעס, התרחק מן האספה. כך נותרו האלים מחולקים במספר ובכוח, והדיון ההוא לא בא אל סיומו. אז, בתחבולות, גרמה אִיסִיס לסֵת לשאת נאום שבו קבע כי הצדק שייך למי שמונע מהזר לתפוס את כס המלכות. בטעות זו נותר סֵת עצמו כזר לאדמות שביקש. אז דרש רַע מבחן חדש, שבו יוכרע הכול.

בהופכם להיפופוטמים חזקים שבו השניים אל המאבק. אך אִיסִיס, מגִנת המים, ירתה כידון שבטעות פגע בהוֹרוּס. זה, בצעקות זעם, הסתער על אימו ותלש ממנה את ראשה.[45] האלים נתנו לה בתמורה ראש פרה, והיא שבה אל הקרב, וכידונה פגעה סוף סוף בסֵת, אשר בשאגה יצא מן המים. אז הוחלט על מבחן נוסף, תוך הרחקת שאר האלים מן הסכסוך. בסירות אבן נדרשו השניים לשוט. סֵת חצב את סירתו בסלע וטבע, ואילו הוֹרוּס, למראית עין בלבד, הציג סירה, שכן בעץ מכוסה טיח הפגין את תחכומו. הוֹרוּס שט ותבע את הניצחון, אך סֵת, כהיפופוטם חדש, גרם לו לטבוע. אז, לבדו על החוף, לקח הוֹרוּס את נקמתו: הוא הנחית את אלתו על סֵת וכבל את איבריו. כך גרר אותו אל בית הדין, שם חיכו האלים. ונוכח האיום במותו של סֵת בפני כל האספה, העדיף רַע להעניק את הצדק להוֹרוּס. האלים, בשמחה, הכתירו את הילד-הבז כאדון עליון, בעוד הוא דורך על עורפו של המנוצח. סֵת, בהבטיחו צייתנות חגיגית, סיים את המאבק והתרחק לעד לנחלותיו במדבריות ובין הזרים. תוֹת, בחוכמה, ארגן את האחריות החדשות, והוֹרוּס, בעזרתו של רַע, השמיד את הנחש הבוגדני אַפוֹפִיס, שעד אז איים על ספינתו הזוהרת. בדם החיה העתיקה נצבעים לעיתים השמיים באדום, ורַע, בשייטו בספינתו השמיימית, מפזר את הגלים ההולכים מערבה.

האנטי-מיתוס של אַמֶנוֹפִיס הרביעי[46]

היה פַּרְעֹה טוב-לב וחכם, שהבין את מקורו של פְּתַח ואת שינוי שמותיו. הוא השיב את העיקרון כאשר ראה שבני אדם מדכאים בני אדם בטענה שהם קול האלים. בוקר אחד ראה כיצד משרת נשפט במקדש על אי-תשלום מס לכוהנים, על אי-תשלום לאלים. אז יצא מתֶּבֶס אל אוֹן,[47] ושם שאל את התיאולוגים החכמים ביותר מהו הצדק האמיתי. זו הייתה תשובתם:
"אַמֶנוֹפִיס, טוב כְּבֵדְךָ והכוונות היוצאות ממנו, אך האמת הטובה ביותר תביא רעה לך ולעמנו. כאדם תהיה הצודק ביותר; כמלך תהיה האבדון... אך דוגמתך לא תישכח, ומאות שנים אחריך יכירו במה שהיום,

ובקרוב, ייראה כטירוף". בשובו לתֶבֶּס הביט באשתו כמי שבוחן את השחר. ראה את יופייה, ולה ולעמו שר המנון יפה. נֶפֶרְתִּיתִי בכתה לנוכח דבקותו של המשורר, וידעה את תהילתו ואת עתידו הטראגי. בקול רועד הריעה לו כבן האמיתי של השמש.
"אַחְנָ-אָתוֹן!" אמרה, ואז שתקה. ברגע זה שיחקו את גורלם בקבלם את הצודק אך הבלתי-אפשרי. כך היה המרד של אַחְנָ-אָתוֹן והנשימה הקצרה של בני הנילוס, כאשר עולם בעל משקל של אלפי שנים התנודד לרגע. כך התערער כוחם של אלה שגרמו לאלים לדבר את כוונותיהם שלהם.

אַמֶנוֹפִיס הרביעי, הוא אַחְנָ-אָתוֹן, פתח במאבק נגד הפקידים והכוהנים ששלטו באימפריה. אדוני הנילוס העליון התאחדו עם המגזרים המותקפים. העם החל לתפוס עמדות שנאסרו עליו קודם לכן, והיה משיב לעצמו את הכוח המנוכר. האסמים נפתחו והטובין חולקו. אך אויבי העולם החדש הרימו נשק וגרמו לרוח-הרפאים של הרעב להראות את פניה. לאחר מות אַחְנָ-אָתוֹן נמחו כל מעשיו, וביקשו למחוק את זכרו לנצח. ואף על פי כן, אָתוֹן שמר את דברו.

זה היה השיר שהצית את השריפה.[48] "כל הארץ מתמסרת לעבודה... כי כל דרך נפתחת כאשר אתה זורח. אתה המעניק את הנבט הפורה לנשים, אתה העושה את הזרע באנשים. אתה המחיה את הבן ברחם אימו, אתה המרגיע אותו לבל יבכה. אתה מזין את אשר ברחם, בתתך לו את האוויר להחיות כל אשר יצרת. כאשר הילד פורץ מן הרחם ביום הלידה, אתה פותח את פיו למען יקרא בבכי ואחר כך ידבר. כאשר האפרוח בביצה, אתה נותן לו אוויר כדי שיחיה; אתה עוזר לו לשבור את הביצה, לצאת, לצייץ וללכת על רגליו מיד כשנולד. פניך אינן ידועות, הו אל יחיד. אתה יצרת את הארץ כרצונך עם בני האדם, עם החיות, חיות היער, וכל אשר על הארץ והולך על רגליו, וכל אשר בשמים ועף בכנפיו. יצרת את הארצות הזרות ואת סִירִיס, נוּבְּיָה ואדמות מצרים. הצבת כל אדם במקומו בראותך מראש את צרכיו: כל אחד עם לחמו, כל אחד עם משך חייו. לשונותיהם שונות במילים, וגם אופיים ועורם. הבדלת בין העמים הזרים, ויצרת נילוס בדּוּאַת, בהביאך אותו לאן שתרצה, לתת חיים לאנשים כפי שיצרת אותם. אתה, אדון הכול, טורח למענם. הו אָתוֹן של היום, גדול בכבוד. לכל הארצות הזרות והרחוקות אתה עוזר כדי שגם הן תחיינה. שמת נילוס בשמים, היורד אליהן ועושה גלים על ההרים כים, ומשקה את שדותיהן ואזוריהן. מושלמות הן תוכניותיך, אדון הנצח. הנילוס של השמים הוא מתנתך לנו, לזרים, לחיות הגדולות והקטנות, ולכל חיות המדבר ההולכות על רגליהן. קרניך מזינות את כל הצמחים, והם חיים וגדלים בזכותך. אתה עושה את העונות כדי שיתפתח כל הנברא: את החורף לרעננו, ואת הקיץ כי הוא לרוחך. אתה עשית את השמים הרחוקים כדי להזהיר בהם ולראות הכול. אתה, יחיד, הזוהר בצורתך של אָתוֹן חי, זורח ומאיר, רחוק וקרוב. אתה העושה במיליוני צורות את הערים, הכפרים, השדות, הדרכים והנהרות. כל עין רואה אותך מולה, ואתה אָתוֹן של היום. כאשר אתה הולך, וכל עין שיצרת ישנה, מבטה אינו יכול לראותך; אין רואים עוד את אשר יצרת, אך אתה עדיין בליבי... הארץ בידך כפי שיצרת אותה. אם אתה זורח, היא חיה; אם אתה מסתתר, היא מתה. אתה הוא משך החיים עצמם!"

ד. מיתוסים עִבְרִיִּים

עץ הדעת ועץ החיים

"...ויצמח ה' אלוהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע... ויצו ה' אלוהים על האדם לאמור: מכל עץ הגן אכול תאכל; ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות". [49]

וכך חיו אָדָם וְחַוָּה בעֵדֶן, המקום ממנו יצא נהר להשקות את הגן. זרם זה התפצל לארבעה ראשים. שמו של האחד, שסבב את ארץ הַחֲוִילָה שבה יש זהב, היה פִּישׁוֹן. השני, שסבב את ארץ כּוּשׁ, היה גִּיחוֹן. השלישי, חבוי ואפל, שהלך מזרחית לאשור, היה חִדֶּקֶל, והרביעי, בעל המילים הטובות והרוחשות, היה פְּרָת. אך עֵדֶן היה שלם בצמחים ובעלי חיים, ולכן היו אבותינו שם נותני השמות לכל היצורים החיים. איך לקרוא לעץ החיים ולעץ הדעת טוב ורע מבלי לדעת עליהם, מבלי להתקרב אליהם? לכן, בלי דעת רצו להשיגה ולא ידעו איך. כך, מוטרדת חַוָּה מן השאלה, נרדמה לילה אחד ובשנתה חלמה, ובחלומה ראתה את עץ הדעת מאיר בחשכה. כך, חַוָּה התקרבה לעץ, ולפתע הופיעה לפניה דמות מכונפת מטרידה. דמותה הייתה יפה, אך בחשכה לא יכלה להבחין בפניה שאולי היו פניו של אדם. משערותיה הלחות מטל נדף ניחוח שעורר לאהבה. וחַוָּה רצתה לראות. הדמות, בעודה מצביעה על העץ אמרה: "הו צמח יפה רב פרי! האין מי שיואיל להקל מעליך את משאך ולטעום ממתיקותך? האם כה מבוזה היא הדעת? האם אולי הקנאה או איזושהי שמירה בלתי צודקת אוסרת לגעת בך? יאסור מי שיאסור, איש לא ימנע ממני עוד את הטובות שאת מציעה; ואם לא, מדוע את כאן?" כך אמרה, ולא התעכבה יותר; אלא שביד נועזת קטפה את הפרי וטעמה ממנו. אימה קפואה שיתקה את חַוָּה בחלומה, בראותה את העזתה של הדמות המכונפת, אך מיד זו קראה: "הו פרי אלוהי, מתוק בזכות עצמך ומתוק הרבה יותר כשנקטף כך בהיותך אסור, כנראה, כשמור רק לאלים ובכל זאת מסוגל להפוך בני אדם לאלים! ומדוע שלא יהיו? הטוב גדל ככל שהוא מתחלק ויוצרו, רחוק מלהפסיד מכך, יזכה ביותר תהילה. התקרבי יצור מבורך, חַוָּה היפה והמלאכית, חלקי עמי את הפרי הזה!" [50] חַוָּה התעוררה בבהלה ושיתפה את בן זוגה בחלום. אָדָם, אז, שאל את עצמו: "האין אלוהים מדבר בחלומות? אם ביום אוסר ובלילה מזמין, לאיזו הזמנה עלי להיענות מאחר שאין לי די דעת? עלינו לרכוש את הדעת הזו כדי לכוון את גורלותינו שכן ה' אלוהים ברא אותנו אך לא אמר איך נעשה את עצמנו". אז סיפר לְחַוָּה את תוכניתו להשתלט על הפרי, לרוץ אתו עד עץ החיים כדי להישאר חסינים מרעל הדעת. אחר כך חיכו שה' אלוהים יטייל בגן לרוח היום ובהיעדרו הלכו לעץ. אז, בראותם נחש שבין הענפים זחל על הפירות, חשבו שארסו נאסף מאותו מזון. לכן היססו ובהיסוסם חלף הזמן וה' אלוהים החל בשובו. אז האמינו ששמעו את הנחש לוחש: "לא מות תְּמֻתָן, כי יודע אלוהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלוהים יודעי טוב ורע". [51] לא שיקר הנחש, אך רצה למנוע מהם לאכול מן העץ האחר, מעץ החיים. [52] בהיות כבר מאוחר מדי, טעמו אָדָם וְחַוָּה מן הפרי ועיניהם נפקחו, אך כשרצו להגיע לעץ החיים חסם ה' אלוהים את דרכם ומנע מהם להשלים את מטרתם.

"ויאמר ה' אלוהים: הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע; עתה, פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. וישלחהו ה' אלוהים מגן עֵדֶן לעבוד את האדמה אשר נלקח ממנה. ויגרש את האדם וישכן מקדם לגן עֵדֶן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת לשמור את דרך עץ החיים". [53]

חַוָּה וְאָדָם התרחקו מעֵדֶן ותמיד היה מבטם מופנה לכיוון גן העדן שרק הזוהר הלילי ועשן חרב האש העידו על עקבותיו. והם לא שבו, לא יכלו לשוב, אך החלו להקריב לה' אלוהים קורבנות אש ועשן שהאמינו כי הם לרצון לו. ועמים רבים, עם הזמן, חשבו שהאלים אוהבים את ההרים הגבוהים ואת הרי הגעש כי אלה הם הגשר בין הארץ והשמים. כך, כשהגיע הזמן, ה' אלוהים נתן מתוך האש, מתוך ההר, את התורה שהאנשים חיפשו כדי לכוון את גורלם. [54]

אַבְרָהָם והציות

דורות רבים עברו מאז האבות הראשונים ועד המבול. אחריו, כאשר ה' פרש בשמים את הקשת כדי לחתום את בריתו עם האדם, המשיך כל זרע להתרבות. וכך, באור כַּשְׂדִּים, לקח תֶּרַח את בנו אַבְרָם ואת שָׂרַי כלתו והביאם לארץ כְּנַעַן. אחר כך, אַבְרָם וְשָׂרַי הלכו למצרים. זמן אחר כך חזרו לְחֶבְרוֹן. המקנה והרכוש של אַבְרָם גדלו אך לבו נתפס בעצב כי בגילו לא השיג צאצאים.

אַבְרָם היה כבר זקן כאשר הוליד עם שפחתו הָגָר. אך הָגָר וְשָׂרַי התעבו. לכן הָגָר יצאה למדבר ולקחה עמה את צערה. אז הופיע מלאך ואמר לה: "הרית וילדת בן וקראת שמו יִשְׁמָעֵאל כי שמע ה' אל ענייך. יִשְׁמָעֵאל, לכן, יאמר 'אלוהים שומע' וזרעו יהיה רב והעמים ממנו ישכנו במדבריות, לא עובדים את אלוהים במה שהעין רואה אלא במה שהאוזן שומעת. כך יתפללו לאלוהים ואלוהים ישמע אותם". זמן רב אחר כך שָׂרַי הרתה בהיותה זקנה, אך צאצאיה וצאצאי הָגָר שמרו את המריבה שהחלה בין אמותיהם אף שאַבְרָם היה אב לכולם ואהב את כולם כבניו.

בזמנו אמר אלוהים: "מעתה לא תיקרא עוד אַבְרָם אלא אַבְרָהָם, כי אב המון גויים תהיה, וְשָׂרַי תיקרא שָׂרָה, כנסיכת עמים. ואשר לבנך מִשָּׂרָה, תקרא את שמו יִצְחָק".

"ויהי אחר הדברים האלה והאלוהים ניסה את אַבְרָהָם ויאמר אליו: אַבְרָהָם. ויאמר: הנני. ויאמר: קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת, את יִצְחָק, ולך לך אל ארץ הַמֹּרִיָּה והעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר אומר אליך. וישכם אַבְרָהָם בבוקר ויחבוש את חמורו וייקח את שני נעריו אתו ואת יִצְחָק בנו, ויבקע עצי עולה ויקם וילך אל המקום אשר אמר לו האלוהים. ביום השלישי ויישא אַבְרָהָם את עיניו וירא את המקום מרחוק. ויאמר אַבְרָהָם אל נעריו: שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחווה ונשובה אליכם. וייקח אַבְרָהָם את עצי העולה וישם על יִצְחָק בנו וייקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו. ויאמר יִצְחָק אל אַבְרָהָם אביו ויאמר: אבי. ויאמר: הנני בני. ויאמר: הנה האש והעצים ואיה השה לעולה? ויאמר אַבְרָהָם: אלוהים יראה לו השה לעולה, בני. וילכו שניהם יחדיו. ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלוהים ויבן שם אַבְרָהָם את המזבח ויערוך את העצים ויעקוד את יִצְחָק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים. וישלח אַבְרָהָם את ידו וייקח את המאכלת לשחוט את בנו. ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים ויאמר: אַבְרָהָם, אַבְרָהָם. ויאמר: הנני. ויאמר: אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה כי עתה ידעתי כי ירא אלוהים אתה ולא

חשכת את בנך את יחידך ממני... ויישא אַבְרָהָם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו וילך אַבְרָהָם וייקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו. ויקרא אַבְרָהָם שם המקום ההוא ה' יִרְאֶה".[55]

אולי עד מותו, נותרה בלב אַבְרָהָם חרדת הניסיון הנורא. וכך אמר לעצמו שוב ושוב: "ה' מואס בקורבן אדם ועוד יותר בקורבן הבן עצמו. אם הוא מצווה על העולה, איני צריך לציית כי זה יהיה לסרב לאיסורו. אבל לדחות את מה שהוא מצווה, זה לחטוא כנגדו. האם עלי לציית למשהו שאלוהי מואס בו? כן, אם הוא דורש זאת. אבל תבונתי המיוסרת נאבקת, בנוסף, עם לב זקן עני שאוהב את הבלתי אפשרי ההוא שה' נתן לו באיחור. האין ניסיון זה החזרת הצחוק שעצרתי כשנתבשרתי שייוולד בני?[56] האין זה הצחוק שהסתירה שָׂרָה כששמעה נבואה זו?[57] לא בכדי ציווה ה' על השם יִצְחָק שפירושו צחוק. אני ואשתי היינו כבר זקנים כשנאמר לנו שיהיה לנו בן זה ולא יכולנו להאמין שדבר כזה יהיה אפשרי. האם ה' משחק ביצוריו כילד בחול? או שמא בהכירנו את כעסו ועונשו הזנחנו שגם מנסה אותנו ומלמד אותנו באמצעות הלעג האלוהי?"[58]

האיש שנאבק עם האל[59]

"ויקם בלילה הוא וייקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו ואת אחד עשר ילדיו ויעבור את מעבר יַבֹּק. וייקחם ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לו. ויוותר יַעֲקֹב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר. וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יַעֲקֹב בהאבקו עמו. ויאמר: שלחני כי עלה השחר. ויאמר: לא אשלחך כי אם ברכתני. ויאמר אליו: מה שמך? ויאמר: יַעֲקֹב. ויאמר: לא יַעֲקֹב יאמר עוד שמך כי אם יִשְׂרָאֵל,[60] כי שרית עם אֱלֹהִים ועם אנשים ותוכל. וישאל יַעֲקֹב ויאמר: הגידה נא שמך. ויאמר: למה זה תשאל לשמי? ויברך אותו שם. ויקרא יַעֲקֹב שם המקום פְּנִיאֵל,[61] כי ראיתי אֱלֹהִים פנים אל פנים ותינצל נפשי. ויזרח לו השמש כאשר עבר את פְּנִיאֵל והוא צולע על ירכו.[62] על כן לא יאכלו בני יִשְׂרָאֵל את גיד הנשה אשר על כף הירך עד היום הזה, כי נגע בכף ירך יַעֲקֹב בגיד הנשה".[63]

מֹשֶׁה והתורה האלוהית[64]

קרה שמזמן רב, בני יִשְׂרָאֵל שהתיישבו במִצְרַיִם גדלו במספר ובכוח. והם תמכו בשמחה בשינויים שהנהיג פַּרְעֹה חכם שרצה שוויון לכל העמים. והמלך הטוב מת בתוך מהומה גדולה שעוררו אויביו. ובני יִשְׂרָאֵל עברו מקיום שליו לנרדפים ומושפלים. כשהחליטו לעזוב את הארץ הזאת, פַּרְעֹה החדש מנע זאת. גם באותן שנים אפלות, מצרים רבים תומכי המלך הצדיק נרצחו. אחרים סיימו בבתי הכלא ובמחצבות, נידונים לסיים שם את חייהם. ויהי כי בין האחרונים האלה נמצא נער שכשהיה תינוק חולץ ממי היאור על ידי נשות פַּרְעֹה הטוב. חונך בחצר המלוכה, למד את שפת יִשְׂרָאֵל אף שתמיד דיבר אותה בקושי. מֹשֶׁה, "המושה מן המים", ברח מהמחצבות והלך למצוא מקלט בשדות, בבית כהן מִדְיָן. והנה הכהן היה מן הנרדפים, ותומך במלך הצדיק. לכן קיבל את מֹשֶׁה כשמצא בו מקלט וכשסיפר את סיפור הצלתו מהמים שדמה כל כך לאגדות אוֹסִירִיס וְשַׁרְגוֹן (האחרון ניצל בבבל לפי דברי הבאים עם אַבְרָהָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים). הנה לקח מֹשֶׁה לאישה את בת הכהן. ויום אחד, ברעותו את צאן חותנו הגיע עד חוֹרֵב, הר הָאֱלֹהִים.

"וירא מלאך ה' אליו בלבת אש מתוך הסנה וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל. ויאמר מֹשֶׁה: אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה. וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אֱלֹהִים

מתוך הסנה ויאמר: מֹשֶׁה מֹשֶׁה. ויאמר: הנני. ויאמר: אל תקרב הלום של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קודש הוא. ויאמר: אנוכי אלוהי אביך אלוהי אַבְרָהָם אלוהי יִצְחָק ואלוהי יַעֲקֹב. ויסתר מֹשֶׁה פניו כי ירא מהביט אל הָאֱלֹהִים. ויאמר ה': ראה ראיתי את עני עמי אשר במִצְרַיִם ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיהם כי ידעתי את מכאוביו. וארד להצילו מיד מִצְרַיִם ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש... ויאמר מֹשֶׁה אל הָאֱלֹהִים: הנה אנכי בא אל בני יִשְׂרָאֵל ואמרתי להם אלוהי אבותיכם שלחני אליכם, ואמרו לי מה שמו, מה אומר אליהם? ויאמר אֱלֹהִים אל מֹשֶׁה: אהיה אשר אהיה. ויאמר: כה תאמר לבני יִשְׂרָאֵל אהיה שלחני אליכם. ויאמר עוד אֱלֹהִים אל מֹשֶׁה: כה תאמר אל בני יִשְׂרָאֵל ה' אלוהי אבותיכם אלוהי אַבְרָהָם אלוהי יִצְחָק ואלוהי יַעֲקֹב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור".[65]

כאשר מֹשֶׁה חזר למִצְרַיִם יצא לקראתו אַהֲרֹן משבט לֵוִי הכוהנים שהיו לו חלומות בהם מֹשֶׁה מקבל את המצווה האלוהית. אז, אַהֲרֹן עזר למֹשֶׁה להשתמש בדיבור בין בני יִשְׂרָאֵל, ובבואם אל פַּרְעֹה הזהירו לאמור: "שלח את עמי מִמִּצְרַיִם". אך כיוון שפַּרְעֹה היה מסרב, אַהֲרֹן שהיה כהן, עשה במטהו אותות גדולים לעיני כולם. אך קרא פַּרְעֹה לחכמיו וכוהניו שגם הם הראו את כוחם, ופַּרְעֹה הקשה את לבו. אז, ה' על ידי מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הפך את מי הנהר לדם אדום והדגים מתו וגם הצפרדעים עלו משם ופשטו בכל, אך פַּרְעֹה לא שם לב לאותות האלה. לכן, מכת כינים ומכת ערוב, מכה במקנה ומכת שחין, מכת ברד וארבה באו על אדם ובהמה. אך פַּרְעֹה לא רצה לשחרר את בני יִשְׂרָאֵל, באומרו שזרם הנהר שגאה ונשא סחף אדום מהנילוס העליון, גרם מעת לעת לאסונות אלה. אך חושך גדול ירד ונמשך שלושה ימים. וחכמי פַּרְעֹה הסבירו גם איך ענני המים שעלו מהנהר הגואה, החשיכו את השמים... אז ציווה ה' את מֹשֶׁה להזהיר את פַּרְעֹה על מות בכורי המצרים אם לא ישחרר את עם יִשְׂרָאֵל. ופַּרְעֹה לא שמע ובני המצרים הומתו באותו לילה על ידי מלאך ה'. ומאז היה החודש הזה ראשון לחודשי השנה, כי אות דם הפסח שבו סימנו בני יִשְׂרָאֵל את פתחיהם, הגן עליהם ממלאך המוות. ופַּרְעֹה התיר אז את יציאת עם יִשְׂרָאֵל וכל המצרים הנרדפים. "ויסעו בני יִשְׂרָאֵל מֵרַעַמְסֵס סֻכֹּתָה כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מטף. וגם ערב רב עלה אתם".[66]

העם עבר ביבשה בְּיַם סוּף, כי מימין ומשמאל היו המים מוחזקים, באזור שציווה לתעל אַמְנָחוֹתֶף הרביעי. אך הנה פַּרְעֹה שלח את חייליו להשמיד את הנמלטים, ואז, התמוטטו המרכבות הכבדות והצבא נפל. ועליהם באו המים והרגו את הרודפים. ופעם נוספת, הציל ה' את מֹשֶׁה מן המים ועמו הציל את ההמון שהתרחק מִמִּצְרַיִם.[67]

והמים המרים[68] הומתקו על ידי העץ שמֹשֶׁה שם בהם. וה' נתן לעם לאכול מָן.[69] ובכך התקיים העם ולא מת במדבר וכך הגיע עד הַר סִינַי הקדוש.

"וכל הַר סִינַי עשן מפני אשר ירד עליו ה' באש ויעל עשנו כעשן הכבשן ויחרד כל ההר מאוד. ויהי קול השופר הולך וחזק מאוד מֹשֶׁה ידבר והָאֱלֹהִים יעננו בקול. וירד ה' על הַר סִינַי אל ראש ההר ויקרא ה' לְמֹשֶׁה אל ראש ההר ויעל מֹשֶׁה...[70] וכל העם רואים את הקולות ואת הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק".[71]

ואז, נתן ה' אֱלֹהִים לבני האדם את התורה שחיפשו מאז אבותיהם הראשונים. בשני לוחות אבן חרט אֱלֹהִים את עשרת הדיברות שבני האדם היו צריכים לשמור כדי להתקרב אליו. וגם נתן להם חוקים שישמשו לעצב אותם בהיסטוריה שלהם. כך הוביל מֹשֶׁה את יִשְׂרָאֵל עד הארץ המובטחת על ידי ה'. ויעל מערבות מוֹאָב אל הַר נְבוֹ, ראש הפסגה אשר על פני יְרִיחוֹ. אז ראה מֹשֶׁה. "ויאמר ה' אליו: זאת הארץ אשר נשבעתי לְאַבְרָהָם

לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לאמור לזרעך אתננה. הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור. וימת שם מֹשֶׁה עבד ה' בארץ מוֹאָב על פי ה'. ויקבור אותו בגיא בארץ מוֹאָב מול בֵּית פְּעוֹר ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה...[72] ולא קם נביא עוד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אשר ידעו ה' פנים אל פנים. לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מִצְרַיִם לְפַרְעֹה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה מֹשֶׁה לעיני כל יִשְׂרָאֵל".[73]

ה. מיתוסים סִינִיִּים

הריק המרכזי[74]

"תמיד ריק ולא ניתן למילוי, זהו הריק שקדם לעולם. הטאו הוא הריק שקדם לאלים".[75]

שלושים קרניים מתכנסות אל מרכז הגלגל, אך דווקא החלל הריק במרכז הוא שהופך את הגלגל לשימושי.[76] מחומר אנו מעצבים כלי קיבול, אך דווקא החלל הפנוי שאין בו חומר הוא זה המשמש אותנו ככלי. אנו פותחים דלתות וחלונות בבית, אך דווקא בזכות החללים הריקים אנו יכולים להשתמש בו. כך, מן הקיום באים הדברים ומן האין באה תועלתם.

הכול היה ריק ופָּאן־גו ישן בתוך מה שהיה מאוחד, במה שכונה "העומק האינסופי".[77] ואז התעורר. מיד שבר בגרזנו את הביצה שכלאה אותו. לרבבות חלקים נפרד הדבר במהירות. החלקים הקלים והכבדים יותר נעו לכיוונים שונים. כדי למנוע את התאחדותם מחדש, התייצב פָּאן־גו במרכז הריק, מוצק את השמיים והארץ. הוא היה כעמוד שהעניק איזון ליצירה. אחר כך נח ושקע בשינה מחודשת עד שגופו נתן מקום ליצורים רבים.[78] מעין אחת יצאה השמש ומהשנייה הירח. מדמו נוצרו הנהרות והאגמים. החיות יצאו מעורו. שערו הפך לעשב ועצמותיו למינרלים.

באותם ימים ראשונים חיו בארץ אלים, ענקים ומפלצות. האלה האם נוּ־וָה הייתה יפהפייה בחצי גופה העליון ובחציה התחתון דמתה לדרקון. היא עברה וביקרה בכל המקומות אך לבסוף גילתה שחסרים יצורים מושלמים ונבונים יותר מהענקים. אז הלכה אל הַנָּהָר הַצָּהֹב ועיצבה מחומר את בני האדם הקדמונים. היא יצרה אותם בדמותה אך במקום זנב הדרקון נתנה להם רגליים כדי שיוכלו ללכת זקופים. כשראתה כמה הם חיננים, החליטה לעשות מהם רבים. לשם כך לקחה קנה סוף והתיזה טיפות בוץ שבנופלן על האדמה הפכו לנשים וגברים. כך, כשהחלו להתרבות בעצמם, האם השמיימית פנתה ליצור יצורים אחרים.

פּוּ־שִׁי, בן זוגה של האלה, ראה שבני האדם לומדים ואז עסק בללמדם להבעיר אש על ידי חיכוך עצים. אחר כך נתן להם חבלים והראה להם כיצד להתגונן מפני הרעב ופגעי מזג האוויר. לבסוף העניק להם את אמנות הַקְּסָגְרָמוֹת שאותה כינה אִי צִ'ינְג. זה נודע עם הזמן כספר התמורות והניחוש.

הגיע היום שבו בני האלמוות התווכחו, ובפרוץ מלחמה ביניהם, סיכנו את היקום. מבולים ואסונות פקדו את הארץ. עד שלבסוף אל האש גבר על המים. עדיין ביקשו הענקים לחלוק את הכוח עם הנצחיים, אך האלים בזעם שאין לתארו ערפו את ראשיהם והפילו אותם אל תחתית התהומות האפלות.

הדרקון ועוף הפניקס[79]

כשעדיין המים לא היו בשליטה והנהרות בגאותם הציפו את השדות, האלה האם הולידה צאצאים מיטיבים שלבסוף השליטו סדר בתוהו המבולי. בעבודתם בשליטה על הנהרות, האגמים, הים והעננים, שטו הדרקונים הזוהרים במים ובשמיים. עם טפריי נמר וציפורני נשר, קרעו ברעש את מסכי המרומים

שניצוצותיהם, נוכח המהלומה העצומה, שחררו את הגשמים. הם נתנו אפיק לנהרות, גבולות לאגמים ועומק לימים. יצרו מערות שמהן פרצו המים והובילו אותם בתעלות תת-קרקעיות למרחקים, כדי שיפרצו לפתע, מבלי שהמתקפה הצורבת של השמש תעצור אותם. הם שרטטו את הקווים הנראים בהרים כדי שאנרגיית האדמה תזרום ותאזן את בריאותו של אותו גוף ענק. ולעיתים קרובות מאוד נאלצו להיאבק בחסימות שגרמו האלים ובני האדם העסוקים בשאיפותיהם חסרות האחריות. מלועותיהם בקע כמו עשן הערפל, מחיה ולח, יוצר עולמות דמיוניים. בגופם המקושקש כנחש חתכו את הסערות וחילקו את הטייפונים. בקרניהם העוצמתיות, בשיניהם החדות, שום מכשול לא הספיק, שום סבך לא יכול היה להתמיד. והם אהבו להופיע בפני בני התמותה. לעיתים בחלומות, לעיתים במערות, לעיתים בשפת האגמים, כי באלה נהגו להחזיק את משכנות הבדולח הנסתרים שלהם, בהם גנים יפים קושטו בפירות נוצצים ובאבנים היקרות ביותר.

לוֹנְג האלמותי, הדרקון השמיימי, תמיד העמיד את פעילותו (היאנג שלו) לשירות הטאו, והטאו הכיר בו בכך שאפשר לו להיות בכל הדברים, מן הגדול ביותר ועד הקטן ביותר, מן היקום העצום ועד לחלקיק חסר החשיבות. הכול חי הודות ללוֹנְג. דבר לא נשאר בלתי משתנה מלבד הטאו שאין לכנותו בשם, כי אפילו הטאו שניתן לכנותו בשם משתנה ומתמיר הודות לפעילות הלוֹנְג. ואפילו המאמינים בשמיים ובגיהינום אינם יכולים להבטיח את התמדתם.[80] אך הלוֹנְג אוהב את פָּנְג, את ציפור הפניקס המרכזת את נבט הדברים, המכווצת את מה שהלוֹנְג מותח. וכאשר הלוֹנְג והפָּנְג מתאזנים, הטאו זוהר כפנינה הטובלת באור הטהור ביותר. אין הלוֹנְג נלחם בפָּנְג כי הם אוהבים זה את זה, מחפשים זה את זה, ובכך גורמים לפנינה לזהור. לכן החכם מסדר את חייו בהתאם לאיזון שבין הדרקון והפניקס שהם דימויי העקרונות הקדושים של היאנג והיין. החכם מתמקם במקום הריק בחפשו את האיזון. החכם מבין שהאי-פעולה מולידה את הפעולה ושהפעולה מולידה את האי-פעולה. שהלב של בני התמותה ומי הים, שהיום והלילה, שהחורף והקיץ, כולם מתחלפים בקצב שקובע עבורם הטאו.

בסוף עידן זה, כשהיקום יגיע למתיחתו המרבית, הוא ישוב ויתכווץ כאבן הנופלת. הכול, אפילו הזמן, יתהפך בחזרה להתחלה. הדרקון והפניקס יתאחדו שוב. היאנג והיין יחדרו זה לזה, ומשיכתם תהיה כה גדולה עד שיספגו הכול אל תוך הנבט הריק של הטאו. "השמיים גבוהים, הארץ נמוכה; בכך נקבעים היוצר והמקבל... בכך נגלים השינויים והתמורות".[81] אך איש אינו יכול לדעת באמת כיצד היו או יהיו הדברים, ואם מישהו ידע לא יוכל להסביר זאת. כך, "היודע שאינו יודע הוא הגדול ביותר; המתיימר לדעת אך אינו יודע, תודעתו חולה. המכיר בתודעה החולה ככזו שהיא חולה, אין תודעתו חולה. החכם אין תודעתו חולה כי הוא מכיר בתודעה החולה כתודעה חולה".[82]

ו. מיתוסים הוֹדִיִּים

אש, סערה והתעלות [83]

אלה הם האלים שלבשו צורות רבות ובלתי מזוהות. האש[84] והסערה[85] הביאו לבריאה, אך אינם דבר ללא ההתעלות[86], המעוררת את מילת המשורר.

הו אַגְנִי, המאחד את האלים[87], בן שתי האימהות, המופיע בפני האדם בצורות רבות[88], הגֵן עלינו מפני מי שרוצה להרגנו. הו אתה, הצעיר שבאלים[89], קבל את שבחינו כאשר לשונך תהיה דבש עבורנו[90]. אפילו גוֹטָמָה משבח אותך[91], אש המאירה את היערות והמעניקה אור ללילה; אתה ההולך כחיה חופשית ללא רועה, ואשר בפניך המפוחמות טועם את האדמה.[92]

אני מכריז על גבורותיו של אִינְדְרָה, אדון הברק. כאשר הרגת את הראשון בנחשים, השמדת את מעשי השדים והבאת לידי לידה את השמש, את השמים ואת השחר. כאשר הרגת את וְרְטְרָה בהכותך אותו בגבו בברק, הוא נפל כשור מרוסק, ומנקביו השתחררו המים שהיו כלואים; שכן המים שהיו בבעלות הילידים ובשמירת הנחש כבר לא היו מרוסנים[93], ובגעייה התקדמו אל האוקיינוס. הבה נקרא לְאִינְדְרָה, שותה הַסוֹמָה; הבה נקרא לו כדי להצליח בקרב, להשמיד אויבים ולזכות בשלל[94]. תהיה הסערה אות זעמו של אִינְדְרָה.

בך תקוותנו, הו מיץ הַסוֹמָה. בת השמש מטהרת את הַסוֹמָה הזורם דרך מסנן צמר הכבשים, ואז הפרות בחלבן מכינות את היצור הזה כדי שֶׁאִינְדְרָה ישתכר ויכה באויביו, כדי שיפזר את נדיבותו[95]. הַסוֹמָה, אדון האלים, מקפץ בכלים דרך מסנני צמר הכבשים, והחברים מקפצים וקוראים בשמחה בהתעלותם[96]. אל אדמדם, אנו ממתיקים אותך בחלב. הנשר הביא אותך בהשיגו את כוחו של אִינְדְרָה. אתה העזרה, אתה הפעיל מאוד[97], כאשר כוחותיך מתעוררים כשאגת הנהר[98]. הענק לנו את מתנות השמים והארץ, הו מיץ סוֹמָה.[99]

הזמן והאלים

שיר הבריאה אומר שאז לא היה הקיים ולא הבלתי קיים, שאותו הבלתי נתפס נשם מטבעו, שאותו היה קודם לאלים, שהוא יצר הכול או אולי לא, שהוא יודע הכול או אולי לא.[100]

אבל האלים והאדם נבראו ויש להם את זמנם. כן, יש להם את זמנם.

יום אחד של האלים שווה לשנה של בני התמותה. לכן שנה של האלים שווה לשלוש מאות ושישים שנות בני תמותה. כעת ישנן ארבע תקופות (יוגות) היוצרות תקופה גדולה (מַהַיוגָה) של שנים עשר אלף שנים אלוהיות, המקבילות לארבעה מיליון שלוש מאות ועשרים אלף שנות בני תמותה. כך, אלף מן התקופות הגדולות הללו (קַלְפָּה) נמשכות ארבעה מיליארד שלוש מאות ועשרים מיליון שנים רגילות, או בפשטות: יום אחד של בְּרַהְמָא. אבל בסוף יומו האל נח, ואז מתרחשת קריסה ביקום. בעוד בְּרַהְמָא ישן על נחשו הגדול,

הכול מתחיל להיספג בתוכו. העולמות שיצאו ממסלולם מתנגשים זה בזה; כל האדמה נמסה, כל הנוזלים מתאדים, כל האדים הופכים לאנרגיה, ואנרגיה זו נופלת לתוך כוח לילו של בְּרַהְמָא. וכאשר האל מתעורר, פרח הלוטוס הגדול שלו נפתח, האור נמלט ויום חדש מתחיל. ביום זה מתרחשים ארבעה עשר מקצבים (מַנְוַנְטָרוֹת) שבהם נבראים האלים והעולמות; הדגים; העופות; החרקים; החיות והאדם. בערך שבעים ואחת סדרות של תקופות גדולות מתרחשות עבור כל אחד מארבעה עשר המקצבים. כל מקצב כולל שמונה מאות חמישים ושניים אלף שנים אלוהיות או שלוש מאות ושישה מיליון שבע מאות ותשעים אלף שנות בני תמותה, שבהן האנרגיה האלוהית מתרחקת ממרכזה. כך תולדות האנושות הנוכחית נמצאות במקצב אחד ובתוכו באחת משבעים ואחת הסדרות של התקופות הגדולות. מכיוון שכל תקופה גדולה מחולקת לארבע תקופות לא שוות, קורה שבראשונה, קְרִיטָה יוּגָה, חולפות ארבעת אלפים ושמונה מאות שנים אלוהיות או מיליון שבע מאות עשרים ושמונה אלף שנים רגילות; בשנייה, טְרֶטָה יוּגָה, שלושת אלפים ושש מאות או מיליון מאתיים תשעים ושישה אלף; בשלישית, דְוָפַרָה יוּגָה, אלפיים וארבע מאות או שמונה מאות שישים וארבעה אלף; וברביעית, קַלִי יוּגָה, אלף ומאתיים או ארבע מאות שלושים ושניים אלף. לפיכך האדם אמור להתקיים במחזור זה כולו ארבעה מיליון שלוש-מאות ועשרים אלף שנים. אך מכיוון שהוא כבר נמצא בתקופה הרביעית, מאז בריאתו חייבות היו לחלוף לפחות שלושה מיליון שמונה מאות שמונים ושמונה אלף משנותיו. ובהתרחקות מן הבריאה המקורית כל היצורים מתדרדרים, וכמובן גם האדם עוקב אחר נטייה זו.

הַקְרִיטָה היא התקופה שבה הצדק הוא נצחי. בתקופה זו, המעולה שביוגות, הכול כבר נעשה (קְרִיטָה) ואין דבר שנותר לעשותו. החובות אינם מוזנחים והמוסר אינו מתדרדר. אחר כך, עם חלוף הזמן, יוּגָה זו נופלת למצב נחות. בתקופה זו לא היו אלים; לא היו קניות ומכירות, לא היה צורך במאמץ. פרי האדמה הושג על ידי משאלה בלבד, ושלטו הצדק וההתנתקות מן העולם. לא היו מחלות, ולא הידרדרות של איברי החושים עם חלוף השנים; לא היו זדון, בכי, גאווה או הונאה; וגם לא מחלוקות, שנאה, אכזריות, פחד, צער, קנאה או צרות עין. כך שֶׁבְּרַהְמָא העליון היה המפלט הטרנסצנדנטלי של יצורים מושלמים אלה. בתקופה ההיא כל בני האדם היו דומים במטרת אמונתם ובידיעתם. השתמשו רק בנוסחה אחת (מַנְטְרָה) ובטקס אחד. היה רק וֶדָה אחד. אבל בתקופה הבאה, בְּטְרֶטָה יוּגָה, החלו הקורבנות. הצדק פחת ברבע. האנשים דבקו באמת והיו מסורים לתלות צודקת בטקסים. שלטו הקורבנות, יחד עם האומנויות המקודשות ומגוון רחב של טקסים. החלו לפעול למטרות מוחשיות, מחפשים תגמול עבור הטקסים והתרומות, וכבר לא דאגו לפרישות ולנדיבות הפשוטה. מאוחר יותר, בְּדְוָפַרָה יוּגָה, הצדק פחת בשני רבעים. הַוֶּדָה הוכפל לארבעה. חלק למדו ארבעה וֶדוֹת, אחרים שלושה, אחרים שניים ואחרים אף לא אחד. כאשר כתבי הקודש התחלקו כך, הטקסים נערכו בצורות מגוונות מאוד. האנשים שעסקו בתרגול פרישות ותרומות התמלאו בתשוקה. בגלל הבורות של הַוֶּדָה היחיד, הַוֶּדוֹת התרבו. ועם דעיכת הטוב, רק מעטים נשארו נאמנים לאמת. כאשר האדם התרחק מן הטוב, בנפילתו הותקף על ידי מחלות רבות, תשוקות ואסונות שנגרמו על ידי הגורל, ובשל כך סבל מצרות שונות והונע לתרגל פרישות. אחרים רדפו אחר תענוגות ואושר שמיימי והציעו קורבנות. כך האדם התדרדר בשל עוולותיו. ובְּקַלִי יוּגָה הצדק נשמר רק ברבע. בעידן החושך הזה פסקו הטקסים והקורבנות. שלטו אסונות שונים, מחלות, עייפות וחטאים כמו כעס. התפשטו אומללות, חרדה, רעב ופחד. המנהגים שנוצרו מההתדרדרות של היוגות סיכלו את מטרות האדם. כך הוא קַלִי יוּגָה, הקיים מזה מאות שנים.[101]

אך קטנותה של תולדות האדם לא הייתה בעלת משמעות אילולא בְּרַהְמָא היה בהן. כי מה הן שבעים ואחת סדרות של מַהַיוּגוֹת שבהן נברא ונהרס האדם אם לא אחת מתוך ארבע עשרה מַנְוַנְטַרוֹת, ומה כל אלה אם לא קַלְפָּה אחת, יום אחד של בְּרַהְמָא? בגלגולים אין-ספור, מהות האדם תיטהר. בנסיגה ובהתקדמות בהתאם למעשיו, יכין את חייו הבאים בתגובה לחוק האוניברסלי של הַקַּרְמָה. אבל בתוך כל אדם, בעומק העמוק ביותר, נמצא הָאַטְמַן שלו. וכאשר האדם מגיע אל הָאַטְמַן, הוא מגלה שהוא בְּרַהְמָא. עם זאת, שקילות מבלבלת זו תובהר רק ביום שבו, בוויתור על ההתבוננות המאושרת, תגיע לבני האדם חמלתו של המשוחרר החי, הידוע לאורך הדורות כמואר.[102] שֶׁהַמְּלָה אוֹם תקרא לתהילת בְּרַהְמָא,[103] סיבת הזמן והמרחב ללא גבול, המשתנה בצורה ובלתי משתנה במהות. שלנצח נוכל לסגוד לבְּרַהְמָא.[104]

צורות היופי והאימה[105]

מדוע האלים יעניקו את מתנותיהם לתחינת בני התמותה חסרי החשיבות? מדוע יצורים כה גדולים יכולים להתעניין במהלך העניינים הקצרים, במריבות ובצער, בתקוות ובדבקות? האם כוחות כה עצומים מוקצים לאזור קטן ביקום הבלתי נתפס; האם בכל נקודה שבה זוהר כוכב רוקדים אלים אחרים שמעולם לא נודעו כאן גורלותיהם? יהי כך או אחרת, האלים הקרובים ביותר מהלכים בינינו ומשתנים כדי שנוכל לראותם. הם גם מתגלמים בבני תמותה, ובאלף התגלמויותיהם, הָאַוַטָארִים, הם חוצים את הקיום. האבות הקדמונים אמרו שהודות לקורבנות ולפעולתנו הנכונה האלים מגבירים את כוחם. זה מסביר מדוע לעיתים קרובות אנו מקבלים מהם טובות, ומדוע שוב ושוב הם נוטים לצד הצודק כגמול על הכוח שאנו נותנים להם. לעומת זאת, השדים האפלים רוצים לגדול בהזנתם מטבעם המעוות של הדברים, ובגדלם הם מבקשים להחשיך את השמים עצמם. הכוחות הגדולים עוזרים גם לקטן, שנברא באור, כי גם בקטן נמצאת מהותם שלהם. אין זה מוזר ששיקוי, שכמעט בלתי נראה לעין, יפיל אותנו אם יש בו רעל או ירים אותנו אם יש בו מרפא; כך קורה עם שיקוי המעשים האנושיים המוגש לאלים הטובים.

אבל פעם העיניים יכלו לראות, אם דבר כזה אכן יכול להיראות בעיני הגוף, את האל הגדול של הכול. כך הופיע בפני אַרְג'וּנָה[106] בצורתו הנשגבה והעליונה.

עם אין ספור ראשים מלאי עיניים ופיות, עטופה בגלימות זוהרות וחמושה בכל הנשקים האלוהיים, הופיעה האלוהות. אַרְג'וּנָה הביט לרגעים באיברים הרבים של הקוסמוס. אולי הייתה זו התפרצות של צבעים בוהקים עד כאב, אולי שאגה אדירה שהרעימה את המרחבים. אבל ברגע הקצר הזה האדון הראה את גיוונו האינסופי והסתחרר לצורות בלתי נתפסות ומפלצתיות. כל כוחות העולם נטחנו בלסתות האכזריות, כל הקיים התפרק והתנתק מעצמו במהירויות בלתי נתפסות. אז אַרְג'וּנָה המבועת הצליח לחשוב (כי לא המילים ולא השרירים נענו לרצונו) והצליח לזעוק: "הראה עצמך, אדוני, בצורה קרובה. אני משתוקק לראותך עטור בכתר ואוחז באלה ובדיסקוס. קבל שוב את צורתך בעלת ארבע הזרועות והופע, אדוני קְרִישְׁנָה, בדמות האנושית המושכת שתשיב לליבי חיים ולתבונתי שפיות".[107]

הספר העתיק סָקַנְדַה פּוּרַאנָה מספר שהיה שד בשם דוּרְג, שלאחר שהקריב קורבנות כדי לרצות את בְּרַהְמָא, קיבל ממנו את ברכתו. עם כוח כזה גירש את האלים מן השמים ושלח אותם ליערות, והכריח אותם להשתחוות בנוכחותו תוך הרכנת ראש. לאחר מכן ביטל את הטקסים הדתיים, והאלים, שנחלשו בשל כך, דנו בפתרון אפשרי למצב שבו היו לכודים. גַּנֵשָׁה, בנם של שִׁיוָה וּפַרְוָטִי, החכם המגן על המיזמים האנושיים,

נענע את ראש הפיל שלו, נופף בארבע זרועותיו והציע שהיה הכרחי לחלוטין להגיע להוריו. מיד מונה מלך הקופים הַנוּמַן, הכובש הערמומי והמהיר של טריטוריות, כדי שיגיע אל הַהִימָלָיָה וימסור את התחינה לזוג השמימי ...ושם במרומים, שִׁיוָה וּפָרְוָטִי הרהרו באיחוד אוהב, בהרמוניה ובשלווה. הַנוּמַן הסביר את מניעיו. אז שִׁיוָה, שריחם על הקשיים שסבלו האלים הצעירים, ביקש מפָרְוָטִי העדינה לטפל בבעיה. פָרְוָטִי ראשית הרגיעה את הַנוּמַן, ואז שלחה את הלילה כדי שבשמה תדרוש מן השד להשיב את הסדר לעולמות. אך דוּרָג, מוצף בזעם, ציווה לתפוס את הלילה, ובצעקת הפקודה, בנשימת קולו, שרף את חייליו שלו. לאחר שהתאושש, שלח את משרתיו, אך הלילה נמלט וחיפש מקלט אצל מגינתו. באפלה העמוקה ביותר, דוּרָג הבוער מזעם עלה על מרכבת הקרב שלו. צבא של ענקים, סוסים מכונפים, פילים ואנשים הצטייר זוהר ואדמדם על רקע שלגי הַהִימָלָיָה הנצחיים. ברעש מחריד דרכה הפלישה הנועזת על נחלותיה הקדושות של פָרְוָטִי, אך היא, בתנועה חיננית, נופפה בארבע זרועותיה את נשקי האלים הקטלניים. ואז קרה שחיילותיו של דוּרָג היהיר ירו את חיציהם לעבר הדמות חסרת התנועה שעמדה על הַהִימָלָיָה ובלטה למרחק רב. כה צפוף היה גשם החיצים עד שדמה למסך של טיפות מים בסערה עזה. אך היא בלמה את ההתקפה במגיניה הבלתי נראים. התוקפים שברו עצים והרים והשליכו אותם נגד האלה... עד שהיא הגיבה. כאשר שיגרה נשק אחד בלבד מנשקיה, נשמעה שריקה מבעיתה; הסוסים המכונפים צהלו כאשר נסחפו בסופה שבאה בעקבות חניתה של פָרְוָטִי. במהרה עקיצתה תלשה את זרועותיהם של אלפי ענקים, בעוד בעלי ארבע רגליים ורוכביהם התנפצו בהתנגשות מחרידה. חיצים, יתדות, אלות וכידונים שדוּרָג שיגר, את כל אלה האלה הדפה לרסיסים שריסקו את הפולשים הקרובים ביותר. דוּרָג אז לקח צורת פיל ענק והסתער על פָרְוָטִי, אך היא כרכה את רגלי החיה ובציפורניה החדות כחרב חתכה אותה לחתיכות. מן הדם שנשפך צץ תאו מתועב, ובהסתערותו ננעץ בקלשון של פָרְוָטִי. בורח ופצוע, דוּרָג לקח אז את צורתו האמיתית, אך האלה כבר הרימה אותו באוויר, וכשהטיחה אותו בקרקע הארץ רעמה בקול רעם. מיד פָרְוָטִי תקעה זרוע בלועו של השד, ודרכו שלפה את הקרביים הפועמים. ללא רחמים, בחיבוק עוצמתי, גרמה לגוף להוציא את הדם בפרצים בזמן שגמעה אותו עד תום. לבסוף, כדי שדוּרָג לא ייוולד מחדש, טרפה את שאריותיו, ובאספה את העצמות לחצה אותן כה חזק ביד אחת עד שמרוסקות הן התלקחו. וכשהרפתה את אצבעותיה, רוח הפסגות הקפואה נשאה כזיכרון רק פירור זעיר של אפר. אחר כך קיבלה את מנחות האלים ומיהרה לשוב אל אהובה שִׁיוָה. כך, יפהפייה ועדינה, התכרבלה עמו במוזיקה הרכה ביותר ובזוהר העדין ביותר של האלמוות.

ז. מיתוסים פָּרְסִיִּים

זעקתו של זָרַתוּסְטְרָא[108]

כאשר מלאו לזָרַתוּסְטְרָא שלושים שנה, עזב את ארצו והלך למקום רחוק.[109] שם חי במערתו זמן רב. ניזון רק מגבינה שמעולם לא פחתה ושתה ממי ההר הטהורים. בלילה האש דיברה אליו, וכך הבין את מסלול הכוכבים. ביום השמש דיברה אליו, וכך הבין את משמעות האור.[110] אך בוקר אחד, מוקדם מאוד, הגיעה עד מערתו זעקתם של חיות האדמה... מכיוון שלפרות ולעדרים יש נשמה, זָרַתוּסְטְרָא הקשיב לנשמה הגדולה הזו, לקינָה, המבקשת את ברכות האל. בהרימה את קינתה, שהייתה כגעייה גדולה, אמרה קינָה: "נשמתי סובלת, אַהוּרָא מַזְדָא.[111] למי יצרת אותי? בדמות מי עיצבת אותי? הענק לי טוב, מנע משבטי השודדים להוביל את העדר למותו. אני חשה שאני מוקפת זעם, אלימות, שוט השממה, חוצפה נועזת ודחף סוחף. הצל את חיותיי, הו אַהוּרָא מַזְדָא, אתה המספק את המרעה הירוק".

אז זָרַתוּסְטְרָא, בפתח מערתו, הביט אל היום וביקש מאַהוּרָא מַזְדָא: "תן שהתבונה הטובה של זָרַתוּסְטְרָא תנחה את העובדים באדמה כדי שזו תיתן מרעה טוב ותחזק את העדרים; כדי שהפרות ייתנו חלב והחלב גבינה והגבינה תזין את האנשים החורשים; כדי שלעולם לא ישוב השודד להרוס את העם, ובמקום זאת יהפוך לידיד הלומד לעבוד ולחלוק. כך ברצוני להודות על תורותיך ועל המזון שהענקת לי. זוכר אני את שאלותיי הראשונות, כאשר בתמימות מוחלטת שאלתי אותן לפני זמן רב, ואתה, ברוב טובך, השבת לי בהדרגה. כך אמרתי לך: 'מי הוליד את הכול, מי סימן את מסלולי השמש, הירח והכוכבים,[112] מי מחזיק את הארץ מלמטה ואת העננים מלמעלה כדי שלא ייפלו, מי יצר את המים, הרוחות והצמחים, מי משרה את המחשבות הטובות,[113] מי ברא את השינה והעונג, מי הוליד את השחר, היום והלילה כדי שיהיו משגיחי החובה,[114] מי ברא את קִינָה שבלעדיה חיינו היו אומללים? '"[115]

ובסבלנות אין קץ, אדון האור, הסברת לי איך היה האב הראשון יִמָה.[116] כך אמרת: 'אני, אַהוּרָא מַזְדָא, מבקש ממך שתהרהר ותישא את חוקי. אך יִמָה השיב כי אינו יכול להרהר, ללמד ולשאת את החוק. אז הטלתי עליו לשמור על עולמותיי כדי שיהיו פוריים, נתתי לו את כלי הניצחון וגרמתי לו ליישר את צעדיו אל האם אדמה, שנשאה ברחמה את החיות והאנשים. כי יִמָה הפרה בחניתו המוזהבת את סְפֶּנְטָה אַמַאִיטִי, האם אדמה. על העולם החדש הזה התרבו העדר, החיות והאנשים.[117] והאנשים חגגו את האימפריה הרחבה של מִיתְרָה,[118] נלחמו באִינְדְרָה,[119] ולא נתנו את הַהָאוֹמָה המטוהר לטמאים,[120] כפי שהבינו שהחטא הראשון הוא להשתמש במילים מזלזלות כלפי אדם טהור'". [121]

"אני שאלתי ואתה השבת לכל שאלותיי", אמר זָרַתוּסְטְרָא. "מכיוון שהאב יִמָה לא רצה להעניק חוכמה, אלא לשמור ולהרחיב את תחומיך, הגיעה העת שאעשה את המוטל עליי על פי תורתך".

אור וחושך

כל אחת משתי הרוחות הראשוניות היא עצמאית במחשבות, במילים ובמעשים.[122] בראשית התאחדו כדי לסדר את העולם, תוך שהן מייעדות את החיים הגרועים ביותר, הגיהינום, לרשע, ואת השמיים למצב התודעה הטוב ביותר.[123] שתי הרוחות יצרו כל אחת את ממלכתה שלה: האחת יוצרת משכנות של טעות, והאחרת משכנות של צדק. אַהוּרָא מַזְדָא[124] בחר בכל אלה שמצאו חן בעיניו בזכות טובם, בעוד שהרוח הרעה המגולמת בחרה באלים-שדים ובאלה שסייעו לטמא את חיי בני התמותה.[125] כאשר יתחולל הקרב האחרון, שהחל כאשר הדֵאֶבָה[126] לקחו את השטן כבן ברית, התודעה הקדושה תזכה בממלכה.[127] משתי הרוחות הראשונות של העולם אמרה הטובה למזיקה: "לא מחשבותינו, לא מצוותינו, לא תבונתנו, לא אמונותינו, לא מעשינו, לא מצפוננו ולא נשמותינו מסכימים בדברך!". [128]

המלאכים והמושיע. סוף העולם, תחיית המתים והדין

אבל עתה אורו של אוֹרְמוּז (אַהוּרָא מַזְדָא) והחושך של רוח השקר (אַהְרִימָן) נלחמים בכל דבר. לפיכך לכל היצורים יש חלק טוב וחלק טמא. כך חובתו של הקדוש (שבו שולט האור), להאיר לבני האדם תוך הדיפת החושך לאחור. אך בסוף העולם, הרשע ידמה לנצח בבלבלו את המוחות. הטובים יירדפו ולהם ייוחסו כל הפגמים שסובלים המרושעים, בעוד אלה יעמידו פני צדיקים גמורים. אך זה יהיה הרגע שבו אוֹרְמוּז ישלח את בנו סָאוֹשְיָאנְט להציל את העולם.[129] הוא ייעזר על ידי רוחות הכנף של האור שהן המלאכים וראשי המלאכים, כשם שהאפל ייעזר במדרגי השדים. הכל יסתדר לקרב האחרון ואז, בקטקליזם אוניברסלי, אוֹרְמוּז יביס את אַהְרִימָן. בפקודת אוֹרְמוּז יקום עולם חדש טהור. המתים יקומו לתחייה עטופים בגוף מפואר. המלאכים וראשי המלאכים יפרשו את גשר הדין שעליו יעברו הצדיקים.[130] אך הגשר המפואר והיציב יתחיל להיסגר למעבר החוטא וזה ייפול. נשמות אלה שמתו בחטא יתאחדו עם אלה ששירתו את השליטים הרעים, עם אלה שדיברו שקרים ועם אלה שהחזיקו במצפון רע. כל הנשמות הלא צודקות יתקבלו בברכה במשכן השקר[131] כשם שנשמות הצדיקים ישכנו במשכן השירים.

זָרַתוּסְטְרָא הכריז על הגמול לאלה המתאימים למטרה, לאלה היכולים לקבל את מתנות התודעה הטובה השוכנת בתוך כל ישות אנושית.[132]

ח. מיתוסים יְוָונִיִּים–רוֹמִיִּים[133]

מאבק הדורות של בני האלמוות

מֵאוּרָנוֹס הנצחי וְגֵיאָה האם נולדו שישה טיטאנים, שיחד עם אחיותיהם הטיטאניות הולידו דור של אלים. אך החל מִקְרוֹנוֹס הגדול, הטיטאן הצעיר ביותר, הכול החל לזרום כך שהמאוחר בא אחרי המוקדם. לפניו זרמו הזמנים בקפיצות ובכל הכיוונים: העבר בא אחרי העתיד, ולעיתים כל הרגעים התרחשו בהמון מרוכז. למעשה, בני התמותה אינם יכולים לומר דבר על מה שקדם לתחילת הדברים (ולכן יש המייחסים לִקְרוֹנוֹס את כל מה שניתן לחשוב עליו).

הבנים כעסו על הוריהם, כי בכל פעם שנולד אח חדש, אוּרָנוֹס החזיק אותו בחיק גֵיאָה מבלי לתת לו לצאת. לכן גֵיאָה יצרה מגל חד, וכשהראתה אותו לבניה הסבירה להם את מזימתה. בנה קְרוֹנוֹס קיבל את הכלי שאימו הציעה לו והכין מארב. כאשר אוּרָנוֹס, תאב אהבה, השתרע על גֵיאָה, הבן הנחוש יצא מן החשכה, תפס את איברי המין של אביו, כרת אותם והשליכם לאחור.[134]

כך קְרוֹנוֹס הדיח את אביו משלטון היקום. לאחר מכן התאחד עם אחותו רֵיאָה, ועמה החל להוליד ילדים, אך בלע אותם מיד עם לידתם, כדי למנוע בדרך זו שצאצא כלשהו יקבל את המעמד המלכותי ויסיר אותו ממקומו בין בני האלמוות. רֵיאָה, שלא יכלה למנוע את הטבח, ביקשה עזרה מהוריה, שידעו את גורלו של קְרוֹנוֹס: שהיה עתיד להיות מוחלף בשלטונו על ידי אחד מבניו. כך תִּגָּקְמָנָה הָאֲרִינְיוֹת שֶׁקְּרוֹנוֹס המפלצתי בלע,[135] ותיקטע שרשרת הרציחות שהכין קְרוֹנוֹס חד-המחשבה[136].

כאשר רֵיאָה עמדה ללדת, הוריה שלחו אותה לְכְּרֵתִים, ושם, במערה על הר נסתר, ילדה את זֶאוּס הגדול. עם לידתו הוצג עטוף בחיתולים לאביו קְרוֹנוֹס, שהתכונן לבלוע אותו... אך הנה הילד שנבלע היה סלע מוסווה היטב, שלבסוף קְרוֹנוֹס הקיא יחד עם הילדים שבלע קודם לכן. בינתיים זֶאוּס כבר גדל דיו כדי להשתלט על אביו ולהפשיטו מסמכויותיו. כך זֶאוּס המהולל החל ללכת בנתיב הגורל שהוביל אותו למשול בין בני האלמוות, וכדי שייזכרו תהפוכות לידתו, נעץ את סלע התרמית במערות הר פַּרְנָסוֹס[137].

המאבק הבלתי נמנע פרץ בין מחנה זֶאוּס, אחיו ובעלי בריתו, לבין מחנה קְרוֹנוֹס והטיטאנים. זֶאוּס הראה את כוחו כשירד מהר האולימפוס הקדוש עם הברק, בעוד השמיים רעמו ברעם והברקים הסתחררו, גורמים ללהבה הקדושה להסתובב.[138] האדמה רעדה באש, בזמן שמימי האוקיינוס רתחו, ועשן לוהט עטף את הטיטאנים כשכל עין הוכתה בסנוורים מזוהר הברק.[139] כך נמשך המאבק האדיר עד שהאלים לקחו בידיהם[140] את הטיטאנים, כבלו אותם ושלחו אותם למעמקי ההרים, באזור לח, בקצות האדמה העצומה[141].

פְּרוֹמֶתֶאוּס והתעוררות בני התמותה

הצלתי את בני התמותה מן המבול כאשר הטלתי על אֶפִּימֵתֵיאוּס וּפִּירָה לבנות תיבה, ואחר כך הסברתי להם כיצד לשקם את ההרס כשהספינה נחתה בעדינות בהרי תֶּסַלְיָה. כידיד הדעת והשלום אני בדרך להשיג את

מטרתי; לשם כך הענקתי לבני התמותה את החכמה. לעיתים קרובות קורה שאותו מדע עצמו מושחת על ידי חלומות השליטה שהאלים מחדירים לבני האדם כדי להשמידם, ומחזירים אותם לתקופות האפלות מהן חילצתי אותם. אך יהא אמון בקדמה! וכאשר המחנות יתעמתו, חזרו עמי על המילים המרות הללו שאינן פחות נכונות למרות היותן שגורות: "עשו מלחמה, בני תמותה טיפשים; הרסו את השדות והערים; חללו את המקדשים, את הקברים, ועַנו את המנוצחים. בעשותכם כך, אתם מכינים את חורבנכם שלכם!"[142] והלוואי שתועיל לכם אזהרה זו במשהו.

כמו זָאוּס, גם אני פְּרוֹמֶתֵאוּס בן טיטאנים. הוא מעולם לא ראה בעין יפה שבמאבק האלוהי נשארתי מן הצד. וכך היה. לא משום שהטיטאנים היו רעים, זָאוּס היה טוב מהם בכוונותיו ובגאוותו. כאשר האולימפיים, לבסוף, השתלטו על שלטון העולם, רצו לשמור על כוחם העריץ, ובאכזריותם הטילו מום בגוף ובנפש של בני האנוש השבריריים, בראותם בהם אויבים עתידיים. הם כיסו אותם באמונות טפלות ובקלון, ועד היום מכבדים את השקר של אותו שבט של בני אלמוות מדכאים. מי אם לא אני נתן את הדעת לבני התמותה, שבמשך דורות ראו בלי להביט ושמעו בלי להקשיב? דומים לרוחות הרפאים של החלומות, לא היה דבר שלא בלבלו. הם חיו במעמקי המערות מפחד האור. לא ידעו על הלבנים או העץ כדי לבנות את מקלטיהם; גם לא הבינו את רצף העונות או את זריחת ושקיעת הכוכבים. הם עשו הכול ללא הבנה, עד שלימדתי אותם לרתום את עול החיות, לעבד ולקצור, לחבר מספרים ואותיות ולבנות את המרכבות החורשות את המים.[143] לבני האדם הכול קרה ללא אפשרות לבחור בגלל חוסר הידע שלהם. לא תרופות ולא מתכות יכלו להכיר עד שבזכותי, שמע זאת כולו יחד, השיגו את כל האומנויות[144]. ואכן, אתן שכמה מהם, מתוך צייתנות לאולימפיים, יספרו עד היום את סיפורם השיקרי שאומר כך:

"... כאשר האלים ובני התמותה עדיין התווכחו, פְּרוֹמֶתֵאוּס ניסה לרמות את זָאוּס הגדול בהחליפו את המאכלים העשירים בעצמות ושומן. לנוכח זאת אמר האולימפי: 'יַאפֶּטוֹנִיד,[145] באיזה חוסר שוויון חילקת את המנות!'. מאז שבטי בני התמותה זוכרים את המעשה בשורפם לאלים על מזבחותיהם עצמות בעלי חיים מכוסות בשומן מעלה עשן. אך כדי למנוע רמאויות חדשות שיטיבו עם ידידיו תוך פגיעה באולימפיים, זָאוּס קבע שלעצי האשור לא יהיה כוח מספיק להפיק את האש. בשנית פְּרוֹמֶתֵאוּס הערמומי לעג לגזרות הקדושות, בגנבו בקנה חלול את האש הבלתי נלאית ונתנה בידי בני האדם. זָאוּס מטיל הרעם התרגז כשראה את האש במרחק והבין את מקורה. בשל כך, וכדי שיידעו שאי אפשר להפר את הרצון האלוהי, עצר את פְּרוֹמֶתֵאוּס הסורר בשרשרת שעברה דרך עמוד ונקבעה לסלע. כך, למרות היותו חכם מאוד,[146] בן יָפֶתוּס סבל עונש ראוי, כי קשור לעמוד קיבל מדי יום ביקור של נשר שטרף את כבדו, שהתחדש מדי לילה".

יהא הסיפור השקרי הזה כאשר יהיה, העובדה היא שבן תמותה, הֶרַקְלֵס, חיסל בחיצו את הנשר הטורף. על כן זָאוּס, בהכירו בעובדה, השלים עם כך שאשא חלק מן השרשרת ומן הסלע שעקרתי בעזרת הגיבור. בטיפשותו זָאוּס לא רצה לשמוע את התנאים שהיו לי בראש לטובת שני הצדדים. רק כאשר הזהרתי אותו לגבי עתידו ראה את הסכנה, ובחוסר רצון פיצה על עצתי שהיה זקוק לה בחירותי. ועדיין, עקשן, חשב שלמרות היותי חופשי זמני אוזל, כיוון שהאלמותיות לא הוענקה לי. אך כִּירוֹן, הידיד הטוב ומחנך בני התמותה, החליף עמי את גורלו, ובבחירתו לרדת לְהָדֵס השאיר את הנצח בידי. עכשיו, לאחר תלאות ומאמצים, מעודד תמיד את התקווה, אני מושך את בני האדם כדי שגם הם יכבשו את החירות ואת גורלם הנצחי[147].

דֶּמֶטֶר פֶּרְסֶפּוֹנֶה. מוות ותחייה של הטבע[148]

את דֶּמֶטֶר אני שר, אותה ואת בתה פֶּרְסֶפּוֹנֶה, שנחטפה בעת שקטפה פרחים באחו. מאה ניצנים פרחו משורש אחד כאשר החליטה לקטוף את הזר, אך באותו רגע רעדה האדמה, ובהיפתחה הקיאה מתוכה את שליט הָדֵס, נישא על סוסים שחורים. בניגוד לרצונה נלקחה הנערה על ידי הָדֵס לממלכתו התת-קרקעית. איש לא שמע ולא ראה דבר ממה שקרה, ודֶּמֶטֶר במשך תשעה ימים לא טעמה מן הָאַמְבְּרוֹסְיָה, בחפשה את בתה. אך הֶלְיוֹס, הרואה הכול, הודיע לאם המיוסרת על כל שאירע: "אף בן תמותה אינו אשם במה שקרה; רק זֶאוּס אחראי לכל, כי נתן לְהָדֵס כמתנה את בתך פֶּרְסֶפּוֹנֶה. אולם, הוי אלה, יחדל בכייך, כי הָדֵס כחתן אינו ראוי לבוז, בהיותו אח לזֶאוּס הנדיב". אחוזת זעם נטשה האלה את האגורה השמיימית ואת האולימפוס הרחב, וירדה אל ערי ושדות בני האדם, משחיתה את מראיה כדי שלא יכירוה. אך הטובות שדֶּמֶטֶר מחלקת נותרו מוגבלות ברוחה, ולכן דבר לא נבט ולא נתן פרי. אז זֶאוּס שלח לקרוא לאלה הנעלבת, אך היא סירבה, משתוקקת כפי שהייתה לפגוש שוב את בתה. כך אבי האלים שלח את הֶרְמֵס מהיר-הרגליים לשאת ולתת עם הָדֵס התופתי. והוא אמר: "הָדֵס, מלך המתים, זֶאוּס שלח אותי להוציא מתחומיך את פֶּרְסֶפּוֹנֶה, כך שאמה תראה אותה שוב ובדרך זו תניח את זעמה המונע מן הזרעים לנבוט ומכלה את הגזע השברירי של בני התמותה". הָדֵס המליץ מיד שפֶּרְסֶפּוֹנֶה תצא. היא קפצה משמחה; אך הוא נתן לה לאכול גרעין רימון מסתורי, כדי שתשוב במהרה לתחומיו האפלים. אחר כך מסר הָדֵס את מרכבתו לְהֶרְמֵס, וזה מלווה בפֶּרְסֶפּוֹנֶה החל בדרך חזרה. המפגש מחדש של האם והבת ריגש את האלים, וזֶאוּס רואה-למרחוק שלח להביא אותן אל רֵאָה האם. ובמפגש זה אמרה: "בואי הנה, בתי! זֶאוּס מטיל הרעם קורא לך שתלכי אל משפחות האלוהויות. הבטיח לתת לך את הכבודים שתרצי בין האלים בני האלמוות, והנהן בראשו שבמהלך השנה בתך תבלה שליש מן הזמן באפלה הקודרת ואת שני השלישים איתך ועם שאר בני האלמוות. כך אמר שיתקיים ואישר זאת בתנועת ראשו. לכי, בתי, וצייתי. אל תכעסי עוד, וגרמי שיצמחו במהירות הפירות שמהם חיים בני האדם". צייתה דֶּמֶטֶר, ומיד גרמה לפרחים ולפירות לצאת בכל הטבע. והסבירה את המסתורין הנערצים שאין להזניח או לחקור, מתוך כבוד לאלים. אשרי אלה שראו מסתורין אלה, כי הלא-מוכנסים אינם משיגים, אחרי מותם, את המזל לראות באפלה הקודרת!

דִּיוֹנִיסוֹס, הטירוף האלוהי

איש מאיתנו אינו יודע דבר וחצי דבר; אפילו לא זאת עצמה , אם אנו יודעים או לא יודעים, ולא אם אנו יודעים שאנו יודעים או שאיננו יודעים; ולא אם בסך הכול יש משהו או אין. כי הדברים הם מה שאדם מאמין בהם.[149] לכן על התבונה לנוע ולפתוח אופק אחר, כדי שהאלים ידברו.

אני שר לְדִּיוֹנִיסוֹס הרועש, עטור הקיסוס והדפנה, בן זֶאוּס וְסֶמֶלָה, בן שבט האלמותיים. ביערות הנימפות עוקבות אחריו והוא ממלא את החללים האפלים ברעש גדול. הידד, הוי דִּיוֹנִיסוֹס, בעל האשכולות הרבים![150]

סֶמֶלָה, מפקפקת שאהובה הוא זֶאוּס עצמו, ביקשה ממנו להתגלות במלוא עוצמתו. כשנענה האולימפי לבקשתה, ההתגלות הייתה כה גדולה ונוראה עד שמתה מוכת ברק. בנה, שטרם נולד, נעקר מרחמה בידי האל; אך מכיוון שחסר לו זמן הריון מספיק, זֶאוּס חתך את ירכו שלו והרכיב אותו שם, ואז תפר את הפצע. כשהגיע הזמן הוציא אותו אביו חי; לכן נקרא "דִּיוֹנִיסוֹס", "זֶאוּס הצעיר", או גם "הנולד פעמיים". אך הֵרָה,

מקנאת בְּזָאוּס על אהבתו לְסֶמֶלָה, חיפשה את התינוק שזה עתה נולד כדי לחסל אותו. כך הובא דִּיוֹנִיסוֹס למצרים וחונך במערות עמוקות, ולביטחון נוסף הפך אותו זָאוּס האב לגדי. היה כבר נער כשדִּיוֹנִיסוֹס ייצר את היין מן הגפן. שם גילתה אותו הֵרָה הנוקמת, ובטרפה את דעתו גרמה לו לנדוד בארצות רבות, עד שֶׁקִיבֶּלָה האסייתית, האם הגדולה של עמים רבים, טיהרה אותו והשיבה לו את שפיותו באמצעים מסתוריים. מוקף בַּכְּחַנָּטִיּוֹת, הביא את הגפן מעם לעם. באחד מהם רצה עריץ להשמיד את הצמח הקדוש, אך בטירופו כרת את רגליו שלו, ואז נתיניו קרעוהו לגזרים כדי להרחיק את קללת האל. בהגיעו להודו הכניע את העמים בשכרותם ובפולחניהם, ואז חזר ליוון. שם פולחנו נתקל בהתנגדות של שליט אחר, שכתוצאה מכך נקרע לגזרים בידי נשים אחוזות טירוף ושכרון. ממקום למקום נדד, וביקש להגיע לאיי יוון; לשם כך התמקם בחופים בהמתינו למעבר של ספינה כלשהי. זה קרה לבסוף, אך לספנים עלה רעיון לקחת אותו בשבי כדי למכור אותו כעבד. כך ראה הצוות גפנים צומחות בכל הספינה, בעוד זרמי יין פרצו מן הסיפון, וּדִיוֹנִיסוֹס, שהפך לאריה, שאג באיום. מטורפים קפצו לים והפכו לדולפינים, אלה שעד היום מקיפים את הספינות, תמיד מנסים להסביר לספנים את גורלם המבולבל. אך דִּיוֹנִיסוֹס המשיך במלאכתו המיסיונרית... בפגשו את אַרְיַאדְנֶה הכרתית, זו שבחוטה הצליחה לפרק את מבוכי הַמִּינוֹטָאוּרוֹס, גאל את צערה האוהב. המשיך האל קדימה במרכבתו הרתומה לנמרים, מצחו עטור גפנים וקיסוס, אוחז בידו את השרביט האלוהי. בהגיעו לכל עם ייסד את פולחנו, ובלילות, לאור לפידים, מאמיניו השיכורים רקדו לקול תופים, קרנות וחלילים. באקסטזה אלוהית הַבַּכְּחַנָּטִים הכניעו את יומרות התבונה, ובשובם לשפיותם פקפקו במה שראו לפני ואחרי. לכן, כשחגג דִּיוֹנִיסוֹס האפל עם אֲפוֹלוֹ המואר את מיזוג תורותיהם, נפש האדם ויתרה על פראות יצרה המשתחרר, והתבונה הרחוקה ירדה להבנת מעמקיה. וכך, כשהֵרָה הנוקמת הכירה בזכותו של דִּיוֹנִיסוֹס, יכול היה לחזור לאולימפוס. עם זאת ירד קודם לגיהינום, ומשם חילץ לחיים את הצל העצוב של אימו סֶמֶלָה.

ט. מיתוסים נוֹרְדִיִּים[151]

יִגְדְרָסִיל, עץ העולם

אחר כך לבית, חזקים ונעימים,
שלושה אֲסִים באו ממשפחה זו;
על האדמה מצאו, בכוח מועט,
את אֶסְק ואת אֶמְבְּלָה, חסרי מזל.
לא הייתה להם אז לא רוח ולא גֶּנְיוּס,
לא חיים או דיבור ולא צבע טוב;
אוֹדִין נתן להם רוח, הוֹנִיר נתן להם גֶּנְיוּס,
לוֹדוּר נתן להם דיבור וצבע טוב.[152]

באופקי הקרח, בחורף הקר של הצפון הגדול, מה יכול להיות אהוב יותר מן העץ, זרע האש, עור חם ומגן של השבט הלוחם, גוף הנחש שנושא אותנו בפשיטות הוויקינגים, כלי השדה הפורה, עד להתחייבות שאנו חוגגים לפניו! אנו אוהבים את הצמח ואף על פי שהשמש היא זהב, אנו חשים אותה צמחית. לכן תמיד חלמנו שסוף העולם הזה יקרה כאשר הזאב יטרוף את השמש, כאשר שכבה אפלה תשכון על הארץ, כאשר הצמחים ימותו. אנו צאצאי אֶסְק ("עֵץ מַלֶּה") ואֶמְבְּלָה ("עץ אֵלֶם"), שני גזעים יפים שנפלו, וברצון האלים, האֲסִים היוצרים, שבו לחיים כבני אדם.

האֲסִים והאֲסִינְיוֹת גם הם אוהבים את העץ, לכן שם הם מתכנסים ומדיינים. אך מוטב שישוחחו על דברים אלו אלה שיודעים לעשות זאת. שאל גַּנְגְלֶרִי: "היכן מתכנסים האלים?" והָאר השיב: "במילת יִגְדְרָסִיל. שם, מדי יום, האלים מקימים את בית דינם, ומשם מתכננים את גורל העולם". והוסיף יַפְנְהָאר: "ענפי העץ הגדול מגיעים לכל העולמות, אך שלושת שורשיו מתחילים היכן שהאֲסִים[153] שוכנים, היכן שחיים ענקי הקרח,[154] והיכן שנמצא נִיפְלְהַיִים.[155] מתחת לשורש האחרון נמצא הְוֶרְגֶלְמִיר.[156] ובמקום זה נִידְהוֹג[157] נושך את השורש. מתחת לשורש ההוא שהולך לענקי הקרח נמצא מעיין מִימִיר[158], בו נמצא הידע. עד לשם הלך אוֹדִין וביקש שירשו לו לשתות מימיו, אך רק יכול היה לעשות זאת כשעקר אחת מעיניו כדי להשאירה כקורבן".[159]

יש האומרים שאוֹדִין, הנוסע הגדול, מחפש תמיד את החכמה והלך למדינות אחרות. שם ירד לעמקי המחצבות, ובהשתלטו על הגמד אַלְבֶּרִיךְ, גרם לו למסור את הקסדה שהופכת לבלתי נראה, ואת הטבעת המחזיקה בסוד הגדול של זהב הריין שהגמד גנב משומרות המים. גם הענקים פַּפְנִיר ואוֹטָר רבו על כך עם אוֹדִין. אחד נשאר חסר חיים בגולגולת מרוסקת, והשני הפך לדרקון חי, מגן על אוצר הנִיבֶּלוּנְגִים; עד שזִיגוּרְד, הרג אותו והשתלט על הטבעת יוצרת רעות כה רבות, רעות שהמשיכו ולבסוף כילו את כל אלה שהיה להם קשר עמה. כי רק חכמתו של אוֹדִין יכולה לשלוט בכוחות אלה. אוֹדִין, שמתייעץ לעיתים עם התלויים ושמבצע כל משימה בגלל אותו "צמא לדעת" שמציף אותו, איך לא היה הולך אל הנוֹרְנוֹת לשתות את מי הדעת? אוֹדִין התחנן בפניהן שייתנו לו לטעום מן המים, אבל הן הסכימו רק בתמורה לאחת מעיניו. ארורות תהיינה שלוש הנוֹרְנוֹת שדקרו את הפנים האלוהיות כדי להישאר עם רכושו![160] שלוש נשים אלה,

הנקראות אוּרד,[161] וֶרַנְדִי[162] וסְקוּלְד,[163] מעצבות את ימי האדם. אך יש עוד נוֹרְנוֹת שקובעות את חיי בני התמותה, האלפים והגמדים. החיים הטובים נשלטים על ידי הנוֹרְנוֹת הטובות, והרעים, על ידי אלה מן השושלת המרושעת.

אבל יש עוד הרבה מה להזכיר: איך לשכוח את סוסו של בַּלְדֶר שליווה למדורה את הגיבור כשמת; או את סוסו של אוֹדִין, המפואר סְלֵיפְנִיר, שבשמונה רגליו סימן את מרחקי העולם? וזיכרוננו שמח בזכר שני הברבורים שניזונו במעיינות הקדושים.[164]

תוֹר, הוַלְקִירְיוֹת והוַלְהַלָה. הלוחם והשמים שלו

מכל האֶסִים, תוֹר הוא החזק ביותר. בממלכתו נמצא המשכן הגדול ביותר הידוע. האל נע במרכבתו הרתומה לשני תיישים גדולים, ונושא עמו את שלושת כוחותיו: הפטיש מְיוֹלְנִיר, שהוא כמו הרעם ושמכירים היטב גולגולות הטְרוֹלִים של הקרח וענקי ההרים; כוחו האחר שוכן בחגורה שעמה הוא מגביר את כוחו כשהוא חוגר אותה; ולבסוף, בכוח כפפות הברזל שלו הוא אוחז בפטישו, ובזכותן לא נשמטת הידית כשהוא נותן את מכותיו הזועמות. אדיר הוא כוחו של תוֹר, אך הוא אינו לבד בשדות הקרב. כשמתחיל הקרב הוַלְקִירְיוֹת רוכבות ובוחרות את אלה שנועדו למות באומץ. הן חוטפות את הגיבורים ומביאות אותם עד הוַלְהַלָה,[165] שם נמצאים השערים העצומים והאולמות הבנויים ממגנים; שם נמצאים השולחנות והקנקנים; שם הם אוכלים את חזיר הקודש.

עם שחר הלוחמים קופצים ממשכבם, נוטלים את נשקם ומסתערים על השדות. בקרב יחיד הם מתנגשים ונלחמים, מפילים זה את זה. זהו הבידור הטוב ביותר ליומם של הגיבורים. בערב הם שבים לוַלְהַלָה על סוסיהם, עוברים בשערים הענקיים ומתיישבים באולם. הם משלבים זרועותיהם בשרשרת ארוכה, וכמו נעים ברוח השמים או בגלי הים, מתנועעים ימינה ושמאלה תוך שהם שרים בשאון. אחר כך, ידידים זה לזה, הם שותים.[166]

רַגְנַרוֹק, גורל האלים[167]

יגיע החורף הנורא, ובין רוחות קפואות הכפור המתמשך ילווה את השלג שלא יחדל במאמציו. אז יהיו קרבות גדולים מונעים על ידי חמדנות. האח יהרוג את אחיו, והמשפחות תימחקנה, שקועות ברצח ובגילוי עריות.[168]

המגדת העתיקה ניבאה בשירתה, בוֹלוּסְפָּה שלה, את קריעת שרשראות שומר השאול. היא הודיעה על נפילת האלים,[169] על התמוטטות העולם.[170] היא ראתה את הזאב טורף את השמש בעוד אחר בולע את הירח. היא ראתה איך נופלים הכוכבים ושמעה את האדמה רועדת. היא ניבאה את קריעת השרשראות שריסנו את הזאב פֶנְרִיס ואת הרס גבולות הארץ כשנחש הים מנער את האוקיינוס ומתקדם על הקרקע המוצקה.

הספינה נַגְלְפַר, העשויה מציפורני המתים, תהיה מוכנה ותצא לים, אף על פי שהאלים ינסו לעכב את הורדתה למים, כי מתים רבים כל כך לא יוכלו להיאסף בזמן, ושערותיהם וציפורניהם ימשיכו לצמוח בלי

שאיש יספיק לגזוז אותם. השמים יבקעו והמילה יִגְדָּרָסִיל תרעד. כל האֶסִים, עם שריונם המבריק, יתקדמו לשדה הקרב; שם אוֹדִין, עם קסדת הזהב שלו, ייכנס נלחם ללועו של הזאב פֶּנְרִיס; תּוֹר יהרוג את הנחש הגדול אך ייפול מת מרעלו; וְיתַאר ישבור את לוע הזאב, וכל אֶס וכל מפלצת יהרגו זה את זה. אז סוּרְטָר, בזורקו אש, יצית את העולם.[171]

מה יישאר אז מן השמים ומן הארץ? מה יהיה עם האלים? המגדת ניבאה שדמויות האלים והארץ והאנשים הקדמונים יתאדו כמו הזיה, כמו זו שסבל תּוֹר כשחשב שמנצחים אותו. תתאדה האשליה של עולם ושל האלים המתאימים לאותו עולם. אז האנשים שהיו מוחבאים יהיה להם למזון טל הבוקר. האדמה תהיה יפה וירוקה; תיתן פירות בלי שיזרעו, ויהיו ארמונות אוויריים. כולם יתאספו וישוחחו, ויזכרו את חכמתם העתיקה, וידברו על המאורעות שקרו, על הנחש שמקיף את הארץ ועל הזאב פֶּנְרִיס. גם ימצאו בעשב את אותם חלקי הזהב שבהם שיחקו האֶסִים בלוחותיהם. האנושות תהיה מוכנה ללמוד ולכן תתחיל ללכת בין האלים. אבל אין להוסיף עוד, כי דברים אלה עדיין לא התגשמו.

בזה נסגר המחזור של הוויקינג האחרון. מהָאקִי נשמע הקול, בעוד נחשו הארוך פנה אל הים. מהָאקִי נשמעו המשפטים שהפנה לבנו, בעוד הערפל במעטה סמיך סגר על גבו. זוהר אדום שרף את הערפל, ושאגת הגלים נשקה לרחש מילותיו. כך אמר הָאקִי: "אַל יבלבלו אותך האגדות האלה שבהן אנו הופכים לתמים את הידע שקיבלנו. לעת עתה יגיע תורם של אנשים מוזרים, אנשים חסרי סובלנות שמוחקים את זכרם של עמים אחרים. להם יערב לשמוע שהיִגְדָּרָסִיל הולך ומתייבש כי אוֹדִין כרת אחד מענפיו לעשות את חניתו. הם יצקצקו בלשונם בהנאה כי אוֹדִין איבד עין. הם יתענגו כי השמים שלנו נופלים בחריקה נוראה, וידמה להם שזה מנבא את שחר יומם. כך סיפרנו את דברינו, אבל הם אינם יודעים דבר... היִגְדָּרָסִיל מתנשא אדיר ובלילות זוהר; כל השמים סובבים סביב ציר הצפון הגדול שלו, בעוד קצהו מתחבר לכוכב הקבוע והשמש מתגלגלת דועכת באופקים הקפואים. הם יחגגו את יומם החשוב ביותר עם העץ המושלג שלנו, ובפסגתו יהיה הכוכב הקבוע, ובאותו לילה נשלח להם מתנות היורדות מן השמים במזחלת זהובה רתומה לאיילים. בחלומותיהם ובסיפוריהם ישכנו השדונים, הטְרוֹלִים, הענקים והטבעות המכושפות שלנו. היערות שלנו יקראו להם, וכשיסובבו את ראשם מהר מאוד יצליחו לראות שד; ישמעו את שירת בת המים בפלגים הרוחשים ויחפשו את כד הזהב שמשאירים הגמדים אחרי קשת הענן... אבל הבה נצא כבר! בשלג ובקרחונים שלנו פורץ הר הגעש והגייזר מקרין את חומו. התאם את ידך בהגה, בן וידיד! כבר עזבנו את הפיורדים המוכרים. בזוהר הצפון האלים רוקדים, משנים צבע, בעוד אנחנו כאן למטה רוכבים על גלי הים הזועף".[172]

י. מיתוסים אַמֶרִיקָאִיִים

פּוֹפּוֹל וּוּח (ספר עם הַקִיצֶ'ה)[173]

ההיסטוריה האבודה

בספר הנקרא פּוֹפּוֹל וּוּח צוירה הגעתם של המתיישבים הראשונים שבאו מעבר לים.[174] שם סופר סיפור החשכה והחיים שנמצאו בארצות החדשות. זה היה הספר הראשון שצויר בעת העתיקה.[175] בסיפור הגדול נראה כיצד נוצרו השמיים, הארץ והשאול; כיצד כל אחד מהם חולק לארבע נקודות בעת שנמתח חבל המדידה. בארבע נקודות נוצרו הריבועים שחולקו לשלושה: ריבוע השמיים, ריבוע הארץ וריבוע העולם התחתון.

הדורות האנושיים: האדם החיה, האדם מחומר, האדם מעץ והאדם מתירס

בעוד היוצרים עבדו, הם חשבו שכאשר יגיע האור חייב להופיע יצור שיקרא להם ולשם כך עליו לדעת לדבר, לכנות בשם. והוא יצטרך לאכול, לשתות ולנשום. עבור היצור העתידי הם יצרו עולם מתאים שהיה בו אדמה, מים, אוויר, צמחים ובעלי חיים. וכשהושלמה הבריאה, אמרו לבעלי החיים: "דברו והללו אותנו!" אך לא הצליחו לגרום להם לדבר. כל אחד מבעלי החיים צווח בדרך שונה והבורא והיוצר אמרו זה לזה: "לא הצלחנו לגרום לבעלי החיים לדבר ולקרוא בשמנו. זה אינו טוב. בשרכם יטחן". ובעלי החיים שימשו למאכל אחד של השני.

בהתקרב השחר אמרו זה לזה שעליהם למהר ולבצע ניסיון נוסף. מבוץ יצרו את האדם אך זה לא הזיז את ראשו ואת איבריו. בהתחלה דיבר אך לא הייתה לו כל הבנה. תחילה התקשה אך לאחר מכן נרטב במים וכבר לא יכול היה לעמוד על רגליו. אז הרסו את יצירתם והתייעצו במועצה.

החליטו לעשות אדם מעץ וכך עשו. נוצרו האנשים-בובות. הם דיברו וזחלו על פני האדמה. היו להם ילדים שהיו בובות עץ. ללא דם, ידיהם ורגליהם היו יבשות. לנוכח כישלון הבובות, שלחו היוצרים גשם גדול. נוצר מבול שהחל לרדת ממעמקי השמיים. כל היצורים התקוממו נגד אנשי העץ. החיות הגדולות והקטנות, האבנים, הצלחות, הכדים, הסירים, כולם קמו והחלו לצעוק: "שרפתם אותנו ועכשיו אנחנו נשרוף אתכם, היכיתם בנו ועכשיו אנחנו נכה בכם!" מבלי לדעת לאן ללכת, אנשי העץ טיפסו על הבתים אך אלה השליכו אותם מגגותיהם; הם הסתתרו במערות אך אלה נסגרו וריסקו אותם. כך הם הושמדו. יש האומרים שצאצאיהם נשמרים בקופי היערות. יצורים אלה דומים לאדם אך למעשה הם יורשי אותן בובות.

היוצרים שוחחו והחליטו לשים מזון ומשקה בריא בתוך הישות האנושית, ולכן מתירס לבן וצהוב יצרו את בשרו והכינו נוזלים שמהם עשו את דמו, יוצרים את שומנו וכוחו. כיוון שנראו כבני אדם הפכו להיות בני אדם. הם היו טובים ויפים, ניחנו באינטליגנציה. הם הביטו ובמהרה ראייתם התארכה עד שיכלו לראות כל מה שיש בעולם. במהרה הודו לבורא וליוצר. הם אמרו: "אנחנו מדברים, חושבים, מרגישים ומכירים את מה

שרחוק וקרוב, אנחנו רואים את הגדול והקטן בשמיים ובארץ". אך ליוצר ולבורא לא מצא חן מה ששמעו מיצוריהם. "לא טוב מה שאומרים יצירותינו, האם הם יהיו יותר מיצורים ואולי אלים כמונו?" - אמרו האבות הראשונים. אחר כך התכנסו במועצה ודנו בעתיד יצוריהם כי פחדו שלא יתרבו, שלא יתרבו כאשר תתחיל עידן זריחת השמש. בשל כל זאת האלים דנו שוב ושוב עד שהחליטו להשרות שינה ולכסות את העיניים האנושיות ולאפשר להן לראות רק מה שקרוב. כך הוסרה חוכמת המקור של גזע הַקִיצֶ'ה. הבורא והיוצר יצרו את הנשים וכאשר האנשים התעוררו משנתם שמחו לבבותיהם בשל נשותיהם.[176]

השמדת השליט המזויף אַרָה בידי רב-הקוסם והמכשף הקטן [177]

עדיין לא זרחה השמש על פני האדמה וכבר היה אחד שנקרא השליט אַרָה, שהתגאה בכוחו ובמעלותיו. השליט אַרָה סיפר את סיפורם של אלה שאבדו בגלל מבולי המים וגם של חומר כהה כשרף שנפל מהשמים.[178]

במשך זמן רב נאלצו בני האדם ללכת במקומות לא מוכרים בורחים מהקור ומחפשים מזון.[179] הם השתמשו באש אבל כשזו כבתה להם, הם נאלצו להמציא אותה על ידי חיכוך עצים. בהתחלה הם נתקלו בים והלכו עליו בתוך קור עצום עד שהגיעו לארצות אחרות. השמש והירח לא נראו. השבטים התפזרו כל כך לאורך הזמן שכאשר קבוצה אחת פגשה באחרת כבר לא הבינו זה את זה. היה זה הזמן שבו חיפשו את השמש המחממת ואת היערות ואת בעלי החיים. לא היו בתים ורק עורות של כמה חיות פרא שימשו כמחסה. אבל כאשר המתיישבים הראשונים הגיעו לארצות מלאות יערות ונהרות והרי געש, השליט אַרָה רצה לגרום להם להאמין שהוא היה השמש והעושר ושלו חייבים בני האדם את צייתנותם.

שני אלים, שני יצורים שנקראו רב-הקוסם והמכשף הקטן, גילו את השליט אַרָה מטפס על עץ כדי לאכול את פירותיו. מבלי להיראות, רב-הקוסם התקרב לעץ עד שהיה במרחק סביר. הוא כיוון את קנה הנשיפה שלו לעבר השליט אַרָה וברגע המתאים ירה בו והנחית חץ בלסתו. האומלל נפל לאדמה צורח בקול גדול. רב-הקוסם רץ בכוונה להרוג אותו, אך כשהגיע אליו נתפס בחוזקה, נטלטל, עד שהשליט אַרָה תלש אחת מזרועותיו וברח איתה. בהגיעו לביתו, הניח השליט אַרָה את הזרוע מעל האש כדי שבעליה יבוא לחפש אותה. מצדם, שני היצורים הלכו לחפש את סבם חזיר הערפילים הגדול ואת סבתם טַפיר הערפילים הגדולה ואיתם רקמו תחבולה. לאחר שהפכו לשני ילדים, היצורים ליוו את סביהם לבית השליט אַרָה. בראותו אותם מגיעים, השליט אַרָה היה כה מותש מכאב לסתו עד שפנה לזרים ושאל אם יוכלו לרפא אותו. הם השיבו שהם מומחים באומנות זו והחלו במלאכה תוך שהם מחזקים את פניו המדממות של השליט אַרָה. בעוד זה גונח, קשרו המבקרים בחוזקה את ראשו, צווארו, זרועותיו ורגליו. ואז החלו לעקור את עורו. הם עקרו את עורו לחלוטין ונטלו ממנו את אבני החן והמתכות הנוצצות שבהן כל כך התגאה. כך מת השליט אַרָה בידי רב-הקוסם והמכשף הקטן כאשר אלה באו להשיב את הזרוע שלבסוף הודבקה בשלמות לגוף בעליה.

שני היצורים פעלו כך כדי לחסל את הרוע בעולם לאחר שביצעו את דבר רוחות השמיים. לאחר מכן, היצורים מיהרו למלא את הצו שהטילו עליהם כוחות השמיים, דברי השמיים שהם: אדון הענק (ברק), עקבות הברק וזוהר הברק. כוחות גדולים אלה של השמיים ציוו עליהם להשמיד גם את שני צאצאיו של השליט אַרָה: בן אחד בשם דג-אדמה החכם ובן שני בשם ענק האדמה. הם החריבו את החיים ונהרגו בידי

היצורים. כך, רבים היו מעשיהם אך נותר להם לכלוא את הרוע בתחומו כי היה מפוזר בכל מקום ומעורבב בכל הדברים.

משחק הכדור בשאול: ירידה, מוות, תחייה ועלייה של רב-הקוסם והמכשף הקטן

ממלכת שיבַּלְבַּה היא עולם תחתון שבו נמצאים כל הנזקים שסובלת האנושות. משם יוצאות המחלות, הטינות והמלחמות בין אחים. ולשם נגררים רק אלה שעשו רע, כי לפני שרב-הקוסם והמכשף הקטן ירדו לשיבַּלְבַּה כל בני האדם, ולא רק הרעים, הובלו לשם. ואולם, היה זמן שבו אבותיהם של רב-הקוסם והמכשף הקטן, שנקראו רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי, הלכו על פני העולם. כאשר הם לקחו את מגיני העור שלהם, את טבעותיהם, את כפפותיהם, את כתריהם, את קסדותיהם ואת כדורם, אלה משיבַּלְבַּה נעלבו מאוד. וכאשר במשחק הכדור גרמו לאדמה לרעוד, כל שיבַּלְבַּה התרגזה. עד שיום אחד, אלה-מלמטה, שלחו אליהם את שליחיהם עם הצעה להתחרות במשחק הכדור. אבל אלה משיבַּלְבַּה בגדו בהם והקריבו אותם. וכך נשאר ללא נקמה העלבון הזה שנעשה לשמיים. ובכן, רב-הקוסם והמכשף הקטן שמחו כי השמיים הטילו עליהם לשחק בכדור מעל ראשיהם של אלה משיבַּלְבַּה. היצורים טאטאו את מגרש המשחק וסידרו את מרחבו כדי, לבסוף, להתחיל לשחק בכדור. אז, אלה-מלמטה אמרו: "אלה המשחקים מעל ראשינו וגורמים לאדמה לרעוד, האם אינם בניהם של רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי, האם אינם בניהם של אלה שהקרבנו?" כך אמרו והסכימו שיש לקרוא למפריעים. הם שלחו את שליחיהם ליצורים עם ההוראה שאלה יתייצבו. "שיבואו הנה, כי אנו רוצים לשחק בכדור איתם. בעוד שבעה ימים נשחק". לאחר קבלת המסר, רב-הקוסם והמכשף הקטן נזכרו בבגידה שאלה משיבַּלְבַּה עשו עם רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי. אז הם פנו לעולם התחתון מקבלים את האתגר. הם ירדו במדרון התלול ועברו את הנהרות המכושפים והתהומות; הגיעו לצמתים המקוללים והלכו למקום שבו היו אלה משיבַּלְבַּה. המנהיגים שמו במקומם בובות עץ כדי שאיש לא יראה את פניהם האמיתיות (וגם הסתירו את שמותיהם כדי להיות יעילים יותר). אבל המבקרים ידעו הכל ואמרו: "שלום, המת העליון. שלום, המת הראשי. שלום, מותח הנכים. שלום, מאסף הדם. שלום, בעל המורסה. שלום, בעל הצהבת. שלום, מקל העצמות. שלום, מקל הגולגולות. שלום, דורס הדם. שלום, שיני הדם. שלום, ציפורני הדם". הם גילו את פניהם של כולם וקראו בשמם של כולם כי אף שם לא נשכח, ובכך גרמו להסתרות של אלה משיבַּלְבַּה לאבד את יעילותן. המנהיגים, תוך רטינה, הזמינו אותם לשבת על ספסל אך הם סירבו כי הייתה זו אבן לוהטת. לפיכך הציעו להם אלה משיבַּלְבַּה חדרים במשכן האפלה ונתנו להם אורנים דולקים כדי שיאירו וטבק כדי שיעשנו. לאחר אותו לילה הלכו לקרוא להם למשחק הכדור והיצורים ניצחו את אלה משיבַּלְבַּה. המנהיגים שלחו אותם לנוח אז במשכן האובסידיאן, מלא לוחמים, אך הם יצאו ללא פגע ומוכנים למשחק כדור חדש שגם אותו ניצחו. הם זכו אפוא למנוחה במשכן הקור שאין לשערו, שבו ברד סמיך נוסף כמחווה. משם יצאו ועברו דרך משכן היגוארים שבו החיות הפראיות ברחו מבוהלות. וכך עברו דרך משכן האש, דרך משכן העטלפים, כדי ללכת לשחק שוב בכדור ולסיים את המשחק בתבוסת שיבַּלְבַּה. אז ציוו המנהיגים להכין אבן לוהטת כמו מצלה וביקשו מהיצורים להראות את כוחם על ידי קפיצה לשם. אלה צייתו ונשרפו, נחרכו, נותרו עצמותיהם לבנות. ואז צעקו אלה משיבַּלְבַּה: "ניצחנו אותם!" לאחר מכן טחנו את העצמות והלכו לפזר אותן בנהר. אבל למחרת, היצורים חזרו בדמות שני אנשים עניים מאוד ורקדו בפתח שיבַּלְבַּה. כשהובאו בפני המנהיגים, הקבצנים הראו פלאים רבים. הם הציתו משהו שאחר כך התחדש, הרסו משהו

שאחר כך התרכב מחדש. בהתלהבות מהקסם הזה, ביקשו המנהיגים: "הרגו אדם והחיו אותו!" וכך נעשה. אז ביקשו: "עכשיו קרעו את עצמכם לגזרים וחברו את חלקיכם!" וכך נעשה. בראותם פלאים אלה, המת העליון והמת הראשי ביקשו: "הקריבו אותנו והחיו אותנו אחר כך!" כך, רב-הקוסם והמכשף הקטן הקריבו את המת העליון והמת הראשי, אך לא החיו אותם. גדולה הייתה המבוכה בין אלה משיבַּלְבַּה כשראו את מנהיגיהם העליונים פתוחים וללא לבבותיהם. כשהיצורים פתחו את המנהיגים שניים שניים, מקורביהם נמלטו אך כולם נתפסו ונפתחו שניים שניים. כל בניהם הובלו לתהום ובכולם מילאו את התהום. שם נשארו הגופות חסרות החיים של אלה משיבַּלְבַּה. בזכות הפלאים הגדולים, בזכות הגלגולים של היצורים נוצחו אלה משיבַּלְבַּה.

היצורים נתנו להכיר את עצמם בשמותיהם האמיתיים והכריזו על נקמת אבותיהם רב-הקוסם העליון ורב-הקוסם הראשי. אחרי שחתמו את השאול אמרו היצורים: "כבר לא קיימת תהילת שיבַּלְבַּה אבל בכל זאת נשאיר לכם שליטה על הרוע. אתם תשלטו על בעלי המלחמה, בעלי העצב, בעלי העוני, אבל כבר לא יתפסו את בני השחר, ולא יתפסו את האנשים בהפתעה כפי שקרה כששיבַּלְבַּה שלטה בעולם". והם פנו אל האבות שהוקרבו בזמנים אחרים בשיבַּלְבַּה, ואמרו: "נקמנו את מותכם ואת עינוייכם". מיד הם התרוממו באמצע האור עד למרומי השמיים ושם, לאחר שהפכו לשמש ולירח, האירו את פני האדמה, מפזרים את החשכה ששלטה עד אז.

הערות[1]

[1] *המחבר השתמש לרוב במקורות בספרדית לצורך כתיבת פרשנותו של המיתוסים, וכך גם בציטוטים המופיעים בהערות שלפנינו. בשל כך, ראינו לנכון לתרגם את ההערות מספרדית לעברית כפי שהן הובאו בטקסט המקורי, גם אם ניתן למצוא את אותם מקורות בשפה העברית (וכך להימנע מתרגום של תרגום), וזאת על מנת להבטיח שנקודת המבט של המחבר נשמרת עד כמה שניתן במהלך עבודת התרגום. (הערת המתרגם)*

א. מיתוסים שומריים-אכדיים

[1] לעיבוד מיתוס גִּילְגָּמֶשׁ התבססנו על שנים-עשר הלוחות האשוריים, שהם איסוף של לוחות אכדיים קודמים, הנגזרים בתורם מן המסורת השומרית, כפי שמוכיחים הגילויים האחרונים ביותר. התבססנו על חומר המקור של ר. קמפבל תומפסון (R. Campbell Thompson, The Epic of Gilgamesh, Oxford University Press, 1930) ושל ג. קונטנו (G. Contenau, L'Epopée de Gilgamesh, L'Artisan du Livre, Paris, 1939), וכן על עבודותיהם של שפייזר (Speiser), באואר (Bauer), קרמר (Kramer), היידל (Heidel), לנגדון (Langdom), שוט (Schott) ואונגנד (Ungnad). לבסוף עיינו גם בשירת גִּילְגָּמֶשׁ מאת ג. בלנקו (G. Blanco, El Cantar de Gilgamesh, Ed. Galerna, Buenos Aires, 1978).

[2] משערים כי שירת גִּילְגָּמֶשׁ חוברה לקראת סוף האלף השלישי על בסיס חומרים עתיקים הרבה יותר. אנו מסכימים עם השערה זו בהתבסס על התפתחות הקרמיקה. אכן, לקראת תקופת הכתיבה כבר הומצאו באוּרוּכּ אובניי הקדרות הראשונים בעולם (בסביבות 3500 לפנה"ס). המכשיר היה גלגל קרמי בקוטר 90 סנטימטרים ובעובי 12 שהיו מסובבים אותו ביד שמאל בזמן שעבדו על הכלי ביד ימין. בהתחשב במשקל גלגל התנופה, זה המשיך להסתובב במשך מספר דקות, מה שאפשר לשכלל את היצירה בשתי הידיים החופשיות. מאוחר יותר, הומצאו (גם כן במסופוטמיה) אובניים המופעלים ברגל. עם זאת, בשיר, האלה אֲרוּרוּ בוראת את האדם מטין ללא אמצעי מלבד ידיה הלחות. זה אינו פרט חסר חשיבות שכן ניתן להסיק מהטכניקה המתוארת שמדובר בסביבה מתקופה הקודמת לשימוש באובניים. בהשוואה למשל, בין בריאת האדם השומרית לבריאת האדם המצרית, מתברר כי באחרונה האל חְנוּם נותן צורה לגוף מטין על אובניים (מכשיר שהופיע בנילוס רק בתקופת השושלות). בשיר השומרי יש התייחסות לבריאת הגיבור אֶנְכִּידוּ כ"כפיל", כהעתק של גִּילְגָּמֶשׁ, לאחר ש"האלה אֲרוּרוּ התרכזה בתוך עצמה". יתכן שזה מתייחס לטכניקת ייצור דמויות אדם מקרמיקה בהעתקי תבנית ("בתוך עצמה") על בסיס מקור שהוכן מראש. העובדה שאֶנְכִּידוּ נולד שעיר ("הגיבור נולד כשגופו מכוסה בשיער עבה כשעורה בשדות"), יכולה להתייחס לנוכחות הנראית לעין של חומרים חוסמים (קליפות דגנים, קש וכו') שהוספו לחומר כדי למנוע את סדיקתו, באופן שבו עושים במקומות מסוימים עם הבוץ בהכנת לבנים. האמור, מתאים לשלב הקודם לזה של הקדרות והשימוש באובניים. הסיפור, לכן, קודם לתקופת אל-עובייד ומוקדם בהרבה להופעת המיתוס של מַרְדוּכּ שבו זה רוצה לברוא את האדם על בסיס דמו ועצמותיו אך אחר כך מחליט לעשות זאת עם דמו של אויבו קִינְגוּ. במקרה זה, אנו כבר בנוכחות טכניקת הזיגוג או הציפוי הקרמי שיש דוגמאות רבות שלו בבבל של התקופה. יתר על כן, במוזיאון הבריטי נשמר לוח שבו מופיעה נוסחת זיגוג, על בסיס עופרת ונחושת, שניתנה על ידי האומן הבבלי לִיבַּלִיט (Liballit) שכנראה היה בן זמנו של חיבור מיתוס מַרְדוּכּ. ניתן להתנגד לכך שגם בבראשית העברי וגם בפופול-וו הקיצ'ה ("Popol Vuh Quiché") אין התייחסות לאובניים גם כשאלה היו קיימים בתקופת כתיבתם. באשר לבראשית, אלוהים עושה את אדם מעפר ואז את חווה מצלעו (כמו במקרה של האדם של מַרְדוּכּ, על בסיס דם ועצם) ונותן לו חיים בנשיפתו. אין התייחסות לאובניים, אבל ה"נשיפה" מרמזת כי היא שייכת לתקופה הקודמת לשימוש במכשיר זה. החדרת אוויר לתנור קודמת לאובניים והיא תהליך שאחר כך השתכלל עם המפוח, מאפשר להעלות טמפרטורות גבוהות בצריפה שאחרת לא היה עולה על 800 מעלות, שכן הכל היה תלוי בקלוריות של העץ בהתאם לשרפים שהכיל לפי האזור. ניתן גם לומר שהמצאת התנור עם זרימת אוויר עולה אפשרה, לעיתים, העלאת טמפרטורות קרובות ל-1000 מעלות, אך הזרקת אוויר היא תוצאה של טכניקה מאוחרת יותר. בין הקיצ'ה המיתוס מספר שהאדם הראשון נעשה על ידי האלים מטין אך זה התעוות עם הזמן (שלב טרום-קרמי של החומר המוקשה); אחר כך האלים עשו את האדם מעץ אך גם זה לא הצליח והושמד עד שלבסוף הצליחו ליצור את האדם מתירס. בכך מצוין שהמיתוס נשאר מעוגן בשלב הכלים הניאוליתי (אבן, עצם ועץ), הקודם למהפכה הקרמית. מאידך, באמריקה לא הכירו את האובניים ולא את הגלגל כך שאין התייחסות למכשיר זה. נכון שבשלושת התרגומים הקלאסיים של הפופול-וו מאת ארסיניגס (Arciniegas), רסינוס (Recinos) וצ'אבס (Chávez) יש תיאורים של כלים וחרסים קרמיים המתקיימים יחד עם מיתוס בריאת האדם אך, כנראה, זה קודם לסביבה הטקסטואלית. בסיכום, באשר לבריאת האדם על ידי אל קדר, המיתוס העתיק ביותר הוא השומרי. עם זאת, ניתן להתנגד לטענה כלשהי לגבי

עתיקותן של קרמיקות מסוימות בהתבסס על טמפרטורות הצריפה. אך, למרבה המזל, בעיות רבות מסוג זה נפתרו החל מעבודותיו של וֶדְגְווּד (Wedgwood) על הכדים האטרוסקיים. הפירומטר שתכנן חוקר זה (למרות אי-השלמות של הסקלה שלו), כבר אפשר לקבוע את כמות החום שנספג על ידי חומר. כאשר ידועה תרכובתו ושורפים העתק בצריפה מבוקרת ניתן היה לצפות בהתכווצותו בהתאם לפרמטרים שנקבעו בסקלה. הקריטריון שבו נעשה שימוש היה שככל שהחום גבוה יותר, ההתכווצות גדולה יותר, שמלבד זאת, נשארת קבועה לאחר שהגוף מתקרר. שיטה אחרת הייתה לשרוף חתיכה מהדגימה לטמפרטורה עולה עד שנוצרת התכווצות. ברגע זה מקבעים את הנקודה שבה הופסק החימום המקורי. אבל כיום, דייקנות הניתוח הפירומטרי היא כזו שניתן להגיע לקביעות של עשירית מעלה.

[3] "הקטעים 'מות גִילְגָמֶשׁ' ו'הירידה לשאול' מקורם בלוחות שומריים שנמצאו בנִיפּוּר ותוארכו למחצית הראשונה של האלף השני לפנה"ס. הם אינם משתלבים במבנה הנוכחי של השיר, אף על פי שהשני מתורגם מילולית בלוח השניים-עשר האשורי, האחרון בגרסה זו". שירת גִילְגָמֶשׁ (שם, עמ' 95).

בתרגומו של א. סקוט (A. Schott) (ארץ השומריים, El país de los sumerios. H. Schmökel. Ed. Eudeba. Buenos Aires, 1984, עמ' 210), הטקסט המופיע המתייחס לשיחה של אֶנְכִּידוּ עם גִילְגָמֶשׁ, הוא זה:

"הנה, גוויֵי שחיבקתְ בחיבה, תולעים אוכלות אותו כבגד ישן! כן, גוויֵי ששמחת לגעת בו, הריקבון שוטף אותו, ממלא אותו בעפר הארץ...!
ראית מת ששרף בקרב? – ראיתי: הוא שוכב בשקט הלילה, שותה מים צלולים.
ראית נופל בקרב? – ראיתי: הוריו תומכים ראשו, אשתו רוכנת עליו.
ראית את שזרקו נִבְלָתוֹ למדבר? – אוי! ראיתי גם אותו: צלוֹ בל נוח בארץ!
ראית את שאין דואגים לנשמתו? – ראיתי: שאריות סירו הוא אוכל, פירורים ברחוב..."

[4] חזון גן העדן המעוטר באבני חן קשור לעיתים קרובות לחוכמה, ולפעמים לחיי הנצח. לאחרונים יש שומרים שלעתים קרובות הם נחשים. במיתוס כרתי המצוטט על ידי אפולודורוס (Apollodorus), הנחשים מחזיקים בעשב האלמותי. במיתוס של גִילְגָמֶשׁ, הנחש גונב את צמח החיים שהגיבור כבר השיג. לנושאים אלה ניתנו פרשנויות שונות הנעות מהרוחניות הבלתי מושגת ביותר ועד לפוזיטיביזם הגס ביותר. הנה דוגמה: "גן העדן השמיימי נחווה בטראנס סכיזופרני שנגרם על ידי סגפנות, הפרעה בלוטית או שימוש בסמים הזייתיים. לא תמיד אפשר לשפוט איזו מסיבות אלה גרמה לחזיונות המיסטיים של, לדוגמה, יחזקאל, 'חנוך', יעקב בהמה (Jacob Boehme), תומס טרהרן (Thomas Traherne) ווליאם בלייק (William Blake). אבל גני התענוגות המעוטרים באבני חן קשורים בדרך כלל במיתוס עם אכילת אמברוזיה האסורה על בני תמותה; וזה מצביע על סם הזייתי השמור לחוג קטן של מאמינים וגורם להם תחושות של תהילה וחוכמה אלוהית. ההתייחסות של גִילְגָמֶשׁ לאשחר חייבת להיות הסוואה, עם זאת, שכן את האשחר אכלו המיסטיקנים העתיקים לא כחומר מאיר, אלא כמשל של מקדים... כל גני התענוגות נשלטו במקור על ידי אלות; כאשר עברו מהמטריארכט לפטריארכט, אלים זכרים תפסו אותם. גן העדן של גִילְגָמֶשׁ השתייך לסִידוּרִי, אלת החוכמה, שמינתה את אל השמש שַמַש כשומר שלה; בגרסאות מאוחרות יותר של העלילה, שַמַש הוריד את סִידוּרִי לדרגת מוזגת פשוטה"1 ("המיתוסים העבריים", Los Mitos Hebreos. R. Graves y R. Patai. Ed. Alianza. Madrid, 1988, עמ' 73). באשר ליחס בין האלמוות, הנחשים ומעשה הגניבה, וילקינס (Wilkins) ב"מיתולוגיה ההודית" מציין שכאשר גָרוּדָה הביא מעט אֲמְרִיתָה (אמברוזיה) מהירח עבור הנָאגָאס או אלוהויות הנחש, כמחיר לתשלום עבור שחרור אימו מהעבדות, אִינְדְרָה ניסה לשכנע אותו לתת לו את האֲמְרִיתָה כדי למנוע בכך מהנָאגָאס להפוך לבני אלמוות. אך גָרוּדָה המשיך בתוכניתו ומסר את החומר (בכד) לחוטפים. בעוד הנָאגָאס התרחצו, אִינְדְרָה גנב אותה. אלה, בחושבם שהאמברוזיה חייבת הייתה להישפך על עשב הקוּשָׁה (Poa Cynosuroides), ליקקו אותו. הקוצים החדים של העשב קרעו את לשונותיהם; מכאן שללשונות הנחשים יש לשון מפוצלת.

[5] מהקטע הנקרא "מות גִילְגָמֶשׁ".

ב. מיתוסים אשוריים-בבליים

[6] השיר, שנכתב בבבל על בסיס חומר שומרי, נמצא לאחר מכן בספריה המלכותית של אשורבניפל (המאה ה-7 לפנה"ס).

[7] אחת עשרה המפלצות, בתוספת מנהיגן קִינגוּ הן שנים עשר קבוצות הכוכבים של גלגל המזלות שכפסלים (דמויות קבועות), יציב מרדוך בשמים.

[8] התייחסות ללוח הראשון של אנומה אליש (כאשר בגובה) פסוקים 147 עד 157. שיר הבריאה הבבלי, עמ' 98 (Poema babilónico de la Creación. E. L. Peinado y M. G. Cordero. Ed. Nacional. Pág. 98. Madrid. 1981).

[9] לוח III פסוקים 134 עד 138. לוח IV פסוקים 1 עד 32.

[10] הצמח המיוחס לתיאמַת וקִינגוּ יכול היה להיות ממין מימי ובעל תכונות רעילות, שבמינונים קטנים היה מרפא ("דמו" של קִינגוּ כנותן חיים). רעיון כזה, שנראה סותר לכאורה, אינו מוזר. כך אנו קוראים אצל פָּאוּסָנִיאָס (תיאור יוון, ספר ח׳ (ארקדיה), פרק י״ז, סעיף 6 והסעיפים שלאחריו) ואילך שמימי הַסְטִיקְס היו בעלי תכונות הרסניות, שוברים ברזל, מתכות וחרס. להפך, למים אלה היו סגולות של שיקוי חיים כמו במקרה חסינותו של אכילס שהושגה על ידי טבילת הגיבור בהם. נזכור בהֶסִיוֹדוֹס: "שבועה כזו קבעו אכן האלים, במי הַסְטִיקְס העתיקים והאלמותיים, הזורמים דרך אזור תלול". (תַּאוֹגוֹנִיָה. פסוק 805).

[11] גלגל המזלות.

[12] השמש.

[13] כוכב סיריוס.

[14] כוכב הלכת צדק.

[15] לוח V. פסוקים 14 עד 22.

[16] בַּאבּ-אֵל, פירושו "שער האל" (בָּבֶל).

[17] לוח VI. פסוקים 5 עד 10. האֵיגִיגִי והאַנוּנָקִי, ישויות של השמים והמעמקים התחתיים בהתאמה.

[18] לוח VI. פסוקים 11 עד 16.

[19] לוח VI. פסוקים 29 עד 37. הקרבת קִינגוּ מאפשרת להשיג את דמו. כך נקיים מאשמתם האלים וניתן להעביר את החיים לאנושות. המשפט: "יצירה זו הייתה בלתי מובנת", אולי מגלה את מבוכת המשורר הבבלי, או את חוסר הרמזים, מול הסבר בלתי מספק שייתכן שבהקשר שלם יותר, היה בידי השומרים (שמהם נגזר מיתוס זה). במסורת הכשדית היו מרדוך וארורו הורי האדם. אלה זו, בשירת גילגמש היא זו שיוצרת את האדם ואחר כך את כפילו של המלך, את אנקידו, בהרטבת ידיה ויצירתו מטין. גרסה אחרת (שהועברה על ידי הכהן בירוסוס), מציינת שהאנושות נוצרה מטין שאליו עורבב דמו של אל.

[20] מדובר בפירמידה קטומה עם מדרגות (זִגּוּרַת), שבפסגתה תמיד היה מקדש קטן שהיה גם מקום תצפית אסטרונומי. מתחם האֵסַגִילָה כלל מגדלים נוספים, מגורים וחומות מבוצרות. המדרגות, לעתים קרובות הוחלפו ברמפות. בחללים תת-קרקעיים של הפירמידה נמצאו חדרי קבורה או פולחן שבהם בחג השנה החדשה (אַקִיטוּ) "נח" או "מת" מרדוך. לאחר מכן הוא חולץ מ"הר המוות" ולאחר טקסים מורכבים נקבעו גורלות השנה החדשה. כמובן, המיתוס של המוות והתחייה כבר קיבל צורה זמן רב לפני כן בשומר. בעניין זה, מעיר שְׁמַקֶל: "אנו יודעים היום שסוגיית החיים, המוות והתחייה, שבאה לידי ביטוי במסתורין של אִינַנָּה ודוּמוּזִי, הייתה שאלת מפתח בדת השומרית העתיקה... אפשר לשאול אם התיאור הקודר של העולם הבא באפוס של גילגמש לא צריך להיחשב כתגובה נגד תקוות מוגזמות מדי בכיוון זה. מי שמסר את עצמו לחלוטין לאמונה באִינַנָּה כנותנת כל חיים ואהובה דוּמוּזִי, שמדי שנה בסתיו ירד לשאול, מלווה בקינות בני האדם, והתקבל בשמחה בשובו באביב הבא, יכול היה אולי להשתתף בשיבה זו, ולהפוך בעצמו לחוליה בשרשרת הנצחית של המוות והלידה... וכבר ראינו שלפחות בשושלת הראשונה של אור, האמונה במלך שהפך לדוּמוּזִי חוללה את ההשפעות המוזרות ביותר: קבוצות שלמות של אנשים לקחו את הרעל בקבר המלך המנוח או הכוהנת המנוחה, כדי ללוות כך את האל שלהם ולחיות מחדש יחד אתו. נתעלם מהשאלה לגבי מידת הספונטניות בכל מקרה; העובדה שאנשים ונשים אלה שמו קץ לחייהם ללא כל כפייה נראית, נראית בטוחה". ארץ השומרים, המקור שכבר הוזכר קודם לכן, עמוד 211.

[21] לוח VI. פסוקים 95 עד 98. נראה שמדובר בהתייחסות למבול.

[22] לוח VI. פסוקים 120 עד 123. "ראשים שחורים" הוא כינוי לבני האדם. מצד שני, צמצום שמותיהם הרבים של האלים למרדוך, מראה את הפן המונותאיסטי של הדת הבבלית לאחר שאלוהות מקומית זו התפשטה במסופוטמיה התחתונה והעליונה, אסיה הקטנה והים התיכון המזרחי. כך יעשו גם האשורים עם אַשׁוּר.

[23] לוח VII. פסוקים 161 עד 162. מתייחס למילות הסיום של אנומה אליש.

ג. מיתוסים מצריים

[24] המבנה שנתנו למיתוס הבריאה תואם את המיתולוגיה הממפיסית ועומד בהתאמה עם הכתובת שציווה לחרוט על אבן בזלת הפרעה שַׁבַּאקַה, בסביבות שנת 700 לפנה"ס. זו, בתורה, היא העתקה של פפירוס עתיק בהרבה. באימפריה הישנה, אָתוּם היה האל הראשי שלעתים קושר עם רַע, דיסקת השמש, אך כבר באימפריה החדשה רַע תופס את המקום המרכזי על חשבון אָתוּם ואלים אחרים. המקור בו אנו עוסקים מציג את פְּתַח כבורא כל הקיים. במיתולוגיה המצרית יש תמיד קשיים לעקוב אחר תהליך ההשתנות של ישות אלוהית. לעתים קרובות מאוד, אל שהיה בלתי ידוע לחלוטין בתקופה אחת מתחיל להופיע בהיסוס בזירה ההיסטורית של תקופות מאוחרות יותר. לאחר מכן, דמותו מתגבשת ולעתים מאיימת לספוג את כל החיים הדתיים או המיתיים של תקופה ארוכה. המקרה של מצרים הוא מופתי בנקודה זו, בהתחשב בזמן הארוך בו התפתחה תרבותה. על פי אֵיגִיפְּטִיאקָה (המוזכרת על ידי פְּלַבְיוּס יוֹסֵפוּס), השושלת הראשונה מתחילה בסביבות שנת 3,000 לפנה"ס (תקופה טִינִיטית). עד לשליטה הפרסית, היוונית והרומית, מצרים ממשיכה להיות פעילה ולכן בשינוי מובהק. למעשה, אפילו בתקופת התלמים, המיתולוגיה ממשיכה לפתח צורות חדשות שבתקופה זו משפיעות על העולם ההלניסטי כפי שעשתה קודם לכן ביסודות התרבות היוונית. אנו מדברים אפוא על 3,000 שנה של התפתחות רציפה וברור שבתקופה כזו הופעה והשתנות של מיתוסים גורמת לבלבול רב. כך, אלוהות יכולה להיות בעלת מאפיינים שונים (ולעתים מנוגדים) לעצמה עם חלוף אלף שנה או יותר.

[25] מה שטרם נולד ומה שכבר מת מתקיימים יחד בהווה של פְּתַח.

[26] אגדה אחת מזכירה במפורש את בִּיבְּלוֹס. פְּנִיקִיָה הייתה אזור באסיה הקדמית בחוף המערבי של סוריה ושבין הלבנון והים התיכון הגיעה להר כרמל בדרום. עריה העיקריות היו: בִּיבְּלוֹס, בֵּירוּת, צִידוֹן, צוֹר ועַכּוֹ. בתקופת השלטון הרומי נוסף שטח הכְּלֶסִירִיָה או פְּנִיקִיָה של הלבנון, תוך הגדרת פְּנִיקִיָה הימית כאומה העתיקה. השתמשנו ב"פְּנִיקִיָה" בסיפור, כדי להדגיש את אותו שורש של "פניקס", ציפור אגדית שמתה במדורה ונולדה מחדש מאפרה. בכל מקרה, איננו מתעלמים מכך ש"פניקיה" נגזר מהיוונית Phoenikia כלומר, "ארץ הדקלים" ושתושבי המקום הזה קראו לעצמם "כנענים" ולא "פניקים".

[27] רמז להכנת המומיה, בהתאם למה שמסופר על ידי הֵרוֹדוֹטוֹס (היסטוריות, II, LXXXVI ואילך).

[28] היו שניסו לגזור את המילה "פירמידה" ממונח יווני שמשמעותו "עוגת חיטה", כיוון שמצרים ויוונים נתנו צורה זו לעוגות מסוימות (נגזרות, אולי, מאחרות ששימשו לפולחן טקסי תיאופגי). יש הסבורים שמדובר היה במאכלים פשוטים שעוטרו בחן. המילה פירמידה (Pyramis) חולקת את אותו שורש כמו פִּירָה (Pira, מוקד עולה באש), וכמו אש, פִּיר (Pyr). המילה 'פִּירָה' שימשה לתיאור מדורת קבורה בה נשרפו גופות המתים, או גופות הקורבן הטקסי. איננו שומרים בשפה המצרית העתיקה את המילה המתייחסת במדויק לפירמידה במובן הגיאומטרי. בכל מקרה, השם היווני של גוף זה והמחקרים המתמטיים הראשוניים סביבו, יכולים בהחלט לנבוע מההוראה המצרית בהתאם למה שמוזכר בטימיאוס של אפלטון בו המחבר מזכיר את הידע המדעי הראשון של עמו, בהתייחסו אליו כמקור מצרי. שיקולים אלה אפשרו לנו לשחק במשחק מילים בו הפירמידה הנדונה מזוהה לבסוף עם תנור הקדר. מצדו, הֵרוֹדוֹטוֹס (שם. II, C ו CI) מספר סיפור בנוגע לסיבת בניית הפירמידות שמקרב אותה לנושא האוסירי. בזכרנו, בנוסף, את עתיקות המיתוס של תרבות הקרמיקה הקדומה (בה לידת האדם מיוחסת לאל-הקדר), ניתן היה לחבר באופן מקובל את הפסקה המוזכרת אם כי עם החירות המתאימה. מצדן, הפירמידות המסופוטמיות (זיגורטים) גם מקרבות אותנו לתפיסה לפיה מבנים אלה לא היו רק מקדשים ומקומות לתצפית אסטרונומית אלא "הרים קדושים" בהם נקבר ולאחר מכן חולץ מַרְדוּך. באשר לפירמידות המדורגות והמכוסות או חצי-מצופות של מקסיקו ומרכז אמריקה (שׁוֹצִ'יקֶלְקוֹ, צִ'יצֶ'ן אִיצָה, צ'וֹלוֹלָה, טֶאוֹטִיהוּאַקָן למשל), אין לנו יסודות לקבוע שמלבד מבנים המוקדשים לפולחן ולתצפית אסטרונומית ניתן להם תפקיד קבורה. ובאשר להתפתחותן ההיסטורית, הפירמידות של מצרים מתפתחות מהמַסְטַבּוֹת שכבר בשושלת השלישית היו קשורות לפולחן השמש בהליופוליס.

[29] בהתאם למה שניתן לראות למשל, בפפירוס של אֲנִי (המוזיאון הבריטי מס' 10,470, גיליונות 3 ו-4).

[30] הכתר הלבן והגבוה של הנילוס העליון והאדום והנמוך של הנילוס התחתון, ייצגו את מוצא הפרעה וכוחו על אזורים אלה. שני הכתרים שולבו, לעתים, ליצירת הכתר הכפול. בתקופת האימפריה החדשה החלו להשתמש בכתר הכחול של מלחמה. לעתים קרובות הונח מסביב האוּרַאוּס, הקוברה הקדושה, שייצגה שליטה על שתי הארצות; או, נוצות היען שהשתלבו עם הכתר הגבוה. במקרה של אוֹסִירִיס, הכתר מקבל אופי כוהני בדומה למצנפת (טיארה), כפי שקורה עם כיסוי הראש האפיפיורי (אך בו נראה הכתר בעל שלוש הקומות). במקרה זה, מייחסים את הכתר האפיפיורי למצנפת הבישופים, אך סגנונו הוא יותר מצרי.

[31] המַנְעֵר והמַטֶה או מַקֵל הרועים, מופיעים לעתים קרובות חוצים את חזה הפרעונים. בייצוגים של אוֹסִירִיס הם ממלאים תפקיד כוהני, כפי שקורה עם מטה הבישופים הנוצרים.

[32] הקָא לא היה הרוח אלא הכלי שביקר את הגוף המומיה. היו לו כמה תכונות פיזיות והוא יוצג כ"כפיל". כך הוא מופיע בתקופות השונות של ספרי המתים. כאשר יוצג הקָא של הפרעה נהגו לצייר או לפסל שתי דמויות זהות אוחזות ידיים.

[33] הצלב בעל הזרועות השוות היה סמלו של אַנוּ, של הכַּשְׂדִים-בבלים. צלב האַנְח' או הצלב המעוגל היה טָאוּ עם עיגול וידית, סמל הניצחון על המוות ותכונה המיוחסת לסֶחֶ'ת. צלב זה אומץ מאוחר יותר על ידי הנוצרים הקופטים.

[34] הבָּא היה הרוח שאינו כפוף לתהפוכות החומר. נהגו לייצגו כציפור עם פני אדם.

[35] אַמֶנְטִי היה השאול, ממלכת המתים.

[36] חְנוּם, המיוצג לעתים קרובות עם גוף אדם וראש איל, היה האלים המרכזי בטריאדה של אֶלֶפַנְטִינֶה במצרים העליונה. אלוהות זו יצרה את גוף האדם מטין ונתנה לו צורה באבניו. זה, בסיבובו, קיבל אופי של גלגל המזל שקבע את גורל האנשים מרגע לידתם. בֶּלְץ, בצטטו את א. נֶבִיל, מקדש דֶיר אֶל בַּחְרִי, II, לוחות 52-47, שם בפי חְנוּם מילים אלה בבוראו מלכה חשובה: "ברצוני להעניק לך גוף של אלה. תהיי מושלמת כמו כל האלים ותקבלי ממני אושר ובריאות ואת כתרי שתי הארצות ותהיי בפסגת כל היצורים החיים בהיותך מלכת מצרים העליונה והתחתונה". מיתוסים מצריים, עמ' 98-97 (W. Beltz, Los Mitos Egipcios, Ed. Losada. Buenos Aires, 1986).

[37] תוֹת, אל הֶרְמוֹפּוֹלִיס. הוא יוצג עם גוף אדם וראש איביס. הוא היה יוצר התרבות. הוא גם נטל את תפקיד מוביל הנשמות אל האַמֶנְטִי. ההקבלה עם הֶרְמֶס היווני הובילה לדמות של הֶרְמֶס-תוֹת. מאוחר יותר, לקראת המאה השלישית לספירה, האפלטונים החדשים וכתות גנוסטיות אחרות יצרו את הספרים ההרמטיים (פּוֹימַנְדְרֶס, המפתח, אַסְקְלֶפְיוֹס, לוח האזמרגד, וכו'), שיוחסו להֶרְמֶס טְרִיסְמֶגִיסְטוּס ("השלוש פעמים גדול") האגדי, יוצר המדע, האומנויות והחוקים.

[38] השְׁקְמָה הייתה מין תאנה שעצתה הייתה עמידה מאוד ושימשה להכנת ארונות מתים. כאן גם נעשה אזכור לעץ דְּ'ד, גזע מת שממנו יצאו ניצנים ושייצג את תחייתו של אוֹסִירִיס.

[39] "גבירת המערב", שם שבהשבעות המוות לקחה האלה האם חַתְחוֹר, הממוקמת באזור המערבי של לוב שם היה ממלכת המתים.

[40] אַנוּבִּיס, עם גוף אדם וראש תן, היה התובע במשפט המתים. לעתים הוא היה ידוע כ"החונט" או "שומר הקברים". ייחסו לאַנוּבִּיס את הסיוע בחניטת אוֹסִירִיס. הוא גם הופיע כ"זה שעל הרו", כלומר, אחראי על הפירמידה הקבורה.

[41] הקמעות (אוּשֶׁבְּתִי או "אלה שעונים") היו פסלונים מחומר שהונחו בקברים כדי שילוו את המת לארץ אַמֶנְטִי, שם קיבלו גודל ותכונות אנושיות, מחליפים את המת בעבודות המאומצות ביותר.

[42] הוֹרוּס עם הוריו אוֹסִירִיס ואִיסִיס היה חלק מהשילוש של אַבִּידוֹס. הוא יוצג עם ראש בז ודיסקת שמש מעל מצחו. הוא נחשב בהיבטו השמשי הזורח.

[43] הוא היה אל מקומי של קוֹפְּטוֹס, פַּנוֹפּוֹלִיס ואזורי מדבר מסוימים. הוא יוצג כמו פְּרִיאַפּוּס עם הפאלוס זקוף. הוא היה אלוהות מחדשת בחצר של סֶת. הוא נקרא "שור אימו", בן ובעל של אלוהות שעמדה בראש המזרח. ייתכן שהתרחשה החלפה כלשהי

עם סֶת, מכיוון שכמה אגדות מציגות אותו כשור שחור הרוצח את אוֹסִירִיס. מאידך, יכול בהחלט להיות קשר הדוק בין מִין העתיק הזה והמִינוֹס האגדי מכרתים המיוצג גם הוא כשור.

[44] אַפוֹפִיס היה נחש מפלצתי שארב לספינת השמש. עם הזמן הוא זוהה עם סֶת בהיבטו השטני. בכמה ספרי מתים נעשות השבעות כדי שהספינה בה נוסע המת לא תיפול טרף לנחש זה.

[45] אובדן הראש באלים אינו מסמל את מותם אלא יותר החלפת תכונות. אלים רבים, בתורם, יכולים להיות מזוהים בקלות הודות לכך שהם נושאים כראש את הטוטם של העם או המקום ממנו הם באים.

[46] נראה לנו חשוב לציין את סיפורו של אַחְ'נְ-אָתוֹן תחת כותרת משנה המתייחסת ל"אנטי-מיתוס". למעשה מדובר במיתוס-שורש אחר: זה של האל היחיד שכמערכת חשיבה נכנס להתנגשות חזקה עם פנתיאונים מרובי אלים. אף שכבר במסופוטמיה נראו כמה גישות מונותיאיסטיות, במצרים ועם אַחְ'נְ-אָתוֹן (מ-1364 עד 1347 לפנה"ס) צורה דתית זו מקבלת עוצמה. הרפורמה של אַחְ'נְ-אָתוֹן נמשכה כמשך שלטונו. לפי בֶּלְץ, המעמדות הכוהניות שהעניקו לכמורת אָמוֹן של תֶּבֶּס עליונות של כבוד ראו את עצמם לעתים קרובות כאוצר ושומר המסורות הלאומיות. התנגדותם המוצלחת לרפורמות של אַחְ'נְ-אָתוֹן הייתה לא רק בעלת אופי דתי אלא גם לאומי. לאחר שגרמו לביטול הרפורמות של שליט כופר זה, השפעתם וכוחם נעשו חזקים מתמיד. "המקדשים הפכו לכוח הכלכלי הגדול ביותר במדינה. מלכי השושלת העשרים היו בובות בידי הכוהנים הגדולים התבאים שתפקידם היה, מקדמת דנא, תורשתי" (טוֹקָרֶב). בניגוד למה שקרה עם הנצרות והאסלאם שהתקדמו בברית עם הכוחות הפוליטיים החדשים, הדת המצרית חזרה לצורות מקומיות. לו הייתה מתקדמת הרפורמה הפוליטית והדתית של אַחְ'נְ-אָתוֹן כנראה הייתה צומחת דת אוניברסלית זמן רב לפני אלה המוכרות כיום. בכל מקרה, למרות שנמחקו רשמית עקבות הכפירה השפעתה חרגה ממצרים.

[47] הֶלְיוֹפּוֹלִיס

[48] התרגומים של ההמנון לאָתוֹן הם רבים. מצדנו פנינו לתרגומים שונים תוך שינוי קטעים ומתן אותו סגנון לכל.

ד. מיתוסים עבריים

[49] בראשית, פרק ב, פסוק ט ו פרק ב, פסוקים טז-יז.

[50] על פי ספר ה' של "גן העדן האבוד", מאת ג'ון מילטון (J. Milton).

[51] בראשית ג, ד-ה.

[52] בסיפור זה, הנחש מעוניין שהאדם ירכוש את הדעת אך מונע ממנו להשיג את האלמוות בהמשך למוטיב של מיתוס גילגמש "זה שידע הכל", אך חזר למות באורוק.

[53] בראשית ג, כב-כד.

[54] רמז לתורת משה.

[55] בראשית כב, א-יד.

[56] "ויאמר אלוהים אל אברהם: שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה והייתה לגויים מלכי עמים ממנה יהיו. וייפול אברהם על פניו ויצחק ויאמר בליבו: הלבן מאה שנה ייוולד ואם שרה הבת תשעים שנה תלד?" שם יז, טו-יח.

[57] "ויאמר: שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך ושרה שומעת פתח האוהל והוא אחריו. ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדל להיות לשרה אורח כנשים. ותצחק שרה בקרבה לאמור: אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן? ויאמר ה' אל אברהם: למה זה צחקה שרה לאמור האף אמנם אלד ואני זקנתי? היפלא מה' דבר? למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן. ותכחש שרה לאמור: לא צחקתי, כי יראה. ויאמר: לא, כי צחקת". שם יח, י-טז.

[58] נושא אברהם טופל בדרמטיות על ידי קִירְקֶגוֹר ב"חיל ורעדה", עמ' 15. באחד התסריטים האפשריים על נושא העקדה הוא אומר: "היה זה מוקדם בבוקר; אברהם קם, חיבק את שרה, בת לווייתו בזקנתו, ושרה נשקה ליצחק, שהציל אותה מבושה, והיה גאוותה ותקוותה לדורות הבאים. הלכו בדממה; מבטו של אברהם נשאר נעוץ באדמה עד היום הרביעי; אז הרים את עיניו וראה באופק את הרי המוריה; והוריד שוב את מבטו. בשקט, הכין את העולה ועקד את יצחק; בשקט שלף את המאכלת; אז ראה את האיל שסיפק אלוהים. הקריב אותו וחזר... מאז אותו יום, אברהם הזדקן; לא יכול היה לשכוח כמה דרש ממנו אלוהים. יצחק המשיך לגדול; אך עיני אברהם התעממו; כבר לא ראה יותר את השמחה". (Temor y Temblor , Ed. Losada. Buenos Aires. 1979). מצדנו, במקום להדגיש את האשמה כמניע לקיום, הדגשנו היבטים מסוימים של גמול במיתוס בכל הנוגע ללעג האלוהי מול הצחוק שנבע מחוסר האמונה.

[59] זהו נושא יעקב, אך גם משה נאבק עם אלוהים. כך נאמר לנו: "ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו". שמות ד, כד.

[60] ישראל, כלומר "הנאבק עם אלוהים", או "אלוהים נאבק".

[61] פְּנִיאֵל, כלומר "פני אלוהים".

[62] "בלשנים ערביים מסבירים שטבע הצליעה שנגרמת מפגיעה בגיד הירך במפרק הירך מחייב אדם ללכת על קצות אצבעותיו. פריקה זו של הירך נפוצה בין מתאבקים והיא תוארה לראשונה על ידי הַרְפּוֹקְרָטֵס. תזוזת ראש עצם הירך מאריכה את הרגל, מהדקת את גידי הירך וגורמת להתכווצות בשרירים, מה שמחייב הליכה מתנדנדת, עם העקב מורם תמיד, כמו הצליעה ש הוֹמֵרוֹס מייחס לאל הֵפֶסְטוֹס. האמונה שהמגע עם הַגִ'ין מביא בעקבותיו צורת הליכה רפויה וכאילו מפורקת נמצאת בין הערבים, אולי בזכר הריקוד הצולע שרקדו המאמינים שהאמינו שהם אחוזי-אלוהים כמו נביאי הבעל בהר הכרמל (מלכים י"ח כ"ו). בית חגלה, ליד יריחו, אולי נקרא כך מסיבה זו, כי חג'לה בערבית פירושו לצלוע או לקפוץ וגם הִירוֹנִימוּס וגם אוּסֶבְיוּס קוראים לבית חגלה 'מקום ריקוד המעגל'. הצורים רקדו ריקוד זה לכבוד הֶרְקוּלֶס מֶלְקַרְת. אפשר, לפיכך, שמיתוס פנואל הסביר במקור טקס צליעה שהנציח את כניסתו המנצחת של יעקב לכנען אחרי מאבק עם יריב". המיתוסים העבריים. שם, עמ' 200, הערה 7.

[63] נושא הצליעה האלוהית מפוזר מאוד במיתולוגיה האוניברסלית. מהֵפֶסְטוֹס הצולע שנזרק מהאולימפוס ועד הילידים טָרַנוֹ ואלה מאי ונקובר. שבט בני יוּט מוּוִוִיטְרוֹקְס ביוּטָה, ביצעו "ריקודי צליעה". זה גם נמצא בטקסט תלמודי המתייחס לריקוד הצולע שנחגג בסביבות המאה השנייה לספירה במטרה לעודד גשמים. רעיון זה של הצליעה האלוהית מופיע גם בסין העתיקה. מייסד שׁוֹשָׁלֶת יִין, טַ'אַנְג שנלחם בבצורת ויוּ הַגָּדוֹל, מייסד שושלת צַ'אַנְג, היו הֶמִיפְלֶגִים וצלעו. הערות על כך נמצאות אצל פרייזר (ענף הזהב, 4, כרך 7) ואצל ק. לֶוִי־סְטְרוֹס (מיתולוגיקות ב', מן הדבש אל האפר, עמ' 383-386) (Mitológicas II, De la Miel a las Cenizas. F.C.E. México. 1972). בנקודה זו של ריקודי הצליעה או הצליעות שנעשו במטרה לעודד גשמים, אנו סבורים שהמבצע או מבצעי הטקס מחקים את אי-הנוחות של אנשים מסוימים שכאשר מתקרבות סערות סובלים מכאבי פרקים. במקרים אלה, מדובר ב"הטעיית" השמים, ובתוך ההיגיון הזה, אם צולעים זה בגלל שהגשם מגיע, לכן, הוא חייב להתרחש. במקרה של יעקב, מאבקו והצליעה שנוצרה, אנו מאמינים שאף שיתכן שהיה זה טקס, הוא אינו מתייחס לנושא הגשמים אלא לשינוי מצבו של הגיבור המאושר בשינוי שמו, לא פחות מאשר לישראל. נזכור שבמקרה האחר של המאבק עם ה', משה אינו נשאר צולע אך מיד מתבצעת המילה וכל זה מתרחש במסעו חזרה למצרים בעקבות צו האל להציל את עמו משעבוד פרעה. לכן, האנקדוטה של "הניסיון" של ה' "להרוג" את משה, משקפת גם טקס אפשרי של שינוי מצב.

[64] לא נוכל שלא להעתיק כמה פסקאות מהמחקר המעניין של פְּרוֹיְד לגבי משה והמונותיאיזם. אף שנימוקיו אינם נתמכים לחלוטין בוודאות היסטורית, הם ראויים להתייחסות בהיבטים מסוימים. כמובן, לא נשחזר כאן את הנושאים הפסיכואנליטיים של התזה. העבודה הנדונה, תחת הכותרת "משה והמונותיאיזם" (Obras Completas de Sigmund Freud, Volumen XXIII. Amorrortu, Buenos Aires, 1980), מנסה להוכיח בפרק הראשון שמשה היה מצרי ולשם כך מצטט מסמך של סַרְגוֹן הָאַכָּדִי (סַרְגוֹן מַאַגָּדָה, מייסד בבל, בסביבות 2800 לפנה"ס) שבו מופיעה אגדת ההצלה מהמים שהסתובבה בכל העולם התרבותי של מסופוטמיה ולכן הייתה ידועה לשמים שנולדו בבבל או, כמו אברהם, באור כשדים. הכתוב אומר: "אני סרגון, המלך החזק, מלך אגדה. אמי הייתה כוהנת; את אבי לא הכרתי, בעוד שאחי אבי גר בהר. בעירי אֶזוּפִּירַנִי, השוכנת בעמק הפרת, הרתה לי אמי, הכוהנת. ילדה אותי בסתר. שמה אותי בסל קנים, אטמה את הפתחים בזפת והפקירה אותי לזרם הנהר, אך הזרם לא טבע אותי. הנהר נשא אותי לעֲקִי, שואב המים. עֲקִי, שואב המים, בטוב לבו אסף אותי. עֲקִי, שואב המים, גידל אותי כאילו הייתי בנו

שלו...", וכו'. מאוחר יותר (חלק שלישי, עמ' 57 ואילך), פרויד אומר: "... דת אתון בוטלה, ומושב הפרעה שכונה כופר נפל קורבן להרס ולביזה. לקראת שנת 1350 לפנה"ס נכחדה השושלת השמונה עשרה; אחריה באה תקופת אנרכיה, שאחריה השיב הגנרל חַרְמְהֵב את הסדר על כנו, ושלט עד 1315 לפנה"ס. הרפורמה של אַחְ'נְ-אָתוֹן נראתה כאפיזודה שנועדה לשכחה. עד כאן העובדות ההיסטוריות; מה שבא אחר כך הוא המשכנו ההיפותטי. בין האנשים הקרובים לאַחְ'נְ-אָתוֹן נמצא אדם שאולי נקרא תְּחוּתְמֵס, כמו רבים אחרים באותה תקופה; השם אינו חשוב כל כך, אלא רק שרכיבו השני היה צריך להיות 'משה'. הוא תפס עמדה גבוהה, היה חסיד משוכנע של דת אָתוֹן, אך בניגוד למלך ההוגה, היה אדם נמרץ ונלהב. עבורו, סופו של אַחְ'נְ-אָתוֹן והכפירה בדתו סימנו את סוף כל ציפיותיו... במצוקת האכזבה והבדידות פנה לזרים אלה, חיפש בהם את הפיצוי על אבדניו. הוא בחר בהם לעמו, ניסה להגשים בהם את אידיאליו. אחר כך, כשליווה אותם עם אנשי פמלייתו, עזב איתם את מצרים, קידש אותם באות המילה, נתן להם חוקים, הכניס אותם לתורות דת אתון שהמצרים זה עתה ביטלו". ועד כאן, פרויד. באשר למילה אנו יודעים שזו כבר נקבעה לפני משה ובאשר לשימוש בה על ידי עמים שונים, כולל המצרי, ניתן להוכיח היסטורית מבלי לייחס אותה בלעדית לתושבי הנילוס. משה יכול היה להיות מצרי, זה לא נראה לנו בעל חשיבות מיוחדת. הנושא המעניין טמון בכך שההשפעה התרבותית המצרית הורגשה באותו חלק של העם היהודי שהתיישב בארץ הפרעונים. האירועים שהתרחשו על ידי אַחְ'נְ-אָתוֹן היו קרובים מאוד לתקופת יציאת מצרים והתזות הדתיות שתמך בהן משה, תאמו גם הן את אלה של הרפורמטור המצרי. באשר לעניין ההיסטורי שחווה פרויד, עלינו לזכור שלקראת 1934 הסתובבו השערות רבות על מוצאו המצרי של משה, בין היתר אלה של בְּרֶסְטֶד ואֶדוּאַרְד מֶיֶר שהמחבר שלנו מצטט לעתים קרובות תוך הדהוד הדיון שהועלה. כמובן שעבור פרויד נושא הייסוד הדתי לא היה אדיש כבר מאז "טוטם וטאבו" משנת 1913. כאשר ב"משה והמונותיאיזם", מסתיים שמשה נרצח על ידי קבוצה ממונהגיו, כל הרקע למקרה ובמיוחד היחס אב-בן לא יכולים להיות מוזנחים, לפחות בתוך ההיגיון הפסיכואנליטי או המסורת האנתרופולוגית המיוצגת על ידי ג'.ג'. פרייזר, ממנו ניזון פרויד. זה טען שרצח המנהיגים היה נטייה מסומנת או מוסווית, אך קיימת בחברות רבות. כיוון שבתורם המנהיגים יודעים או חשים זאת, האנשים צריכים לשמור עליהם ולהישמר מפניהם ("He must not only be guarded, he must also be guarded against").

[65] שמות ג, ב-טז. ראה גם: שמות ו, ב-ג.

[66] שם יב, לז-לח.

[67] לפי אוֹסֶבְיוּס וְיוּלְיוּס אַפְרִיקָנוּס, אֲמַנוֹפִּיס ציווה לבנות תעלה שהחלה בנילוס בגובה קוֹפְּטוֹס, מתחת לְתֵבַאי, וחדרה דרך קוֹסִיר לים סוף. תעלה זו נסתמה במהלך פלישת כִּמְבִּיסֶס. בתורו, אַרְיסְטוֹ מעיר שֶׁרַעְמְסֶס הַשֵּׁנִי או סֶסוֹסְטְרִיס, פתח תעלה דרך המיצר. העבודות הופסקו ואחר כך נמשכו על ידי נְכוֹ עד שהעבודה הושלמה על ידי דָּרְיוֹש. התעלה החלה בְּפַּתּוֹמוֹס על ים סוף והסתיימה בנילוס לכיוון בּוּבַסְטוֹ. התלמים שיפרו אותה וְסְטְרָבּוֹ מספר שראה אותה בפעולה. היא נשמרה על ידי הרומאים עד מאה וחצי אחרי הכיבוש הערבי. כנראה, התעלה נסתמה ונבנתה מחדש על ידי עַמְר, והפכה שוב עבירה לשייט עד 765, תאריך בו אַלְמַנְצוּר החליט להשבית אותה כדי למנוע מ־מוּחַמַּד בֶּן־אַבּוּלָה לקבל אספקה מחבריו המורדים. לפרטים נוספים על תולדות התיעול המצרי, ראה "פריצת מיצר סואץ", מאת סִיפְּרִיאַנוֹ ס. מוֹנְטֶסִינוֹס. בנוגע למעבר בני ישראל במקום יבש בים סוף הכל מרמז שאכן הייתה מערכת מנעולים בשלוחה המחוברת לנילוס, או (מאחר שהנתונים ההיסטוריים חסרים בנקודה זו), שהיו בעבודות תיעול ביבש שני מקטעים שאחר כך היו אמורים להתחבר על ידי המים. אם זה היה המקרה, הקירות בצורת סכרים זמניים אפשרו להשלים את עבודות התיעול. כנראה, לאורך אחד מהקירות האלה נע הציוד הכבד של המצרים ויכולה היתה להתרחש התמוטטות חזקה. אם הסבר זה נראה לא אמין, עלינו לזכור את תכנית התוואי העקיף של תעלת סואץ, לפי סְטֵפָנְסוֹן, נֶגְרֶלִי וְפוֹלֵין טַלְבּוֹ. על פי תכנית זו, הידועה כ־לִינַאנְט־בֵּיי, מדובר היה בביצוע 24 מנעולים המחברים את ים סוף עם הנילוס. מצד שני, בחנוכה הרשמית של תעלת סואץ ב־17 בנובמבר 1869, קטעים רבים הגיעו בקושי ל־22 מטר רוחב והעומק היה 8.50 ו־9 מטרים. אנחנו לא מדברים אז על קטעים כה ענקיים או על מנעולים כה גבוהים.

[68] "ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם על כן קרא שמה מרה". שמות טו, כג.

[69] "ויקראו בית ישראל את שמו מן והוא כזרע גד לבן וטעמו כצפיחית בדבש". שם טז, לא. כאן "מן" פירושו "מה זה?" בהתייחס להפתעה שהראו בני ישראל כשאכלו את הזרעים שהציג להם משה.

[70] שמות יט, יח-כא.

[71] שם כ, יח.

[72] דברים לג, ד-ז.

[73] שם לג, י-יב.

ה. מיתוסים סיניים

[74] תורת הטאו קדומה בהרבה לְלָאוֹ צָה וקוֹנְפוּצְיוּס (שניהם חיו במאה ה-6 לפנה"ס). שורשי רעיונות אלה קיימים בראשית תרבות הוּאַן־הֶה. מאידך, באִי־צִ'ינְג או ספר התמורות (כנראה קדום למאה ה-10 לפנה"ס), נאספו אותם יסודות שלימים יהוו תקדים חשוב בגיבוש הקונפוציאניזם והטאו טה. בין אם מיוחס האי צ'ינג לפּוּ גִ'י האגדי או לוֶן, קודמה של שושלת צ'וֹ, או לסדרה של מחברים ומתקנים, הוודאי הוא שהשפעתו הייתה רבה בהתהוות אסכולות מחשבה רבות, ונתן מקום גם לסדרה של טכניקות ניחוש ואמונות תפלות שמגיעות עד ימינו.

[75] התייחסות לטאו טה צ'ינג.

[76] רמיזה לפרק י"א של הטאו טה צ'ינג של לָאוֹ צָה (Lao Tse. Ed. Andrómeda. Buenos Aires, 1976). בתרגום שעשה לִין יוּ־טָאנְג מסינית לאנגלית (ומשם תורגם לספרדית על ידי א. וויטלו), ניתן לקרוא: "שלושים צלעות מתאחדות מקיפות את הספינה; מאי קיומן נובעת תועלת הגלגל". (?). חוכמה סינית, עמ' 35. (Sabiduría China. Nueva, Buenos Aires, 1945).

[77] העומק, בטאואיזם, נחשב כ"הקוטן האינסופי" ועומק העומק כ"הקטנות האינסופית של הקוטן האינסופי".

[78] בגרסה חופשית זו, החזרה לשינה מבקשת לסמל את ההתכווצות או ההתקררות של כל הדברים לאחר ההתפשטות הראשונה. המערבולת הגדולה ממשיכה להתרחב, על פי הטאואיזם, אך בכל דבר מתחילה ההתכווצות המאזנת את הגל האוניברסלי.

[79] היין פורש ככוח פסיבי, משלים ליאנג. אך היאנג מופיע ככוח מאוחר ליין. דבר זה עורר לא מעט דיונים אנתרופולוגיים שבהם, תוך קישור היין לנשי והיאנג לגברי, נטען כי קדימותו של אותו כוח היא היסטורית ולא מושגית. המסקנה שנגזרה היא שמדובר בעליונות הנשית בתקופה המטריארכלית, שלאחר מכן הוחלפה על ידי הפטריארכט שבו היאנג כופה את פעילותו, כפי שמופיע בקיסר הדרקון (יאנג) ובקיסרית פנג (יין).

[80] רמיזה למיתוסי עולם המתים. בקטע שאנו מצרפים להלן משתקפות כמה מן האמונות העממיות הללו, אף כי מתקופות שונות, כגון המקרה של שמונת בני האלמוות, המופיעים רק במאה ה־13 לספירה (במהלך שושלת יוּאַן), לצד דמויות שנחשבו או הוערצו במאות ה־11 עד ה־2 לפנה"ס (התקופה הקלאסית של שושלת צ'וֹ). מכל מקום, מדובר בעבודה ראויה להערכה, המספקת גם כמה קווים מנחים טקסיים.

"האם אתה יודע מה יעשו בך? — שאל צַ'נְג־קוּאַנְג, בהביטו בו בתשומת לב—. יפשטו את עורך בעודך חי, יעקרו את ציפורניך, שיניך ועיניך, יקרעו את בשרך לרצועות ויזרקו אותן לנשרים. אחר כך הכלבים יכרסמו את עצמותיך. וכשיחלפו מאה וחמישה ימי היפוך היין, בני משפחתך לא יוכלו ללכת לקברך להקריב קורבנות בחג המתים. נערי כפרך ישלחו לאוויר את עפיפוניהם, מאוירים באגדות שמונת החכמים בני האלמוות, ויתלו עליהם את פעמוניהם ופנסיהם. מיליוני פנסים יידלקו ביום זה בסין, אך אף אחד מהם לא יאיר עבורך, ולא תשרוף גופרית ועלי לענה באמצע החצר כדי לגרש את השדים. צַ'נְג, השד הגדול המנהל את רישום החיים והמוות, כבר ירשום את שמך בשער הגיהינום, מעל האוקיינוס הגדול, בדרך המובילה למעיינות הצהובים, שם שוכנים המתים. סוּנְג־טִי, ההוד התחתי השוכן במשכן החבלים השחורים ואדון חמשת החושים, והמפחיד יָן־לוֹ, והבלתי מתפשר פִּינְג־טָאנְג, אדון הגיהינום, כולם יגרמו לך לעבור, אחת לאחת, את לשכות העינויים שלהם בגלגל אינסופי של ייסורים. לא תגיע לגן העדן קוּאַנְג סוּנְג, שם מטיילת מלכת האם של המערב בין עצי האפרסק שלה, ולא תראה עוד את השמש, אב היאנג, העורב הזהוב היפה, החוצה את השמיים במרכבת להבותיו". פרח הטאו, עמ' 13 והילך (La Flor del Tao. A. Quiroga. Cárcamo. Madrid. 1982).

[81] אי צ'ינג. הרצאת טָא צ'וּאַן (לפי תרגום של A. Martínez B. Ed. Tao. Quindio. Colombia. 1974).

[82] טאו טה צ'ינג. מקור מצוטט LXXI.

ו. מיתוסים הודיים

[83] הספרות המיסטית של הודו היא, ללא ספק, הנרחבת ביותר בעולם. יתר על כן, ניתן למצוא בה תפיסות מדעיות, פילוסופיות ואמנותיות מעניינות ביותר. לעתים קרובות נעשו ניסיונות לסדר באופן פשוט את היצירה העצומה הזו. בעקבות סכמה בסיסית נוכל לומר שהוָדוֹת (ארבעה בסך הכל), לוו בכתבי פרשנות כמו הבְּרַהְמַנוֹת, האַרַנְיָקוֹת והאוּפַנִישַׁדוֹת. את הוָדוֹת ניתן לתארך, ברובד העתיק ביותר שלהן, לקראת המאה ה-15 לפנה"ס; את הבְּרַהְמַנוֹת לקראת המאה ה-6 לפנה"ס ורבות מַהַאַרַנְיָקוֹת, המאוחרות יותר בדרך כלל, בעלות מתווה כמעט מקביל לזה של הַבְּרַהְמַנוֹת. האוּפַנִישַׁדוֹת הן הכתבים האחרונים אשר, בסגירת המחזור הוָדי, מקבלים את השם "וֶדַנְטָה". המחזור הוָדי חובר בשפה שהביאו הפולשים להודו, הידועים כ"אינדו-אירופים" או "אינדו-ארים". שפה זו הפכה לבלתי ניתנת לזיהוי עם חלוף הזמן עד שהוסדרה צורת הביטוי הקלאסית שאנו מכירים כסַנְסְקְרִיט, שאמנם כיום אינה בשימוש אך מהווה משהו כמו היוונית העתיקה עבור בני המערב. על פי מַקס מוּלֶר, הוָדוֹת נוצרו בין 1200 ל-800 לפנה"ס; הבְּרַהְמַנוֹת מ-800 עד 600 והשאר מ-600 עד 200, אך האמת היא שאין דבר בטקסטים אלה המצביע על תאריך כתיבתם, ולעומת זאת, במהלך מאות שנים רבות עברו מפה לפה. באשר למיתולוגיה הַהִינְדוּאִית המודרנית, נוכל להזכיר את שתי האפוסים הגדולים (רַמַיאנָה ומַהַבְּהַרַתָה), את הפוּרַאנוֹת (סיפורים מסורתיים, שמונה עשר במספר) ואת הטַנְטְרוֹת (כחמש חשובות). בחלק הראשון הזה שקראנו לו "אש, סערה והתעלות", הסתפקנו בהצגת גרסה חופשית ומקוצרת של כמה מההמנונים המוקדשים לשלוש האלוהויות החשובות ביותר של הרִיג וֶדָה. מחברים כמו יַאסְקָה, כנראה אחת הסמכויות העתיקות ביותר בפרשנות הוָדוֹת, סבור שאַגְנִי, אִינְדְרָה וסוּרְיָה (השמש), מהווים את השילוש הבסיסי של המצבת הספרותית שבה אנו עוסקים. נראה לנו, עם זאת, שהחלפת סוֹמָה בשילוש זה משקפת שינוי חשוב בפרספקטיבה המיתית של המחברים המאוחרים, ביחס לתקופה הוָדית המקורית.

[84] האש כדמותו של אַגְנִי. באַגְנִי מכירים סוגים שונים של אש: זו של האדמה (שריפה, אש ביתית ואש הקרבה); זו של האוויר (ברק ובזק) וזו של השמים (שמש). הוא מכונה לעתים קרובות "אוכל עץ" ו"שומן", האחרון בהתייחסות לשומן הקורבן הנשפך עליו. הוא נולד מחיכוך שני המטות הקדושים ואין לו רגליים, ידיים או ראש; במקום זאת יש לו לשונות רבות ושיער של להבות. קולו הוא הפצפוץ. מוקדשים לו יותר ממאתיים המנונים ברִיג וֶדָה. הוא נעבד גם על ידי הענף הארי שעבר לאיראן. שם הוא קיבל חשיבות רבה בדת שקדמה לזַרַתוּסְטְרָה, המשיך לאחר הרפורמטור והגיע עד לפולחן הנוכחי של הפַּרְסִים (אלה, לאחר המתקפה המוסלמית, נשארו באיראן במספר מצומצם של כשלושים אלף, כאשר קבוצה שהיגרה לבּוֹמְבֵּיי מייצגת כיום את רוב הדת הזו). כפי הנראה, רבות מתכונותיו של אַגְנִי נשאבו לבסוף על ידי אִינְדְרָה, אך באופיו הקורבני הוא ממשיך להיות קשור למרבית האלוהויות הַהִינְדוּאִיוֹת.

[85] הסערה כדמותו של אִינְדְרָה. למעשה, דמותו של אִינְדְרָה היא הברק אך כאן הוא מופיע כמוביל המים לאחר ששחרר אותם בניצחונו על וְרְטְרָה, שד-נקבה שהחזיק אותם בשבי. וְרְטְרָה זה, עשוי היה להיות אל של הילידים שנגדם נלחמו הָאַרִיִים במהלך פלישתם להודו כשחדרו דרך הפּוּנְג׳אבּ. התושבים, שנדחקו דרומה, כנראה תיעלו את המים לשדותיהם, בהיותם בשלב מתקדם יותר של ציביליזציה מאשר הזרים, אך לא עמדו לרשותם כלי הנשק מברזל שבהם היו מצוידות ההמונים הפולשים. הילידים מכונים "דַסְיוּ" ברִיג וֶדָה ומדובר כנראה בקבוצות דְרַוִידִיוֹת. כמו כן ראו באִינְדְרָה את האל הנלחם נגד היובש ומשחרר את מי השמים המיטיבים. לאל זה מוקדשים בסביבות מאתיים וחמישים המנונים של הרִיג וֶדָה (רבע מהסך הכולל) מה שמראה את החשיבות שהייתה לו באותן תקופות. מאוחר יותר הלך ואיבד מכוחו ורבות מתכונותיו נשאבו לבסוף אל אלים אחרים.

[86] ההתעלות כדמותו של האל המשכר סוֹמָה. משקה זה מקביל להַאוֹמָה של הָאַרִיִים שפלשו לאיראן. עד עצם היום הזה נדונות תכונותיו של הצמח שממנו הופק הסומה. נראה אפשרי שהמשקה הופק, עם הזמן, מצמחים שונים ומכאן הבלבול שאפף נושא זה. על פי וו. וִילְקִינְס בספרו מִיתוֹלוֹגְיָה הִינְדוּאִית, הצמח המדובר הוא פתילת המדבר הַחֲמָצָה של רוֹקְסְבּוּרְג. הוא גדל בגבעות הפּוּנְג׳אבּ, במעבר בּוֹלָאן, בסביבות פּוּנָה, וכו'. אבל כבר בתקופה שבה נכתב הוִישְׁנוּ פּוּרַאנָה, החומרים המשכרים היו אסורים בתכלית, ולכן הסוֹמָה לא הולל ככזה. בכל מקרה, שם הוא מקושר בעמימות עם הירח. לפיכך, העקבות נעלמים כמעט לחלוטין. על פי מחברים אחרים, הצמח אינו אלא זן של הַזִיגוֹפִילִיוֹת. יתכן שמדובר בזרעים של הצמח הידוע כ"פיגם אַשְׁוַרִי" שהיה בשימוש המסופוטמים בשריפתו בקטורת הקורבנות. לא חסרו אלה שראו בסוֹמָה משקה מותסס מסוג הבירה, כפי שנצרך על ידי ההודו-אירופים. אך התיאוריה המעניינת ביותר יצאה מא. הוֹפְמַן. חוקר זה (מגלה ה-LSD), טוען שמדובר בפטרייה: האַמַנִיטָה מוּסְקַרִיָה. לדבריו, מה שהיה חידה אתנו-בוטנית במשך יותר מאלפיים שנה פוענח בשנת 1968. בצמחי האלים, בשיתוף עם ר. אוואנס (Plantas de los dioses, F.C.E. Mexico, 1982), הוֹפְמַן מציין שהאַמַנִיטָה ידועה כהלוצינוגן מאז

1730 בעקבות דיווח של קצין שוודי שהיה שבוי בסיביר. הוא דיווח שהשמאנים ייבשו אותה, הוסיפו לה חלב איילים ואז צרכו אותה תוך שהם מראים את אותם תסמינים שנצפו בין ילידי אגם סופיריור, צפון ומרכז אמריקה, הנוטים לאותם מנהגים. במעבדה הוכח שהחומר הפעיל לא היה המוסקרין כפי שחשבו, אלא הצליחו לבודד את החומצה האיבוטנית, ולבסוף, הביוכימאי טָקָמוֹטוֹ השיג את האלקלואיד הנקרא "מוסקימול". בכל המחקר הזה נודע שבתהליך ייבוש הפטרייה מתרחשת כל הטרנספורמציה והחומצה הופכת למוסקימול. תצפית חשובה נוספת סופקה גם על ידי אותו קצין שהזכרנו קודם. כנראה, בכמה שבטים סיביריים נהגו לשתות את השתן של השמאנים שקודם לכן הרעילו עצמם בפטרייה, כשהם מראים השפעות דומות לאלה שהופגנו קודם על ידי השמאן בטראנס. מחברי צמחי האלים מציינים שזה היה אפשרי מכיוון שהחומרים הפסיכו-אקטיביים עברו לשתן מבלי להתפרק, או בצורת מטבוליטים שעדיין היו פעילים, מה שאינו שכיח ביחס לתרכובות ההזייתיות של הצמחים.

מצד שני, בוֶדוֹת מוזכר שהשתן של חלק מהמשתתפים בטקס הסוֹמָה נאסף בכלים מיוחדים, מה שמאפשר לקבוע קשרים מעניינים. כיום בהודו מוכרת התרפיה בשתן המבוססת על שתיית השתן העצמי, בצום. זה אינו בדיוק המקרה המתואר לעיל, אך מנהג זה יכול היה להיות מושרש בתקופה הוֶדית של "תרופת" הסוֹמָה. בהקשר לאַמַנִיטָה, ציור קיר רומאני בקפלת פְּלַנְקוּרוֹ (סוף המאה ה-12), מציג אותה כעץ מגן עדן, כשהנחש המפורסם מתפתל סביבה. באשר לחומרים רעילים שהיו בשימוש בטקסים דתיים, האשורים כבר הכירו את הקנאביס באלף הראשון לפנה"ס שכמובן היה בשימוש גם בטיבט והודו למטרות זהות. מַרְקוֹ פּוֹלוֹ מדווח במסעותיו על המקרה של אַל-חַסָן אִבְּן-אַל-סַבָּאח, הידוע כ"זקן ההר" שהשתמש בחשיש (שממנו נגזר השם "אַשָּׁחִישִׁים" או "אַסָּסִין", שתורגם כ"רוצח"), כאשר מסופר שאַל-חַסָן שלט בקבוצת צעירים באמצעות הרעל ואז שיגר אותם נגד אויביו. בוודאי, קטורות רבות מקורן בשאיפת עשן מצמחי הזיות שנשרפו למטרות פולחן. בהתחשב ברעילות שנצפתה, יתכן שעם הזמן צמחים אלה הוחלפו בשרפים שאנו רואים כיום בשימוש בפרקטיקה של דתות רבות, כלומר: הלבונה, המור והסטורקס, בנוסף לעצים ארומטיים כמו הסנדל. ניתן לעקוב אחר עקבות דומים במקור של בשמים מסוימים שנעלמו עם הזמן.באשר להיקף השימוש, נאמר שמתוך הכמות העצומה של מיני צמחים יבשתיים, רק מאה וחמישים היו בשימוש בשל תכונותיהם המעוררות הזיות. מתוכם, כעשרים במזרח ובסביבות מאה ושלושים בחצי הכדור המערבי, כאשר כמות חשובה שייכת למרכז וצפון אמריקה. במקורן של הדתות האוניברסליות נצפים כמה מאפיינים שאינם חדלים לרמוז על נוכחות חומרים הזייתיים. הסוֹמָה, בהתייחסות הרבה שנותן לנו הַרִיג וֶדָה (כמאה ועשרים הימנונים), מוצג בפנינו כאל השלישי בחשיבותו בהודו בתקופה הוֶדית, אך איננו יכולים להתעלם מכך שבזמנים ומקומות שונים, ביטויים דתיים רבים היו קשורים לפעולת רעלים. על אנומליות של התפיסה ושל הייצוג, ראו את תְּרוּמוֹת לְמַחֲשָׁבָה (פסיכולוגיה של הדימוי- וריאציות של מרחב הייצוג במצבי תודעה משתנים) (Psicología de la imagen- Variaciones del espacio de representación en los estados alterados de conciencia. Planeta, Buenos Aires, 1990).

[87] רִיג וֶדָה I, 1, 2 עיבוד על בסיס התרגום של פ. וִילְיֵאר לְיֶבֶנָה (F. Villar Liébana, Ed. Nacional, Madrid, 1975) .

[88] שם I, 31, 2.

[89] שם I, 36, 14 ואילך.

[90] שם I, 60, 3.

[91] שם I, 78, 2. ייתכן שמענף משפחת הַגוֹטָאמָה האלה יצא הַבּוּדְהָא ההיסטורי. בַּרִיג וֶדָה מוזכרים הָרָהוּגָאנוֹת כשייכים לקבוצה זו (I, 78, 5).

[92] שם II, 4, 5 ואילך.

[93] שם II, 32, 11 ואילך.

[94] שם III, 48, 1 ואילך.

[95] שם IX, 1, 5 ואילך.

[96] שם IX, 45, 3 ואילך.

[97] שם IX, 48, 3 ואילך.

[98] שם IX, 50, 1.

[99] שם IX, 57, 1 ואילך.

[100] רִיג וָדָה X, 129, 1 ואילך. עיבוד על בסיס התרגום לאנגלית של ר. גְרִיפִית.

[101] על בסיס תרגומו של ו. וִילְקִינְס לַמַהָאבָּהָרָטָה, מִיתוֹלוֹגְיָה הִינְדוּאִית (Mahabharata. Mitología Hindú. Visión, Barcelona, 1980).

[102] התייחסות לתורת הַבּוּדְהָא (500 לפנה"ס). על פי דוקטרינה זו, בן האנוש יכול להשתחרר מגלגל גלגולי הנשמות ולהגיע אל הַנִּירְוָאנָה, מעין התמוססות מנקודת המבט של המאפיינים החושיים המעצבים את האני. הדוקטרינה הַבּוּדְהִיסְטִית (למעשה פילוסופיה ולא דת), הפכה בהדרגה לאמונה דתית בהצמיחה, בתורה, מיתולוגיה עשירה.

[103] לעיתים קרובות, "אוֹם" נהגה בתחילת תפילות וטקסים דתיים. במקור, האותיות שהרכיבו מילה זו (א ו מ) ייצגו את הַוֶדוֹת. עם הזמן, החלה לציין את שלוש האלוהויות הראשיות של המחזור הַפּוּרָאנִי, קרי: בְּרַהְמָא, וִישְׁנוּ וְשִׁיוָה.

[104] התפילה לקוחה מן הַוִישְׁנוּ פּוּרָאנָה. באשר לשמו של בְּרַהְמָא, מוֹנְיֶיר וִילְיַאמְס אומר: "רק כמה המנונים מן הַוֶדוֹת נראים כמכילים את התפיסה הפשוטה של קיום ישות אלוהית ונוכחת-בכל. אפילו באלו, הרעיון של אל נוכח בכל הטבע הוא מעט מעומעם ובלתי מוגדר. בַּפּוּרוּשָׁה סוּקְטָה של הַרִיג וָדָה, הרוח היחידה נקראת פּוּרוּשָׁה. כבר השם הנפוץ ביותר במערכת המאוחרת הוא בְּרַהְמָן, סתמי (בְּרַהְמָא) שנגזר מהשורש בְּרִיה, 'להתרחב', ומציין את אחדות המהות המתרחבת, או העצם המפוזר באופן אוניברסלי של היקום... בְּרַהְמָא הוא הסתמי, בהיותו 'ההוויה הפשוטה האינסופית' (המהות האמיתית והנצחית היחידה) שכאשר היא עוברת למהות המגולמת היא נקראת בְּרַהְמָא; כשהיא מתפתחת בעצמה בעולם קוראים לה וִישְׁנוּ וכשהיא שוב מתמוססת לתוך עצמה בהוויה יחידה מקבלת את השם שִׁיוָה; כל שאר האלים וחצאי האלים הרבים מספור הם גם גילויים חדשים של הַבְּרַהְמָן הסתמי, שהוא נצחי". חָכְמָה הוֹדִית, מאת מ. וִילְיַאמְס עמ' 12 (M. Williams, Indian Wisdom) מצוטט על ידי וִילְקִינְס שם עמ' 106.

[105] כותרת הפסקה הזו, "צורות היופי והאימה", מסכמת את אותה תחושה סותרת שלעיתים כה קרובות מציגות האלוהויות שבהן מובחנים הפן המיטיב והפן המאיים גם יחד. המקרה הראשון המוצג הוא השינוי של קְרִישְׁנָה מול הגיבור אַרְג'וּנָה. השני הוא זה של פַּרְוַטִי הזורחת המסוגלת לרסק מפלצת, ללגום את דמה ולטרוף את שאריותיה כדי לחזור לצידו של אהובה שִׁיוָה ביופייה ובעדינותה הרגילים. בהיותו נרעש ממצב סותר זה שמעוררת בו אהובתו, בּוֹדְלֶר לבסוף יכתוב בהֶמְנוֹן לְיֹפִי שלו שיכול בהחלט להיות מוקדש לאלים אמביוולנטיים אלו: "האם מתהום שחורה את באה או מהכוכבים את יורדת? הגורל, כמו כלב, הולך אחרייך נאמן ועיוור; את זורעת באקראי אושר ואסונות, מושלת בכל אך אינך אחראית לדבר... הו יופי, צועדת את בין מתים ולהם את לועגת! בין תכשיטייך האימה אינה הפחות מוערכת... מה זה משנה אם מגן עדן או משאול את באה, הו יופי, מפלצת אדירה, תמימה, מבעיתה! אם מבטך, חיוכך, רגלייך, פותחים לי את דלת האינסוף שאני אוהב ואשר אינו מוכר ליי?"

[106] אַרְג'וּנָה, אחד מגיבורי האפוס הַמַהָאבָּהָרָטָה.

[107] עיבוד מתוך הַבַּהָגָוַאד גִיטָה בתרגומו של ח. רוֹבִּירַלְטָה בּוֹרֶל. מזמור XI . (J. Roviralta Borrell. Canto XI. Diana, México, 1974). הַבַּהָגָוַאד גִיטָה היא אפיזודה מהַמַהָאבָּהָרָטָה, שנכתבה לקראת המאה ה-3 לפנה"ס.

ז. מיתוסים פָּרְסִיִים

[108] זָרתוּסְטְרָא או זוֹרוֹאַסְטֶר, חי בערך בין 660 ל-580 לפנה"ס. דרשותיו החלו במחוז נידח של אִירָאן המזרחית. מנקודת המבט הדתית דמותו היא מהחשובות ביותר שכן קיומו האישי מוכח כמעט כמו זה של מֻחַמַד למשל, דבר שאינו קורה עם מייסדים רבים אחרים. למרות שכלל יסודות הוֹדוּ-אִירָאנִיִים ופרימיטיביים אחרים, הנביא חונך דת אוניברסלית חדשה שמשפיעה בעוצמה על אחרות. הקוסמולוגיה והקוסמוגוניה שלו, האפוקליפטיות שלו ורעיונותיו על ישועה פותחים מחזור דתי שיחד עם יְשַׁעְיָהוּ, מַלְאָכִי וְדָנִיֵאל (בתנ"ך), יהיה בעל השפעה עצומה באזורים נרחבים של מזרח ומערב. בהמשך, הַזוֹרוֹאַסְטְרִיוּת כשהיא

מומרת לְמִיתְרָאִיזְם תתקדם שוב, הפעם בכיוון האימפריה הָרוֹמִית. בתחרות עזה עם הַנַּצְרוּת היא תשפיע עליה, אך גם כאשר דת חדשה זו תכפה עצמה בברית עם הכוח הפוליטי הָרוֹמִי, זרעי הַמִּיתְרָאִיזְם יצמחו בחיקה עד שיתבטאו ככפירות רציניות. אותו הדבר יקרה לאחר מכן בְּאִירָאן היכן שהפלישה הַמֻּסְלְמִית תעקור בסופו של דבר כמעט לחלוטין את הַזּוֹרוֹאַסְטְרִיּוּת, אך רבים מרעיונותיה יצרו את הכפירה הַשִּׁיעִית בתוך הָאִסְלָאם. כבר במאה ה-19, הַבָּאבּ והאמונה הַבַּהַאִית יהוו טרנספורמציה חדשה של תורת זָרַתוּסְטְרָא. בהיבט הדוקטרינרי, מיוחס לְזָרַתוּסְטְרָא חיבור הָאֱוֶסְטָה או זֶנְד-אֱוֶסְטָה, אך ככל הנראה הנביא כתב רק את הַיַּסְנָה (אולי אך ורק 17 מהמנוניו או הַגַּאתָהוֹת). הָאֱוֶסְטָה מורכבת מן הַיַּסְנָה (72 פרקים של ליטורגיה פַּרְסִית); הַוִיסְפֶּרֶד (24 פרקי הפצרות); הַוֶנְדִידַד (עוד 22 פרקים); הַיַּשְׁטוֹת (21 פרקים עם הפצרות למלאכים והמהווה את הָאֱוֶסְטָה הכוהנית כשלעצמה) וְהַחוֹרְדֶה אֱוֶסְטָה או אֱוֶסְטָה קטנה (ספר התמסרויות כוהניות ופרטיות). עבור העיבודים שלנו לְאֱוֶסְטָה, לקחנו רק את הַגַּאתָהוֹת ואת מה שמכונה וֶנְדִידַד-סָדֶה. הַגַּאתָהוֹת נכתבו בְּאֱוֶסְטִית, שהייתה השפה של בַּאקְטְרִיָה העתיקה, אך הטקסטים המקוריים סבלו מתהפוכות רבות כבר מאז מעברו של אֶלֶכְסַנְדֶּר בְּפָרַס. וכך, החומר הגיע אלינו בשפת פַּהְלָוִי, עם פערים גדולים ובוודאי, תוספות מכל סוג. באשר לאלוהויות מסוימות או רוחות המשותפות במקורן בין הענפים הָאֲרִיִים שהתפצלו לעבר הוֹדּוּ וְאִירָאן, עלינו לקחת בחשבון שהן לובשות אופי הפוך בגלל, ככל הנראה, המלחמות או המחלוקות שהתרחשו בין אותם שבטים פרימיטיביים. כך, אִינְדְּרָה וְהַדָּוּוֹת ראויים למסירות בַּוָדוֹת הַהִינְדּוּאִיּוֹת, ולובשים אופי מאיים בְּאֱוֶסְטָה. אותו דבר קורה עם יִימָה האגדי מן הָאֱוֶסְטָה)"גְ'מְשִׁיד, מנהיג עמים ועדרים" עבור אֲנְקְטִיל-דּוּפֶּרוֹן, על פי ציטוט מְבֶּרְגוּאָה), שבְּוֶדוֹת מופיע כְּיִאמָה, אל המוות (רִיג-וֶדָה I, 38, 5). אך הַהַאוֹמָה (סוֹמָה בַּוָדוֹת) וְמִיתְרָא (מִיתְרָא הַוֶדִי), נותרים עם תכונות מיטיבות.

[109] רמיזה לתחילתו של כֹּה אָמַר זָרַתוּסְטְרָא. "כאשר זָרַתוּסְטְרָא הגיע לגיל שלושים, נטש את מולדתו ואת אגמי מולדתו ופרש להר". פ. נִיטשֶׁה, כֹּה אָמַר זָרַתוּסְטְרָא, עמ' 243 F. Nietzsche, Así habló Zaratustra. O.C. Vol. III, Aguilar, Buenos Aires,) 1961, p. 243). כפי הנראה, הדאגה של נִיטשֶׁה לנביא הַפָּרְסִי החלה כאשר בהיותו צעיר מאוד ראה אותו בחלום. בחליפת המכתבים עם אחותו אֶלִיזַבֶּט ועם לוּ אַנְדְּרֵאַס סָלוֹמֶה, מלבד הערות לְפֶטֶר גַסְט ולְא. רוֹדֶה, נִיטשֶׁה מתאר את זָרַתוּסְטְרָא כמי שמסוגל לבסס מוסר חדש, ולפיכך, כהורס או מתמיר של הערכים המבוססים.

[110] התייחסות למערכת הקוסמולוגית והקוסמוגונית של זָרַתוּסְטְרָא, כפי שפותחה על ידי כוהני הדת (מאגים) הַפָּרְסִים.

[111] קִינָה, נשמת היצורים החיים ובפרט של הבקר. אַהוּרָא מַזְדָא, אל האור, הנקרא גם הוֹרְמוּז.

[112] יַסְנָה XLIV, 3. הָאֱוֶסְטָה. עיבוד על בסיס תרגומו של ח. בֶּרְגוּאָה (J. Bergúa, El Avesta, Ed. Bergúa, Madrid, 1974).

[113] שם XLIV, 4.

[114] שם XLIV, 5.

[115] שם XLIV, 6.

[116] פַּרְגַּרְד שני, 2 ואילך. עיבוד של הַוֶנְדִידַד-סָדֶה. שם.

[117] שם פַּרְגַּרְד שני, 7 ואילך.

[118] שם פַּרְגַּרְד תשעה-עשר, 52.

[119] שם פַּרְגַּרְד עשירי, 17.

[120] שם פַּרְגַּרְד שמונה-עשר, 29 ו-31.

[121] שם פַּרְגַּרְד חמישה-עשר, 5 ו-6.

[122] יַסְנָה XXX, 3.

[123] שם XXX, 4.

[124] שם XXX, 5.

[125] שם XXX, 6.

[126] שם XXX, 8. הכוונה לברית של רוחות הַדַּוּוֹת עם אַהְרִימָן, אל האפלה והרוע.

[127] שם XXX, 8.

[128] שם XLV, 2.

[129] שם LIII, 2.

[130] שם LI, 13.

[131] שם XLIX, 11.

[132] שם LI, 15.

ח. מיתוסים יְוָנִיִּים–רוֹמִיִּים

[133] תחת כותרת זו אנו מאגדים שורה של מיתוסים שבהם לקחו חלק לא רק יְוָנִים וְרוֹמִים, אלא גם אחרים ייחודיים לעולם הַכְּרֵתִי-מִיקֶנִי אשר, מובן מאליו, ידרשו דיון נפרד. יובחן כי הנושאים המטופלים נושאים שמות יְוָנִיִּים ובשום מקרה לא רוֹמִיִּים, שכן בניו של רוֹמוּלוּס שואבים את המיתוסים הבולטים ביותר שלהם מהתרבות הַיְוָנִית, בשיטה הפשוטה של החלפת השמות והמקומות שבהם התרחשו כמה מהאירועים. בשום אופן אין אנו אומרים שהתרבות הָרוֹמִית לא הולידה אגדות ומיתוסים משלה, שכן רצף גלי הפולשים על אדמות אלו נאלצו להתעמת עם מתיישבים ותיקים יותר ולאלו היו צורות מיתיות ודתיות מובחנות פחות או יותר מהתרומות החדשות. מצד שני, ההשפעה התרבותית הַיְוָנִית על הָרוֹמִית אינה הגורם היחיד הפועל, שכן "סיפורים" רבים נגזרים מִמְצָרִים, פְּרִיגִים, חִתִּים וכו'. למעשה, במיתולוגיה הַיְוָנִית עצמה קיימים שמות רבים של אלים ממוצא זר. מנגד, דבר אחד הוא איסוף (ולעיתים קרובות שינוי) האגדות והמיתוסים שנבעו מעטם של כותבי המיתוסים בעת העתיקה, ודבר אחר הוא התפקיד שאלים, חצאי-אלים וישויות אחרות מילאו בפולחן האישי והקולקטיבי. למעשה, שם יש לחפש את החשיבות האמיתית של המיתוסים, המקורבים יותר למערכת האמונות מאשר לביטוי הפואטי, הפלסטי ולעיתים הפילוסופי גרידא, כמו במקרה של אַפְלָטוֹן יוצר ה"מיתוסים" (הַמְּשָׁתֶה, פַיְדוֹן, פַיְדְרוֹס, הַמְּדִינָה וכו'), שבאמצעותם הוא מסביר את תורתו. מצידנו, השתמשנו בטקסטים של הוֹמֵרוֹס, פִּינְדָּארוֹס, אוֹרִיפִּידֵס, סוֹפוֹקְלֵס וְאֵיסְכִילוֹס בזכות יופיים ההבעתי הרב וכמובן, בְּתֵיאוֹגוֹנְיָה ובְּעֲבוֹדוֹת וְיָמִים של הֶסְיוֹדוֹס שאמנם ללא מעוף השירה של יצירותיהם של אותם מחברים, מהוות פנינים אמיתיות של איסוף ו"קיבוץ". מבחינה היסטורית, המיתוסים שבהם אנו עוסקים נפוצו במדינות דוברות יְוָנִית מהמאה ה-10 לפנה"ס ועד בערך למאה ה-4 לספירה. במובן זה, יצירות כמו אלו של הַקָטָיְאוֹס שנכתבו במאה ה-6 לפנה"ס היו עשויות להיות בעלות ערך שלא יסולא בפז, אך למרבה הצער הגיעו אלינו רק קטעים מסופקים מארבעת ספרי הגנאלוגיות שלו. עם זאת, נראה שעבודתו של מחבר זה השפיעה בצורה מכרעת על פָּרָקִידֵס שכותב על המיתוסים הָאַתוֹנִיִּים הראשונים. ברור שהמחברים המאוחרים אינם חסרי חשיבות (וזה תקף גם לסופרים הָרוֹמִים), אך ככל שהזמן חולף סבך המידע גדל כך שהוא נוטה לבלבל את המקור הראשוני עם היצירה המאוחרת. היצורים החשובים ביותר המוזכרים בפרק זה של "מיתוסים יְוָנִיִּים-רוֹמִיִּים" הם: קְרוֹנוֹס = סָטוּרְנוּס רוֹמִי; זֵאוּס = יוּפִּיטֶר; הֵרָה = יוּנוֹ; רֵיאָה = קִיבֶּלֶה; הֶרְמֵס = מֶרְקוּרְיוּס; דִּימֵטֶר = קֶרֶס; פֶּרְסֶפּוֹנֵה = פְּרוֹסֶרְפִּינָה; דִּיוֹנִיסוֹס = בַּאקְחוֹס; הֵרַקְלֵס = הֶרְקוּלֵס.

[134] עיבוד הַתֵּיאוֹגוֹנְיָה. הֶסְיוֹדוֹס. שורות 154 עד 181. הֶסְיוֹדוֹס מֵאַסְקְרָה, מחצית ראשונה של המאה ה-7 לפנה"ס (?). הֶסְיוֹדוֹס, תֵּיאוֹגוֹנְיָה (Hesíodo, Teogonía, Alianza, Madrid, 1986).

[135] הָאֶרִינְיוֹת הן שלוש: טִיסִיפוֹנֵה ("הורסת הנוקמת"); אֱלֶקְטוֹ ("דוחה, עוינת") וּמֶגֵירָה ("רטננית"). על פי א. גַּארִיבַּי, מדובר בהאנשות של רעיון תיקון הסדר שהופר על ידי הפשע. יש להן, בין יתר המשימות, את המנדט לדכא את המרד של הצעיר בזקן. הן חיות בְּאֶרֶבּוֹס והן קודמות לְזֵאוּס. עבור א. בַּרְטָרָה הן רוחות העונש ונקמת הדם. לבסוף, פ. גְּרִימַל סבור שהן נולדו מטיפות הדם שנספגו באדמה בעת סירוסו של אוּרָנוֹס. הן נקראו גם "אֶוּמֶנִידֵס", ו"פוּרְיוֹת" על ידי הָרוֹמִים.

[136] שם, שורות 460 עד 474.

[137] שם, שורות 470 עד 501.

[138] שם, שורות 686 עד 692.

[139] שם, שורות 693 עד 699.

[140] שם, שורות 717 עד 720.

[141] שם, שורות 730 עד 732.

[142] גרסה חופשית על נָשׁוֹת טְרוֹיָה מאת אוּרִיפִּידֵס. סוף סצנה 11, בעיבודו של זָאן פָּוֹל סַרְטְר. אוּרִיפִּידֵס, נָשׁוֹת טְרוֹיָה (Eurípides, Las Troyanas, Losada, Buenos Aires, 1967) . הציטוט במרכאות שייך לנאומו של פּוֹסֵיְדוֹן, אך הרשינו לעצמנו לשים אותו בפיו של פְּרוֹמֵתֵאוּס מאחר שהוא מתאים היטב לאופיו ולהקשר הכללי שבו הטיטאן מפתח את סיפורו. מכל מקום, ההפתעה שמעוררת הוספת האזהרה "עשו מלחמה, בני תמותה אווילים; החריבו את השדות והערים; חללו את המקדשים, את הקברים, וענו את המנוצחים. בעשותכם זאת, תכינו את השמדתכם שלכם!", מוסברת בכך שהיא שוברת את הסגנון האפי והכבד בדיסוננס לעגני, האופייני לאמצע המאה ה-20 ולטעמו של סַרְטְר. אוּרִיפִּידֵס נולד בְּסָלָמִיס ב-480 ומת ב-406 לפנה"ס.

[143] עיבוד פְּרוֹמֵתֵאוּס הַכָּבוּל. אַיְסְכִילוֹס. אפיזודהII . אַיְסְכִילוֹס, פְּרוֹמֵתֵאוּס הַכָּבוּל (Esquilo, Prometeo Encadenado, Losada, Buenos Aires, 1984). אַיְסְכִילוֹס נולד בְּאֶלֶוסִיס ב-525 ומת ב-456 לפנה"ס.

[144] שם אפיזודה II, לאחר המקהלה הראשונה.

[145] "יַאפֶּטוֹנִיד", בן יָפֶתוּס. יָפֶתוּס הוא, בתורו, בנם של אוּרָנוֹס וְגַיְאָה, ואחיהם של קְרוֹנוֹס ושאר הטיטאנים (אוֹקֵאַנוֹס, קוֹיוֹס, הִיפֶּרְיוֹן וּקְרֵיוֹס) והטיטאנידות (טֶתִיס, רֵיאָה, תֶּמִיס, מְנֶמוֹסִינֵה, פּוֹיֵבֵה, דִּיאוֹנֵה וְתֵיאָה). הטיטאנים והטיטאנידות שייכים לדור הראשון של אלים (הנקראים "אלים טיטאנים"). משושלת יָפֶתוּס וּקְלִימֶנֵה נגזרים אַטְלָס, מֶנוֹיְטְיוֹס, פְּרוֹמֵתֵאוּס וְאֶפִּימֵתֵאוּס; כשם שמשושלת קְרוֹנוֹס וְרֵיאָה נגזרים הֶסְטִיאָה, דֵּמֶטֶר, הֵרָה, הָאדֵס, פּוֹסֵיְדוֹן וְזֵאוּס. פְּרוֹמֵתֵאוּס הופך, לפיכך, ל"בן דודו" של זֵאוּס. אך זוהי שושלת קְרוֹנוֹס (זו של ה"קְרוֹנִידִים"), שכופה את עצמה. אֶפִּימֵתֵאוּס, אחיו של פְּרוֹמֵתֵאוּס (והיפוכו לאור סרבולו וחוסר שנינותו), מקבל כמתנה את פַּנְדוֹרָה שבה משתמש זֵאוּס כדי להמיט הרס על בני האדם פעם נוספת. מֵאֶפִּימֵתֵאוּס ופַּנְדוֹרָה נולדת פִּירָה ומִפְּרוֹמֵתֵאוּס וּקְלִימֶנֵה נולד דֶּוּקַלְיוֹן. שני אלו יוצרים את הזוג המאכלס את העולם לאחר המבול ששלח זֵאוּס כעונש חדש. הודות להתערבות נוספת של פְּרוֹמֵתֵאוּס מצליח המין האנושי להינצל. למעשה, פְּרוֹמֵתֵאוּס מדריך את דֶּוּקַלְיוֹן ופִּירָה כדי שיבנו את התיבה. לאחר מכן, ניצולי האסון מקימים לתחייה את בני האדם על ידי השלכת אבנים לאחור (מעל הכתף), בזמן שהם פוסעים בשדות. כתוצאה מ"זריעה" זו, נולדים נשים וגברים. בכל האמור לעיל, בולטת השושלת הַיַאפֶּטוֹנִידִית כמקדמת ההתרבות האנושית.

[146] עיבוד תֵּיאוֹגוֹנְיָה. שורות 535 עד 570 ו-615 עד 618.

[147] שם, שורות 521 עד 525.

[148] עיבוד של הַמְנוֹנוֹת הוֹמֵרִיִים II. לְדֵמֶטֶר. (בתוך אִילִיאַדָה II). הוֹמֵרוֹס, הַמְנוֹנוֹת הוֹמֵרִיִים (Homero, Himnos Homéricos, Losada, Buenos Aires, 1982)

[149] עַל הַטֶּבַע, I ו II. מָטְרוֹדוֹרוֹס מִכְיוֹס.

[150] עיבוד של הַמְנוֹנוֹת הוֹמֵרִיִים XXVI. לְדִיוֹנִיסוֹס.

ט. מיתוסים נוֹרְדִיִים

[151] לגבי הרקע של הספרות הַנוֹרְדִית הקשורה למיתוסים, פ. דִּירָאן עורך את הסקירה ההיסטורית הבאה: "בשנת 1643, הבישוף הָאִיסְלַנְדִי שֶׁל סְקָאלְהוֹלְט גילה כתב יד שאותו העניק במתנה למלך דֶּנְמַרְק, פְּרֶדֶריק ה-III. הַקוֹדֶקְס רֶגִיוּס הכיל את התעתיק

שעשה בתחילת המאה ה-13 סְנוֹרִי של אוסף שירים עתיקים מאוד, שלהם העניק את הכותרת הכללית אֶדָּה. מאוחר יותר התגלה כתב יד של חכם אחר, סֶמוּנְד, שבו הופיעו אותן יצירות, מה שיסביר את צורת הרבים: הַאֶדּוֹת. שירים אלו חוברו בתקופה הקדם-ספרותית; נראה שמרביתם מתוארכים למאות ה-7 וה-8, אך בלשנים מסוימים נוטים לתארך את השירים הארכאיים ביותר למאה ה-6. ברור ששירים אלו החלו להיות מדוקלמים בְּנוֹרְוֶגְיָה וגם הועברו מדור לדור עד שהמתיישבים לקחו אותם לאי 'הקרח והאש', והלבלרים מימי הביניים הציילו אותם מתהום הנשייה בהעלותם אותם על קלף. שאר סְקַנְדִינָבְיָה גם היא השתתפה בעיצוב יצירה זו. כך בַּגְּסָטָה דֶאנוֹרוּם שֶׁל סַקְסוֹ גְּרַמָּטִיקוּס מופיע התרגום ללטינית של שירים שניתן לכנותם קדם-אֶדְיִים. השיר הַדָּנִי הגדול של המאה ה-10, הַבְּיאַרְקֶמַאל, שֶׁאוֹלָף הורה לשיר בפני אנשיו במסדר בְּסְטִיקְלֶסְטַד, בקושי נבדל מבתים אֶדְיִים מסוימים". פ. דִּירָאן, הַוִיקִינְגִים, עמ' 108 ו-109 (F. Durand, Los Vikingos, Eudeba. Buenos Aires 1975, págs. 108 y 109). בדרך זו, ניצלת מסורת שהחלה בתקופת הנדידות (בין המאות ה-3 וה-4) שהתפשטה על פני כל העולם הַגֶּרְמָאנִי. אך הספרות המיתית נותרת מוגבלת לסביבה הַסְקַנְדִינָבִית. אם אנו מדברים על קבוצות של אגדות או כתבים נוֹרְדִיִים אפיים פחות או יותר, נוכל למצוא יצירות הן בְּאַנְגְּלִיָה והן בְּגֶרְמַנְיָה ובמדינות אחרות. אך כאן אנו מתייחסים לסוג ספרות המתרכז בעיקר בְּאִיסְלַנְד. הדבר קורה כך בגלל מצבים מורכבים שבהם שיחק תפקיד גם הגורם הגאוגרפי. מאז גילויה ויישובה של אִיסְלַנְד על ידי הַנוֹרְוֶגִים (בערך ב-874), ועד לדור הראשון של הָאִיסְלַנְדִים הַנּוֹצְרִים (סביב 1,000), מתרחשות תופעות רבות בכל העולם הַסְקַנְדִינָבִי שאנו יכולים בהחלט להצליב עם "המחזור הַוִיקִינְגִי". תקופה סוערת, של התפשטות וסכסוך מתמיד, שצדה השני הוא התקדמות המעצמות היבשתיות והַנַּצָרוּת. בתקופה זו, תיעוד יקר ערך מושמד או אובד בְּשֶׁוֶדְיָה, נוֹרְוֶגְיָה וְדֶנְמַרְק. בְּאִיסְלַנְד, נשמרת תפוקה עצומה שנמשכת עד עמוק לתוך המאה ה-13, כפי שקורה עם הָאֶדָּה הפואטית שממנה אנו שואבים את שירי הנושאים המיתולוגיים, תוך הותרת הנושאים האפיים בצד. למרבה המזל עבור הספרות, מגיחה הדמות הענקית של סְנוֹרִי סְטוּרְלוּסוֹן (1179-1241) המחבר סאגות רבות ומציל את המיתולוגיה הַנּוֹרְדִית, במיוחד בַּגִּילְפַגִינְגְ שלו ("ההונאה של גִּילְפִי") ובמידה מסוימת, בַּסְקַלְדְסְקַאפַרְמַאל שלו ("שיח להכשרת משוררים"). הָאֶדָּה הפואטית, ומה שמכונה הָאֶדָּה הפרוזאית (או אֶדָּה בפרוזה, או אֶדָּה שֶׁל סְנוֹרִי), מהוות את המקורות הבטוחים ביותר למיתולוגיה הַנּוֹרְדִית הודות לְאִיסְלַנְדִים.

[152] אֶדָּה פּוֹאֵטִית. וָלְיסְפָּה, 17 ו-18. הָאֶדָּה הַפּוֹאֵטִית (Edda Mayor, Alianza, Madrid, 1986).

[153] דרך כללית לכינוי האלים. כשמדברים על אלה מסוימת קוראים לה אֲסִינְיָה.

[154] חלל מלא באנרגיה. המקום הזה התמלא ושקע תחת משקל הקרחונים כשאלו הפסיקו לזרום, אך לאחר מכן, כאשר במקומות מסוימים נאבקו הקרח והאש הוולקנית, כפור הקרחונים נמס ומן הטיפות החל להיווצר יְמִיר, ענק הקרח הראשון שבתוכו חום וולקני וקצת מהאנרגיה של גִּינוּנְגָגַאפּ.

[155] זהו מקום הקרח של הצפון בניגוד לְמוּסְפֶּל, אזור מיתי חם שבדרום. בו חי ענק המגן על המקום בהניפו חרב אש ואשר ייצא משם באחרית הימים כדי להצית את העולם.

[156] מעיין.

[157] הנחש המכרסם את השורשים.

[158] אחד מן הָאֲסִים.

[159] עובד מתוך הַגִּילְפַגִינְגְ (ההונאה של גִּילְפִי), טֶקְסְטִים מִיתוֹלוֹגִיִים שֶׁל הָאֶדּוֹת. סְנוֹרִי סְטוּרְלוּסוֹן, XV (Snorri Sturluson, Textos mitológicos de las Eddas, Miraguano, Madrid, 1987). אובדן עין בתמורה לטוב גדול יותר משתקף גם באגדות וסיפורים אחרים כמו זה שלהלן אשר, בנוסף, מדגים לנו את ההתנהגות הלוחמנית של הַוִיקִינְגִים: "כאשר הגיע לחדר שבו ישנו אַרְמוֹד, אשתו ובתו, אֶגִיל פתח את הדלת והלך למיטתו של אַרְמוֹד. הוא שלף את החרב ובידו השנייה אחז בזקנו של אַרְמוֹד ומשך אותו לעבר קצה המיטה. אך האישה והבת של אַרְמוֹד קמו בחיפזון וביקשו מֵאֶגִיל שלא יהרוג את אַרְמוֹד. אֶגִיל אומר שכך יעשה למענן 'אך הוא עשה את עצמו ראוי שאהרוג אותו'. אז, אֶגִיל חתך את זקנו מהסנטר; לאחר מכן עקר את עינו באצבעו, כך שהותיר אותה תלויה על הלחי; לאחר מכן, אֶגִיל וחבריו עזבו". סְנוֹרִי סְטוּרְלוּסוֹן, סָאגַת אֶגִיל סְקַלַגְרִימְסוֹן (Snorri Sturluson, Saga de Egil Skallagrimsson, Miraguano, Madrid, 1988, págs. 270 y 271).

[160] על בסיס שִׁירַת הַנִיבֶלוּנְגִים. ק. מֶטְרָה (C. Mettra, La Canción de los Nibelungos, F. C. E. México, 1986, p. 29).

[161] ישות העבר. יש לראות את הַנוֹרְנוֹת חורטות בלוחותיהן, כלומר מדפיסות את הרונות המאגיות שבהן הן קובעות את גורל האנשים. לא מדובר, אם כן, ב"טוות" בסגנון הַפְּרָקוֹת הָרוֹמִיוֹת או הַמּוֹיְרוֹת הַיְוָנִיוֹת.

[162] ישות ההווה.

[163] ישות העתיד.

[164] עיבוד של הַגִּילְפַגִינְגְ. שם, XV ו XVI.

[165] אחוזת הגיבורים. הַוַלְקִירְיוֹת, בוחרות את האמיצים שמתים, אך גם מכריעות את הקרבות. נשים לוחמות אלו מזכירות במעט את הָאֲמָזוֹנוֹת אך פעולתן עקיפה במקצת. יש בידינו רמז היסטורי שבו נשות הַגֶּרְמַאנִים הפרימיטיביים כבר "נטלו חלק" ולעיתים תרמו להכרעת קרבות. ייתכן שמנהגים אלו השפיעו מאוחר יותר על הפיכת הַוַלְקִירְיוֹת הַוִּיקִינְגִיּוֹת למיתוס. טָקִיטוּס (55 עד 120 לספירה) בְּעַל אוֹדוֹת הַמִּנְהָגִים, הַמּיקוּם וְהָעַמִּים שֶׁל גֶּרְמַנְיָה מוסר: "ובכניסתם לקרב יש בקרבתם את יקיריהם ביותר, כדי שיוכלו לשמוע את יללות הנשים ואת צעקות הילדים: ואלו הם העדים הנאמנים למעשיהם, ואלו שהכי מהללים ומפארים אותם. כאשר הם רואים עצמם פצועים, הם הולכים להראות את הפצעים לאימותיהם ולנשותיהם, ואין בהן פחד לספור אותם או למצוץ אותם ובעיצומם של הקרבות הן מביאות להם כיבוד, ומעודדות אותם. כך שלעיתים, כפי שהם מספרים, הנשים הטו את הכף של קרבות שכמעט אבדו על ידי החזרת השיירות שנטו לנוס, בהתמדת הפצרותיהן, ובהצבת שדיהן בפניהם, ובהצגתן בפניהם את השבי הקרב שיבוא בעקבות זאת, ממנו הם חוששים הרבה יותר בחוסר סבלנות בגללן, עד כדי כך, שניתן לבטוח יותר בערים שבין בני הערובה שלהן נותנות עלמות אצילות. כי הם אפילו משוכנעים שיש בהן איזו קדושה וזהירות שאיני יודע מה טיבן, ומשום כך הם אינם מזלזלים בעצותיהן, ואינם מעריכים את תשובותיהן כקלות ערך". כלול בְּהִיסְטוֹרְיוֹת. קַאיוּס קוֹרְנֶלְיוּס טָקִיטוּס. עמ' 335 ו-336 (Cayo Cornelio Tácito, Las Historias, Sucesores de Hernando, Madrid, 1913, págs. 335 y 336).

[166] טָקִיטוּס (שם, עמ' 346), בהתייחסו למשקה המשכר (בירה), ולהרגלי התזונה של הַגֶּרְמַאנִים הפרימיטיביים אומר: "הם עושים משקה משעורה וחיטה, שמנסה להידמות במקצת ליין. אלו השוכנים ליד גדות הָרַיְנוּס קונים את האחרון. ארוחותיהם פשוטות: תפוחי בר, בשר צבי טרי וחלב מוחמץ. ללא כלי פאר נוספים, סקרנות או מעדנים, הם משביעים את הרעב; אך אינם משתמשים באותה מתינות נגד הצמא. ואם היה ניתן להם לשתות ככל שרצו, לא היה פחות קל לנצחם ביין מאשר בכלי נשק". בַּאֲדוּת מדובר על תמד שהוא משקה השמור לאלים ושאסור לבלבל אותו עם בירה למרות שלעיתים, באופן פיגורטיבי, מזהים ביניהם.

[167] התרגום שניתן ל"רַגְנָרוֹק" מְוּגְנָר ואילך הוא "דמדומי האלים". עם זאת, התרגום הנכון ביותר הוא "גורל האלים", שאותו לקחנו כדי להכתיר סצנה שלמה זו.

[168] עובד מתוך הֶזְיָתוֹ שֶׁל גִּילְפִי. סְנוֹרִי סְטוּרְלוּסוֹן. 51. בתרגומו של ח. ל. בּוֹרְחֶס (Snorri Sturluson, La Alucinación de Gylfi, Alianza, Buenos Aires, 1984).

[169] וֶלְיוֹסְפָה, 58. שם.

[170] שם, 45.

[171] הֶזְיָתוֹ שֶׁל גִּילְפִי, 51. שם.

[172] נאומו האחרון זה של הָאקי, מזכיר מעט את תיאורו של סְנוֹרִי בְּאִינְגְלִינְגָסָאגָה, בעקבות קרב פִּירִיסְוֶלִיר (שבו הָאקי נפצע אנושות). "... אז הורה להביא את ספינתו, הורה להעמיס עליה את הגברים המתים ואת כלי נשקם, הורה להשיטה, הורה ליישר את ההגה לכיוון הים ולהניף את המפרש ולהדליק מדורת עץ יבש על הסיפון. הרוח נשבה מן היבשה. הָאקי היה בגסיסה או כבר מת כאשר הונח על המדורה. הספינה הבוערת נעלמה אז באופק, ודבר זה נותר חרוט בזיכרון זמן רב". במילים שאנו שמים בפיו של הָאקי, משתקפת מרירותו של עולם גווע. הָאקי אינו ויקינג הממיר דתו לנצרות, נהפוך הוא. הוא רומז שהתבוסה מול הדת המתקדמת (זו של ה"אנשים המוזרים") היא למעשה סוגריים שבהם דימויים ומיתוסים נוֹרְדִיִּים רבים פולשים אל המנצח.

י. מיתוסים אַמֶרִיקָאִיִּים

[173] המיתוסים הָאֲמֵרִיקָנִיִּים הם רבים, וקיימות יצירות מבריקות כפי שנוכל לאמת בְּסֵפֶר סִפְרֵי צִ'ילַאם בַּאלַאם, מצבת ספרותית גדולה של תרבות הַמָּאיָה של יוּקָטָן. מצידנו, עסקנו בְּסֵפֶר הַקִּיצָ'ה של גְּוָאטֶמָלָה שתורגם בשמות שונים: "פּוֹפּוֹל וּוּח. הסיפורים העתיקים של הַקִּיצָ'ה", עבור א. רֶסִינוֹס (פורסם על ידי F.C.E. México, בידינו ההדפסה השישית מ-1970, למרות שנכתב ב-1947" ;(פּוֹפּוֹל וּוּח או ספר המועצה של האינדיאנים של הַקִּיצָ'ה", עבור מ. אַסְטוּרְיַאס וְח. מ. גוֹנְסָאלֶס דֶּה מֶנְדּוֹסָה (פורסם על ידי Losada, Buenos Aires. בידינו המהדורה השנייה מ-1969, למרות שנכתב ב-1927); "פּוֹפּ וּוּח. פואמה מיתו-היסטורית קִיצָ'ה", עבור אַדְרִיאָן א. צַ'אבֶס (פורסם על ידי Centro Editorial Vile, Quetzaltenango, Guatemala. בידינו המהדורה הראשונה מ-1981, למרות שנכתב ב-1979). תרגומו של רֶסִינוֹס התבסס על כתב היד שכותרתו אומנות שלוש השפות, שחובר בתחילת המאה ה-18 על ידי האח פְרַנְסִיסְקוֹ חִימֵנֶס. מסמך המקור עבר לאוסף בְּרַאסֵר ולאחר מכן לידיו של א. פִּינָאר, אשר בתורו מכר אותו לְא. אַלֶּר ומשם הגיע לספריית נְיוּבֶּרִי, ממנה רֶסִינוֹס עשה עותק פוטוסטטי. עבודתו של אַרְסִינְיֵגַס (*) תורגמה לספרדית מהגרסה הַצָּרְפָתִית של פ. רֶנוֹ שכותרתה Les dieux, les héros, et les hommes de l' ancien Guatemala d'aprés le Livre du Conseil (האלים, הגיבורים ואנשי גואטמלה העתיקה על פי ספר המועצה). רֶנוֹ השתמש בכתב היד של חִימֵנֶס. לבסוף, תרגומו של צַ'אבֶס התבסס גם הוא על כתב היד של חִימֵנֶס אף שבהקפדה להתחשב בשתי העמודות שהאח חיבר. חִימֵנֶס שם בראשונה את התעתיק הַקִּיצָ'ה אף שמעורב בספרדית ובשנייה, את התרגום לספרדית. צַ'אבֶס עדכן את המקור הַקִּיצָ'ה שתועתק על ידי חִימֵנֶס וחומר זה הוא זה שתורגם לספרדית. ב-1927 פורסם בְּגְוָאטֶמָלָה תרגום שנעשה על ידי וִילְיַאקוֹרְטָה וְרוֹדַאס על בסיס הטקסט הַצָּרְפָתִי של בְּרַאסֵר, אך הספר לא הגיע לידינו. אותו דבר קרה עם תרגום נוסף של בְּרַאסֵר פרי עטו של ח. אַרְיוֹלָה שפורסם בְּגְוָאטֶמָלָה ב-1972. בכל המקרים, מסמך המקור הוא זה של חִימֵנֶס. בין 1701 ל-1703 הגיע לידיו, בפטרונות המלכותית של הכפר סַאנְטוֹ תּוֹמַאס (כיום צִ'יצִ'יקַסְטֶנַאנְגוֹ), כתב יד שנכתב בשפת הַקִּיצָ'ה אך יוצג באותיות לטיניות. המסמך תוארך בערך למחצית המאה ה-16. למרבה הצער, המקור אבד אך חִימֵנֶס דאג להעתיקו אף שעם שינויים מסוימים.

* המחבר מתייחס כאן אל אַרְסִינְיֵגַס אולם נראה לנו שמדובר בטעות והכוונה היא ל מ. אַסְטוּרְיַאס (הערת המתרגם).

[174] צַ'אבֶס סבור שמשפט זה רומז למעבר המתיישבים בצפון אֲמֶרִיקָה מֵאַסְיָה, כלומר, מן המערב עבורם.

[175] צַ'אבֶס טוען שה"ציורים" היו ספרים אמיתיים או לוחות שחוברו בצורת קיפול ולא רק תחריטים מבודדים שהודפסו על אבן, עצם ועץ. בתמכו בנקודת מבטו, הוא מצטט את דיווח על דברי יוּקָטָן מאת האח דְּיֵגוֹ דֶּה לַאנְדָּה שבו מחבר זה אומר: "מצאנו להם מספר גדול של ספרים של אלה, אותיותיהם, ומכיוון שלא היה בהם דבר שלא הייתה בו אמונה טפלה ושקר השד, שרפנו להם את כולם, דבר שחשנו שהיווה להם הפתעה וציער אותם מאוד".

[176] עיבוד של תרגומו של רֶסִינוֹס (שם).

[177] מכאן ועד הסוף, עשינו את העיבודים על בסיס תרגומו של אַרְסִינְיֵגַס (שם).

[178] צַ'אבֶס סבור שמדובר בסוג של שמן שנוצר עקב אסון קוסמי. אך ייתכן שמקורו בפליטת נפט שניצת בשל קריעת שכבה מסוימת בעת התפרצות הר געש.

[179] רומז לנדודים ארוכים "בירידה" מאזורים קרים מאוד עד להגעה למקומות התיישבות קבועים יותר.

יומו של האריה המכונף

סיפורים קצרים

בית מעבר

החל משעות הבוקר המוקדמות שוטטתי בין משרדי היבוא שפעלו בדוכני השוק. בָּארֶק-אֶל-מֶפְתָלָה נעלם מן המקום כלא היה, ואיש לא ידע למסור לי פרטים אודותיו. עם זאת, ירקן זקן אחד טען כי ראה את בָּארֶק עוזב את האזור הצהוב של העיר שלושה ימים קודם לכן, ואף שמע עליו דברים מעורפלים. בפתק שהניח בידי, סימן האיש נקודה במָלִינְקָאדָאסִי. יצאתי אם כן לעבר הכיכר המרכזית, כשאני מפלס דרכי בין מוכרי יוגורט, נפחי נחושת וסוחרים; לאחר מכן נחתי בבית קפה קטן בלגימת שָׁא, תוך שאני מסרב להצעות לעשן נרגילה או לשתות קפה; לבסוף, פניתי אל מסוף האוטובוסים, שם מצאתי מונית. לאחר נסיעה ארוכה, הרכב הוריד אותי מול בית מידות חד-קומתי. שם, על שלט ברונזה, נישאו המילים: "בֵּית מַעֲבָר".

בפתח הבית השגתי את המידע שחיפשתי. "הוא בפנים", נאמר לי. פילסתי דרך בתוך הקהל האבל והצלחתי להגיע אל חדר רחב ידיים. מעגל אנושי גדול הקיף ארון קבורה פתוח, אשר מכסהו נשען על זרוע עץ ושיווה לו מראה של פסנתר כנף. לצד הארון, קרא אדם שמן תפילות בקול רם, ומדי פעם ענו הגברים על פסוקי התפילה. מדי פעם, שלח האיש את ידו הימנית אל תוך הארון, כמתקין את לבושו או את תכריכיו של הנפטר. למראה המחזה הזה התקרבתי עד שנעמדתי סמוך מאוד למרכז ההתרחשות. אז הבנתי כי עורך הטקס ניסה להרגיע את המת-לכאורה, שנאבק להרים את ראשו. בָּארֶק-אֶל-מֶפְתָלָה שכב ממש לנגד עיניי כשראשו חבוש, והוא גונח חלושות. נראה היה כי עבר תאונה קשה וכי הוא מצוי ברגעיו האחרונים.

האירועים החלו להאיץ. נער הגיע עם כלי ובידו נוזל ומסרו לידי האיש השמן, וזה, ללא היסוס, פתח את הכלי. הוא פער את פיו של בָּארֶק וריקן לתוכו את תכולתו. לאחר מכן, בידו האחת דחף את הלסת ובידו השנייה לחץ על נחיריו של הגוסס. לא הייתה זו תנועה גסה, אלא רכה ועדינה. כשהוא מביט בקבוצת קרובי המשפחה, הניע עורך הטקס את ראשו של בָּארֶק ימינה ושמאלה, כשהוא אוחז באפו. כעבור זמן מה, טיפס על כיסא שהוגש לו ובשיווי משקל רעוע רכן עמוקות אל תוך הארון. שם הוסיף לערוך בדיקות עד שהחליט לרדת. הוא התרחק מהמקום בתחושת סיפוק של מי שביצע את מלאכתו נאמנה, בהדרת פנים המאפיינת אירועים מסוג זה. היה זה האות שפרץ את סכר הרגשות שעורר מותו של חבר קרוב. בזמן שהבכי הפך כללי, אימצתי לעצמי ארשת פנים חמורה, מבלי להסיר מבטו מעיניה הירוקות והלחות של בתו של בָּארֶק. היא, כצאצאית יחידה, אישרה את המתת החסד של אביה, ומבין תוכניות הסיום השונות ידעה לבחור במשובחת מכולן.

הדממה הגדולה

בצהריים, הבוצרים התמקמו בצל הגפנים העבותות ביותר. לאחר הארוחה הם ניסו לנמנם מעט. יותר מ-40 מעלות צלזיוס כפו דממה על הציפורים והסוסים המנומנמים במכלאותיהם. המשאיות והטרקטורים על עגלותיהם המתינו מוגנים בסככותיהם. רק משב רוח קלוש הניע כמה עלים בכרם וקול המיית המים באמות ההשקיה נשמע בקושי. היה זה אחר צהרים יבש וחם באופן אכזרי, אחר צהרים המוכר רק למי שחי תחת הכחול העז של שמי המדבריות למחצה. כל אדם על סף מכת חום מחניקה היה יכול להישבע כי שומע הוא את רשרוש השמש המכה באדמה החרוכה. ואף על פי כן, אני ראיתי איך טיפוס מוזר חצה שורת גפנים עד שהגיע לסמטה רחבה; איך כלבו הנאמן עקב אחריו במרחק מטרים ספורים; איך הוא הפשיל את מכנסיו וחשף את ישבנו השטוח לקרינה; איך בכריעה פלט ג'לי כהה, מטפטף, שהתערבב באבק; איך העיסה התקשתה במהירות ואיך הכלב פער את פיו בדיוק של מחפר מכני והרים חתיכה מוצקה ומושלמת.

ייתכן שהייתי קרוב לעילפון בגלל החום או, לכל הפחות, מחוסר זרימת דם למוח, שכן לרגע ראיתי את השמש כבועה שקופה. ואז, הישבן הבהיק וגופיהם של הכלב ואדונו נותרו דוממים בעמדות המגוחכות שלהם. לא משב רוח, ולא הרחש הקל של אמות ההשקיה, לא פעימת לב, לא חום ולא תחושה... הדממה הגדולה פרצה מתוך עילת המוזרות.

אחר כך, זרימת הקיום העצלה החייתה את הנמלים ואת הלטאה החמקמקה. צהלת סוס רחוקה סימנה שהגעתי שוב לארץ ההתרחשויות... לכן הרמתי את דלי הבציר ועם מזמרת גיזום התחלתי לקצור אשכול אחר אשכול, נישא על אושר שהתרחב במעגלים קונצנטריים.

הקלד את התשובה!

איך המחשב כתב שירה מעצמו, הוא דבר שסיקרן אותי במשך זמן רב. העניין הוא שזה נהג לקרות בדיוק ברגע שלא הייתי נוכח. אבל היום הצלחתי להתחקות בבהירות אחרי עקבות האשם. לא עוד, יקירתי; לא עוד, TZ-28300 טיפשה!

עד לפני רגע, הכל היה בסדר. שתיתי קפה ותפעלתי את מכשירי המעבדה. לוֹבּוֹ ישן, כהרגלו, על שטיח בפינת החדר. בעבודתי בחדר הניסויים יחד עם מכשור וחומרים, נעזרתי בתוכנה המתמחה בכימיה על גבי ה-TZ-28300. עסקתי ברצף פעולות בו המחשב שאל: "זה ניתך בקלות?" ואני הקלדתי "לא". אז המחשב בחן חלופות והעלה הצעות על גבי נייר רציף כך שהמידע נותר מודפס לצורך בדיקות נוספות.

— זו כנראה תרכובת יונית. האם היא מתמוססת?

— כן

— מצא את החומציות וציין אם מדובר בחומצה, בסיס או חומר ניטרלי. הקלד את התשובה!

— זה ניטרלי.

— זה מלח ניטרלי. גלה את המתכת שהוא מכיל על סמך בדיקת הלהבה. יש לך תשובה?

— כן

— המשך לקביעת הרדיקלים. אם נראה משקע לבן כאשר מוסיפים בריום כלוריד, הרדיקל הוא סולפט. אם נראה לבן כשמוסיפים כסף חנקתי, זה כלוריד. אם הוא פולט פחמן דו חמצני בחימום, זה קרבונט. חבר את המתכת והרדיקל כדי לגלות את שם התרכובת. הקלד את התשובה!

יצאתי אל חדר סמוך לחפש כלי פורצלן בשביל להמשיך בניסויים. אבל, כפי שכבר קרה בפעמים קודמות, שמעתי את זמזום ההדפסה ושבתי בריצה. המדפסת טרפה נייר לבן מצד אחד ופלטה אותו מודפס מהצד השני. מול עיניי חובר רצף שלא יכול היה להיווצר על ידי התוכנה איתה עבדתי. ה- TZ-28300 שילבה נתונים כימיים עם מידע אישי וקטעי אנציקלופדיה ששמרתי במחשב. ואולם, חוסר העקביות הזה לא היה עניין חריג. שניים או שלושה אזורי זיכרון שפתאום התערבבו על ידי פקודת "merge" יכלו לגרום לתופעה כזו. רק שפקודה כזו צריכה להיות מוקלדת על ידי ולא זה היה המקרה, ובוודאי לא בהעדרי. בנוסף, השילוב היה צריך לעבור דרך עיבוד תמלילים של בינה מלאכותית, כפי שקרה בכל אחד מהעיבודים הכימיים המודפסים. טעויות רבות מדי בכיוון מאוד מסוים! נתתי למטרים על גבי מטרים של נייר מודפס להיפלט עד הופיעו כמה דפים קריאים:

כל פרח הוא תמיד פנרוגמי.

לעומת זאת את, מריה בריחידיטה,

(טלפון 9421318, רחוב ארסה 2317),

הנך לפעמים אבסורדית ומעודנת;

תוססת, ערמומית ומוצפנת!

במבחן הלהבה אתבונן

בנחושתך הירוקה,

בליטיום שלך, וורוד עם נגיעה של דם,

בסטרונצים האדום עמוק.

מונוגמית עיקשת ובלתי ניתנת לצמצום!

לא כל מתכת הופכת בלתי ניתנת לצמצום,

ולא כל החוב דליק בחמצון.

אני חייב:

בבית המרקחת, אבקת ברזל דקה

ובמכולת, אוכל לכלב.

קפצתי אל המדפסת וניתקתי אותה. כך ש-"במכולת, אוכל לכלב", אה? המכונה, בהקשרים החופשיים שלה, הראתה לי את הכיוון. על כן אני שב וחושב לעצמי: "לא עוד, יקירתי; לא עוד, TZ-28300 טיפשה!". אני אנקוט בצעדים, אבל אעשה את זה צעד אחר צעד וללא טעויות.

דבר ראשון, אני מתחיל בכיבוי של המערכת; ממתין כמה רגעים... ושב להדליק את הכל. נשמעת נקישה, "קליק". הכונן הקשיח מתחיל להסתובב בזמן שהדיודות הזוהרות קורצות לי. אני מתקין את תוכנת הכימיה. הכל מגיב, הכל תקין. אני קם מהכיסא ויוצא בנקישות עקבים לחדר הסמוך. בהיותי כבר שם, אני סוגר את הדלת כמעט עד הסוף; קצת מסתובב בחדר ושב על בהונות לדלת, מתמקם מאחורי הרווח הצר שמאפשר לי להתבונן היטב בחדר הניסויים.

בדיוק כפי שחשדתי! אני רואה דמות חרישית צועדת אל המחשב ובניתור קל נעמדת מול המקלדת. אני יוצא בסערה ולובו רץ ביללות אל הפינה שלו, נשכב דומם, משים עצמו מת.

אני כורע ומוכיח את העבריין.

— פנטום האופרה, אה? דוחף את האף אל בין המקשים? עכשיו תראה מה זה!

לובו מתעורר לחיים. ישוב על רגליו האחוריות, הגור זוקף את חזהו, תומך בשאר גופו בשתי כפות הכלב רועים הגדולות שלו. באוזניים זקורות, מצביע אליי בחוטמו ומביט בי בשקט. אני ממשיך לגעור בו והוא מביט בי במבט אנושי. אני נכנע ומלטף את חוטמו. באותו רגע אני שומע "קליק" מאחוריי. הכונן הקשיח החל לעבוד. מה קורה כאן? הדיודות הזוהרות קורצות וזמזום המדפסת מציף את החדר. אני מתיישר ובשני צעדים נעמד אל מול המכשירים, אבל המדפסת לא בולעת נייר יותר; הדיודות נותרות דולקות ודוממות. אני מתבונן

בלובו, שישוב דומם בפינתו, נועץ בי את מבטו האנושי. יש לי תחושה מוזרה שבין TZ-28300, לובו ואנוכי נוצר מבנה של המתנה. בהחלטיות, אני תולש את הנייר המודפס, מניח אותו מול עיניי וקורא:

שָׁמֵא תרצה להאכיל את הכלב שלך? אולי אתה מעדיף להמיס אותו בחומצה, בסיס או חומר ניטרלי?

הקלד את התשובה!

המוקד לשריפת גופות

שָׁעוּן על מעקה הגשר, צפיתי בבהירות בכל פעולה שעשתה הקבוצה לצד הנהר. ראיתי כיצד איש לא הצליח להשיג ענפים או בולי עץ יבשים מספיק להדלקת מדורה נקיה ויעילה. לאחר כמה ניסיונות כושלים, כמה מחברי הקבוצה הצליחו להחיות את האש באמצעות סמרטוטים וגיליונות *נפאל טלגרף* ישנים. כאשר האש גבהה, הם החליטו להניח מעין מיטת שדה על המדורה לשריפת גופות. אולי בגלל בד שקי הקנבס הקשורים לשני מוטות אורך, אולי בגלל התכריכים שעטפו את הנפטר, הלהבות גברו... אבל זה לא נמשך זמן רב. העשן אפף את הגבעונת בגלל הענפים והעלים הלא יבשים, והקבוצה התפזרה בשיעולים עזים. כאשר הרוח החליפה כיוון, שני גברים התקרבו למדורה ודחפו את הנפטר למים. זו הייתה פעולה שבוצעה עם שמץ של כעס וחוסר סבלנות; ההיפך מהשריפות המקובלות בהן בסופן נאסף האפר שלאחר מכן מפוזר בנהר.

הגופה צפה לאיטה ועם דחיפה נוספת היא השתלבה בזרימת הנהר. הקבוצה התבוננה בשקט בהתרחקותה, ואילו אני, מהגשר, ראיתי אותה מתקרבת: היא הייתה ערומה ורק החלק הימני הספיק להישרף קלות. גם החצי הימני של הפנים היו חרוכים. עורב נעמד על הגופה וניקר את העין השמאלית, הלא שרופה. כאשר הגופה חלפה מתחת לגשר, שבתי להתבונן בקבוצה שעמדה דוממת על שפת הנהר. מכאן, נשען על מרפקיי, חיכיתי שתעזוב. ואז נזכרתי בלוויות מכל קצות תבל; הלוויות העניות והמפוארות; המחוטאות והלא היגייניות. חשבתי על הקבורות, השריפות, הביתור והריסוק של עצמות; על החשיפות לציפורים ודובים; על ההצבה על עצים וסלעים מוגנים, בסדקים ובמכתשים, במבנים מוגזמים, במקדשים ובגנים; על שילוחי האפר בכדים לחלל; על שימור קריוגני...

פיהקתי, מתחתי את זרועותיי והרגשתי רעב.

מלח בעיניים, קרח בכפות הרגליים

פֶּרְנַנְדוֹ היה עמית טוב לעבודה ומדען מצטיין. בלא סיבה מובנת עזב את עיסוקיו ונסע לאפריקה. לאחר מכן, מישהו סיפר לי שהוא מסתובב באלסקה. שנתיים חלפו ואיש לא ידע לומר בוודאות מה עלה בגורלו. אם הוא עודנו בחיים, קרוב לוודאי שהוא כבר השתגע ללא תקנה ויש לי מושג איך הטירוף שלו עלול היה להתחיל. בין הניירות שהשאיר במעבדה שלנו בלטה טיוטה מבולגנת ומוזרה, די רחוקה מתחום המחקר הרגיל שלו. הנה היא כאן:

26.08.80

זה קרה אתמול בבוקר, שעות לאחר שתיית חליטה חלשה של *עלה האזמרגד*. הייתי לבד במעבדת הביולוגיה. מוזיקה התנגנה ברכות מרמקול קטן שהוסתר בקיר הקדמי של המעבדה. נדמה לי שבאותו רגע התנגן קצב איטי של כלי הקשה וקולות. בינתיים, ישוב בסמוך לשולחן העבודה, הרגשתי אי-נוחות מאחר שרגל ימין שלי הייתה די קרה ומכווצת, בניגוד לשמאלית שנותרה חמימה במיוחד. עבדתי כל הלילה, על אף הצריבה בעיניי, סובבתי את וסת האור שהגביר את בהירות המכשיר האופטי. בפעם העשירית, בחנתי את דגימת הצמח תחת המיקרוסקופ וראיתי שהסטומטה זהרו בצבע אזמרגד עמוק. הוספתי הגדלה של פי 500 אבל הבהירות השתנתה בצורה לא אחידה בשדה הראיה, אולי בגלל בעיית כיול במכשיר. וידאתי שזה לא היה כשל מכני. זו גם לא הייתה עייפות הראיה. כך שהנחתי שוב את עיניי על העיניות, מבלי למצמץ. עד מהרה שמתי לב שהתמונות מתנתקות: עין שמאל ראתה דבר אחד והימנית דבר אחר, בזמן שכל צורה השתנתה בקצב המוזיקה. הסטומטה נעלמו, ובמקומן כמה קבוצות אנושיות נעו בעינית הימנית בסביבה של קור וקרח ואילו בעינית השמאלית הצורות היו קשורות למלח ולחום. הבנתי שהמלח תרגם את העייפות שלי אבל הבנתי גם שהוא חדר לדימוי התואם לעין השמאלית, בעוד שהעין הימנית ראתה דימוים מתורגמים של הקור וההתכווצות ברגל ימין. למרות הדיסוציאציה, הדימויים התחברו בצורה מושלמת ל"קול" פנימי שנדמה כאילו ריחף מעל המיקרוסקופ. המוזיקה שינתה את תנועות הדימויים שראיתי, אבל לפעמים הצליל הפך למשבי רוח שהרגשתי על פניי.

התרחקתי מהמכשיר, ארגנתי טבלה קטנה שבה יכולתי להציג את כל הדיסוציאציה, אם כי תמיד מחוברת לחוויה המרכזית שגיבשתי כך: "**בעדשות שלטו הצבעים הבהירים. הכל זהר לאור המיקרוסקופ, אבל מעל היו העדשות שבהגדלת אלומות האור, הבהירות כבדולח, פגעו בעיניי, כבר אז עייפות למדי**".

<u>מבטי שוטט מעל המיקרוסקופ</u> כך: **בעדשות** ...

<u>בעין השמאלית</u> ... התחלתי לראות אנשים, בקבוצות צבעוניות, שסבבו סביב זקיפים גבוהים של מלח. אלה היו אפריקאים מלאומים שונים שסחרו ביניהם. באיטיות התירו את הצרורות שבהם ... (**שלטו הצבעים הבהירים**).

<u>בעין הימנית</u> ... *מצאתי מדבר חרסית יבשה וסדוקה. הכול היה כהה, כמעט שחור. בתנועה איטית ועדינה הגושים התחברו לעיסה, אשר בה* ... (**שלטו הצבעים הבהירים**).

הרצף היה כזה:

בעדשות

התחלתי לראות אנשים, בקבוצות צבעוניות, שסבבו סביב זקיפים גבוהים של מלח. אלה היו אפריקאים מלאומים שונים שסחרו ביניהם. באיטיות התירו את הצרורות שבהם ...

מצאתי מדבר חרסית יבשה וסדוקה. הכול היה כהה, כמעט שחור. בתנועה איטית ועדינה הגושים התחברו לעיסה, אשר בה ...

שלטו הצבעים הבהירים

המצב האנושי היה יוצא דופן. איש לא מיהר מול צרורו המחודד. קבוצות שונות דקלמו הימנון והתנודדו במקצב מושלם. זקיפי המלח התנוססו כקיני טרמיטים.

האדמה קפאה ושם ראיתי את עצמי הולך יחף על רצפת קרח אינסופית.

מהרגליים ועד מעלה הגוף עלה דגדוג עוקצני

הכל זהר לאור המיקרוסקופ

ושאלתי את עצמי כיצד נוצרו המבנים האלה מכיוון שלשם כך יש צורך בירידת גשם משמעותית,

בזמן שפניי הוכו במשאבי רוח עזים. למטה, הקרח הלך ונסדק, פוער תהומות אדירים,

אבל מעל היו העדשות

בשמיים בהירים שלא יכלו לאפשר גשם. בדרך כלשהי איזשהו נוזל נשא עימו את המלח שיצר את הזקיפים.

כך הזדקפו התלים, חרדים אך חופשיים, חזקים, ללא כעס, מחפשים את השמים הצלולים.

כך שמצאתי את עצמי לכוד מכל עבר. כמעט מובס ומסונוור שמעתי את השאגה הזועמת.

מבין הרוחות הנוראיות ההשתקפות הכתה כרצונה בגושים נפרדים

שבהגדלת אלומות האור,

הבהירות כבדולח, פגעו בעיניי

כבר אז עייפות למדי.

חיבורים

קאונדה

שגריר זמביה התעקש במשך שבוע. הוראותיו היו מדויקות, אין הוא יכול לעזוב את פירנצה מבלי להביאני אל לוסאקה.

ב-10 בינואר של 1989 הגעתי מלווה על ידי אנטוניו ופולביו. לרגלי המטוס קיבלה את פנינו וועדת קבלה. מיד הוקפנו במשמר חמוש שהוביל אותנו אל תוך שלוש לימוזינות שחורות. נסענו במהירות גבוהה בכביש היקפי עד שהגענו אל מרכז העיר. בעוד ליווי אופנועים מפלס את דרכנו בין ההמון, הספקתי לראות תורים ארוכים של נשים נושאות את ילדיהן הסובלים מתת-תזונה בהמתנה לפתיחתם של מרכזי הסיוע במזון.

עשר דקות לאחר מכן היינו בארמון הנשיאות, מוקפים ברכבים משוריינים ומחסומים סבוכים. הובלנו אל אולם השנהב בו המתין לנו הנשיא יחד עם כל צמרת הממשל. קֶאוּנְדָה בירך אותנו לשלום והדגיש את החשיבות האידאולוגית שלנו עבור המהפכה. עניתי בקצרה ואנטוניו תרגם עבור רשת הטלוויזיה. הנשיא קאונדה, בעמידה מרשימה, הניע את ידיו בתנועות מדודות כלפינו וכלפי קהלו, מדגים ענייניות ופטרנליזם בהתאם לשינויי הכיוון כלפי אלה או אלה. מידו השמאלית תמיד בצבצה מטפחת לבנה וארוכה שבוודאי היוותה סממן ייחודי של תלבושתו. המטפחת המפורסמת! כאשר דיבר, מנפנף בה בהתלהבות או חותך איתה את האוויר, לכול היה ברור המסר; גם כאשר הקשיב, מלטף אותה באריכות, הנוכחים הבינו את המסר. אבל אם אל הליטוף התלווה גם הנהון "אני מבין", כבר היה מדובר בהסכמה מוחלטת.

תוך יומיים עשינו את כל הנדרש. רק בשיחה שהתקיימה עם המזכיר של המפלגה היחידה, הדברים הסתיימו רע. אבל, באופן כללי, המידע זרם והבעיות איתן התמודדה המדינה הוצגו בפתיחות והושוו אל הנתונים שלא יאמנו שפולביו אסף עוד באירופה. בגנים הנשיאותיים קאונדה הציג את האימפלות שרעו בנחת. בגן העדן הכפרי הזה, החורש האפריקאי ובריזת אחר הצהריים לא מנעו ממני לראות את המצב כמצולם מלמעלה: כל זווית מכוסה על ידי שומרים עם מכשירי קשר; בהיקף, הנגמ"שים והחומות; ומעבר לכל אלה, לוסאקה צפופה ומורעבת; שדות הרוסים, מכרות הנחושת והמינרלים האסטרטגיים מרוקנים במחיר אפסי, מנוהלים על ידי קומץ חברות אשר חוטיהם יוצאים מהיבשת האפריקאית ונקשרים בנקודות רחוקות על פני הגלובוס. זה היה חתך מרחבי; אבל ראיתי גם את המקום הזה עשר, עשרים, שלושים שנה אחורה ואף מאות שנים אחורה, כאשר לא היו קיימות מדינות אלא שבטים וממלכות, והחוטים נקשרו במרחק קצר. הבנתי שבמוקדם או במאוחר המשטר יופל מכיוון שאותם חוטים צבעוניים כבלו את ידיהם השואפות לשינוי. עם זאת, הרגשתי משהו דומה להכרת תודה על התמיכה שניתנה לשחרור דרום אפריקה והמאבק נגד האפרטהייד. לכן, גם בידיעה מראש שהתוכנית שלנו בלתי ניתנת למימוש, אנטוניו פרש את האפשרויות של מה שצריך היה לעשות...

לאחר ארוחת הערב השלישי ירדנו אל בונקר דרך מסדרון גדוש בתמונות משמאל ומימין. היו שם תמונות של מנדלה, לומומבה ועוד גיבורים המזוהים עם המאבק האפריקאי. היו גם תמונות של טיטו ודמויות נוספות מיבשות שונות. לפתע נעצרתי מול תמונה ושאלתי את קאונדה:

— מה עושה כאן בֶּלָאוּנְדָה?

— זהו איינדה — ענה הנשיא.

— לא, זה בלאונדה טרי, סוציאל-נוצרי ונשיאה לשעבר של פרו; איש לא כל כך פרוגרסיבי אלא מקושר היטב לאינטרסים של המועדון הלאומי של לימה.

קאונדה תפס את התמונה ובטבעיות רבה ניפץ אותה על הריצפה. לאחר מכן אמר משהו על סלוודור איינדה אבל אני נשארתי מרוכז בריק שנותר בקיר והזכוכיות המנופצות ברצפה. לרגע נדמה היה לי שתמונות נתלו והוצאו באינספור מסדרונות במהירות צ'פלינית ושבסצנות כמו מתוך סרט אילם התחלפו גיבורים ופחדנים, מדכאים ומדוכאים, עד שלבסוף בקיר חסר צבע נותרת כוונה ריקה שהיא הדימוי של העתיד האנושי.

הגענו לבונקר.

בזמן שפולביו רשם וצילם עד הפרט האחרון, אנטוניו, הדור ומתכתי, פתח את קלסרו ובקור רוח הציג את כל הביקורות הנדרשות. בזמן דיבורו ראיתי את המטפחת מתהדקת, נקשרת ולבסוף נזנחת לקראת סיום המצגת. אנטוניו הציג את הדברים ללא סייג ובאופן שכל פוליטיקאי היה נחרד. ואולם, ראיתי שכל מה שנאמר הגיע אל הלב. נדמה היה לי שאנטוניו מגלם את התגשמות של אמת שהחלה לפניו ומוקרנת אל העתיד. בקור הרוח הזה טמון היה הרקע לכל המטרות עליהן לחם האדם, ונדמה לי שכך הבינו כולם. קאונדה, נרגש, לא יכל אלא להודות עם ה"אני מבין" שלו, אבל שנאמר באופן ובכל כך הרבה עצב שבוודאי ראה את עצמו בראי נשמתו.

"כדי לסיים את הניתוח שלנו, שלפי הבנתנו חייב להיעשות בהתאם למה שאנחנו רואים, עלינו לחזק את הנקודה החמישית המתייחסת לפירוק המיידי של המפלגה היחידה ולקיום בחירות רב-מפלגתיות בתוך פחות משנה. צעד זה מלווה בשחרור האסירים הפוליטיים והזכות לחזרה והשתתפות של הגולים במאבק הפוליטי. העיתונות המונופוליסטית חייבת לפנות מקום לכל צורות הביטוי גם במחיר שאויבי האינטרסים של עם של זמביה ישלטו זמנית על ידי שימוש בלתי הוגן במשאביהם העצומים. אנחנו גם רוצים להדגיש את הנקודה השמינית בה נשקלת האפשרות של ועידה קבועה המאגדת את שבע המדינות לקביעת מחירי מינימום למחצבים אסטרטגיים ברמה הבינלאומית. ובאשר למסע נגד דרום אפריקה, שבע המדינות צריכות לחסום את המרחב האווירי שלהן כדי למנוע תנועה חופשית של המשטר הגזעני. מלבד זאת, אם אנחנו מדברים על מהפכה אנושית עמוקה, עלינו להתחיל בפירוק מנגנון הדיכוי שבהיותו הגנה נגד מחרחרי ריב חיצוניים והגיס החמישי שלהם, הביא אותנו לרגל, לפקח, לכלוא ולהוציא להורג את אזרחינו שלנו. אין מהפכה בעלת משמעות, אם מאבדים את משמעות החיים האנושיים!" ללא התרגשות, אנטוניו סגר את התיק שלו ומסר אותו, יחד עם תיק נוסף מלא בדוחות, למזכיר של קאונדה.

הנשיא התבונן בי מהספה העצומה שלו, שדמתה לכס מלכות. התבוננתי בו עמוק פנימה ואמרתי:

— הוד מעלתך, דבר ממה שנאמר לא יוכל להיות מיושם כי הנסיבות מונעות זאת, אבל היינו נאמנים אחרי שחקרנו ביסודיות את המצב. אני מבקש ממך ומחברי הקבינט המכובדים שלך לסלוח על מה שהצגנו.

כמו ענק, קאונדה קם על רגליו ובאופן בלתי צפוי, זינק לעברי לחבק אותי. כך גם עשו השרים עם פולביו ואנטוניו. באותו רגע הרגשתי בחוזקה שאת כל זה חוויתי קודם.

עזבנו את לוסקה בתחושת כישלון. עם זאת, נודע לנו זמן קצר לאחר מכן שקאונדה התחיל ברפורמות חשובות.

בהדרגה שחרר את האסירים הפוליטיים; אפשר את חופש העיתונות; חיסל את המפלגה היחידה; הכיר בפומבי בטעויותיו; קבע בחירות כלליות, וכשהובס, עזב את השלטון כדי להפוך לאזרח פשוט.

עיתון מסן פרנסיסקו, דיווח כך:

"אחרי שהוביל את ארצו לעצמאות מאנגליה ב-1964, קנת קאונדה היה נשיא זמביה במשך 27 שנים. לזכותו אפשר לומר שהוא נשאר איתן במאבקו נגד האפרטהייד בדרום אפריקה ושאירועים רבים באותה מדינה היו מתעכבים ללא עזרתו המכרעת. בארצו שלו הוא התמודד עם הר של קשיים כלכליים, במיוחד מאז נפילת מחירי הנחושת העולמיים. מתחילת שנות ה-80' זמביה הפכה עניה יותר מיום ליום. ממוצע ההכנסה לנפש ירד ל-300 דולר בשנה, מחצית ממה שהיה לפני שני עשורים. קמח התירס, המזון העיקרי, נהפך נדיר והתייקר. אילו לא די בכך, פלח משמעותי מהאוכלוסייה נדבק באיידס והמדינה מחזיקה בשיא העולמי של חולים. הסיוע הזר נקטע מספטמבר, מועד בו קרן המטבע הבינלאומית דרשה מהמדינה את תשלום 20 מיליון הדולרים שהיא חייבת. בתחילת נובמבר, קאונדה הובס על ידי פרדריק צ'ילובה , אחד ממנהיגי האיגודים המקצועיים הבולטים במדינה, בבחירות הרב-מפלגתיות הראשונות מאז העצמאות. בניגוד לססה סקו מובוטו שמדכא את האופוזיציה במשך 26 שנות שלטון בזאיר השכנה, ק. קאונדה עזב את השלטון בשלום."

לא ראיתי שוב את קאונדה, אבל אני יודע היטב שבכמה לילות בהירים של שמי אפריקה הוא ממשיך לשאול את השאלות שלא ידעתי לענות עליהן:

"מה הגורל שלנו אחרי כל העמל וכל הטעויות? למה כשאנחנו נלחמים נגד אי-צדק אנחנו הופכים לבלתי צודקים? למה יש עוני ואי-שוויון אם כולנו נולדים ומתים בין שאגה לשאגה? האם אנחנו ענף שנשבר, האם אנחנו קינת הרוח, האם אנחנו הנהר שיורד אל הים?... או אולי אנחנו החלום של הענף, של הרוח ושל הנהר שיורד אל הים?"

פמפלט בקצב הטנגו

פמפלט: (מהאנגלית pamphlet , קיצור של Pamphilet, שם של קומדיה סאטירית בלטינית מהמאה ה-12 בשם Pamphilus, seu de Amore). חיבור קצר בעל אופי תוקפני, שמטרתו להפיץ, ללא שום ביסוס, כל סוג של ביקורת.

טנגו: (כנראה מילה אונומטופאית). ריקוד ארגנטינאי של זוג מחובק, צורה מוזיקלית בינארית במשקל שניים על ארבע. התפשט ברחבי העולם, והשתמשו בו הינדמית ומיו. סטרווינסקי שילב אותו באחד הפרקים ביצירתו "Histoire du soldat" בשנת 1918.

חיי אַנְדְרֵס סבבו סביב טבורו ובזמנו הפנוי נהג להתבונן בעולם החיצוני דרך חור-מנעול. פגשתי אותו ב-1990 במקום בדרום אמריקה שנקרא "ארגנטינה". הוא היה, אם כן, "ארגנטינאי", אדם של כסף [10], והיה מתוסכל מכך שאינו יכול להרשות לעצמו כלכלית את הכינוי הקולקטיבי שנשא על גבו. אני זוכר שהכירו ביננו במסעדה לרגל שיעורים שעמדתי להעביר בתחום התמחותי, כלומר, בתחום הגסטרונומיה החישובית. באותה הזדמנות, הנושא ההרצאה היה "איך להכין סלט טוב בלי להשתמש בשמן ובלי לתפוס את הצנון מהעלים."

אנדרס אהב אוכל טוב, אבל משום שהאמין שרק בארצו אוכלים בשר כמו שצריך, לא יכול היה לקבל את צורות ההכנה המגוונות שהצגתי לו. קוצר הראיה הזה מנע ממנו להפוך לעוזר מטבח מצוין. כך, מיוסר מהבחירה בין שתי האפשרויות שנותרו לו, הרס את קיבתו והחמיץ את חייו.

לפי אנדרס, ה"מולדת" שלו (כפי שאהב לקרוא לה) חוותה טרגדיה יוצאת דופן, שבעיניי נראתה כפריחה של מחלת ילדות בשלב התפתחותם של עמים, שלב שבו לא ראוי לאכול זבל והנושא התזונתי חייב להיות מטופל בקפידה. בזכות אותה הקפדה עמים מהמזרח התיכון הצליחו להימנע מטריכינוזיס של החזיר, העמים הנורדים כפו את הבירה הבהירה שלהם על שתייני היין האדום, ולימים גם את התה הבהיר על הצרכנים האפלים של הקפה השחור הקולומביאני והברזילאי.

שימו לב למה שאוכלים ושותים! איך אפשר להשוות את הרוחניות של תה ציילוני (כפי שהוכיחו תיאוסופים בולטים כמו בסנט ואולקוט) לקפה הזה, שהשוק שלו אינו נשלט על ידי ויקטוריאנים וטבעונים; איך אפשר להשוות את המרגרינה לחמאה ולשמן, יצרני כולסטרול; איך אפשר להשוות את הפאי הלימוני המאופק לאותם חזירים, גבינות ונקניקים של העמים הלטיניים. זה כמו להשוות את האלגנטיות של ציורי סבתא מוזס לגודש של גויה, גוגן או פיקאסו... לכן יש לגרמנים כל כך הרבה בעיות, כי הם לא מצליחים להחליט בין יין או בירה, בין הגל או אלווין טופלר, בין גתה לאגתה כריסטי, בין באך לקול פורטר. ההיסטוריה מראה שאילו הקיסרים הרומאים היו זהירים יותר, הם לא היו סובלים מהקטסטרופה שנגרמה משתיית יין זול בגביעים לא היגייניים. עם זאת, איננו מסכימים עם הפרשנות המייחסת לעופרת של אותם כלים את ההרעלה והמחלות הרבות שהפכו אותם לבלתי כשירים לפיקוד. לא, הגסטרונומיה החישובית מראה כי היה זה מילוי הבטן ביין ודבש מה שהפיל אותם... וטוב שכך קרה! אחרת, העולם עדיין היה נותר בחשכה ולא היה נמדד בגלונים, אינצ'ים, רגליים, יארדים, מיילים ופרנהייטים; לא היו מתפתחים הקווים היפים של

[10] על שם היסוד הכימי כסף: Ag – Argentum *(הערת המתרגם)*.

הרולס רויס ולא כובע הבולר; אף אחד לא היה נוהג בצד שמאל ולא היו מרכיבים משקפי לנון; מעטים היו הוגים את המילה המרמזת shadow""; הכובע והאוכף המקסיקניים לא היו מגיעים לטקסנים; הריקוד האמריקני היה נשאר על רגלי האנדלוסים, ואף אחד לא היה מצביע באצבע המורה כלפי הקהל בריקודים בקברט ובטלוויזיה. במצב הפרימיטיבי הזה, מי היה יכול לשיר "*שירה בגשם*"? מי היה לועס מסטיק ומכין את האנזימים בפה ומשפר את זרם הרוק כדי לבלוע כהלכה?

לכן, צריך לשים לב לנושאים התזונתיים, אך החניך שלי לא הבין את זה למרות המאמץ הפדגוגי שהשקעתי. הוא המשיך להיות אובססיבי לגבי הבעיות בעולמו הקטן, מביט על הכל דרך חור של אטרייה. הוא הסביר לי שבעשורים קודמים, ארצו הייתה יוצאת דופן (אני משתמש במילה "יוצאת דופן" מכיוון שכשאנדרס ביטא אותה, הוא הרים עיניי עגל לחות לשמיים, מצמץ באיטיות ושקע בזיכרונות נוסטלגיים). למעשה, הייתה פרשנות פשוטה מאוד למשבר הקטן הזה, אך הוא לא העז לנסח אותה מכיוון שבמקום לשאוף לבית משותף לעמו, הוא שאף לכוח שיגרום לאחרים להרגיש את עוצמתו. הוא לא יכול היה לקבל את העובדה שבתקופה של קריסת הביורוקרטיות ועליית הגלובליזציה, יימחקו הגבולות הלאומיים ויתמוטט המודל המדינתי מהמאה ה-18. הוא, מבלי לדעת, היה לאומן שמאלני; *rara avis in terris* (על פי ההיפרבולה של יובנאליס), הנולדת במקומות בהם האלמנט הרגשי מתערבב עם הדיאטה התזונתית. כמובן, בכל מקום תחושות ובלוטות הטעם הולכים יחד, אך השולחן הבינלאומי מוסיף מנת אשליה המרגיעה את חרדת הסועדים. בחור מסכן... ואיזה עוזר טבח טוב הוא יכול היה להיות! לצערי, הוא לא הצליח להלהיב את ראשו בגסטרונומיה כפי שעשו זאת אנשים דגולים בעבר. אין ספק שאם לנין הדגול לא היה מתעניין במעדנים השווייצריים, לא היינו יכולים להנות כיום מהגדרתו המעודנת של המוסר כ"רוטב פטישיסטי לארוחה מועילה!". ביטוי גסטרונומי נשגב זה גרם לי לעצב תוכנית קונדיטוריה שבכבוד מקודש אכנה "ולדימיר", גם אם גלי האירועים העולמיים אינם נוחים למחווה זו. *¡Noblesse oblige!*

אך הבה נמשיך בנושא שלנו. כמו כל הכימאים במקום, אנדרס נאלץ לבחור בין שתי אפשרויות: או ללכת למרכז לימודים מתקדם כלשהו בחו"ל, או לעבוד כנהג מונית בבואנוס איירס. רבים מחבריו בחרו בענף הראשון של תרשים הזרימה, שהסתיים בארץ עם מעבדות טובות, צוות בינלאומי, טכנולוגיה מתקדמת ורמת חיים שאפשרה קצת פנאי ללא הפתעות. התרשים המוזכר הוביל לתת-שגרות שעצרו את הרצף ב-*stop* שממנו אפשר היה להקליד *go to 1* וחזרה לארגנטינה, או שפנה לענף אחר והגיע ל-*break* שממנו היה אפשר לכתוב *end of program* מלווה באישה תפלה, ילד כלשהו, ושכנים נחמדים שהציגו את זוג הנעליים האחרון שנרכש במחיר טוב. הענף השני, של נהג מונית, התפתח בין קונפליקטים בהקשר של מדינה שלכאורה הלכה ונעלמה מיום ליום. אותו חלק של התרשים הסתיים ב-*end* כפנסיונר של איגוד התחבורה העירונית.

ארצו הפיקה כמה פרסי נובל בפיזיולוגיה, כימיה ורפואה, והיה מעניין לראות את הנטייה האצילית של המדענים האלה, שהתעלמו ממקצוע הגון של נהג מונית ובחרו במסלול הראשון של תרשים הזרימה. בתחומים אחרים של התרבות, המקום הוביל בביטויים שונים, אך גם רבים מנציגיו בחרו במסלול הראשון. חלוצים אלה בתחום התזונה הפסיקו לזרוק נתחי בשר לא מתובלים על המנגל, וכבר אכלו ליד שולחנות עם מפה וכלי אוכל מתאימים. אמנות הדו-קיום החלה להתפתח בהם בזמן שהפנימו את תפקידם כמוסיקאים בארוחות ערב אלגנטיות. מאולפים על ידי החיים, למדו להסתיר את מחשבותיהם, כפי שראוי לאנשים מתורבתים, והתנערו מהחוצפה של בני ארצם שגרמה לגרדת רבה בכל מקום. תופעה דומה קרתה

עם הספורטאים, שלמרות שהיו המובילים בעולם בענפי ספורט שונים, נרכשו כיחידים על ידי מועדונים עשירים ופורקו כקבוצה. סרטים אמריקאיים קידמו אופנות שנכתבו על ידי מוזיקאים שלהם, וברית המועצות הציגה כתוצרים בינלאומיים כמה מהאידיאולוגים והפעילים שלה.

למרבה הפלא, ארגנטינה הפכה לרפובליקת בננות והייתה ידועה באנאלפביתיות שלה, בהידרדרות שלה ועוד שלל תכונות שליליות. היה מוזר לראות איך היא זוהתה דרך אופרות רוק כמו אוויטה, דרך סכסוך עלוב עם אנגליה ליד הקוטב הדרומי, ובאמצעות החונטות הצבאיות שלה. בכל מקרה, היה צורך להיזהר מהתושבים המקומיים חסרי האחריות, מכיוון שבציד זבובים עם תרסיס הם הרחיבו את החור באוזון מעל ראשם, בזמן שהם מזהמים את אנטארקטיקה בפחיות סרדינים, בקבוקי יין וקונדומים. להשלמת התמונה של דמויות מוזרות אלו, שכמעט עברו בשחיתות את היפנים, האמריקנים, היוונים והאיטלקים, השלטונות שלהם השתמשו בפאות לחיים ארוכות של מנדריל ולא התלבשו לפי קניונים מקובלים. כמה ממובילי הספורט שלהם הפכו בן לילה לפושעים, והדהימו את הקהילה הבינלאומית, שלפי ההבנה, לא תיעדה בשורותיה אף מקרה של דופינג או אי-סדר לאורך ההיסטוריה שלה. לא בכדי הם זכו לקריאות בוז באליפויות העולם, בין אם זה במקסיקו או באיטליה! ידוע היטב שאוהדי ספורט הם שופטים רחבי אופקים ובינלאומיים, והדבר מוכיח עד כמה התגובה של הקהלים הנבחרים הייתה מוצדקת.

אך מנקודת מבט של התנהגות פסיכו-חברתית של אותם 30 מיליון אזרחים, המצב היה אפילו טוב יותר. מספיק היה שמישהו יבלוט כדי להניח שהוא ביצע עבירה כלשהי, ואם מישהו עזר במקרה לאדם במצוקה, הוא הפך לחשוד מידי.

שם ידעו איך לראות את המציאות, ולכן אם בלילה מישהו אמר "זה לילה", או במהלך היום טען "זה יום", נפתחו בפתאומיות חלונות הבתים והדירות, הרמקולים הופעלו וממגאפונים משטרתיים בקעה מקהלה של מלאכים שחזרה "מה יש מאחורי זה, מה עומד מאחורי זה?", כי "חיפוש הרקע" אישר את הערמומיות של הזמרים. כמה טוריצ'לי היה יודע להעריך את הצינור הריק העצום הזה, שבו חפץ עופרת ונוצה; גאון וטיפש, הגיעו לתחתית באותה מהירות!

בבואנוס איירס, בירת הפסיכואנליזה, החלו האזרחים להחזיר לעצמם את החיוניות הישנה שלהם. כדי לא להישאר מאחור, הלך אנדרס לבקר רופא תורן. הרופא הניח אותו על ספה ורשם את הספקות הקיומיים של המטופל, וייעץ לו כמו אב שמנחה את בנו. אנדרס החליט אז לבחור בענף השני של תרשים הזרימה... ביציאתו מהמרפאה החל להחשיך. הוא החליט להיכנס לבר. הזמין קפה והביטו בו בחשדנות, אך הוא תיקן וביקש "תה". אז הביאו לו כוס עם מים רותחים ובתוכה שקיק צהבהב. הוא לגם את החליטה ברפיון של דורות, ובלי לדעת מאין בקעה מוזיקת טנגו, האזין בחדווה שחווה רק באהבה הראשונה בגיל חמש עשרה:

"... אין מי שיכחיש שהמאה העשרים היא תצוגה של רשע עז. אנחנו חיים במרקחת מתוקה, ובאותו בוץ, כולם מרוחים... תמשיך, תמשיך, עוד ניפגש למטה, בתנור..." [11]

הגעתי בדיוק בזמן כדי לשמוע את המוזיקה הבכיינית הזו ולשקול את הפילוסופיה שלה, לפיה המאה העשרים גרועה מכל מאה אחרת, כולל קרומניונים, יאבנזיס וניאנדרטליים. באשר לבוץ, כל ימי הביניים

[11] קטע מתוך "*קַמְבַלַאצ'ה*" (*Cambalache*), טנגו ארגנטינאי מפורסם ואייקוני שחיבר *אֶנְרִיקֶה סַנְטוֹס דִיסְפֶּ'פּוֹלוֹ* בשנת 1934. המלים הן הרהור מר על ההידרדרות המוסרית והחברתית של התקופה, תוך שימוש במטפורה של "קַמְבַלַאצ'ה" (חנות למכר חפצים ישנים שבה מתערבבים היקר עם החסר תועלת) כדי לתאר עולם שבו אבדו הערכים. *(הערת המתרגם).*

יכולים להאיר אותנו בנושא. אבל בכל זה היה משהו שנגע בי עמוקות. נושא המרנג העלה בזיכרוני את הזמרת האוסטרלית הגדולה מלבה. באירוע מסוים היא נפלה על שולחן ערוך בקפידה, וגררה איתה אפרסקים, בננות, דובדבנים ושמנת מתוקה קפואה. לפתרון המבוכה, היא אספה את השאריות וברוב פקחותה הגישה אותן מעורבבות בכלי אחד, ויצרה את *גביע מלבה* המפורסם. נזכרתי גם במפקד אנגלי בלתי מובן, שאמנם היה עלוב בשדה הקרב אבל הייתה בו הגאונות לשים דברים בין שתי פרוסות לחם. יבורך לעד, האדמירל הגסטרונומי סנדוויץ'! לבסוף, העניין עם התנור שבו כולנו ניפגש עזר לי להבין כמה רחוקים אנחנו עדיין מלהטמיע את אותו מצב של התכנסות אנושית. למעשה, עמדה מול עיניי דוגמה של כימאי ריאקציונר שזלזל בתנורי המיקרוגל והחליט להיות נהג מונית.

הייתה לי הזדמנות להכיר רק את העיר שבה חי אנדרס, אך אני מדמיין שבפרובינציות העניינים קצת שונים, כי שם רוקדים טנגו בין קקטוסים לבושים כגאוצ'וס כמו רודולפו ולנטינו, בזמן שהנשים צועקות "אולה! אולה!". כולם שותים מאטה, שאינו אלא דלעת שמוחדרת בה צינורית ממנה שואבים מיץ אננס עם קרח, בשל החום הטרופי באזור ארץ האש, כשמו כן הוא. ואם אני טועה, זה לא כל כך חמור כי מישהו בשם רייגן שם את ריו דה ז'ניירו בבוליביה וכמה "צפוניים" אירופים לא מצליחים למקם היטב את ה"דרומיים", מבלי לדעת שיש גם "צפוניים" מעליהם במפה. מעבר לבלבול במיקומים, אלה שמתרפקים על המילים הגסות הללו סובלים מאמנזיה ומחסך ברגישות לעתיד. כך שהטעויות שלי בטלות בשישים לעומת מה שאנו רואים ושומעים יום-יום. ברור שיש שגיאות זדוניות שמופצות על ידי הנהגות העולם הראשון כדי שהצלחותיהם יבלטו. בהתאם לכך, במעמדות הנחותים באוכלוסייה שלהם צצות תפילות כגון: "אנו מודים לך על המִנְהָל הזה ועל שמנעת מאיתנו להידרדר למצב של אותם דרומיים מסכנים שהטלוויזיה מראה לנו כל יום. הללויה, הללויה!". העסק טוב לממשלה הזו, לעיתונות המפלצתית ולתושב שמפצה באמצעות תפילתו על השפלה מוסתרת בקפלי נפשו הפוסט-תעשייתית. אבל את השגיאות המחושבות הללו יש לתקן כי מערב נאור, כולל יפן, חייב להגביל את עצמו במניפולציות של תדמיות... לא כדאי שמשהו ישתבש ונמצא עצמנו יוצאים עם קערה ביד לבקש עזרה מהפראים.

רציתי להיפרד מהנהג ממרחק ראוי, אך הוא, תוך שהוא מפר את גבולות הפרטיות, התקרב אליי ותפס את לחיי בין אצבעותיו ואגודליו, והחל לטלטל אותי. בלי לשחרר אותי ובקול מחוספס אמר: *"שְׁמַנְמוּן, אתה שיחקת אותה. עם הקומבינה של האוכל אתה מְפוּצָץ בכּוּסִיוֹת וכסף. אבל אני, רק עוני של נהג מונית; כלום, רק קפה, לחם וחמאה! תיזהר מהמָנָאיֵיק, יא קשקשן, ואל תשכח להמשיך לחרטט, אל תשכח!"*. בקושי הבנתי משהו מהסלנג שלו, אבל נדמה לי שהוא ביטא כבוד למקצוע שלי. אחר כך הוא חיבק אותי, ולמה הוא היה צריך לנשוך לי את הכתף, אני לא יודע, אולי זה קשור למשהו שהוא אמר עליי, משהו כמו *"לך תשיר לגארדל*[12]*, שמן זולל כריות"*. זה לא היה אנדרס הרגיל, השקט והחוקר; זה היה הדוקטור ג'קיל שהפך למיסטר הייד וניסה לזעזע אותי בהתפרצויותיו. הוא הראה את חברותו בכוחנות; הפך את המילים ובלבל את העולם כדי לא לוותר, מתעמת עם התרבויות שייצגתי. זה נראה לי כמו אסתטיקן שלקח את הסוריאליזם של בונואל ואת הגרוטסקה של פליני וערבב אותם בסלנג של הלונפרדו[13]. אבל הכל נגמר

---

[12] ביטוי בלונפרדו (ראה את ההערה הבאה). מתייחס לקארלוס גארדל, גדול זמרי הטנגו בארגנטינה. כאן הכוונה"לך תספר למישהו אחר". *(הערת המתרגם).*

[13] *לונפרדו* (*lunfardo*), סלנג של בואנוס איירס שנוצר בסוף המאה ה-19 כתוצאה מערבוב לשוני של מהגרים אירופאים, בעיקר איטלקים, ומקומיים. הוא התפשט דרך הטנגו והפך לחלק בלתי נפרד מהשפה המדוברת. *(הערת המתרגם).*

כשהבריון הבלתי ניתן לריסון התרחק צועק מילים גסות בליווי תנועות ידיים שיכלו להאדים את פניו של הברמן הגס רוח ביותר בליברפול... איזה רגעים, איזה רגעים עברתי! מיד יצאתי לכיוון שדה התעופה.

בזמן שטסתי מעל הפמפס סקרתי את כל המחשבות של הימים הקודמים, בניסיון להבין למה אנדרס ובני ארצו תמיד הביטו בי בחשדנות. הבנתי שהאנשים האלה, ממציאי שיטת טביעות האצבעות לזיהוי כל אדם, שמרו על תודעתם המשטרתית היטב, וידעו בדיוק מה חשבתי עליהם. הגעתי למסקנה שאם ירימו ראש שוב, דבר שהתחלתי לחשוש ממנו, הם יאסרו על כל אחד מהמתכונים שלי בטענה כלשהי. נרגעתי במחשבה על התחייבויותיי כלפי אנשים מעולם מפותח שיודעים להעריך את סגנון הגורמה שלי. נזכרתי אז בסיפוק במתכונים של המאסטר בריאט-סברין, שהשתפרו כעת באמצעות המטבח החישובי שלי.

רק הנפתי את היד ומיד ניגשו הדיילות עם עגלות מלאות כל טוב. כך, תוך שאני מרחף בין עננים ורודים, התכוננתי לארוחה מאוזנת. אבל תחושה מוזרה, משהו כמו מיסטר הייד המתקדם באטמוספירה גשומה של טנגו, החלה לפלס את דרכה בתוכי. היססתי לרגע, ובסוף ביקשתי מהדיילות בקבוק יין אדום. ואז חשתי את הכוסות נוגעות בשפתיי שוב ושוב, פורסות את מגילותיו של עומר חיאם הזקן:

"החיים חולפים. מה קרה לבגדד? מה קרה לבאלך?

אם הכוס מלאה – נשתה אותה, תהי מרירותה או מתיקותה.

נשתה! אחרי מותנו יוסיף הירח לשוט במסלולו הארוך.

כוס יין אדום וצרור שירים,

חצי כיכר לחם וקיום עירום – זה הכול.

יש האומרים: בעדן מצפות נערות עוטות עדי.

אני אומר: לנקטר הענבים אין מחיר.

עזוב את ההבטחה הרחוקה ותפוס את השעה,

גם אם צלצולי הנצח מפתים יותר.[14]

[14] הלחם בין המקור בספרדית לתרגומים הקרובים ביותר של יוסף מזל וז'בוטינסקי. *(הערת המתרגם).*

תיק פו

כמו מהעבר השני של המראה

התמסר בבדידותו לגורלו המורכב

של ממציא סיוטים.

אולי , מעברו השני של המוות,

עודנו בונה בבדידות ובעוצמה

סיוטים מפוארים ומחרידים.

אדגר אלן פו , מאת חורחה ל . בורחס

תמיד האמנתי שהפנטזיות של סופרי מדע בדיוני התבססו על רעיונות עובריים שהיו באוויר בתקופה היסטורית מסוימת ונגעו באופן שווה בפילוסופים, חוקרים ואמנים. הרבה תחזיות שאומתו מאוחר יותר על ידי ההתקדמות הטכנולוגית, היו קשורות יותר לפיתוח של אותם רעיונות ראשוניים מאשר לחזיונות אמיתיים של העתיד. וֶרן חישב בדיוק רב למדי את נקודת המוצא של המסע הראשון לירח, וגם דמיין את *הנאוטילוס* מונע על ידי סוג של אנרגיה שזמן מה לאחר מכן ניתן היה לשלוט בה. דבר דומה ניתן היה לומר על בולוור ליטון בנוגע לחשמל, ועל מספר סופרים שהפתיעו בדיוק שלהם. כנראה, הרבה סופרים של היום יאומתו בעתיד כאשר האנטי-כבידה, התחבורה מבוססת קרני אור ואנדרואידים יהיו מציאות מעשית. חשבתי שלנסות להבין את התפיסות האלה על בסיס כוחות של חיזוי מוקדם, יהיה מגוחך כמו לייחס את ההמצאה המקבילה של הפסנתר ליכולות טלפתיות של כריסטופורי וכמה מבני דורו, שעבדו על פיתוח הקלוויקורד ב-1718. ההתאמה בגילוי נפטון על ידי החישוב של לה ורייה ועל ידי התצפית הטלסקופית של גאלה ב-1846, גרמה לי להרהר על המאמץ שהרבה מתמטיקאים ואסטרונומים עשו באותו כיוון, מונעים על ידי חשדות מבוססים לגבי קיומו של הכוכב ולא על ידי דחפים נסתרים. שקלתי גם שאם היו עורכים רשימה של ההצלחות והטעויות של סופרי העתידנות, השניות היו מנצחות בפער גדול את הראשונות. מצד שני, יהיה זה יוצא דופן אם בין אלפי ספרים ועמודים לא הייתה מתרחשת אף התקרבות אחת לעובדות שחזו הסופרים; שבין כל כך הרבה חלומות, כולם היו נכשלים. קרה כמו עם דברים רבים בחיינו המקריים, שלקחנו בחשבון רק את ההצלחות ואפילו בפסימיות מצאנו הצלחה כאשר, בין כל כך הרבה אירועים, השגנו את מנת האסון המצופה.

זו הייתה דרכי לראות את העולם, נתמכת על ידי חישוב ההסתברויות, כאשר הועלתה איזו אמונת הבל. זו גם הייתה עמדתי כאשר רצו להפוך את פו למעין מכשף של הספרות. רבים מקוראיו היו אנשים רגישים שלקחו את המהופנטים שלו; את העורבים מבשרי הרעות שלו; את האווירות הירקרקות והקודרות שלו, כדברים שקרו באמת. לעתים קרובות שמעתי סיפורים על יכולותיו החזיוניות; על ההודעות שלו על טביעות ספינות שהתגשמו לאחר מכן; על ארונות קבורה שכאשר נפתחו הראו סימנים של חנק נואש, בדיוק כפי שהוא חזה מראש. והסיפורים האלה גרמו לי לסלידה מיוחדת.

אבל מזה זמן מה הדברים השתנו. בלילות קודרים מסוימים, בסביבות מסוימות החדורות בהשתקפות של ירחים חיוורים, האמנתי שאני חש את הנשימה שנפלטה בביתו האפל בעודו ממהר אירועים שיתאימו למה שכתב. בפעמים אחרות נדמה היה לי שלא היה מדובר ביצור שטני אלא ביצור שנלכד בקשרי הזמן, שרצה לשבור את הרשת האפלה הזו כדי להציל חיים אחרים. היום אני מאמין שהוא ידע פרטים על אירועים שעתידים היו להתרחש ושלא יכול היה לשנות כי טרם נולדו הדמויות האומללות. ומצד שני, הוא רצה שמישהו יבהיר את כל מה שאספר בהמשך.

אני מתעד את כל העובדות שכל חוקר אובייקטיבי יכול לבדוק בעצמו. עניתי להפצרותיו של פו, וכרגע, אני מנתק אתו קשר חולני. כאשר שני מפעילי רדיו נפרדים אחרי שיחה המחברת נקודות מרוחקות ואזורי זמן שונים, הם בדרך כלל מסיימים במשפט: "רות סוף!". אז כן, רות סוף, פו היקר והעצוב. אני יודע, אני מרגיש זאת בבירור. בכתיבת הערות אלה, חוויתי כיצד האובססיות הילדותיות שלי עברו גירוש שדים. איני מאמין שבעתיד כשאבקר בבתים נטושים, כשאציץ לפי באר, כשאחצה יער אפלולי, אשמע שוב את אותה קינה אובססיבית שקוראת בשמי... "ריינולדס, ריינולדס". עכשיו אני יודע למי שייך הקול הגוסס הזה שרדף אותי מילדות. בקיצור, אנסה להיות ליד מרגרט כשהיא תקרא את כל המארג הבלתי מובן הזה, אחרת היא עלולה לחשוב מחדש על חייה כתירוץ של רצון רחוק; כאנטנה פשוטה שנבנתה כדי להקל על תקשורת בין זמנים ומרחבים שונים.

הכל התחיל במפגש חברתי.

— לא קראת את פו? — שאלה מרגרט בעוברה לידי.

— כן, כשהייתי ילד."

— ובכן, כדאי שתקרא אותו בתשומת לב ותראה שהוא מדבר עליך.

— איך עלי?

— כן, על ריינולדס, האין זה שמך?

— נו, זה כמו לדבר על סמית'... ומה עם זה?

— לא יודעת, אבל השם הזה מסתובב שם.

כעבור ימים ספורים בדקתי אינדקס שמות בכתביו המלאים של הסופר ובשום מקום לא הופיע "ריינולדס". הבנתי שמרגרט טעתה, אבל כבר היו בידי מספר ביוגרפיות שלמרות שחזרו על נושאים מחייו המייסרים, נבדלו משמעותית בנסיבות מותו. עובדה זו משכה מאוד את תשומת לבי. לבסוף, נותרתי עם ארבעה מקרים שונים.

I

"לאחר מות אשתו, החל לסבול מהתקפי *delirium tremens*, שנגרמו כתוצאה ממצבי השכרות התכופים שלו. יום אחד, באוקטובר 1849, הוא נמצא גוסס על פסי הרכבת."

II

"אבל ביום שבו האחדות נשברה עם מות אשתו שנוצחה על ידי השחפת, למשורר כבר לא היה כוח לחיות. גורר את אבלו ומקורות היצירה שלו למעשה מותשים, בקושי הצליח לשרוד אותה כשנתיים. כשהיה בבולטימור, בסיבוב הרצאות, הוא נמצא בין אורות שחר של אוקטובר, גוסס באמצע הרחוב."

III

"הוא היה בבולטימור במקרה; הוא עצר שם בנסיעה מריצ'מונד לפורדהאם (ניו יורק), כהכנה לחתונתו הקרובה עם שרה אלמירה רויסטר, אהבת נעוריו הגדולה, שאליה עמד להתאחד אחרי שאיבד את אשתו הראשונה, וירג'יניה קלם."

IV

"בספטמבר 1849 הגיע לבולטימור בדרכו לפילדלפיה. עיכוב ברכבת שהייתה אמורה להובילו לעיר האחרונה יהיה גורלי. ב-29 בספטמבר הוא מבקר חבר במצב שכרות מחפיר. חמישה ימים לאחר מכן, חמישה ימים של חידה מוחלטת וריק בביוגרפיה שלו, מכר אחר מקבל הודעה שמישהו "שעשוי להיות מר פו" שוכב שיכור וחסר הכרה בטברנה בפרברי בולטימור. הייתה זו תקופת בחירות ונהוג היה שמבקשי הקולות היו משקים את הבוחרים בחינם. כוסות הבחירות האלה יכלו להיות הבחירה האחרונה של פו. כשהועבר לבית חולים, פטירתו הייתה בלתי נמנעת."

וכך המשכתי לאסוף רמזים, חשדות וביבליוגרפיה עד שיכולתי להרכיב תמונה של מותו של פו שהייתה יכולה להיכתב על ידו עצמו. האמת היא זו. ב-29 בספטמבר 1849 הוא מגיע לבולטימור. לא בטוח שבאותו יום ביקר חבר, או שכנופיית פוליטיקאים זירזה את המשבר שלו. עוברים מספר ימים ריקים עד שב-3 באוקטובר הוא נמצא מחוסר הכרה בטברנה ברחוב לומברד. משם מעבירים אותו ל"בית החולים וושינגטון" ותוך כדי הזיות עד סופו, הוא קורא שוב ושוב לאלמוני "ריינולדס". הוא מת בשעה 3 לפנות בוקר של ה-7 באוקטובר, בגיל 40. אולי כדי לתקן אשמה לא ידועה, העיר בולטימור מקימה לו אנדרטה ב-17 בנובמבר 1875.

יכולתי לקבל כוודאי, בין כל כך הרבה דעות שונות, שפו דרש שוב ושוב ובצעקות את נוכחותו של "ריינולדס". השם הזה, שאישר את הזיכרון העמום של מרגרט, הוביל אותי בכיוון של עובדה עוד יותר יוצאת דופן מנסיבות מותו של הסופר. דרך החשיבה שלי הייתה בסיסית. נניח - אמרתי לעצמי - שהדרישה החרדתית לאותו ריינולדס הייתה בעלת משמעות כלשהי, מי היה אותו אדם? ה"ריינולדס" היחיד המשמעותי שיכולתי למצוא הקשור לחייו או ליצירתו של פו היה חוקר קוטב, שעל סיפוריו התבסס לכתיבת חלק מהרומן היחיד שלו: "הסיפור של ארתור גורדון פים מנאנטאקט". מעבר לכך לא יכולתי להתקדם. אז מיקמתי את עצמי באופן החשיבה שפו רצה להראות דרך עבודתו המוזרה "אאורקה" שבה, תוך דיון בשיטה הדדוקטיבית האריסטוטלית והאינדוקטיבית של בייקון, פתח את השערים למה שהוא קרא "אינטואיציה", אולי מקדים בזה את ברגסון עצמו. למעשה ידעתי ששיטה שכזו לא יכלה להיתמך, אבל היא כן ייצגה צורת חשיבה והרגשה; ללא ספק, צורת היצירה הרגילה של פו. בעקבות קצה חוט זה, ממקם את עצמי במצב

הזוי אבל כזה שחיקה את מסלולי הרגליו המנטליים, הצבתי את עצמי מול סצנת הקריאה לריינולדס וצללתי אל לימוד "הסיפור של גורדון פים".

ברומן, הסצנה המרשימה ביותר היא האסון של הספינה גרמפוס. כשנשארו רק ארבעה ניצולים נסחפים ועל סף מוות מחוסר מי שתייה ומזון, הוחלט להטיל גורל. "פיטרס פתח את אגרופי ואז הסתכלתי. פניו של ריצ'רד פרקר גרמו לי להבין שניצלתי ושהמוות בחר בו. התעלפתי על הסיפון. התאוששתי בזמן לחזות במימוש הטרגדיה הזאת ובמותו של מי שהיה המסית העיקרי שלה. לא הייתה שום התנגדות. פיטרס דקר אותו בגבו והוא נפל מת מיד. איני רוצה לפרט את הארוחה המחרידה שבאה בעקבות זאת. ניתן לדמיין דברים כאלה, אבל המילים חסרות כוח כדי שהתודעה תקבל את האימה של המציאות שלהם. די לומר שאחרי שהרגענו במידת מה את הצמא הנורא שכילה אותנו, בשתיית דמו של האומלל, ולאחר שזרקנו לים, בהסכמה משותפת, את הידיים, הרגליים, הראש והקרביים, טרפנו את שאר הגופה בקצב של חלק אחד ליום במשך ארבעת הימים הבלתי נשכחים שבאו אחר כך, כלומר, עד ה-20 בחודש." ריצ'רד פרקר בחר את הקיסם הקצר ביותר מבין הארבעה; מיד הוקרב ושלושת חבריו ניזונו מגופתו במשך מספר ימים. מאוחר יותר הם חולצו על ידי הספינה ג'יין גאי. זה קרה ביולי 1827.

מבלי לדעת לאיזה כיוון להמשיך (כי גם לא ידעתי מה אני מחפש), פעלתי באותו אופן כמו עם עניין ריינולדס, מחפש תקדימים. "הסיפור של גורדון פים" פורסם בניו יורק ב-1838. לכן, התכוננתי לחפש את מקור ההשראה לסצנה הזו, חושב אחר כך לעבור לאחרות מאותו ספר, לחפש תקדימים, וכך עד לסיום כל הסיפור. אבל לא היה צורך ללכת רחוק. מצאתי רק שני מקרים של קניבליזם בעקבות טביעת ספינה. המקרה הראשון התרחש ב-1685 בסנט כריסטופר, באיים האנטיליים. קבוצה מסוימת של ניצולי טביעה הטילה גורל וכתוצאה מההגרלה אכלו חבר. כשחולצו, הם נשפטו ונתלו. כך יכול להיות שפו השתמש בביבליוגרפיה הזו כהשראה לסצנה שלו, אבל המשיכות היו גסות מדי. המשכתי הלאה למקרה השני ומה רבה הייתה הפתעתי כשגיליתי שלא היה מדובר במקור השראה אלא במקרה אמיתי שהועתק בצורה חצופה.

האונייה מיניונט טובעת. ארבעת הניצולים גוססים מצמא ורעב. הם מתדיינים, חושבים להטיל גורל, אבל מחליטים שזה לא נחוץ כי לאחד מהם אין משפחה שצריך לפרנס. הם הורגים אותו ובמשך מספר ימים ניזונים מריצ'רד פרקר עד שהם מחולצים על ידי הספינה מוקטזומה. כמובן שהמצב מתרחש בחודש יולי. כשהובאו בפני בית משפט הם נשפטו אבל חייהם נסלחו בהתחשב בנסיבות.

פרטים מסוימים הצביעו בבירור על המקור. ברומן אחד הניצולים לא מסכים שיבוצע הרצח, הלא הוא גורדון פים. במקרה האמיתי יש מלח בשם ברוקס שגם הוא לא מסכים ולמרות שבסוף משתתף בסעודה הוא לא מובא למשפט. בקיצור, הסימטריות (לא רק במספר ובהתנהגויות של הדמויות, החילוץ מאוחר יותר, החודש בו מתרחשים האירועים ואפילו השם ושם המשפחה החוזר של הקורבן, ריצ'רד פרקר), הראו משהו יותר מצירוף מקרים. אבל גם כך, בידיעה ללא ספק מאיפה לקח פו את הסיפור הזה, שבתי להיות בחשכה לגבי החשיבות שהוא נותן לריינולדס בשעת מותו. התגלית שלי הייתה מעניינת והשגתי אותה בעקבות אינטואיציה בהתאם לאותה נטייה מנטלית שנדמה היה לי לזהות אצל פו, אבל לא יכולתי להבין את סיבת ההפרעה הסופית שלו. מה הוא סימן אז בכזו חרדה? כנראה שהמפתח היה ברומן, אבל אני עדיין לא הבנתי את הנקודה...

נחוש להגיע לעומק העניין חיפשתי את הספר שבו מצוטט המקרה של המיניונט. לא מצאתי אותו בחנויות ספרים אבל הוא היה בספריית המוזיאון הבריטי. חיפשתי את התאריך בו התרחש האירוע וכשראיתי אותו באותיות דפוס לא יכולתי שלא לחוות את אותו קור שזוחל במעלה עמוד השדרה של הדמויות של פו: יולי 1884! המקרה קרה 35 שנה אחרי מותו של המשורר; 44 שנה אחרי הפרסום הראשון של "הסיפור של גורדון פים" ו-57 שנה אחרי תאריך ההתרחשות ברומן. זה לא היה הגיוני. הלכתי לעיתונים של התקופה, בהם היה הכל לגבי המשפט. היו לי צילומים של הפליינג פוסט מדבון (3 ו-6 בנובמבר 1884) ושל אקסטר אנד פלימות' גזט (7 בנובמבר 1884). הלכתי רחוק יותר והורשיתי להעתיק את פרוטוקולי המשפט בהם מופיעים הרבה דיוקים. האונייה מיניונט הייתה בת 19 טון. היא טובעת 1600 מייל מקייפטאון. ניצלים רק תומס דאדלי, הקפטן; הקציין הראשון סטפנס בן 31 והמלח ברוקס בן 38. איתם יש נער, ריצ'רד פרקר בן 17. האחרון שותה מי ים וחולה קשות. אחרי שלושה שבועות מחליטים שאחד חייב למות, אז דאדלי דוקר את פרקר בסכין. במשפט חבר המושבעים לא מצליח להכריע והמקרה עולה לבית המשפט המלכותי בלונדון. הם משוחררים אחרי תשלום קנסות של 50 ו-100 לישט.

לא, היה בלתי אפשרי זיוף בסדר גודל שכלל עיתונים ובתי משפט, כדי שהעובדות יתאימו לרומן. אז חיפשתי בכיוון ההפוך. הלכתי לחומר של כתב העת החודשי שניהל פו וערך תומס וו. וייט: הסאת'רן ליטררי מסנג'ר מריצ'מונד (ינואר ופברואר 1837). אחר כך עברתי למהדורת ניו יורק מ-1838 ולבאות אחריה, שהיו רבות הרבה לפני המקרה של 1884, ובהן לא שונו שמות ונסיבות.

שקלתי מחדש את המצב. לפני מותו של פו עקבותיו נמחקו למשך מספר ימים, ואז הופיע מחדש בממד שלנו כשהוא מדבר בהזיות. הוא קרא לריינולדס כדי שינסה לשנות את האירועים שהוא ראה מראש. זה היה בלתי אפשרי, פעמיים, כי ריינולדס כבר מת לפניו וכי גיבורי האסון עדיין לא הגיעו לעולם. אין ספק שזו הייתה הזיה... או שמא היה עליו להשאיר תיעוד של כל מה שקרה? אם זה היה המקרה, המשורר בחר את מרגרט הטובה כדי שתעביר לי את המסר הזה. הוא השליך את הבקבוק שלו לגלי הזמן לפני יותר מ-140 שנה ועשה זאת ביום מותו בבולטימור, ב-3 באוקטובר 1849.

בדיות

תוכנה וחומרה

הו, ניוטון, ניוטון, מה היית חולם

לו אכלת את התפוח?

מישל יקר:

בעוד דקות ספורות אני עוזב את הכפר האולימפי באוסלו. אני רוצה שתזכור אותי כחבר טוב גם אם זעזעה אותך, כפי שהודית לי פעם, אותה "מפלצתיות" שתמיד ראית בהתנהגותי. אני מפקיד בידיך זיכרונות מקוטעים אלה מפני שתוכל למצוא בהם כמה מההסברים הרבים שאני חייב לך. בנוסף, אני עושה זאת כהוקרה על הזמן שהיית צריך לסבול תלמיד בלתי מובן ולא נורמלי כמוני.

היום אני מרים כוסית לכבודך, מפני שזה עתה יצרת את המתעמל הגדול בכל הזמנים! בעתיד, כשתגלה שהנערים שלך לא מצליחים לעבור את השיאים שלי, נסה לא להתנכל אליהם; לא הם ולא נערים אחרים בעולם יוכלו לעשות זאת מכיוון שההסתברויות הן נגד הניסיון הזה. ¡Au revoir!

האבסורד של הכבידה האוניברסלית

היה, כתמיד, עניין חוק הכבידה. ידעתי שמתישהו, ולו פעם אחת, הנוסחה הקטנה הזו של נפילת עצמים, $g = 9.78\ m/s^2$, לא תעבוד. מבין חוקי הנפילה, עניינו אותי אלה הקשורים למרחב ולמהירות. הראשון אמר ש"*המרחקים שנעברו פרופורציונליים לריבועי הזמן שלוקח לעבור אותם*". והשני: "*המהירות שהושגה פרופורציונלית לזמן שחלף בירידה*". לכן, כתלמיד שעבד עם המישורים המשופעים ומכונות אטווד ועד לפיזיקאי הגרעיני של היום, ביליתי זמן רב בחקירת הָאַבְסוּרְדִיוּת המדעית הזו. היו כדורים פורחים, מטוסים וטילים שיצאו מכדור הארץ; הייתה רשת המעוף של מינקובסקי שהתרוממה בדחף יוני; היו מוליכי-על ושדות אלקטרומגנטיים מנוגדים, כהבטחה ליישומים אנטי-כבידתיים. אבל אני נותרתי במכונת התעופה של לאונרדו ובמכשיר הראשון של האחים רייט, בחוט מקשר שהתחיל בחלומות לילה והסתיים בספרי סיפורים. כך, היה לי פשוט לפרש את *הנסיך הקטן* של סנט-אכזופרי ואת *השחף* של באך כיצירות של שני אנשים שהיה להם אותו מקצוע כטייסים בחייהם החוץ-ספרותיים ושהיו אובססיביים לשחרר את עצמם מ-$g = 9.78\ m/s^2$.

בנוסף, נפלו לידיי *ההצעות לאלף הבא*, של איטלו קלווינו. המחבר הציע את ה"קלילות" כהמלצה לסופרי העתיד. הוא ציטט את סירנו וסוויפט; האחד טס לירח, השני מחזיק את האי לאפוטה באמצעות מגנט. הוא הזכיר את קונדרה וחשב לראות ב"*הקלות הבלתי נסבלת של הקיום*" את הכבדות הבלתי נמנעת של החיים. לבסוף אמר: "...נכון *שהתוכנה* לא יכולה לתרגל את כוחות הקלילות שלה בלי הכבדות של *החומרה*, אבל *התוכנה* היא זו שמצווה, היא זו שפועלת על העולם החיצוני ועל המכונות". עם זאת, אמת זו כשהיא מובאת עד לתוצאותיה הסופיות הייתה מניעה אותו לסווג כ"לא טבעית" את העבודה על גוף האדם הנחשב כ*חומרה* פשוטה של *תוכנה* אינטליגנטית. קלווינו, כמו כל אינטלקטואל, לא יכול היה לדעת למעשה מהו הגוף עצמו ולא הבין שהודות לעבודה עליו, יכול היה להשיג את הקלילות שחיפש.

המכונה מתחילה לעבוד

מגיל צעיר לקחו אותי למופעים ותחרויות, אבל עדיין לא הייתי בגיל המתאים להתקבל להתעמלות ספורטיבית. לכן, ביליתי שעות בתרגול של סדרות שבדיות, דניות וקליסתניות מגוחכות, בהדרכת מורים שהתאימו לפעילות שכזו. מי שלא היה זקן, קירח ושמן, לכל הפחות הופיע בגופייה, עם נעלי התעמלות מכוערות ומכנסיים רחבים שנחתכו מעל הברכיים. בוודאי משם נבעה הסלידה שלי מבגדי ספורט הקשורים לסגנונות תרבותיים מסוימים: מכנסי גולף ורכיבה רחבים, מכנסי כדורגל ורגבי של שחקנים עם ישבנים גדולים שבסופו של דבר גלשו לאופנה כמכנסי ברמודה מפלצתיים או בבת דודתם החצאית-מכנסיים. איזו הפתעה הייתה לי שנים לאחר מכן כשפגשתי את אלופי דנמרק שביקרו את ההתעמלות הדנית; את הקו הראשון של הנבחרת האמריקאית שלעגו למכנסי ברמודה ואת המתעמלות הגרמניות ששנאו את חצאית-המכנסיים. "רגישות משותפת", אמרתי לעצמי, והתפייסתי עם היקום.

יום אחד הסתתרתי בחדר ההלבשה בסוף השיעור של מה שהם קראו "חינוך גופני". אחר כך, מחליק במסדרונות שנראו כמעט כמו של בית חולים, הגעתי למדרגות. עליתי והגעתי למרפסת שהשתמשו בה לצפות בתצוגות. היה זה יציע רחב ידיים, חשוך לחלוטין. התמקמתי בפינה נסתרת ומשם הסתכלתי על האולם המרכזי שהיה אסור עליי. זה היה מבט אל עבר גן עדן! קירות מצופים במראות ענקיות, חבלים, טרפזים, מוטות, מקבילים, סוסים עם קשתות, טבעות, קרשי קפיצה... הכל היה שם. משטח מזרנים אינסופי, טרמפולינות שאפשרו לעוף בכל קפיצה, בורות מרופדים לקבלת הבריחה מפירואט מסוכן. אבל החשוב ביותר, הייתה שם נבחרת ממדרגה ראשונה, מקיפה מאמן שצעק כמו משוגע: "הניקוד הוא כוח, מהירות, שיווי משקל, קצב, סיבולת, תגובה ואלגנטיות... מי שלא עבד על משהו מאלה מאבד עשיריות, כלומר, מפסיד! ואתה, שק תפוחי אדמה!, בהתעמלות לא מסכמים כמו בספורט זניח שבו צוברים שערים, נקודות או מכות, אלא מפחיתים, מורידים על טעות שנעשתה."

החודשים חלפו, אבל ביום הולדתי, כשהצגתי את התעודה לשומר בכניסה, ראיתי איך הדלת נפתחת ונכנסתי בתחושת ניצחון. ריח השעווה, המגנזיום, השרף והמזרנים מילא את ריאותיי כמו אוויר השחר. אבל מספיק היה לדרוך על העץ המבריק כדי שיד נעלמה תרים אותי באוויר ותתפוס אותי מהמכנסיים. "חסרות לך הגומיות!" צווח, ונשארתי מחוץ לאולם ההתעמלות. כבר אגרום להם לשלם מאוחר יותר על מתנת יום ההולדת הזאת! למחרת התפרצתי שוב וכבר אף אחד לא שם לב אליי. אז התחלתי לעבוד באמת תחת הנחייתו של מורה שהציב אותי בקטגוריה "ילדים, רמה אפס". קבוצה של עשרים מתלמדים עמדה להיאבק כדי לא להיות מודחת בגלל חוסר כשירות. אחרי שישה חודשים, נשארנו חמישה מהקבוצה ההתחלתית ועברנו לידיים של מאמן אחר, בזמן שהראשון קיבל קבוצה חדשה. החמישה מצאנו את עצמנו עומדים בחצי מעגל מול מומחה לעינויים שהתחיל את האימון בלהביט עלינו אחד אחד מלמטה למעלה. "חסרות לך הגומיות!", צעק עליי. אז הורדתי אותן, תפורות כפי שהיו בתוך המכנסיים, והעברתי אותן מתחת לנעלי ההתעמלות.

— עכשיו תגיד לי את שמך, בלי שמות משפחה; כאן יש רק שמות פרטיים, גיל ועבודות קודמות.

— רנה, שבע וחצי, שנתיים של "הדבר" הזה.

המורה פקח עיניים כצלחות. וכשהסברתי שהחינוך הגופני הקודם היה "דבר" שסירבתי לקרוא לו "התעמלות", הוא קיבל חץ אל הלב. מיד הפכתי למועדף והתחלתי לעבוד כפול מיתר חברי הקבוצה,

משמש בכל פעם כדוגמה למתעמל גרוע. האתגר הזה עזר לי יותר מכל אימון. מההתחלה אהבתי את הצורה הקשה והבלתי צבועה הזו; אחרי הכל, הם רצו להשיג אלופים ואני רציתי שגופי יהיה הצעצוע הקרוב ביותר לכך.

המפגר והזבוב

מלידתי ועד גיל ארבע הייתי ילד מפגר. הרפלקסים שלי לא הגיבו טוב וחזרתי על כל פעולה מבלי יכולת לשלוט בה עד שהבנתי אותה. כלומר, אם הייתי צריך להרים קובייה, לא היה משנה כמה פעמים התאמנתי באותה עבודה כי תמיד זה הסתיים אותו דבר, כלומר, רע. בכל פעם חזרתי על הכל כאילו הייתה זו הפעם הראשונה, ולכן גם לא למדתי להגות מילה. אני זוכר איך הוריי הזמינו אותי להגיד "אמא" ו"אבא", אבל אני רק ראיתי את הפיות הענקיים שלהם, שמעתי את הצלילים שלהם והרגשתי את רצונותיהם המוזרים. יום אחד נחת זבוב על פניי, אחר כך הוא עף והרגשתי הבדל בין התחושה שנשארה לי לבין זו שהחרק לקח אתו, אי שם באוויר. כשפענחתי את מעופו החלטתי שידי תשיג אותו ועשיתי את זה במהירות כזו שהאחות המטפלת יצאה בצעקות לבשר את הבשורה הטובה. כשהתחלתי ללכת בגיל שלוש כבר המשכתי ללמוד בשלמות הולכת וגדלה כך שתוך זמן קצר יכולתי להיות בשיווי משקל במקומות המוזרים ביותר. נדמה לי שמשהו דומה קרה כשהבנתי את אופן הדיבור. רק כשהייתי מוכן ואל מול אווירת המועקה שהרגשתי סביבי, הפעלתי את מכונת הדיבור, בכל יום במהירות ומיומנות גדולות יותר. מכיוון שבאותם זמנים רווחה תיאוריית ה"הבשלה" של מרכזי העצבים, הגיעו למסקנה שאני נורמלי אבל "הבשלתי" לאט יותר מהמצופה. כדי למנוע נסיגה לאידיוטיות, לקחו אותי לדיקציה, משחק תיאטרלי, מוזיקה וכִּלִיסְתֶנְיָה. אם הכוונה של האנשים הטובים האלה הייתה שאני אגיב לקודים חינוכיים, עד גיל ארבע זה היה בלתי אפשרי כי הייתי מפגר, ומגיל חמש כבר לקחתי בידיי את הפונקציות החשובות ביותר.

כשנכנסתי לבית הספר, חזרתי לאימבציליות המפחידה כי לא יכולתי להבין איך 2 שווה ל-1 + 1. למען האמת, גם עכשיו אני עדיין לא מבין את זה, כי לומר ששני ייצוגים שונים הם שווים זה מסתורין יוצא דופן. אחר כך, כשסידרו את הדברים והסבירו שהם לא שווים אלא "שקולים" והבנתי מהי מערכת המוסכמות בה הם משתמשים, המצב השתפר. אבל נשארה בעיה: הם לא יכלו לבקש ממני להיות קשוב להסבר על גיבורים לאומיים כאשר המורים היו כספרים חיים ופתוחים. בעת לימוד היסטוריה, מהרכיכה ועד נפוליאון, שקעתי אל תוך טון הדיבור שלהם, המחוות ושפת הגוף, חוסר האיזון הרגשי שלהם,. את הבעיה הזו פתרתי זמן מה אחר כך כשהתחלתי להתאמן בכתיבת דברים שונים בכל יד ויד. ביד שמאל סיכמתי את ההסברים, בימין את התצפיות שלי על כל שריר ונשימה של המורה התורן. לבסוף, כבר יכולתי לעשות את זה באופן יומיומי בלי לכתוב כלל. עם הזמן, יכולתי להקשיב בו-זמנית לנושאים ולמצבים של כל אדם שנוכח בקבוצה.

אדרנלין וטרגדיה יוונית

בבית הספר התנפלתי על כל המשחקים והבאתי אותם עד לקצה, מוקף בחברים מגושמים שהתעייפו במאמץ הראשון. גם, עד גיל שבע התעניינתי בכל סוגי הספורט. אבל כשנכנסתי לקטגוריית ילדים רמה אפס, התחלתי לפסול את השריר הרך והתגובה האיטית של השחיין; את צרורות השרירים של המתאגרף ומרים המשקולות; את השריר הסיבי של האתלט. נשאר לי רק כבוד מסוים לגובה שהושג במוט ולקפיצה

האמנותית. עם זאת, במקרה הראשון עלו בעזרת מוט ובשני עשו את הפירואטים ונפלו כמו עופרת. היה ברור שכל ספורט יצר מבנה שרירים לא סדיר, או העניק מהירות לחלק אחד של הגוף ואיטיות לאחר. רק ההתעמלות השיגה את מה שחיפשתי. אבל בפעילות זו לא היה מדובר פשוט במשטר תזונה, שעות אימון יומיות או שינה מאוזנת, אלא בדיוק של תוכנית ששלטה בגוף. את הרעיון הזה הרחבתי לפעילויות אחרות בזהירות המתבקשת. לו הייתי אומר למורים שלי למשחק תיאטרלי או למוזיקה, שהעניין הסופי שלי היה להפוך את גופי למכשיר משוכלל מאוד של תוכנית מוגדת היטב, הם היו חושבים שזו עוד אחת מההלצות שלי. הם לא יכלו להבין שגם הבדיחות שלי כיוונו לאותה מטרה. לכן כששכללתי את הדמות ששחקתי בסצנה או כשקפצתי בתווים בעת חיבור מוזיקה, בעצם כיוונתי כל שריר והפכתי כל איבר פנימי למודע. פעם אחת, *במדיאה* של אוריפידס נעמדתי על הבמה, ובסוף, בדמות יאסון אמרתי: "שמע, זאוס, את דברי הנמר המרושע הזה! אני מעמיד אותך כעד על איך הוא מונע ממני אפילו לגעת בגופות האהובות האלה!". למה הקהל מחא כפיים לאמנות שלי בכזו להיטות? אומר זאת בפשטות: כי ידעתי לתעל את הגלוקוז, האינסולין, האדרנלין וההורמונים אל הביטוי הדרמטי.

מהמוזיקה הוצאתי את ההבנה של הקצב הפנימי של התנועות. בהתחלה זה היה מטרונום שאיתו וויסתתי את המספריים, מספריים-הפוכות וּפָסוֹדוֹבְלֶה באימון על סוס. אחר כך התחלתי לפזם מנגינות בזמן שביצעתי את התרגילים בטבעות. בהמשך השתמשתי בקטעים של קארל אורף בסדרות החובה של התחרות. לבסוף, תכננתי את הסדרות החופשיות בהרגשה שגופי מבצע פקודות דודקפוניות, שבהן כל שריר היה כלי שונה אך מתואם בסימפוניה.

נדמה לי שמשהו דומה חיפשו הסובייטים. בצפייה בהם במשך ימים בהילוך איטי של הווידאו, זיהיתי את המכניקה של פרוקופייב מאחורי תנועותיהם. הם עדיין היו בשלב הפיזי של שימוש במוזיקה כתמיכה אובייקטיבית ולא חדרו לפונקציה המנטלית שהמירה את הדימוי המוזיקלי לפעולה גופנית. במילים פשוטות הייתי אומר שהם עבדו עם התפיסה בעוד שאני, יום אחר יום, החצנתי את הייצוג. עם זאת, אותה נבחרת הייתה החלוצה של תקופתה בהכנסת תנועות ריקוד לתפיסה המסורתית. הטכניקה שלהם התנגשה בתחרויות עם השופטים המערביים אבל, עם חלוף הזמן, האסכולה הזו התחילה להשתלט עד שסחפה את הטורנירים. בהשפעתם, ועם הגעת ההתעמלות האמנותית הנשית, הרומניות הפיקו את אותה התעלות שהדהימה את העולם.

בגיל שלוש עשרה הייתי אלוף נוער בכל הדיסציפלינות וכבר התאמנתי על העצמאות של החושים החזותיים. עם כיסוי עיניים, עברתי ממכשיר למכשיר בזמן שמדדתי מרחקים עם החיישנים הפנימיים שלי; בינתיים, המוזיקה עשתה את שלה. בתקופה ההיא למדתי שהריצה לתפיסת מהירות בקפיצה על סוס ובתרגיל קרקע לא הייתה צריכה להיעשות על קצות האצבעות כפי שמלמדים בהתעמלות, אלא מכף הרגל קדימה תוך יצירת מעגל דמיוני עם הרגליים, והקטנת הקוטר שלו בהתאם למרחק מנקודת הקפיצה. והקפיצות עצמן היו צריכות לעקוב אחר רצף עקב-כף רגל-קצה אצבעות שיוצר את אותן תנועות ארוכות ומרחפות שנצפו קודם אצל רקדנים כמו ניז'ינסקי ושביקורת הבלט החשיבה בזמנו כ"מעופים בלתי אפשריים". אלה עדיין לא היו מעופים, אלא תנועות פשוטות שבהן היו מעורבים מהשרירים המרחיקים, הישרים והרחבים של הירך, ועד לרצועות הטבעתיות של שורש כף הרגל.

נקודה חשובה אחרת ששכללתי הייתה זו הקשורה לאיכות העמידות, שיפור היכולת לספק חמצן, לסלק פחמן דו-חמצני וחומצה לקטית, ולהגדיל את היעילות של איברים שונים שנדרשו כמו ריאות, לב, כבד וכליות. על בסיס עקרון הַמָּשָׁךְ והמרווח, עבדתי על העמידות הכללית האנאירובית, כפי שהבין אותה יאנוש הגדוש, ושהעניקה עמידות בחוב חמצן שימושי למאמצים פתאומיים ומהירות; שונה מהעמידות הממוקמת בקבוצת שרירים. אבל אחרי שצפיתי בהתנהגויות, שחקרתי אצל ספורטאים שונים, השתכנעתי שחוסר החמצון המוחי שנגרם מאימונים שכוונו בצורה לא טובה, הוביל אותם להפחתת כמה פונקציות. לכן התרכזתי בנשימה שאימנתי כך שלעולם לא תהיה מוחזקת אלא, תוך שאיפה דרך האף ונשיפה בין השיניים, תמיד תתפקד כמו מטוטלת שמלווה את תנועותיי. גם לא נתתי ללב לעבור את מה שקראתי "סף השבירה האירובי", אותו קבעתי ב-180 פעימות לדקה.

עם פרנויה לא תגיעו רחוק!

מעת לעת, הן הוועדה הלאומית לספורט והן המאסטר הגדול מישל, ביקשו ממני לתת כמה המלצות למתעמלי המדינה. הפעם נתבקשתי לעשות זאת עם הנבחרת שעמדה לצאת לבריסל להתחרות על הדירוג האזורי.

באולם המרכזי פתחתי בהסברים בפני הקבוצה שהסתדרה בחצי מעגל, מקשיבה ורושמת הערות. הרחבתי לגבי התפיסה הקלאסית שאליה היה צריך להיצמד כדי להשיג ניקוד טוב במה שהשופטים קראו "אלגנטיות". עבורם, אלגנטיות הייתה זהה לקצוות ישרים בכפות רגליים וידיים; חיבור ירכיים; ראש זקוף; כתפיים נמוכות; כניסות ויציאות מסומנות בבירור... אבל הוספתי שזה היה רק השריון של ההתעמלות; שכאשר היוונים המציאו את האולימפיאדות הם שמו את הנשמה בגוף. כתוצאה מכך, באולמות ההתעמלות הפילוסופים פיתחו את רעיונותיהם ושם גם קיבלו השראה ציירים ופסלים שלקחו כהתייחסות את הפלסטיות הגופנית. הגוף היה בשבילם משהו שצריך היה להפוך לאנושי ולא פשוט אובייקט טבעי, כמו במקרה של בעלי החיים. אבל די מהר הפסקתי את הנאום כשזיהיתי במאזינים את אותו חוסר סבלנות שהונע על ידי ראוותנות ויהירות. כל שיקול היה חסר תועלת אם לא עמד ביחס ישיר לאינטרסים המיידיים שלהם. כמובן, הם רצו להתבלט כיצורים יוצאי דופן.

כך, עמדתי מול דחלילים שהרגישו עצמם כעל-אדם. ידעתי היטב שבראשיהם העכורים התחיל לקנן החלום הבלתי אפשרי של האלופים, שלפיו אפשר לייצר נפילות איטיות יותר שמאפשרות להכניס בסדרה נתונה תרגילים מסובכים יותר ויותר. משהו דומה קרה לווירטואוזים מתחומים אחרים, כמו הודיני, שהתאמנו בקפדנות גוברת כדי לברוח מכליאה, מנסים לשבור גבולות פיזיים מסוימים. אצל אחרונים, המאבק היה נגד חוק אי-החדירות של הגופים, כפי שאצל הבחורים המוזרים שלנו היה נגד $g = 9.78\ \mathrm{m/s^2}$. בניסיון לדלל את תסמונת הפרנויה רציתי להניא אותם ממשהו שהיה בלתי ניתן למימוש, לפחות עבורם.

אז אמרתי להם: "מסות נעות בעת סיבוב נוטות להתרחק מהציר שלהן, כאשר הכוח הצנטריפוגלי פרופורציונלי לריבוע מהירות הסיבוב. בקו המשווה הכוח הצנטריפוגלי הוא 1/289 מעוצמת g, כאשר 289 מתאים לריבוע של 17. אם התנועה המעגלית מהירה פי 17 ממהירות סיבוב כדור הארץ, g מתאפס. מהירות הסיבוב היא 1,665 קמ"ש, לכן צריך לעבור את 28,305 קמ"ש כדי לברוח מכדור הארץ. עכשיו, ילדים טובים, כשאתם מסתובבים בסיבוב גדול במוט האופקי, איזו מהירות ממוצעת אתם משיגים? ובכן, בערך 60 קמ"ש. כולו ככוח צנטריפוגלי, מכיוון שהמוט כמעט ולא מפעיל פעולת כבידה. אם משקלך הוא 75 ק"ג,

במהירות 60 קמ"ש אתה מפעיל על המוט מתח השווה ל-300 ק"ג. כשאתה משתחרר בסלטה של בריחה אתה יכול להגיע הרבה יותר גבוה מגובה המוט, עושה שלושה סיבובים מכווצים ברול או שניים מתוחים. יש נקודה מתה כשאתה לא עולה ולא יורד... באיזה רגע זה קורה? באופן לוגי באמצע סדרת הסלטה המשולשת ברול או הכפולה בשטוח. ומה הגובה באותו רגע? כמובן שהמקסימלי, תמיד מעל המוט... ברגע הזה משקלך הוא אפס. אבל הכבידה גורמת לך לגעת בקרקע בפחות משנייה מכיוון שאתה בפחות מ-9 מטרים, 78 סנטימטרים גובה. טוב, כרובים יפים, איך תוכלו לעוף בתנאים העלובים האלה? מלכתחילה, היה צריך להיות מסוגל לתת 6 סיבובים ברול או 4 בשטוח וזה היה אפשרי אם המהירות הייתה גדלה ל-120 ק"מ/שעה, לכן המשקל היה עולה ל-600 ק"ג שהיית צריך להחזיק בשתי ידיך כדי לא להשתחרר לפני הזמן. גם אז, בהגעה ליותר מ-9 מטרים מעל הקרקע, היית נופל אחר כך כמו פסנתר. אם בסיבוב השני היית מכניס כמות גדולה של סיבובים, היה נוצר פירוק כוחות דומה לזה של ג'ירוסקופ שעם הכוח הצנטריפוגלי שלו יכול היה להשוות ל- g. אבל הם היו צריכים להיעשות במהירות כזו שהיית מאבד אפילו את הבגדים, בנוסף לשבירת עד העצם האחרונה שלך. כמובן שיש את גמישות המוט שיכלה לסייע לבריחה אבל, בכל מקרה, בפחות משנייה היית דורך על הקרקע. לבסוף, אף אחד לא ביצע יותר משתי לוחות עם בורג אחד של בריחה. לכן, לעולם לא תעברו שנייה אחת לפני הנפילה. כך שהחלומות שגדולי המתעמלים אובססיביים לגביהם צריכים להישמר לזמן שראשיכם ינוחו על הכרית. תוציאו מהראש אם כן את המיתוס של עבירת רגע הגבול של התלייה. זהו זה!"

הם הסתכלו עליי בשנאה. אותה שנאה שראיתי בעיני הפיזיקאים כשמשפשפים להם מול העיניים את מהירות הגבול של 299,792 קמ"ש. כולם יודעים שזה כך, וכך גם הם מסבירים את זה. אבל באיזו זכות מישהו בא להתעקש? בוודאי קול פנימי אומר להם שיום אחד הגבולות האלה יתנפצו לרסיסים. הפיזיקאים, בניגוד למתעמלים, לא מרשים לעצמם לשמוע את רצונותיהם, אלא אם בהיסח דעת הם מושיטים את ידם ובולעים את התפוח המבריק של ניוטון או את תפוחי השמיים של רומר (תלוי אם מדובר בכבידה, או במהירות האור).

רגע אחרי האנקדוטה, הוצאתי דינמומטר דיגיטלי שבניתי והנחתי את שני הקצוות שלו במשענות המרכזיות של המוט. אז ביקשתי שיתבוננו בזהירות בצג בעליית המשקל כפונקציה של המהירות. קפצתי למוט, עליתי לאנכי בזמן שדרשתי את הקריאה בקול רם, והתחלתי להסתובב בסיבוב גדול. המקהלה אישרה: "280... 290... 150... 90... 50..."

אז, שחררתי את הסלטה הכפולה הטיפוסית עם בורג ונחתתי נעוץ על קצות האצבעות על המזרן. מה שקרה היה שלפי מה שהראה המכשיר, ככל שהאצתי את הסיבוב המשקל התחיל לרדת... מה שהיה אבסורדי. מכיוון שאף אחד לא שאל כלום, היה ברור שחשבו על פגם בסימון הדינמומטר. כך שהם הסתפקו ברישום התיקון של התרגיל, ובכך הסתיימה ההצגה התיאורטית-מעשית.

הרטט המוזר הזה

במשך זמן רב הקדשתי את עצמי להפוך את הגוף שלי למעין דימוי קולי כך שבתנודה מבפנים, כל תא יפלוט את הרטט הזה תחילה למוט, אחר כך למותחנים, משם לרצפה, ולבסוף לקירות ולמסת האוויר של האולם. הייתה זו נשמתה של המוזיקה מתורגמת לביטוי היפה ביותר של האלגנטיות הגופנית. כמו גיטרה שרוטטת בהתרגשות למגע המיתר ומעבירה את קולה תוך יצירת תהודה עם חפצים אחרים ועם האוזן

האנושית, גופי יהיה המכשיר במקרה הזה. על הדרך, על ידי העברת הרטט לגופים מסביב, מקור הרטט יהיה מונע לאחור.

כך הגיע היום שבו האולימפיאדה הייתה אמורה להפוך לאירוע אמנותי. לא אספר מה קרה לאורך רוב היום שבו השגתי את הניקוד המקסימלי בכל מכשירי ההתעמלות. אספר את החלק הסופי שלטעמי היה הטוב ביותר.

מול שתיקת הקהל, ציפיית השופטים והמתעמלים, תשומת הלב של מיליוני צופי הטלוויזיה, צעדתי לאט אל המוט. דרכתי על פיסת שרף כדי שנעלי ההתעמלות שלי לא יחליקו על הרצפה ביציאה מהמזרן; שפשפתי את ידיי באבקת מגנזיום כדי לבטל כל הזעה אפשרית; סימנתי את צורת הכניסה מתחת למוט, ותוך שאיפה, נתליתי עליו. תוך שניות ספורות ביצעתי כמה תרגילים והגעתי לסוף הסדרה. במצב אנכי התחלתי את הסיבוב הגדול. ב-90 המעלות הראשונות של הסיבוב כבר הייתי מכוונן; ב-180 התחילו גלים מבפנים עד לכל מסת השרירים; ב-270 המוט התחיל לרטוט בעקבות הדימוי הפנימי שלי; ב-360 הגעתי שוב לאנכי והתפשט גל אל המותחנים ורצפת האולם. התחלתי את הסיבוב השני במהירות מופרזת תוך היפוך המנגנונים המנטליים שסימנו: "*.ילש ילגופירטנצה חוכה ידי לע לטבמ ינאש וז איה הבושחש הדיבכהו ילש ריצה אוה טומהש זוויכמ ,(l nis 88170500.0 + 75520199.0) 2ip = g בחורה וק לש סוניסה עוביר ל רשי סחיב ,עראה רודכ לש הרקמב ,בטוקל הוושמה וקמ הלדגש הצואתה תקתעה יתוא תניינעמ אל .2 - (1 + R/a) = g g'g-ש זאכמ ,2(a + R) : g : g' :: 2R ,דרוי לקשמהש זמב תוריהמה תא ריבגמ ינא ,גוסנ ילש יומידהש זמב פיוגה סע סדקתמ ינא תולעמ 90-ב*". כבר ב-180 מעלות הכנסתי את הסימפוניה שבחרתי לאותה הזדמנות, תוך התחשבות שתהיה קלה לזיהוי על ידי הקהל... "ויתור", חשבתי, "אבל טוב שכולנו נהנה". באותו רגע, בזמן שעשיתי את החישובים שלי כבר שמעתי במהירות את התנועה השלישית של הסימפוניה והגעתי לרביעית כשהשארתי מאחור את הבריטון וארבעת הקולות. המוט התנודד. המותחנים, הרצפה והקירות, התחילו להגביר את הפליטה. כך שהחלפתי את הקולות האנושיים בכלי נשיפה מנחושת אחרי הקלדרון הגדול של הפרטיטורה המנטלית. ובהעמדת הכל בפה מז'ור התפרצה הכוראלית של בטהובן עם צלילים זוהרים שבהם לא זוהו לא מקהלות ולא כלי נשיפה קונבנציונליים... כל הסביבה הוצפה במוזיקה; הקהל קפץ ממושביו כאילו נדחף על ידי קפיצים; הניירות של השופטים עפו באוויר וכמה מתעמלים נפלו על גבם כשישבניהם נחתו על מזרנים, רצפות עץ וכלי מגנזיום. עברתי פעם שנייה ב-360 מעלות בזמן שהתענגתי על האודה המגוחכת של שילר שבטהובן הלחין: "לכרוב ניתנה התבוננות באלוהות! לתולעת העלובה, ניתן התענוג!", ושבמקור היה מסודר בסדר אחר: "Wollust ward dem Wurm gegeben und der Cherub steht vor Gott!". הכרובים היפים התגלגלו על הרצפה כמו תולעים עלובות עם הישבן מאובק במגנזיום...

לבסוף ב-270 מעלות של הסיבוב השני שחררתי את הבריחה ומסתובב כסביבון בברגים מהירים עליתי בסלטה שטוחה וכך עוד שלוש פעמים עד שהגעתי לנקודה המתה ביותר מ-10 מטרים גובה מעל הקרקע. אז התחלתי לרדת כמו אותם טילים שנוחתים לאט על הירח. בחמש שניות ארוכות נחתתי על קצות האצבעות על המזרן וסיימתי את הסדרה. מנצל את המבוכה הכללית, חמקתי במהירות בזמן שמישהו צעק: "תורידו את המוזיקה! הפרעתם לסדרה יוצאת דופן עם הרמקולים בעוצמה גבוהה!... חסרי אחריוווות!".

עכשיו אני בחדר הזה מסיים לכתוב ביד ימין בזמן שאני מנסה לחדור את עץ השולחן עם האצבע המורה של יד שמאל. ואני שואל את עצמי: האם עליי לקבל את חוק אי-החדירות כי התפיסה מראה לי שגוף אחד לא יכול להיות במקום שתפוס על ידי גוף אחר?

הציידת

הרדיו-טלסקופ של הר טְלָפַן

מנהלת המצפה, שׁוֹקוֹ סטירו, סיימה את עבודת היום. באותו רגע השעון רטט בעדינות. השעה הייתה 9:00 בערב. היא החליפה את בגדי העבודה שלה ונזכרה שפֶּדְרוֹ צריך להגיע. כבר שנתיים שהיא חזרה על טקס ימי שלישי: לאחר סיום כיוון הרדיו-טלסקופ, היא פשטה את סרבל העבודה כאילו השילה עור צהוב זוהר; סידרה את שערותיה והשוותה את תווי פניה האסיאתיים עם אלה שבתמונה שהציבה בדיוק בפינת המראה, נדהמת בכל פעם מחדש מאותם פנים אצטקיים הדומים לשלה. דמותה של הציידת, כפי שקראו לה הארכיאולוגים, נחקקה באבן קשה לפני שבע מאות שנה. הדמות, בפרופיל צד, החזיקה בידה חפץ מלבני שממנו יצא מוט דק מאוד שהחוקרים זיהו כחנית ציד. מעבר לכך, איש לא נתן הסבר מספק לגבי הלבוש המוזר או כיסוי הראש שיכול היה להיות נוצות אצטקיות עתיקות, אבל שלעין בלתי מקצועית נראה כמו תנועה פשוטה של שיער מתנפנף ברוח. באתר הארכיאולוגי היא הכירה את פדרו, שכאשר העניק לה תמונה של הציידת, לחש באיטיות: "עכשיו אני יודע מי את", ומשפט זה הניע מערכת יחסים מרגשת.

שוקו התכוננה לרדת שוב אל העיירה בחברתו. עוד רגע היא תשמע את רחש גלגלי המכונית על החצץ, מתפתלים במעלה השיפוע האחרון שמסתיים ברחבת המצפה. פדרו יגיע עד לכניסה וצוות השמירה יזהה אותו במצלמות במעגל הסגור; הם ישוחחו בקצרה ותוך זמן קצר הם יהיו יחד שם למטה, בלב לילה חמים ומעוטר בכוכבים.

אבל הפעם טקס ימי שלישי השתבש. פדרו, מבלי להופיע בצג, עלה עד לכיפה. דלתות המתכת נפתחו והוא נכנס במהירות.

— שוקו, את חייבת לתקן את זה. אם נשלח את זה לעיר, ייקח להם כמה ימים עד שיתקנו. יש לך כאן את כל הכלים שבעולם ואת יודעת איך לעשות את זה. בלי הַשְׁלָט רחוק אנחנו צריכים לפתוח ולסגור ידנית את שער האתר.

— ברור שכן – היא ענתה — ברור.

שוקו החלישה את קול המוניטורים, לקחה את השלט והביאה אותו לשולחן העבודה. באופן אינסטינקטיבי תפסה את הסרבל הצהוב ובשנייה אחת הייתה לבושה בו; שחררה את שערותיה והתחילה לתפעל את המכשירים.

— קצר חשמלי הוציא אותו מכלל פעולה — מלמלה בלחש.

בסריקת האוסצילוסקופ ראתה את הפגם. בזמן שהחליפה את הטרנזיסטור הפגום, הפנטזיה על פדרו שטה בין שפתיים ונשימות כבדות, בין עור ועומק לוהט של גופים נפגשים...

— אנחנו צריכים לכוון מחדש את תדר השידור כדי שיפעל ב-4 מטרים, 4 סנטימטרים, 5 מילימטרים.

היא עבדה בקפדנות של מהנדסת תקשורת מבריקה שחברתה ביפן הרחוקה העריכה כל כך.

— תאר לעצמך, אפילו לא מעגל משולב אחד. הצעצוע הפרימיטיבי הזה על טרנזיסטורים פועל במרחק של כמה צעדים, בעוד שברדיו-טלסקופים אנחנו מקבלים אותות שנשלחו לפני אלפי שנות אור... 4 מטרים, 4 סנטימטרים, 5 מילימטרים, קצת יותר מ-168 מגה-הרץ. זה מוכן!

תוך כדי מתיחת האנטנה של השלט, היא לחצה על כפתור המגע. מיד, אורות המעבדה הבהבו; נשמעה חבטה עמומה במנועי הכיפה והאנטנות הפרבוליות של הרדיו-טלסקופ החלו להסתובב בחיפוש אחר מסר רחוק שהגיע עד לכאן מהכוכבים. בזמן שהתאורה הכללית עומעמה, הצגים התיזו ניצוצות. אולי בגלל האפקטים המנוגדים האלה, לפדרו הייתה תחושה שהוא מאבד את שוקו דרך מנהרה סטרובוסקופית; היא התרחקה עם השלט בידה, נדחפת על ידי רוח חשמלית כחולה. אבל מיד עשרים הצגים התאוששו ביחד כדי להראות את הפרופיל של הציידת.

מיד, הכיפה הוצפה בהמון אנשים שתחילה עמדו המומים מול המסכים. לאחר מכן הצוות ניסה להפעיל את בקרת הרדיו-טלסקופ אך נפילת החשמל תקעה אותו. הטלפונים צלצלו וממצפים שונים טענו כי השידור עם הדמות האנושית יצא משם, מהרדיו-טלסקופ של הר טלפן. למעשה, נקודות תצפית שונות המפוזרות במקומות שונים בעולם היו מחוברות כך שבכל מקום התקבלו בו-זמנית התמונות שזוהו על ידי שאר חברי הרשת. כך שלמרות נפילת המתח, הר טלפן המשיך לשדר לעמיתיו. הקושי היה לקבוע מאיזו נקודה התקבלה תמונת הציידת. שמונה דקות לאחר תחילת ההפרעה, רמת זרם החשמל התייצבה ועם החזרה לשגרה נעלמה הדמות. קווי הכוכבים של הרדיו-טלסקופים השונים התמקדו מחדש בעשרים הצגים.

שוקו פשטה את הסרבל. במהירות ירדה לרחבה, עם פדרו בעקבותיה. המכונית התניעה בזמן שהיא אוחזת בעצבנות את השלט רחוק ואת התמונה שחילצה מהכיפה. בלב לילה חמים ומעוטר בכוכבים, הרכב החל לרדת לעבר האורות הרחוקים של העיירה.

הזיכרון השברירי

רק כשנכנסו לבית הגדול החלו בשיחה.

— ראיתי רצף של הבזקי אור, דומים לאלה שמייצרים הסטרובוסקופים במועדוני לילה; שם הרוקדים נראים כאילו הם זזים ב'קפיצות'. במקרה הזה, זו הייתה הצללית שלך שנראתה מתרחקת במהירות לקצב ההבזקים הכחולים.

— על מה אתה מדבר, פדרו? אתה מדבר על תדירות של בערך 16 מחזורים לשנייה. הבהוב כזה לא יכול היה לצאת מהצגים.

— אולי, העובדה היא שבו-זמנית הייתה לי תחושה שאני נדחף בכיוון ההפוך על ידי מעין רוח בזמן שהרחתי ריח חזק של אוזון.

— אתה לא מתאר באופן מדוקדק, אני לא יכולה להבין אותך! — צעקה שוקו על סף היסטריה.

פדרו חיבק אותה בעדינות ובאיטיות רבה הסביר:

— את נעת בכיוון ההפוך ממני דרך מנהרה ארוכה. זה לא נמשך יותר משתיים או שלוש שניות, אבל כשחזרת וראיתי אותך עם השלט ביד, אישרתי שאת הציידת. עכשיו זה כבר לא משפט כמו בהתחלה...

במשך שנתיים לא דיברנו על מה שהיום התפוצץ לנו בפנים — היא התייפחה אבל התאוששה מיד, קוטעת את פדרו.

— בוא נחזור להתחלה. אני יודעת שמשהו קרה, אבל אין לי נקודות התייחסות לקבוע כמה זמן עבר. בוודאי חוויתי תופעה דומה לשינה שמתעוררים ממנה בלי לזכור כלום. בשבילי הייתה השהיה של הזמן, בשבילך עברו כמה שניות של חוויות ללא הפרעה. אחר כך התמונה קפאה במשך שמונה דקות.

פדרו הציע לכתוב הכל כדי לבחון את זה למחרת וכך נעשה. אחרי זמן מה, מותשים, נפלו למיטה כשהם נושאים איתם תערובת של בלבול ושיממון. זמן קצר לאחר מכן, הוא ישן עמוקות.

שוקו התפתלה בתרדמה מנוגדת. בפסגת הר טלפן לא היה המצפה אלא שלפניה עמד גבר מרשים לבוש בסגנון אצטקי. הוא, כמו פַּסָל זוהר, העביר באופן מידי את תווי פניה לגוש אבן. הלבוש, השלט רחוק והשיער ברוח הונצחו בסלע, אבל שם התמונה זזה כאילו הייתה חיה. הוא הסביר ללא מילים משהו הקשור לאיזון כדור הארץ שהיה צריך לשקם באמצעות מכשיר שהוא ישאיר במקום מסוים במשך מאות שנים. היא, שלא מרצונה, תביא להאצת התהליך הזה תוך סיכון כל המשימה. היה צורך להפוך חלק מהאנרגיה העודפת על ידי כיווצה עד להפיכתה לחומר. תהליך זה יחזיר את האנרגיה לנקודת העבודה המקורית ואותו גורל יחול על כל מה שקשור לרגע התאונה. זו הייתה דרך לסדר מחדש את הדברים מבלי לגרום לשרשרת אירועים שתשפיע על מערכות רחבות יותר. שוקו חשבה שהבינה שגם הזיכרון שלה מהזמן העמוק יישאר כבול מאות שנים לפני הולדתה שלה בגלל אירוע שתיצור בעתיד. אבל היצור הקורן פתח את ידיו לרווחה והיא נזרקה שוב לעולמה.

הם קפצו יחד מהמיטה בזמן שהרצפה התנודדה והרהיטים חרקו. זו הייתה רעידת אדמה. הם הגיעו לחצר הרחבה כמעט בסוף תנועת האדמה. השחר עלה ורוח קלה נשבה לכיוון טלפן.

לוח השנה האצטקי

בסביבות שנת 1300, אזור טלפן היה נקודה חשובה באימפריה האצטקית. שם נשמר הספר המצויר שסיפר את סיפור המסע הארוך דרך החשכה, של אלה שהגיעו ויצרו את העם המקורי. בהר באזור ירד האל קֶצַלְקוֹאַטְל וממנו נסע לחלקים שונים של הארץ. שם הוא גם לימד למשך זמן מה את כל-מה-שיש. אבל בוקר אחד, הגיעו לחפש אותו אלים אחרים רכובים על נחש נוצות ענק. לפני שעזב איתם, השאיר כמתנה את כלי הטיס המעופף שבו ירד, אך הסתיר אותו במקום שרק מעטים מהחכמים הכירו. צאצאיהם של אלה יֵדְעוּ מה לעשות בבוא הזמן המתאים, כי הוראותיו נחרטו בדיסק אבן. אך אם מישהו יעשה טעות, כלי הטיס יעוף בחזרה למפגש עם אדונו. כך, קצלקואטל והאלים התרחקו מבני התמותה כשהם עפים לעבר כוכב השחר. מאה שנים מאוחר יותר, מוֹקְטֶזוּמָה השני הגיע לטלפן וכינס את החכמים כדי שיגלו את סודו של קצלקואטל מכיוון שהסיפור המטריד הזה התפשט בכל האימפריה. אז, הנתינים הערמומיים הסבירו שהייתה הגזמה לגבי משמעות דיסק האבן. למעשה היה זה לוח שנה שהיה שימושי הן לניבוי מחזורים אסטרונומיים והן לקביעת הזמנים המתאימים לזריעה וקציר. בהסכמת הקיסר, טלפן אושרה כנקודת התצפית הטובה ביותר של הגורלות והכוכבים. בכל מקרה, האזור ננטש מאוחר יותר בעקבות הגעת האדם הלבן.

אבל האמת האקלימית והגיאוגרפית, שעוותה על ידי האגדה, שוחזרה מאות שנים מאוחר יותר כאשר הותקן בהר באזור, הידוע כ"הר טלפן", אחד מהרדיו-טלסקופים של הרשת העולמית. מעבר לכך, האזור הוכרז כבעל עניין היסטורי ובמיוחד האתר הארכיאולוגי שנמצא בסביבות המצפה. כך, דרכם של הצוותים משני המתקנים נפגשו והתכנסו בעיירה מנומנמת, מספרים סיפורים על כוכבים וממלכות אגדיות. לכן גם לא היה מוזר שראש הארכיאולוגים ותיירת יפנית ייפגשו באתר כשעבדו במרחק כה קצר, ושהיא היא תרצה להכיר את ההיסטוריה של המקום.

סלע וזמן

ביציאה מהבית הגדול הם פנו לכיוון ההרים. תחילה הם הגיעו לאתר. היה מוקדם וצוותי העבודה עדיין לא הגיעו אבל השומרים יצאו לקבל את פניהם עם נימה של דאגה בקולם.

— דון פדריטו, אתמול בלילה הייתה רעידת אדמה חזקה מאוד שאחריה באה רוח שכמעט העיפה אותנו. לא רצינו להיכנס לחדרים אבל יכול להיות שמשהו נפל שם בפנים.

— אל תדאג חואן, נלך לבדוק.

בצד התנשאה פירמידה מדורגת עם קצה קטום. הם עלו במדרגות ובמרפסת נעמדו מול השער שהגן על הכניסה. פדרו מתח את האנטנה של השלט וכשלחץ על הכפתור, המנוע ציית והניע את לוח המתכת הכבד. הוא טפח טפיחה עדינה על גבה של שוקו: "כל הכבוד לך!"

בכניסה לחדר פדרו הדליק את האורות. כני ציור, שולחנות עבודה, ארונות ומדפים עמוסים בחומר ארכיאולוגי גדשו את המקום. בפינה מעט מוארת, לוח אבן הציג בגודל טבעי את הציידת. הנכנסים עמדו במקומם לרגע, מתבוננים בדמות. בקול שקט מאוד, שוקו שאלה על המקום שבו היא נמצאה. פדרו ענה שהיא נמצאה בהר טלפן כאשר חפרו את החפירות להנחת היסודות של המצפה. האבן הורדה לאחר מכן לאתר והועלתה שוב למקום הנוכחי.

רעידת אדמה חדשה חנקה את קולו של פדרו. רעש כלי החרס המתנגשים, חריקת הקירות המרוצפים ורטט השער המתכתי התמזגו עם תנודת המנורות התלויות על כבלים ארוכים. באותו רגע, בין שיתוק לבריחה, הם ראו איך דמות הציידת זזה כאילו מתמתחת ביקיצה בזמן שזוהר עדין שטף את כל הלוח. אחר כך נדמה היה שהתבליט איבד משהו מחדותו המושלמת, כאילו פתאום החלה פעולת הזמן. שוקו הרגישה שמשהו עמוק מתחיל לפעול בזיכרונה.

בינתיים, צוות העובדים הגיע במהומה לאתר. זמן מה לאחר מכן, כבר בבסיס הפירמידה, פדרו נתן הוראות לחזק את ההגנה על החומרים מפני רעידת אדמה אפשרית.

הם עזבו את האתר ופנו לכיוון ההר. בדרך הם ראו שהרוח מתגברת בעוצמתה ומגיעה לטלפן מכל הכיוונים. תוך זמן קצר הגיעו לרחבת המצפה. שוקו ירדה במהירות ופדרו נשאר ברכב, ממתין בסבלנות. לבסוף היא יצאה מהמצפה, נכנסה למכונית, נאנחה, ובהישענה על המושב התחילה לספר שהדברים מסתבכים ללא הרף, שעכשיו אחרי כל רעידת אדמה קטנה המעגלים מועמסים יתר על המידה; שהרוח לא פוסקת מאז הלילה הקודם ויוצרת ענן אבק מרחף שמייצר קווי רדיו-כוכבים מזויפים. היא עצמה נאלצה

להחליף שני מייצבי מתח ועליה לחזור לעיירה כדי לבקש חלפים. היא לא רצתה לטוס במסוק כך שתיסע במכוניתה או בטנדר של המתחם. הם התנשקו, מבטיחים להיפגש שוב באותו לילה בבית הגדול.

האשמה היא של סִיֶּירָה מָאדְרֶה

"דו"ח ועדת החקירה של התקרית המכונה 'שידור חוזר באמצעות הד'. אחראים לתצפית השדה, ד"ר מ. פרי ופרופ' א. גורט."

"בשעה 21:12 של ה-15 במרץ 1990, המתחם האסטרונומי של הר טלפן הפסיק לשדר אותות רדיו-אסטרונומיים. ברשת, שבאותה שעה חיברה את תחנות קוסטה ריקה, סידני, סינינג ואוסקה, זוהה שידור וידאו שהגיע מהמצפה המושפע. במשך 8 דקות, נצפתה דמות אנושית קבועה במקום הבזקי הכוכבים הרגילים. בחקירה שנפתחה הטכנאים דיווחו שמערכת המעקב האוטומטית התמקדה בטעות ב-NGC-132, וקיבלה אותות ממקור רדיו הממוקם במרחק 352 שנות אור. ד"ר שוקו סטירו הצהירה ש-17 חברי הצוות שבאחריותה הסכימו שהייתה נפילת מתח במשך שמונה דקות, והמערכת התייצבה מיד לאחר מכן. בהתאם לאמור לעיל הר טלפן היה אמור להישאר מושתק בכל הרשת. עם זאת, שידור תמונת וידאו מאותה נקודה גורם לנו לשקול את האפשרות שהד טלוויזיוני מסחרי הפריע לטלפן והחליף את אות מקור הכוכבים בשידור שלו עצמו. תופעות מסוג זה נרשמו בעבר ומיוחסות להחזרי טלוויזיה ברכס סיירה מאדרה דל סור.

בהיעדר אלמנטים נוספים, אנו מברכים אתכם בכבוד רב.

מ. פרי וא. גורט.

מקסיקו סיטי, 20 במרץ 1990."

חמישה ימים חלפו מאז התופעה במצפה. רעידות האדמה נמשכו בתדירות ובעוצמה גבוהות יותר. בהתחלה הסיסמולוגים של מקסיקו סיטי ייחסו את התופעה לסיירה מאדרה המוכרת. היה ידוע העתק שדרכו החליקו מעת לעת לוחות טקטוניים שיצרו אסונות בקנה מידה גדול. אבל אז הדברים השתנו. אזור נרחב של טלפן היה מוקף בחיישני רעידות וסיסמוגרפים. הצבא יצר מעגל כדי למנוע מסקרנים שהגיעו מכל עבר להתקרב למקומות מסוכנים. כעת כבר הייתה ודאות שנרשמת פעילות געשית תת-קרקעית משמעותית ושאם הדברים ימשיכו כך, תהיה התפרצות. הגרפים הראו עקומה שתהפוך לאקספוננציאלית בתוך זמן קצר. תחילה רעידות האדמה חזרו על עצמן כל שתים-עשרה שעות, אחר כך כל שמונה וכך הלאה. המצפה והאתר פונו ובמשקפות נראו רק אנשי טלוויזיה חמקמקים שלקחו סיכונים גדולים מדי.

לקראת השקיעה, שוקו ופדרו הציגו את תעודותיהם ולאחר הרבה עיקופים הורשו לעבור את המחסום כדי להתקרב להרים. במרחק כמה קילומטרים מטלפן הם ירדו מהדרך וחנו בערוץ נחל יבש בחיפוש אחר מחסה מהרוח שלעתים הפכה לסוערת.

חזרה לשמיים

לקראת חצות הרוח וגלי רעש האדמה פסקו. פדרו ניסה להתניע את מנוע המכונית, ללא הצלחה. הלילה החמים והיפה דחף אותם לעלות לעבר הדרך. אור הירח והכוכבים הספיק כדי לראות מבלי למעוד. ואז הם

נעצרו בפתאומיות. כבלי המתח הגבוה, שהובילו חשמל לאזור, זמזמו בכבדות בזמן שפלטו זוהר כחלחל לאורך כל מסלולם. ומולם, הר טלפן הראה את צלליתו שטוף בהבזקים זוהרים. אילו היו בצפון העולם, היה אפשר להיות בטוחים שהזוהר הצפוני, בנפילה אנכית, רוקד ומשנה צבעים ללא הרף.

בזהירות הם התיישבו על כמה אבנים להתבונן במחזה ובמהרה הבחינו שאורות העיירה מהבהבים בקצב ההבזקים של טלפן. כשההר הגביר את בהירותו, העיירה נותרה סופית בחושך.

הם שבו לבחון את רעיונותיהם המבולבלים. שלט הרדיו יצר הרמוניה שהפעילה את מנועי הרדיו-טלסקופ אשר, בסריקת מקורות רדיו, נעצר בדיוק מול NGC-132 במרחק של 352 שנות אור, וקלט תמונות שנוצרו לפני 704 שנים, באותו מקום בדיוק. מה שקרה זה שהנקודה נכנסה לתהודה עם עצמה עד שסיבוב כדור הארץ הסיט את תחום הקליטה של הרדיו-טלסקופ, שמונה דקות מאוחר יותר. אבל לשם כך היה הכרחי שאכן יהיו שם לפני 704 שנים. הדבר האחרון היה בלתי ייאמן. אבל גם, יכול היה לקרות שהשלט הפעיל מגבר אנרגיה ענק שנמצא במצפה או בקרבתו. במקרה זה, הוא יכול היה להגביר את המיקרו-וולטים הבודדים של גלי המוח בתדירות של 16 מחזורים לשנייה בהתאם לאפקטים הסטרובוסקופיים שנצפו. כלומר, למגבר הייתה יכולת להקרין את הדימויים שאיתם עבדה באותו רגע מערכת עצבים קרובה, למשל זו של מי שחשב על תמונת הציידת. דימויים מוגברים כאלה יכלו להפריע לרדיו-טלסקופ. אנחנו יודעים שמגבר כזה הופעל תוך ביצוע ספיגה יונית שבסופו של דבר הזיז שכבות אוויר בצורת משבי רוח. מעבר לכך, ההפרעה החשמלית שגרמה הספיגה שלו שברה את ההתנגדות החשמלית בין לוחות גיאולוגיים וחשפה אותם למוליכות גבוהה יותר וגרמה לתזוזות ביניהם; מכאן רעידות האדמה. וכך, המגבר הופעל, אם כי מאידך בלתי אפשרי שהוא יהיה קיים. הקפיצה לעבר גם היא בלתי אפשרית, ובנוסף, בלתי ניתנת לדמיון כהשערה. הכל מסתכם בסתירה מההתחלה ועד הסוף.

טלפן הגביר את הבהירות שלו ככל שהתקרב השחר, וכשכוכב נוגה הופיע באופק התחילה להישמע שאגה שהלכה וגברה עד שהפכה לבלתי נסבלת. מגדלי המתח הגבוה התנדנדו ורבים נעקרו מבסיסיהם. פדרו ושוקו נצמדו לקרקע בזמן שהתחילו להרגיש רעידת אדמה חזקה. טלפן שחרר ברקים חזקים יותר ויותר עד שלפתע, פסגתו עפה כאילו הופצצה... המצפה נעלם ובמהרה ההר נסדק כמו קליפת ביצה. רסיסים ענקיים נפלו סביבו ואז השתרר שקט.

מסה מתכתית ענקית החלה לעלות לאט מתוך מה שהיה ההר. זוהרת בלהבות בצבע משתנה עלתה גבוה יותר ויותר עד שהופיעה כדיסק ענק. אז החלה לנוע לכיוון הצופים המבוהלים. במשך זמן מה היא נעצרה מעליהם והם ראו בחללית את הסמל של קצלקואטל. לבסוף, הדיסק נסק בפתאומיות והתרחק לכיוון כוכב השחר. באותו רגע, הזיכרון העמוק של שוקו השתחרר והיא הבינה שהציידת השתחררה לתמיד מכלאה באבן.

יומו של האריה המכונף

לדני.

חומרה ותוכנות של מציאות וירטואלית נמכרו היטב. מבין הקונים, יצאו נשכרים ביותר תלמידי ההיסטוריה ומדעי הטבע. אך הביקוש גבר גם מצד קהל רחב שהעדיף מנת בידור וירטואלית על פני טיולים ארוכים בין פירמידות מצריות או בחי והצומח של האמזונס. ניתן היה לערוך מסעות יחיד, בחבורה או בליווי מדריך; ועם זאת, רבים העדיפו להפעיל בעצמם בורר אפשרויות המופיע בהינף-אצבע. קטלוג האפשרויות היה עצום, החל בעיבודים לסרטים ישנים שבהם הגיבורים היו המשתמשים עצמם, ועד להסבה של משחקי וידאו שאפשרו להילחם בחלל או לנהל פרשיות אהבים עם הסמלים המגולמים של התקופה. החוויה הייתה כהשתתפות בקומיקס מלא בגירויים כה מציאותיים, עד שנפוצו מקרים של אוטם שריר הלב כאשר חובבי אימה מסוימים השתמשו בתוכניות שלא הומלצו על ידי "הוועדה להגנת מערכת-העצבים החלשה".
המחשבים אפשרו את התוכניות האבסורדיות ביותר וכך הופיעו האקרים אשר בהחדרת וירוסים וירטואליים עוררו פיצולי אישיות ותאונות פסיכוסומטיות. היה זה כה פשוט לחבוש קסדה וכפפות, להפעיל את המחשב ולבחור תוכנית, עד שילדים עשו זאת מדי יום בשעות שהוקדשו למסע במרחב הווירטואלי.

מחלקה של הוועדה להגנת מערכת העצבים החלשה

במדור כולם השתמשו בשמות קוד. היה זה נוהג סטרילי. אַלְפָּא ארגנה את תוכניות העבודה ופיקחה על הפרויקט, בתיאום הפעילויות של חברי הצוות שהלך והתגבש במהלך השנים. היא גויסה מהאלפים בזכות דרכה המיוחדת לאמן גולשי סקי מיומנים. בעוד מדריכים אחרים הקפידו על מאמץ פיזי מתמשך, היא קיבצה את חניכיה בחדר שבו הקרינה שוב ושוב את דימויי ה"סלאלום הענק" או "הזינוק הלבן הגדול". לאחר שהציגה את הזירה ואת הנתיב של התחרות, הותירה הכול בחשכה וביקשה מן המשתתפים לדמיין שוב ושוב כל תנועה וכל מעבר בשלג. לעיתים ליוותה תרגול זה במוזיקה רכה אשר לאחר מכן, בשעות השינה, הציפה את הביתן. כך קרה שאחדים מחניכיה, מבלי שיצאו למסלולים בטרם התחרות, נעו באותו יום כאילו חיו במקום מאז ומעולם.

טָנָטוֹר השלישי שמע על אַלְפָּא דרך הערה שהופיעה בסרטון מקצועי לענפי ספורט חורף. כשהוא מסוקרן מן המקרה, שם פעמיו אל זִילְס מָארִיָה ושם יצר עמה קשר.

החבר האחרון שהצטרף היה "סָגִידוֹר" (העוקב), האחראי על כוח אדם בתחום טכנולוגיה מתקדמת. הוא, יחד עם "אוּרוֹן" (החמוס) ו"פָּארוֹ" (המגדלור), יצרו קבוצה שניתן היה לחבר אותה רק בזכות טיפולה של חַלִינָה המופלאה, שניחנה בכישרון מיוחד ליצירת סביבות אנושיות רכות. טָנָטוֹר השלישי, כמומחה לתקשורת, היה העצב המרכזי של פעילויות שאַלְפָּא הגדירה עבור כל מקרה ומקרה, בהציבה בראש סדר העדיפויות את העמידה ביעדים ובלוחות הזמנים. הצוות עוצב כמדור ב"וועדה להגנת מערכת העצבים החלשה" והקבוצה יכלה לפעול ללא זעזועים בזכות העובדה שטָנָטוֹר עצמו היה המנהל של אותו מוסד.

הפרויקט

בסוף המאה העשרים, מדענים אחדים ובראשם פקיד אלמוני באונסק"ו, הגיעו למסקנה כי בתוך עשורים ספורים 85% מאוכלוסיית העולם תהיה אנאלפביתית תפקודית. הם חישבו כי הבערות הראשונית תמוגר תוך זמן קצר, בעוד המוני אדם יזנחו בהדרגה את הספרים, כתבי העת והעיתונים לטובת הטלוויזיה, הווידאו, המחשבים וההקרנות ההולוגרפיות. כשלעצמו הדבר לא היווה מכשול גדול, שכן המידע ימשיך לזרום בכמות גדולה מאי פעם ובמהירות גוברת. אך ריבוי *הנתונים הלא-מובנים* רק יפגע בפרטים המבודדים אלא ישפיע על דפוסי המערכת החברתית כולה. מנקודת מבט של ההתמחות, הפרספקטיבות היו מעניינות שכן העבודה הפכה יותר אנליטית וצעד אחר צעד על פי הדגם המחשבי. ועם זאת, *חוסר היכולת לכונן הקשרים גלובליים קוהרנטיים* תיתן את אותותיה.

באותן תקופות, חוסר האמון בסינתזות של המחשבה היה כה מתקדם עד שכל שיחה על נושאים גלובליים, שנמשכה מעבר לשלוש דקות, תויגה בזלזול כ"אידאולוגית". למעשה כל ניסיון להגיע לתובנות גלובליות הסתיים בעוגמת נפש. ניתן היה להתמיד בקשב רק בנושאים ספציפיים והן במוסדות החינוך והן בעבודה היומיומית חוזק הרגל זה. ההיסטוריונים חקרו את הסגסוגות המתכתיות של טבעות אֶטרוּרִיָה כדי להסביר את תפקוד אותה חברה, ופעילותם של אנתרופולוגים, פסיכולוגים ופילוסופים צומצמה להזנת מחשבים בניתוח דקדוקי. כה חזקה הייתה החיצוניות והפורמליזם הנקודתי של המחשבה והרגש, שכל אזרח חי כשהוא רוקם תוכניות כיצד להיות אינדיבידואלי ומקורי בפרטי לבוש כלשהם. כל עוד הרפואה והפנאי התקדמו, כל השאר היה מְשָׁנִי; משני כגורלם של אותם עמים וקהילות שהתנוונו בשל חוסר הסתגלות לסדר העולמי החדש, משני כחיי הדורות החדשים שהקיזו את דמם בתחרות נבזית בניסיון להגשים אשליה קצרת המועד. יתרה מכך, מזה עשורים הועקרה היכולת לנסח תיאוריות מדעיות כלליות והכול הצטמצם ליישום טכנולוגיות אשר בדהרה צפופה רצו לכל עבר.

כאשר אלה הם פני הדברים, פקיד אונסק"ו הגיש דו"ח וביקש סיוע לחקר אותה פתולוגיה חברתית ומגמותיה לטווח הבינוני. מיד הוקצה לו תקציב נכבד למחקר, אולי משום שאלו שהחליטו על כך סברו כי המשימה תשרת את שכלול טכניקות להתייעלות. בזכות אותה אי-הבנה ניתן היה לעבוד במשך שנים ללא הפרעה. לבסוף כּוּנְנָה הוועדה כגוף פארא-תרבותי המוסמך להפיץ המלצות למדינות אשר דרך האומות המאוחדות תמכו באונסק"ו.

עשורים לאחר מכן, עם היעלמות אונסק"ו, הוועדה הוסיפה לפעול מבלי שנודע בבירור מי תומך בה. מכל מקום, היא אופיינה כמוסד לתועלת הציבור הנתמך עולמית על ידי יחידים בעלי רצון טוב. הוועדה הפיקה דוחות שנתיים שאיש לא שקל ברצינות, אך מעבר לפעילויות אלו כיוונה את מחקריה לעבר פיתוח דגם של התנהגות אנושית הפטור מן הקשיים שנראו כמתגברים מדי יום. באותה עת הוועדה הסכימה כי סוג של חינוך ומידע לא-מובנה כבר חסם אזורים מוחיים מסוימים בייצרו את הסימפטומים הראשונים של מגפה נפשית שתהיה בלתי ניתנת לשליטה. "הפרויקט", כפי שכינוהו יוזמיו, היה אמור לשקול את האפשרות לייצר "נוגדן" המסוגל לשחרר את החסם בפעילות המנטלית. אך באותו זמן טרם היה ידוע האם יש לפתח הליכי אימון פיזיולוגיים, האם יש צורך בסינתזה של חומרים כימיים מועילים, או האם יש להתמקד בעיצוב מכשירים אלקטרוניים שיאפשרו להשיג את המטרה. האמת הייתה כי אט אט נתווספו מיליוני יצורים חסומים אל תוך הפעילות הקולקטיבית. יצורים אלו, יותר ויותר מתמחים בתחומם ומאידך, פחות ופחות

מסוגלים להרהר על עצם חייהם, יביאו בסופו של דבר לפירוק החברה כולה אשר כבר עתה, ללא כל מטרה, תתבוסס בהתאבדות, בנוירוזה ובפסימיות גוברת.

אותו פקיד אלמוני, בטרם מותו, נטל לעצמו את השם טָנָטוֹר הראשון, והותיר את הפרויקט בידי עוזריו הקרובים.

החומר של הקוסמוס

כאשר פני כדור הארץ החלו להתקרר, הגיע חלוץ ובחר את דגם התהליך שיהיה בר קיימא, קרי, שיוכל לכלכל את עצמו. דבר לא היה בעיניו בעל עניין רב יותר מאשר לתכנן מטריצה בעלת N אפשרויות פרוגרסיביות ומסתעפות. או אז, הוא יצר את תנאי החיים. עם הזמן הקווים הצהבהבים של האטמוספירה הקדמונית נטו לעבר הכחול והמגנים המגוננים החלו לפעול בתוך טווחים סבירים.

מאוחר יותר צפה המבקר בהתנהגויות המינים השונים. אחדים התקדמו לעבר היבשות ולא ללא חשש הסתגלו אליהן, בעוד אחרים נסוגו שוב אל הימים. יצורי כלאיים רבים של סביבות שונות נכחדו או המשיכו בהתמרתם הפתוחה. כל מקריות כובדה עד שלבסוף הזדקפה בריה בעלת ממדים חייתיים בינוניים המסוגלת להיות לחלוטין לומדת, מוכשרת בהעברת מידע ובאגירת זיכרון מחוץ לסביבתה המיידית.

מפלצת חדשה זו התפתחה לפי אחד הדגמים האבולוציוניים המתאימים לכוכב הלכת הכחול: זוג זרועות, זוג עיניים, מוח המחולק לשתי אונות. הכול בה היה באופן בסיסי כמעט סימטרי, כגון המחשבות, הרגשות והמעשים שנותרו מקודדים בבסיס המערכת הכימית והעצבית שלה. עוד יידרש זמן מה עד להרחבת אופק הזְמַנִיוּת שלה וליצירת שכבות הרישום של המרחב הפנימי שלה. במצב שבו נמצאה, בקושי יכלה לדחות תגובות או לזהות הבדלים בין התפיסה, החלימה וההזיה. הקשב שלה תעה וכמובן היא לא הרהרה על מעשיה שלה שכן לא יכלה לתפוס את הטבע האינטימי של האובייקטים שעמם התקשרה. פעולתה שלה נתפסה ביחס לאובייקטים המרוחקים במגע, וכל עוד הוסיפה לראות עצמה כהשתקפות פשוטה של העולם החיצון לא יכלה לפלס דרך לכוונתה העמוקה המסוגלת לשנות את תודעתה שלה. בלכידה ומנוסה עיצבה את רגשותיה הראשונים שהתבטאו במשיכה ודחייה, תוך שינוי איטי מאוד של אותה דו-קוטביות מגושמת וסימטרית שכבר שורטטה במינים הקדומים. לעת עתה התנהגותה הייתה צפויה למדי, אך יבוא הרגע שבו תוך שינוי עצמי תבצע זינוק לעבר חוסר הוודאות והמקריות.

כך המתין המבקר ללידה חדשה במין זה שבו זיהה את הפחד מפני המוות ואת סחרחרת זעם החורבן. הוא ראה כיצד יצורים אלו רוטטים מהזיית האהבה, כיצד הם מתענים מבדידות היקום הריק, כיצד הם מדמיינים את עתידם, כיצד הם נאבקים לפענח את עקבות הראשית שאליה הוטלו. בזמן מן הזמנים, מין זה העשוי מן החומר של הקוסמוס ייצא למסע לגילוי מקורו ויעשה זאת בצעידה בנתיבים בלתי צפויים.

המרחב הווירטואלי הטהור

באותו יום טָנָטוֹר השלישי עמד לבדוק את החומר החדש שסיפק סָגִידוֹר. הוא פנה אל החדר החירש (נטול ההד) ועם כניסתו הבחין בלב חלל ריק במיטת הבדיקות המבהיקה. בבגדיו הצמודים, הקסדה, הכפפות והמגפיים הקצרים, חש עצמו כאופנוען קדום מצופה אלומיניום. תחילה נשכב בנחישות אך לאחר מכן בחר בתנוחת ישיבה שבה המכשיר התאים עצמו אליו ככורסה רכה, המוטה קמעה לאחור.

כעת יראה פנים אל פנים את טבעה של תופעה חדשה ללא הקרנות התוכניות המלאכותיות. כל מקום בגופו ייתן את הפעימות והאותות שיאכלסו סביבה נטולת הפרעות. ואם הכל יפעל כשורה, יראה את המרחב המנטלי של עצמו, מתורגם בזכות טכנולוגיית המרחב הווירטואלי. זו הייתה הנקודה שבה הפרויקט עתיד למצוא את נתיב מימושו.

הוא הוריד את המשקף ונותר בחשכה. בנגיעה במקש בקסדה חיבר את המערכת ובהדרגה החלו להופיע קווי מתאר מוארים אשר מסגרו את פניו הפנימיים של המשקף. היה זה מסך הממוקם עשרים סנטימטרים מעיניו. לפתע גופו הופיע כשהוא תלוי בתוך חלל כדורי מחופה מראות. הוא הסיט את מבטו לכיוונים שונים ויכול היה לנטר את תנועת עיניו בדייקנות. האפקט שנוצר לא נראה לו כבעל ערך מיוחד בהתחשב בכך שעצבי הראייה העבירו אותות אל הממשק שהתחבר למעבד המרכזי. בהזזת העיניים ימינה, הדימויים רצו בכיוון הפוך עד לאכלוס מרכז הראייה; במבט כלפי מעלה ההקרנה ירדה, וכן הלאה בכל שילוב שניסה. בהביטו לעבר קצה מגפו הימני כיוון את ראייתו במאמץ עדין לחדירה לפרטים, ואז ה"זום" קירב את האובייקט עוד ועוד עד לאכלוס המסך כולו. לאחר מכן, בשינוי כיוון העדשה, נסוג לאחור עד שראה עצמו כנקודה קטנה הזורחת במרכז הסביבה המראתית. לתוכנית האופטית הייתה הגדלה ורזולוציה כמו של מיטב המיקרוסקופים האלקטרוניים, ועד עתה, גם החדירה חסרת התועלת של הטלסקופים המשוכללים ביותר, שכן דבר לא ניתן היה לראות מן העולם האסטרונומי בתוך מתחם ההקרנה שסיפקה הקסדה.

היום הכול עשוי להשתפר אם יפעלו הגלאים שסָגִידוֹר פיזר על פני השטח הפנימי של הבגד הרגיש. המידע היה אמור להופיע על המסך בהתאם לפעימות העצביות שיפעילו נקודות שונות בגוף. הוא נגע במקש השני בקסדה ומיד טור אלפא-נומרי החל לנוע באזור השמאלי של המשקף בעוד שבאזווית הימנית הופיע מלבן זעיר שבו בלטה ידו הנשענת על הקסדה. הוא הוריד את זרועו לאט והטור המשיך לספק מידע בעוד שבמסגרת דגם זרועו נע מטה. הוא בלע רוק ושוב הנתונים הופיעו בטורים. במסגרת הופיע פנים פיו ולאחר מכן הווישט הנע ברכות. בבדיקה חדשה נזכר בחַלִינָה והמלבן הציג את לבו הפועם במהירות גבוהה מן הרגיל; לאחר מכן הריאות התרחבו קמעה והופיע איבר המין בצבע הנוטה לעבר אדמדם עמום. הטור, מצדו, דיווח על תופעות תוך-גופיות שונות: לחץ, טמפרטורה, חומציות, בסיסיות, הרכב אלקטרוליטים בדם ומסלול הפעימות.

הוא התכוונן במיקוד מבטו ישר קדימה ושוב הופיע הוא עצמו על המסך, תלוי בתוך החלל הכדורי. היה ברור כי הוא רואה את עצמו מנקודת תצפית חיצונית, מעוותת קמעה, כפי שקורה בהבטה במראה קעורה. אז החל לנשום לאט ועמוק. כעבור זמן קצר הגלאים נכנסו לעבודה. רגע לאחר מכן האט את קצב הנשימה, בדומה לזה של שינה עמוקה וכך, בהדרגה, צפה כיצד הדימוי הלך והתקרב עד שגלש אל מעבר לגבולות המסך, כשהוא קרב עוד ועוד אל עיניו עד שבמגע עמן נעלם בהתמזגות שקופה. הכול נותר בחשכה כאילו המערכת נותקה. הוא מתח זרוע והחלל השחור נדמה כנקרע, מאפשר לראות אור רחוק. בדִּמְיוֹנוֹ הלך והתקרב אל האור בעוד שבשולי המשקף הטור והמלבן סימנו את השינויים הפיזיים התואמים את התהליך המנטלי שלו. בדרך זו התאמץ לחוש כי הוא מתקדם במפתלים החומריים של המרחב הווירטואלי.

במחילה השרויה בצללים החלה הזרות להתפוגג שכן זיהה את הממד החי של המערות החצובות בהרים, את הריחות הלחים המעוררים זיכרונות של רגשות מענגים, את התנגדות האבן, את החספוס והמרחקים של האובייקטים. במחוונים ראה הליכה איטית ורצף של אזורים שונים בגופו ככל שאלו נכנסו לפעולה. מולו

הופיעה דמות עטויית ברדס אך במהרה הבחין במלבן כי דמות שכזו הייתה תרגום של תנועות קטנות של שרירי הלשון בתוך מערת פיו. בצמצום עיניו ראה אורות מסביב אך הבין כי מדובר בפריקות עצביות פשוטות המוגברות ומגרות את שרירי העפעפיים. הבגד הרגיש זיהה היטב את התנועות הגופניות האינפיניטסימליות התואמות את הדימויים המנטליים. המצב, מכל מקום, היה הזייתי. עוטה הברדס הגיש כלי והוא, נוטל אותו בידיו, גמע את תכנו שחש עובר בגרונו באותה מציאות שיש למים צוננים ביובש המדבר. כך, היה מוכן לחצות את המערה ולצאת אל המרחב החיצוני...

הוועדה מתארגנת

לאחר מותו של טָנטוֹר הראשון, הוועדה עברה משבר חמור. כל החברים הסכימו כי ההתנהגות האנושית הולכת ומתדרדרת בהיבטים רבים. הם גם הכירו בכך שההתקדמות הטכנולוגית המהירה העניקה מדי יום אפשרויות חדשות.

שתי עמדות התנגשו בפירוש העובדות. מן הצד האחד ה"מדעיים" הסבירו כי התנהגויות חברתיות שחוזרות על עצמן שוב ושוב משנות את אזורי העבודה המוחית של הקיבוצים האנושיים. דבר זה יוצר סוג של רגישות ותפיסה של התופעות. כפועל יוצא מכך, הן מנהלי החברות והן מעצבי דעת הקהל שלהם הלכו וכיוונו את התהליך החברתי על פי קודים שבהם הם עצמם התחנכו. בדרך זו הפדגוגים שכללו את החינוך ואת ההוראה בתוך מעגל קסמים שהזין מחדש את אמונותיהם הפרטיקולריות. ה"מדעיים" טענו כי שינוי כיוון הוא בלתי אפשרי בתוך תהליך מכני שכינוהו "השיטה", ודבקו בתיזה איינשטייניינית קדומה שגרסה: "*בתוך מערכת אין שום תופעה שיכולה להעיד על תנועתה*". תמיד הציגו את הדוגמה של אותו מורה זקן, לפיה נוסע הנע בתוך קרון רכבת הנעה ב-120 קמ"ש, לו יקפוץ במקומו לא ייפול בשל כך בקרון אחר של הרכבת. במערכת אינרציאלית, בין אם מדובר ברכבת פרהיסטורית ובין אם ברכב חלל, לא שינה הזינוק בתוך אותה מערכת. מכל מקום, היה צורך להשתלט על הנהגת הרכבת או הספינה כדי לשנות את כיוון התנועה.

לכך השיבו ה"היסטוריציסטים" באמרם כי אלו שישתלטו על הנהגת המכשיר יסיטו אותו על פי דפוסים שבהם הם עצמם התעצבו, ושאלו: "*מהו ההבדל בין המנהיגים הקודמים לבין החדשים אם כולם פועלים מתוך הנופים שבהם עוצבו, מתוך האזורים המוחיים הפעילים ביותר שלהם? ההבדל יהיה רק באינטרסים פרטיים בין אנשים המוטרדים מניהול כלי הרכב הנע*". בהתאם לכך ה"היסטוריציסטים" הימרו על תהליכים רחבים יותר בשאבם השראה מרגעים היסטוריים שונים שבהם, מסיבות הישרדותיות, היצורים החיים שינו את הרגליהם והשתנו. אך הם גם הכירו בכך שמינים רבים נכחדו בשל קשיים בהסתגלותם.

היה זה ויכוח שאינו נגמר. בתוך מצב זה נטל על עצמו את הנהגת הוועדה טָנטוֹר השני, שנבחר בזכות עמידתו במרחק שווה בין העמדות המתנגשות.

טָנטוֹר השני כיוון את הפרויקט לעבר חקירת מיטב התוצרים האנושיים שבהם הן ה"מדעיים" והן ה"היסטוריציסטים" הסכימו. בנטלו על עצמו את המשימה השיג אוסף עצום של אותם ידעים מדעיים ואמנותיים שהשיגו שיפור בתהליך האנושי בהכשירם אותו להתגבר על הכאב ועל הסבל. מתוך הנהגת הוועדה העניק דחיפה חזקה לבחירת כוח האדם שיהיה עליו להכשיר את המחזורים החדשים ברעיונות הפרויקט. הייתה זו משימה קשה שנטל על עצמו אישית, בזיהוי אנשים המסוגלים לצאת מן האמונות ומן התבניות שנקבעו ב"שיטה", ואשר ניהלו את חייהם על בסיס ערכים והתנהגויות לא טיפוסיות על פי נקודת

המבט המקובלת של *הִיעִילוּתָנוּת* הרווחת. כאשר אותו כוח אדם ייחודי היה מוכן קרא לארגון בשם "הוועדה להגנת מערכת העצבים החלשה", בפתחו את פעילויותיה כמוסד המוקדש להצלה ולהגנה על יחידים בלתי כשירים אינטלקטואלית בכל הנוגע להסתגלותם למערכת. הוא חילק את הוועדה למדורים מקצועיים ומתוך אחד מהם הפיק חומר חינוכי עבור הבלתי-מסתגלים מכל קצות תבל. יחד עם זאת, פיתח מגני תוכנות ואנטי-וירוסים עבור חברות התכנות שנלחמו נגד האקרים זדוניים.

טָנטוֹר השני התמקם בְּמֶסוֹפּוֹטַמְיָה כדי לערוך מחקר שדה ומשם שמר על קשר קבוע עם מטה הוועדה. אך יום אחד, בעודו נע בין נהרות הַחִדֶּקֶל וְהַפְּרָת, פסקו אותותיו. כעבור שעות אחדות הגיעו "פָארוֹ" ו"אוּרוֹן" למקום כצוות חילוץ, אך מצאו רק את כלי רכבו, את מכשירי המדידה שלו וגביש מידע. מאותו רגע לא נודע עוד מה עלה בגורלו.

הסמנים החיים

טָנטוֹר השלישי נעצר בפתח המערה. הוא היה מוכן לצאת אל המרחב החיצוני. "איזה מרחב חיצוני?", שאל עצמו. די היה בהסרת הקסדה כדי למצוא עצמו יושב בתוך החדר החירש. בתוך אותו ספק נזכר בהיעלמותו של טָנטוֹר השני ובמידע הלא-קוהרנטי שמסר הגביש עם הפעלתו: הולוגרמה מונוטונית שבה הופיע טָנטוֹר כשהוא שר בקינה ארוכה. זה היה הכל. אך הוא גם נזכר בקולו של מורו. הוא חש את השירים שזמן כה רב לפני כן הלה הניף כבריזת ים; הוא הקשיב למוזיקת המיתרים ולצליל הסינתיסייזרים; הוא ראה את הבדים הזרחניים ואת הציורים שצמחו על קירות המַנְגָן הגמישים; הוא שוב חכך עורו בפסלים הרגישים... ממנו קיבל את ממד אותה אמנות שנגעה במרחבים העמוקים, עמוקים כעיניה השחורות של חַלִינָה, עמוקים כאותה מנהרה מסתורית. הוא שאף מלוא ריאותיו והתקדם לעבר מוצא המערה.

היה זה ערב יפהפה שבו התפרצו הצבעים. השמש האדימה את קווי ההרים בעוד שני הנהרות הרחוקים התפתלו בזהב ובכסף. כך, טָנטוֹר השלישי צפה בסצנה שההולוגרמה הציגה רק באופן מקוטע.

שם ניצב קודמו כשהוא שר לעבר מֶסוֹפּוֹטַמְיָה:

הוֹ אָבִי, הָבֵא מִן הַנִּסְתָּר אֶת הָאוֹתִיּוֹת הַקְּדוֹשׁוֹת.
קָרֵב אֶת אוֹתוֹ מַעְיָן שֶׁבּוֹ תָּמִיד יָכְלְתִּי לִרְאוֹת אֶת הָעֲנָפִים
הַפְּתוּחִים שֶׁל הָעָתִיד!

בעוד השיר משתכפל בהדים רחוקים הופיעה בשמיים נקודה שהתקרבה במהירות. טָנטוֹר כיוון את ה"זום" לאותה נקודה ואז ראה בבירור כנפיים וראש של נשר; גוף וזנב של אריה; מעוף ספינה מלכותי; מתכת חיה; מיתוס ושירה בתנועה שהחזירה את קרני השמש השוקעת. השיר נמשך בעוד הדמות המכונפת פורשת את רגלי האריה החזקות שלה. אז השתרר שקט וְהַגְּרִיפוֹן השמיימי פער את מקור השנהב הענק שלו כדי להשיב בצווחה אשר בגלגולה בעמקים עוררה את כוחות הנחש התת-קרקעי. כמה אבנים גבוהות נסדקו כשהן מעלות בנפילתן ענני חול ואבק. אך הכול נותר רגוע כאשר החיה נחתה ברכות. במהרה זינק ממנה רוכב וניצב מול האדם שהודה על הנוכחות המיוחלת של אביו.

והרוכב הוציא מתוך אמתחת שהוחזקה על הַגְּרִיפוֹן ספר גדול, עתיק כעולם עצמו. לאחר מכן, בישיבתם על הקרקע הסלעית ורבת הצבעים, נשמו האב והבן את הערב; הם התבוננו זה בזה ארוכות ובהיותם מוכנים

פתחו את הכרך הישן. בכל דף הציצו אל הקוסמוס; באות אחת בלבד ראו את תנועת הגלקסיות המוטות, את צבירי הכוכבים הפתוחים. הסימנים רקדו בתוך המגילות העתיקות ובהם נקראה תנועת הקוסמוס.

כעבור זמן שני האנשים (לו אכן היו אלו אנשים) ניצבו על רגליהם. המבוגר שבהם, בבגדיו הארוכים המרושלים והמשוחררים לשרירות לבה של הרוח, חייך כפי שאיש מעולם לא יכול היה לחייך בעולם הזה. בתוך לבו של טֶנֶטוֹר השלישי נשמעו מילותיו: "מין חדש ייפתח אל היקום. ביקורנו הסתיים!". ולא עוד.

לא עוד.
מול עיניו של טֶנֶטוֹר היו הנהרות אשר בהתפתלותם בזהב ובכסף הפכו ברגעים מסוימים לענפי העורקים והווורידים שהשקו את גופו. במלבן שבמשקף הופיעו ריאותיו כשהן מסגירות את נשיפת הנשימה והדבר גרם לו להבין מניין באו הכנפיים החובטות של הַגְרִיפוֹן. ובאזור בזיכרונו ידע למצוא את הדימויים המיתיים שראה מגולמים במציאות כה רבה.

הוא החליט לשוב אל המערה בעודו צופה בשרשרת האלפא-נומרית שנעה בשולי המסך. מיד הציג המלבן את התנועה שדימויו הניעו במידה אינפיניטסימלית ברגליו וכך חדר אל המערה. "אני יודע מה אני עושה", חשב, "אני יודע מה אני עושה!". אך אותן מילים שנאמרו לעצמו הדהדו בחוץ, הגיעו לאוזניו מבחוץ. בהביטו בקיר הסלע שמע משפטים המתייחסים אליו... הוא פרץ את מחסום האזכורים שבהם מתערבבים החושים השונים; אולי בשל כך נזכר באותו שיר שהיה מורו מדקלם:

"A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu:
Je dirai quelque jour vos naissances latentes.voyelles"[15]

לאחר מכן ראה אבן הפותחת את זויותיה כפרחים צבעוניים ובתוך אותו קליידוסקופ הבחין כי הוא פורץ את מחסום הראייה. והוא עבר דרך כל חוש וחוש כפי שעושה האמנות העמוקה בנגיעתה בגבולות מרחב הקיום.

הוא הסיט מעלה את קסדתו ומצא עצמו בחדר החירש, אך לא היה לבדו. מסיבה כלשהי המדור כולו הקיף אותו. חַלִינָה נשקה לו ברכות בעוד חוסר הסבלנות של הקבוצה ניכר בעוצמה.

– לא אומר דבר! – היו מילותיו הצעקניות של טֶנֶטוֹר. אך לאחר מכן הסביר כי יתפנה מיד לעריכת דו"ח שלא יובא לידיעת האחרים עד שכל אחד יבצע את חלקו. כך הוסכם כי בזה אחר זה יכנסו חברי המדור אל המרחב הווירטואלי הטהור. בסיום התהליך יעובדו נתונים הפטורים מהשפעות הדדיות ואז יהיה זה הזמן לפתוח בדיונים. שכן לו יקרה שכולם יזהו את אותו נוף במרחב הווירטואלי הטהור, הפרויקט יוכל לצאת אל הפועל. כיצד יגיע אל העולם כולו? כפי שהגיעה כל טכנולוגיה. יתרה מכך, ערוצי ההפצה היו פתוחים דרך אותה רשת של אנשים יוצאי דופן שהיו מעבר לקליפה החיצונית שאליה צומצם האדם. כעת ידע כי הוא קיים, כי כל האחרים קיימים וכי זהו הדבר הראשון בסולם עדיפויות ארוך.

---

[15] *בחלק הראשון של שירת אֶרְתֵיר רֶמְבּוֹ:*
"אָ שחור, אֶ לבן, אִי אדום, אוּ ירוק, אוֹ כחול:
תנועות, יום אחד אומר את לידתכן החבויה."

לא לתמיכה במושבות בכוכבי הלכת!

– בוקר טוב גברת וֹקֶר.
– בוקר טוב מר הוֹ.
– אני מניח שראית את הדו"ח של הבוקר. כן, מובן מאליו. אני גם מניח כי במשאל היומי החלטת להשפיע בנושא המושבות הפלנטריות.
– אכן כך מר הוֹ. אכן כך. איש על פני אדמה זו לא יתמוך בשום מאמץ, עד אשר יושם קץ למפלצתיות שבה בן אנוש אחד מצוי מתחת לרמות החיים שכולנו נהנים מהן.
– כמה אני שמח לשמוע אותך גברת וֹקֶר. כמה אני שמח! אך אמרי לי, באיזה רגע החל הכול להשתנות?... מתי הבנו שאנו קיימים ושעל כן האחרים קיימים? כעת ממש אני יודע שאני קיים, איזו טיפשות! האין זה כך גברת וֹקֶר?
– אין זו שום טיפשות. אני קיימת משום שאתה קיים ולהיפך. זוהי המציאות, כל השאר הוא טיפשות. אני סבורה כי הבחורים של... כיצד זה נקרא?... משהו כמו "התבונה המגושמת"?
– הוועדה להגנת מערכת העצבים החלשה. איש אינו זוכר אותם, ועל כן הקדשתי להם שיר.
– נכון, נכון. ובכן, הבחורים הצליחו להעמיד דברים על דיוקם בבהירות. לאמיתו של דבר איני יודעת כיצד הצליחו לעשות זאת, אך הם עשו זאת. אחרת היינו הופכים לנמלים, או לדבורים, או לטריפינוס מלנכוליקוס ! לא היינו מבחינים בדבר. לפחות למשך זמן מה; אולי אנו לא היינו זוכים לחוות את מה שאנו חווים. אני רק מַצֵרה על קלוֹטִילְדֶה ודַמְיָאן ורבים אחרים שלא זכו לראות את השינוי. הם היו מיואשים באמת והחמור מכל הוא שלא ידעו מדוע. אך הבה נביט אל העתיד.
– אכן כך, אכן כך. כל הארגון החברתי, לו ניתן לכנותו כך, קורס. בתוך זמן כה קצר הוא מתפרק לחלוטין. זה פשוט לא ייאמן! אך המשבר הזה כדאי הוא. אחדים נבהלים כי הם סבורים שהם עומדים לאבד דבר מה, אך מה יש להם לאבד? כעת ממש אנו מעצבים חברה חדשה. וכאשר נסדר היטב את ביתנו, נבצע זינוק חדש. אז אכן יבואו המושבות הפלנטריות והגלקסיות והאלמוות. איני חושש שבעתיד ניקלע לטיפשות חדשה שכן כבר צמחנו, וככל הנראה המין שלנו יודע להסתדר דווקא ברגעים הקשים ביותר.
– הם החלו בתוכניות המרחב הווירטואלי. הם בנו אותן כך שכולם רצו להתחיל לשחק, ולפתע האנשים הבחינו כי אינם דמויות שטוחות וגזורות. הם הבינו שהם קיימים. הילדים היו השאור שבעיסה של דבר שבוודאי עמד לקרות, אחרת לא ניתן להסביר את מהירות העניין. האנשים נטלו הכל לידיהם, בוודאי! סוף הסיפור היה מרהיב שכן שמונים וחמישה אחוזים מאוכלוסיית העולם חלמו או ראו את האריה המכונף, וגם שמעו את דברי המבקר כאשר שב לעולמו. אני ראיתי אותו, ואת?
– אני חלמתי עליו.
– זה היינו הך... כיוון שזו הפעם הראשונה שאנו משוחחים, האם יהיה זה מוגזם לו אבקש ממך טובה גדולה?
– קדימה גברת וֹקֶר. אנו חיים בעולם חדש ועדיין קשה לנו מעט למצוא צורות חופשיות של תקשורת אישית.
– האם תואיל להקריא לי משיריך? אני משערת שהם אינם יעילים, שרירותיים ומעל לכל – מנחמים.
– אכן כך גברת וֹקֶר. הם אינם יעילים ומנחמים. בקרוב אקריא לך אותם. שיהיה לך יום נפלא.

איגרות אל ידידיי

על המשבר החברתי והאישי בעת הזו

איגרת ראשונה אל ידידיי

ידידים יקרים:

מזה זמן רב אני מקבל מכתבים מארצות שונות, ובהם בקשות להבהרות או להרחבות בנושאים המופיעים בספריי. ברוב המקרים מתבקשת הבהרה בסוגיות מוחשיות כגון אלימות, פוליטיקה, כלכלה, אקולוגיה, יחסים חברתיים ובין-אישיים. כפי שניתן לראות, מדובר בדאגות רבות ומגוונות, וברור כי בתחומים אלה ראוי שהמומחים הם שייתנו את התשובות. כמובן, איני נמנה עמם.

אשתדל, ככל האפשר, שלא לחזור כאן על דברים שכבר נכתבו במקומות אחרים, ולקוות שאוכל לתאר בכמה שורות את המצב הכללי שבתוכו אנו חיים ואת המגמות המיידיות המסתמנות בו. בתקופות אחרות ניתן היה לבחור רעיון כלשהו של "אי-נחת תרבותית" כחוט מקשר לתיאור כזה; כיום, לעומת זאת, ראוי לדבר על השינוי המהיר המתחולל בכלכלות, במנהגים, באידאולוגיות ובאמונות, ולנסות להתחקות אחר תחושת חוסר-ההתמצאות שנדמה כי היא חונקת יחידים ועמים כאחד.

בטרם ניכנס לגופו של עניין, ברצוני להקדים שתי אזהרות. האחת נוגעת לעולם שחלף, אשר ייתכן כי בכתיבה זו ניכרת כלפיו מידה מסוימת של נוסטלגיה; השנייה מתייחסת לאופן ההצגה, שבו עלול להיראות היעדר מוחלט של ניואנסים והבאה של הדברים לידי פשטנות, פשטנות שבפועל אינה מנוסחת כך בידי מי שאותם אנו מבקרים. אבהיר אפוא: אנו, המאמינים בהתפתחות האנושית, איננו מדוכאים מן השינויים, אלא להפך, מייחלים להאצתם, תוך ניסיון להסתגלות גוברת לזמנים החדשים.

ובאשר לאופן הצגת טיעוניהם של מגיני "הסדר החדש", אומר כך: כאשר אני עוסק בהם, מהדהדים בי ללא הרף צליליהן של אותן בדיות ספרותיות קוטביות, "1984" של אורוול (Orwell) ו"עולם חדש מופלא" של האקסלי (Huxley). סופרים מזהירים אלה חזו עולם עתידי שבו, באמצעים אלימים או משכנעים, האדם נותר בסופו של דבר שקוע במצב כמעט רובוטי. לדעתי, שניהם ייחסו בספריהם אינטליגנציה מופרזת "לרעים" וטיפשות מופרזת "לטובים", אולי מתוך פסימיות יסודית שאין זה המקום לפרשה כעת. "הרעים" של ימינו הם אנשים רוויי בעיות ותאוותנות, אך מכל מקום חסרי יכולת ממשית לכוון תהליכים היסטוריים אשר בבירור חומקים מרצונם ומכושר התכנון שלהם. לרוב מדובר באנשים שאינם מלומדים, ובטכנאים המשרתים אותם, המחזיקים במשאבים מוגבלים, ולעיתים אף פתטיים בחוסר-מספיקותם. לפיכך אבקש שלא לייחס רצינות יתר לכמה מן הפסקאות שבהן אנו משתעשעים בהשמת מילים בפיהם, מילים שאינם אומרים בפועל, אף שכוונותיהם נעות לעברן. דומני שראוי להתייחס לדברים הללו לא ברצינות תהומית, המתאימה אולי לעידן גווע, אלא בהומור בריא וברוח של בדיחה המאפיינת התכתבות בין חברים אמיתיים.

1. המצב הנוכחי

מראשית דרכה התפתחה האנושות מתוך מאמץ להשיג תנאי חיים טובים יותר. אף על פי כן, חרף ההתקדמות, נעשה כיום שימוש בכוח ובעוצמה כלכלית וטכנולוגית כדי לרצוח, להרעיב ולדכא באזורים

נרחבים בעולם, תוך הרס עתידם של הדורות הבאים ופגיעה באיזון הכללי של החיים על פני כדור הארץ. מיעוט קטן מן האנושות מחזיק בעושר עצום, בעוד הרוב סובל ממחסור חמור. במקומות מסוימים קיימים תעסוקה ושכר הולמים, ואילו באחרים המצב קטסטרופלי. בכל מקום ובכל חברה, השכבות החלשות ביותר נאלצות לשאת סבל כבד כדי שלא למות ברעב.

כיום, לכל הפחות, מעצם היוולדו בתוך מסגרת חברתית, זכאי כל אדם לתזונה נאותה, לבריאות, לדיור, לחינוך, ללבוש ולשירותים בסיסיים; ובהגיעו לגיל מסוים – גם להבטחת עתידו לשארית חייו. בצדק גמור מבקשים אנשים לעצמם ולילדיהם תנאים אלה, מתוך שאיפה שילדיהם יוכלו לחיות חיים טובים משלהם. אולם שאיפותיהם של מיליארדי בני אדם אינן מתממשות כיום.

2. החלופה של עולם טוב יותר

במטרה למתן את הבעיות שהוזכרו נערכו ניסויים כלכליים שונים, שתוצאותיהם היו מגוונות. כיום ניכרת נטייה ליישם שיטה שלפיה חוקים-כביכול של השוק יסדירו באופן אוטומטי את ההתפתחות החברתית, ובכך יתגברו על האסונות שיצרו כלכלות ריכוזיות בעבר. לפי מתווה זה, מלחמות, אלימות, דיכוי, אי-שוויון, עוני ובורות ילכו ויצטמצמו מבלי לעורר זעזועים משמעותיים. מדינות ישתלבו בשווקים אזוריים עד להקמתה של חברה עולמית נטולת גבולות מכל סוג שהוא. בד בבד, השכבות העניות ביותר באזורים המפותחים ישפרו את רמת חייהן, והאזורים הפחות מפותחים יזכו להשפעת הקדמה.

הרוב הגדול יתאים עצמו למערכת החדשה, שתופעל בידי טכנאים מיומנים או אנשי עסקים. אם יתרחש כישלון כלשהו, הוא לא ייוחס לפגם בחוקי הכלכלה "הטבעיים", אלא לטעויות של אותם מומחים – כפי שקורה בעולם העסקי, שבו מחליפים עובדים כאשר הדבר נדרש. נוסף על כך, בחברה "חופשית" זו, הציבור הוא שיקבל את ההחלטות בדרך דמוקרטית, בין חלופות שונות של אותה מערכת עצמה.

3. ההתפתחות החברתית

על רקע המצב הנוכחי והחלופה המוצעת להשגת עולם טוב יותר, יש מקום לבחון בקצרה אפשרות זו. אכן, נערכו ניסויים כלכליים רבים שהניבו תוצאות שונות, ועל סמך זאת נאמר לנו כי הניסוי החדש הוא הפתרון היחיד לבעיות היסוד. עם זאת, ישנם היבטים מסוימים בהצעה זו שאיננו מצליחים להבין עד תום.

ראשית, עולה שאלת החוקים הכלכליים עצמם. נדמה כי מיוחסים להם מנגנונים מסוימים, בדומה לחוקי הטבע, שלפיהם, אם יפעלו בחופשיות, יוכלו להסדיר את האבולוציה החברתית. אנו מתקשים לקבל את הרעיון שכל תהליך אנושי, ובוודאי תהליך כלכלי, משתייך לאותו סדר של תופעות טבעיות. להפך, אנו סבורים כי הפעילויות האנושיות אינן טבעיות: הן מכוונות, חברתיות והיסטוריות – תופעות שאינן קיימות לא בטבע הכללי ולא בקרב בעלי החיים. מכאן שגם כאשר מדובר בכוונות ובאינטרסים, אין כל יסוד להניח שהמגזרים המחזיקים באמצעים יפעלו בהכרח להתגברות על קשייהם של הפחות מבוססים.

שנית, ההסבר שלפיו מאז ומתמיד התקיימו פערים כלכליים גדולים בין מיעוט לרוב, ואף על פי כן החברות התפתחו, נראה לנו בלתי מספק. ההיסטוריה מלמדת כי עמים התקדמו באמצעות דרישה פעילה

לזכויותיהם אל מול הכוחות הממסדיים. הקדמה החברתית לא התרחשה משום שעושר שנצבר בידי מגזר אחד זרם באופן אוטומטי "כלפי מטה".

שלישית, הצגת מדינות מסוימות כמודל לחיקוי, מדינות שבהן פועלת כביכול כלכלה חופשית ואשר נהנות כיום מרמת חיים גבוהה, נראית לנו מוגזמת. מדינות אלו ניהלו מלחמות התפשטות, כפו קולוניאליזם וניאו-קולוניאליזם, ביתרו עמים ואזורים, צברו רווחים באמצעות אפליה ואלימות, ולבסוף ניצלו כוח עבודה זול תוך כפיית תנאי סחר בלתי הוגנים על כלכלות חלשות יותר. ניתן לטעון כי אלה היו דרכי הפעולה לביצוע "עסקים טובים" בזמנם; אולם אם כך הדבר, אי-אפשר לטעון שהפיתוח המדובר מנותק מסוג מסוים של יחסים עם עמים אחרים.

רביעית, מצביעים בפנינו על ההתקדמות המדעית והטכנית ועל היזמות המפותחת בכלכלה "החופשית". אשר להתקדמות המדעית והטכנית, יש לזכור כי זו מתקיימת מאז שהאדם המציא את הפטיש, את המנוף ואת האש, והיא תולדה של הצטברות היסטורית שאינה נראית ככפופה במיוחד לחוקי השוק. אם הכוונה היא לכך שכלכלות עשירות מושכות כישרונות, מממנות ציוד ומחקר ומייצרות מוטיבציה גבוהה יותר באמצעות שכר גבוה – הרי שתופעה זו מוכרת מאז ימי קדם, ואינה תלויה בסוג מסוים של כלכלה אלא בעיקר בעצם קיומם של משאבים זמינים במקום נתון, ללא קשר למקור הפוטנציאל הכלכלי שלהם.

חמישית, נותרת הטענה המסבירה את קדמתן של קהילות אלו "כמתת" טבעי ובלתי מוחשי של כישרונות מיוחדים, מעלות אזרחיות, חריצות, ארגון וכיוצא באלה. זהו כבר לא טיעון אלא הצהרה כמעט-דתית, המסתירה את המציאות החברתית וההיסטורית המסבירה כיצד התגבשו עמים אלה.

מובן כי על רקע היסטורי כזה קשה לנו להבין כיצד סכֶמה זו תוכל להתקיים בעתיד הקרוב. אולם סוגיה זו שייכת לדיון אחר – הדיון בשאלה האם קיימת בכלל כלכלה חופשית מן הסוג המתואר, או שמא מדובר בפרוטקציוניזם ובניהול סמוי, המאפשר פתיחה של שסתומים מסוימים כאשר נדמה כי השליטה במצב מובטחת, וסגירה של אחרים כאשר המצב מתהפך. אם אכן כך הדבר, הרי שכל הבטחה להתפתחות תוגבל להפצה ולהתפוצצות של המדע והטכנולוגיה בלבד, ללא קשר לאוטומטיות המדומה של החוקים הכלכליים.

4. הניסויים העתידיים

כפי שאירע עד כה, כאשר יעלה הצורך, יוחלף המודל הקיים באחר "שיתקן" את פגמיו של קודמו. כך, צעד אחר צעד, יוסיף העושר להתרכז בידיו של מיעוט קטן, ההולך ומתחזק. ברור שהאבולוציה לא תיעצר, וכך גם השאיפות הלגיטימיות של העמים. לפיכך, בתוך זמן לא רב יתפוגגו האשליות האחרונות בדבר קץ האידיאולוגיות, העימותים, המלחמות, המשברים הכלכליים וההתפרצויות החברתיות. ממילא, גם הפתרונות וגם הקונפליקטים יהפכו לעולמיים, שכן לא יישארו עוד נקודות מבודדות זו מזו. דבר אחד בטוח: לא ניתן יהיה להמשיך ולהחזיק במודלים הנוכחיים של שליטה, ואף לא בנוסחאות המאבק שהיו תקפות עד כה.

5. השינוי והיחסים בין האנשים

האזוריזציה של השווקים, כמו גם הדרישות המקומיות והאתניות, מצביעות על התפרקותה של מדינת הלאום. ההתפוצצות הדמוגרפית באזורים העניים מובילה להגירה המונית עד לסף אובדן השליטה. המשפחה החקלאית המורחבת מתפוגגת, ודור צעיר נוהר לערים צפופות. המשפחה העירונית, התעשייתית והפוסט-תעשייתית, מצטמצמת למינימום, בעוד הערים הגדולות קולטות ציבורים אנושיים שעוצבו בתרבויות שונות.

המשברים הכלכליים והשינויים במודלים היצרניים מביאים לפריצה מחודשת של האפליה. במקביל, ההאצה הטכנולוגית והייצור ההמוני הופכים מוצרים למיושנים כבר עם כניסתם למעגל הצריכה. החלפת חפצים תואמת את חוסר היציבות והתזוזה ביחסים האנושיים. הסולידריות הישנה, יורשתה של מה שכונה פעם "אחווה", איבדה את משמעותה. חברים לעבודה, ללימודים, לספורט וחברויות עבר הופכים לאויבים; בני זוג נאבקים על שליטה ומחשבים מראש, כבר בתחילת הקשר, את חלוקת הרווחים כל עוד יישארו יחד או לאחר שייפרדו.

מעולם לא היה העולם מחובר יותר, ובכל זאת מדי יום אנשים סובלים יותר ויותר מהיעדר תקשורת מדאיג. מעולם לא היו המרכזים העירוניים מאוכלסים יותר, ובכל זאת מדברים על "בדידות". מעולם לא נזקקו בני אדם יותר לחום אנושי, ובכל זאת כל התקרבות הופכת את האדיבות ואת העזרה לחשודות. כך הותירו את עמנו המסכן: גורמים לכל אדם במצוקה להאמין שיש בידיו דבר-מה חשוב להפסיד, וכי אותו "דבר" ערטילאי נחשק בידי שאר האנושות כולה. בתנאים אלה ניתן לספר את הסיפור הבא כאילו היה המציאות האותנטית ביותר...

6. סיפור למועמדים לדירקטורים

"החברה שמתחילה לפעול תוביל בסופו של דבר לשפע. אך מעבר לרווחים האובייקטיביים הגדולים, יתרחש גם שחרור סובייקטיבי של האנושות. הסולידריות הישנה, שנולדה מתוך העוני, לא תהיה עוד נחוצה. רבים כבר מסכימים שכסף, או משהו שקול לו, פותר כמעט כל בעיה; לפיכך יופנו המאמצים, המחשבות והחלומות לכיוון זה. בכסף יקנו מזון טוב, דיור איכותי, נסיעות, בידור, צעצועים טכנולוגיים וגם אנשים שיעשו כרצונך. תהיה אהבה יעילה, אמנות יעילה ופסיכולוגים יעילים שיפתרו את הבעיות האישיות שעוד יוותרו, ובהמשך ייפתרו אלה באמצעות כימיות חדשות במוח והנדסה גנטית."

"בחברת השפע הזו יפחתו שיעורי ההתאבדות, האלכוהוליזם, ההתמכרות לסמים, חוסר הביטחון האזרחי והפשיעה, כפי שכבר מראות כיום מדינות מפותחות כלכלית (?). גם האפליה תיעלם והתקשורת בין בני אדם תגבר. איש לא ירגיש צורך להרהר במשמעות החיים, בבדידות, במחלה, בזקנה ובמוות, שכן באמצעות קורסים מתאימים וסיוע טיפולי ניתן יהיה לחסום את אותן תגובות שפגעו כל כך בביצועים וביעילות החברתית. כולם יאמינו בכולם, משום שהתחרות בעבודה, בלימודים ובזוגיות תוביל ליחסים בוגרים."

"לבסוף, האידיאולוגיות ייעלמו ולא ייעשה בהן עוד שימוש לשטיפת מוח. כמובן, איש לא ימנע מחאה או חוסר שביעות רצון בעניינים שוליים, כל עוד יובאו בערוצים המתאימים. מבלי לבלבל בין חופש לבין הפקרות, יתכנסו האזרחים בקבוצות קטנות (מטעמי בריאות), ויוכלו להביע את דעתם במקומות פתוחים, בלי להפריע ברעשים מזהמים או בפרסומות המכערות את 'העיר', או איך שלא ייקראו לה בעתיד."

"אך המדהים מכול יתרחש כאשר כבר לא יהיה צורך בפיקוח משטרתי: כל אזרח יהיה אדם נחוש, שישמור על זולתו מפני שקרים שמישהו בעל מניעים אידיאולוגיים עשוי לנסות להחדיר. אותם מגיני חירות יגלו אחריות חברתית כה רבה, שיפנו מיד לערוצי התקשורת, יקבלו שם מענה מידי כדי להזהיר את הציבור, יכתבו מחקרים מבריקים שיפורסמו לאלתר ויארגנו פורומים שבהם מובילי דעה בעלי רמה תרבותית גבוהה יסבירו למי שעדיין לא הבין את הכוונות, כיצד להימנע מן הכוחות האפלים של כלכלה מנוהלת, סמכותנות, אנטי-דמוקרטיה ופנאטיות דתית. אפילו לא יהיה צורך לרדוף אחרי המפריעים: במערכת תקשורת כה יעילה, איש לא ירצה להתקרב אליהם מחשש 'להידבק'. ובמקרה הגרוע ביותר, יעברו 'תהליך השבה' יעיל, יודו בפומבי על חזרתם ויוקירו את יתרונות ההכרה בחופש. לעומתם, המגינים עצמם – אם אינם שליחים ייעודיים – יהיו אנשים רגילים שיוכלו לצאת מאלמוניותם, לזכות בהכרה חברתית על איכותם המוסרית, לחתום על אוטוגרפים וכמובן לקבל תגמול הולם."

"החברה העסקית תהיה משפחה גדולה התומכת בהכשרה, בקשרים ובבידור. הרובוטיקה תחליף את המאמץ הפיזי של תקופות קודמות, ועבודה מהבית למען החברה תהיה מימוש אישי של ממש."

"כך לא תזדקק החברה לארגונים שאינם חלק מן החברה העסקית. האדם, שנאבק זמן כה רב למען רווחתו, יגיע סוף-סוף לשמים. מדלג ממרחק למרחק, יגלה את האושר. וכשיתיישב שם, יהיה צעיר תחרותי, מושך, מבוסס, מצליח ופרגמטי (בעיקר פרגמטי)... דירקטור בחברה!"

7. השינוי האנושי

העולם משתנה במהירות רבה, ורבים מן הדברים שבהם האמנו עד לא מזמן שוב אינם יכולים להחזיק מעמד. ההאצה יוצרת חוסר יציבות והתרעמות בכל החברות, בין אם הן עניות ובין אם שופעות. בתוך שינוי זה, גם ההנהגות המסורתיות ומעצבי דעת הקהל שלהן, כמו גם הפעילים הפוליטיים והחברתיים מן הדור הישן, חדלים לשמש דמויות מופת. עם זאת, הולכת ונולדת רגישות חדשה, ההולמת את הזמנים הללו: רגישות הרואה את העולם כשלם ומבינה כי קשייהם של אנשים בכל מקום משפיעים בסופו של דבר גם על אחרים, אפילו ממרחקים גדולים.

התקשורת, הסחר והתנועה המהירה של ציבורים אנושיים גדולים ממקום למקום מעידים על תהליך עולמיזציה[16] ההולך ומתרקם. בד בבד צצים קריטריונים חדשים לפעולה: ההבנה של שלמותן של הבעיות

[16] "העולמיזציה נבדלת באופן רדיקלי מן המושג גלובליזציה. האחרון משויך לזרם של הומוגניזציה, המקודם בידי האימפריאליזם, הקבוצות הפיננסיות והבנקאות הבינלאומית. הגלובליזציה מתפשטת על חשבון המגוון והאוטונומיה של מדינות הלאום, כמו גם על חשבון זהותן של תרבויות ותת-תרבויות. יוזמי הגלובליזציה מתיימרים לכונן מערכת עולמית („סדר עולמי חדש") המבוססת על כלכלת שוק „פתוחה". לעומת זאת, ההומניזם החדש תומך בעולמיזציה: תהליך שבו תרבויות שונות נוטות להתכנס זו אל זו, מבלי לאבד בשל כך את סגנון חייהן ואת זהותן. תהליך העולמיזציה נוטה להתממש דרך פדרציות לאומיות ופדרציות אזוריות, בדרכו אל מודל של קונפדרציה עולמית רב-אתנית, רב-תרבותית ורב-דתית, כלומר, אל עבר אומה אנושית אוניברסלית". מתוך *המילון של ההומניזם החדש*, סילו, ערך „עולמיזציה".(הערת המתרגם)

הרבות מובילה למסקנה כי פעולתם של המבקשים עולם טוב יותר תהיה אפקטיבית יותר אם תצמח מן הסביבה שבה יש להם השפעה כלשהי. בניגוד לעבר, עתיר מילים ריקות וחיפוש אחר הכרה חיצונית, מתחילים כיום להעריך עבודה צנועה ובעלת משמעות, עבודה שאינה שואפת להאדיר את הדימוי האישי, אלא לשנות את האדם עצמו ולסייע בשינוי הסביבה הקרובה: המשפחתית, התעסוקתית והחברתית.

מי שחפצים באמת בטובת בני האדם אינם מזלזלים במשימת ההתפתחות השקטה הזו, שאינה מובנת לאופורטוניסטים שגדלו בנוף הישן של מנהיגים והמונים, נוף שבו למדו להשתמש באחרים כדי לטפס לפסגת החברה. כאשר אדם מגלה שהאינדיבידואליזם הסכיזופרני חדל מלהציע פתרון, ומשוחח בפתיחות עם מכריו על מחשבותיו ומעשיו בלי חשש מגוחך שלא יובן; כאשר הוא מתקרב לאחרים ומתעניין בכל אחד ואחת ולא בהמון אנונימי; כאשר הוא מקדם שיח של רעיונות ועשייה משותפת; כאשר הוא מציין בבהירות את הצורך להחיות מחדש את משימת חיבורו של מרקם חברתי שנהרס בידי אחרים; כאשר הוא חש שגם האדם "החסר חשיבות" ביותר ניחן באיכות אנושית גבוהה יותר מזו של כל מנוול העומד בפסגת הרגע... כאשר כל אלה מתרחשים, הרי שבתוכו מתחיל להישמע אותו גורל המניע עמים לעבר התפתחותם הטובה ביותר. גורל זה עוות ונשכח פעמים רבות, אך שב ונמצא תמיד בתפניות ההיסטוריה.

לא רק רגישות חדשה מורגשת כאן, ולא רק דרך פעולה חדשה, אלא גם גישה מוסרית חדשה ומוכנות טקטית חדשה לחיים. אילו נדרשתי לדייק, הייתי אומר שהאנשים, אף כי הדבר נאמר שוב ושוב במשך שלושת אלפי השנים האחרונות, חווים כיום מחדש את הצורך ואת והאמת המוסרית לנהוג כלפי אחרים כפי שהיו רוצים שינהגו כלפיהם. אוסיף, כמעט כעקרונות התנהגות כלליים, כי כיום שואפים ל:

1. איזון מסוים, בניסיון לארגן את הדברים החשובים בחיים ולנהל אותם יחד, מבלי להקדים דבר אחד ולאחר דבר אחר באופן מופרז;
2. הסתגלות גוברת, הפועלת לטובת ההתפתחות – לא רק למען האירועים המיידיים – ויוצרת ריחוק מכל צורה של נסיגה אנושית;
3. עיתוי נכון: נסיגה מול כוח גדול (לא מול כל קושי), והתקדמות כאשר כוח זה דועך;
4. קוהרנטיות מצטברת של פעולות המביאות לתחושת אחדות והסכמה עם העצמי, באמצעות ניפוי כל מה שיוצר סתירה ונרשם כחוסר התאמה בין מה שחושבים, מרגישים ועושים.

אינני סבור שיש צורך להסביר מדוע אני אומר "חווים היום מחדש את הצורך והאמת המוסרית לנהוג כלפי אחרים כפי שהיו רוצים שינהגו כלפיהם", לנוכח הטענה שהדברים אינם מתנהלים כך בפועל. גם איני רואה צורך להרחיב במה שאני מבין "כהתפתחות" או "כהסתגלות גוברת" שאינה הסתגלות משמרת בלבד. באשר למדדים של נסיגה או התקדמות מול כוחות גדולים או דועכים, ברור שיש לחשוב על אינדיקטורים מדויקים יותר מאלה שלא ציינתי. ולבסוף, ביחס להצטברות פעולות מאחדות אל מול מצבים סותרים מיידיים שאנו מתמודדים עמם – או לחלופין לדחיית הסתירה – ברור לחלוטין שמדובר באתגר. ואכן כך. אולם בבחינה של האמור לעיל ניתן לראות שכל הדברים הללו הוזכרו בהקשר של סוג התנהגות שאליו מתחילים לשאוף כיום, השונה במידה רבה מן הדפוסים שהיו מקובלים בעידנים קודמים.

ניסיתי להציג כמה תכונות ייחודיות החושפות רגישות חדשה, דרך פעולה בין-אישית חדשה ודרך התנהגות אישית חדשה, שלדידי חורגות מן הביקורת הפשוטה על המצב. אנו יודעים שהביקורת תמיד נחוצה; אולם על אחת כמה וכמה נדרש לעשות דבר-מה שונה ממה שמבקרים!

קבלו נא דרישת שלום.

21 בפברואר , 1991

אגרת שניה אל ידידיי

חברים יקרים:

במכתב הקודם התייחסתי למצב שבו אנו חיים ולכמה מגמות המשתקפות בהתרחשויות סביבנו. ניצלתי את ההזדמנות לדון בכמה הצעות שמוכרזות בידי מגיניה של כלכלת השוק, כאילו היו תנאים בלתי נמנעים לכל התקדמות חברתית. כמו כן הדגשתי את ההידרדרות הגוברת של הסולידריות ואת משבר היעדר נקודות הייחוס המתחולל בעת הזו. לבסוף שרטטתי כמה מאפיינים חיוביים שמתחילים להסתמן במה שכיניתי "רגישות חדשה, גישה מוסרית חדשה ונטייה טקטית חדשה כלפי החיים".

כמה מן המכותבים שלי הביעו אי הסכמה עם הטון של האיגרת, שכן לדעתם הנושאים רציניים מכדי להתלוצץ עליהם. אולם הבה לא נגלוש לדרמטיזציה. מערכת ההוכחות שמציגה האידיאולוגיה של הניאו-ליברליזם, של כלכלת השוק החברתית ושל "הסדר העולמי החדש", היא כה חסרת קוהרנטיות, עד שאין הצדקה להתייחס אליה בכובד ראש. כוונתי היא לומר שאידיאולוגיה זו מתה ביסודותיה מזה זמן רב, וכי בקרוב יגיע המשבר המעשי, זה המתרחש על פני השטח, והוא שייתפס לבסוף בידי אלה המבלבלים משמעות עם ביטוי, תוכן עם צורה, ותהליך עם מצב. בדומה לאידיאולוגיות של הפשיזם ושל הסוציאליזם הריאלי, שהיו מתות זמן רב לפני שהתרחשה התמוטטותן המעשית והמאוחרת, כך גם האסון של השיטה הנוכחית יפתיע את בעלי המחשבה הישרה רק בשלב מאוחר.

האם אין בכך מידה רבה של מגוחכות? הדבר דומה לצפייה חוזרת ונשנית בסרט גרוע במיוחד. לאחר צפיות רבות אנו חדלים להתייחס לעלילה ומתחילים לבחון את התפאורה, את איפור השחקנים ואת האפקטים המיוחדים, בעוד שלצידנו יושבת גברת המתרגשת ממה שהיא רואה לראשונה, ועבורה זוהי המציאות עצמה. לפיכך, להגנתי אטען שלא לעגתי לטרגדיה העצומה שמשמעותה כפייתה של שיטה זו, אלא ליומרותיה הגרוטסקיות ולסופה המגוחך, סיום שכבר ראינו במקרים רבים בעבר.

קיבלתי גם מכתבים הדורשים דיוק רב יותר בהגדרת העמדות שיש לאמץ מול תהליך השינוי הנוכחי. בעניין זה אני סבור כי מוטב תחילה לנסות להבין את העמדות שמאמצות קבוצות שונות ואנשים פרטיים, לפני שנציע המלצות מכל סוג שהוא. לפיכך אסתפק בהצגת העמדות הרווחות ביותר, תוך הבעת דעתי במקרים הנראים לי בעלי עניין מיוחד.

1. כמה עמדות מול תהליך השינוי הנוכחי

מייצגות עמדה אנטי-היסטורית. עם זאת, גם הציניקנים, הַסְטוֹאִיקנים וְהָאֶפִּיקוּרִאים בני זמננו מתחילים להשמיע את קולם. חלקם שוללים כל חשיבות ומשמעות מכל פעולה, אחרים מתמודדים עם העובדות באומץ, גם אם הכול מתנהל לרעה. לבסוף, בני הקבוצה השלישית מנסים להפיק תועלת מן המצב וחושבים אך ורק על רווחתם המשוערת, ולכל היותר על זו של ילדיהם.

כמו בתקופות שקיעתן של ציביליזציות קודמות, רבים מאמצים עמדות של הצלה אישית, מתוך הנחה שאין משמעות ואין סיכוי להצלחתה של כל פעולה משותפת. במצב זה, הכלל חדל מלהיות שימושי למעט כספקולציה אישית גרידא. לפיכך, מנהיגים עסקיים, תרבותיים או פוליטיים נאלצים לתמרן ולשפר את תדמיתם באמצעות דימוי של אמינות, תוך ניסיון לשכנע אחרים שהם פועלים וחושבים לטובת הכלל. כמובן שעיסוק כזה בעייתי, שכן כולם מכירים את התרגיל ואף אחד אינו מאמין לאיש.

הערכים הדתיים, הפטריוטיים, התרבותיים, הפוליטיים והמקצועיים הישנים מוכפפים לכסף, ובתחום זה הסולידריות, ובהתאם לכך גם ההתנגדות הקולקטיבית לסכמה זו, נמחקות, בעוד המרקם החברתי מתפרק בהדרגה. לאחר מכן תבוא תקופה אחרת, שבה האינדיבידואליזם הקיצוני יובס, אך זהו נושא להמשך. עם נוף העיצוב שאנו נושאים על כתפינו ועם האמונות הנתונות במשבר, אין אנו מצויים עדיין בעמדה המאפשרת לנו לקבל את התקרבותו של אותו רגע היסטורי חדש.

2. האינדיבידואליזם, הפירוק החברתי וריכוז הכוח במיעוטים

האינדיבידואליזם מוביל בהכרח למאבק על עליונותו של החזק ביותר ולחתירה להצלחה בכל מחיר. עמדה זו החלה בקרב מיעוטים ששמרו ביניהם על כללי משחק מסוימים, מול ציותם של הרבים. מכל מקום, השלב הנוכחי צפוי להתמצות בסופו של דבר במצב של "כולם נגד כולם", שכן במוקדם או במאוחר יופר האיזון לטובת החזק ביותר, והשאר, בהתבססם זה על זה או על סיעות אחרות, יפרקו מערכת כה שברירית.

עם זאת, המיעוטים השתנו עם ההתפתחות הכלכלית והטכנולוגית ושכללו את שיטותיהם במידה כזו, שבאזורים מסוימים של שפע, ההמונים מסיטים את אי שביעות רצונם להיבטים משניים של מצב חייהם. נראה כי גם אם תעלה רמת החיים הכללית, ההמונים המושחים יסתפקו בציפייה למצב טוב יותר בעתיד, שכן לא עוד הם מערערים על השיטה בכללותה, אלא רק על היבטים דחופים מסוימים. תופעה זו מצביעה על מפנה חשוב בהתנהגות החברתית.

אם אכן כך, הפעילות החברתית למען שינוי תיחלש בהדרגה, והכוחות הפוליטיים והחברתיים הישנים יתרוקנו מתוכן. הפילוג הקבוצתי והבין-אישי יתפשט, והבידוד האינדיבידואלי יוחלף בחלקו על ידי מבנים מרוכזים של ייצור טובין ובידור, הנתונים להנהגה אחת. בעולם פרדוקסלי זה תבוטל לכאורה כל ריכוזיות וביורוקרטיה, באמצעות פירוק מבני ההנהגה וההחלטה הקודמים. אולם ההסדרה המוצהרת, הביזור, והשחרור של שווקים ופעילויות יהפכו לקרקע פורייה במיוחד לפריחתו של ריכוז חסר תקדים, שכן ריכוז ההון הפיננסי הבינלאומי יוסיף לגדול בידי מערכת בנקאית חזקה יותר ויותר.

פרדוקס דומה יאפיין גם את המעמד הפוליטי, כאשר יידרש להכריז על ערכים חדשים הגורמים לאובדן כוחה של המדינה, ובהתאם לכך גם לצמצום השפעתו. משום כך, כבר זמן רב מוחלפות מילים כמו "שלטון" במונחים כגון "אדמיניסטרציה", כדי ש"הציבורים", ולא "העמים", יבינו שהמדינה היא עסק.

מן הצד האחר, ועד להתבססותו של כוח אימפריאלי עולמי, עלולים להתרחש קונפליקטים אזוריים, כפי שאירע בעבר בין מדינות. בין אם קונפליקטים אלה יתרחשו בזירה הכלכלית ובין אם יועתקו לשדה הקרב באזורים מוגבלים, בין אם יובילו להתפרצויות המוניות בלתי קוהרנטיות, לנפילת ממשלות או להתפרקותן של מדינות ואזורים, כל אלה לא ישפיעו כהוא זה על תהליך הריכוז שאליו נראה שמכוון רגע היסטורי זה.

מאבקים מקומיים או בין-אתניים, הגירות ומשברים מתמשכים, לא ישנו את התמונה הכללית של ריכוז הכוח.

וכאשר המיתון והאבטלה יפגעו גם באוכלוסיות של המדינות העשירות, יסתיים שלב החיסול הליברלי וייפתח שלב המדיניויות של שליטה, כפייה ומצבי חירום, על פי מיטב המסורת האימפריאלית. מי יוכל אז לדבר על כלכלת שוק חופשי, ואיזו משמעות תיוותר לאחיזה בעמדות המבוססות על אינדיבידואליזם קיצוני?

עם זאת, עליי להשיב גם לדאגות אחרות שהופנו אליי בנוגע לאפיון המשבר הנוכחי ולמגמותיו.

3. מאפייני המשבר

נדון במשבר של מדינת הלאום, במשבר של האזוריות והעולמיזציה, ובמשבר של החברה, הקבוצה והפרט.

בהקשר של תהליך עולמיזציה גובר, חלה האצה בזרימת המידע, וגדלה תנועת האנשים והסחורות. הטכנולוגיה והכוח הכלכלי ההולכים וגדלים מתרכזים בחברות מסחריות ההופכות לחשובות יותר ויותר. תופעת ההאצה בחילופין מתנגשת במגבלות ובהאטה שכופים מבנים מיושנים כגון מדינת הלאום. התוצאה היא שהגבולות הלאומיים נוטים להיטשטש בתוך כל אזור. מצב זה מחייב תיאום חקיקה בין מדינות, לא רק בנושאי תעריפי מכס ותיעוד אישי, אלא בכל הנוגע להתאמת מערכות הייצור שלהן. גם חוקי העבודה והביטחון הסוציאלי נעים באותו כיוון.

הצורך המתמיד בעדכון הסכמים בין מדינות אלו מראה כי פרלמנט, מערכת משפט וממשל משותפים יעניקו יעילות ומהירות גבוהות יותר לניהול אותו אזור. המטבע הלאומי הפרימיטיבי מפנה את מקומו לסוג של אמצעי חליפין אזורי, המונע הפסדים ועיכובים בכל פעולת המרה. משבר מדינת הלאום הוא עובדה הניכרת לא רק במדינות הנוטות להיכלל בשוק אזורי, אלא גם באחרות, שכלכלותיהן הפגועות מצביעות על קיפאון יחסי בולט. בכל מקום עולים קולות כנגד ביורוקרטיות מאובנות ונדרשים שינויים במסגרות אלו.

במקומות שבהם מדינה עוצבה כתוצאה מחלוקות וסיפוחים מאוחרים, או כפדרציה מלאכותית, מתעוררות מחדש טינות ישנות, לצד הבדלים מקומיים, אתניים ודתיים. המדינה המסורתית נאלצת להתמודד עם מצב צנטריפוגלי זה, תחת קשיים כלכליים הולכים ומחריפים, המערערים דווקא את יעילותה ואת הלגיטימיות שלה. תופעות כאלה נוטות להתעצם במרכז אירופה, במזרחה ובבלקן. קשיים דומים מעמיקים גם במזרח התיכון ובקווקז. באפריקה, במספר מדינות שתוחמו באופן מלאכותי, מתחילים להופיע אותם סימפטומים. במקביל להתפרקות זו, מתגברות הגירות של עמים אל עבר גבולות שונים, תופעה המסכנת את האיזון האזורי. די בחוסר איזון משמעותי בסין כדי להשפיע ישירות על יותר מאזור אחד, במיוחד לנוכח אי-היציבות הנוכחית של ברית המועצות לשעבר ושל מדינות אסיה היבשתית.

בינתיים התגבשו מרכזים אזוריים חזקים מבחינה כלכלית וטכנולוגית: המזרח הרחוק בהובלת יפן, אירופה וארצות הברית. העלייה וההשפעה של אזורים אלו מציגות רב-מרכזיות מדומה, אך התפתחות האירועים מצביעה על כך שארצות הברית מוסיפה לכוחה הטכנולוגי, הכלכלי והפוליטי גם את כוחה הצבאי, לצורך

שליטה באזורים שבהם עוברים קווי אספקה. לפיכך היא נוטה להתבסס כמעצמת-על, המכוונת את התהליך הנוכחי, בהסכמה או באי-הסכמה עם הכוחות האזוריים. זוהי משמעותו העמוקה ביותר של הסדר העולמי החדש.

נראה שעדיין לא הגיע עידן השלום, אף כי האיום של מלחמה עולמית נמוג, לעת עתה. התפרצויות מקומיות, אתניות ודתיות, הפרעות חברתיות, הגירות וקונפליקטים צבאיים באזורים מוגבלים, מהווים את האיום המרכזי על היציבות לכאורה הקיימת. במקביל, האזורים המושהים מתרחקים יותר ויותר מקצב הצמיחה של האזורים המואצים טכנולוגית וכלכלית, וחוסר תיאום יחסי זה מוסיף קשיים נוספים. אמריקה הלטינית מהווה דוגמה לכך, שכן אף כי כלכלתן של כמה ממדינותיה צפויה לחוות צמיחה משמעותית בשנים הקרובות, התלות במרכזי הכוח תהפוך מוחשית יותר ויותר.

בעת שהכוח האזורי והעולמי של החברות הרב-לאומיות גובר, ובעוד ההון הפיננסי הבינלאומי מתרכז, המערכות הפוליטיות מאבדות אוטונומיה והחקיקה מותאמת להכתבותיהם של הכוחות החדשים. מוסדות רבים יכולים כיום להיות מוחלפים, במישרין או בעקיפין, על ידי מחלקות או קרנות של חברה רב-לאומית, המסוגלת במקומות מסוימים ללוות את חיי עובדיה וילדיהם מן הלידה, דרך ההכשרה, השמת העבודה, הנישואין, הבידור, המידע והביטחון הסוציאלי, ועד הפנסיה והמוות.

במקומות מסוימים יכול האזרח לעקוף את ההליכים הביורוקרטיים הישנים, והנטייה היא להתנהל באמצעות כרטיס אשראי ובהדרגה באמצעות ארנק אלקטרוני, שבו יופיעו לא רק הוצאותיו ופיקדונותיו, אלא גם כל סוג של נתוני רקע משמעותיים ומצב נוכחי, כשהם ממוחשבים כראוי. ברור שתהליכים אלו משחררים קומץ אנשים מהאטות ומדאגות משניות, אך יתרונות אישיים אלו ישמשו גם כמנגנון של שליטה מוסווית.

לצד הצמיחה הטכנולוגית והאצת קצב החיים, ההשתתפות הפוליטית פוחתת, כוח קבלת ההחלטות מתרחק והופך מתווך יותר ויותר. המשפחה מצטמצמת ומתפרקת לזוגות ניידים ומשתנים, התקשורת הבין-אישית נחסמת, החֶברוּת נעלמת, והתחרות מרעילה את היחסים האנושיים כולם. עד כדי כך שבמצב של חוסר אמון כללי, תחושת חוסר הביטחון אינה נשענת עוד בעיקר על עלייה אובייקטיבית בפשיעה, אלא בעיקר על מצב רוח קולקטיבי.

יש להוסיף כי הסולידריות החברתית, הקבוצתית והבין-אישית נעלמת במהירות, ההתמכרות לסמים והאלכוהוליזם מתפשטים, וההתאבדות והמחלות הנפשיות נוטות לעלות באופן מסוכן. אמנם בכל מקום קיים רוב בריא והגיוני, אך הצטברותם של סימפטומים כה רבים של אי-התאמה אינה מאפשרת עוד לדבר על חברה בריאה.

נוף העיצוב של הדורות החדשים כולל את כל מרכיבי המשבר שהוזכרו עד כה. אין לטעות ולחשוב שהוא מצטמצם להכשרה טכנית ולעבודה בלבד, לטלנובלות, להמלצות של מעצבי דעת קהל באמצעי התקשורת ההמוניים, לדקלום על שלמות העולם שבו אנו חיים, או, עבור הנוער המצליח יותר, לבילוי סביב אופנועים, נסיעות, בגדים, ספורט, מוזיקה ומכשירים אלקטרוניים. בעיה זו של נוף העיצוב בדורות הצעירים מאיימת ליצור פערים עצומים בין קבוצות גיל שונות, ומניחה על השולחן דיאלקטיקה בין-דורית אלימה, בעלת עומק רב והיקף גיאוגרפי עצום.

ברור כי בפסגת סולם הערכים ניצב מיתוס הכסף, ולו כפוף, באופן הולך וגובר, הכול. חלק ניכר מן החברה אינו מוכן לשמוע דבר שיזכיר לו את ההזדקנות ואת המוות, ומבטל כל עיסוק במשמעות ובמובן החיים. יש להכיר בכך שקיים היגיון מסוים בעמדה זו, שכן הרהור בנושאים אלה אינו מתיישב עם סולם הערכים שהשיטה קבעה. סימפטומי המשבר חמורים מכדי להתעלם מהם, ובכל זאת רבים יטענו שזהו המחיר שיש לשלם כדי להתקיים בסוף המאה ה-20. אחרים יאמרו שאנו נכנסים לעולם הטוב ביותר האפשרי.

הרקע להצהרות אלו נעוץ ברגע ההיסטורי שבו המבנה הגלובלי של המצב טרם נכנס למשבר כולל, אף שהמשברים הנקודתיים מתפשטים בכל מקום. אולם ככל שסימפטומי ההתפרקות יואצו, כך תשתנה גם הערכת האירועים, שכן יגבר הצורך לקבוע סדרי עדיפויות חדשים ולגבש פרויקטים חדשים לחיים.

4. הכוחות החיוביים של השינוי

לא ניתן לערער על ערכה של ההתפתחות המדעית והטכנולוגית רק משום שחלק מהישגיה שימשו או משמשים נגד החיים והרווחה. במקרים שבהם מותחת ביקורת על הטכנולוגיה, יש לבחון תחילה את מאפייני השיטה המשתמשת בהתקדמות הידע למטרות מפוקפקות. ההתפתחויות ברפואה, בתקשורת, ברובוטיקה, בהנדסה גנטית ובתחומים רבים אחרים, אכן עלולות להיות מנוצלות גם בכיוונים הרסניים. כך גם השימוש בטכנולוגיה לניצול לא רציונלי של משאבים, לזיהום תעשייתי ולהידרדרות סביבתית.

עם זאת, כל אלה משקפים את הסימן השלילי השולט בכלכלה ובמערכות החברתיות. אנו יודעים היטב שכיום קיימת האפשרות לפתור את בעיות התזונה של האנושות כולה, ובכל זאת אנו עדים יום-יום לרעב, לתת-תזונה ולסבל תת-אנושי, משום שהשיטה אינה מוכנה להתמסר לפתרון בעיות אלו תוך ויתור על רווחיה האדירים, בתמורה לשיפור כללי ברמה האנושית. אנו רואים גם כיצד המגמות לאזוריות, ובהמשך לעולמיזציה, מנוצלות בידי אינטרסים פרטיים תוך פגיעה במכלולים רחבים יותר.

ואף על פי כן, ברור כי חרף עיוותים אלו, מפלס את דרכו תהליך המוביל לעבר אומה אנושית אוניברסלית. השינוי המואץ המתרחש בעולם מוביל למשבר כללי של השיטה ולארגון מחדש של מרכיביה. תהליך זה יהווה תנאי הכרחי להשגת יציבות סבירה ולהתפתחות הרמונית של כדור הארץ. לפיכך, חרף הטרגדיות הצפויות בהתפרקותה של המערכת הגלובלית הנוכחית, המין האנושי יגבר על כל אינטרס נקודתי.

בהבנת כיוונה של ההיסטוריה, שהחלה באבותינו ההומינידים הקדומים, טמונה אמונתנו בעתיד. מין זה, שעבד ונאבק במשך מיליוני שנים כדי להתגבר על הכאב והסבל, לא ייכנע לאבסורד. משום כך יש להבין תהליכים רחבים יותר מאשר מצבים נקודתיים, ולתמוך בכל מה שנע בכיוון אבולוציוני, גם אם תוצאותיו המיידיות אינן נראות לעין. אובדן הלב של בני אדם אמיצים וסולידריים מעכב את צעדיה של ההיסטוריה, אך קשה להבין משמעות זו אם החיים האישיים עצמם אינם מאורגנים ומכוונים גם הם בכיוון חיובי. אין כאן גורמים מכניים או דטרמיניזם היסטורי, אלא כוונה אנושית, השואפת לפרוץ דרך מול כל הקשיים.

אני מקווה, ידידיי, שבמכתב הבא אוכל להניח בצד את העיון בגורמים השליליים ולעבור לנושאים מעודדים יותר, כדי לשרטט הצעות התואמות את אמונתנו בעתיד טוב יותר לכול.

קבלו נא דרישת שלום.

5 בדצמבר 1991

אגרת שלישית אל ידידיי

חברים יקרים:

אני מקווה שהאיגרת הנוכחית תוכל לשמש כלי לסידור ולהבהרה של עמדותיי ביחס למצב הנוכחי. אעסוק גם בהיבטים מסוימים של היחסים בין יחידים, וכן ביחסים שבינם לבין הסביבה החברתית שבה הם חיים.

1. השינוי והמשבר

בתקופה זו של שינוי עמוק, יחידים, מוסדות והחברה כולה נתונים במשבר. השינוי ילך ויאיץ, וכך גם המשברים האישיים, המוסדיים והחברתיים. מצב זה מבשר על הפרעות שעשויות שלא להיטמע בקרב מגזרים אנושיים רחבים.

2. חוסר התמצאות

השינויים המתחוללים פונים לכיוונים בלתי צפויים ויוצרים מצב של חוסר התמצאות כללי ביחס לעתיד ולנדרש מאיתנו בהווה. למעשה, אין זה השינוי כשלעצמו שמטריד אותנו, שכן בו אנו מזהים היבטים חיוביים רבים. מה שמעורר דאגה הוא חוסר הידיעה באיזה כיוון נע השינוי, ולאן עלינו לכוון את פעילותנו.

3. משבר בחיי האנשים

השינוי מתרחש בכלכלה, בטכנולוגיה ובחברה; אך מעל לכל הוא משפיע על חיינו עצמם: על הסביבה המשפחתית והתעסוקתית שלנו, על יחסי החברות שלנו. דעותינו משתנות בהדרגה, וכך גם מה שהאמנו על העולם, על הזולת ועל עצמנו. ישנם דברים המעודדים אותנו, אך אחרים מבלבלים ואף משבשים את פעולתנו. התנהגותם של אחרים, כמו גם התנהגותנו שלנו, נראית לנו לעיתים בלתי עקבית, סותרת וחסרת כיוון ברור – בדומה לאירועים הסובבים אותנו.

4. הצורך להעניק כיוון לחיים האישיים

לפיכך, חיוני להעניק כיוון לשינוי הבלתי נמנע הזה, ואין דרך אחרת לעשות זאת אלא להתחיל מעצמנו. דווקא בתוכנו עלינו להעניק כיוון לשינויים המבולבלים הללו, שאת יעדם אין אנו מכירים.

5. כיוון ושינוי המצב

מאחר שהיחידים אינם מתקיימים בבידוד, הרי שכאשר הם מכוונים באמת את חייהם, משתנים גם יחסיהם עם אחרים, במשפחה, בעבודה ובכל מרחב שבו הם פועלים. אין זו בעיה פסיכולוגית הנפתרת בתוך תודעתם של יחידים מבודדים, אלא בעיה הנפתרת באמצעות שינוי המצב שבו חיים עם אחרים, באמצעות התנהגות קוהרנטית. כאשר אנו חוגגים הצלחות או מדוכאים לנוכח כישלונות, כאשר אנו מתכננים את העתיד או שוקלים להכניס שינויים לחיינו, אנו נוטים לשכוח נקודה יסודית אחת: אנו מצויים תמיד במצב של יחסים עם אחרים. איננו יכולים להבין את המתרחש בתוכנו, ואף לא לבחור, מבלי להתייחס לאנשים מסוימים ולתחומים חברתיים מוחשיים שבהם אנו פועלים. אותם אנשים בעלי חשיבות מיוחדת עבורנו, ואותם מרחבים חברתיים שבהם אנו מעורבים, מציבים אותנו במצב מסוים שממנו אנו חושבים, חשים ופועלים. התכחשות לכך, או התעלמות מכך, יוצרת קשיים עצומים. חופש הבחירה והפעולה שלנו תָּחוּם על-ידי המצב שבו אנו חיים. כל שינוי שנבקש לבצע אינו יכול להיות מוצג באופן מופשט, אלא רק ביחס למצב הקונקרטי שבו אנו מצויים.

6. ההתנהגות הקוהרנטית

אילו יכולנו לחשוב, להרגיש ולפעול באותו כיוון; אילו מה שאנו עושים לא היה סותר את מה שאנו חשים — היינו יכולים לומר שחיינו קוהרנטיים. היינו נתפסים כאמינים בעיני עצמנו, גם אם לא בהכרח בעיני סביבתנו המיידית. עלינו לשאוף לאותה קוהרנטיות גם ביחסים עם אחרים, באמצעות התייחסות אל הזולת כפי שהיינו רוצים שיתייחסו אלינו. אנו יודעים כי יכולה להתקיים גם מעין קוהרנטיות הרסנית, כפי שאנו רואים אצל גזענים, נצלנים, קנאים ואלימים; אולם חוסר הקוהרנטיות שלהם ביחסים בולט לעין, שכן הם מתייחסים לאחרים באופן שונה בתכלית מזה שהם דורשים לעצמם. אותה אחדות של מחשבה, רגש ופעולה, ואותה הלימה בין היחס המבוקש ליחס הניתן, הם אידיאלים שאינם מתממשים בחיי היומיום. וזהו העניין. מדובר בהתאמת התנהגויות להצעות אלה; מדובר בערכים שאם לוקחים אותם ברצינות, הם מעניקים כיוון לחיים, ללא תלות בקשיים הכרוכים במימושם. אם נתבונן בדברים לעומק, לא באופן סטטי אלא דינמי, נראה בהם אסטרטגיה שצריכה לצבור ממשות עם חלוף הזמן. במקרה זה יש ערך ממשי גם לכוונות, אף אם בתחילה המעשים אינם תואמים להן. ככל שהכוונות נשמרות, משתכללות ומתרחבות, כך הן צוברות כוח. הדימויים של מה שאנו מבקשים להשיג משמשים נקודות ציון יציבות, המעניקות כיוון בכל מצב. הדברים שאנו אומרים אינם מורכבים במיוחד. אין אנו מופתעים, למשל, כאשר אדם מכוון את חייו להשגת הון רב, גם כאשר ברור לו מראש שייתכן ולא ישיגו. אף על פי כן, האידיאל שלו דוחף אותו לפעולה, גם ללא תוצאות מיידיות. מדוע, אם כן, כה קשה להבין כי גם כאשר רוח התקופה מנוגדת להלימה בין היחס המבוקש ליחס הניתן, ואף מנוגדת לאחדות של מחשבה, רגש ופעולה — אידיאלים אלה של חיים עדיין יכולים להעניק כיוון לפעולה האנושית?

7. שתי ההצעות

לחשוב, להרגיש ולפעול באותו כיוון, ולהתייחס לאחרים כפי שהיינו רוצים שיתייחסו אלינו, הן שתי הצעות כה פשוטות עד שהן עלולות להיחשב כתְּמִימוּיוֹת בעיני אנשים שהורגלו למורכבויות. אך מאחורי תמימות מדומה זו עומד סולם ערכים חדש, שבשלבו הגבוה ביותר ניצבת הקוהרנטיות; מוסר חדש שאינו אדיש לכל צורת פעולה; ושאיפה חדשה שמשמעה להיות עקביים במאמץ להעניק כיוון לאירועים האנושיים. מאחורי תמימות מדומה זו ישנה עמדה בעד משמעות החיים האישיים והחברתיים, שיהיו באמת אבולוציוניים, או שאחרת ילכו להתפרקות. איננו יכולים עוד לסמוך על כך שערכים ישנים יעניקו לכידות לאנשים ברקמה חברתית שיום אחר יום מתדרדרת יותר ויותר בשל חוסר אמון, בידוד ואינדיבידואליזם גובר. הסולידריות הישנה בין חברי המעמדות, האיגודים, המוסדות והקבוצות מוחלפת בתחרות פראית, שממנה לא נמלטות אפילו הזוגיות והאחווה המשפחתית. בתהליך הריסה זה לא תתפתח סולידריות חדשה על בסיס רעיונות והתנהגויות של עולם שחלף, אלא מתוך הצורך המוחשי של כל אחד להעניק כיוון לחייו, שלשם כך יצטרך לשנות את סביבתו. שינוי כזה, אם הוא אמיתי ועמוק, אינו יכול להתחולל באמצעות כפייה, חוקים חיצוניים או קנאות מכל סוג שהוא, אלא באמצעות כוח הדעה והפעולה המינימלית המשותפת בין האנשים המרכיבים את הסביבה שבה כל אחד חי.

8. להגיע לכל החברה החל מן הסביבה המיידית

אנו יודעים שכאשר נשנה באופן חיובי את מצבנו, נשפיע על הסביבה שלנו, ואנשים אחרים יהיו שותפים לנקודת מבט זו, תוך יצירת מערכת של יחסים אנושיים בצמיחה. עלינו לשאול את עצמנו: מדוע עלינו ללכת מעבר למקום שבו התחלנו? פשוט כדי להיות עקביים עם ההצעה להתייחס לאחרים כפי שהיינו רוצים שיתייחסו אלינו. או שמא לא נביא לאחרים דבר מה שהתגלה כיסודי לחיינו? אם כוח ההשפעה מתחיל להתפתח, הרי זה מפני שהיחסים, ולכן גם מרכיבי הסביבה שלנו, התרחבו. זוהי שאלה שיש להביאה בחשבון כבר מן ההתחלה, שכן אף שפעולתנו מתחילה בנקודה מצומצמת, ההקרנה של השפעה זו עשויה להגיע רחוק מאוד. אין כל מוזרות במחשבה שאנשים אחרים יחליטו להצטרף לאותו כיוון. אחרי הכול, התנועות ההיסטוריות הגדולות הלכו באותה דרך: הן החלו בקטן, באופן הגיוני, והתפתחו בזכות כך שאנשים הכירו בהן כמפרשות את צורכיהם ואת דאגותיהם. להיות עקבי עם כל האמור משמעו לפעול בסביבה המיידית, אך עם המבט מכוון אל התקדמות החברה. אחרת, מדוע היינו מזכירים מלכתחילה משבר גלובלי שיש להתמודד עמו בנחישות, אם הכול מסתיים ביחידים מבודדים שלגביהם לאחרים אין כל חשיבות? מתוך הצורך של אנשים המסכימים להעניק כיוון חדש לחייהם ולאירועים, יצוצו מרחבים של דיון ותקשורת ישירה. בהמשך, הפצה באמצעות כל האמצעים תאפשר להרחיב את שטח המגע. דבר דומה יקרה גם ביצירת ארגונים ומוסדות התואמים גישה זו.

9. הסביבה שבה חיים

כבר הערנו שהשינוי כה מהיר וכה בלתי צפוי, עד שעוצמת הפגיעה נחווית כמשבר שבו מתחבטות חברות שלמות, מוסדות ויחידים. לכן חיוני להעניק לאירועים כיוון. עם זאת, כיצד יכול מישהו לעשות זאת כאשר

הוא כפוף, כפי שהוא, להשפעתם של אירועים גדולים ממנו? ברור שמישהו יכול לכוון רק היבטים מיידיים של חייו, ולא את תפקוד המוסדות או החברה. מצד שני, גם ההתיימרות להעניק כיוון לחיים האישיים אינה פשוטה, שכן כל אחד חי במצב נתון, אינו חי בבידוד, אלא בתוך סביבה. סביבה זו יכולה להיתפס כרחבה כמו היקום, כדור הארץ, הארץ, המדינה או המחוז. עם זאת, קיימת סביבה מיידית, והיא המקום שבו אנו מקיימים את פעילויותינו. סביבה זו היא משפחתית, תעסוקתית, חברתית וכיוצא באלה. אנו חיים במצב של יחסים עם אחרים, וזהו עולמנו הפרטי שממנו אין אנו יכולים להתעלם. הוא פועל עלינו, ואנו פועלים עליו באופן ישיר. אם יש לנו השפעה כלשהי, הרי שהיא חלה בעיקר על אותה סביבה מיידית. אולם הן ההשפעה שאנו מפעילים והן זו שאנו מקבלים מושפעות בתורן ממצבים כלליים יותר, מן המשבר ומחוסר ההתמצאות.

10. הקוהרנטיות ככיוון חיים

לו רצינו להעניק כיוון כלשהו לאירועים, היה עלינו להתחיל בחיינו שלנו, ולשם כך להביא בחשבון את הסביבה שבה אנו פועלים. לאיזה כיוון נוכל לשאוף? ללא ספק, לכיוון שיאפשר לנו קוהרנטיות ותמיכה בתוך מציאות כה משתנה ובלתי צפויה. לחשוב, להרגיש ולפעול באותו כיוון היא הצעה לקוהרנטיות בחיים. עם זאת, אין זה פשוט, שכן אנו מצויים במצבים שלא בחרנו בהם במלואם. אנו עושים דברים מתוך מחויבות, גם כאשר קיימת אי-הסכמה עמוקה עם מה שאנו חושבים ומרגישים. אנו נתונים במצבים שאיננו שולטים בהם. לפעול בקוהרנטיות הוא פחות עובדה ויותר כוונה, נטייה שיכולה להיות נוכחת כך שחיינו ינועו בהדרגה בכיוון זה של התנהגות. ברור שגם אם נשפיע רק על אותה סביבה מיידית, נוכל לשנות חלק ממצבנו. כאשר אנו פועלים בדרך זו, אנו מעניקים כיוון ליחס כלפי אחרים, ואחרים יהיו שותפים להתנהגות זו. אם תישמע הטענה שאנשים מסוימים משנים לעיתים תכופות את סביבתם בשל עבודתם או מסיבות אחרות, התשובה היא שאין בכך כדי לשנות דבר מן האמור, שכן תמיד נהיה במצב כלשהו, תמיד נהיה בסביבה נתונה. אם אנו מכוונים לקוהרנטיות, היחס שנעניק לאחרים חייב להיות מאותו סוג של היחס שאנו דורשים לעצמנו. כך, בשתי הצעות אלה אנו מוצאים את המרכיבים הבסיסיים של כיוון עד היכן שידינו משגת. הקוהרנטיות מתפתחת ככל שמתפתחת החשיבה, ההרגשה והפעולה באותו כיוון. קוהרנטיות זו מתפשטת אל אחרים, ובהתפשטותה אנו מתחילים להתייחס אליהם כפי שהיינו רוצים שיתייחסו אלינו. קוהרנטיות וסולידריות הן כיוונים, שאיפות של התנהגויות שיש לממשן.

11. הפרופורציה של הפעולות כהתקדמות לקראת קוהרנטיות

כיצד ניתן להתקדם בכיוון קוהרנטי? ראשית, נזדקק לפרופורציה מסוימת במה שאנו עושים יום-יום. יש לקבוע מהן הסוגיות החשובות ביותר בפעילותנו. עלינו לתת עדיפות למה שחיוני כדי שהדברים יפעלו כראוי, לאחר מכן למה שמשני, וכך הלאה. ייתכן שתשומת לב לשתי או שלוש עדיפויות תעניק לנו תמונת מצב מספקת. סדר העדיפויות אינו יכול להתהפך, ואף לא ניתן להפריד בין העדיפויות באופן שיפר את האיזון של מצבנו. הדברים צריכים להתקדם יחד, לא בנפרד, תוך הימנעות ממצב שבו חלקם מתקדמים וחלקם מתעכבים. לעיתים קרובות אנו מתעוורים מחשיבותה של פעילות אחת, ובכך מתערער המכלול כולו. בסופו של דבר, מה שחשבנו לכל כך חשוב אף אינו יכול להתממש, משום שהמצב הכללי שלנו

השתבש. נכון גם שלעתים מופיעים עניינים דחופים שעלינו להתמסר אליהם, אך ברור שאין אפשרות לחיות תוך דחייה מתמדת של עניינים אחרים הקשורים בטיפול במצב הכללי שבו אנו חיים. קביעת עדיפויות וניהול הפעילויות בפרופורציה מתאימה הם התקדמות ברורה בכיוון הקוהרנטיות.

12. ההזדמנות של הפעולות כהתקדמות לקראת קוהרנטיות

קיימת שגרה יומיומית המותנית בהתחייבויות, בעניינים אישיים ובתפקוד בתוך הסביבה שלנו. עם זאת, בתוך דפוסים אלה מתקיימים דינמיקה ועושר של אירועים, שאנשים שטחיים אינם יודעים להעריך. יש המבלבלים את חייהם עם השגרות שלהם, אך אין הדבר כך כלל, שכן לעיתים קרובות הם נדרשים לבחור בתוך התנאים שמטילה עליהם הסביבה. כמובן, אנו חיים בין בעיות וסתירות, אך אין לבלבל בין שני המונחים. אנו מבינים כ"בעיות" את הטרדות והמכשולים שאיתם אנו מתמודדים. הם אינם חמורים במיוחד, אך אם הם רבים וחוזרים על עצמם, הם מגבירים את העצבנות והעייפות שלנו. בדרך כלל אנו מסוגלים להתגבר עליהם. הם אינם קובעים את כיוון חיינו ואינם מונעים מאיתנו להוביל פרויקט; הם מכשולים בדרך, מן הקושי הפיזי הקטן ביותר ועד לבעיות שבהן אנו על סף איבוד הכיוון. לבעיות יש מנעד רחב, אך הן תחומות בגבולות שאינם מונעים התקדמות.

משהו שונה מתרחש עם מה שאנו מכנים "סתירות". כאשר הפרויקט שלנו אינו יכול להתממש; כאשר האירועים דוחפים אותנו לכיוון מנוגד לרצוי; כאשר אנו מוצאים את עצמנו במעגל סגור שאין ביכולתנו לשבור; כאשר איננו יכולים לכוון את חיינו ולו באופן מינימלי, אנו לכודים בסתירה. הסתירה היא מעין היפוך בזרם החיים, המביא אותנו לנסיגה חסרת תקווה. זהו המצב שבו חוסר הקוהרנטיות מופיע בצורתו הגסה ביותר. בסתירה, מה שאנו חושבים מתנגד למה שאנו מרגישים ולמה שאנו עושים. אף על פי כן, תמיד קיימת אפשרות לכוון את החיים, אך יש לדעת מתי לפעול.

ההזדמנות לפעול היא גורם שלרוב איננו מביאים בחשבון בשגרה היומיומית, שכן דברים רבים מקודדים. אולם כאשר מדובר בבעיות משמעותיות ובסתירות, ההחלטות שאנו מקבלים אינן יכולות להיות חשופות לאסון. ככלל, עלינו לסגת מול כוח גדול, ולהתקדם בהחלטיות כאשר כוח זה נחלש. קיים הבדל עמוק בין הפחדן הנסוג או המשתתק מול כל אי-נוחות, לבין מי שפועל תוך התגברות על הקשיים בידיעה שדווקא באמצעות ההתקדמות ניתן לעקוף אותם. עם זאת, ישנם מצבים שבהם אי אפשר להתקדם, משום שניצבת מולנו בעיה גדולה מכוחותינו, והסתערות בלתי מחושבת תוביל לאסון. הבעיה הגדולה שאיתה אנו מתמודדים היא דינמית, ויחסי הכוחות משתנים, בין אם משום שהשפעתנו גוברת ובין אם משום שעוצמת המכשול פוחתת. לאחר שבירת היחס הקודם, זהו הרגע להמשיך בהחלטיות, שכן היסוס או דחייה עלולים להביא לשינוי מחודש של הגורמים. ביצוע הפעולה בעִתָּהּ הוא הכלי היעיל ביותר ליצירת שינויים בכיוון.

13. ההסתגלות הגוברת כהתקדמות לקראת הקוהרנטיות

נשוב ונשקול את שאלת הכיוון ואת הקוהרנטיות שאנו מבקשים להשיג. הסתגלות למצבים מסוימים קשורה להצעה זו, שכן הסתגלות למה שמוליך אותנו לכיוון מנוגד לקוהרנטיות היא חוסר קוהרנטיות חמור.

האופורטוניסטים סובלים מקוצר ראייה משמעותי בהקשר זה. הם סבורים שהדרך הטובה ביותר לחיות היא קבלה של הכול, הסתגלות לכול; הם רואים בקבלה של כל דבר שמגיע ממי שמחזיק בכוח הסתגלות מרבית. אך ברור שחיים של תלות רחוקים מאוד ממה שאנו מבינים כקוהרנטיות. אנו מבחינים בין חוסר הסתגלות, שמונע מאיתנו להרחיב את השפעתנו; הסתגלות פוחתת, שמשאירה אותנו בקבלה פסיבית של התנאים שנקבעו; והסתגלות גוברת, שמגדילה את השפעתנו בכיוון ההצעות שהוזכרו.

נסכם את מה שנאמר:

1. קיים שינוי מהיר בעולם, המונע על ידי המהפכה הטכנולוגית, והוא מתנגש עם המבנים המקובלים ועם העיצוב וההרגלים של חיי החברות והיחידים.
2. חוסר מִתְאָם זה יוצר משברים פרוגרסיביים בכל התחומים, ואין סיבה להניח שייעצר; להפך, הוא נוטה להחריף.
3. אופיים הבלתי צפוי של האירועים מונע מאיתנו לחזות לאיזה כיוון יפנו הדברים, האנשים שסביבנו ובסופו של דבר חיינו שלנו.
4. רבים מן הדברים שחשבנו והאמנו בהם חדלו לשרת אותנו. גם לא נראים באופק פתרונות שיבואו מן החברה, מן המוסדות או מן היחידים, הסובלים מאותה מחלה.
5. אם נחליט לפעול להתמודדות עם בעיות אלה, נידרש להעניק כיוון לחיינו תוך חיפוש אחר קוהרנטיות בין מה שאנו חושבים, מרגישים ועושים. מכיוון שאיננו מבודדים, קוהרנטיות זו חייבת להתבטא גם ביחס לאחרים, כך שנתייחס אליהם באופן שאנו מבקשים לעצמנו. שתי הצעות אלה אינן ניתנות למימוש מדוקדק, אך הן מהוות את הכיוון הדרוש לנו, במיוחד אם נתייחס אליהן כאל נקודות קבועות ונעמיק בהן.
6. אנו חיים ביחס בלתי אמצעי עם אחרים, ובסביבה זו עלינו לפעול כדי להעניק כיוון חיובי למצבנו. אין זו שאלה פסיכולוגית הניתנת לפתרון בראשו המבודד של היחיד, אלא שאלה חברתית הקשורה למצב החיים עצמו.
7. אם נהיה עקביים עם ההצעות שאנו מבקשים לקדם, נגיע למסקנה שמה שחיובי עבורנו ועבור סביבתנו המיידית חייב להתרחב לכלל החברה. יחד עם אחרים השותפים לאותו כיוון ניישם את האמצעים המתאימים ביותר, כדי שסולידריות חדשה תמצא את דרכה. לפיכך, גם כאשר אנו פועלים באופן נקודתי בסביבה המיידית, לא נאבד קשר עין עם מצב גלובלי המשפיע על כלל בני האדם ודורש את עזרתנו, כפי שאנו נזקקים לעזרת אחרים.
8. השינויים הבלתי צפויים מביאים אותנו להרהר ברצינות בצורך להעניק כיוון לחיינו.
9. הקוהרנטיות אינה מתחילה ונגמרת בעצמי בלבד, אלא קשורה לסביבה ולאנשים אחרים. הסולידריות היא היבט של הקוהרנטיות האישית.
10. הפרופורציה בפעולות מורכבת מקביעת עדיפויות בחיים ופועלת על פיהן, תוך הימנעות מערעור האיזון ביניהן.

11. עִתּוּי הפעולה מביא בחשבון נסיגה מול כוח גדול והתקדמות החלטית כאשר כוח זה נחלש. רעיון זה חיוני ליצירת שינויים בכיוון החיים כאשר אנו נתונים בסתירה.

12. חוסר הסתגלות בסביבה שאין ביכולתנו לשנותה אינו רצוי, כשם שגם הסתגלות פוחתת, שבה אנו מגבילים את עצמנו לקבלת התנאים הקיימים, איננה מספקת. ההסתגלות הגוברת מורכבת מהגדלת השפעתנו בסביבה ובכיוון קוהרנטי.

קבלו נא דרישת שלום.

17 בדצמבר 1991

אגרת רביעית אל ידידיי

חברים יקרים:

באגרות קודמות הבהרתי את עמדתי ביחס לחברה, לקבוצות אנושיות וליחידים, מתוך התייחסות לרגע זה של שינוי ואובדן נקודות ציון שבו אנו חיים; ביקרתי מגמות שליליות מסוימות בהתפתחות האירועים והדגשתי את העמדות המוכרות ביותר של אלה המתיימרים לספק תשובה לדחיפות הרגע. ברור שכל ההערכות הללו, בין אם נוסחו היטב ובין אם לאו, נובעות מנקודת המבט הפרטית שלי, וזו, בתורה, מעוגנת במערכת רעיונות המשמשת לה בסיס. זו, ככל הנראה, הסיבה לכך שקיבלתי הצעות המעודדות אותי להסביר "מאיפה" אני יוצא בביקורותיי או מפתח את הצעותיי.

אחרי הכול, אפשר לומר כל דבר במידה זו או אחרת של מקוריות, כפי שקורה עם ההגיגים היומיומיים שלנו, שאיננו מתיימרים להצדיקם. הגיגים אלה יכולים להיות היום מסוג אחד ומחר מהסוג ההפוך, מבלי לחרוג מן הקלות של ההערכה היומיומית. לפיכך, באופן כללי, אנו מאמינים מדי יום פחות ופחות בדעות של אחרים, ואף בדעות של עצמנו, מתוך הנחה שמדובר בהערכות מצב זמניות היכולות להשתנות בתוך שעות ספורות, כפי שקורה עם ההזדמנויות הבורסאיות. ואם יש דעות בעלות יציבות רבה יותר, הרי שאלה בוודאי הדעות המקודשות על ידי האופנה, המוחלפות לאחר מכן באופנה הבאה.

אין בכוונתי להגן על קיבעון בשדה הדעות, אלא להדגיש את חוסר הקוהרנטיות השורר בו, שכן, למען האמת, היה מעניין מאוד אילו השינוי היה מתרחש על בסיס של היגיון פנימי, ולא בהתאם למשב של רוחות אקראיות. אך מי מסוגל לשאת היגיון פנימי בעידן של נפנופי טובע?

ברגע זה ממש, בשעה שאני כותב שורות אלו, אני מבחין שמה שנאמר כאן אינו יכול להיקלט אצל קוראים מסוימים, משום שבשלב זה הם אינם מוצאים בו שלושה קודים אפשריים הנדרשים מבחינתם: 1. שהמוסבר ישמש להם כבידור; או 2. שיראה להם כאן ועכשיו כיצד ניתן להשתמש בו בעסקיהם; או 3. שיתאים למה שמקודש על ידי האופנה. יש לי ודאות שפסקה זו, המתחילה ב"חברים יקרים:" ומגיעה עד כאן, מותירה אותם מבולבלים לחלוטין, כאילו נכתבה בסנסקריט. עם זאת, מעניין לראות כיצד אותם אנשים מבינים היטב עניינים מורכבים, החל מפעולות בנקאיות מתוחכמות ביותר ועד להנאות של טכניקות ניהול ממוחשבות.

עבורם בלתי אפשרי להבין שאנו מדברים על דעות, על נקודות מבט ועל הרעיונות המשמשים להן בסיס; שאנו מדברים על חוסר האפשרות להיות מובנים אפילו בדברים הפשוטים ביותר, אם אינם תואמים את הנוף שהורכב עבורם באמצעות החינוך והדחפים הקומפולסיביים שלהם. אלה הם פני הדברים!

לאחר שהבהרתי את האמור לעיל, אנסה באיגרת זו לסכם את הרעיונות המבססים את דעותיי, ביקורותיי והצעותיי, תוך זהירות מיוחדת שלא לחרוג יתר על המידה מעבר לסיסמאות פרסומיות, שכן, כפי שמסבירה העיתונות ה"חכמה", רעיונות מאורגנים הם "אידיאולוגיות", ואלה, בדומה לדוקטרינות, הן כלים לשטיפת

מוח של המתנגדים לחופש המסחר ולכלכלת השוק החברתית של הדעות. כיום, בתגובה לדרישות הפוסטמודרניזם, כלומר לדרישות ה-haut-couture (בגדי ערב, עניבת פרפר, כתפיות, סניקרס וז'קט מקופל), נדרש שהחלקים של השיח לא יתאימו זה לזה. ולא נשכח שביקורת השפה דוחה גם את השיטתי, המבני והתהליכי. כמובן, כל זאת תואם לאידיאולוגיה התאגידית השלטת, החשה אימה מפני ההיסטוריה ומפני רעיונות שבהתהוותם לא נטלה חלק, ושביניהם לא יכלה להכניס אחוז משמעותי של מניות.

ועכשיו, ברצינות, הבה נתחיל במצאי של רעיונותינו, לפחות של אלה שאנו רואים כחשובים ביותר. עליי להדגיש שחלק ניכר מהם הוצגו בהרצאה שנתתי בסנטיאגו דה צ'ילה ב-23/05/91.

1. נקודת המוצא של רעיונותינו

התפיסה שלנו אינה מתחילה בקבלת הכללות, אלא בלימוד הפרטיקולרי של החיים האנושיים; הפרטיקולרי של הקיום; הפרטיקולרי של הרישום האישי של החשיבה, ההרגשה והפעולה. עמדת מוצא זו הופכת אותה לבלתי תואמת עם כל מערכת שמתחילה מן "הרעיון", מן "החומר", מן "התת-מודע", מן "הרצון", מן "החברה" וכדומה. אם מישהו מקבל או דוחה תפיסה כלשהי, הגיונית או מוזרה ככל שתהיה, תמיד הוא עצמו נמצא במשחק הקבלה או הדחייה. הוא זה שנמצא במשחק, לא החברה, לא התת-מודע ולא החומר.

הבה נדבר אפוא על החיים האנושיים. כאשר אני מתבונן בעצמי, לא מנקודת מבט פיזיולוגית אלא קיומית, אני מוצא את עצמי מוצב בעולם נתון, שלא נבנה ולא נבחר על ידי. אני מוצא את עצמי במצב ביחס לתופעות שמן הגוף שלי עצמו הן בלתי נמנעות. הגוף, כמרכיב יסודי של קיומי, הוא נוסף על כך תופעה הומוגנית עם העולם הטבעי שבו הוא פועל ושעליו פועל העולם. אולם הטבעיות של הגוף מובחנת עבורי בהבדלים חשובים לעומת שאר התופעות, והם: 1. הרישום המיידי שיש לי ממנו; 2. הרישום שבאמצעותו יש לי גישה לתופעות החיצוניות; ו-3. הזמינות של חלק מפעולותיו הודות לכוונתי המיידית.

2. הטבע, הכוונה והפתיחות של האדם

אלא שהעולם מופיע בפניי לא רק כמכלול של אובייקטים טבעיים, אלא כארטיקולציה של בני אדם אחרים ושל אובייקטים וסימנים שנוצרו או שונו על ידם. הכוונה שבה אני מבחין בתוכי מופיעה כיסוד פרשני בסיסי של התנהגות האחרים, וכפי שאני מכונן את העולם החברתי באמצעות הבנת כוונות, כך אני גם מכונן על ידו. כמובן, אנו מדברים על כוונות המתבטאות בפעולה גופנית. באמצעות הביטויים הגופניים או תפיסת המצב שבו נמצא האחר, אני יכול להבין את משמעותו ואת כוונתו. מצד שני, האובייקטים הטבעיים והאנושיים מופיעים בפניי כנעימים או כואבים, ואני מנסה למקם את עצמי מולם באמצעות שינוי מצבי.

כך, אינני סגור בפני העולם הטבעי ובעולם בני האדם האחרים, אלא להפך: המאפיין שלי הוא "הפתיחות". התודעה שלי התעצבה באופן בין-סובייקטיבי, שכן היא משתמשת בקודים של היגיון, בדגמים רגשיים ובסכמות פעולה שאני רושם כ"שלי", אך מזהה גם אצל אחרים. וכמובן, גופי פתוח לעולם, שכן אני תופס אותו ופועל עליו. לעומת זאת, העולם הטבעי, בניגוד לעולם האנושי, מופיע בפניי ללא כוונה. אני יכול, כמובן, לדמיין שהאבנים, הצמחים והכוכבים הם בעלי כוונה, אך אינני רואה כיצד ניתן להגיע עמם לדיאלוג

אפקטיבי. גם בעלי החיים, שבהם לעיתים אני תופס ניצוץ של אינטליגנציה, מופיעים בפניי כבלתי חדירים ובעלי שינוי איטי שמקורו בטבעם. אני רואה חברות של חרקים הבנויות באופן מושלם, יונקים עליונים המשתמשים בכישורים טכניים בסיסיים, אך החוזרים על הקודים שלהם בשינוי גנטי איטי, כאילו היו תמיד הנציגים הראשונים של מיניהם. וכאשר אני מבחין במעלות של הצמחים ובעלי החיים ששונו ובויתו על ידי האדם, אני מזהה את כוונתו של האחרון הפורצת דרך ומאנישה את העולם.

3. הפתיחות החברתית וההיסטורית של האדם

הגדרת האדם באמצעות חברתיותו אינה מספקת אותי, שכן אין בכך הבדל בינו לבין מינים רבים אחרים; גם כוח עבודתו אינו מאפיין ייחודי, בהשוואה לבעלי חיים חזקים ממנו; ואפילו השפה אינה מגדירה אותו במהותו, שכן ידועים לנו קודים וצורות תקשורת בין בעלי חיים שונים. לעומת זאת, כאשר כל יצור אנושי חדש נפגש עם עולם שעבר שינוי על ידי אחרים, והוא עצמו מכונן על ידי אותו עולם מכוון, אני מגלה את יכולתו לצבירה ולהטמעה זמנית[17]; אני מגלה את ממדו ההיסטורי-חברתי, ולא רק החברתי. כך ניתן להציע הגדרה ולומר: האדם הוא היצור ההיסטורי, שאופן פעולתו החברתית מתמיר את טבעו שלו.

אם אני מקבל קביעה זו, עליי לקבל גם שאותו יצור מסוגל להתמיר בכוונה את מבנהו הפיזי. וכך אכן קרה. הוא החל בשימוש במכשירים שהונחו לפני גופו כ"תותבות" חיצוניות, שאפשרו לו להאריך את ידו, לשכלל את חושיו ולהגדיל את כוחו ואת איכות עבודתו. מטבעו לא היה מצויד לנוע בתווך נוזלי ואווירי, ובכל זאת יצר תנאים שאפשרו לו לנוע בהם, עד שהחל להגר מסביבתו הטבעית, כדור הארץ. כיום, נוסף על כך, הוא חודר לתוך גופו שלו ומתמיר את איבריו; מתערב בכימיה המוחית שלו; מפרה במבחנה ומתמרן את הגנים שלו. אם רעיון ה"טבע" נועד לציין את הקבוע, הרי שכיום רעיון זה אינו מתאים, גם כאשר מבקשים ליישמו על מה שחומרי ביותר באדם, כלומר על גופו. ובאשר ל"מוסר טבעי", ל"חוק טבעי" או ל"מוסדות טבעיים", אנו מגלים, להפך, שבתחום זה הכול היסטורי-חברתי, וששום דבר אינו קיים שם "מטבעו".

4. הפעולה המתמירה של האדם

בסמוך לתפיסה על הטבע האנושי פעלה תפיסה אחרת, שדיברה על פסיביות התודעה. אידיאולוגיה זו התייחסה לאדם כאל ישות הפועלת בתגובה לגירויים של העולם הטבעי. מה שהחל כסנסואליזם גס הוחלף בהדרגה בזרמים היסטוריציסטיים ששימרו בתוכם את אותו רעיון של פסיביות. ואף על פי שזרמים אלה העדיפו את הפעילות והשינוי של העולם על פני פרשנות עובדותיו, הם תפסו פעילות זו כתוצאה של תנאים חיצוניים לתודעה. אותן דעות קדומות עתיקות סביב הטבע האנושי והפסיביות של התודעה נכפות כיום, כשהן מומרות לניאו-אבולוציוניזם, עם קריטריונים כגון הברירה הטבעית, הנקבעת במאבק על הישרדות המתאים ביותר. תפיסה זואולוגית זו, בגרסתה העדכנית, כאשר היא מועברת לעולם האנושי, תנסה להתגבר על הדיאלקטיקות הקודמות של גזעים או מעמדות באמצעות דיאלקטיקה הנקבעת על פי חוקים כלכליים "טבעיים", המווסתים אוטומטית את כלל הפעילות החברתית. כך, פעם נוספת, האדם הממשי נותר טבוע ומוחפץ.

---

[17] *זמנית* בהקשר של זמן, לא של ארעיות (*הערת המתרגם*)

הזכרנו תפיסות שמבקשות להסביר את האדם מתוך הכללות תיאורטיות וטוענות לקיומו של טבע אנושי ולפסיביות של התודעה. בכיוון מנוגד, אנו טוענים לצורך לצאת כנקודת מוצא מן הפרטיקולריות האנושית, לאשר את אופיו ההיסטורי-חברתי, ולא הטבעי, של האדם, ולאשר גם את פעילות תודעתו המתמירה את העולם בהתאם לכוונתו. ראינו את חייו כמצב, ואת גופו כאובייקט טבעי הנתפס מיידית וכפוף גם הוא, באופן מיידי, להכתבות רבות של כוונתו.

מכאן נובעות השאלות הבאות: כיצד התודעה היא פעילה? כלומר, כיצד היא יכולה לכוון את הגוף ודרכו לשנות את העולם? ושנית, כיצד המבנה האנושי הוא היסטורי-חברתי? שאלות אלו חייבות לקבל מענה מתוך הקיום הפרטיקולרי, כדי שלא ניפול שוב להכללות תיאורטיות שמהן נגזרת לאחר מכן מערכת של פרשנות. לפיכך, כדי להשיב לשאלה הראשונה יש לתפוס, מתוך עדות מיידית ובלתי אמצעית, כיצד הכוונה פועלת על הגוף; וכדי להשיב לשנייה, יש לצאת מעדות הזמניות והבין-סובייקטיביות שבאדם, ולא מחוקים כלליים של ההיסטוריה והחברה.

בעבודתנו "*תרומות למחשבה*" נעשה ניסיון לתת מענה בדיוק לשתי שאלות אלה. במסה הראשונה של "תרומות" נלמד התפקיד שממלא הדימוי בתודעה, תוך הדגשת כושרו להניע את הגוף במרחב. במסה השנייה של אותו ספר נלמד נושא ההיסטוריות והחברתיות. הדיון הפרטני בנושאים אלה מרחיק אותנו יתר על המידה מכוונת האיגרת הנוכחית, ולכן אנו מפנים אל החומר המצוטט.

5. התגברות על הכאב והסבל כפרויקטים חיוניים בסיסיים

אמרנו ב*תרומות לחשיבה* כי היעד הטבעי של הגוף האנושי הוא העולם, ודי בהתבוננות במבנהו כדי לאמת טענה זו. חושיו, כמו גם מנגנוני ההזנה, התנועה, הרבייה וכדומה, בנויים מלכתחילה להיות בעולם. אולם נוסף על כך, הדימוי משליך דרך הגוף את מטענו המתמיר: לא כדי להעתיק את העולם או לשקף מצב נתון, אלא להפך, כדי לשנות מצב קודם. בהתרחשות זו האובייקטים מופיעים כמגבלות או כהרחבות של האפשרויות הגופניות, והגופים הזרים מתגלים כהכפלות של אותן אפשרויות, כל עוד הם נשלטים בידי כוונות המזוהות כדומות לאלה המכוונות את הגוף העצמי.

מדוע נדרש האדם להתמיר את העולם ולהתמיר את עצמו? משום מצב של סופיות וחֶסֶר זמני-מרחבי שבו הוא נתון, ואותו הוא חווה ככאב גופני וכסבל נפשי. מכאן שההתגברות על הכאב איננה תגובה חייתית גרידא, אלא תצורה זמנית שבה העתיד מקבל עדיפות, והופכת לדחף יסודי של החיים, גם כאשר אין מצב של דחיפות מיידית. לפיכך, מעבר לתגובה המיידית, הרפלקטיבית והטבעית, מתקיימת גם תגובה דחויה שמטרתה למנוע כאב; תגובה זו מונעת בידי הסבל הפסיכולוגי אל מול הסכנה, והיא מיוצגת מחדש כאפשרות עתידית או כמצב נוכחי שבו הכאב נוכח באנשים אחרים.

כך מופיעה ההתגברות על הכאב כפרויקט בסיסי המנחה את הפעולה. זהו הבסיס שאפשר את התקשורת בין גופים וכוונות שונות, במה שאנו מכנים "המבנה החברתי". המבנה החברתי היסטורי באותה מידה שהחיים האנושיים עצמם היסטוריים, והוא מעצב את החיים האנושיים. שינויו מתמשך, אך באופן שונה מן השינוי שבטבע, שכן בטבע אין שינויים הנובעים מכוונות.

6. דימוי, אמונה, מבט ונוף

באחד הימים אני נכנס לחדרי וקולט את החלון. אני מכיר אותו; הוא מוכר לי. יש לי תפיסה חדשה שלו, אך נוסף עליה פועלות בי תפיסות קודמות שהפכו לדימויים מוחזקים. לפתע אני מבחין שבפינת הזכוכית יש שבר. "זה לא היה שם", אני אומר לעצמי, בהשוואתי את התפיסה הנוכחית למה שאני מחזיק מתפיסות קודמות, ואני אף חווה מעין הפתעה.

החלון של פעולות עבר נותר מוחזק בי, אך לא באופן פסיבי כצילום, אלא באופן פעיל, כפי שדימויים פועלים. מה שמוחזק פועל אל מול מה שאני תופס כעת, אף שהיווצרותו שייכת לעבר. עבר שהוא תמיד מעודכן, תמיד נוכח. לפני שנכנסתי לחדרי הנחתי כמובן מאליו שהחלון מצוי במצב מושלם. לא משום שחשבתי על כך במפורש, אלא מפני שפשוט סמכתי על כך. החלון המסוים לא היה נוכח במחשבותיי באותו רגע, אך הוא היה בנוכחות-מִשְׁנָה, כחלק מן האופק של האובייקטים הכלולים בחדרי.

הודות לנוכחות-משנה, להחזקה המעודכנת החופפת מעל התפיסה, התודעה מסיקה יותר מכפי שהיא תופסת בפועל. כאן אנו מוצאים את הפעולה האלמנטרית ביותר של האמונה. בדוגמה זו, כאילו אני אומר לעצמי: "האמנתי שהחלון מצוי במצב מושלם". אילו, בכניסתי לחדר, היו מופיעות תופעות השייכות לתחום אחר לגמרי של אובייקטים – למשל סירה או גמל – מצב סוריאליסטי כזה היה נתפס בעיניי כבלתי אמין, לא משום שאובייקטים אלה אינם קיימים, אלא משום שמיקומם היה מחוץ לתחום הנוכחות-משנה, מחוץ לנוף שיצרתי לעצמי ושפועל בי בחפיפה מעל כל דבר שאני תופס.

בכל רגע נוכחי של תודעתי אני יכול להתבונן בהצטלבות של החזקות וּעֲתִידִיוֹת הפועלות בנוכחות-משנה ובמבנה. הרגע הנוכחי מכונן בתודעה כשדה זמני פעיל של שלושה זמנים שונים. הדבר שונה בתכלית ממה שמתרחש בזמן הקָלֶנְדָרִי, שבו היום של היום אינו נוגע בזה של אתמול ואף לא בזה של מחר. בלוח השנה ובשעון ה"עכשיו" נבדל מן ה"כבר לא" ומן ה"עדיין לא", והאירועים מסודרים זה לצד זה ברצף ליניארי. אין זה מבנה אלא קיבוץ בתוך סדרה כוללת שאנו מכנים "לוח שנה". נשוב לכך כאשר נדון בהִיסְטוֹרִיּוּת ובזְמַנִיּוּת.

בינתיים נמשיך בקביעה שהתודעה מסיקה יותר מכפי שהיא תופסת, משום שהיא מחזיקה במה שבא מן העבר כהחזקה החופפת מעל התפיסה הנוכחית. בכל מבט שאני מפנה אל אובייקט, אני רואה בו דברים מעוותים. אין כוונתנו לעיוות במובן הפיזיקלי שמציגה הפיזיקה המודרנית, החושפת את מגבלות התפיסה ברמת האטום או ביחס לאורך הגל. כוונתנו לעיוות הנובע מן החפיפה של דימויי ההחזקות והעתידיות על גבי התפיסה.

כך, כאשר אני נוכח בשדה בשעת שקיעה יפה, הנוף הטבעי שבו אני מתבונן אינו קבוע כשלעצמו; אני הוא שקובע אותו, מכונן אותו באמצעות אידיאל אסתטי שאני מזדהה עמו. אותה שלווה מיוחדת שאני חווה מעניקה לי אשליה של התבוננות פסיבית, בעוד שבפועל אני מציב שם באופן פעיל תכנים רבים החופפים מעל האובייקט הטבעי הפשוט. דברים אלה אינם ייחודיים לדוגמה זו בלבד, אלא תקפים לכל מבט שאני מפנה אל המציאות.

7. הדורות והרגעים ההיסטוריים

הארגון החברתי מתמשך ומתרחב, אך אין זה תהליך היכול להתקיים רק באמצעות נוכחותם של אובייקטים חברתיים שנוצרו בעבר ושבהם משתמשים כדי לחיות את ההווה ולתכנן את העתיד. מכניקה כזו אלמנטרית מדי מכדי להסביר את תהליך הציביליזציה. ההמשכיות ניתנת בידי הדורות האנושיים, שאינם מוצבים זה לצד זה אלא מתקיימים זה עם זה בדו-קיום, באינטראקציה והשתנות מתמדת.

דורות אלה, המאפשרים המשכיות והתפתחות, הם מבנים דינמיים; הם הזמן החברתי בתנועה, שבלעדיו הייתה הציביליזציה מידרדרת למצב טבעי ומאבדת את מעמדה כחברה. עם זאת, בכל רגע היסטורי נתון מתקיימים יחד דורות בעלי רמה זמנית שונה, עם החזקות ועתידויות שונות, המעצבות נופי מצב ואמונות שונים. גופם והתנהגותם של ילדים ושל קשישים מגלים לדורות הפעילים נוכחות שממנה באים ושאליה הולכים. בתורם, גם הקצוות של יחס משולש זה חווים את מיקומם בזמניות קיצונית.

מצב זה אינו קופא על שמריו: הדורות הפעילים מזדקנים, הקשישים מתים, הילדים משתנים והופכים בהדרגה לדורות פעילים, ולידות חדשות מזינות ברציפות את החברה. כאשר, בדרך של הפשטה, "עוצרים" את הזרימה הבלתי פוסקת, ניתן לדבר על "רגע היסטורי" שבו כל מי שממוקם על אותה במה חברתית נחשב "בן-זמן", החי באותו הווה. אך מיד מתברר שאין הם בני אותו גיל, ואין להם אותה זמניות פנימית מבחינת נופי עיצוב, מצב נוכחי ופרויקט עתידי.

בפועל נוצרת דיאלקטיקה בין-דורית בין ה"רצועות" הסמוכות יותר, המבקשות לתפוס את הפעילות המרכזית, את ההווה החברתי, בהתאם לאינטרסים ולאמונות שלהן. הזמניות החברתית הפנימית היא המסבירה באופן מבני את ההתהוות ההיסטורית כהצטלבות של הצטברויות דוריות שונות, ולא כרצף ליניארי של תופעות המוצבות זו לצד זו, כפי שמניחה פילוסופיה מסוימת של ההיסטוריה.

מִכְנָן חברתית בתוך עולם היסטורי שבו אני הולך ומעצב את נופי, אני מפרש את אשר אני מביט בו. ישנו נוף אישי, אך גם נוף קולקטיבי העונה ברגע זה למכלולים רחבים. כפי שנאמר, דורות שונים מתקיימים באותו זמן הווה. כך, כדוגמה גסה, קיימים בעת ובעונה אחת מי שנולדו לפני עידן הטרנזיסטור ומי שנולדו בין מחשבים. הבדלים רבים מפרידים בין שתי החוויות, לא רק בדרכי פעולה, אלא גם בדרכי חשיבה והרגשה. מה שפעל ביחסים החברתיים ובאופן הייצור בתקופה אחת חדל לפעול באיטיות או, לעיתים, בפתאומיות. הייתה ציפייה לתוצאה עתידית, והעתיד אכן הגיע, אך הדברים לא התרחשו כפי שתוכננו: לא אותה פעולה, לא אותה רגישות ולא אותה אידיאולוגיה מתאימות עוד לנוף החדש ההולך ונכפה חברתית.

8. האלימות, המדינה וריכוז הכוח

האדם, בשל פתיחותו וחירותו לבחור בין מצבים, לדחות תגובות ולדמיין את עתידו, מסוגל גם לשלול את עצמו, לשלול היבטים מגופו, לשלול את עצמו כליל, כמו בהתאבדות, או לשלול אחרים. חירות זו אפשרה למעטים להשתלט באופן בלתי לגיטימי על הכלל החברתי, כלומר לשלול את חירותם ואת כוונתם של אחרים ולהפוך אותם לתותבים, לכלים של כוונות זרות. כאן מצויה מהותה של האפליה, שהמתודולוגיה שלה היא האלימות הפיזית, הכלכלית, הגזעית והדתית.

האלימות יכולה להתבסס ולהתמיד באמצעות שליטה במנגנוני הרגולציה והבקרה החברתית, כלומר, במדינה. לפיכך, בארגון החברתי חיוני סוג מתקדם של תיאום, המוגן מפני כל ריכוז כוח, בין אם פרטי ובין אם ממלכתי. כאשר נטען כי הפרטת כל התחומים הכלכליים מגינה על החברה מפני כוח המדינה, מוסתרת העובדה שהבעיה האמיתית טמונה במונופול או באוליגופול, המעבירים את הכוח מידיים ממלכתיות לידיה של פארא-מדינה, המנוהלת לא עוד בידי מיעוט בירוקרטי אלא בידי מיעוט פרטי המעצים את תהליך הריכוז.

מבנים חברתיים, מן הפרימיטיביים ביותר ועד למתוחכמים ביותר, נוטים לריכוז מתקדם, עד שהם מתקבעים ונכנסים לתקופת התפרקות שממנה נולדים תהליכים חדשים של ארגון מחדש ברמה גבוהה יותר. מראשית ההיסטוריה מכוונת החברה לעולמיות, ולפיכך היא עתידה להגיע לתקופה של ריכוז כוח שרירותי מרבי, בעל מאפיינים של אימפריה עולמית, ללא אפשרות להתרחבות נוספת. קריסת השיטה הגלובלית תתרחש מכוח ההיגיון של הדינמיקה המבנית של כל מערכת סגורה, שבה אי-הסדר נוטה בהכרח לגדול.

עם זאת, כשם שתהליך המבנים נוטה לעולמיות, כך תהליך ההאנשה נוטה לפתיחותו של האדם: להתגברות על המדינה והפארא-מדינה, לביזור ולהפחתת ריכוז הכוח לטובת תיאום גבוה יותר בין פרטיקולריות חברתיות אוטונומיות. שהתהליך יסתיים בכאוס ובאתחול מחדש של הציביליזציה, או שתיפתח תקופה של האנשה מתקדמת, כבר לא תלוי בגזירה מכנית בלתי נמנעת, אלא עניין התלוי בכוונתם של יחידים ועמים, במחויבותם לשינוי העולם ובאתיקה של חירות, אשר מעצם הגדרתה אינה יכולה להיכפות. על כן יש לשאוף לא לדמוקרטיה פורמלית, המנוהלת כפי שנוהלה עד כה בידי אינטרסים סיעתיים, אלא לדמוקרטיה ממשית, שבה השתתפות ישירה תוכל להתממש באופן מיידי הודות לטכנולוגיות התקשורת, שכבר כיום קיימים התנאים ליישומן.

9. התהליך האנושי

בהכרח, אלה שצמצמו את אנושיותם של אחרים גרמו בכך לכאב ולסבל חדשים, והציתו מחדש בתוך החברה את המאבק העתיק נגד פגעי הטבע, אלא שכעת הוא מתנהל בין מי שמבקשים להעניק לאחרים, לחברה ולהיסטוריה "אופי טבעי", לבין המדוכאים, הנאלצים להאניש את עצמם תוך האנשת העולם.

להאניש פירושו לצאת מן ההחפצה, לאשר את כוונתו של כל אדם ולקבוע את עליונות העתיד על פני המצב הנוכחי. הדימוי והייצוג של עתיד אפשרי וטוב יותר הם המאפשרים את שינוי ההווה, והם המאפשרים כל מהפכה וכל שינוי. לפיכך, אין די בלחץ של תנאים מדכאים כדי לחולל שינוי; יש להכיר בכך ששינוי כזה אפשרי ותלוי בפעולה האנושית.

מאבק זה איננו מאבק בין כוחות מכניים ואיננו השתקפות טבעית; זהו מאבק בין כוונות אנושיות. ורק משום כך ניתן לדבר באופן בעל משמעות על מדכאים ומדוכאים, על צודקים ולא-צודקים, על גיבורים ופחדנים. זהו גם הבסיס היחיד המאפשר להפעיל עם משמעות את הסולידריות החברתית ואת המחויבות לשחרור המופלים לרעה, בין אם הם רוב ובין אם מיעוט.

לבסוף, דיונים מפורטים יותר בנושאי האלימות, המדינה, המוסדות, החוק והדת מצויים בעבודה שכותרתה "*הנוף האנושי*", הכלולה בספר "*להאניש את העולם*", שאליה אני מפנה כדי שלא לחרוג מגבולות איגרת זו.

באשר למשמעות הפעולות האנושיות, אינני סבור שמדובר בפרכוסים חסרי משמעות או ב"תשוקות חסרות תועלת" המסתיימות באבסורד של התפוגגות. אני מאמין שגורל האנושות מכוון בידי כוונה ההולכת ונעשית מודעת יותר ויותר בקרב העמים, ופורצת את דרכה אל עבר אומה אנושית אוניברסלית. מן האמור *משתמע בוודאות שהקיום האנושי אינו מתחיל ונגמר במעגל סגור של סִגִירוּת, וכי חיים השואפים לקוהרנטיות חייבים להיפתח, להרחיב את השפעתם כלפי אנשים ותחומים נוספים, ולקדם לא רק תפיסות או רעיונות אלא פעולות מדויקות המרחיבות באופן מתמיד את תחום החירות.*

באיגרת הבאה נעבור מנושאים דוקטרינריים גרידא ונשוב להתייחס למצב הנוכחי ולפעולה האישית בתוך העולם החברתי.

קבלו נא דרישת שלום.

19 בדצמבר 1991

אגרת חמישית אל ידידיי

חברים יקרים:

מבין אנשים רבים הדואגים להתפתחות האירועים הנוכחיים, אני נפגש לעיתים קרובות עם פעילים לשעבר של מפלגות או ארגונים פוליטיים פרוגרסיביים. רבים מהם טרם התאוששו מן ההלם שגרמה להם נפילתו של "הסוציאליזם הריאלי". מאות אלפי פעילים ברחבי העולם בוחרים להסתגר בעיסוקיהם היומיומיים, ובאמצעות התנהגותם הם נותנים להבין כי האידיאלים הישנים שלהם נסגרו. מה שעבורי נחשב לעובדה נוספת בהתפרקותם של מבנים ריכוזיים, תהליך שהיה צפוי זה כשני עשורים, היה עבורם קטסטרופה בלתי צפויה. עם זאת, זה איננו הרגע להתנשא, שכן התמוססותה של אותה צורה פוליטית יצרה חוסר איזון בין הכוחות, חוסר איזון המותיר את הדרך פתוחה למערכת מפלצתית בנהליה ובכיוונה.

לפני כשנתיים השתתפתי בעצרת פומבית שבה פועלים ותיקים, אימהות עובדות עם ילדיהן וקבוצות מצומצמות של צעירים הניפו את אגרופיהם תוך שירת צליליו של שירם המהולל. ניתן היה עדיין לראות את נפנוף הדגלים ולשמוע את הד הסיסמאות המהללות את המאבק. וכשראיתי זאת שקלתי כיצד כל כך הרבה רצון טוב, סיכון, טרגדיה ומאמץ, שהונעו על ידי דחפים כנים, התרחקו דרך מנהרה שהובילה לשלילה האבסורדית של האפשרויות לשינוי. הייתי רוצה ללוות את הסצנה המרגשת הזו בשיר הלל לאידיאלים של הפעיל הוותיק, אותו אחד ששמר בגאווה על רוח הקרב שלו מבלי לחשוב על הצלחות. כל זאת עורר בי תחושת עמימות עצומה, והיום, ממרחק הזמן, אני שואל את עצמי מה קרה לכל כך הרבה אנשים טובים, שברוח סולידרית נאבקו, מעבר לאינטרסים המיידיים שלהם, למען עולם שהאמינו כי הוא הטוב שבעולמות. אינני חושב רק על אלה שהשתייכו למפלגות פוליטיות ממוסדות יותר או פחות, אלא על כל מי שבחרו להעמיד את חייהם לרשות מטרה שהאמינו בה כצודקת. וכמובן, אינני יכול למדוד אותם על פי טעויותיהם, ואף אינני יכול לסווג אותם בפשטות כנציגיה של פילוסופיה פוליטית מסוימת.

אני שב ושוקל את מה שכתבתי עד כה ומבקש סליחה מאלה שלא השתתפו באותן מגמות ופעילויות ומרגישים זרים לנושאים אלה. יחד עם זאת, גם מהם אני תובע את המאמץ להביא בחשבון נושאים המשפיעים על הערכים והאידיאלים של הפעולה האנושית. בכך עוסקת האיגרת שלפנינו, קשה במידה מסוימת, אך מיועדת לטלטל את התבוסתנות שנראה כי השתלטה על הרוח הלוחמת.

1. הנושא החשוב ביותר: לדעת האם רוצים לחיות ובאילו תנאים לעשות זאת

מיליוני בני אדם נאבקים כיום על הישרדות מבלי לדעת אם מחר יוכלו לגבור על הרעב, על המחלה, על הנטישה. מחסורם כה עמוק, עד שכל דבר שהם מנסים לעשות כדי לצאת ממצוקות אלה מסבך עוד יותר את חייהם. האם יישארו קפואים במצב של התאבדות נדחית? האם ינסו מעשי ייאוש? מול איזה סוג של פעילות, של סיכון או של תקווה יהיו מוכנים להתמודד? מה יעשה כל מי שבשל סיבות כלכליות, חברתיות

או פשוט אישיות נמצא במצב גבולי? תמיד הנושא החשוב ביותר יהיה לדעת האם רוצים לחיות, ובאילו תנאים לעשות זאת.

2. החירות האנושית כמקור לכל משמעות

גם אלה שאינם נמצאים על הסף מהרהרים במצבם הנוכחי תוך יצירת סכמה של חיים עתידיים. גם מי שמעדיף שלא לחשוב על מצבו, או שמעביר לאחרים את האחריות לכך, בוחר למעשה סכמת חיים. כך, חופש הבחירה הוא מציאות מרגע שאנו מהרהרים בשאלה האם לחיות וחושבים על התנאים שבהם אנו רוצים לעשות זאת. בין אם נילחם ובין אם לא נילחם למען אותו עתיד רצוי, חופש הבחירה נותר בעינו. ורק עובדה זו של החיים האנושיים יכולה להצדיק את קיומם של ערכים, של מוסר, של זכות ושל חובה, ובו בזמן לאפשר שלילה של כל פוליטיקה, כל ארגון חברתי וכל סגנון חיים הניתנים כמובנים מאליהם מבלי להצדיק את משמעותם ומבלי להצדיק כיצד הם משרתים את האדם הממשי והנוכחי. כל מוסר, חוק או סדר חברתי המבוססים על עקרונות שלכאורה נעלים על החיים האנושיים, מעמידים את החיים במצב של תלות מקרית, ובכך שוללים את המשמעות המהותית של חירותם.

3. הכוונה, מכוונת הפעולה

אנו נולדים אל תוך תנאים שלא בחרנו בהם. לא בחרנו את גופנו, לא את הסביבה הטבעית, לא את החברה ולא את הזמן והמרחב שנפלו בגורלנו או באסוננו. מאותה נקודה, ובשלב כלשהו, עומדת בפנינו החירות להתאבד או להמשיך לחיות ולחשוב על התנאים שבהם אנו רוצים לעשות זאת. אנו יכולים למרוד בעריצות ולנצח או למות במשימה; אנו יכולים להיאבק למען מטרה או לאפשר את הדיכוי; אנו יכולים לקבל מודל חיים או לנסות לשנותו. אנו יכולים גם לטעות בבחירה. אנו יכולים להאמין כי בקבלת כל מה שנקבע על ידי החברה, גם אם הוא מרושע, אנו מסתגלים באופן מושלם וזוכים לתנאים הטובים ביותר לחיים; או שנוכל להניח כי בערעור על הכול, מבלי להבחין בין העיקרי למשני, אנו מרחיבים את שדה חירותנו, כאשר למעשה יכולתנו להשפיע על שינוי המציאות פוחתת כתופעה של חוסר הסתגלות גובר. לבסוף, אנו יכולים לתעדף פעולה המרחיבה את השפעתנו בכיוון אפשרי המעניק משמעות לקיומנו. בכל המקרים נידרש לבחור בין תנאים ובין צרכים, ונעשה זאת בהתאם לכוונתנו ולסכמת החיים שאנו מציעים לעצמנו. כמובן, גם הכוונה עצמה יכולה להשתנות לאורך דרך רצופת תאונות.

4. מה נעשה עם חיינו?

אין ביכולתנו לשאול שאלה זו באופן מופשט, אלא רק בהתייחס למצב שבו אנו חיים ולתנאים שבהם אנו מבקשים לחיות. אנו חיים בחברה, ביחסים עם בני אדם אחרים, וגורלנו נקבע יחד עם גורלם. אם אנו מאמינים שהכול כשורה בהווה, והעתיד האישי והחברתי שאנו צופים נראה לנו מתאים, לא נותר אלא להמשיך קדימה, אולי תוך תיקונים קטנים, אך באותו כיוון. לעומת זאת, אם אנו סבורים שאנו חיים בחברה אלימה, בלתי שוויונית ובלתי צודקת, פצועה במשברים גוברים התואמים את השינוי המסחרר בעולם, נמהר להרהר בצורך בשינויים אישיים וחברתיים עמוקים. המשבר הגלובלי משפיע עלינו וסוחף אותנו, אנו

מאבדים נקודות ייחוס יציבות, ונעשה לנו קשה יותר ויותר לתכנן את עתידנו. החמור מכול הוא שאיננו מצליחים להניע קדימה פעולה עקבית של שינוי, משום שצורות המאבק הישנות שהכרנו נכשלו, ומשום שהתפרקות הרקמה החברתית מונעת גיוס של קבוצות אנושיות משמעותיות. קורה לנו, למעשה, מה שקורה לכל מי שסובל מן הקשיים הנוכחיים וצופה בהחמרת התנאים. איש אינו יכול ואינו רוצה לפעול ביוזמות המיועדות לכישלון, ובו בזמן איש אינו יכול להמשיך כך. והגרוע מכול הוא שבאי עשייתנו אנו מותירים את הדרך פתוחה לאי שוויון ולעוול גדולים יותר. צורות של אפליה וחוסר צדק, שחשבנו כי כבר חלפו מן העולם, שבות ונולדות בעוז. במצב של אובדן התמצאות ומשבר כה עמוקים, מה פלא שמפלצות חדשות משמשות כמגדלורים חברתיים, ושנציגיהן מצהירים בבהירות, ולאחר מכן גם דורשים, מה על כולנו ועל כל אחד מאיתנו לעשות. תופעות פרימיטיביות אלה אפשריות כיום יותר מאי פעם, שכן השיח האלמנטרי שלהן מתפשט בקלות ומגיע גם אל מי שנמצאים במצב גבולי.

גם אם במידה זו או אחרת של מידע, רבים יודעים כי המצב הוא קריטי וקרוב למתואר כאן. עם זאת, החלופה הנבחרת בעוצמה גוברת היא להתכנס בחיים האישיים תוך התעלמות מקשייהם של אחרים ומהמתרחש בהקשר החברתי. במקרים רבים אנו חוגגים את תבוסותיה של השיטה, אך רחוקים מאוד מלנסות לשנות את התנאים. אנו יודעים כי הדמוקרטיה של ימינו היא בעיקר פורמלית וכפופה להכתבות של קבוצות כלכליות, אך רוחצים את מצפוננו בהצבעות מגוחכות למפלגות הרוב, מתוך סחטנות של תמיכה בשיטה זו או נפילה לדיקטטורות. *איננו מעלים על דעתנו כי עצם ההצבעה והדרישה להצביע למפלגות קטנות עשויות להפוך לתופעה בעלת משמעות לעתיד, בדומה לכך שהתמיכה ביצירת איגודי עובדים מחוץ למסגרות המקובלות יכולה להפוך לגורם חשוב של התלכדות. אנו דוחים עבודה מושרשת בשכונות, ביישובים, במגזרים עירוניים ובסביבה המיידית שלנו, משום שאנו רואים אותה כמוגבלת מדי, אף שאנו יודעים שדווקא שם תתחיל מחדש אריגתו של המרקם החברתי בשעת משבר של המבנים הריכוזיים. אנו מעדיפים להאזין למשחק השטחי של הצמרת, של המכובדים ושל מעצבי דעת הקהל, במקום שאוזננו תהיה קשובה לקריאה התת קרקעית של העם. אנו מוחים נגד פעולתם ההרסנית של אמצעי התקשורת הנשלטים בידי תאגידים כלכליים, במקום להתמסר להשפעה באמצעות אמצעי תקשורת קטנים ובאמצעות כל סדק של תקשורת חברתית. ואם אנו ממשיכים לפעול במסגרת התארגנות פוליטית פרוגרסיבית כלשהי, אנו מחפשים דמות שולית בעלת גישה ל"עיתונות", אישיות שתייצג את הזרם שלנו משום שהיא מקובלת פחות או יותר על אמצעי התקשורת של השיטה. לעומק העניין, כל זה קורה משום שאנו מאמינים כי הובסנו, ולא נותר לנו משאב אחר מלבד להתמרמר בשקט*. לתבוסה זו אנו קוראים "להקדיש את עצמנו לחיינו שלנו". בינתיים, אותם "חיים שלנו" צוברים סתירות, ואנו מאבדים את המשמעות ואת היכולת לבחור את התנאים שבהם אנו רוצים לחיות. בסופו של דבר, עדיין איננו מעלים על דעתנו את האפשרות של תנועת שינוי רחבה שתהווה נקודת ייחוס ותאחד את הגורמים החיוביים ביותר של החברה, וכמובן שהאכזבה מונעת מאיתנו לראות עצמנו כשחקנים ראשיים באותו תהליך של שינוי.

5. אינטרסים המיידיים ומודעות מוסרית

עלינו לבחור את התנאים שבהם אנו רוצים לחיות. אם נפעל בניגוד לפרויקט חיינו, לא נוכל להימנע מסתירה שתעמיד אותנו לחסדיה של שרשרת ארוכה של תאונות. בכיוון זה, מהו הבלם שנוכל להפעיל על

אירועי חיינו? רק זה של האינטרסים המיידיים. כך ניתן לדמיין מצבים גבוליים רבים שבהם ננסה להיחלץ באמצעות הקרבת כל ערך וכל משמעות, משום שבראש סדר העדיפויות תעמוד התועלת המיידית. כדי להימנע מקשיים ננסה להתרחק מכל מחויבות העלולה לקרב אותנו למצב גבולי, אך ייתכן שדווקא אותם אירועים עצמם יעמידו אותנו במצבים שלא בחרנו בהם. אין צורך בתחכום רב כדי להבין מה יקרה לאנשים הקרובים אלינו אם גם הם יאמצו גישה זו. מדוע שלא יבחרו נגדנו אם גם הם מונעים בידי אותה מיידיות. ומדוע שחברה שלמה לא תלך באותו כיוון. לא יהיה גבול לעריצות, והכוח חסר ההצדקה ינצח. הוא יעשה זאת באלימות גלויה אם ייתקל בהתנגדות, ואם לא, יספיק לו לשכנע באמצעות ערכים חסרי בסיס שניאלץ לאמץ כהצדקה, תוך תחושת חוסר משמעות של החיים במעמקי ליבנו. כך תנצח הדה-הומניזציה של כדור הארץ.

בחירת פרויקט חיים בתנאים מוכתבים רחוקה מלהיות רפלקס חייתי פשוט. להפך, זו התכונה המהותית של האדם. אם נסלק את מה שמגדיר אותו, נעצור את ההיסטוריה שלו ונוכל לצפות להתקדמות ההרס בכל צעד שנעשה. אם נוותר על הזכות לבחור פרויקט חיים ואידיאל של חברה, נמצא את עצמנו מול קריקטורות של משפט, של ערך ושל משמעות. אם כך, מה נוכל להציב מול כל הנוירוזה וההשתוללות המתחילות להתרחש סביבנו. כל אחד מאיתנו יעשה כפי שיחפוץ בחייו, אך כל אחד צריך לזכור כי מעשיו ישפיעו מעבר לעצמו, מן היכולת הקטנה ביותר ועד ליכולת ההשפעה הגדולה ביותר. פעולות מאוחדות ובעלות משמעות, או פעולות סותרות המוכתבות מן המיידיות, הן בלתי נמנעות בכל מצב שבו מוכרע כיוון החיים.

6. הקרבת המטרות לטובת מאבקים מזדמנים מוצלחים. כמה פגמים שכיחים

כל אדם המחויב לפעולה משותפת, כל מי שפועל עם אחרים להשגת מטרות חברתיות בעלות משמעות, צריך להבין היטב פגמים רבים שבעבר חיסלו את המטרות הטובות ביותר. מקיאווליזם מגוחך, אינטרס אישי המוצב מעל למשימה שהוכרזה במשותף, וסמכותנות מכל סוג, כל אלה ממלאים את ספרי ההיסטוריה ואת זיכרוננו האישי.

באיזו זכות משתמשים בדוקטרינה, בתוכנית פעולה או בארגון אנושי, תוך הסטת סדרי העדיפויות שהם מבטאים? באיזו זכות אנו מציבים לאחרים מטרה ויעד, ואז מציבים כערך הראשי הצלחה לכאורה או צורך לכאורה, ששניהם זמניים? מה ההבדל בין גישה זו לבין הפרגמטיזם שאנו טוענים שאנו דוחים? היכן הקוהרנטיות בין מה שאנו חושבים, מרגישים ועושים? המפעילים בכל הזמנים ביצעו את התרמית המוסרית של להציג לאחרים דימוי עתידי מעורר השראה, אך שמרו לעצמם דימוי של הצלחה מיידית. כאשר מקריבים את הכוונה שסוכמה עם אחרים, נפתחת הדלת לכל בגידה שניתן לנהל עליה משא ומתן עם אותו צד שלכאורה נלחמים בו. ובמקרה כזה מצדיקים חוסר הגינות כזה "בצורך" כביכול, צורך שהוסתר כבר בהצעה הראשונית. יהא הדבר ברור: אין אנו מדברים כאן על שינוי תנאים או טקטיקות, שבהם כל המשתתפים מבינים את הקשר בינם לבין המטרה המניעה שהוצגה. איננו מתייחסים גם לטעויות בהערכה העלולות להתרחש במהלך הביצוע בפועל. אנו מצביעים על אי-מוסריות המעוות את הכוונות, ושכנגדו חובה להיות ערניים. חשוב לשים לב לעצמנו ולהבהיר לאחרים, כדי שידעו מראש, כי באי-קיום התחייבויותיהם ידינו חופשיות בדיוק כפי שידיהם חופשיות.

כמובן שקיימים סוגים שונים של תחבולות בשימוש באנשים, ואין דרך לערוך קטלוג מלא שלהן. אין הכוונה גם שנהפוך ל"צנזורים מוסריים", שכן אנו יודעים היטב שמאחורי עמדה כזו עומדת תודעה מדכאת שמטרתה לחבל בכל פעולה שאינה בשליטתה, תוך שיתוק שותפי המאבק באמצעות אי-אמון הדדי. כאשר מחדירים בערמומיות ערכים לכאורה, שמקורם בשדה אחר, כדי לשפוט את פעולותינו, ראוי לזכור ש"מוסר" זה מוטל בספק ואינו חופף לזה שלנו. כיצד אנשים כאלה יכולים בכלל להימצא בקרבנו?

לבסוף, חשוב לשים לב ל"הדרגתיות מטעה" שלעתים מנסים ליישם כדי להחדיר מצבים המנוגדים למטרות שהוצגו. במצב כזה נמצא כל מי שמלווה אותנו מתוך מניעים שונים מאלה שהוא מצהיר עליהם. כיוונו המנטלי עקום מלכתחילה, והוא רק ממתין להזדמנות להתבטא. בינתיים, בהדרגה, הוא ישתמש בקודים גלויים או חבויים התואמים שיטת שפה כפולה. גישה כזו כמעט תמיד מתלכדת עם אלה שבשם הארגון הלוחם מפחיתים מערכם של אנשים כנים, ומטילים את האחריות לפשעיהם על ראשי האנשים האמיתיים.

אין כאן כוונה להדגיש את מה שכבר כונה זה מכבר "הבעיות הפנימיות" של כל ארגון אנושי, אך כן נראה לי נכון לציין את השורש הנקודתי המניע את כל אלה, והוא נעוץ בהצגת דימוי עתידי מעורר השראה, תוך שמירה לעצמם על דימוי של הצלחה מיידית.

7. ממלכת המשני

מצב העניינים הנוכחי הוא כזה שמאשימים מכל סוג וגוון דורשים הסברים בטון של תובע, כאילו מן המובן מאליו שעלינו להוכיח את חפותנו. המעניין בכל זה הוא שהטקטיקה שלהם מבוססת על הגבהת המשני ובהתאם לכך על הסתרת העניינים הראשיים. במידה מסוימת גישה זו מזכירה את אופן פעולתה של הדמוקרטיה בחברות מסחריות. כך, העובדים דנים בשאלה אם במשרד השולחנות צריכים להיות רחוקים או קרובים לחלונות, אם יש להציב פרחים או לבחור צבעים נעימים, ואין בכך פסול כשלעצמו. לאחר מכן מצביעים, וברוב קולות נקבע גורל הרהיטים והעיצוב, וגם בכך אין כל פגם. אולם בשעה שיש לדון ולהציע הצבעה באשר לכיוון ולפעולות החברה, משתלט שקט מחריד. באחת קופאת הדמוקרטיה, שכן למעשה אנו מצויים *בממלכת המשני*. אין הדבר שונה ביחס לתובעי השיטה. לפתע עיתונאי מאמץ לעצמו תפקיד כזה, והופך את טעמו של אדם מסוים במאכלים מסוימים לחשוד, או דורש "מחויבות" ודיון בנושאים ספורטיביים, אסטרולוגיים או דתיים. כמובן שלעולם לא תחסר האשמה גסה כלשהי אשר, כך נדמה, עלינו להגיב עליה, ואין זה נדיר שמרכיבים הקשרים מלאכותיים, משתמשים במילים בעלות כפל משמעות ומפעילים מניפולציות באמצעות דימויים סותרים.

ראוי לזכור כי אלה העומדים במחנה הנגדי לנו זכאים להסבר מדוע אינם מצויים בעמדה לשפוט אותנו, ומדוע לנו יש הצדקה מלאה לשפוט אותם. ובכל מקרה, עליהם להגן על עמדתם נוכח טענותינו. אמנם היכולת לעשות זאת תלויה בתנאים מסוימים ובכישוריהם האישיים של המתמודדים, אך עדיין מקומם לראות כיצד מי שיש להם כל הזכות ליטול את היוזמה מרכינים את ראשם לנוכח חוסר עקביות כה רב. פתטי גם לצפות על המסך במנהיגים מסוימים האומרים מילים שנונות, רוקדים כדובים עם מנחה התוכנית או נכנעים לכל סוג של השפלה, ובלבד שיזכו להופיע בקדמת הבמה.
בעקבות אותן דוגמאות אומללות, אנשים רבים, טובי כוונה, אינם מבינים כיצד עוות או הוחלף מסרם ברגע

שהועבר לציבור רחב באמצעות אמצעי תקשורת מסוימים. הדברים שנאמרו מדגישים היבטים של ממלכת המשני הפועלים בדחיקת הנושאים החשובים, וכתוצאה מכך הנושאים שאותם מבקשים לבאר הולכים ומתערפלים. באופן מפתיע, אנשים פרוגרסיביים רבים נופלים במלכודת זו מבלי להבין כיצד הפרסום לכאורה שניתן להם יוצר את האפקט ההפוך.

בסופו של דבר אין זה ראוי להשאיר בידי המחנה הנגדי עמדות שעלינו להגן עליהן. כל אחד עלול לצמצם את עמדתנו לכדי קלות דעת בלבד, באומרו שגם הוא, למשל, "הומניסט" משום שהוא דואג לאנושי, שהוא "לא אלים" משום שהוא מתנגד למלחמה, שהוא נגד אפליה משום שיש לו חבר שחור או קומוניסט, או שהוא אקולוגי משום שצריך לשמור על כלבי הים ועל הגנים. אך אם ילחצו עליו, לא יוכל להצדיק מן השורש דבר ממה שהוא אומר, ויחשוף את פניו האמיתיים, אנטי-הומניסטיים, אלימים, מפלים וטורפניים.

ההערות הקודמות בנוגע לחלק מתופעות ממלכת המשני אינן מוסיפות דבר חדש, אך לעיתים יש מקום להזהיר פעילים מוסחים אשר, בשעת ניסיון לתקשר את רעיונותיהם, אינם שמים לב לשטח הזר שבו הוצבו.

אני מקווה שתדעו להסתיר את אי-הנוחות שבקריאת איגרת שאינה מתייחסת לבעיותיכם ולתחומי ענייניכם. אני בטוח שבפעם הבאה נוכל לשוב לענייננו הנעימים.

קבלו נא דרישת שלום.

4 ביוני, 1992

אגרת שישית אל ידידיי

חברים יקרים:

כמה מקוראי האיגרות הללו שבו וטענו, בדרישה להגדרה מעמיקה יותר, בכל הנוגע לפעולה החברתית והפוליטית ולפרספקטיבות השינוי שלהן. במצב שכזה יכולתי להגביל את עצמי ולחזור על מה שנאמר בתחילת המכתב הראשון: "*מזה זמן רב אני מקבל מכתבים מארצות שונות, ובהם בקשות להבהרות או להרחבות בנושאים המופיעים בספריי. ברוב המקרים מתבקשת הבהרה בסוגיות מוחשיות כגון אלימות, פוליטיקה, כלכלה, אקולוגיה, יחסים חברתיים ובין-אישיים. כפי שניתן לראות, מדובר בדאגות רבות ומגוונות, וברור כי בתחומים אלה ראוי שהמומחים הם שייתנו את התשובות. כמובן, איני נמנה עמם*". עם זאת, בהתכתבות מאוחרת יותר ביטאתי כמה הערות על הנושאים המוזכרים, אך מבלי להצליח לספק את הדרישות. כיצד לענות על שאלות כה רחבות, בהיקף ובטבע של אגרת? מכאן שנדחקתי לפינה.

כפי שכולנו יודעים, אני משתתף בזרם רעיוני, בתנועה שלאורך שלושה עשורים יצרה מוסדות רבים ושעמדה בעימות עם דיקטטורות ואי-צדק מכל סוג. מעל הכול, היא התעמתה עם חוסר המידע, ההשמצה והשתיקה המכוונת. ובכל זאת, תנועה זו התפשטה בעולם תוך שמירה על עצמאותה הן הכלכלית והן האידיאולוגית. סביר להניח שאילו הייתה נכנעת לכדאיות, בספקולציה קצרה ומלוכלכת, הייתה זוכה להכרה ולכיסוי עיתונאי רחב. אך הדבר היה מקדש, בסופו של דבר, את ניצחון האבסורד ואת ניצחונם של כל אלה שנלחמו נגדה. בהיסטוריה שלנו יש דם, בתי כלא, גירושים ומצור מכל סוג. יש לזכור זאת. תנועתנו תמיד ראתה עצמה כתורמת להומניזם ההיסטורי, בשל הדגש ששמה על חופש המצפון, במאבק נגד כל גישה אפלה ובהגנה על הערכים האנושיים הנעלים ביותר. אך גם תנועתנו יצרה די עבודות ומחקרים כדי לתת מענה לעידן שבו, בסופו של דבר, הידרדרנו למשבר עמוק. לעבודות ולמחקרים אלה אפנה, בהיקף של אגרת, כדי להסביר את הנושאים וההצעות היסודיות של ההומניסטים של היום.

מסמך התנועה ההומניסטית

ההומניסטים הם נשים וגברים בני המאה הזו, התקופה הנוכחית. הם מכירים בתרומתו של ההומניזם ההיסטורי ומקבלים השראה מתרומותיהן של התרבויות השונות, ולא רק מן התרבויות שתופסות כיום מקום מרכזי. בנוסף, הם גם נשים וגברים המותירים מאחור את המאה והאלף הנוכחיים ומקרינים את עצמם אל עבר עולם חדש.

ההומניסטים חשים כי היסטוריה ארוכה מאחוריהם ועתיד ארוך אף יותר לפניהם. הם חושבים על העתיד במאבקם לגבור על המשבר הכללי של ההווה. הם אופטימיסטיים, מאמינים בחופש ובקדמה החברתית.

ההומניסטים הם אינטרנציונליסטים, שואפים לאומה אנושית אוניברסלית. הם מבינים את העולם שבו הם חיים באופן גלובלי ופועלים בסביבתם המיידית. הם אינם רוצים עולם אחיד אלא עולם מרובה: מרובה

באתניות, בשפות ובמנהגים; מרובה בעיירות, באזורים ובאוטונומיות; מרובה ברעיונות ובשאיפות; מרובה באמונות, באתאיזם ובדתיות; מרובה בעבודה; מרובה ביצירתיות.

ההומניסטים אינם רוצים אדונים; אינם רוצים מנהיגים או בוסים, ואינם רואים עצמם כנציגים או כבוסים של איש. ההומניסטים אינם רוצים מדינה ריכוזית או פארא-מדינה שתחליף אותה. ההומניסטים אינם רוצים צבא משטרתי ואף לא כנופיות חמושות שיחליפו אותו.

אך בין השאיפות ההומניסטיות לבין מציאויות העולם בן ימינו הורמה חומה. הגיע אפוא הרגע להפיל אותה. לשם כך נדרש איחודם של כל ההומניסטים בעולם.

1. ההון העולמי

הנה אמת אוניברסלית גדולה: הכסף הוא הכול. הכסף הוא ממשל, הוא חוק, הוא שלטון. הוא, ביסודו של דבר, קיום. אך מעבר לכך הוא גם האמנות, הפילוסופיה והדת. דבר אינו נעשה ללא כסף; דבר אינו אפשרי ללא כסף. אין יחסים אישיים בלי כסף. אין אינטימיות בלי כסף, ואפילו ההתבודדות הנינוחה תלויה בכסף.

אך היחס לאותה "אמת אוניברסלית" הוא יחס סותר. הרוב אינו רוצה מצב שכזה. אנו ניצבים, אם כן, מול רודנות הכסף. רודנות שאינה מופשטת, שכן יש לה שם, נציגים, מבצעים ותהליכים מובהקים.

כיום לא מדובר בכלכלות פאודליות או בתעשיות לאומיות, ואף לא באינטרסים של קבוצות אזוריות. כיום מדובר בכך שהשרידים ההיסטוריים הללו מתאימים את חלקתם לצווים של ההון הבינלאומי. זהו הון ספקולטיבי הצובר ריכוזיות עולמית. כך, אפילו המדינה הלאומית נדרשת, לצורך הישרדותה, לאשראי ולהלוואות. כולם מתחננים להשקעות ומעניקים ערבויות כדי שהבנקאות תקבל את ההכרעות הסופיות. כבר מגיע היום שבו אפילו החברות, כמו השדות והערים, יהיו רכוש בלתי ניתן לערעור של הבנקאות. הנה מגיע יום הפארא-מדינה, יום שבו הסדר הישן צריך להיות מושמד.

בד בבד, הסולידריות הישנה מתפוגגת. בסופו של דבר מדובר בפירוקו של האריג החברתי ובהופעתם של מיליוני אנשים מנותקים ואדישים זה לזה, למרות המצוקות המשותפות. ההון שולט לא רק באובייקטיביות, באמצעות שליטה על אמצעי הייצור, אלא גם בסובייקטיביות, באמצעות שליטה באמצעי התקשורת והמידע. בתנאים כאלה ההון יכול להעמיד לרשותו ולרצונו את המשאבים החומריים והחברתיים, תוך הרס בלתי הפיך של הטבע וביטול פרוגרסיבי של האדם. וכפי שרֵקְנוּ החברות והמדינות, כך גם רֵקֵן המדע מכל משמעות בהפכו לטכנולוגיה למען העוני, ההרס והאבטלה.

ההומניסטים אינם צריכים להרבות בטיעונים כדי להדגיש שבעולם של היום קיימים התנאים הטכנולוגיים הנדרשים על מנת לפתור, תוך זמן קצר, את בעיותיהם של אזורים נרחבים בכל הקשור לתעסוקה מלאה, תזונה, בריאות, דיור וחינוך. אם אפשרות שכזו אינה מתממשת, הרי זה פשוט משום שהספקולציה המפלצתית של ההון הגדול אינה מאפשרת זאת.

ההון הגדול כבר מיצה את שלב כלכלת השוק ומתחיל להרגיל את החברה להתמודד עם הכאוס שהוא עצמו יצר. אל מול אי-רציונליות שכזו לא קמים באופן דיאלקטי קולות התבונה, אלא הגזענות, הפונדמנטליזם והפנאטיזם החשוכים ביותר. ואם ניאו-אירציונליות כזו תנהיג אזורים ועמים, מרחב התמרון

של הכוחות הפרוגרסיביים ביותר ילך ויצטמצם מיום ליום. מנגד, מיליוני עובדים כבר מודעים הן להעדר הממשיות של המדינה הריכוזית והן לשקריותה של הדמוקרטיה הקפיטליסטית. כך קורה שהעובדים קמים על ראשי האיגודים המושחתים, כשם שהעמים מערערים על המפלגות והממשלות. אך יש צורך להקנות כיוון לתופעות הללו; אחרת הן ייתקעו בספונטניות ללא התקדמות. יש צורך ליצור דיון בקרב העמים בנושאים המהותיים של גורמי הייצור.

עבור ההומניסטים קיימים כגורמי ייצור העבודה וההון, כאשר הספקולציה והריבית הקצוצה מיותרות. במצב הנוכחי ההומניסטים נאבקים כדי שהקשר האבסורדי בין שני הגורמים הללו ישתנה לחלוטין. עד היום נכפה מצב שבו הרווח מיועד להון והשכר לעובד, כאשר חוסר איזון כזה מקבל הצדקה בשל "הסיכון" המוטל על ההון... כאילו כל עובד אינו מסכן את ההווה ואת עתידו בתנודות של העדר תעסוקה ומשבר. מעבר לכך, מדובר גם בניהול ובהכרעות על אופן הפעלת החברה. רווח שאינו מיועד להשקעה חוזרת בחברה, להרחבה או לגיוון, מוצא את דרכו אל הספקולציה הפיננסית. לפיכך, מאבקם של העובדים צריך להיות מכוון לאילוץ ההון אל עבר תפוקה יצרנית מרבית. אך דבר זה לא יוכל להתממש אלא אם הניהול וההכרעות יהיו משותפים. אחרת, כיצד ניתן למנוע פיטורים המוניים, סגירה וריקון של חברות? שכן הנזק הגדול מצוי בתת-השקעה, בפשיטת רגל כוזבת, בצבירת חוב מאולץ ובבריחת הון, ולא ברווחים שניתן להשיג כתוצאה מעלייה בתפוקה. ואם יש מי שמתעקשים על הלאמת אמצעי הייצור בידי העובדים, בהתאם למורשת המאה ה-19, יש להביא בחשבון את כישלון הסוציאליזם כפי שהתרחש לאחרונה.

באשר לטענה שהשוואת היחס להון ליחס לעבודה מביאה לבריחת ההון לאזורים רווחיים יותר, יש להבהיר כי הדבר לא יימשך עוד זמן רב, שכן אי-הרציונליות של השיטה הנוכחית מביאה אותה לרוויה ולמשבר עולמי. טענה כזו, מעבר להכרה בהעדר מוסריות קיצוני, אינה מכירה בתהליך ההיסטורי של העברת ההון אל הבנקאות, וכתוצאה מכך בעל החברה עצמו הופך למועסק חסר יכולת הכרעה בתוך שרשרת שבה הוא רק מדמה אוטונומיה. מנגד, ככל שתהליך המיתון וההאטה ילך ויחריף, בעלי החברות עצמם יתחילו להתייחס לנקודות הללו.

ההומניסטים חשים צורך לפעול לא רק בתחום התעסוקתי אלא גם בשדה הפוליטי, כדי למנוע מהמדינה להפוך לכלי בידי ההון הפיננסי העולמי, כדי להשיג יחס צודק בין גורמי הייצור השונים, וכדי להחזיר לחברה את האוטונומיה שנגזלה ממנה.

2. הדמוקרטיה הפורמלית והדמוקרטיה האמיתית

בניין הדמוקרטיה הלך ונהרס באופן חמור עם היסדקות יסודותיו העיקריים: עצמאות הרשויות, הייצוגיות והכבוד כלפי המיעוטים.

העצמאות התיאורטית בין הרשויות היא סתירה. די לחקור את המקור וההרכב של כל אחת מהן בפועל כדי לגלות את הקשרים ההדוקים ביניהן. לא יכול היה להיות אחרת: כולן מהוות חלק מאותה שיטה. לפיכך, המשברים התכופים הנובעים מעליונותה של רשות אחת על פני אחרת, מחפיפת תפקידים, משחיתות ומאי-סדרים, כל אלה תואמים מצב גלובלי, כלכלי ופוליטי של מדינה נתונה.

באשר לייצוגיות: מאז שהופעל מנגנון הבחירות סברו כי מתקיימת מערכה אחת בלבד, בין הבחירה לבין סיום המנדט של נציגי העם. אך עם חלוף הזמן התברר בבירור כי קיימות שתי מערכות: בראשונה רבים בוחרים מעטים, ובשנייה אותם מעטים בוגדים ברבים, בייצוג אינטרסים זרים למנדט שקיבלו. מחלה זו כבר מקננת גם במפלגות הפוליטיות, המצטמצמות לצמרת מפלגתית ריקה, המרוחקת מצורכי העם. כבר במנגנון המפלגתי מממנים אינטרסים גדולים מועמדים ומכתיבים את המדיניות שעליהם להוביל. כל אלה מעידים על משבר עמוק ברעיון הייצוגיות ובמימושה.

ההומניסטים נאבקים לשנות את יישום הייצוגיות באמצעות הגברת חשיבות ההתייעצות העממית, משאלי העם והבחירה הישירה של המועמדים. זאת משום שעדיין קיימים חוקים בארצות רבות המכפיפים מועמדים עצמאיים למפלגות פוליטיות, וכן הגבלות חוקיות וכלכליות המונעות התייצבות חופשית בפני רצון הבוחרים. כל חוק או חוקה המונעים מן האזרח את המימוש המלא של הזכות לבחור ולהיבחר שמים ללעג את הדמוקרטיה האמיתית, העומדת מעל כל הגבלה חוקית. ואם מדובר בשוויון הזדמנויות, הרי שאמצעי התקשורת צריכים לעמוד לרשות האוכלוסייה בתקופת הבחירות ולאפשר לכל המועמדים להציג את מצעיהם באופן שוויוני. מנגד, יש צורך לחוקק חקיקה לאחריות פוליטית, שבאמצעותה כל מי שאינו מקיים את הבטחותיו לבוחר מסתכן בהדחה או במשפט פוליטי. שכן החלופה הקיימת כיום, שבה פרטים או מפלגות שאינם מקיימים את הבטחותיהם נענשים רק בעתיד, בקלפי, אינה מפסיקה לחלוטין את אותה מערכה שנייה של בגידה עכשווית ברצון הבוחרים. באשר להתייעצות ישירה בנושאים דחופים, האמצעים הטכנולוגיים המתאימים הולכים ומתרבים מיום ליום. אין מדובר כאן בהעדפת משאלים מניפולטיביים, אלא במתן אפשרות להשתתפות ולקול ישיר באמצעות אמצעים ממוחשבים ומתקדמים.

בדמוקרטיה אמיתית יש צורך לערוב לייצוגיות של המיעוטים, ובו בזמן למקסם כל אמצעי המעודד את שילובם והתפתחותם. כיום מיעוטים הנתונים במצור של שנאת זרים והפליה זועקים להכרה, ובהקשר זה מוטלת על ההומניסטים האחריות להעלות נושא זה לסדר היום ולהוביל את המאבק עד לניצחון על פני הניאו-פשיזם, הגלוי או המסווה. בקיצור, להיאבק למען זכויות המיעוטים פירושו להילחם למען זכויותיהם של כל בני האדם.

עם זאת, קורה גם שבמסגרת של ארץ שלמה, פרובינציות, אזורים או אוטונומיות סובלים מאותה אפליית מיעוט, כתוצאה מהתנהלותה של מדינה ריכוזית, שכיום אינה אלא כלי חסר רגישות בידי ההון הגדול. מצב כזה ייפסק כאשר יקום ארגון פדרטיבי שבו השליטה הפוליטית האמיתית תחזור לידיהן של אותן ישויות היסטוריות ותרבותיות.

לסיכום, העמדת נושאי ההון והעבודה בחזית, נושאי הדמוקרטיה האמיתית ומטרות ביזור מערכות המדינה, משמעה הובלת המאבק הפוליטי אל יצירתה של חברה מסוג חדש, חברה גמישה, נתונה לשינוי מתמיד, בהתאם לצרכים הדינמיים של העמים החנוקים כיום בידי התלות.

3. העמדה ההומניסטית

אופן פעולתם של ההומניסטים אינו שואב השראה מתיאוריות הזויות על אלוהים, הטבע, החברה או ההיסטוריה. הוא נובע מצורכי החיים, המבוססים על הרחקת הכאב וקירוב ההנאה. אולם החיים האנושיים

מוסיפים על הצרכים הללו את הציפייה אל העתיד, המבוססת על ניסיון העבר ועל הכוונה לשפר את המצב הנוכחי. הניסיון האמור אינו תוצר של בחירות והצטברויות טבעיות ופיזיולוגיות, כפי שקורה אצל יתר המינים, אלא ניסיון חברתי וניסיון אישי, המכוונים להתגברות על הכאב בהווה ולמניעתו בעתיד. העבודה האנושית, המצטברת כתוצרים חברתיים, עוברת ומשתנה מדור לדור במאבק מתמיד לשיפור התנאים הטבעיים, לרבות תנאי הגוף עצמו. לפיכך יש להגדיר את האדם כהוויה היסטורית, בעלת אופן פעולה חברתי המסוגל לשנות את העולם ואף את טבעו שלו. ובכל פעם שפרט או קבוצה אנושית כופים את עצמם באלימות על אחרים, הם מצליחים לעצור את ההיסטוריה, בהפכם את קורבנותיהם לעצמים "טבעיים". לטבע אין כוונות, ולכן כאשר שוללים את חירותם ואת כוונותיהם של אחרים, הופכים אותם לעצמים טבעיים, לחפצים המיועדים לשימוש.

הקדמה האנושית, בתנועתה האיטית אך המתמשכת, נדרשת לשנות הן את הטבע והן את החברה באמצעות חיסול ההשתלטות החייתית והאלימה של בני אדם מסוימים על אחרים. כאשר זה יקרה, נעבור מן הפרהיסטוריה אל היסטוריה אנושית מלאה. עד אז, לא ניתן לקבל כנקודת מוצא ערך מרכזי כלשהו זולת האדם, שלם בהגשמתו ובחירותו. לפיכך מצהירים ההומניסטים: "שום דבר מעל לאדם, ושום אדם תחת אדם אחר". הצבת אלוהים, המדינה, הכסף או כל ישות אחרת כערך עליון משמעה הכפפת האדם ויצירת תנאים לשליטה בו או להקרבתו. בנקודה זו ההומניסטים ברורים לחלוטין. ההומניסטים הם אתאיסטים או מאמינים, אך נקודת המוצא שלהם אינה האתאיזם או האמונה בעת גיבוש תפיסת עולמם ודרך פעולתם. נקודת המוצא היא האדם וצרכיו המיידיים. ואם במאבקם למען עולם טוב יותר נדמה להם לגלות כוונה המניעה את ההיסטוריה בכיוון התפתחותי, הם מציבים אמונה או תגלית זו לשירות האדם.

ההומניסטים מנסחים את שורש הבעיה כך: לדעת אם רוצים לחיות, ולהחליט באילו תנאים לעשות זאת.

כל צורות האלימות, הפיזית, הכלכלית, הגזעית, הדתית, המינית והאידאולוגית, שבאמצעותן נמנעה הקדמה האנושית, מעוררות דחייה אצל ההומניסטים. כל צורה של אפליה, גלויה או סמויה, היא עילה לגינוי מצד ההומניסטים.

ההומניסטים אינם אלימים, אך מעל לכול אינם פחדנים, ואינם חוששים להתעמת עם האלימות, משום שלפעולתם יש משמעות. הם קושרים את חייהם האישיים לחייהם החברתיים, אינם מבטאים ניגודים כוזבים, ומתוך כך נובעת הקוהרנטיות שלהם.

זהו קו ההפרדה בין ההומניזם לבין האנטי-הומניזם. ההומניזם מציב בחזית את עניין העבודה אל מול ההון הגדול; את עניין הדמוקרטיה האמיתית אל מול הדמוקרטיה הפורמלית; את עניין הביזור אל מול הריכוזיות; את ההתנגדות לאפליה אל מול האפליה; את החירות אל מול הדיכוי; ואת תכלית החיים אל מול הכניעות, השותפות לפשע והאבסורד.

מאחר שההומניזם נשען על חופש הבחירה, האתיקה שלו היא היחידה בעלת ערך ברגע ההיסטורי הנוכחי. לפיכך, מתוך האמונה בכוונה ובחירות, הוא מבחין בין טעות לבין זדון, בין מי שטועה לבין מי שבוגד.

4. מההומניזם התמים להומניזם המודע

בבסיס החברתי, במקומות העבודה ובמרחבי המגורים, שם על ההומניזם להפוך את המחאה הפשוטה לכוח מודע, המכוון לשינוי המבנים החברתיים.

באשר לפעילים באיגודים המקצועיים ובמפלגות הפוליטיות הפרוגרסיביות, מאבקם יהיה קוהרנטי במידה שיפעלו לשנות את הנהגת הארגונים שאליהם הם משתייכים כיום, תוך הכוונתם כך שבמקום הראשון, ומעל לדרישות המיידיות, יוצבו תביעות העומק שההומניזם מעודד.

שכבות רחבות בקרב הסטודנטים וסגלי ההוראה, הרגישים בדרך כלל לאי-צדק, יהפכו את שאיפתם לשינוי למודעת ככל שהמשבר הכללי של השיטה ישפיע עליהם. כך גם העיתונאים, הנמצאים במגע יומיומי עם האסון, מצויים כיום בעמדה המאפשרת להם לפעול בכיוון הומניסטי, כמו גם מגזרים אינטלקטואליים שיצירתם עומדת בניגוד לכיוון שמעודדת השיטה הלא-אנושית שבה אנו חיים.

רבות הן העמדות אשר, אם מציבים את הסבל האנושי כנקודת מוצא, יכולות להתכוון לפעולה נטולת אינטרסים למען המופלים או חסרי הכול. ארגונים, קבוצות מתנדבים ושכבות נרחבות באוכלוסייה נרתמים לפעילות חיובית. אין ספק שאחת מתרומותיהם היא גינוי התופעות הללו. אולם קבוצות כאלה אינן מבטאות את פעולתן במונחים של שינוי המבנים הגורמים לעוולות הללו. עמדות מסוג זה משתייכות יותר לגישה הומניטרית מאשר להומניזם מודע. עם זאת, כבר קיימות בהן מחאות ופעולות נקודתיות הניתנות להרחבה ולהעמקה.

5. המרחב האנטי-הומניסטי

ככל שהכוחות שמפעיל ההון הגדול הולכים וחונקים את העמים, צצות עמדות חסרות קוהרנטיות, ההולכות ומתחזקות תוך ניצול המצוקות ותיעולן לעבר אשמים כוזבים. בבסיסו של ניאו-פשיזם כזה מצויה שלילה עמוקה של ערכים אנושיים. גם בזרמים מסוימים בעלי אופי אקולוגי קיימת מגמה להסיט את הדיון לעבר הצבת הטבע כערך עליון מעל האדם. זרמים אלה כבר אינם טוענים שהאסון האקולוגי הוא אסון משום שהוא מסכן את האנושות, אלא מפני שהאדם עצמו פעל, לטענתם, נגד הטבע. לפי חלק מהם, האדם כבר "מזוהם", ולכן הוא מזהם את הטבע; ועדיף היה, לטענתם, אילו הרפואה לא הצליחה במאבקה במחלות ובהארכת החיים. "כדור הארץ תחילה", הם זועקים בהיסטריה, תוך אזכור כרזות הנאציזם. מכאן ועד ל"דפוסי תרבות מזהמים", ל"זרים שמלכלכים ומזהמים", הדרך קצרה. גם זרמים אלה משתייכים למרחב האנטי-הומניסטי, שכן בעומקם הם מתעבים את האדם. מנהיגיהם מתעבים את עצמם ומקרינים נטיות ניהיליסטיות ואובדניות, בהתאם לצו האופנה.

מגזר משמעותי של אנשים רגישים מזדהה עם התנועה האקולוגית מתוך הבנת חומרת הבעיה שעליה היא מצביעה. אולם אילו נשאה תנועה זו אופי הומניסטי ראוי, הייתה מכוונת את מאבקה כלפי הגורמים לאסון, דהיינו ההון הגדול, ורצף של תעשיות וחברות הרסניות, קרובות משפחה של התעשיות הביטחוניות. לפני הדאגה לכלבי הים תבוא הדאגה לרעב, לצפיפות, לתמותת ילדים, למחלות, למחסור בבריאות ובדיור ראויים באזורים נרחבים בעולם. תנועה כזו תדגיש את האבטלה, הניצול, הגזענות, האפליה וחוסר

הסובלנות בעולם המתקדם טכנולוגית, עולם שהוא עצמו מחולל את הערעורים האקולוגיים למען צמיחה חסרת היגיון.

אין צורך להרחיב יתר על המידה על תפקידו של הימין ככלי פוליטי של האנטי-הומניזם. כוונות הזדון והרמייה בתנועות אלו מגיעות לעיתים לרמות כה גבוהות, עד שהן מציגות את עצמן כנציגות של "ההומניזם". בהקשר זה ניתן למצוא גם את הכמורה הערמומית שהתיימרה לפתח תיאוריות של "הומניזם תיאוצנטרי". אותם אנשים, ממציאי מלחמות הקודש והאינקוויזיציות; אותם אנשים שהיו תלייניהם של האבות ההיסטוריים של ההומניזם המערב, ניכסו לעצמם את מעלות קורבנותיהם, ואף הרחיקו לכת עד כדי "סליחה על הסטיות" של אותם הומניסטים היסטוריים. כה גדולה הרמייה והשוד בניכוס המילים, עד שנציגי האנטי-הומניזם ניסו לכסות על עצמם תחת הכינוי "הומניסטים".

בלתי אפשרי למנות את כלל המשאבים, הכלים, הצורות והביטויים העומדים לרשות האנטי-הומניזם. עם זאת, הצגת כמה מן הנטיות היותר נסתרות שלו תסייע להומניסטים ספונטניים או תמימים לבחון את עולם המושגים שלהם ואת משמעות פעילותם החברתית.

6. חזיתות הפעולה ההומניסטית

ההומניזם מארגן חזיתות פעולה בתחומי העבודה, הדיור, האיגודים המקצועיים, הפוליטיקה והתרבות, במטרה לשאת אופי של תנועה חברתית. כך הוא יוצר תנאי חדירה לכוחות, לקבוצות ולפרטים פרוגרסיביים, מבלי שאלה יאבדו את זהותם או את תכונותיהם הייחודיות. מטרתה של תנועה כזו היא לעודד את איחודם של כוחות המסוגלים להשפיע בהדרגה על שכבות נרחבות באוכלוסייה ולכוון את פעולתם לעבר שינוי חברתי.

ההומניסטים אינם תמימים ואינם מתמסרים להצהרות המתאימות לתקופות רומנטיות. לפיכך הם אינם רואים בהצעותיהם את הביטוי המתקדם ביותר של התודעה החברתית, ואף אינם תופסים את ארגונם כבלתי ניתן לביקורת או לדיון. ההומניסטים אינם מתיימרים להיות נציגי הרוב. עם זאת, הם פועלים על פי ראות עיניהם ומתכוונים לשינויים הנראים להם כמתאימים וכאפשריים ביותר בתקופה שבה נפל בחלקם לחיות.

אני מקווה שנוכל להמשיך ולדון בנושאים אחרים באגרת הבאה.

קבלו נא דרישת שלום.

5 באפריל, 1993

אגרת שביעית אל ידידיי

חברים יקרים:

היום נדבר על המהפכה החברתית. איך זה אפשרי? כמה מבעלי "החשיבה הנכונה" אומרים לנו שהמילה "מהפכה" יצאה משימוש לאחר כישלון "הסוציאליזם האמיתי". כנראה שבראשם תמיד קיננה האמונה שהמהפכות שקדמו ל-1917 לא היו אלא הכנות למהפכה "הרצינית". ברור שאם המהפכה "הרצינית" נכשלה – אין מה לחזור לנושא. כמו תמיד, בעלי החשיבה הנכונה מפעילים צנזורה אידיאולוגית ומייחסים לעצמם את הזכות להעניק, או לשלול, תעודת זהות למנהגים ולמילים. פקידי הרוח הללו – או ליתר דיוק, פקידי אמצעי התקשורת – ממשיכים להתבדל מאיתנו בהבדלים מהותיים: הם חשבו שהמונוליתיות הסובייטית היא נצחית, וכעת הם משוכנעים שניצחון הקפיטליזם הוא מציאות בלתי הפיכה. הם ראו כמובן מאליו שהמהותי במהפכה הוא שפיכות דמים; שהתפאורה ההכרחית היא דגלים מתנופפים, צעדות, מחוות ונאומים נלהבים. בנוף דמיונם תמיד פעלו הקולנוע והאופנה של פייר קארדן. כיום, למשל, כשהם חושבים על האסלאם הם מדמיינים אופנה נשית שמטרידה אותם; וכשהם מדברים על יפן הם אינם מפסיקים להיות מוטרדים – מעבר לסוגיה הכלכלית – מן הקימונו שתמיד עומד, כביכול, להישלף מקברו. אם בילדותם ניזונו מצלולואיד ומספרי פיראטים, בהמשך נמשכו לקטמנדו, לסיורים באיים אקזוטיים, להגנה על הסביבה ולאופנה "טבעית"; ואם, לעומת זאת, נהנו ממערבונים ומסרטי פעולה – הם הציגו לאחר מכן את הקדמה במונחים של מלחמה תחרותית, או את המהפכה במונחים של אבק שריפה.

אנחנו שקועים בעולם של קודים של תקשורת המונים, שבו מעצבי דעת הקהל כופים עלינו את המסר שלהם באמצעות עיתונים, מגזינים ורדיו; שבו סופרי אינטליגנציה חלשה קובעים אילו נושאים ראויים לדיון; שבו האנשים "השפויים" מיידעים ומבהירים לנו את העולם הנוכחי. מדי יום מופיע מול המצלמות תאגיד חווי הדעות: שם, באופן מסודר, זכות הדיבור עוברת מן הפסיכולוגית אל הסוציולוג, אל חוקר המדע המדיני, אל מעצב האופנה, אל העיתונאית שראיינה את קדאפי ואל האסטרולוג הבלתי נלאה. לאחר מכן כולם צועקים בקול אחד: "מהפכה? אתה לגמרי לא אופנתי!" בסופו של דבר דעת הקהל – כלומר, זו שמתפרסמת – טוענת שהכול מתקדם לטובה, חרף כמה אי-נעימויות, ומאשרת, בנוסף, את מותה של המהפכה.

איזו מערכת סדורה של רעיונות הוצגה שמפסלת את התהליך המהפכני בעולם הנוכחי? הוצגו רק דעות של בדרנים. אין, לפיכך, עמדות חזקות שראויות לדיון רציני.
נעבור, אם כן, לנושאים חשובים.

1. כאוס הרסני או מהפכה

בסדרת אגרות זו העלינו מספר הערות על המצב הכללי שבו אנו חיים. כתוצאה מן התיאורים הללו הגענו לדילמה הבאה: או שאנו נסחפים בזרם הולך וגובר של אבסורד והרס, או שאנו מעניקים לאירועים משמעות שונה. ברקע מצגת זו פועלת הדיאלקטיקה של חופש מול דטרמיניזם, החיפוש האנושי אחר בחירה

ומחויבות אל מול תהליכים מכניים שגורלם שלילת האנושיות. שלילת האנושיות משמעה ריכוז ההון הגדול עד לקריסתו העולמית. משולל-אנושיות יהיה העולם שיתעורר כתוצאה מכך: מטולטל מרעב, מהגירה, ממלחמות וממאבקים אינסופיים, מחוסר ביטחון יומיומי, משרירותיות כללית, מכאוס, מאי-צדק, מהגבלת החירות ומניצחונם של משטרים אפלים חדשים. משולל-אנושיות יהיה גם לחזור ולהסתובב בגלגל עד שתקום ציוויליזציה אחרת שתחזור על אותם צעדים מכניים וטיפשיים... אם הדבר בכלל אפשרי לאחר התמוטטותה של הציוויליזציה הפלנטרית הראשונה הזו, אשר כעת מתחילה להתגבש. אך בהיסטוריה הארוכה הזו חייהם של הדורות ושל הפרטים קצרים ומיידיים כל כך, עד שכל אחד רואה את הגורל הכללי כגורלו האישי המורחב, ולא את גורלו האישי כגורל כללי מוגבל. לכן מה שכל אדם חווה היום משכנע הרבה יותר ממה שיחווה מחר, או ממה שילדיו יחוו בעתיד. וכמובן, הדחיפות של מיליוני בני אדם כה גדולה, עד שאין אופק לשקול עתיד היפותטי שעשוי להתרחש. די והותר טרגדיות מתחוללות ברגע זה, די והותר כדי להיאבק לשינוי עמוק במצב.

מדוע, אם כן, אנו מזכירים את המחר אם הדחיפות של היום כה גדולה? פשוט משום שיותר ויותר מתמרנים את תמונת העתיד ומפצירים בנו לסבול את המצב הנוכחי כאילו היה משבר חסר חשיבות ונסבל. "כל התאמה כלכלית", הם טוענים, "כרוכה בעלות חברתית". "למרבה הצער", הם מוסיפים, "כדי שלכולנו יהיה טוב בעתיד, אתם צריכים לעבור תקופה קשה בהווה". "האם בעבר", הם שואלים, "הייתה טכנולוגיה ורפואה ברמה כזו במקומות שבהם השפע היה רב יותר?" "תורכם יגיע", הם מבטיחים, "גם לכם!"

ובזמן שהם דוחים אותנו, אלה שהבטיחו התקדמות לכולם ממשיכים להרחיב את הפער בין המיעוטים העשירים לבין הרוב המוכה יותר ויותר. הסדר החברתי הזה כולא אותנו במעגל קסמים המזין את עצמו ומקרין על מערכת גלובלית שבה אף נקודה על פני כדור הארץ אינה יכולה לברוח ממנה. אך ברור גם שבכל מקום מתחילים לפקפק בהבטחות ההנהגה החברתית: העמדות נעשות קיצוניות יותר ויותר, ואי-נחת כללית מתחילה להתפשט. האם נילחם כולנו נגד כולנו? האם תרבויות יילחמו זו בזו, יבשות אלו באלו, אזורים אלה באלה, קבוצות אתניות אלו באלו, שכנים זה בזה ובני משפחה זה בזה? האם נלך לכיוון של ספונטניות חסרת כיוון, כחיות פצועות המנסות להפיג את כאבן, או שנכלול את כל ההבדלים, ויהיו הם מבורכים, בכיוון של מהפכה עולמית? מה שאני מנסה לנסח הוא שהדילמה העומדת בפנינו היא בין כאוס הרסני פשוט לבין מהפכה כדרך להתגבר על הבדלים בין המדוכאים. אני טוען שהמצב העולמי והמצב האישי של כל אדם יהיו רוויים עימותים יותר ויותר מיום ליום, ושהשארת העתיד בידי אלה שהובילו את התהליך עד כה היא התאבדות. אלה כבר אינם הזמנים שבהם אפשר לטאטא את כל האופוזיציה ולהכריז למחרת: "שלום שורר בוורשה". אלה גם אינם הזמנים שבהם 10% מן האוכלוסייה יכולים לעשות כראות עיניהם ב-90% הנותרים. בשיטה זו, ההולכת ונסגרת יותר ויותר וללא כיוון ברור לשינוי, הכול נותר תלוי בהצטברות פשוטה של הון וכוח. התוצאה היא שבמערכת סגורה לא ניתן לצפות לשום דבר מלבד מכניקה של אי-סדר כללי. הפרדוקס של השיטה מלמד שכאשר מנסים לסדר את הכאוס הגובר, הכאוס רק מתעצם.

אין מנוס ממהפכה במערכת, מפתיחתה למגוון הצרכים והשאיפות האנושיים. כאשר מציגים את הדברים במונחים אלה, נושא המהפכה מקבל חשיבות יוצאת דופן והשפעה שלא הייתה לו בעבר.

2. על איזו מהפכה אנחנו מדברים?

באיגרת הקודמת קבענו עמדות בסוגיות העבודה מול ההון הגדול, הדמוקרטיה האמיתית מול הפורמלית, הביזור מול הריכוז, האנטי-אפליה מול האפליה, והחופש מול הדיכוי. אם בתקופה הנוכחית ההון עובר בהדרגה לידי הבנקים, ואם הבנקים משתלטים על החברות, המדינות, האזורים והעולם, אז המהפכה מחייבת בעלות על הבנקים כך שאלה ימלאו את תפקידם במתן שירות, מבלי לגבות ריבית שהיא מעצם טבעה נשך. אם בהקמת חברה ההון מקבל רווחים והעובד שכר או משכורת; אם הניהול וההחלטות נתונים בידי ההון, אז המהפכה מחייבת שהרווח יושקע מחדש, יגוון או ישמש ליצירת מקורות עבודה חדשים, ושהניהול וההחלטות יהיו משותפים לעבודה ולהון. אם אזורים או מחוזות במדינה כבולים להחלטה מרכזית, אז המהפכה מחייבת את פירוק הכוח הזה, כך שהישויות האזוריות ייצרו רפובליקה פדרטיבית, וכוחן יתבזר באותה מידה לטובת הבסיס הקהילתי, המקור לכל ייצוגיות בחירה. אם הבריאות והחינוך מטופלים באופן בלתי שוויוני, אז המהפכה מחייבת חינוך ובריאות חינם לכולם, משום שבסופו של דבר אלה הם שני הערכים העליונים של המהפכה, והם אמורים להחליף את הפרדיגמה של החברה הנוכחית, הנתונה בידי העושר והכוח. כאשר מעמידים הכול בשירות הבריאות והחינוך, הבעיות הכלכליות והטכנולוגיות המורכבות ביותר של החברה הנוכחית יקבלו את המסגרת הנכונה לטיפול בהן. נראה לנו שאם ננהג בדרך ההפוכה, לא נגיע ליצירת חברה בעלת אפשרויות להתפתחות.

הטיעון המרכזי של הקפיטליזם הוא הטלת ספק בכול באמצעות השאלה המתמדת מהיכן יבואו המשאבים ואיך תגדל התפוקה, תוך רמיזה שהמשאבים נובעים מהלוואות בנקאיות ולא מעבודת העם. מעבר לכך, מה התועלת בתפוקה אם היא נעלמת מידיו של מי שמייצר אותה? אין שום דבר יוצא דופן במודל שפעל במשך כמה עשורים בחלקים מסוימים של העולם וכעת מתחיל להתפרק. שהבריאות והחינוך באותן מדינות גדלים באופן מופלא, זאת עוד יש לבחון לאור צמיחת המגפות, לא רק הפיזיות אלא גם הפסיכו-חברתיות. אם חלק מן החינוך הוא יצירת אדם סמכותני, אלים ושונא-זרים; ואם חלק מן "הקדמה" הבריאותית הוא עלייה באלכוהוליזם, בהתמכרות לסמים ובהתאבדויות, אזי המודל הזה חסר ערך. נמשיך להעריך מרכזי חינוך מאורגנים ובתי חולים מצוידים היטב, ונדרוש בנוסף שיהיו בשירות העם ללא הבדלים. אשר לתוכן ולמשמעות של הבריאות והחינוך, יש עוד הרבה על מה לדון עם המערכת הנוכחית.

אנחנו מדברים על מהפכה חברתית המשנה באופן דרסטי את תנאי החיים של העם; על מהפכה פוליטית המשנה את מבנה הכוח; ובסופו של דבר, על מהפכה אנושית היוצרת את הפרדיגמות שלה עצמה, במקום הערכים המתפוררים של ההווה. המהפכה החברתית שאליה מכוון ההומניזם עוברת דרך תפיסת הכוח הפוליטי כדי לבצע את השינויים הנדרשים, אך תפיסת כוח זו אינה מטרה בפני עצמה. מעבר לכך, האלימות איננה מרכיב חיוני במהפכה זו. מה התועלת בפרקטיקה הדוחה של הוצאה להורג וכלא לאויב? במה זה שונה ממה שהמדכאים תמיד עשו? המהפכה האנטי-קולוניאלית בהודו התרחשה בלחץ עממי ולא באמצעות אלימות. זו הייתה מהפכה לא שלמה, שנקבעה על ידי קוצר ראייתה הרעיונית, אך בה בעת הציגה מתודולוגיה חדשה של פעולה ומאבק. המהפכה נגד המונרכיה האיראנית התפרצה אף היא בלחץ עממי, אפילו ללא תפיסת מרכזי הכוח הפוליטי, משום שאלה "התרוקנו", התפרקו, עד שחדלו לתפקד. לאחר מכן חוסר הסובלנות הרס הכול. לפיכך, מהפכה אפשרית באמצעים שונים, כולל ניצחון בבחירות, אך השינוי הדרסטי של המבנים חייב בכל מקרה להתחיל מיד, החל מהקמת סדר משפטי חדש, שיבהיר

את יחסי הייצור החברתיים החדשים, ימנע שרירותיות ויסדיר את פעולתם של אותם מבנים מן העבר שעדיין מתאימים לשיפור.

המהפכות הגוססות של היום, או החדשות המתהוות, לא יהיו אלא תצוגת תכלית בתוך סדר תקוע, לא יותר מהמולה מאורגנת, אם לא יתקדמו בכיוון שמציע ההומניזם: כיוון של מערכת יחסים חברתיים שהערך המרכזי שלה הוא האדם, ולא "הייצור", "החברה הסוציאליסטית" וכיוצא באלה. אך הצבת האדם כערך מרכזי מחייבת רעיון שונה לחלוטין ממה שמכונה כיום "בן-אדם". סכמות ההבנה הנוכחיות עדיין רחוקות מאוד מן הרעיון והרגישות הדרושים כדי לתפוס את המציאות האנושית. עם זאת, וחשוב להבהיר זאת, מתחילה להסתמן התאוששות מסוימת של האינטליגנציה הביקורתית מחוץ לתבניות המוכתבות על ידי התחכום השטחי של התקופה. אצל ג' פטרוביץ (G. Petrović) למשל, אנו מוצאים תפיסה חלוצית של הדברים שהוצגו כאן. הוא מגדיר את המהפכה "כיצירה של אופן קיום שונה מהותית, שונה מכל קיום לא-אנושי, אנטי-אנושי או עדיין לא-אנושי לחלוטין". פטרוביץ' מסיים בזיהוי המהפכה עם הצורה הגבוהה ביותר של קיום: קיום במלואו וקיום-בחופש (תזה על "הצורך במושג המהפכה", 1977, הפילוסופיה והמדעים החברתיים, כנס מורליה 1975 [18]).

לא תיעצר גאות המהפכה שבתנועה כביטוי לייאושו של הרוב המדוכא. אך גם בכך לא יהיה די, שכן הכיוון הראוי של התהליך לא יתרחש רק באמצעות המכניקה של "הפרקטיקה החברתית". לצאת משדה ההכרח אל שדה החופש באמצעות המהפכה, זהו הציווי של תקופה זו, שבה האדם נותר מבוטל. המהפכות העתידיות, אם אכן ילכו מעבר להפיכות צבאיות, מהפכות ארמון, תביעות מעמדיות, אתניות או דתיות, יצטרכו ללבוש אופי מתמיר ומכיל, המבוסס על המהותיות האנושית. מכאן שמעבר לשינויים שיחוללו במצבים הקונקרטיים של המדינות, אופיין יהיה אוניברסלי ומטרתן עולמית. לפיכך, כאשר אנו מדברים על "מהפכה עולמית", אנו מבינים שכל מהפכה הומניסטית, או כזו שהופכת להומניסטית, גם אם היא מתרחשת במצב מוגבל, תישא אופי ומטרה שיחרגו מעבר לעצמה. ומהפכה זו, קטן ככל שיהיה המקום שבו תתרחש, תערב את המהותיות של כל אדם. המהפכה העולמית אינה יכולה להימדד במונחים של הצלחה, אלא בממד האנושי האמיתי שלה. מעבר לכך, סוג המהפכן החדש, המתאים למהפכה מן הסוג החדש, הופך במהותו ובפעולתו למאניש של העולם.

3. חזיתות הפעולה בתהליך המהפכני

ברצוני כעת להרחיב על כמה שיקולים מעשיים הנוגעים ליצירת התנאים ההכרחיים לאחדות, לארגון ולצמיחתו של כוח חברתי שיאפשר התמקמות בכיוון של תהליך מהפכני.

התזה הישנה על חזיתות של צבר כוחות פרוגרסיביים, המבוססות על הסכמה לגבי נקודות מינימום, הפכה כיום לפרקטיקה של "הדבקת" סיעות מפלגתיות חסרות השתלבות במרקם החברתי. כך נוצר צבר של סתירות בין הנהגות המכוונות לכותרות עיתונאיות ולקידום בחירות. בתקופות שבהן מפלגה בעלת

[18] הקונגרס הלאומי הראשון לפילוסופיה, שאורגן על ידי האגודה הפילוסופית של מקסיקו, נערך במורליה בין ה-4 ל-9 באוגוסט 1975. באירוע זה השתתפו פילוסופים לטינו-אמריקאים בולטים. בכנס זה נוסחה "הצהרת מורליה: פילוסופיה ועצמאות", מניפסט שקרא לפילוסופים הלטינו-אמריקאים לתרום לשינוי העולם ולשחרור העמים, במיוחד לנוכח האתגרים של תלות קולוניאלית וניאו-קולוניאלית.

משאבים כלכליים מספקים יכלה להתגבר על הפיצול, רעיון "חזיתות" הבחירות היה בר-קיימא. כיום המצב השתנה באופן דרמטי, ובכל זאת השמאל המסורתי ממשיך בדפוסים אלה כאילו דבר לא אירע. יש לבחון מחדש את תפקידה של המפלגה בעידן הנוכחי ולשאול האם המפלגות הפוליטיות הן המבנים המסוגלים להניע מהפכה. שכן אם השיטה סיימה לעכל את המפלגות והפכה אותן ל"קליפות" של פעולה הנשלטת על ידי ההון הגדול והבנקים, מפלגה על-מבנית ללא בסיס אנושי יכולה להתקרב אל הכוח הפורמלי בלבד, ולא אל הכוח האמיתי, מבלי להכניס ולו שינוי יסודי מינימלי.

הפעולה הפוליטית מחייבת בשלב זה יצירת מפלגה שתשיג ייצוג אלקטורלי ברמות שונות. עם זאת, חייב להיות ברור מהרגע הראשון שמטרתו של ייצוג זה היא לכוון את הקונפליקט אל לבו של הכוח הממוסד. בהקשר זה, חבר מפלגה הזוכה לייצוג עממי אינו פקיד ציבור אלא רפרנט המדגיש את הסתירות שבמערכת ומארגן את המאבק בכיוון המהפכה. במילים אחרות, העבודה הפוליטית המוסדית או המפלגתית מובנת כאן כביטוי נוסף של תופעה חברתית רחבה בעלת דינמיקה משלה. כך יכולה המפלגה לפתח את פעילותה המרבית בתקופות בחירות, בעוד שהחזיתות השונות, המשמשות לה לעתים כבסיס, משתמשות באותו אירוע בחירות כדי להדגיש קונפליקטים ולהרחיב את ארגונן. כאן מתגלה הבדל חשוב מן התפיסה המסורתית של המפלגה. בעבר, עד לפני כמה עשורים, סברו שהמפלגה היא חוד החנית של המאבק ושהיא מארגנת חזיתות פעולה שונות. כאן נטען ההפך: חזיתות הפעולה הן שמארגנות ומפתחות את הבסיס של התנועה החברתית, ואילו המפלגה היא הביטוי המוסדי של אותה תנועה.

נוסף על כך, על המפלגה ליצור תנאים לשילובם של כוחות פוליטיים מתקדמים אחרים, שכן אין לצפות שאלה יאבדו את זהותם בהתמזגות לתוכה. על המפלגה לחרוג מעבר לזהותה שלה וליצור עם כוחות אחרים "חזית" רחבה יותר שתשלב את כל הגורמים המתקדמים המפוצלים. אולם לא ניתן יהיה להתקדם מעבר להסכם בין הנהגות אם למפלגה אין בסיס ממשי שמכוון תהליך זה. מנגד, גישה זו איננה הפיכה במובן שהמפלגה תהיה חלק מחזית שמארגנים מבני-על אחרים. תתקיים חזית פוליטית עם כוחות אחרים רק אם יסכימו לתנאים שקובעת המפלגה, שכוחה האמיתי נובע מן הארגון בבסיס החברתי. נבחן אפוא כעת את חזיתות הפעולה השונות.

נחוץ שחזיתות פעולה שונות יבצעו את עבודתן בבסיס המנהלי של המדינות, תוך התמקדות בשכונה או בעירייה. יש לפתח באזור שנקבע חזיתות פעולה בתחום העבודה והדיור, תוך מחויבות לפעולה בקונפליקטים אמיתיים על פי סדר עדיפויות ברור. המשמעות היא שהמאבק על דרישה מיידית חסר משמעות אם אינו מוביל לצמיחה ארגונית ולהתמקמות לקראת הצעדים הבאים. ברור שכל קונפליקט חייב להיות מוסבר במונחים הקשורים ישירות לרמת החיים, לבריאות ולחינוך של האוכלוסייה. בהתאם לכך, עובדי הבריאות והחינוך חייבים להפוך תחילה לאוהדים מיידיים ובהמשך לקאדרים הכרחיים לארגון הישיר של הבסיס החברתי.

אשר לאיגודים המקצועיים, מתקיים בהם אותו תהליך המתרחש במפלגות של השיטה. לפיכך אין מקום להציע השתלטות על איגוד מקצועי או על ארגון, אלא איחוד עובדים אשר יעביר, כתוצאה מכך, את השליטה מידי ההנהגה המסורתית. יש לקדם כל שיטה של בחירה ישירה, כל מליאה וכל אספה שמחייבות את ההנהגה ודורשות ממנה לנקוט עמדה בקונפליקטים מוחשיים, כך שתענה לדרישות הבסיס החברתי או

תסולק. וכמובן, חזיתות הפעולה בתחום המקצועי חייבות לתכנן את המהלכים שלהן במטרה להרחיב את ארגון הבסיס החברתי.

לבסוף, הקמת מוסדות חברתיים ותרבותיים הפועלים מן הבסיס החברתי היא בעלת חשיבות עליונה, שכן הם מאפשרים לאחד קהילות מופלות או נרדפות סביב כיבוד זכויות האדם, תוך מתן כיוון משותף חרף ההבדלים הפרטניים ביניהן. התזה שלפיה כל קבוצה אתנית, קהילה או קבוצה אנושית מופלה צריכה להתחזק בתוך עצמה כדי להתמודד עם העוולות סובלת מחיסרון מהותי. עמדה זו נובעת מן הרעיון ש"התערבבות" עם אלמנטים זרים גורמת לאובדן זהות, כאשר בפועל מצב של בידוד דווקא חושף את הקבוצות הללו ומקל על עקירתן, או לחלופין מציב אותן בעמדת רדיקליזציה שמצדיקה בעיני הרודפים פעולה ישירה נגדן. הערובה הטובה ביותר להישרדותו של מיעוט מופלה היא היותו חלק מחזית עם אחרים, המכוונים את מאבקם על זכויותיהם בכיוון מהפכני. בסופו של דבר, השיטה בכללותה היא שיצרה את תנאי האפליה, ואלה לא ייעלמו כל עוד הסדר החברתי הזה לא ישתנה.

4. התהליך המהפכני והנהגתו

עלינו להבחין בין תהליך מהפכני לבין כיוון מהפכני. מנקודת מבטנו, התהליך המהפכני מובן כמכלול של תנאים מכניים הנוצרים בהתפתחות השיטה. במובן זה, התפתחות זו מייצרת גורמי אי-סדר אשר לבסוף מוסטים, נכפים או מסיימים בפירוק מכלול הסכמה. על פי הניתוחים שהצגנו, הנטייה לגלובליזציה, שאליה שואפים כיום, מציגה גורמי אי-סדר חריפים בהתפתחות הכוללת של השיטה. זהו תהליך שאינו תלוי בפעולה הרצונית של קבוצות או יחידים, וכבר דנו בכך לא אחת. הבעיה המתעוררת עתה היא עתיד השיטה, שכן היא נוטה להתהפך באופן מכני מבלי שתתווך בה הכוונה מתקדמת כלשהי. הכוונה זו תלויה ברצון האנושי וחורגת מקביעת התנאים שהשיטה יוצרת.

בהזדמנויות קודמות הבהרנו את עמדתנו ביחס לאי-סבילותה של התודעה האנושית, לאופייה המהותי לפיה איננה רק השתקפות של תנאים אובייקטיביים, וליכולתה להתנגד לתנאים אלה ולהגות מצב עתידי שונה מזה הנחווה ברגע הנוכחי. בהקשר זה אנו מפנים לעיון באיגרת מספר 4, סעיפים 3 ו-4, ובספר "תרומות למחשבה", במסה "דיונים היסטוריולוגיים", פרק 3, סעיפים 2 ו-3. במסגרת אופן זה של חירות, בין תנאים, אנו מפרשים את הכיוון המהפכני.

באמצעות הפעלת אלימות מיעוט כופה את תנאיו על המכלול החברתי ומארגן סדר, שיטה אינרציאלית הממשיכה בהתפתחותה. מנקודת מבט זו, הן אופן הייצור והיחסים החברתיים הנובעים ממנו, הן הסדר המשפטי והאידיאולוגיות השולטות המסדירות ומצדיקות סדר זה, והן המנגנון המדינתי או הפארא-מדינתי שדרכו נשלט המכלול החברתי, נראים ככלים בשירות האינטרסים והכוונות של המיעוט המבוסס. אולם התפתחות השיטה נמשכת באופן מכני מעבר לכוונותיו של אותו מיעוט, הנאבק לרכז יותר ויותר גורמי כוח ושליטה, ובכך מעורר האצה חדשה בהתפתחות השיטה, ההולכת וחומקת משליטתו. בדרך זו, התגברות אי-הסדר מתנגשת בסדר הקיים וגורמת לו להפעיל באופן פרופורציונלי את משאבי ההגנה שלו.

בתקופות משבר, המכלול החברתי מוכפף למשמעת באמצעות מלוא עוצמת האלימות הזמינה למערכת. כך מגיעים למשאב המרבי העומד לרשותה, הצבא. אך האם אכן ניתן להניח שהצבאות ימשיכו להגיב

באופן המסורתי בתקופות שבהן השיטה מתקרבת לקריסה גלובלית? אם לא כך הדבר, המפנה האפשרי בכיוון האירועים הנוכחיים הוא נושא הראוי לדיון. די להרהר בשלבים האחרונים של הציביליזציות שקדמו לנוכחית כדי להבין שהצבאות מרדו בכוח המבוסס, התפצלו במלחמות האזרחים שכבר היו טמונות בחברה, ומשלא יכלו להכניס במצב זה כיוון חדש, השיטה המשיכה במסלולה הקטסטרופלי. בציביליזציה העולמית הנוכחית, כפי שהיא מסתמנת, האם יהיה זה אותו גורל? בצבאות נדון באיגרת הבאה.

קבלו נא דרישת שלום.

7 באוגוסט 1993

אגרת שמינית אל ידידיי

חברים יקרים:

כפי שהודעתי באיגרת הקודמת, באיגרת זו אגע במספר נקודות הנוגעות לצבאות. כמובן, מוקד הדיון כאן יהיה ביחסים שבין הכוחות המזוינים, הכוח הפוליטי והחברה. אקח כבסיס את המסמך שנדון לפני שלושה חודשים במוסקבה (תחת הכותרת "*הצורך בעמדה הומניסטית בכוחות המזוינים בני זמננו*" – כנס בינלאומי על הומניזציה של פעילויות צבאיות ורפורמה בכוחות המזוינים, בחסות משרד ההגנה של ברה"מ – מוסקבה, 24–28 במאי 1993). אסטה מן המושגים שהובעו במסמך המקורי רק כאשר אדון בעמדה הצבאית בתוך התהליך המהפכני, נושא שיאפשר לי להשלים כמה רעיונות שהותוו קודם לכן.

1. הצורך בהגדרה מחדש של תפקיד הכוחות המזוינים

הכוחות המזוינים מנסים כיום להגדיר מחדש את תפקידם. מצב זה החל בעקבות יוזמות לפירוק נשק יחסי והדרגתי שננקטו על ידי ברית המועצות בסוף שנות ה-80. הפחתת המתח בין המעצמות גרמה לשינוי בתפיסת ההגנה במדינות החשובות ביותר. עם זאת, ההחלפה ההדרגתית של הגושים הפוליטיים-צבאיים (ובמיוחד של ברית ורשה) במערכת של יחסים שיתופיים יחסית הפעילה כוחות צנטריפוגליים המובילים להתנגשויות חדשות בנקודות שונות על פני כדור הארץ. אמנם בעיצומה של המלחמה הקרה הסכסוכים באזורים מוגבלים היו שכיחים ולעתים קרובות גם ממושכים, אך אופיים הנוכחי השתנה ומאיים להתפשט בבלקן, בעולם המוסלמי ובאזורים שונים באסיה ובאפריקה.

תביעות הגבול שבעבר העסיקו כוחות מזוינים שכנים מקבלות כיום כיוון אחר נוכח המגמה להיפרדות בתוך כמה מן המדינות. הפערים הכלכליים, האתניים והלשוניים נוטים לשנות גבולות שנחשבו בלתי ניתנים לשינוי, ובו בזמן מתרחשות הגירות בהיקפים גדולים. מדובר בקבוצות אנושיות הנעות כדי להימלט ממצבים נואשים או כדי לעצור או לגרש קבוצות אנושיות אחרות מאזורים מוגדרים. תופעות אלה ואחרות מצביעות על שינויים עמוקים במיוחד במבנה ובתפיסת המדינה. מצד אחד אנו עדים לתהליך של אזוריות כלכלית ופוליטית; מצד שני אנו רואים מחלוקת גוברת בתוך מדינות הצועדות לקראת אזוריות זו. *נראה שמדינת הלאום, שעוצבה לפני מאתיים שנה, כבר אינה מסוגלת לעמוד במכות שהיא סופגת מלמעלה מן הכוחות הרב-לאומיים ומלמטה מכוחות ההיפרדות.*

תלויה יותר ויותר, קשורה יותר ויותר בכלכלה האזורית ומעורבת יותר ויותר במלחמות סחר מול אזורים אחרים, המדינה סובלת ממשבר חסר תקדים בשליטתה במצב. מסמכי היסוד שלה משתנים כדי לאפשר תנועת הון ומשאבים פיננסיים; הקודים והחוקים האזרחיים והמסחריים שלה נעשים מיושנים. אפילו האפיון הפלילי משתנה, שכן כיום ניתן לחטוף אזרח שעבירתו תישפט במדינה אחרת, על ידי שופטים מלאום אחר ועל בסיס חוקים זרים. כך נחלש במידה ניכרת המושג הישן של ריבונות לאומית. כל המנגנון המשפטי-פוליטי של המדינה, מוסדותיה והצוות המשרת אותה במישרין או בעקיפין, סובלים מן ההשפעות

של משבר כללי זה. כך גם מצבן של הכוחות המזוינים, שבזמנו הוטל עליהם התפקיד של שומרי הריבונות והביטחון הכללי.

עם הפרטת החינוך, הבריאות, התקשורת, המשאבים הטבעיים ואפילו תחומים חשובים של ביטחון האזרחים; עם הפרטת הנכסים והשירותים, פוחתת חשיבותה של המדינה המסורתית. סביר להניח שאם הניהול והמשאבים של מדינה יוצאים מתחום השליטה הציבורית, גם המשפט ילך בעקבות אותו תהליך, והכוחות המזוינים יקבלו את התפקיד של מיליציה פרטית המיועדת להגן על אינטרסים כלכליים מקומיים או רב-לאומיים. מגמות כאלה התחזקו לאחרונה בתוך המדינות.

2. המשך קיומם של גורמים תוקפניים בשלב ההרגעה

התוקפנות של מעצמות שהכריזו בזמנו על סיום המלחמה הקרה טרם נעלמה. כיום מתרחשות הפרות של מרחבי אוויר וים, התקרבויות בלתי זהירות לטריטוריות מרוחקות, פלישות והקמת בסיסים, חיזוק בריתות צבאיות, מלחמות וכיבוש טריטוריות זרות לצורך שליטה בנתיבי שיט או בבעלות על מקורות של משאבים טבעיים. התקדים שנקבע במלחמות קוריאה, וייטנאם, לאוס וקמבודיה; במשברי סואץ, ברלין וקובה; ובפלישות לגרנדה, טריפולי ופנמה, הראה לעולם את חוסר הפרופורציה של הפעולה הצבאית שהופעלה פעמים כה רבות נגד מדינות חסרות הגנה, וכל זאת בשעה שמדברים על פירוק נשק. עובדות אלה מקבלות חומרה מיוחדת שכן, במקרים כמו מלחמת המפרץ, הן מתרחשות באגפים של מדינות בעלות חשיבות רבה העלולות לפרש תמרונים כאלה כפגיעה בביטחונן. חריגות כאלה יוצרות גם השפעות משניות מזיקות, בחיזוק החזית הפנימית של מגזרים השופטים את ממשלותיהם כבלתי מסוגלות לעצור התקדמויות אלה. דבר זה עלול כמובן לסכן את אווירת השלום הבינלאומית, שהיא כה נחוצה בשעה הנוכחית.

3. ביטחון פנים וארגון מחדש צבאי

בכל הנוגע לביטחון פנים יש לציין שתי בעיות הנראות כמסתמנות באופק האירועים המיידיים: התפרצויות חברתיות וטרור.
אם האבטלה והמיתון ימשיכו לגדול במדינות המתועשות, ייתכן שהן יהפכו לזירה של זעזועים או התפרצויות. התמונה שהוצגה בעשורים הקודמים מתהפכת במידת מה, ממצב שבו הסכסוך התפתח בשולי המרכז בעוד שזה המשיך לצמוח ללא זעזועים. אירועים כמו אלה שהתרחשו בלוס אנג'לס בשנה שעברה עלולים להתפשט מעבר לעיר אחת ואף למדינות אחרות. בנוסף לכך, תופעת הטרור נראית כסכנה בעלת ממדים משמעותיים, בהתחשב בכוח האש שיכולים כיום להחזיק יחידים וקבוצות מיומנות יחסית. איום זה, העשוי להתבטא במתקן גרעיני או בחומרי נפץ מולקולריים בעלי עוצמה גבוהה, נוגע גם לתחומים אחרים כגון נשק כימי וביולוגי בעלות נמוכה וייצור קל.

רבות ומגוונות הן, אם כן, דאגותיהם של הכוחות המזוינים לנוכח התמונה הבלתי יציבה של העולם כיום. מצד שני, ובנוסף לבעיות האסטרטגיות והפוליטיות שעליהם להביא בחשבון, קיימים גם נושאים פנימיים של ארגון מחדש, שחרור כוחות משמעותיים של חיילים, אופן הגיוס וההכשרה, חידוש ציוד, מודרניזציה טכנולוגית, ובראש ובראשונה, משאבים כלכליים. אולם אף כי יש להבין לעומק את בעיות ההקשר

שהוזכרו, יש להוסיף שאף אחת מהן לא תוכל להיפתר באופן מלא אם לא יהיה ברור איזו פונקציה ראשונית אמורים הצבאות למלא. בסופו של דבר, הכוח הפוליטי הוא שנותן את הכיוון לכוחות המזוינים, ואלה פועלים על בסיס כיוון זה.

4. בחינה מחדש של מושגי הריבונות והביטחון

בתפיסה המסורתית הוטל על הכוחות המזוינים התפקיד לשמור על הריבונות והביטחון של המדינות, תוך הפעלת כוח בהתאם למנדט של הרשויות המכוננות. כך מועבר המונופול על האלימות השייך למדינה לידי הכוחות הצבאיים. אולם כאן מתעוררת נקודה ראשונה לדיון: מה יש להבין "כריבונות" ומה "כביטחון". אם אלה, או בניסוח מודרני יותר, "התקדמותה" של מדינה, מחייבים מקורות אספקה חוץ-טריטוריאליים, ניווט ימי בלתי מעורער לשם הגנה על תנועת סחורות, שליטה בנקודות אסטרטגיות לצורך זה וכיבוש שטחים זרים, הרי שאנו ניצבים מול התיאוריה והפרקטיקה הקולוניאלית או הניאו-קולוניאלית.

בקולוניאליזם תפקיד הצבאות היה לפתוח תחילה דרך לאינטרסים של הכתר ולאחר מכן לחברות פרטיות שקיבלו זיכיונות מיוחדים מן הכוח הפוליטי בתמורה לרווחים נוחים. אי-החוקיות של שיטה זו הוצדקה באמצעות הברבריות כביכול של העמים הכבושים, שלכאורה לא היו מסוגלים לנהל את עצמם כראוי. האידיאולוגיה של התקופה קידשה את הקולוניאליזם כמערכת "המתרבתת" המובהקת.

בתקופת האימפריאליזם הנפוליאוני תפקיד הצבא, שתפס מצדו את הכוח הפוליטי, היה להרחיב גבולות במטרה המוצהרת לגאול עמים מדוכאים מעריצות באמצעות פעולה צבאית והקמת מערכת מנהלית ומשפטית שקידשה בחוקיה את החירות, השוויון והאחווה. האידיאולוגיה המתאימה הצדיקה את ההתפשטות האימפריאלית על בסיס קריטריון "הנחיצות" של כוח שקם מתוך המהפכה הדמוקרטית מול מונרכיות בלתי חוקיות המבוססות על אי-שוויון, אשר בנוסף יצרו חזית משותפת כדי לחנוק את המהפכה.

לאחר מכן, בהשפעת תורתו של קלאוזביץ (Clausewitz) , הובנה המלחמה כהמשך פשוט של הפוליטיקה, והמדינה המקדמת פוליטיקה זו נתפסה כמנגנון השלטון של חברה המושרשת בגבולות גיאוגרפיים מסוימים. מכאן הגיעו להגדרות, החביבות על גיאופוליטיקאים, שבהן הגבולות מופיעים כ"עור המדינה". בתפיסה אורגנית זו "עור" זה מתכווץ או מתרחב בהתאם לטון החיוני של המדינות, ועל כן עליו להתרחב עם התפתחותה של קהילה הדורשת "מרחב חיים" נוכח ריכוזה הדמוגרפי או הכלכלי. מנקודת מבט זו, תפקיד הצבא הוא להרוויח מרחב בהתאם למה שדורשת מדיניות זו של ביטחון וריבונות, המוצגת כראשונית ביחס לצרכיהן של מדינות שכנות אחרות. כאן האידיאולוגיה השלטת מכריזה על אי-השוויון בצרכים שחוות קהילות בהתאם למאפייניהן החיוניים. מבט זואולוגי זה של מאבק ההישרדות של ה"מתאים ביותר" מזכיר את תפיסות הדרוויניזם שהועברו באופן בלתי לגיטימי לפרקטיקה הפוליטית והצבאית.

5. חוקיות וגבולות הכוח הקיים

בימינו מרחפים באוויר רבים משלושת הדפוסים שתיארנו, שבאמצעותם ניסינו להמחיש כיצד צבאות מגיבים לכוח הפוליטי ומתכוננים לפי תכתיביו, שלעתים מובנים כביטחון וכריבונות. אם תפקידו של הצבא

הוא לשרת את המדינה בכל הנוגע לביטחון ולריבונות, והתפיסה של שני נושאים אלה משתנה ממשלה לממשלה, הכוחות המזוינים נדרשים להיצמד לכך. האם יש לכך גבולות או חריגים?

ניתן להצביע בבירור על *שני חריגים: 1. מצב שבו הכוח הפוליטי כֻּנַּן באופן בלתי חוקי, וכל המשאבים האזרחיים לשינוי המצב החריג מוצו. 1-2. מצב שבו הכוח הפוליטי כֻּנַּן באופן חוקי, אך במהלך פעולתו הפך לבלתי חוקי, לאחר שמוצו המשאבים האזרחיים לשינוי המצב החריג. בשני המקרים חלה על הכוחות המזוינים החובה לשקם את החוקיות שנקטעה, כלומר להמשיך את הפעולה שבה הדרך האזרחית לא יכלה לבוא לידי מיצוי. במצבים אלה מחויב הצבא לחוקיות ולא לכוח הקיים.* אין מדובר בעידוד הצבא ליטול על עצמו תפקיד פוליטי, אלא בהדגשת החובה להתערב מוקדם כאשר החוקיות נפגעת בידי כוח שמקורו פלילי או כזה שהפך לפלילי. השאלה שיש לשאול היא: מהיכן נובעת החוקיות ומהם מאפייניה? תשובתנו היא שהחוקיות נובעת מן העם, שהוא זה שהעניק לעצמו סוג מסוים של מדינה וסוג מסוים של חוקים יסודיים שלהם חייבים האזרחים להיענות. ובמקרה הקיצוני שבו העם יחליט לשנות את סוג המדינה ואת סוג החוקים הללו, מוטלת עליו החובה לעשות זאת באופן שלא יוכל להתקיים מבנה מדינתי ומערכת חוקית מעל החלטה זו. נקודה זו מובילה אותנו לשיקול המעשה המהפכני, שבו נדון בהמשך.

6. האחריות הצבאית מול הכוח הפוליטי

יש להדגיש כי הגופים הצבאיים חייבים להיות מורכבים מאזרחים האחראים לחובותיהם כלפי חוקיות השלטון. אם השלטון פועל על בסיס דמוקרטי, שבו מכבדים את רצון הרוב באמצעות בחירה וחידוש של נציגי העם, מכבדים את המיעוטים במסגרת המעוגנת בחוק ומכבדים את הפרדת הרשויות ואת עצמאותן, אזי אין על הכוחות המזוינים לדון בהצלחותיה או בטעויותיה של אותה ממשלה. מאותה סיבה, גם אם מוקם משטר בלתי חוקי, אין הכוחות המזוינים רשאים לתמוך בו תוך הסתמכות על "חובת הציות" לאותו משטר. בדומה לכך, גם בהתרחשות סכסוך בינלאומי, אין הכוחות המזוינים רשאים לבצע רצח עם על פי הוראות של שלטון אחוז קדחת בשל חֲרִיגוּת המצב. אם זכויות האדם אינן עומדות מעל כל זכות אחרת, לא ברור לשם מה מתקיים ארגון חברתי או מדינה. ואיש אינו יכול להסתמך על "חובת הציות" כשמדובר ברצח, בעינויים ובהשפלת האדם. אם בתי הדין שהוקמו לאחר מלחמת העולם השנייה לימדו דבר-מה, הרי הוא שלכל איש צבא יש אחריות כבן אדם, גם במצב קיצוני של סכסוך מלחמתי.

בנקודה זו ניתן לשאול: האם אין הצבא מוסד שהכשרתו, משמעתו וציודו הופכים אותו מלכתחילה לגורם ראשוני של הרס? תשובתנו היא שכך היו הדברים זה זמן רב, עוד לפני המצב הנוכחי, ושבאופן בלתי תלוי בסלידה שאנו חשים מכל צורה של אלימות, איננו יכולים להציע את היעלמותם או את פירוקם החד-צדדי של הצבאות, תוך יצירת ריק שימולא בידי כוחות תוקפניים אחרים, כפי שהזכרנו קודם בהתייחסנו להתקפות שבוצעו על מדינות חסרות הגנה. *מוטלת על הכוחות המזוינים עצמם המשימה החשובה שלא לחסום את הפילוסופיה ואת הפרקטיקה של הפירוק היחסי והפרוגרסיבי, לשמש השראה ברוח זו לחבריהם במדינות אחרות ולבהיר כי התפקיד הצבאי בעולם של היום הוא למנוע אסונות ושעבודים שנכפו על ידי ממשלות בלתי חוקיות שאינן מגיבות למנדט העממי.* לפיכך, התרומה הגדולה ביותר שהכוחות המזוינים יכולים להעניק למדינותיהם ולכל האנושות היא מניעת המלחמות. גישה זו, שעלולה להיראות

אוטופית, נתמכת כיום בכוחן של העובדות המוכיחות את חוסר המעשיות ואת הסכנה הכללית הכרוכים בעלייתו של כוח צבאי גלובלי או חד־צדדי.

ברצוני לשוב לנושא האחריות הצבאית באמצעות המחשה הפוכה. בתקופת המלחמה הקרה חזר במערב מסר כפול: מצד אחד, נאט"ו וגושים אחרים הוקמו כדי לתמוך בסגנון חיים שאוים על ידי הקומוניזם הסובייטי ולעתים גם הסיני; מצד שני, ננקטו פעולות צבאיות באזורים מרוחקים כדי להגן על "האינטרסים" של המעצמות. באמריקה הלטינית הועדפו ההפיכות שביצעו צבאות האזור בנימוק של איום חתרנות פנימית. הכוחות המזוינים שם חדלו להישמע לכוח הפוליטי והתקוממו נגד כל חוק ונגד כל חוקה. למעשה, יבשת שלמה הייתה נתונה למשטר צבאי בתגובה למה שכונה "הדוקטרינה לביטחון לאומי". השובל של מוות ונסיגה שהותירו אחריהן אותן דיקטטורות הוצדק באופן שיטתי לאורך שרשרת הפיקוד באמצעות רעיון "חובת הציות", שלפיו המשמעת הצבאית מחייבת ציות לפקודות המפקדה הישירה. גישה זו, המזכירה את ההצדקות למבצעי רצח העם של הנאציזם, היא נקודה שחייבת להישקל בעת דיון בגבולות המשמעת הצבאית.

נקודת המבט שלנו בעניין זה, כפי שכבר ציינו, היא שאם הצבא מנתק את תלותו בכוח הפוליטי, הוא הופך לכוח בלתי סדיר, לכנופייה חמושה הפועלת מחוץ לחוק. עיקרון זה ברור, אך יש לו חריג אחד: התקוממות צבאית נגד כוח פוליטי שכונן עצמו באופן בלתי חוקי או שהעמיד את עצמו במצב סיעתי. הכוחות המזוינים אינם יכולים להסתמך על "חובת הציות" מול כוח בלתי חוקי, שכן אז הם הופכים לתומכיו של אי-סדר זה; כשם שבנסיבות אחרות אין הם יכולים לבצע הפיכה צבאית תוך בריחה מתפקידם למלא את המנדט העממי. זה באשר לסדר הפנימי; ואילו ביחס לאירוע מלחמתי בינלאומי, אין הם רשאים לפגוע באוכלוסייה האזרחית של המדינה האויבת.

7. ארגון מחדש צבאי

בכל הנוגע לגיוס אזרחים, נקודת המבט שלנו תומכת בהחלפת שירות החובה בשירות צבאי אופציונלי, מערכת שתאפשר הכשרה טובה יותר של החייל המקצועי. אולם לצמצום זה של הכוחות צריכה להתלוות גם הפחתה משמעותית בסגל הקצונה ובסגל הפיקוד. ברור שלא ניתן לבצע ארגון מחדש הולם מבלי לטפל בבעיות האישיות, המשפחתיות והחברתיות שיתעוררו בצבאות רבים המחזיקים כיום בסדר כוחות מנופח. מציאת מקורות פרנסה, מגורים ושילוב חברתי לאותם כוחות תהיה מאוזנת יותר אם תישמר מערכת יחסים צבאית גמישה לאורך הזמן שיידרש לארגון מחדש.

בארגון מחדש המתרחש כיום בחלקים שונים של העולם יש להביא בחשבון בראש ובראשונה את מודל המדינה שבה הוא מתבצע. מטבע הדברים, למערכת של שלטון יחיד יש מאפיינים שונים מאלה של פדרציה או של מדינות המתכנסות בקהילה אזורית. נקודת המבט שלנו, התומכת במערכת פדרטיבית ופתוחה לקונפדרציה אזורית, דורשת, לצורך עיצוב נכון של הארגון מחדש, התחייבויות מוצקות ויציבות המאפשרות המשכיות בפרויקט. אם אין רצון ברור של הצדדים בכיוון זה, הארגון מחדש לא יהיה אפשרי, שכן התרומה הכלכלית של כל חבר בפדרציה תהיה כפופה לתנודות פוליטיות מזדמנות. במצב כזה, הכוחות הפדרליים יוכלו להתקיים רק באופן פורמלי, והכוחות הצבאיים יהיו סכום פשוט של הפוטנציאל של כל קהילה החברתית המרכיבה את הפדרציה. מצב זה יביא עמו גם בעיות של פיקוד מאוחד שקשה

יהיה לפתור. בסופו של דבר, הכיוון הפוליטי הוא שיצטרך לקבוע את הקווים המנחים, ובנסיבות כאלה הכוחות המזוינים הפרטיקולריים יידרשו להנהגה מדויקת ומתואמת.

בעיה נוספת, בעלת חשיבות יחסית בארגון מחדש, נוגעת להיבטים מסוימים של כוחות הביטחון. כוחות הביטחון, כאשר אינם צבאיים, פועלים ביחס לסדר הפנימי ולהגנה על האזרחים, אף שבפועל הם מעורבים לא פעם בפעולות פיקוח המרוחקות מאוד מן הייעוד שלשמו נוצרו. שיוכם הארגוני, במדינות רבות, גורם להם להיות כפופים ישירות למשרדים פוליטיים כגון משרד הפנים, ולא למשרד המלחמה או ההגנה. לעומת זאת, משטרות הנתפסות כמשרתות את האזרחים וככפופות לקיומו של סדר משפטי שאינו פוגע בתושבים, הן בעלות אופי משני וכפופות לסמכות הרשות השופטת. אולם לעתים קרובות, בשל אופיין ככוח ציבורי, הן מבצעות פעולות שבעיני האוכלוסייה גורמות להן להיראות ככוחות צבאיים. קל לראות את חוסר הכדאיות של בלבול כזה, וזהו אינטרס של הכוחות המזוינים שהבחנות אלה תהיינה ברורות. דבר דומה מתרחש עם גופים שונים של המדינה המנהלים כוחות חשאיים ומערכות מודיעין משולבות וחופפות, שאינן קשורות למשטר הצבאי. הצבאות זקוקים למערכת מודיעין הולמת שתאפשר להם לפעול ביעילות, אך מערכת זו אינה דומה כלל למנגנוני בקרה ומעקב אחר האזרחים, שכן תפקידה נוגע לביטחון האומה ולא לשביעות רצון או לגינוי האידיאולוגי של הממשלה המכהנת.

8. העמדה הצבאית בתהליך המהפכני

מקובל להניח שבדמוקרטיה הכוח נובע מריבונות העם. הן מבנה המדינה והן הגופים התלויים בה נובעים מאותו מקור. לפיכך, הצבא ממלא את התפקיד שהמדינה מעניקה לו כדי להגן על הריבונות ולספק ביטחון לתושביה. כמובן שיכולות להתרחש סטיות כאשר הצבא, או פלג ממנו, תופס את השלטון באופן בלתי חוקי, כפי שכבר ראינו. אך, כפי שציינו, ייתכן גם מקרה קיצוני שבו העם יחליט לשנות את אופי המדינה ואת אופי החוקים, כלומר את אופי השיטה עצמה. תפקידו של העם לעשות זאת, שכן לא יכול להתקיים מבנה מדינתי ומערכת משפטית מעל החלטה זו. אין ספק שחוקות של מדינות רבות מתייחסות לאפשרות שהן עצמן תתוקנה בהחלטת העם. בדרך זו יכול להתחולל שינוי מהפכני שבו הדמוקרטיה הפורמלית תפנה את מקומה לדמוקרטיה אמיתית. אולם אם תיחסם אפשרות זו, יהיה בכך שלילה של המקור שממנו נובעת כל חוקיות. בנסיבות כאלה, ולאחר שמוצו כל המשאבים האזרחיים, חובתו של הצבא למלא אחר רצון השינוי הזה על ידי הדחת פלג שהתמקם, כבר באופן בלתי חוקי, בניהול ענייני הציבור. כך, באמצעות התערבות צבאית, ייווצרו תנאים מהפכניים שבהם העם מפעיל סוג חדש של ארגון חברתי ומשטר משפטי חדש. *אין צורך להדגיש את ההבדל בין התערבות צבאית שמטרתה להשיב לעם את ריבונותו שנגזלה ממנו, לבין הפיכה צבאית פשוטה השוברת את החוקיות שנקבעה בצו העם.* על פי רעיונות אלה, החוקיות מחייבת לכבד את דרישת העם גם כאשר הוא מציע שינויים מהפכניים. מדוע לא יוכל הרוב לבטא את רצונו לשינוי מבנים, ומדוע לא תינתן למיעוטים הזדמנות לפעול פוליטית להשגת שינוי מהפכני בחברה? *שלילת רצון זה באמצעות דיכוי ואלימות מסכנת באורח חמור את חוקיותן של מערכות הדמוקרטיות הפורמליות הקיימות כיום.*

ניתן לראות שלא עסקנו בנושאים של אסטרטגיה או דוקטרינה צבאית, ואף לא בסוגיות של טכנולוגיה וארגון צבאי. לא ייתכן היה אחרת. *קבענו את נקודת המבט ההומניסטית ביחס לכוחות המזוינים בהקשרם*

לכוח הפוליטי ולחברה. אנשי הצבא הם הניצבים בפני משימה תיאורטית עצומה ויישום מעשי של התאמת סכמות לרגע המיוחד שהעולם חווה. דעת הקהל של החברה והעניין האמיתי של הכוחות המזוינים להכיר דעה זו, גם אם אינה מקצועית, הם בעלי חשיבות יסודית. במקביל, קשר חי בין חברי צבאות ממדינות שונות ודיון כן עם האזרחות הם צעדים חשובים לקראת הכרה בריבוי נקודות המבט. הקריטריונים של בידוד צבאות זה מזה והתכנסות פנימה מול דרישות העם הם מאפיינים של תקופה שבה חילופי אנשים וחפצים היו מוגבלים. העולם השתנה עבור כולם, גם עבור הכוחות המזוינים.

9. שיקולים לגבי צבאות והמהפכה

כיום שולטות שתי תפיסות שמעניינות אותנו במיוחד. הראשונה גורסת שעידן המהפכות חלף; השנייה טוענת שתפקידו של הצבא בקבלת החלטות פוליטיות הולך ודועך. כמו כן מניחים שרק במדינות מסוימות, מפגרות או מבולגנות, נותר האיום של אותם שרידים מן העבר. מצד שני, סבורים שמערכת היחסים הבינלאומיים, בקבלה אופי יציב יותר ויותר, תפעיל את כובד משקלה עד שאותם אי-סדרים עתיקים ייכנסו למסגרת. ביחס לשאלת המהפכות, כפי שכבר הוצג, העמדה שלנו הפוכה לחלוטין. אשר לטענה שהקונצרט של האומות ה"מתורבתות" יכפה סדר חדש שבו לא יהיה מקום להחלטה צבאית, זהו נושא הנתון למחלוקת עמוקה. אנו מדגישים *כי דווקא באומות ובאזורים בעלי אופי אימפריאלי תורגש נוכחותן של מהפכות ושל הכרעות צבאיות. במוקדם או במאוחר, כוחות ההון, ההולכים ומתרכזים יותר ויותר, יתעמתו עם הרוב, ובמצב זה הבנקאות והצבא יהיו כוחות מנוגדים*. אנו מצויים אפוא בקצה המנוגד של פרשנות התהליכים ההיסטוריים.

רק הזמנים הקרובים יוכיחו איזו תפיסה של העובדות נכונה, ועבור חלק, בהמשך למסורת השנים האחרונות, יהיו אלה "בלתי נתפסות". באותה רוח, מה יאמרו כאשר זה יקרה? כנראה שהאנושות חזרה לאחור, או בלשון וולגרית יותר, "העולם השתגע". אנו סבורים שתופעות כגון אי-רציונליות גוברת, הופעת דתיות עזה ורבות אחרות אינן שייכות לעבר אלא מתאימות לשלב חדש, שיהיה צורך להתמודד עמו בכל האומץ האינטלקטואלי ובכל המחויבות האנושית שאנו מסוגלים לה. אין טעם להמשיך לטעון שהתפתחותה הטובה ביותר של החברה תואמת את העולם הנוכחי. חשוב יותר להבין שהמצב שאנו חווים מוביל ישירות להתמוטטותה של שיטה שלמה, שחלק רואים בה פגומה אך "ניתנת לשיפור". אין בנמצא שיטה נוכחית כזו שהיא "ניתנת לשיפור". להפך: בה מגיעה לשיאה אי-האנושיות של מכלול הגורמים שהצטברו במשך שנים רבות. אם מישהו שופט הצהרות אלה כחסרות בסיס, זוהי זכותו המלאה, ובלבד שיציג עמדה קוהרנטית משלו. ואם יטען שעמדתנו פסימית, אנו גורסים כי מול התהליך המכני השלילי הזה יגבר דווקא הכיוון להומניזציה של העולם, שיידחף בידי המהפכה שבסופו של דבר ייצרו הקבוצות האנושיות הגדולות, המנושלות כיום מגורלן.

קבלו נא דרישת שלום.

10 באוגוסט 1993

אגרת תשיעית אל ידידיי

חברים יקרים:

פעמים רבות קיבלתי מכתבים שבהם נשאלת השאלה: *"מה קורה כיום עם זכויות האדם?"* באופן אישי איני יכול לתת לכך תשובה מדויקת. נדמה לי כי דווקא המדינות שחתמו על *"ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם"*, כלומר למעלה מ-160 מדינות בעולם, הן שצריכות לדעת מה קורה. מדינות אלו חתמו ב-10 בדצמבר 1948, או מאוחר יותר, על קבלת המסמך שנוסח במסגרת האומות המאוחדות. כולן ידעו על מה הן חותמות, כולן התחייבו להגן על הזכויות שהוכרזו. בנוסף נחתם הסכם הלסינקי, והמדינות מינו נציגים לוועדות זכויות האדם ולבתי דין בין-לאומיים.

1. הפרות זכויות האדם

אילו היינו מביטים על המתרחש בתחום זה כעל מעין כרוניקה יומיומית, היה עלינו לנסח מחדש את השאלה כך: "מה קורה עם המשחק הצבוע של הממשלות בטיפול בזכויות האדם?" די היה לעקוב באופן מינימלי אחר סוכנויות הידיעות, להקשיב לעיתונים, כתבי עת, רדיו וטלוויזיה, כדי לענות על השאלה. הבה ניקח כדוגמה את הדו"ח האחרון של אמנסטי אינטרנשיונל (משנת 1992 בלבד), ונציג בתמצית חלק מהנתונים שסופקו.

הפרות זכויות האדם החריפו ברחבי העולם, על רקע אסונות בולטים כגון המלחמות ביוגוסלביה ובסומליה. אסירי מצפון הוחזקו ב-62 מדינות; עינויים ממוסדים התקיימו ב-110 מדינות; ורציחות פוליטיות שבוצעו בידי ממשלות התרחשו ב-45 מדינות. המלחמה בבוסניה–הרצגובינה חשפה בבירור מעשי התעללות וטבח שביצעו כל הצדדים נגד עשרות אלפי בני אדם שנרצחו, עונו והורעבו, לעיתים קרובות אך ורק בשל מוצאם האתני. תופעות דומות נצפו גם בטג׳יקיסטן ובאזרבייג׳ן.

הדיווחים על עינויים והתעללות מצד כוחות הביטחון עלו באופן ניכר בגרמניה, בצרפת, בספרד, בפורטוגל, ברומניה ובאיטליה, ובמקרים רבים היה למוצאם האתני של הקורבנות משקל מכריע. גם קבוצות אופוזיציה חמושות בבריטניה, בספרד ובטורקיה ביצעו הפרות חמורות של זכויות אדם. בארצות הברית הוצאו להורג 31 בני אדם — המספר הגבוה ביותר מאז 1977, השנה שבה הוחזר עונש המוות. אלפי אזרחים לא חמושים נהרגו בסומליה בתקופה זו. באמריקה הלטינית רצחו כוחות ביטחון "וכיתות מוות" כ-4,000 בני אדם.

בוונצואלה התרחשו עשרות מעצרים והוצאות להורג של אסירים פוליטיים בעקבות השעיית הערבויות החוקתיות לאחר ניסיונות ההפיכה ב-4 בפברואר וב-27 בנובמבר. בקובה הוחזקו כ-300 בני אדם במאסר מסיבות פוליטיות, אך מאחר שלא הותרה כניסת משקיפים בין-לאומיים של אמנסטי, לא ניתן היה לאמת את הנתונים. בברזיל הרגה המשטרה 111 אסירים במהלך מרד בכלא בסאו פאולו, ובאותה עת, בסאו פאולו, בריו דה ז׳ניירו ובאזורים אחרים במדינה, הוצאו להורג מאות ילדים ו"בלתי רצויים" נוספים.

בפרו נעלמו 139 בני אדם ו-65 אחרים הוצאו להורג ללא משפט בידי כוחות הביטחון. התקבלו דיווחים על התעללות נרחבת באזורים הרריים וכפריים, וכ-70 בני אדם נידונו למאסר עולם לאחר הליכים משפטיים בלתי תקינים. גם קבוצות אופוזיציה חמושות רצחו עשרות בני אדם באזורים שונים במדינה.

בקולומביה דחה היועץ הנשיאותי לענייני זכויות אדם את התלונות החוזרות ונשנות, וטען כי מדובר במידע שמפיצים יריבים פוליטיים המבקשים לעוות את המציאות. ואולם אמנסטי דיווח שכוחות הביטחון והקבוצות הפרא-צבאיות הוציאו להורג ללא משפט לא פחות מ-500 בני אדם, בעוד שקבוצות אופוזיציה חמושות וארגוני סמים רצחו כ-200 נוספים.

אמנסטי מוסיף כי המאבק בלוחמים האסלאמיים הוביל להידרדרות חמורה במצב זכויות האדם במדינות ערביות אחדות, ובהן אלג׳יריה ומצרים. עינויים, משפטים בלתי הוגנים, רציחות פוליטיות, "היעלמויות" והפרות חמורות נוספות בוצעו על ידי סוכני ממשלה ברחבי המזרח התיכון. במצרים הקלה חקיקה חדשה על עינויים של עצירים פוליטיים, ושמונה לוחמים אסלאמיים נידונו למוות בידי בית דין צבאי לאחר הליך בלתי הוגן. באלג׳יריה נכלאו עד 10,000 בני אדם ללא אישום או משפט במחנות מבודדים במדבר.

מנגד, קבוצות פונדמנטליסטיות קיבלו אחריות לרצח אזרחים ולהפרות חמורות של זכויות אדם באלג׳יריה, במצרים ובשטחים הנתונים לשליטת ישראל. מעצרים ללא משפט נפוצים במיוחד בסוריה, אך מתקיימים גם בישראל, בלוב, בעיראק, בכווית, בערב הסעודית, במרוקו ובתוניסיה. בסין הצביעה אמנסטי על מספרם הגבוה של אסירי "מצפון" ועל ענישה של פעילים פוליטיים ללא הליך משפטי מוקדם.

סוכנויות עיתונות שונות הציגו מפות עולם שבהן עשרות מדינות מסומנות כהפרות זכויות אדם, ואחרות כזירות של מלחמות דתיות ואתניות רוויות הרוגים. במקומות אחרים מסומנות נקודות שבהן אלפים מתו ברעב, במולדתם או במהלך גלי הגירה גדולים.

עם זאת, אין האמור לעיל ממצה את נושא זכויות האדם, וממילא לא את מכלול ההפרות.

2. זכויות האדם, השלום וההומניטריות, כתירוץ להתערבות

כיום מדברים שוב, ובעוצמה גוברת, על זכויות האדם. אולם זהותם של נושאי הדגל השתנתה. בעשורים קודמים היו אלה הזרמים הפרוגרסיביים שפעלו באופן פעיל להגנת העקרונות שעוגנו בהסכמות הבין-לאומיות. כמובן שגם אז לא חסרו דיקטטורות אשר בשם אותן זכויות לעגו לצרכים ולחירויות של היחיד והקולקטיב. היו שטענו כי כל עוד אין מערערים על השיטה השלטת, יסופקו לאזרחים דיור, בריאות, חינוך ותעסוקה; שאין לבלבל חירות עם "הפקרות", ו"הפקרות", מבחינתם, הייתה עצם הערעור על המשטר.

היום הימין הוא שאסף אליו את אותם דגלים, ופעילותו בשם זכויות האדם והשלום בולטת במיוחד באותן מדינות שאינן מצויות בשליטתו. באמצעות מנגנונים בין-לאומיים מסוימים מארגנים כוחות התערבות המסוגלים להגיע לכל נקודה בעולם כדי לכפות "צדק". תחילה מביאים תרופות ומזון, ואחר כך פותחים באש על האוכלוסייה, תוך העדפת הפלג המשועבד להם בצורה הנוחה ביותר. בקרוב יוכל כל גיס חמישי לטעון שבארצו נרמסות זכויות האדם או מופר השלום כדי להזמין את המתערבים. למעשה, אמנות ובריתות

פרימיטיביות להגנה הדדית שודרגו למסמכים המכשירים את פעולתם של כוחות "ניטרליים". כך מוטמעת מחדש *הפקס רומנה* הישנה.

אלו גלגולים של אותה ציפור: מן הנשר שעל דגלי הלגיונות, דרך יונת השלום של פיקאסו, ועד לימינו, שבהם צמחו לה טפרים. היא אינה שבה עוד לתיבת נוח עם עלה זית במקורה, אלא לתיבת ההון, כשדולר אחוז במקורה החזק.

הכול מתובל בטיעונים רכים. אך בזה בדיוק יש להיזהר: *גם כאשר ההתערבות במדינות אחרות נעשית מטעמים הומניטריים ברורים, נקבעים תקדימים להצדקת פעולות עתידיות מטעמים הרבה פחות הומניטריים והרבה פחות שקופים*. יש לשים לב כי עם התעצמות הגלובליזציה מקבל האו"ם תפקיד צבאי הולך וגדל, הטומן בחובו סכנות רבות. שוב מועמדות בסכנה ריבונותם והגדרתם העצמית של עמים באמצעות מניפולציה במושגי שלום וסולידריות בין-לאומית.

נניח בצד את שאלת השלום ונבחן מקרוב את זכויות האדם עצמן. כידוע, הן אינן מוגבלות לחופש המצפון, לחירות הפוליטית ולחופש הביטוי. ההגנה עליהן אינה מצטמצמת למניעת רדיפה, מאסר או מוות של אזרחים בשל דעותיהם. כלומר, אין מדובר רק בהגנה מפני אלימות פיזית ישירה. בנקודה זו שורר בלבול רב ועבודה מושגית רשלנית, אף כי כמה עקרונות יסוד נקבעו בבירור בהצהרה.

3. זכויות האדם האחרות

המסמך, בסעיף 2.1., קובע: "לכל אדם כל הזכויות והחירויות המוכרזות בהצהרה זו, ללא כל הבחנה מטעמי גזע, צבע, מין, שפה, דת, דעה פוליטית או אחרת, מוצא לאומי או חברתי, רכוש, לידה או מעמד אחר." ובין הזכויות המנויות: סעיף 23.1. לכל אדם הזכות לעבודה, לבחירה חופשית של עבודתו, לתנאי עבודה הוגנים ומספקים ולהגנה מפני אבטלה."; סעיף 25.1. "לכל אדם הזכות לרמת חיים נאותה שתבטיח את בריאותו ורווחתו ואת בריאות ורווחת משפחתו, לרבות מזון, לבוש, דיור, טיפול רפואי ושירותים סוציאליים חיוניים; וכן הזכות לביטחון במקרה של אבטלה, מחלה, נכות, אלמנות, זקנה או מחסור אחר בנסיבות שאינן תלויות בו."

הסעיפים הללו מבוססים על תפיסת השוויון והאוניברסליות של זכויות האדם. אין בהצהרה, לא ברוחה ולא בלשונה, תנאים כגון: "הזכויות יכובדו רק אם אינן פוגעות במשתנים מקרו-כלכליים" או "הזכויות יכובדו לאחר שנגיע לחברת שפע". ואולם אפשר לעקם את משמעות הדברים באמצעות סעיף 22, הקובע: "לכל אדם, כחבר בחברה, הזכות לביטחון סוציאלי ולהגשמת הזכויות הכלכליות, החברתיות והתרבותיות החיוניות לכבודו ולהתפתחות החופשית של אישיותו, באמצעות מאמץ לאומי ושיתוף פעולה בין-לאומי, *בהתאם לארגון ולמשאבים של כל מדינה*." במילים "*בהתאם לארגון ולמשאבים של כל מדינה*" מתמוסס בפועל מימוש הזכויות, ומכאן קצרה הדרך לדיון במודלים כלכליים.

נניח מדינה בעלת ארגון ומשאבים מספקים, העוברת לפתע לכלכלת שוק חופשי. המדינה תצטמצם לתפקיד של "מנהלת" בלבד, בעוד שהמגזר הפרטי יתמקד בפיתוח עסקיו. תקציבי הבריאות, החינוך והביטחון הסוציאלי יקוצצו בהדרגה. המדינה תחדל מלהיות גורם של סעד, ולכן לא תישא עוד באחריות. גם המגזר הפרטי לא יידרש לשאת באחריות, שכן החוקים שהיו יכולים לחייבו להגן על זכויות אלה ישונו.

העסקים אף יתעמתו עם תקנות בטיחות ובריאות בעבודה. אך רעיון ההפרטה, והפרקטיקה שלה, ימלאו את החלל שנוצר, והחברות יספקו שירותים למי שיכול לשלם. כך יזכו כ-20% מן האוכלוסייה למענה לצורכיהם.

במצב כזה, מי יגן על זכויות האדם בתפיסתן האוניברסלית והשוויונית, אם הן תיושמנה "*בהתאם לארגון ולמשאבים של כל מדינה*"? הרי לפי אידיאולוגיה זו, "ככל שמנגנון המדינה קטן יותר, כך כלכלתה משגשגת יותר". בתוך דיון כזה עוברים בקלות מהצהרה אידילית על "שפע כללי" לאכזריות המוצגת כאולטימטום: אם החוקים מגבילים את ההון, הוא יעזוב; לא יהיו השקעות, לא יהיו הלוואות או מחזור חובות; הייצוא והייצור ייפגעו, ולבסוף יקרוס הסדר החברתי. כך מוצגת בפשטות אחת מתוכניות הסחיטה הרבות.

אם כך הוא במדינה בעלת משאבים, קל לדמיין את ההחמרה במדינות שאין להן אפילו את התנאים הבסיסיים. במסגרת הסדר העולמי החדש והתלות הכלכלית ההדדית, ההון, בכל המדינות, עשירות ועניות, מאיים על התפיסה האוניברסלית והשוויונית של זכויות האדם.

אולם דיון זה אינו יכול להצטמצם לפרשנות דקדוקית של סעיף 22, משום שבהצהרה כולה אין ערך כלכלי המוצב מעל בני אדם ומייחס את זכויותיהם. אין זה לגיטימי לטעון שעלינו להקדיש תחילה את כל המאמצים למשתנים מקרו-כלכליים ורק לאחר שנגיע "לשפע" נעסוק בזכויות האדם. זו תפיסה לינארית מגושמת לא פחות מאשר לומר: "מאחר שהחברה כפופה לחוק הכבידה, נפתור תחילה בעיה זו ורק אחר כך נדבר על זכויות אדם." חברה בריאה אינה בונה על מדרונות לא יציבים משום שהיא מניחה מראש את אילוצי הכבידה; באותה מידה ידועים גם האילוצים הכלכליים וחשיבות פתרונם ביחס לחיי אדם. מכל מקום, אלו הערות צד שאינן נוגעות בלב הסוגייה.

הדיון בזכויות האדם אינו מצטמצם לסוגיות של עבודה, שכר וסיוע, כשם שבעבר לא הוגבל לחופש הביטוי ולחירות המצפון. הצבענו על פגם מסוים בניסוח ההצהרה, אך עדיין נכון לומר כי די היה ביישום קפדני של סעיפיה בידי כל הממשלות כדי שעולם זה היה חווה שינוי חיובי בעל משמעות עצומה.

4. האוניברסליות של זכויות האדם והתזה התרבותית

קיימות תפיסות שונות של האדם, וגיוון זה בנקודות המבט מבוסס לעיתים קרובות על התרבויות השונות שמהן נצפית המציאות. מה שאנו מציגים משפיע באופן גלובלי על סוגיית זכויות האדם. אכן, אל מול הרעיון של אדם אוניברסלי, בעל אותן זכויות ואותן פונקציות בכל החברות, מועלית כיום התזה "התרבותית", המגינה על עמדה שונה בנושאים אלה. כך, תומכי עמדה זו סבורים שזכויות האדם האוניברסליות כביכול אינן אלא הכללה של נקודת המבט המערבית, הטוענת לתקפות אוניברסלית בלתי מוצדקת. קחו, למשל, את סעיף 16.1: "לגברים ולנשים, מגיל הנישואין, יש זכות, ללא כל הגבלה מטעמי גזע, לאום או דת, להינשא ולהקים משפחה; והם זכאים לזכויות שוות בנוגע לנישואין, במהלך הנישואין ובמקרה של פירוק הנישואין"; 16.2: "נישואים ייכרתו רק מתוך הסכמה חופשית ומלאה של בני הזוג המיועדים"; 16.3: "המשפחה היא היחידה הטבעית והבסיסית של החברה וזכאית להגנה מצד החברה והמדינה." שלושת תתי-הסעיפים הללו של סעיף 16 מעוררים קשיים רבים בפרשנות וביישום במספר תרבויות, מן המזרח התיכון והלבנט, דרך אסיה ועד אפריקה. כלומר, הם מעוררים קשיים ברוב האנושות. עבור עולם רחב

ומגוון זה, אפילו הנישואין והמשפחה אינם תואמים את הפרמטרים שנראו כה "טבעיים" למערב. לפיכך, מוסדות אלה וזכויות האדם האוניברסליות המתייחסות אליהם נתונים במחלוקת. כך גם לגבי תפיסת המשפט בכלל והצדק: אם נשווה בין רעיונות ענישת העבריין לבין שיקומו של מי שעבר על החוק, נראה כי אלו נושאים שאין לגביהם הסכמה אפילו בין מדינות מאותו הקשר תרבותי מערבי. החזקת נקודת המבט של התרבות העצמית כתקפה לכל האנושות מובילה למצבים גרוטסקיים ממש. כך, בארצות הברית נתפסת כפגיעה בזכויות האדם האוניברסליות הכריתה החוקית של יד הגנב, הנהוגה בכמה מדינות ערביות, בעוד שמתקיים דיון אקדמי בשאלה האם הומאני יותר גז ציאניד, מכת חשמל של 2,000 וולט, זריקה קטלנית, תלייה או תענוג מקברי אחר של עונש המוות. אך ברור גם שכשם שבמדינה זו יש חלק גדול מן החברה המתנגד לעונש מוות, במקום האחר ישנם מתנגדים רבים לכל סוג של עונש גופני לאסיר. המערב עצמו, הנגרר בעקבות שינויים במנהגים ובמסורות, מוצא את עצמו במבוכה בבואו להגן על תפיסתו המסורתית של המשפחה "הטבעית". האם יכולה להתקיים כיום משפחה עם ילדים מאומצים? בוודאי שכן. האם יכולה להתקיים משפחה שבה בני הזוג הם מאותו מין? חלק מן החקיקות כבר מקבלות זאת. מה אם כן מגדיר משפחה – אופייה ה"טבעי" או ההתחייבות הרצונית למלא תפקידים מסוימים? על אילו נימוקים ניתן לבסס את עליונות המשפחה המונוגמית של תרבויות מסוימות על פני הפוליגמית או הפוליאנדרית של תרבויות אחרות? אם זהו מצב הדיון, האם ניתן להמשיך לדבר על חוק שניתן ליישום אוניברסלי על המשפחה? מהן זכויות האדם שיש להגן עליהן במוסד זה ומהן לא? ברור שהדיאלקטיקה בין התזה האוניברסלית (שאינה כה אוניברסלית בתחום שלה עצמה) לבין התזה התרבותית אינה יכולה להיפתר במקרה של המשפחה (שנטלתי כאן כאחת מדוגמאות רבות אפשריות), ואני חושש שגם לא ניתן לפתור אותה בתחומים אחרים של העשייה החברתית.

נאמר זאת בבירור: כאן עומדת על הפרק תפיסה כוללת של האדם שאינה מבוססת דיה על ידי כל העמדות המתעמתות. הצורך בתפיסה כזו ברור, שכן לא המשפט בכלל ולא זכויות האדם בפרט יוכלו לגבור אם לא יובהרו במשמעותם העמוקה ביותר. כבר אין זה מספיק להעלות באופן מופשט את השאלות הכלליות ביותר של המשפט. *או שמדובר בזכויות שכדי להיות תקפות תלויות בשלטון, או שמדובר בזכויות כשאיפות המבקשות להתגשם*. על כך אמרנו בהזדמנות אחרת (*החוק, הנוף האנושי, להאניש את העולם*): "אנשים מעשיים לא הלכו לאיבוד בתיאוריות והצהירו שנחוץ שיהיה חוק כדי שיתקיים קיום חברתי. נטען גם שהחוק נוצר כדי להגן על האינטרסים של מי שמטילים אותו. נראה שהמצב המקדים של כוח הוא שמקים חוק מסוים, שבתורו מכשיר את הכוח. כך שהכוח, כהטלת כוונה – מקובלת או לא – הוא הנושא המרכזי. נאמר שהכוח אינו מוליד זכויות, אך חוסר היגיון זה יכול להתקבל אם חושבים על הכוח רק כעובדה פיזית ברוטלית, כאשר למעשה הכוח (כלכלי, פוליטי וכו') אינו צריך להיות מוצג באופן מוחשי כדי להיות נוכח ולכפות כבוד. מצד שני, גם הכוח הפיזי (של הנשק, למשל), המתבטא באיום הגלוי שלו, כופה מצבים המוצדקים משפטית, ואיננו צריכים להתעלם מכך שהשימוש בנשק בכיוון זה או אחר תלוי בכוונה האנושית ולא בזכות..." ובהמשך: "מי שמפר חוק מתעלם ממצב שנכפה בהווה, וחושף את זמניותו (עתידו) להחלטות של אחרים. אך ברור שאותו 'הווה' שבו החוק מתחיל להיות תקף יש לו שורשים בעבר. המנהג, המוסר, הדת או ההסכמה החברתית הם בדרך כלל המקורות המוזכרים כדי להצדיק את קיום החוק. כל אחד מאלה, בתורו, תלוי בכוח שכפה אותו. ומקורות אלה נבחנים מחדש כאשר הכוח שיצר אותם נחלש או השתנה באופן כזה שהשמירה על הסדר המשפטי הקודם מתחילה להתנגש עם ה'הגיוני', עם 'ההיגיון

הבריא' וכו'. כאשר המחוקק משנה חוק או קבוצת נציגים של העם משנה את החוקה הבסיסית של מדינה, לכאורה אין הפרה של החוק בכלל, משום שהפועלים אינם חשופים להחלטות של אחרים, שכן בידיהם הכוח, או שהם פועלים כנציגי כוח, ובמצב זה מתבהר שהכוח מוליד זכויות וחובות ולא להפך." לסיום הציטוט: "*לזכויות האדם אין את התוקף האוניברסלי הרצוי, שכן הן אינן תלויות בכוח האוניברסלי של האדם אלא בכוח של חלק על השלם*. אם התביעות הבסיסיות ביותר לשליטה בגוף עצמו נרמסות בכל העולם, אנו יכולים לדבר רק על שאיפות שיצטרכו להפוך לזכויות. *זכויות האדם אינן שייכות לעבר; הן מצויות שם, בעתיד, מושכות את הכוונה ומזינות מאבק המתעורר מחדש בכל הפרה חדשה של ייעוד האדם. לכן, לכל תביעה הנעשית לטובתן יש משמעות, שכן היא מראה לכוחות הנוכחיים שהם אינם כל-יכולים ושאין להם שליטה על העתיד*."

על תפיסתנו הכללית של האדם אין צורך לחזור כאן, ולא לאשר מחדש שההכרה שאנו נותנים במציאויות התרבותיות המגוונות אינה מבטלת את קיומו של מבנה אנושי משותף בהתהוות היסטורית ובכיוון מתכנס. המאבק להקמת אומה אנושית אוניברסלית הוא גם המאבק, מכל תרבות, למען תוקף הולך ומדייק של זכויות האדם. אם בתרבות מסוימת לפתע אין מכירים בזכות לחיים מלאים ולחופש, תוך העמדת ערכים אחרים מעל האדם, הרי שמשהו שם סטה, משהו הוסט מן הייעוד המשותף – ואז יש לגנות בבירור את ביטויה של אותה תרבות בנקודה מדויקת זו. נכון שיש בידינו ניסוחים לא מושלמים של זכויות האדם, אך זהו לעת עתה כל מה שיש לנו כדי להגן עליו ולשכלל. *זכויות אלה נחשבות כיום לשאיפות בלבד ואינן יכולות להיות תקפות במלואן נוכח הכוחות המבוססים. המאבק לתוקף מלא של זכויות האדם מוביל, בהכרח, לערעור הכוחות הנוכחיים, תוך כיוון הפעולה להחלפתם בכוחות של חברה אנושית חדשה.*

קבלו נא דרישת שלום.

21 בנובמבר 1993

אגרת עשירית אל ידידיי

חברים יקרים:

מה יהיה גורלם של האירועים הנוכחיים? האופטימיסטים סבורים שניכנס לחברה עולמית של שפע, שבה הבעיות החברתיות ייפתרו; מעין גן עדן עלי אדמות. הפסימיסטים חושבים שהסימפטומים הנוכחיים מצביעים על מחלה הולכת ומחריפה של המוסדות, של הקבוצות האנושיות ואפילו של המערכת הדמוגרפית והאקולוגית הגלובלית; מעין גיהינום עלי אדמות. אלה המייחסים חשיבות יחסית למכניקה ההיסטורית משאירים הכול תלוי בהתנהגות שנאמץ ברגע הנוכחי: גן העדן או הגיהינום יהיו תלויים בפעולה שלנו. וכמובן, יש גם כאלה שכלל לא אכפת להם מה יקרה למי שאינו הם עצמם.

מבין כל הדעות, חשובה לנו זו המתנה את העתיד במה שנעשה היום. עם זאת, גם בעמדה זו יש הבדלי גישה. יש האומרים שמכיוון שהמשבר הזה נגרם על ידי תאוות הבצע של הבנקים והחברות הרב-לאומיות, הרי שכאשר יגיעו לנקודה מסוכנת לאינטרסים שלהם, הם יפעילו מנגנוני התאוששות, כפי שקרה בהזדמנויות קודמות. באשר לפעולה, הם מעודדים הסתגלות הדרגתית לתהליכי ההתמרה של הקפיטליזם לטובת הרוב. אחרים, לעומת זאת, מציינים שאין זה נכון לתלות את כל המצב ברצונן של קבוצות המיעוט, ולכן יש להביע את רצון הרוב באמצעות פעולה פוליטית והסברה בקרב העם הנתון לסחיטה מצד השיטה השלטת. לדבריהם יגיע רגע של משבר כללי במערכת, ויש לנצל מצב זה למען המהפכה. מעבר לכך יש הטוענים שהן ההון והן העבודה, התרבויות, המדינות, צורות הארגון, הביטויים האמנותיים והדתיים, הקבוצות האנושיות ואפילו הפרטים עצמם, מסובכים בתהליך של האצה טכנולוגית ופירוק מבני שאינם שולטים בו. מדובר בתהליך היסטורי ארוך שכיום מגיע לכדי משבר עולמי ומשפיע על כל המערכות הפוליטיות והכלכליות, כאשר חוסר הארגון הכללי או ההתאוששות הכללית אינם תלויים בהן. *התומכים בראייה מבנית זו מתעקשים שיש צורך לגבש הבנה כוללת של תופעות אלה, תוך כדי פעולה בתחומים המינימליים של הייחודיות החברתית, הקבוצתית והאישית. בהינתן הקישוריות של העולם, הם אינם תומכים בהצלחות הדרגתיות שיאומצו חברתית לאורך זמן, אלא מנסים ליצור סדרה של "אפקטי הדגמה" חזקים דיים כדי לחולל תפנית כללית בתהליך*. בהתאם לכך הם מדגישים את יכולת הבנייה של האדם להתמסר לשינוי היחסים הכלכליים, לשנות את המוסדות ולהיאבק ללא הפסקה כדי לפרק את כל הגורמים המביאים לנסיגה שאין ממנה חזרה. אנו מצטרפים לעמדה האחרונה הזו. ברור שגם עמדה זו, כמו הקודמות, פושטו, ובנוסף לכך הושמטו חלופות רבות הנובעות מכל אחת מהן.

1. הפירוק המבני וגבולותיו

חשוב להדגיש את גבולות הפירוק המבני-הפוליטי, בהתחשב בכך שהוא לא ייעצר עד שיגיע לבסיס החברתי ולפרט. הבה נדגים. בכמה מדינות ניכר יותר מאשר באחרות אובדן הכוח הפוליטי המרכזי. הודות להתחזקות האוטונומיות או ללחץ של זרמים בדלניים קורה שקבוצות אינטרסים מסוימות, או בפשטות קבוצות אופורטוניסטיות, היו רוצות לעצור את התהליך בדיוק בנקודה שבה השליטה במצב תישאר בידיהן. בהתאם לשאיפות אלה, הקנטון הבדלני, או הרפובליקה החדשה שנפרדה מן המדינה הקודמת, או

האוטונומיה שהשתחררה מן הכוח המרכזי, אמורים להישאר כמבני הארגון החדשים. אך קורה שכוחות אלה מתחילים להיות מאותגרים על ידי המיקרו-אזורים, העיריות או הקומונות, המחוזות וכו'. איש אינו מבין מדוע אוטונומיה שהשתחררה מן הכוח המרכזי צריכה, בתורה, לרכז כוח ביחס ליחידות קטנות יותר, גם אם מועלה כתירוץ השימוש באותה שפה, פולקלור משותף או "קולקטיב היסטורי ותרבותי" שאינו ניתן למדידה, שכן כאשר מדובר בגביית מיסים וכספים, הפולקלור נותר רק לתיירות ולחברות התקליטים. במקרה שהעיריות ישתחררו מן הכוח האוטונומי, השכונות יישמו את אותו היגיון, וכך תימשך השרשרת עד לשכנים החיים משני צדי הרחוב. מישהו עלול לומר: "מדוע עלינו לשלם את אותם מיסים – אנחנו שחיים מצד זה של הקו ואלה שחיים מן הצד השני? יש לנו תנאי חיים גבוהים יותר, והמיסים שלנו הולכים לפתור את הבעיות של האנשים האחרים האלה שאינם רוצים להתקדם במאמץ שלהם. מוטב שכל אחד יסתדר עם מה שיש לו". כמובן שבכל בית בשכונה אפשר היה לשמוע את אותן דאגות, ואיש לא יוכל לעצור את התהליך המכני הזה בדיוק בנקודה שמעניינת אותו. כלומר, דבר לא ייעצר בתהליך פשוט של פיאודליזציה בסגנון ימי הביניים, שנקבע בידי אוכלוסיות מצומצמות ומרוחקות ועל ידי יחסי חליפין ספורדיים דרך דרכי תקשורת הנשלטות בידי האחוזות המתנגשות או בידי כנופיות גובי אגרה. המצב אינו דומה לתקופות אחרות מבחינת ייצור, צריכה, טכנולוגיה, תקשורת, צפיפות דמוגרפית וכו'.

מן הצד השני, האזורים הכלכליים והשווקים המשותפים נוטים לשאוב אליהם את כוח ההכרעה של המדינות הישנות. באזור נתון, האוטונומיות יכולות לחמוק מן האחדות הלאומית הישנה, אך גם העיריות, או קבוצות של עיריות, ייטו לדלג על הרמות המנהליות הישנות ולבקש את הכללתן במבנה-העל האזורי החדש, תוך דרישת השתתפותן כחברות מלאות. אותן אוטונומיות, או עיריות, או קבוצות של עיריות, שיהיו בעלות פוטנציאל כלכלי חזק, יכולות להישקל ברצינות בידי האחדות האזורית.

שום דבר אינו מונע שבמלחמה הכלכלית בין הגושים האזוריים השונים כמה מדינות חברות יתחילו לכונן יחסים "דו-צדדיים או רב-צדדיים", תוך בריחה מתחום השוק האזורי שבו הן כלולות. מדוע, למשל, אנגליה לא תוכל לכונן יחסים הדוקים יותר עם נאפט"א (NAFTA), הסכם הסחר החופשי של צפון אמריקה, כאשר היא משיגה תחילה חריגים בתוך הקהילה האירופית ואחר כך, בהתאם להתקדמות העסקים, מה ימנע ממנה להיכלל בשוק האזורי החדש תוך נטישת הקודם? ואם קנדה תיכנס לתהליך של היפרדות, מה ימנע מקוויבק להתחיל משא ומתן מחוץ לאזור הנאפט"א? כבר לא יוכלו להתקיים בדרום אמריקה ארגונים מסוג אלאס"ח (ALALC) האגודה הלטינו-אמריקאית לסחר חופשי או הסכם האנדים, אם קולומביה וצ'ילה יתחילו לשלב את כלכלותיהן במטרה להיכלל בנאפט"א מול מרקוסור (MercoSur) , שיושפע מהפרדות אפשריות בברזיל. מן הצד השני, אם טורקיה, אלג'יריה ונקודות אחרות בדרום הים התיכון יתחילו בהכללתן בקהילה האירופית, המדינות המודרות מן האיחוד יחזקו את התקרבותן ההדדית כדי לנהל משא ומתן כמכלול עם אזורים גיאוגרפיים אחרים. ומה יקרה בהקשר של הגושים האזוריים שאנו רואים היום, עם מעצמות כמו סין, רוסיה ומזרח אירופה, בהינתן השינויים הצנטריפוגליים המהירים שלהן?

סביר להניח שהדברים לא יתפתחו בדיוק כפי שבדוגמאות שנתנו, אך המגמה לאזוריות יכולה ללבוש דרכים בלתי צפויות ולהוביל לתרשים שונה מאוד מזה המוצע כיום על בסיס הרציפות הגיאוגרפית, ולכן גם על בסיס הדעה הקדומה הגיאופוליטית השגרתית. כך יכול להיווצר אי-סדר חדש בתוך תרשימים חדשים, שמטרתם אינה רק איחוד כלכלי אלא גם כינון של גוש פוליטי וצבאי. ומכיוון שבסופו של דבר יהיה זה ההון הגדול שיכריע בדבר ההתפתחות המיטבית של עסקיו, אין לאיש סיבה להיות בטוח כל כך בדימוי של

מפות אזוריות מסודרות על פי רציפות גיאוגרפית, שבה הכביש, מסילת הרכבת והקשר הרדיאלי היו הפרוטגוניסטים, אך שכיום נוטים להיות מעוצבים מחדש בידי התנועה האווירית והימית בהיקפים גדולים והתקשורת הלווינית העולמית. כבר בתקופת הקולוניאליזם הוחלפה הרציפות הגיאוגרפית במשבצות של מעצמות גדולות שמעבר לים, שדעכו עם שתי מלחמות העולם. ההסתדרות-מחדש הנוכחית, בעיני חלק, מחזירה את הבעיה לשלבים טרום-קולוניאליים וגורמת להם לדמיין שאזור כלכלי חייב להיות מאורגן ברצף מרחבי, ובכך הם משליכים את הלאומיות הפרטית שלהם לסוג של "לאומיות" אזורית.

לסיכום, אנו *אומרים שגבולות הפירוק המבני אינם נקבעים בפרט על ידי המדינות החדשות שהשתחררו או האוטונומיות ששוחררו מכוח מרכזי, ואף אינם נקבעים בכלל על ידי אזורים כלכליים המאורגנים על בסיס הרציפות הגיאוגרפית. גבולות הפירוק המבני מגיעים, במינימום, עד לשכן הפשוט ולפרט, ובמקסימום, עד לקהילה העולמית.*

2. תחומים חשובים בתופעת ההתפרקות המבנית

ברצוני להדגיש, מבין רבים אפשריים אחרים, שלושה תחומים של ההתפרקות המבנית: הפוליטי, הדתי והבין-דורי.

ברור שהמפלגות יחליפו זו את זו בתפיסת הכוח המדיני, המצומצם ממילא, וימותגו מחדש כ"ימין", "מרכז" ו"שמאל". כבר מתרחשות, ועוד יתרחשו, "הפתעות" רבות, כאשר יתברר שכוחות שנחשבו לנעלמים צצים מחדש, וכי התאגדויות ובריתות שהיו מושרשות במשך עשורים מתפרקות בתוך אווירת חוסר אמון כללית. אין זה חדש במשחק הפוליטי. מה שבאמת מקורי הוא שמגמות שלכאורה מנוגדות יוכלו להתחלף מבלי לשנות כהוא זה את תהליך ההתפרקות המבנית, שכמובן ישפיע עליהן עצמן. ואם מדובר במצע, בשפה ובסגנון פוליטי, נוכל לחזות בסינקרטיזם כללי שבו הקווים האידיאולוגיים מיטשטשים מיום ליום. מול מאבק של סיסמאות וצורות ריקות, האזרח הממוצע יתרחק מכל סוג של השתתפות ויתמקד במה שמוחשי ומיידי עבורו. אולם חוסר שביעות הרצון החברתי יורגש יותר ויותר באמצעות תופעות ספונטניות, אי-ציות אזרחי, גלישה לאלימות והופעת תופעות פסיכו-חברתיות בעלות צמיחה נפיצה. בנקודה זו מופיע באופן מסוכן האי-רציונליזם החדש, היכול להנהיג תוך אימוץ צורות של חוסר סובלנות כדגל מאבק. במובן זה ברור שאם כוח מרכזי מנסה לחנוק תביעות לעצמאות, העמדות ייטו להקצנה ויגררו את ההתאגדויות הפוליטיות למעגלי הכוח שלהן עצמן. איזו מפלגה תוכל להישאר אדישה, גם במחיר אובדן השפעתה, אם תתפרץ אלימות בנקודה מסוימת בשל סוגיה טריטוריאלית, אתנית, דתית או תרבותית? הזרמים הפוליטיים יידרשו לנקוט עמדות, כפי שקורה כיום במקומות שונים באפריקה (18 נקודות בקונפליקט); באמריקה (ברזיל, קנדה, גואטמלה וניקרגואה, מבלי להתחשב בתביעות הקהילות הילידיות של אקוודור ומדינות אחרות בדרום אמריקה, ומבלי להתייחס להחרפת הבעיה הגזעית בארצות הברית); באסיה (10 נקודות, כולל הסכסוך הסיני-טיבטי, אך מבלי להדגיש את ההבדלים הבין-קנטונליים הצצים ברחבי סין); בדרום אסיה והמזרח הרחוק (12 נקודות, כולל תביעות הקהילות הילידיות של אוסטרליה); במערב אירופה (16 נקודות); במזרח אירופה (4 נקודות, בהתייחסות לצ'כיה וסלובקיה, ליוגוסלביה לשעבר, לקפריסין ולברית המועצות לשעבר כנקודה אחת כל אחת, שכן אחרת מספר האזורים בסכסוך עלול להגיע ל-30, בהתחשב במספר

המדינות בבלקן ובברית המועצות לשעבר שיש בהן קשיים בין-אתניים וגבוליים ביותר מ-20 רפובליקות המפוזרות ממזרח אירופה ואילך); ובלבנט ובמזרח התיכון (9 נקודות).

הפוליטיקאים יידרשו גם להתמודד עם ההקצנה שחוות הדתות המסורתיות, כפי שקורה בין מוסלמים להינדואיסטים בהודו ובפקיסטן, בין מוסלמים לנוצרים ביוגוסלביה לשעבר ובלבנון, ובין הינדואיסטים לבודהיסטים בסרי לנקה. הם יידרשו להגיב למאבקים בין כתות בתוך אותה דת, כפי שקורה באזור ההשפעה של האסלאם בין סונים לשיעים, ובאזור ההשפעה של הנצרות בין קתולים לפרוטסטנטים. הם אף יידרשו להשתתף ברדיפה הדתית שהחלה במערב באמצעות העיתונות והחקיקה המגבילה את חופש הפולחן והמצפון. ברור שהדתות המסורתיות ייטו להתנכל לצורות הדתיות החדשות המתעוררות ברחבי העולם. לפי "בעלי החשיבה הנכונה", בדרך כלל אתאיסטים אך באופן אובייקטיבי בני-ברית של הכת השלטת, ההתנכלות לקבוצות הדתיות החדשות "אינה מהווה הגבלה של חופש המחשבה אלא הגנה על חופש המצפון, שנפגע משטיפת המוח של הפולחנים החדשים אשר, נוסף על כך, פוגעים בערכים המסורתיים, בתרבות ובאורח החיים של הציביליזציה". כך מתחילים פוליטיקאים שאינם קשורים לנושא הדתי לקחת צד באורגיה זו של ציד מכשפות, בין היתר משום שהם חוזים בפופולריות ההמונית שמתחילים להשיג הביטויים החדשים הללו של אמונה בעלת רקע מהפכני. הם כבר לא יוכלו לומר, כפי שנאמר במאה ה-19, "הדת היא אופיום להמונים"; הם כבר לא יוכלו לדבר על הבידוד המנומנם של ההמונים והיחידים, כאשר ההמונים המוסלמיים מכריזים על הקמת רפובליקות אסלאמיות; כאשר הבודהיזם ביפן, מאז קריסת הדת הלאומית שינטו בסוף מלחמת העולם השנייה, מניע את תפיסת השלטון בידי מפלגת קוֹמֵייטוֹ; וכאשר הכנסייה הקתולית נוטה ליצירת זרמים פוליטיים חדשים לאחר שחיקת המפלגות הסוציאל-נוצריות וזרם העולם השלישי באמריקה הלטינית ובאפריקה. בכל מקרה, הפילוסופים האתאיסטים של הזמנים החדשים יידרשו לשנות את מונחיהם ולהחליף בשיח שלהם את "אופיום להמונים" ב"אמפטמין להמונים".

ההנהגות יצטרכו לגבש עמדות ביחס לנוער, שמקבל יותר ויותר מאפיינים של "קבוצת סיכון", משום שמייחסים לו נטיות מסוכנות לסמים, לאלימות ולניכור. הנהגות המתעקשות להתעלם מן השורשים העמוקים של תופעות אלו אינן מסוגלות להציע מענה הולם באמצעות השתתפות פוליטית, פולחן מסורתי או הבטחות של ציביליזציה מתנוונת המנוהלת בידי הכסף. בינתיים מתאפשר ההרס הנפשי של דור שלם, ובמקביל מופיעים כוחות כלכליים חדשים המרוויחים באופן ציני מן החרדה ומן הנטישה הפסיכולוגית של מיליוני בני אדם.

רבים שואלים כיום מדוע האלימות בקרב הצעירים גוברת, כאילו לא היו אלה הדורות הקודמים, ובמיוחד הדור המחזיק כיום בכוח, ששכללו אלימות שיטתית, תוך ניצול אפילו של ההתקדמות המדעית והטכנולוגית כדי לייעל את מנגנוני המניפולציה שלהם. יש המדגישים "אוטיזם" מסוים של הנוער, ובהתאם לכך מנסים לקשור בין הארכת תוחלת החיים של המבוגרים לבין פרק ההכשרה המתארך הנדרש מן הצעירים עד שיעברו את סף ההשתלבות. יש להסבר זה אחיזה מסוימת, אך הוא רחוק מלהספיק כאשר מבקשים להבין תהליכים רחבים יותר.

מה שניתן לראות הוא שהדיאלקטיקה הבין-דורית, מנוע ההיסטוריה, נתקעה זמנית, וכך נפערה תהום מסוכנת בין שני עולמות. בהקשר זה ראוי להזכיר שכאשר הוגה דעות התריע כבר לפני עשרות שנים מפני אותן מגמות, שהיום כבר מתגלות כבעיות מוחשיות, המנדרינים ומעצבי דעת הקהל שלהם לא עשו אלא

להזדעזע ולהאשים אותו בעידוד "מלחמה בין-דורית". באותם ימים כוח צעיר אדיר, שהיה אמור לבטא הן את הופעת התופעה החדשה והן את ההמשך היצירתי של התהליך ההיסטורי, הוסט אל הדרישות הערטילאיות של שנות השישים ונדחף ללוחמת גרילה חסרת מוצא בכמה מוקדים בעולם.

אם כיום מצפים שהדורות החדשים יתעלו את ייאושם בהמולה מוזיקלית ובאצטדיוני כדורגל, תוך צמצום דרישותיהם לחולצה ולפוסטר של סיסמאות תמימות, צפויות בעיות חדשות. מצב של חנק כזה יוצר תנאים קתרטיים לא-רציונליים, המתאימים במיוחד לניצול בידי פשיסטים, סמכותניים ואלימים מכל סוג. דיאלוג לא ייווצר באמצעות זריעת חוסר אמון בצעירים או באמצעות חשדנות כלפי כל ילד כפושע בפוטנציה.

יתרה מכך, איש אינו מגלה נכונות אמיתית להעניק לדורות החדשים מרחב של השתתפות באמצעי התקשורת החברתיים. איש אינו מוכן לדיון ציבורי רציני בבעיות הללו, אלא אם מדובר "בצעירים למופת" הממחזרים את השיח הפוליטי בליווי מוזיקת רוק, או במי שמתמסרים, ברוח תנועת הצופים, לניקוי פינגווינים מוכי נפט – מבלי לערער ולו לרגע על ההון הגדול כמחולל האסון האקולוגי.

אני חושש מאוד שכל ארגון צעירים אותנטי, בין אם של עובדים, סטודנטים, אמנים או מאמינים, ייחשד מיד במעשים אפלים, אם אינו מלווה על ידי איגוד מקצועי, מפלגה, קרן או כנסייה. לאחר כל כך הרבה מניפולציה, יוסיפו לשאול מדוע הצעירים אינם משתלבים "בהצעות הנפלאות" של השלטון הקיים, וימשיכו להשיב שהלימודים, העבודה והספורט הם שמעסיקים את האזרחים "המועילים לעתיד". במצב כזה אין לכאורה סיבה לדאגה מפני חוסר "האחריות" של אנשים העסוקים כל כך.

אך אם האבטלה מוסיפה לעלות, אם המיתון נעשה כרוני, ואם חוסר האונים מתפשט לכל עבר, עוד יתברר למה תהפוך אי-ההשתתפות של היום. מסיבות שונות (מלחמות, רעב, אבטלה ועייפות מוסרית), התפרקה הדיאלקטיקה הבין-דורית, ויצרה את אותה שתיקה בת שני עשורים, אותה שלווה מדומה שנוטה עתה להתנפץ בזעקה ובפעולה נואשת וחסרת יעד.

מן האמור לעיל עולה כי איש לא יוכל עוד לכוון באופן רציונלי את התהליכים של עולם המצוי בהתפרקות. התפרקות זו היא טרגית, אך גם מאירה את לידתה של ציביליזציה חדשה, הציביליזציה העולמית. אם כך, מתפרקת גם צורה מסוימת של תודעה קולקטיבית, בעוד שצורה חדשה של תודעת-עולם הולכת ומתהווה.

בהקשר זה אביא כאן את מה שנאמר כבר במכתב הראשון:
... "הולכת ונולדת רגישות חדשה, ההולמת את הזמנים הללו: רגישות הרואה את העולם כשלם ומבינה כי קשייהם של אנשים בכל מקום משפיעים בסופו של דבר גם על אחרים, אפילו ממרחקים גדולים.
התקשורת, הסחר והתנועה המהירה של ציבורים אנושיים גדולים ממקום למקום מעידים על תהליך עולמיזציה ההולך ומתרקם. בד בבד צצים קריטריונים חדשים לפעולה: ההבנה של שלמותן של הבעיות הרבות מובילה למסקנה כי פעולתם של המבקשים עולם טוב יותר תהיה אפקטיבית יותר אם תצמח מן הסביבה שבה יש להם השפעה כלשהי. בניגוד לעבר, עתיר מילים ריקות וחיפוש אחר הכרה חיצונית, מתחילים כיום להעריך עבודה צנועה ובעלת משמעות, עבודה שאינה שואפת להאדיר את הדימוי האישי, אלא לשנות את האדם עצמו ולסייע בשינוי הסביבה הקרובה: המשפחתית, התעסוקתית והחברתית. מי שחפצים באמת בטובת בני האדם אינם מזלזלים במשימת ההתפתחות השקטה הזו, שאינה מובנת לאופורטוניסטים שגדלו בנוף הישן של מנהיגים והמונים, נוף שבו למדו להשתמש באחרים כדי לטפס לפסגת החברה. כאשר אדם מגלה שהאינדיבידואליזם הסכיזופרני חדל מלהציע פתרון, ומשוחח בפתיחות

עם מכריו על מחשבותיו ומעשיו בלי חשש מגוחך שלא יובן; כאשר הוא מתקרב לאחרים ומתעניין בכל אחד ואחת ולא בהמון אנונימי; כאשר הוא מקדם שיח של רעיונות ועשייה משותפת; כאשר הוא מציין בבהירות את הצורך להחיות מחדש את משימת חיבורו של מרקם חברתי שנהרס בידי אחרים; כאשר הוא חש שגם האדם "החסר חשיבות" ביותר ניחן באיכות אנושית גבוהה יותר מזו של כל מנוול העומד בפסגת הרגע... כאשר כל אלה מתרחשים, הרי שבתוכו מתחיל להישמע אותו גורל המניע עמים לעבר התפתחותם הטובה ביותר. גורל זה עוות ונשכח פעמים רבות, אך שב ונמצא תמיד בתפניות ההיסטוריה. לא רק רגישות חדשה מורגשת כאן, ולא רק דרך פעולה חדשה, אלא גם גישה מוסרית חדשה ומוכנות טקטית חדשה לחיים."

מאות אלפי בני אדם ברחבי העולם מצטרפים כיום לרעיונות שגובשו במסמך ההומניסטי: קומוניסטים-הומניסטים, סוציאליסטים-הומניסטים, אקולוגים-הומניסטים, מבלי לוותר על דגליהם הם צועדים צעד קדימה אל העתיד. לצידם מצויים אלה הנאבקים למען שלום, זכויות אדם ומאבק באפליה; אתאיסטים ואנשי אמונה בהתעלות האדם. לכולם משותפים תשוקה לצדק חברתי, אידיאל של אחוות האדם מתוך התכנסות השונות, נכונות לדלג מעל דעות קדומות, ואישיות עקבית שבה החיים האישיים אינם מנותקים מן המאבק למען עולם חדש.

3. הפעולה הממוקדת

עדיין יש פעילים פוליטיים הטרודים בשאלה מי יהיה ראש ממשלה, נשיא, סנאטור או חבר פרלמנט. ייתכן שאינם מבינים לאיזה פירוק מבני אנו צועדים, וכמה מועטה משמעותן של "ההיררכיות" הללו בהקשר של שינוי חברתי. במקרים אחרים הדאגה נוגעת למצבם האישי של "פעילים" החוששים למיקומם בשוק הפוליטי. אולם השאלה האמיתית חייבת להיות כיצד לדרג את הקונפליקטים במקומות שבהם כל אדם חי את חיי היומיום שלו, וכיצד לארגן חזיתות פעולה מתאימות סביבם.

יש להבהיר מהם המאפיינים הנדרשים לוועדות שטח סטודנטיאליות ולמסגרות במקומות עבודה, למרכזי תקשורת ישירה ולרשתות של מועצות שכונתיות; וכן מה נדרש כדי לשתף את כלל הארגונים המינימליים שבהם באים לידי ביטוי העבודה, התרבות, הספורט והדתיות העממית. כאשר אנו מדברים על הסביבה המיידית של בני אדם, עמיתים לעבודה, קרובי משפחה וחברים, עלינו להתייחס במפורש גם למקומות שבהם מתקיימים קשרים אלה.

במונחים מרחביים, יחידת הפעולה המינימלית היא השכונה, שבה מתגלם כל קונפליקט גם אם שורשיו רחוקים מאוד. מרכז תקשורת ישירה הוא מוקד שכונתי שבו נדונות בעיות כלכליות וחברתיות, שאלות של בריאות, חינוך ואיכות חיים. הדאגה הפוליטית צריכה להעדיף את השכונה על פני העירייה, המחוז, הפרובינציה, האוטונומיה או המדינה. למעשה, עוד בטרם נוצרו מדינות התקיימו בני אדם כקבוצות שהתיישבו והפכו לשכנים; ורק מאוחר יותר, עם הקמת מבני-על מנהליים, ניטלו מהם האוטונומיה והכוח. מן התושבים הללו, מן השכנים, נובעת הלגיטימיות של כל סדר נתון, ומשם גם צריכה לצמוח הייצוגיות של דמוקרטיה אמיתית.

העירייה חייבת להיות נתונה בידי היחידות השכונתיות. לפיכך אין להציב כמטרה את תפיסת עמדות בכירות בפרלמנטים וברמות הנהגה שונות, כנהוג בפוליטיקה הממוקדת בהנהגות, אלא לראות בכך

תוצאה של עבודת בסיס חברתית מאורגנת. מושג "היחידה השכונתית" תקף הן לאוכלוסיות מפוזרות והן לאוכלוסיות המרוכזות בבניינים ובשכונות צפופות. חיבורן של יחידות שכונתיות צריך לקבוע את מצבה של קהילה, ולא להפך, קהילה אינה יכולה להיות כפופה להכתבות של מבנה-על מרוחק.

ברגע שיחידות שכונתיות יפעילו תוכנית הומניסטית של פעולה עירונית, והעירייה או הקהילה יארגנו את הדמוקרטיה האמיתית שלהן, "אפקט ההדגמה" יורגש הרבה מעבר לגבולות אותו מעוז. אין מדובר בהדרגתיות המצטברת לאט עד שתכסה את המדינה כולה, אלא בהמחשה חיה לכך שבנקודה מסוימת פועלת כבר מערכת חדשה.

בעיות הפרטים העולות מכל האמור הן רבות, אך בירורן המפורט במסגרת מכתב זה חורג מן הראוי.

קבלו נא עם אגרת אחרונה זו, דרישת שלום גדולה.

15 בדצמבר 1993

סילו מדבר

לקט של דעות, הערות והרצאות.

1969-1995

אל הקורא

ספר זה עוסק בכל אשר הוצג בעל פה על ידי סילו במשך כמעט שלושה עשורים.

הרשינו לעצמנו להוסיף כמה הערות מבארות. אחת מהן מופיעה בדרשה הפומבית הראשונה ב-4 במאי 1969. בהערה זו ניסינו לתאר את התנאים סביב אותו אירוע פומבי בו סילו הציג את בסיס משנתו. ההערה השנייה מופיעה בראש הדרשה של ה-27 בספטמבר 1981. ההערה השלישית מתייחסת למה שהוסבר על ידי מי שקדם לו בנשיאת דברים ב-6 ביוני 1986. השימוש בהערות המובאות לפני הטקסט ולא כהערות שוליים או בסוף הספר עונה לרעיון להביא בפני הקורא את הקונטקסט שאחרת יכול היה להתפספס.

אינו מופיע כאן כל אשר אמר סילו בפני אמצעי התקשורת. ליקוט ועריכה של חומר כה רב מצריך טיפול שונה מזה שנעשה לצורך העבודה הנוכחית.

ההסברים המובאים כאן הם תעתיקים של הערות והקלטות אודיו ווידאו.

העורכים.

1. דעות, הערות והשתתפות בעצרות פומביות

ריפוי הסבל

פונטה דה ווקאס, מנדוסה, ארגנטינה, 4 במאי 1969

הערות:

1. הדיקטטורה הצבאית בארגנטינה אסרה על כל התכנסות פומבית בערים. על כן, נבחר מקום שומם המוכר כפונטה דה ווקאס, על הגבול בין ארגנטינה לצ'ילה. החל משעות הבוקר המוקדמות הרשויות השגיחו על דרכי הגישה למקום. ניתן היה להבחין בעמדות של מקלעים, רכבים צבאיים ואנשים חמושים. בשביל להגיע למקום היה צריך להגיש מסמכים ופרטים אישיים, דבר שיצר כמה חיכוכים עם אמצעי תקשורת בינלאומיים. על רקע הרים מושלגים, סילו החל את דבריו בפני קהל של כ-200 איש. היום היה קר ושמשי. בסביבות 12 בצהריים כבר הכול הסתיים.

2. זוהי ההופעה הפומבית הראשונה של סילו. בעטיפה פחות או יותר פואטית מוסבר שהידע החשוב ביותר לחיים ("החכמה האמיתית") אינו תואם את היכרותם של ספרים, של חוקים אוניברסליים וכולי, אלא שזהו עניין של התנסות פנימית, אינטימית. הידע החשוב ביותר לחיים מתייחס אל הבנת הסבל וההתגברות עליו.

בהמשך מוצגת תזה מאוד פשוטה, בכמה חלקים: 1. החל בהבחנה בין כאב גופני והתוצרים שלו, בטענה שהוא יכול לסגת הודות להתקדמות המדע והצדק, להבדיל מהסבל המנטלי שלא ניתן להסיגו באמצעותם; 2. סובלים דרך שלושה ערוצים: החישה, הזיכרון והדמיון; 3. הסבל מעיד על מצב של אלימות; 4. שורשה של האלימות בתאווה; 5. לתאווה רמות וצורות שונות. בקשב אל כל אלה ("דרך ההרהור הפנימי") ניתן להתקדם.

כך אם כן: 6. התאווה ("ככל שהתאוות גסות יותר") מעודדת את האלימות, שאינה נותרת בתככי בני האדם אלא מזהמת את סביבת הקשרים הבינאישיים; 7. ניתן להבחין בצורות שונות של אלימות ולא רק בצורה הראשונית שהיא האלימות הפיזית; 8. יש צורך להחיל התנהגות פשוטה שתכווין את החיים ("קיים את המצוות הפשוטות האלה"): ללמוד להביא את השלום, את השמחה ומעל לכל, את התקווה.

לסיכום: המדע והצדק הם חיוניים להסגת הכאב של המין האנושי. ההתגברות על התאוות הפרימיטיביות היא חיונית בשביל לגבור על הסבל המנטלי.

אם באת לשמוע אדם שכביכול מעביר חכמה, דע לך שטעית בדרכך כי את החכמה האמיתית לא מעבירים באמצעות ספרים ולא באמצעות דרשות; החכמה האמיתית נמצאת בעומקה של התודעה שלך, כפי שהאהבה האמיתית נמצאת בעומק ליבך.

אם המכפישים והצבועים דחפו אותך הנה לשמוע את האדם הזה על מנת שדבריו ישמשו אותך כטענות נגדו בעתיד, דע לך שטעית בדרכך כי האיש הזה איננו כאן בשביל לבקש ממך דבר או בשביל לנצל אותך, משום שהוא אינו זקוק לך.

אתה מקשיב לאדם אשר חוקי היקום זרים לו, חוקי ההיסטוריה אינם ידועים לו, בור לגבי הקשרים אשר באמצעותם מתנהלים העמים. האיש הזה פונה אל תודעתך הרחק מן הערים ושאיפותיהן החולניות. שם, בערים, אשר בהן כל יום המוות קוטם את החריצות, בהן האהבה מוחלפת בשנאה, המחילה מוחלפת בנקמה; שם, בערים של האנשים העשירים והעניים; שם, בשדות האינסופיים של האנשים, נפרש מעטה של סבל ועצב.

אתה סובל כשהכאב נושך בגופך. סובל כשהרעב משתלט על גופך. אך הסבל שלך לא נובע רק מהכאב המיידי בגופך, מהרעב שבו. אתה סובל גם בשל התוצאות של המחלות שבגוף שלך.

עליך להבדיל בין שני סוגים של סבל. ישנו סבל אשר נוצר בך בשל המחלה (והסבל הזה עשוי לסגת בזכות התקדמותו של המדע, כפי שהרעב עשוי לסגת, אך הודות לעליונותו של הצדק). יש סוג אחר של סבל אשר אינו תלוי במחלה בגופך אלא נגזר ממנה: אם אתה נכה, אם אינך מסוגל לראות או לשמוע, אתה סובל; אך למרות שסבל זה נגזר מהגוף וממחלותיו, הסבל הוא של התודעה שלך.

ישנו סוג של סבל אשר לא נסוג מול התקדמותו של המדע או של הצדק. סבל מהסוג הזה, אשר שייך אך ורק לתודעה שלך, נסוג אל מול האמונה, אל מול שמחת החיים, אל מול האהבה. עליך לדעת שהסבל הזה מבוסס תמיד על האלימות אשר בתודעה שלך. אתה סובל כי אתה חושש לאבד את מה שיש לך, או בגלל מה שכבר איבדת או בשל הציפיות להשיג דבר מה. אתה סובל משום שאין לך, או משום שאתה פוחד באופן כללי... הנה האויבים הגדולים של האדם: הפחד מפני המחלה, הפחד מפני העוני, הפחד מפני המוות, הפחד מפני הבדידות. כל אלה הנם הסבל שבתודעתך; כל אלה חושפים את האלימות הפנימית, האלימות הנוכחת בתודעה שלך. שים לב שהאלימות הזו תמיד נגזרת מהתאווה. ככל שאדם אלים יותר, כך תאוותיו גסות יותר.

הייתי רוצה לספר לך סיפור שהתרחש לפני זמן רב.

הָיוֹ הָיָה נוסע שהיה עליו לצאת לנסיעה ארוכה. הוא רתם את בעל החיים שלו לעגלה והחל במסע אל יעד מרוחק מאוד ועם מגבלת זמן קבועה. הוא כינה את בעל החיים "צורך", את העגלה כינה "תאווה", גלגל אחד כינה "הנאה" ואת השני "כאב". כך, הנוסע טלטל את עגלתו ימינה ושמאלה, אך תמיד אל עבר ייעדו. ככל שהעגלה נעה ביתר מהירות, גלגלי ההנאה והכאב נעו מהר יותר, מחוברים באותו ציר ומובילים את עגלת התאווה. מכיוון שהנסיעה הייתה ארוכה מאוד, הנוסע שלנו נהג להשתעמם. לכן הוא החליט לקשט אותה בחפצים יפים, וכך עשה, אך ככל שייפה יותר את עגלת התאווה, לצורך נהייה קשה יותר. כך, בעיקולים ובעליות בעל החיים המסכן כשל, לא מסוגל למשוך את עגלת התאווה. בדרכי החול, גלגלי ההנאה והסבל שקעו בקרקע. יום אחד הנוסע התייאש משום שהדרך הייתה ארוכה מאוד ויעדו היה מרוחק

ביותר. באותו ערב הוא החליט להרהר בבעיה ותוך כדי כך הוא שמע את צַהֲלוֹתָיו של חברו הוותיק. הוא הבין את המסר ולמחרת פירק את הקישוטים מהעגלה, הקל עליו ממשקלם והשכם בבוקר לקח את חברו בדהירה אל עבר היעד. אך למרות זאת, הוא כבר איבד זמן שכבר לא ניתן היה להשיב. בערב למחרת הרהר שוב והבין, בשל אזהרה חוזרת של חברו, שעומדת בפניו מטלה קשה שבעתיים, כי משמעותה ויתור. לפנות בוקר הוא הקריב את עגלת התאווה. אמנם כך הוא איבד את גלגל ההנאה, אך יחד אתו איבד גם את גלגל הסבל. הוא עלה על חיית הצורך, על גבה החשוף, והחל לרכב דרך הערבות הירוקות אל עבר יעדו.

שים לב כיצד התאווה עלולה לדחוק אותך לפינה. ישנן תאוות בעלות איכויות שונות. ישנן תאוות גסות יותר וישנן תאוות נעלות יותר. רומם את התאווה! התגבר על התאווה! טהר את התאווה! כך ללא ספק תוותר על גלגל ההנאה אך באותה נשימה גם על גלגל הסבל.

האלימות שבאדם, מונעת על ידי תאוותיו, לא נשארת רק בתודעה בתור מחלה, אלא שהיא מוקרנת אל עולמם של בני האדם ופועלת על שאר האנשים. אל תחשוב שאני מתכוון אך ורק לאלימות של מלחמה, שבה בני אדם מחסלים בני אדם אחרים. זו צורה של אלימות פיזית. ישנה גם אלימות כלכלית: היא זו שגורמת לך לנצל אדם אחר, היא מתרחשת כאשר אתה גונב מאדם אחר, כשאתה כבר אינך אח של האחר אלא עוף דורס כלפי אחיך. יש, בנוסף, אלימות גזעית. נדמה לך שאינך פועל באלימות כשאתה רודף אדם אחר רק משום שהוא שייך לגזע אחר? נדמה לך שאינך מפעיל כלפיו אלימות כאשר אתה משמיץ אותו על שום היותו מגזע שונה משלך? ישנה אלימות דתית. נדמה לך שאינך מפעיל אלימות כשאינך מספק עבודה או נועל שערים ומפטר אדם אחר משום שהוא לא בן הדת שלך? נדמה לך שאין זו אלימות לסגור על מישהו שלא נוהג על פי העקרונות שלך באמצעות השמצות? לכתר אותו בתוך משפחתו, בין בני עמו, בין יקיריו, רק משום שהוא אינו נוהג על פי הדת שלך? ישנן צורות אחרות של אלימות, כמו זו שכופה המוסר הפלשתי. אתה רוצה לכפות את אורח החיים שלך על הזולת, אתה חייב לכפות את אורח החיים שלך, לכפות את העדפותיך על אחרים... אבל מי אמר לך שאתה דוגמה למופת? מי אמר לך שאתה יכול לכפות אורח חיים משום שכך מתחשק לך? היכן התבנית והיכן הדפוס שאתה רוצה לכפות?... הנה סוג של אלימות. אתה יכול לשים קץ לאלימות שבך, בזולת ובעולם סביבך, בעזרת האמונה וההרהור הפנימי. אין שערים מדומים כדי לשים קץ לאלימות.

העולם הזה עומד להתפוצץ ואין דרך לשים קץ לאלימות! אל תחפש דרכים מדומות! אין כל מדיניות שתוכל לשים קץ לצורך המטורף באלימות. אין בעולם שלנו מפלגה או תנועה שמסוגלות לשים קץ לאלימות. אין פתרונות פלא נגד האלימות בעולם... נאמר לי שהצעירים במקומות השונים בעולם מחפשים דרכים מדומות בשביל לצאת מהאלימות ומהסבל הפנימי. הם מחפשים את הסמים בתור פתרון. אל תחפש דרכים מדומות כדי לשים קץ לאלימות.

אחי: קיים את המצוות הפשוטות האלה, פשוטות כמו האבנים, השלג והשמש אשר מברכת אותנו. שא את השלום בקרביך ושא אותו אל הזולת. אחי: אי שם בהיסטוריה רואים את פני הסבל של האדם, הסתכל עליו... אבל זכור שצריך להמשיך הלאה ושצריך ללמוד לצחוק ושצריך ללמוד לאהוב.

אליך, אחי, אני משליך את התקווה הזו, את התקווה הזו לשמחה, את התקווה הזו לאהבה, כדי שתרומם את ליבך ותרומם את נשמתך, וכדי שלא תשכח לרומם את גופך.

הפעולה התקפה

לאס פלמאס דה גראן קנריה, ספרד, 29 בספטמבר 1978

שיחה בפני קבוצת עיון

מהי הפעולה התקפה? שאלה זו נענתה, או נעשה ניסיון לענות עליה, באופנים שונים וכמעט תמיד בהתייחסות לטוב או לרוע של הפעולה. נעשו ניסיונות לענות על תקפותה של הפעולה. זאת אומרת, ניתנו תשובות למה שעוד מימי קדם מוכר כמעשה אתי או מוסרי. במשך הרבה מאוד שנים דאגנו לבדוק מה מוסרי, מה לא מוסרי, מה טוב או מה רע. אבל, ביסודו של דבר, עניין אותנו לדעת מה היה התוקף של הפעולה.

נענינו באופנים שונים. ניתנו תשובות דתיות, ניתנו תשובות משפטיות, ניתנו תשובות אידאולוגיות. בכל אותן תשובות, נאמר לנו שהאנשים צריכים לעשות את הדברים באופן מסוים וגם להימנע מלעשות את הדברים באופן אחר. עבורנו היה מאוד חשוב לקבל תשובה ברורה לגבי הנקודה הזו. זה היה מאוד חשוב מפני שהעשייה האנושית, לפי הכוונתה בכיוון אחד או בכיוון אחר, מפתחת צורת חיים שונה. הכול מסתדר בחיים האנושיים לפי הכיוון שלהם. אם הכיוון שלי לעתיד הינו מסוג מסוים, ההווה שלי אף הוא מתכוון לפיו. כך שהשאלות האלה סביב מה תקף, מה נעדר תוקף, מה טוב או רע, משפיעות לא רק על עתידו של האדם אלא משפיעות גם על ההווה. הן משפיעות לא רק לגבי היחיד אלא משפיעות על קבוצות אנושיות, משפיעות על העמים.

עמדות דתיות שונות נתנו את תשובתן. כך, עבור מאמינים של דתות מסוימות היה הכרח למלא אחר חוקים מסוימים, ציווים מסוימים, בהשראת האלוהים. זה היה תקף עבור המאמינים של אותן דתות. יתרה מזאת, דתות שונות ציוו ציווים שונים. היו כאלה אשר הורו לא לבצע פעולות מסוימות, בשביל למנוע הישנות מסוימת של מאורעות; היו אחרות אשר הורו דבר דומה בשביל להימנע מהגיהינום. לפעמים לא הייתה התאמה בין הדתות הללו, שבעיקרון היו אוניברסליות, אבל לא תאמו בציווים ובהוראות שלהן. אבל הכי מדאיג היה מה שקרה באזורים נרחבים של העולם, אשר רבים מתושביהם לא יכלו למלא, אפילו רצו בכך ברצון רב, לא יכלו למלא אחר אותם ציווים, אותן הוראות, בגלל שהם לא הרגישו אותם. כך שהלא מאמינים, שגם הם בניהם של אלוהים עבור אותן דתות, לא יכלו למלא אחר אותם ציווים, כאילו נעזבו על ידי האל. דת, אם היא אוניברסלית, צריכה להיות כזו לא מפני שהיא ממלאה גאוגרפית את העולם. במהותה היא צריכה להיות אוניברסלית בגלל שהיא ממלאת את ליבו של האדם, ללא תלות במצבו, ללא תלות במיקומו. כך אם כן, התשובה האתית של הדתות הציבה בפנינו קשיים מסוימים.

על כן, בדקנו עם מעצבי התנהגות אחרים: מערכות החוק. אלה הם מעצבי התנהגות, נותנים צורה להתנהגות. מערכות החוק קובעות, באופן מסוים, את מה שצריך לעשות או צריך להימנע מלעשות בהתנהגות של היחסים, בהתנהגות החברתית. קיימים קודים מסוגים שונים בשביל להסדיר את היחסים. קיימים אפילו קודים פליליים, שקובעים את הענישה עבור פשעים מסוימים, זאת אומרת, עבור התנהגויות הנחשבות ללא חברתיות, או א-חברתיות, או אנטי-חברתיות. מערכות החוק אף הן ניסו לתת תשובה לגבי ההתנהגות האנושית, בהקשר של התנהגות טובה או רעה. וכפי שהדתות נתנו את התשובה שלהן, וזה

בסדר, זה בסדר עבור המאמינים שלהן, כך גם מערכות החוק נתנו את התשובה שלהן, וזה בסדר עבור רגע היסטורי נתון, זה בסדר עבור סוג של התארגנות חברתית נתונה, אבל כל זה לא אומר דבר לאדם שצריך למלא אחר התנהגות מסוימת. כי אנשים נבונים יכולים להבחין, ללא ספק, שיש עניין בהסדרה של ההתנהגות החברתית, על מנת למנוע כאוס טוטלי. אבל זו טכניקה של התארגנות חברתית, היא אינה מהווה הצדקה של המוסר. וכמובן שלקהילות אנושיות שונות, על פי התפתחותן ותפיסתן, יש נורמות התנהגות המוסדרות באופן חוקי שלעתים מתנגשות זו בזו. למערכות החוק אין תוקף אוניברסלי. הן יעילות לרגע מסוים, לסוג של מבנה, אבל הן אינן מתאימות, לא לכלל בני האדם, לא לכל הזמנים ולא לכל המקומות; וחשוב מכל, הן אינן אומרות לפרט דבר אודות הטוב והרע.

בדקנו גם אצל האידאולוגיות. האידאולוגיות הן יותר ידידותיות מבחינת ההסברים שהן מעניקות, הרבה יותר חזותיות בהסברים שלהן לעומת מערכות חוק שטוחות או אף הציוויים והחוקים המובאים מהמרומים. דוקטרינות מסוימות הסבירו שהאדם הינו מעין חיית טרף, הוויה שמתפתחת על חשבון הכול ושהיא צריכה לפלס לעצמה דרך על אף הכול, אפילו על פני בני אדם אחרים. מאחורי אותו מוסר עומד סוג של רצון לשליטה. אבל המוסר הזה, שיכול להיראות רומנטי, הוא בעצם מצליחני ואינו אומר דבר אל הפרט באשר לדברים שלא יצליחו בשאיפותיו לרצון לשליטה.

ישנה סוג אחר של אידאולוגיה שאומרת לנו: מפני שהכול בטבע נמצא בהתפתחות, והאדם עצמו הינו תוצר של אותה התפתחות, והאדם הוא השתקפות של התנאים הקיימים ברגע מסוים, התנהגותו תשקף את סוג החברה בה הוא חי. כך, למעמד מסוים יהיה מוסר מסוים ולמעמד אחר יהיה מוסר אחר. באופן זה, המוסר מוכתב על ידי תנאים אובייקטיביים, על ידי היחסים החברתיים ועל ידי אמצעי הייצור. אין צורך לדאוג יותר מידי, מפני שכל אחד עושה את מה שהוא באופן מכאני נדחף לעשות, אפילו אם מסיבות תעמולתיות ידברו על המוסר של מעמד כזה או מעמד אחר. בהיותי מוגבל להתפתחות מכנית שכזו, אני עושה את מה שאני עושה בגלל שאני נדחף בכיוון הזה. איפה אם כן נמצא הטוב ואיפה נמצא הרע...? ישנה רק התנגשות מכאנית של חלקיקים בתנועה.

אידאולוגיות ייחודיות אחרות אמרו לנו דברים כגון: המוסר הינו לחץ חברתי המשמש להכלה של עוצמת הדחפים וההכלה הזו היא מעין סופר-אגו. לכן, הדחיסה שנוצרת בכור התודעה מאפשרת סובלימציה של אותם דחפים, מאפשרת שהם יקבלו כיוון מסוים...

כך שידידנו המסכן, שרואה את כל אלה עוברים לפניו עם האידאולוגיות שלהם, מתיישב לפתע על שפת המדרכה ושואל את עצמו: "מה אני צריך לעשות? כי כאן אני נתון ללחץ חברתי, ומכאן מתברר שיש לי דחפים ונראה שהם יכולים לעבור סובלימציה, בתנאי שאני אומן. אחרת, או שאני נשכב על ספת הפסיכו-אנליסט או שאגמור נירוטי". כך אם כן, המוסר הוא בעצם צורת שליטה על דחפים, שבכל זאת, מידי פעם, עוברים את סף הרתיחה.

אידאולוגיות אחרות, אף הן בעלות אופי פסיכולוגי, הסבירו את הטוב והרע על פי ההסתגלות. מוסר התנהגותי הסתגלותי, משהו שמאפשר להתאים לקבוצה, ואם מישהו אינו מתאים לאותה קבוצה, מפרידים אותו מאותה קבוצה, הוא בבעיה. כך שמוטב "ללכת ישר" ולהתאים היטב לקבוצה. המוסר אומר לנו מה טוב ומה רע בהתאם להסתגלות של הפרט לקבוצה, בהתאם להתאמה של הפרט לסביבתו. וזה בסדר... זו עוד אידאולוגיה.

אבל בתקופות של תשישות תרבותית גדולה, כפי שכבר חזר על עצמו במספר תרבויות בעבר, צצות תשובות קצרות, מיידיות, לגבי מה שצריך לעשות ומה שלא צריך לעשות. אני מתכוון למה שנקרא "אסכולות מוסריות של הדקדנס". אצל תרבויות שונות, כבר לעת שקיעתן, מופיעים זרמים מוסריים שחיש מהר מנסים ככל יכולתם להסדיר את התנהגותם, לשם הקניית כיוון לחייהם. ישנם כאלה האומרים פחות או יותר כך: "לחיים אין שום משמעות, וכיוון שאין להם שום משמעות אני יכול לעשות ככל העולה על רוחי... אם אני יכול". אחרים אומרים: "מכיוון שלחיים אין הרבה משמעות, אני צריך לעשות את מה שיעניק לי סיפוק, את מה שיגרום לי להרגיש טוב, על חשבון כל היתר". ועוד אחרים טוענים: "מכיוון שמצבי בכי רע והחיים עצמם הם סבל, אני צריך לעשות את הדברים בצורה מכובדת. אני צריך לעשות את הדברים בצורה סטואית". כך נקראות אסכולות הדקדנס הללו, האסכולות הסטואיות.

מאחורי האסכולות האלה, אפילו אם מדובר בתשובות חירום, עומדת אידאולוגיה. האידאולוגיה הבסיסית הינה שהכול איבד משמעות וניתן מענה חירום לאותו אבדן של משמעות. כיום, לדוגמה, מנסים להצדיק את הפעולה באמצעות תאוריה של האבסורד, אשר "המחויבות" מופיעה בה בהיחבא. כנראה שאני מחויב לזה ועל כן עליי למלא את חלקי. זה נראה כמו סוג של התחייבות בנקאית. קשה להבין איך אני יכול להתחייב אם העולם בו אני חי הוא אבסורדי ונגמר בכלום. מצד שני, זה שמחזיק בעמדה שכזו אינו נהנה מביטחון רב.

כך אם כן, הדתות, מערכות החוק, האסכולות המוסריות של הדקדנס, עמלו על מנת לתת מענה לבעיה קשה זו של ההתנהגות, על מנת לקבוע מוסר, על מנת לייצב אתיקה, מכיוון שכל אלה הבינו את החשיבות של ההצדקה או אי ההצדקה של פעולה.

אז מהו אם כן הבסיס של הפעולה התקפה? הבסיס לפעולה תקפה אינו ניתן על ידי האידאולוגיות, או על ידי ציווים דתיים, או על האמונות או על ידי ההסדרה החברתית. אפילו אם כל הדברים האלה הם בעלי חשיבות רבה, הבסיס לפעולה תקפה אינו ניתן על ידי אף אחד מאלה אלא ניתן על ידי הרישום הפנימי של הפעולה. ישנו הבדל מהותי בין ההערכה שבאה מבחוץ לבין הערך שמוענק לפעולה על ידי הרישום שיש לאדם שמבצע אותה.

ומה הוא הרישום של פעולה תקפה? הרישום של פעולה תקפה הוא מה שנחווה כאחדותי; הוא זה שבאותו רגע יש בו תחושה של צמיחה פנימית, ושיש רצון לחזור עליו מפני שיש בו "טעם" של המשכיות בזמן. נבחן כל אחד מהאספקטים האלה באופן נפרד. הרישום של אחדות פנימית, מצד אחד, וההמשכיות בזמן מצד שני.

אל מול מצב קשה, אני יכול להגיב בצורה כזו או אחרת. אם אני מותקף, לדוגמה, אני יכול להגיב באלימות. אל מול אי הנוחות שמחולל בי הגירוי החיצוני נוצר מתח ואת המתח הזה אני יכול לפרוק באמצעות תגובה אלימה וכך לחוש תחושת הקלה. אני משחרר לחץ. כך, לכאורה, הושלם התנאי הראשון של הפעולה התקפה: אל מול גירוי מציק אני מסיט אותו מלפניי ובעשותי כך אני משתחרר וכאשר אני משתחרר יש לי רישום אחדותי.

פעולה תקפה אינה יכולה לקבל הצדקה פשוט בגלל ההרפיה של רגע, מפני שהיא אינה מתמשכת בזמן אלא יוצרת את ההפך. ברגע א' נוצרת הרפיה כאשר אני מגיב כפי שתואר; ברגע ב' אני כבר בכלל לא מסכים עם מה שעשיתי. זה גורם לי לסתירה פנימית. ההרפיה איננה אחדותית כיוון שהרגע השני נוגד את הרגע הראשון. יש הכרח שימולא גם תנאי האחדות בזמן, ללא סדקים, ללא סתירות. ניתן להציג אין ספור

דוגמאות בהן פעולה שהינה תקפה לרגע מסוים אינה כבר כזאת ברגע הבא ואני לא יכול לנסות להתמיד בהתנהגות שכזו מפני שהיא אינה גורמת לי לרישום של אחדות אלא של סתירה.

אבל ישנה עוד נקודה: הרישום של סוג של תחושה של צמיחה פנימית. ישנן אין-ספור פעולות שאנחנו מבצעים יום יום, ישנם מתחים עליהם אנו מקלים על ידי הרפיתם. אלה אינן פעולות שיש להן איזשהו קשר אל המוסר. אנחנו מבצעים אותן ונרפים והן גורמות לנו עונג מסוים אבל שם הן נותרות. ואם שוב נוצר מתח אז שוב היינו מרפים אותו, כמו קבל חשמלי, שכאשר המטען עולה מעל סף מסוים הוא נפרק. כך, עם האפקט הקיבולי הזה של טעינה ופריקה, נדמה לנו כאילו אנחנו בתוך גלגל נצחי של הישנות של פעולות, כאשר ברגע של פריקת המתח התחושה היא מענגת אבל מותירה בנו טעם מוזר, חשים שאם החיים הם פשוט רק זה – גלגל של הִשָּׁנוּיוֹת, של תענוגות וכאבים – אז החיים הם לא יותר מאבסורד. היום, אל מול המתח הזה, אני פורק אותו. ומחר, אותו הדבר... וגלגל הפעולות חוזר על עצמו, כמו היום והלילה, ללא הפסק, מנותק מכל כוונה אנושית, מנותק מכל בחירה אנושית.

אולם, ישנן פעולות שאולי בצענו מעט מאוד פעמים בחיינו. אלה הן פעולות שמעניקות אחדות רבה ברגע עשייתן. אלה הן פעולות שבנוסף, מותירות בנו רישום של משהו שהשתבח בנו כאשר עשינו אותן. ואלה הן פעולות שמעניקות לנו הצעה לעתיד, באופן שאילו יכולנו לחזור עליהן, משהו היה גדל בנו, משהו היה משתבח. אלה הן פעולות שמעניקות לנו אחדות, תחושה של צמיחה פנימית והמשכיות בזמן. אלה הם הרישומים של פעולה תקפה.

אנחנו מעולם לא אמרנו שזה טוב יותר או גרוע יותר, או שמדובר בדבר שצריך לבצע אותו מכורח ציווי; נתנו את ההצעות והסברנו את מערכת הרישומים שתואמים את אותן הצעות. דיברנו על פעולות שיוצרות אחדות או שיוצרות סתירה. ולבסוף, דיברנו על שכלול הפעולה התקפה באמצעות חזרה על פעולות שכאלה. בשביל לסגור מערכת של רישומים של הפעולה התקפה, אמרנו: "אם תחזור על הפעולות בעלות אחדות פנימית, שום דבר כבר לא יוכל לעצור בעדך". משפט זה אינו מדבר רק על רישום האחדות, על תחושת הצמיחה, על ההמשכיות בזמן. הוא מדבר על השכלול של הפעולה התקפה. כי ברור שלא כל הדברים יוצאים היטב בכל הניסיונות. פעמים רבות אנחנו מנסים לעשות דברים מעניינים והם לא יוצאים כל כך טוב. אנו שמים לב שאותם דברים יכולים להשתפר. גם הפעולה התקפה יכולה להשתפר. החזרה על אותן פעולות שמעניקות אחדות וצמיחה והמשכיות בזמן מהווה את השיפור של הפעולה התקפה עצמה. דבר זה הוא אפשרי.

אנחנו, בעקרונות מאוד כלליים, נתנו את הרישומים של הפעולה התקפה. ישנו עיקרון בכיר, המוכר כ-*כלל הזהב*. העיקרון הזה אומר כך: "תנהג כלפי האחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך". העיקרון הזה אינו חדש, הוא בן אלפי שנים. הוא עמד בפגעי הזמן, באזורים שונים, בתרבויות שונות. זהו עקרון בעל תוקף אוניברסלי. הוא נוסח באופנים שונים. בדגש על האספקט השלילי, נאמר משהו כגון: "אל תעשה לאחרים את מה שאתה לא רוצה שיעשו לך". זוהי נקודת מבט שונה של אותו רעיון. כמו כן, נאמר: "ואהבת לרעך כמוך". זו עוד נקודת מבט. ברור שזה לא בדיוק אותו דבר כמו "תנהג כלפי אחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך". וזה בסדר, כבר מימי קדם דובר על העיקרון הזה. זהו העיקרון המוסרי הגדול ביותר. זהו העיקרון לפעולה תקפה הגדול ביותר. אבל, נשאלת השאלה, איך אני רוצה שינהגו כלפיי? כי זה ברור שהיה טוב לנהוג כלפי אחרים כפי שכל אחד היה רוצה שינהגו כלפיו. אבל, איך אני רוצה שינהגו כלפיי? אני אאלץ

לענות על כך באמירה שאם נוהגים כלפיי באופן מסוים עושים לי רע ואם נוהגים כלפיי באופן אחר עושים לי טוב. אני אאלץ לענות לגבי הטוב והרע. אני אצטרך לחזור אל הגלגל הנצחי של הגדרת הפעולה התקפה, לפי תאוריה כזו או אחרת, לפי דת כזו או אחרת. עבורי דבר אחד הוא טוב, עובר אדם אחר זה יהיה משהו אחר. ולא יחסר כזה שינהג ברוע כלפי אחרים בהתאם לאותו עיקרון, מפני שמסתבר שהוא אוהב שמתייחסים אליו רע.

זה בסדר גמור שיהיה עקרון כזה שמדבר על ההתנהגות כלפי האחר לפי מה שטוב לעצמך, אבל מוטב יהיה לדעת מה טוב לעצמך. אם כך הם פני הדברים, מעניין אותנו להגיע ליסודה של הפעולה התקפה והיסוד של הפעולה התקפה טמון ברישום שמתקבל ממנה.

אם אני אומר "עליי לנהוג כלפי האחרים כפי שאני רוצה שינהגו כלפיי", מיד אני שואל את עצמי: "למה?". יכול להיות שבכל אחד מתקיים איזשהו תהליך, איזושהי תבנית בתפקודה של התודעה שיוצרת בעיות כאשר אחד מתנהג רע אל אחרים. איך יכול להיראות מנגנון שכזה? אם אני רואה מישהו במצב רע, או רואה מישהו עם חתך או פצע, משהו מהדהד בי. איך יכול להדהד בי משהו שקורה למישהו אחר? זה כמעט קסם! קורה שלמישהו יש תאונה ואני חווה כמעט באופן פיזי את רישום התאונה של האחר. אתם מלומדים בתחום הזה, אתם יודעים שלכל תפיסה מותאם דימוי ומבינים שדימויים מסוימים יכולים ליצור מתחים בנקודות מסוימות כמו שדימויים אחרים יכולים לשחרר אותם. אם לכל תפיסה יש ייצוג (רפרזנטציה) תואם, ומאותו ייצוג יש רישום, זאת אומרת, חישה חדשה, אז לא כל כך קשה להבין כיצד בהינתן תפיסה של תופעה, ובהתאמה דימוי פנימי של אותה תופעה, אותו דימוי בתנועה גורם לחישה בחלקים שונים של הגוף ותוך-הגוף, שעברו שינוי עקב פעילות הדימוי הקודם. אני מרגיש הזדהות כאשר מישהו נחתך בגלל של תפיסה החזותית של התופעה מותאמת הזנקה של דימוי חזותי ובו בזמן הזנקה של דימויים תוך-גופיים ומְשׁוּשִׁיים אשר מהם, בנוסף, יש לי תחושה חדשה שגורמת לי לרישום של החתך של האחר. לא יהיה טוב שאנהג באחרים בצורה רעה, כיוון שבעושי כך יש לי רישום בהתאמה.

בואו נדבר באופן כמעט טכני. לצורך זה נדמה את תפקוד המסלולים הפנימיים שלב אחרי שלב, אפילו אם ידוע לנו שהמבנה של התודעה פועל כמכלול. אם כן, דבר אחד הוא המסלול הראשון שמתייחס ל תפיסה, ייצוג, דגימה חדשה של הייצוג וחישה פנימית. ודבר אחר הוא המסלול השני, שמתייחס לפעולה ומשמעותו משהו כמו: מכל פעולה שאני מזניק אל העולם יש לי גם רישום פנימי. אותה דגימת משוב היא זו שלדוגמה מאפשרת לי ללמוד על ידי עשיית דברים. אילו לא הייתה בי דגימת משוב של התנועות שאני עושה, לעולם לא הייתי יכול לשכלל אותם. אני לומד לכתוב על מכונת כתיבה על ידי חזרה, זאת אומרת, אני משנן פעולות בתהליך של ניסוי וטעיה. אבל אני יכול לשנן אותן רק אם אני עושה אותן. כך שיש לי רישומים רק מתוך העשייה. הרשו לי הערת שוליים: ישנה דעה קדומה שכבשה את שדה הפדגוגיה. לפי אמונה זו ניתן ללמוד על ידי חשיבה במקום על ידי עשייה. אין ספק שלומדים מפני שקדמה תפיסה של נתון, אבל אותו נתון אינו נאגר סתם בזיכרון אלא שהוא תמיד מותאם אל דימוי שבתורו מזניק פעולה חדשה: השוואה, דחייה וכולי. דבר זה מעיד על הפעילות התמידית של התודעה ולא על פסיביות מדומה שבה הנתון רק מתאכסן בזיכרון. המשוב הוא זה שמאפשר לי לומר "טעיתי בהקלדה". כך אני רושם את תחושת הנכונות או הטעות, כך אני משכלל את רישום הנכונות, זה נהיה זורם יותר ולבסוף ההקלדה הנכונה במכונה נהיית אוטומטית. זהו המסלול השני. המסלול הראשון התייחס לכאב של האחר שיש לי רישום ממנו; המסלול השני מתייחס לרישום שיש לי מהפעולה שאני עושה.

אתם מכירים את ההבדלים בין פעולות המכונות קתרטיות ופעולות טרנספרנציאליות. הפעולות הקתרטיות מתייחסות בעקרון לפריקה של מתחים ושם הן נותרות. הפעולות הטרנספרנציאליות, לעומתן, מאפשרות להעביר מטענים פנימיים, לבצע אינטגרציה של תכנים ולאפשר תפקוד תקין של הפסיכיזם. ידוע לנו שהיכן שישנם איים של תכנים מנטליים, תכנים שאינם מתקשרים זה עם זה, שם לתודעה נוצרות בעיות. אם חושבים בכיוון מסוים, לדוגמה, אבל מרגישים בכיוון אחר ולבסוף פועלים בכיוון שלישי, אנחנו מבינים שהדברים אינם משתלבים ולא מתקיים רישום של מלאות. נראה שרק כאשר אנחנו פורסים גשרים בין תכנים פנימיים, מתקיימת אינטגרציה בתפקוד של הפסיכיזם, המאפשר להתקדם בצעדים נוספים. ישנן טכניקות טרנספרנציאליות מאוד שימושיות שמניעות ומשנות דימויים בעייתיים מסוימים. דוגמה לטכניקה כזו מוצגת בצורה ספרותית ב*התנסויות מדרכות*. אבל אנחנו יודעים שגם הפעולה, ולא רק העבודה עם דימויים, יכולה לחולל תופעות טרנספרנציאליות ואוטו-טרנספרנציאליות. קיים הבדל בין סוג פעולה כזו או אחרת. יהיו פעולות שיאפשרו לבצע אינטגרציה של תכנים פנימיים ויהיו פעולות בעלות אופי דיס-אינטגרטיבי נורא. פעולות מסוימות מחוללת אצל האדם מטען כה כבד של צער, של חרטה ושל פיצול פנימי, של מועקה כה עמוקה, שאותו אדם לא היה רוצה לבצע אותן שוב. למרבה הצער, אותן פעולות נותרות עגונות בעבר ואפילו אם לא מבצעים אותן שוב, הן ימשיכו ללחוץ מן העבר ללא פתרון, ללא התמסרות, מבלי לאפשר לתודעה להעביר ולשלב את תכניה, באפשרה לאדם את אותה תחושת צמיחה פנימית עליה דיברנו לפני כן.

אין זה היינו אך מה שעושים בעולם. ישנן פעולות שמקנות רישום של אחדות ופעולות שמקנות רישום של סתירה, של פירוק. אם לומדים את זה בזהירות רבה, ולאור מה שידוע בתחום של תופעות קתרטיות וטרנספרנציאליות, העניין הזה (של הפעולה בעולם, באשר לאינטגרציה והתפתחות של תכנים) יהיה הרבה יותר ברור. אבל, כמובן, ההדמיה של המסלולים על מנת להבין את המשמעות של הפעולה התקפה הוא עסק קצת מסובך.

בינתיים החבר שלנו ממשיך לשאול "ומה אני עושה?". אנחנו חווים כאחדותי ובעל ערך להביא אל זה שיושב על שפת המדרכה, ללא עוגן בחייו, את הדברים האלה שאנחנו קצת מכירים, אבל במילים ופעולות פשוטות. אם איש לא עושה זאת עבורו, אנחנו נעשה את זה (כמו גם דברים אחרים שיאפשרו לגבור על הכאב והסבל). בעשייה זו, אנחנו נעבוד גם עבור עצמנו.

על חידת התפיסה

לאס פלמאס דה גראן קנריה, ספרד, 1 באוקטובר, 1978

הרצאה בפני קבוצת עיון

לפני כ2500 שנה, בשיעור אמן בפסיכולוגיה תיאורית, הבודהה פיתח את אחת הבעיות החשובות ביותר ביחס ל תפיסה, לתודעה המתבוננת בתפיסה, בהסתמך על מתודה של רישומים. פסיכולוגיה מסוג זה שונה מאוד מהפסיכולוגיה המערבית הרשמית אשר פועלת על סמך הסברים של התופעות. תיקחו טקסט בפסיכולוגיה ואתם תראו כיצד, על פי תופעה מסוימת, מיד מתארגנת קבוצה של הסברים על התופעה, אבל לא ניתן הרישום המתאים באשר לתופעה עצמה. כך, הזרמים הפסיכולוגיים - אשר עם חלוף הזמן משנים את נתוניהם ותובנותיהם, מרחיבים או מצמצמים את ידיעותיהם - ילכו ויסבירו תופעות של הפסיכיזם באופן שונה. אם ניקח טקסט בפסיכולוגיה מלפני מאה שנה, נמצא בו כמות גדולה של תובנות תמימות שהיום אינן יכולות להתקבל. סוג כזה של פסיכולוגיה, ללא מרכז עצמי, תלוי באופן ניכר בהתפתחותם של מדעים אחרים. הסבר נוירופיזיולוגי של תופעות התודעה הוא מעניין ומהווה התקדמות. כעבור זמן מסוים נמצא את עצמנו מול הסבר מורכב יותר. בכל מקרה, הידע מתקדם מבחינת ההסברים הניתנים; אבל באשר לתיאור התופעה עצמה, ההסברים הללו אינם מוסיפים או גורעים. לעומת זאת, תיאור נכון שניתן לפני 2500 שנה מאפשר לנו להתבונן בהופעתה של התופעה המנטלית בדיוק כאילו ניתנה היום. באותו אופן, תיאור נכון שיוצג היום יהיה ללא ספק לתועלת עוד הרבה מאוד זמן. סוג כזה של פסיכולוגיה תיאורית, לא הֶסְבֵּרִית (אלא כאשר ההסבר הוא בלתי נמנע), מבוססת על רישומים דומים אצל כל אלה העוקבים אחר התיאור. כך התיאורים הללו הופכים את כל בני האדם לבני אותה תקופה, אפילו אם קיימת הפרדה גדולה בזמן, וכמובן הופכת אותם לבני אותו מקום, אפילו אם הם מופרדים על ידי מרחק גדול. סוג כזה של פסיכולוגיה הינו, בנוסף, מחווה של התקרבות בין תרבויות - על אף השונות ביניהן - מכיוון שאינה מדגישה את ההבדלים ואינה מתיימרת לכפות תרבות אחת על פני תרבויות אחרות. סוג כזה של פסיכולוגיה מקרב בין בני אדם, אינו מבדיל ביניהם. זוהי אם כן, תרומה חיובית להבנה בין העמים.

נשוב לעניין שלנו. נראה שהבודהה ישב עם קבוצה של מומחים ובצורת דיאלוג פיתח את מה שמאוחר יותר כונה בשם "חידת התפיסה ":

פתאום הבודהה הרים את ידו ושאל את אחד מחניכיו העיקריים:

- מה אתה רואה, אנאנדה?

בסגנון מוקפד, הבודהה שאל וענה בדייקנות. אנאנדה היה הרבה יותר שופע בפיתוחים שלו. על כן, אנאנדה ענה:

- הו, אדון נשגב! אני רואה את ידו של המואר שנמצאת מולי, נסגרת.

- טוב מאוד, אנאנדה. איפה אתה רואה את היד, ומאיפה?

- הו, מורי! אני רואה את היד של אדוני הנשגב שנסגרת לצורת אגרוף. אני רואה אותה, כמובן, מחוץ לי וממני.

- טוב מאוד, אנאנדה. עם מה אתה רואה את היד?

- כמובן, מורי, שאני רואה אותה עם העיניים שלי.

- תאמר לי, אנאנדה, התפיסה נמצאת בעיניים שלך?

- כמובן, מורה נכבד.

- ותאמר לי, אנאנדה, מה קורה כאשר אתה עוצם את עיניך?

- מורה נכבד, כאשר אני עוצם את העיניים התפיסה נעלמת.

- דבר כזה, אנאנדה, הוא בלתי אפשרי. שמא כאשר החדר הזה מחשיך ואתה רואה פחות ופחות, התפיסה נעלמת?

- אכן, מורי.

- ושמא, אנאנדה, כאשר החדר נותר בחשכה ואתה נמצא בעיניים פקוחות ואינך רואה דבר, האם התפיסה נעלמה?

- הו, מורה נכבד, אני בן דוד שלך! זכור כאשר למדנו ביחד ואתה חיבבת אותי מגיל קטן, אנא אל תבלבל אותי!

- אנאנדה, אם החדר מחשיך אני לא יכול לראות את העצמים אבל העיניים שלי ממשיכות לפעול. כך, אם יש אור מעבר לעפעפיים, אני רואה את האור, ואם יש חושך מוחלט הכול נותר בחשכה, כך שהתפיסה אינה נעלמת בגלל עצם סגירת העפעפיים. אמור לי אנאנדה, אם התפיסה נמצאת בעין, ואתה מדמיין שאתה רואה את היד שלי, איפה אתה רואה אותה?

- זה צריך להיות, אדוני, שאני רואה את ידך מדומיינת מהעין שלי.

- מה אתה רוצה לומר, אנאנדה, שהדמיון נמצא בעין? דבר כזה אינו אפשרי. אילו הדמיון היה בעין ואתה היית מדמיין את היד בתוך הראש שלך, היית צריך לסובב את העיניים אחורה בשביל לראות את היד בתוך הראש שלך. דבר כזה אינו אפשרי. על כן תצטרך להודות שהדמיון אינו נמצא בעין. אם כן, היכן הוא נמצא?

- צריך להיות - אמר אנאנדה - שגם הראיה כמו הדמיון אינם נמצאים בעין אלא מאחורי העין. ובהיותם מאחורי העין, כאשר אני מדמיין אני יכול לראות אחורה וכאשר אני רואה אני יכול לראות את מה שנמצא לפני העין.

- במקרה השני, אנאנדה, לא היית רואה עצמים אלא רואה את העין...

וכך הטקסט ממשיך עם דיאלוגים מהסוג הזה. בחידת התפיסה, הרישומים נהיים מסובכים יותר ויותר, פתרונות לכאורה מוצגים אבל גם הם נדחים פעם אחר פעם עד שלבסוף אנאנדה מתחנן לבודהה שייתן הסבר על עניין זה של הראיה והדמיון והתודעה באופן כללי. ואמנם הבודהה הוא מאוד קפדן בתיאורים

שלו, אך בהסבר שלו הוא הולך סביב סביב, וכך נסגר הפרק הזה ב*סוראנגמה סוטרה* (*Śūraṅgama Sūtra*), אחד הטקסטים הכי מעניינים של המלומדים הללו.

כאשר אנחנו מראים את היד, אנחנו רואים אותה בחוץ ומבפנים. זאת אומרת שהעצם מופיע עבורנו במקום שונה מנקודת ההתבוננות על העצם. אילו נקודת ההתבוננות הייתה בחוץ, לא יכול היה להיות לי מושג שאני רואה. על כן, נקודת ההתבוננות חייבת להיות בפנים ולא בחוץ והעצם חייב להיות בחוץ ולא בפנים. אבל אם, לעומת זאת, אני מדמיין את היד בתוך הראש שלי, קורה שגם נקודת המבט וגם העצם נמצאים בפנים. במקרה הראשון, של היד שאני רואה בחוץ מבפנים, נראה שנקודת המבט תואמת פחות או יותר את העין. במקרה השני, כאשר היד נמצאת בפנים, נקודת המבט אינה תואמת את העין, מכיוון שאם יש לי ייצוג של היד בתוך הראש, אני יכול לראות אותה מהעין שלי פנימה, מהחלק האחורי של ראשי פנימה. אני גם יכול לראות את היד מלמעלה, מלמטה וכן הלאה, מהרבה מאוד מקומות. זאת אומרת שכאשר מדובר בייצוג ולא בתפיסה, נקודת ההתבוננות משתנה. על כן, נקודת המבט בהקשר של הייצוג אינה קבועה בעין.

אם אני מדמיין כעת את היד שלי במרכז הראש ויוצאת אחורה, אני ממשיך לדמיין את היד בתוך הראש שלי אפילו אם אני מציג את ידי מחוצה לו. ניתן היה לחשוב שנקודת המבט, ברגע מסוים, יוצאת אל מחוץ לראש. דבר שכזה אינו אפשרי. אם אני מדמיין את עצמי, לדוגמה, מתבונן בעצמי מלפנים, יכול להיות לי ייצוג של מה שמתבונן, מכאן, מהיכן שאני נמצא. אני גם יכול לדמיין את המראה שלי כאילו אני נראה משם, מהנקודה של זה שמתבונן. אולם, אפילו אם אני מתמקם בדימוי של זה שנמצא לפניי, את הרישום יש לי מעצמי, מהיכן שאני נמצא. אני לא יכול לומר באותו אופן שכאשר אני מתבונן במראה, אני רואה את עצמי בתוך המראה או מרגיש את עצמי בתוך המראה. אני נמצא כאן ומתבונן בעצמי שם, ואיני נמצא שם מתבונן בעצמי כאן. מישהו יכול היה להתבלבל ולהאמין שמפני שהוא נמצא מול ייצוג של עצמו, נקודת המבט נמצאת שם. אפילו במקרה כזה, דבר כזה אינו אפשרי. בניסוים מסוימים, כמו "מכל ציפה" לדוגמה, עם החלשות רישומים חושיים מסוימים, ישנו איבוד של מושג האני. ועם אבדן מושג האני, בהעדר יחוס של תחושת גבולות הגוף, נדמה לפעמים שאחד נמצא מחוץ לעצמו, ואפילו רואה את עצמו משם. אבל אם בודקים בזהירות את הרישום, ניתן לראות שבאותה הקרנה מישושית תוך-גופית, בכל מקרה הרישום אינו מושם בחוץ אלא שאין מושג מדויק של נקודת הרישום מפני שהגבולות אבדו.

כך אם כן, אני רואה את היד מחוץ לי וממני, או במקרה שאני מדמיין, אני רואה את היד ממני ובתוכי. לכאורה, מדובר באותו מרחב. ישנו מרחב אשר בו מתמקמים העצמים בהם אני מתבונן, אשר ניתן לכנותו מרחב התפיסה. אבל ישנו גם מרחב אשר מתמקמים בו עצמיי הייצוג, שאינו תואם את מרחב התפיסה. העצמים הממוקמים במרחבים שונים אלה הנם בעלי תכונות שונות. אם אני מתבונן ביד שלי אני רואה שהיא נמצאת במרחק מסוים מהעין. אני רואה שהיא קרובה יותר מעצמים אחרים ויתכן שגם רחוקה יותר מאחרים. אני רואה שליד, לצורתה של היד, יש צבע. ואפילו אם אני מדמיין דברים נוספים סביב היד, התפיסה גוברת. כעת אני מדמיין את היד. היד יכולה להיות לפני או מאחורי עצם. היא יכולה לשנות מקום באופן מידי. היד יכולה לקטון מאוד או לכסות כמעט את כל שדה הייצוג. צורתה של היד יכולה להשתנות והצבע שלה גם כן. כך, מיקומו של עצם מנטלי במרחב הייצוג משתנה בתלות בפעולות המנטליות שלי, בזמן שמיקומם של עצמים במרחב חיצוני משתנה אף הוא אבל כבר לא בתלות בפעולות המנטליות שלי. אני יכול לדמיין שהעמוד הזה שמולי זז, וכייצוג הדבר הזה הוא אפשרי אבל כתפיסה העמוד מקובע. ישנם

אם כן הבדלים מהותיים בין העצם הנצפה לעצם המיוצג. וישנם גם הבדלים גדולים בין מרחב התפיסה למרחב הייצוג.

עכשיו אני עוצם את העיניים ומציג את היד. הכל בסדר כל עוד אני מציג את היד בתוך הראש. אבל כאשר אני עוצם את העיניים וזוכר את היד שלי שהייתה מחוץ לראש, היכן מתקיים הייצוג שאני זוכר עכשיו? אני מציג אותו בתוך הראש? לא, אני מציג אותו מחוץ לראש. ואיך זה קורה שכאשר אני זוכר את העצמים שראיתי, אני יכול לזכור אותם עכשיו איפה שהם היו שם, זאת אומרת ממוקמים במרחב חיצוני? כי לזכור עצם חיצוני שמתמקם בתוך הראש שלי זה דבר שמתקבל על הדעת, אבל לזכור עצם שאינו נמצא בתוך הראש שלי אלא מחוצה לו, עם עיניים עצומות ושאיני יכול לראות אותו, איזה מן מרחב אני רואה? או שהעצמים שאני זוכר נמצאים בתוך הראש שלי ונדמה לי שאני רואה אותם בחוץ, או שכאשר אני עוצם את העיניים וזוכר את העצמים, התודעה שלי יוצאת אל מחוץ למרחב הפנימי ומגיעה אל המרחב החיצוני? האפשרות השנייה אינה אפשרית. אני מבחין בין עצמים פנימיים וחיצוניים. אני מבחין היטב בין מרחב התפיסה למרחב הייצוג; אבל אני חווה בלבול ברישום כאשר אני מציג את העצמים היכן שהם נמצאים, הווה אומר, מחוץ לייצוג הפנימי.

באיזה אופן אני מבחין בין עצם שמיוצג בתככי ראשי לבין עצם שמיוצג או זכור מחוצה לו? אני מבחין ביניהם מכיוון שיש לי תחושה של גבולות ראשי. ומה הוא הדבר ששם את הגבול הזה? הגבול מושם על ידי תחושת המגע, וזוהי תחושת המגע של העפעפיים אשר מביאה אותי להבחין בין עצם שמיוצג בחוץ לבין זה שמיוצג בפנים. אם כך הוא הדבר, הרי שהעצם המיוצג בחוץ אינו נמצא בחוץ בהכרח, אלא ממוקם באזור ההיקפי ביותר של מרחב הייצוג, מה שמקנה את הרישום, המתורגם לדימוי חזותי, שהוא נמצא בחוץ. אבל ההבדל הינו לפי חוש המגע ולא חזותי.

כוחו של הייצוג כה עצמתי, שהוא אפילו משנה את התפיסה. אם אתם רואים את הווילון ההוא שנמצא שם רחוק ומדמיינים אותו מאוד קרוב אל העיניים שלכם, אתם תראו שכאשר תתבוננו מחדש בווילון האמתי תזדקקו לזמן מסוים בשביל לתקן את מיקוד הראיה. זאת אומרת: אתם מדמיינים את הווילון קרוב מאוד אל העיניים שלכם ובפעולת הדמיון הזו העין מתמקדת לפי הווילון המדומיין ולא האמתי. ולהפך, אילו דמיינתם שאתם מתבוננים בבניין רחוק אשר נמצא מעבר לווילון ולאחר מכם אתם מתבוננים שוב בווילון, העין צריכה להתמקד שוב; והיא צריכה להתמקד כי לפני כן היא יצאה מהמיקוד; והעין יצאה מהמיקוד כי היא קבעה את המרחק לפי הדימוי ולא לפי התפיסה. הדימוי, הייצוג, משנה את התפיסה. אם כזה הוא המצב, הרי שנתוני התפיסה יכולים להשתנות בצורה ניכרת בתלות בפעולת הייצוג. יכול היה לקרות, לדוגמה, שמערכת הייצוג שלנו תתאים את העולם באופן כללי באופן שאיננו בדיוק כפי שאנחנו מאמינים שהנו. בייחוד אם לוקחים בחשבון שהתופעות שמתמקמות במרחב הייצוג אינן תואמות את התופעות של מרחב התפיסה. ובידיעה שתופעות הייצוג משנות את התפיסה, זו האחרונה יכולה להתערער בהתאם למערכת הייצוג. וכאשר אני אומר ערעור אינני מדבר על מקרים פרטניים של ערעור אלא על הייצוג בכללותו. לדבר הזה יש השלכות משמעותיות מכיוון שאם הייצוג שלי תואם למערכת אמונות מסוימת, אז בוודאי אני משנה בכך את ראייתי ואת נקודת המבט שלי על העולם החיצוני של התפיסה.

אני יכול לכוון את גופי אל העצמים הודות לתפיסה. אבל אני יכול גם לכוון את גופי אל העצמים הודות לייצוג. אילו העצם, במקום להיות מיוצג בחוץ היה מיוצג בתוך ראשי, לא הייתי יכול להכווין את הפעילות

שלי אל עבר העצם. כאשר אני ער ועם עיניים פקוחות, נקודת המבט שלי תואמת את העין; והכוונה איננה רק לעיניים אלא לכל החושים החיצוניים. אבל כאשר רמת התודעה שלי יורדת, נקודת המבט שלי מופנית פנימה. ככה זה קורה מפני שככל שרמת התודעה יורדת, כך קטן סף התפיסה של החושים החיצוניים ועולה הרישום של החושים הפנימיים. על כן, נקודת המבט (שאיננו אלא הבנייה של נתוני זיכרון ונתוני תפיסה), עם צמצום נתוני החושים החיצוניים והגדלת נתוני החושים הפנימיים, מוסטת פנימה. נקודת המבט מוסטת פנימה עם נפילת רמות התודעה, ובכך ממלאת את תפקידה למנוע מדימויי החלימה להזניק מטען ולהניע את הגוף אל העולם החיצוני. אילו כל הדימויים שצצים בחלימה שלי היו מניעים תנועה אל העולם, השינה לא הייתה כל כך יעילה באשר לארגון מחדש של פעילויות. אלא אם אני נמצא במצב סהרורי או של שינה מעורערת, בה אני מדבר, זז, מתנועע ולבסוף קם ומתחיל ללכת. דבר כזה הוא אפשרי מפני שנקודת המבט, במקום להפנים, נותרת בעקיבה אחר הייצוגים.

אם עקב בעיות עם עצם התכנים שלי, נקודת המבט שלי מוסטת אל ההיקף, או אם בעקבות גירויים חיצוניים נקודת המבט שלי נדרשת אל ההיקף (אפילו אם הנני במצב של שינה), נטיית הדימויים שלי תהיה להתמקם בנקודה החיצונית ביותר של מרחב הייצוג ולכן להזניק את אותותיו אל העולם החיצוני. כאשר השינה מעמיקה נקודת המבט נופלת כלפי פנים, הדימויים מופנמים והמבנה הכללי של מרחב הייצוג משתנה. כך, כאשר אני ער אני רואה את הדברים ממני והלאה אבל לא רואה את עצמי, ואילו במהלך השינה אני יכול לראות את עצמי. לפעמים, גם בחלימה, אנשים רבים אינם רואים את עצמם אלא מביטים באופן דומה לאיך שהם קולטים את העולם בחיי היומיום. זה קורה מפני שנקודת המבט שלהם מוסטת אל גבולות הייצוג. שינתם אינה רגועה. אבל אם נקודת המבט נופלת פנימה, כאשר יש לי ייצוג של עצמי אני רואה את עצמי מבחוץ. וזה לא מפני שהדימוי שלי נמצא מחוץ לראשי אלא מפני שנקודת המבט שלי הוסטה פנימה ואני מתבונן במסך בסרט הייצוג בו אני מופיע. לא בתפיסה של העולם ממני והלאה כמו במצב של ערות, אלא רואה את עצמי מבצע פעולות מסוימות. דבר זהה קורה עם זיכרון עתיק. אם אתם זוכרים את עצמכם בגיל שנתיים או שלוש או ארבע, אתם לא זוכרים את עצמכם מתבוננים בעצמים ממכם והלאה אלא רואים את עצמכם עושים דברים או נמצאים בין עצמים. הזיכרון העתיק, בהקשר של דימויים, ממש כמו הייצוג ברמה של שינה עמוקה, מפריד בעומק את נקודת המבט. נקודת מבט זו אינה אלא האני, האגו. האני נע, האני מתמקם בעומק כזה או אחר של מרחב הייצוג, מהאני מתבוננים בעולם, מהאני מתבוננים בייצוגים העצמיים. האני הינו בר שינוי, האני מתאים את הייצוגים והאני משנה את התפיסות כמו בדוגמאות שראינו.

כאשר אני מציג דימויים אשר מתמקמים בעומק כזה או אחר; כאשר, לדוגמה, אני מדמיין שאני יורד במדרגות אל המעמקים או כאשר אני מדמיין שאני עולה במדרגות, אם אני מתבונן בקשב אני אראה שהעין שלי יורדת או עולה בהתאמה. זאת אומרת שאפילו אם העין מיותרת מפני שהיא אינה צריכה לראות שום עצם חיצוני, העין עוקבת אחר הייצוגים כאילו הייתה לה מהם תפיסה. אם אני מדמיין שהבית שלי שם, העין שלי נוטה לפנות לשם. ואפילו אם העין שלי אינה נוטה לשם, בכל אופן הייצוג תואם את אותו מקום במרחב. ולהפך, אם אני מדמיין את ביתי בנקודה נגדית. העין הזו שעולה ויורדת בעקיבה אחר הדימויים מוצאת בדרכה עצמים שונים. כפי הנראה, בגלל שאל אותו מסך ייצוג בו מתבונן האני, מחוברות כל מערכות האימפולסים של הגוף עצמו. כך שבתחום מסוים של מרחב הייצוג ישנם אימפולסים של חלק מסוים בגוף, בתחום אחר אימפולסים אחרים וכך הלאה. ואתם יודעים שאימפולסים מתורגמים, מתעוותים, משתנים.

אפשר לראות דוגמה מאוד מוכרת: האדם שבדוגמה מתחיל לרדת בדימויים שלו. הוא יורד דרך סוג של צינור ובמהלך הירידה הוא נתקל לפתע בהתנגדות גדולה. ההתנגדות היא ראש של חתול גדול שמונע ממנו להמשיך בירידה. בשביל שהוא יוכל לעבור הוא מלטף את הצוואר של החתול. הוא, בדימוי שלו, מלטף את הצוואר של החתול והחתול מתכווץ. סימולטנית, הוא חש הקלה בצווארו ואז הוא מצליח לעבור בצינור. זאת אומרת שהחתול אינו אלא, במקרה הזה, אלגוריה של מתח בצוואר של האדם. איך שמתרחשת ההרפיה, מערכת האותות של הדימוי כחתול משתנה, ההתנגדות קטנה וידידנו יורד. במקרה אחר, מישהו מתחיל לרדת בייצוג שלו. שם, במעמקים, הוא פוגש פתאום באדון שנותן לו אבן כהה וקטנה. ידידנו מתחיל לעלות ומגיע אל תחום הביניים, נאמר פחות או יותר שגרתי, יומיומי, אבל מיוצג. מגיע אדון נוסף ונותן לו עצם שונה אבל עם צורה דומה לזו שהוא ראה למטה. הוא ממשיך לעלות אל הגבהים, עולה אל ההרים, הולך לאיבוד בעננים ושם הוא מוצא מלאך או משהו דומה שנותן לו עצם זוהר, בהיר יותר אבל עם תכונות דומות לקודמים. בשלושת המקרים ידידנו מתבונן בעצם בנקודה מאוד מסוימת במרחב הייצוג. אותו עצם אינו מופיע בנקודה אקראית כאן, במקרה אחר שם ובעוד מקרה בנקודה שלישית, אלא שלפי התחום שבו הוא נע, העצם מופיע במרכז, מוסט מעט שמאלה. מסתבר שלידידנו יש, אחר כך הוא זוכר, חוליה מתכתית מלאכותית בעמוד השדרה ששולחת אותות, אפילו אם הוא לא קולט אותה תמיד באותו אופן, ותמיד האות מתורגם כדימוי.

כך שמערכות האלגוריזציה משנות את אותות פנים הגוף ומתרגמות אותן כדימוים בנקודות שונות של מרחב הייצוג. זה לא שהעין בעלייתה או ירידתה תרד אל הוושט אלא שאל מסך הייצוג הגיע אות של מתח, מבלי שהעין הגיעה אל אותה נקודה. כך, אם אני יורד אני בא במגע עם תרגומים של תחומים שונים של פנים הגוף. זה אינו אומר שהעין שלי יורדת אל המעיים ומתרגמת את מה שאני רואה שם.

ככל שיורדים במרחב הייצוג, הוא מחשיך. ככל שעולים במרחב הייצוג, הוא מתבהר, כפי שאתם מכירים היטב. החשיכה בירידה והבהירות כלפי מעלה קשורה למעשה לשתי תופעות: האחת, ההתרחקות מהמרכזים האופטיים; השנייה, עם אופן התפיסה היומיומי הרגיל, בו הבהירות מקושרת לאור השמש בשמיים ולהעדר האור במעמקים. דבר זה, ללא ספק, משתנה במקומות בהם השלג נמצא כמעט תמיד למטה והשמיים הם כהים, כפי שמתארים תושבים של אזורים קפואים וערפיליים. מצד שני, ישנם עצמים במרומים שהם כהים, אפילו אם מרחב הייצוג מואר יותר וישנם עצמים בהירים מאוד במעמקי מרחב הייצוג. בכל מקרה, ישנן נקודות גבול הן בעליה והן בירידה במרחב הייצוג. אבל זה כבר נושא לתיאורים אחרים.

ראינו 14 נושאים: נקודה 1: דנה במיקומה של נקודת המבט ביחס לעצם שנמצא בחוץ; 2: נקודת המבט כאשר העצם נמצא בפנים; 3: כאשר נקודת המבט ממוקמת מאחור; 4: נקודת מבט שווא שנדמה שהוסטה אם מישהו הציג את עצמו מלפנים; נקודה 5 הראתה מה קרה עם עצמים ממוקמים בחלק החיצוני יותר של מרחב הייצוג; 6: ההבדלים בין מרחב הייצוג של מה שבחוץ למה שבפנים, מודגשים על ידי החסם המישושי של העיניים; נקודה 7 עסקה בשינוי התפיסה על ידי הייצוג; בנקודה 8 ראינו מה קורה כאשר ממקמים עצם בפנים ומנסים לפעול עם הגוף; בנקודה 9 ראינו את שינוי מרחב הייצוג כאשר פעלנו ברמה של ערות; נקודה 10 עסקה בשינוי מרחב הייצוג כאשר פעלנו ברמת השינה; בנקודה 11 ראינו מה קורה עם עצמים השייכים אל המרחב הפנימי; בנקודה 12 דיברנו על מרחב הייצוג וראינו שהמרחב הזה מקושר אל נקודות שונות בפנים הגוף, ואותו מרחב ייצוג מופיע כמעין מסך; בנקודה 13 ראינו שעם עלייה בדימוים בתוך מרחב הייצוג,

הוא נוטה להתבהר; לבסוף, בנקודה 14 ראינו שעם ירידה בדימוים במרחב הייצוג, המרחב נוטה להתכהות, אבל קיימים כמה יוצאים מן הכלל.

מכאן ואילך, ניתן להסיק אין-ספור מסקנות.

תכלית החיים

סִיוּדָד דֶה מֶקסִיקוֹ, מקסיקו, 10 באוקטובר 1980

שיחה עם קבוצת עיון

אני מודה על ההזדמנות שניתנה לי לדון עמכם בכמה נקודות מבט אודות תפיסתנו לגבי החיים האנושיים. אני אומר לדון מפני שזו לא תהיה הרצאה אלא שיחה עם חילופי דעות.

נקודת מבט ראשונה שיש להתייחס אליה היא זו אליה מוכוונת כל תפיסתנו: האם אובייקט הלימוד שלנו זהה לזה שהמדעים לומדים? אילו עסקנו באותו עניין, אז בוודאי המילה האחרונה הייתה זו של המדעים .

האינטרס שלנו ממוקד בקיום האנושי, אבל אין מדובר כאן בקיום האנושי כעובדה ביולוגית או חברתית (כי בנקודות הללו המדעים ממקדים את המאמצים שלהם), אלא בקיום האנושי כרישום יומיומי, כרישום אישי. וזה מכיוון שאפילו אם מישהו שואל את עצמו לגבי התופעה החברתית והיסטורית שהיא מהותית לאדם, אותו אדם ישאל את השאלה הזו מנקודת מוצא של חייו היומיומיים; הוא ישאל את זה מנקודת המבט של מצבו; הוא ישאל מונע על ידי תשוקותיו, מועקותיו, צרכיו, אהבותיו, שנאותיו; הוא ישאל מונע על ידי תסכוליו והצלחותיו; הוא יעשה את זה מנקודת מבט שקודמת לסטטיסטיקה ולתאוריה; הוא יעשה את זה מנקודת מוצא של החיים עצמם.

ומה הוא המשותף ובו בזמן ייחודי לכל קיום אנושי? החיפוש אחר האושר וההתגברות על הכאב והסבל הם המשותף והייחודי לכל קיום אנושי. זוהי אמת שלכל אחד ואחד מבני האדם יש ממנה רישום.

אבל, מהו אותו אושר אליו שואף האדם? אותו אושר הוא מה שהאדם מאמין. אמירה זו, מפתיעה במידה מסוימת, מבוססת על העובדה שהאנשים נוטים אל עבר דימויים או אידאלים שונים של אושר. יתרה מזאת, אידאל האושר משתנה בהתאם למצב ההיסטורי, החברתי והאישי. מכך ניתן להסיק שהאדם מחפש את אשר הוא מאמין יעשה אותו מאושר, ובהתאמה, מה שהוא מאמין שירחיק אותו מהכאב והסבל.

בהינתן השאיפה לאושר, יופיעו ההתנגדויות של הכאב והסבל. כיצד ניתן לגבור על התנגדויות אלה? לפני כן עלינו לעמוד על טבען.

הכאב הנו, עבורנו, עובדה גופנית. כולנו התנסינו בכך. זוהי עובדה חושית, גופנית. הרעב, פגעי הטבע, המחלה, הזקנה, כל אלה גורמים לכאב. בנקודה זו אנו מפרידים מתופעות שאין להן כל קשר אל התופעות החושיות. אך ורק על ידי התקדמות המדע והחברה ניתן להסיג את הכאב. זהו התחום בו יכולים לפתח את מיטב מאמציהם המדענים, המתקנים החברתיים ומעל לכל העמים עצמם, מחוללי קדמה הניזונים מאותם מדענים ומתקנים חברתיים.

הסבל, לעומת זאת, הינו מטבעו מנטלי. לא מדובר בעובדה חושית מאותו הסוג כמו הכאב. התסכול, הטינה, אלה הם מצבים שגם בהם התנסינו ושאנחנו לא יכולים למקד באיבר מסוים או בקבוצה של איברים. היתכן שעל אף טבעם השונה יהיה קשר של הדדיות בין הכאב לסבל? בוודאי שהכאב מעודד גם את הסבל. בהקשר זה, ההתקדמות החברתית והמדעית יסיגו אספקט מסוים של הסבל. אבל בעיון

מדוקדק, היכן נמצא את הפתרון בשביל להסיג את הסבל? את זה נמצא בתכלית החיים, ואין רפורמה חברתית או התקדמות מדעית שירחיקו את הסבל הנובע מהתסכול, הטינה, הפחד מפני המוות והפחד בכללותו.

תכלית החיים הנה כיוון לעתיד שמקנה קוהרנטיות לחיים, שנותן מסגרת לפעילויותיו ומצדיק אותם במלואם. לאורה של התכלית אפילו הכאב במרכיביו המנטליים והסבל בכללותו נסוגים וקטנים, נתפסים כהתנסויות שניתן להתגבר עליהן.

אם כן, מהם המקורות של הסבל האנושי? הם אלה שגורמים לסתירה. סובלים מפני שחיים מצבים סותרים אבל סובלים גם בגלל הזיכרון של מצבים סותרים ובגלל הדמיון של מצבים סותרים.

מקורות הסבל הללו נקראים שלושת דרכי הסבל והם ניתנים לשינוי בהתאם למצב בו נמצא האדם ביחס לתכלית החיים. עלינו לבחון את שלושת הדרכים הללו על מנת לדבר אחרי כן אודות המשמעות והחשיבות של תכלית החיים.

(שאלה לא ברורה מתוך הקהל)

זה נכון שהקבוצות האנושיות, לדוגמה, נלמדות על ידי הסוציולוגיה. באותו אופן בו המדעים יכולים ללמוד על כוכבי השמיים או על מיקרו-אורגניזמים. גם הביולוגיה והאנטומיה, כמו גם הפיזיולוגיה, לומדות את גוף האדם מנקודות מבט שונות. הפסיכולוגיה לומדת את התנהגות הפסיכיזם. כל אלה שלומדים (המלומדים והמדענים) אינם לומדים את הקיום העצמי שלהם. אין בנמצא מדע שלומד את הקיום עצמו. המדע אינו אומר דבר לגבי מצבו של אדם שמגיע לביתו וטורקים את הדלת בפניו, או מקבל יחס עוין או ליטוף.

אנחנו מתעניינים דווקא במצב של הקיום האנושי ועל כן אין זה מעניינינו הוויכוחים של המדע. אנחנו גם מעירים שלמדע יש פגמים רציניים, קשיים רציניים בבואם להגדיר מה קורה עם הקיום. מה קורה בקיום האנושי; מה טבעם של החיים האנושיים ביחס לתכלית, מה טבעם של הכאב והסבל, מה טבעו של האושר; מה טבעו של החיפוש אחר האושר. אלה הם המושאים של המחקר שלנו, מושאי העניין שלנו. מנקודת מבט זו ניתן לומר שיש לנו עמדה מול הקיום, עמדה מול החיים ולא מדע ביחס לדברים הללו.

(שאלה לא ברורה מתוך הקהל)

זה ברור שאנחנו שמים דגש במה שאנשים מחפשים, במה שמאמינים שהוא האושר. הנקודה היא שהיום מאמינים דבר אחד ומחר מאמינים דבר אחר. אם אנחנו בוחנים את עצמנו, מה האמנו שהוא האושר בגיל 12 ומה אנו מאמינים היום, אנחנו נראה שינוי בנקודת המבט; באותו אופן, אם נשאל עשרה אנשים, נמשיך לראות את השונות בנקודת המבט. בימי הביניים היה קיים רעיון כללי לגבי האושר, שונה מזה שבימי המהפכה התעשייתית, וכך באופן כללי ניתן לראות כיצד העמים והפרטים שונים בשאיפתם לאושר. האושר כאובייקט אינו ברור כלל. נראה שלא קיים אובייקט שכזה. זהו יותר מצב רוח ולא אובייקט ממשי.

לפעמים הדבר הזה מתבלבל עם סוג של פרסומת שמציגה סבון כאילו היה ממש האושר. כמובן שכולנו מבינים שלמעשה מנסים לתאר מצב, מצב של אושר, ולא אובייקט, כי כפי שאנחנו יודעים אובייקט כזה אינו קיים. לכן, לא ברור מהו מצב האושר. מצב כזה לעולם לא תואר כהלכה. זהו סוג של הסתרה שנעשתה ועבור האנשים זה לא ברור כלל. אם כן, נמשיך להתקדם אלא אם יש שאלות נוספות.

(שאלה לא ברורה מתוך הקהל)

השאלה שנשאלה מתייחסת להתגברות על הכאב והסבל. איך זה שקיימת התגברות על הכאב כתוצאה מהתקדמות החברה והמדע, ואילו ההתגברות על הסבל אינה מתקדמת במקביל?

ישנם אנשים שטוענים שהאדם לא התקדם כלל. זה ברור שהאדם התקדם במהלך התפתחותו בכיבושיו המדעיים ובכיבושיו על פני הטבע. נכון, ישנן התפתחויות לא שוות בין תרבויות שונות, זה נכון, ישנן בעיות מכל מני סוגים, אבל האדם ותרבותו התקדמו. זה ברור. זכרו תקופות אחרות בהן בקטריה אחת עשתה שמות והיום תרופה שמסופקת בזמן פותרת את העניין בקלות. חצי אירופה נפלה בזמנו בגלל מגפת כולרה. זהו עניין שהתגברו עליו. ישנו מאבק נגד מחלות ישנות וחדשות וללא ספק הן יובסו. הדברים השתנו והם השתנו הרבה. אבל ברור שבנוגע לסבל, אדם מלפני חמשת אלפים שנה ואדם היום, חווים וסובלים את אותן אכזבות, חווים וסובלים פחדים, חווים וסובלים טינות. חווים וסובלים כאילו עבורם לא הייתה היסטוריה, כאילו בתחום הזה כל אדם הוא האדם הראשון. הכאב נסוג אל מול ההתפתחויות אבל הסבל לא השתנה אצל האדם, לא נמצאו תשובות מתאימות. בהקשר זה ההתקדמות אינה שווה, אבל איך יכולנו לומר שהאדם לא התקדם? אולי בעקבות התקדמותו, יכול האדם היום לשאול שאלות כאלו וגם בגלל זה הוא מנסה לתת מענה לשאלות שסביר להניח שבתקופה אחרת לא היה צורך לשאול.

שלושת דרכי הסבל הינן שלוש דרכים חיוניות לחיים אלא שתפקודן הרגיל עוות. אני אנסה להסביר את עצמי. גם התחושה של מה שאני חווה וקולט כעת, כמו גם הזיכרון של מה שחוויתי והדמיון של מה שיכולתי לחוות הן דרכים חיוניות לקיום האנושי. נפגע באחד התפקודים האלה והקיום ישתבש. נחסום את הזיכרון ונאבד אפילו את התפקוד של הגוף שלנו. נחסום את התחושה ונאבד את הוויסות שלו. נחסום את הדמיון ולא נוכל להתכוון לעבר שום כיוון. שלושת הדרכים הללו שהן חיוניות לקיום יכולות להשתבש בתפקודן ולהפוך לאויבות החיים, לנושאות של סבל. כך, אנחנו סובלים באופן יומיומי בגלל מה שאנחנו קולטים, בגלל מה שאנחנו זוכרים ובגלל מה שאנחנו מדמיינים.

אמרנו בהזדמנויות אחרות שסובלים בגלל שחיים במצב של סתירה, כמו לרצות לעשות דברים שמתנגדים אחד לשני. אנחנו גם סובלים בגלל החשש לא להשיג את מה שאנחנו רוצים לעתיד או בגלל החשש לאבד את מה שיש לנו. וכמובן, אנחנו סובלים בגלל מה שאיבדנו, בגלל מה שלא השגנו, בגלל מה שכבר סבלנו בגללו, בגלל אותה השפלה, אותה ענישה, אותו כאב גופני שנותר בעבר, בגלל אותה בגידה, בגלל אותו אי-צדק, בגלל אותה בושה. והשדים האלה המגיעים מן העבר נחווים על ידינו כאילו היו מאורעות עכשוויים. אלה, שהם המקור לטינה ולתסכול, מתנים את העתיד שלנו וגורמים לאבדן אמונה בעצמנו.

הבה נדון בבעיית שלושת דרכי הסבל.

אם שלושת הדרכים הללו הן אלה שמאפשרות את החיים, כיצד הן הלכו והתעוותו? אם מניחים שהאדם מתקדם בחיפושו אחר האושר, יש להניח שהוא מתאים את עצמו לשלוט על שלושת הדרכים לטובתו. אם כן, כיצד פתאום שלושת הדרכים דווקא הופכות להיות אויבותיו העיקריות? כנראה שברגע שתודעת האדם התרחבה, כאשר הוא עדיין היה יצור לא לכל כך מוגדר, כנראה שכבר בעת ההיא, עם התרחבות דמיונו, עם התרחבות זכרונו האישי וההיסטורי, עם התרחבות הקליטה של העולם בו הוא חי, באותו רגע ממש, עם התרחבות תפקוד התודעה, הופיעה גם ההתנגדות. בדיוק באותו אופן אשר קורה עם תפקודים פנימיים. כאשר אנחנו מנסים להניע פעילות חדשה, אנחנו מוצאים התנגדות. באותו אופן כמו ההתנגדות שמופיעה

בטבע. יורד גשם והמים זורמים אל הנחלים והם מוצאים התנגדות בדרכם, ובהתגברות על ההתנגדויות המים מגיעים לבסוף אל הים.

האדם, בהתפתחותו, מוצא התנגדויות. ובמוצאו התנגדויות הוא מתחזק, ובהתחזקותו הוא מתכלל את התנגדויות ובתִּכְלוּל הזה הוא גובר עליהן. וכך, כל הסבל שהופיע בפני האדם בהתפתחותו, מהווה גם התחזקות של האדם על פני אותו סבל. כך שבתקופות אחרות עניין הסבל בוודאי תרם להתפתחותו, בהקשר של יצירת תנאים בשביל לגבור עליו.

אנחנו איננו שואפים לסבל. אנחנו שואפים להתפייס אפילו עם המין שלנו, שכל כך סבל ואשר הודות לו אנחנו יכולים להתקדם כעת. סבלו של האדם הקדמון לא היה לשווא. סבלם של דורות על גבי דורות שהוגבלו על ידי התנאים הללו לא היה לשווא. תודתנו נתונה לאלה אשר קדמו לנו על אף סבלם, כי הודות להם אנחנו יכולים לנסות שחרורים חדשים.

זוהי הנקודה לגבי כיצד הסבל לא נולד לפתע אלא עם התפתחותו והתרחבותו של האדם. אבל ברור שאנחנו, כבני אדם, איננו שואפים להמשיך לסבול אלא לגבור על ההתנגדויות ולתכלל דרך חדשה בהתפתחותנו.

אבל אמרנו שנמצא את הפתרון לבעיית הסבל בתכלית החיים, והגדרנו את אותה תכלית ככיוון לעתיד שמעניק לְכִידוּת, שמאפשר למקד פעילויות ומצדיק לחלוטין את הקיום. הכיוון הזה לעתיד הינו בעל חשיבות עליונה מכיוון שאם, כפי שראינו, קוטעים את דרך הדמיון, את דרך העתיד, הקיום האנושי מאבד כיוון וזהו מקור לסבל בלתי נדלה.

ברור לכול שהמוות מופיע כסבל המרבי של העתיד. ברור, מנקודת מבט זו, שלחיים יש אופי של דבר ארעי. וברור, בהקשר זה, שכל בניה אנושית היא בניה חסרת תוחלת אל עבר הכְּלוּם. על כן, אולי, הפניית המבט מעובדת המוות אפשרה לשנות את החיים *כאילו* המוות אינו קיים... מי שחושב שהכול מסתיים עבורו עם המוות יכול להתעודד מהרעיון שייזכר בזכות מעשיו הנהדרים, שיקיריו ייזכרו אותו או אולי הדורות הבאים. ואפילו אם כך הם פני הדברים, כולם צועדים לבסוף אל כלום אבסורדי שיפסיק כל זיכרון. ניתן גם לחשוב שמה שאחד עושה בחיים איננו אלא לענות על צרכים באופן הטוב ביותר. כך, הצרכים הללו ייפסקו עם המוות וכל מאבק על מנת לצאת מממלכת הצרכים יאבד משמעות. ניתן גם לומר שהחיים האישיים חסרי כל חשיבות עבור כלל החיים האנושיים, ולכן למוות האישי אין שום משמעות. אם כזה הוא המקרה, הרי שגם אין משמעות לחיים או למעשים האישיים. אין הצדקה לשום חוק, שום מחויבות, ואין, במהותו של דבר, הבדל ניכר בין מעשים מיטיבים למעשים מרושעים.

לדבר אין תכלית אם הכול מסתיים במוות. ואם זהו המצב, הפתרון היחיד בשביל להלך בחיים הוא להתעודד עם תכליות ארעיות, עם כיוונים ארעיים אשר אליהם מופנית האנרגיה שלנו והפעולה שלנו. כזה הוא המצב לרוב, אבל בשביל זה יש צורך לשלול את מציאות המוות, יש צורך לעשות *כאילו* הוא לא קיים.

אם שואלים מישהו איזו משמעות יש לחיים עבורו, קרוב לוודאי שיענה אודות משפחתו, או רעיו, או איזושהי מטרה שעבורו מצדיקה את הקיום. אבל ככל שיצוצו בעיות עם יקיריו, ככל שתתחולל אכזבה מהמטרה, ככל שמשהו ישתנה במשמעות הנבחרת, האבסורד והעדר הכיוון ישובו אל טרפם.

לבסוף, קורה עם התכליות או הכיוונים הארעיים שבמקרה והם מסופקים, הם מפסיקים לשמש כנקודת ייחוס ועל כן מפסיקים להיות שימושיים עבור העתיד, ובמקרה והם לא מסופקים הם גם מפסיקים לשמש כנקודת ייחוס. נכון אמנם שלאחר הכישלון של תכלית ארעית תמיד ישנה אלטרנטיבה להציב תכלית ארעית נוספת, אולי אפילו בכיוון מנוגד לקודמת. כך, מתכלית לתכלית, עם חלוף השנים, הולך ונעלם כל זכר ללכידות וכך גדלה הסתירה ועמה, הסבל.

לחיים אין משמעות אם הכול נגמר במוות. אבל, האם זה נכון שהכול נגמר עם המוות? האם זה נכון שאי אפשר להשיג כיוון מוחלט שאינו משתנה עם תאונות החיים? הבה נבחן את כל זה, אבל לאחר שנדון במה שנאמר עד כה.

(הפסקה ודיון)

כפי שהדגשנו את שלושת דרכי הסבל, ניתן גם להתבונן בחמישה מצבים בהקשר לבעיית המוות והחיים מעבר למוות. כל אדם יכול למקם את עצמו באחד מחמשת המצבים הללו.

ישנו מצב בו לאדם יש וודאות בלתי ניתנת לערעור שנובעת מניסיון עצמי, לא מחינוך או סביבה. עבור אותו אדם זה וודאי שהחיים הם מעבר והמוות הינו תאונה פעוטה.

לאחרים יש אמונה שהאדם נע אל עבר איזשהם חיים לאחר המוות. אמונה הזו נובעת מחינוך, מסביבה, היא אינה דבר שנחווה, זה איננו דבר וודאי עבורם, אלא משהו שלימדו אותם ואותו הם מקבלים ללא כל ניסיון.

ישנו סוג שלישי של עמדה אל מול תכלית החיים והוא זה של אנשים שחפצים שתהיה להם אמונה או שתהיה להם התנסות. אתם בוודאי פגשתם אנשים שאומרים "אילו יכולתי להאמין בדברים מסוימים, החיים שלי היו אחרים". ישנן הרבה מאוד דוגמאות. אנשים אשר עברו הרבה תאונות, הרבה משברים, והם התגברו על אותן תאונות, על אותם משברים, מפני שיש להם אמונה או שיש להם רישום שכל זה בר חלוף או ארעי, איננו מיצוי החיים אלא מעין מבחן, התנגדות שבאיזשהו אופן גורמת לדעת לצמוח. אפילו יכול להיות שפגשתם אנשים שמקבלים את הסבל כאיזשהו סוג של התלמדות. לא מדובר כאן באנשים שמחפשים את הסבל (להבדיל מאחרים, שנדמה שיש להם סוג של חיבה כלפי הסבל). אנחנו מדברים על אלה שפשוט, כאשר הדברים קורים, יודעים להפיק את המיטב. אנשים אשר אינם מחפשים את הסבל, נהפוך הוא, אלא שבהינתן המצב הם מכילים אותו ומתגברים עליו.

אם כן, ישנם אנשים אשר עמדתם במצב הזה: אין להם אמונה, אבל היו רוצים שיהיה להם משהו שיעניק להם עידוד וכיוון בחייהם. כן, ישנם אנשים כאלה.

ישנם גם כאלה שמקנן בהם חשד אינטלקטואלי שישנה אפשרות שקיים עתיד לאחר המוות, שישנו קיום לאחר המוות. הם פשוט חושבים שהדבר אפשרי ואין להם שום התנסות וגם לא שום סוג של אמונה, והם גם לא שואפים להתנסות או לאמונה. אתם בוודאי מכירים אנשים כאלה.

לבסוף, ישנם גם כאלה השוללים כל אפשרות של קיום לאחר המוות. גם כאלה אתם בוודאי מכירים וסביר להניח שאף ביניכם ישנם רבים שכך חושבים.

כך שעם שונויות מסוימות כל אחד יכול להתמקם ככאלה שיש להם וודאות ועבורם אין ספק שקיים קיום לאחר המוות, או ככאלה אשר כך מאמינים מפני שכך הם למדו עוד בילדותם, או ככאלה אשר היו רוצים

שתהיה להם התנסות או אמונה, או ככאלה אשר מחשיבים את זה כאפשרות אינטלקטואלית מבלי שהדבר יעורר בעיות מיוחדות, וככאלה אשר שוללים את זה מכול וכול.

אבל אנחנו לא מסיימים כאן את נקודת העמדה אל מול בעיית הקיום לאחר המוות. ישנם, כנראה, עומקים שונים בעמדה הזו. ישנם אפילו כאלה אשר אומרים שיש בהם אמונה, הם מאשרים את זה, אבל מה שהם אומרים אינו עונה בפועל למה שהם חווים. אנחנו לא אומרים שהם משקרים, אנחנו אומרים שהדברים נאמרים באופן שטחי. אומרים שיש להם אמונה אבל יכול להיות שמחר כבר לא תהיה להם.

כך שאנחנו מבחינים ברמות עומק שונות בחמשת העמדות הללו, ועל כן, בניידות או ביציבות האמונה במה שנאמר. הכרנו אנשים שהיו אנשים מאמינים ועם מותו של קרוב משפחה, של אשם יקר, כל האמונה שלהם נעלמה כלא הייתה ונפלו אל העדר-התכלית הגרוה ביותר. זו הייתה אמונה שטחית, אמונה של חזות. להבדיל, ישנם כאלה אשר עברו דרך אסונות גדולים ודווקא הדבר הזה חיזק את אמונתם.

הכרנו אנשים אשר היו משוכנעים באי קיום המוחלט של חיים לאחר המוות. אתה מת ונעלם. ניתן לומר שהייתה להם אמונה שהכול נגמר עם המוות. אבל קרה שבהזדמנות מסוימת הם מצאו את עצמם מהלכים ליד בית קברות והאיצו את הליכתם באי נוחות... כיצד ניתן להסביר התנהגות שכזו עם האמונה הוודאית שהכול נגמר עם המוות? כך שאפילו עם שלילת הקיום לאחר המוות ישנם אנשים הממוקמים במצב מאוד שטחי.

כך, כל אחד יכול להתמקם בכל אחד מחמשת המצבים אבל ניתן גם להתמקם בעומקים שונים. בתקופות מסוימות של חיינו האמנו דבר אחד לגבי הקיום לאחר המוות, ובתקופות אחרות דבר אחר. זה השתנה, זהו לא דבר סטטי. לא רק לגבי תקופות מסוימות אלא גם לגבי מצבים מסוימים. המצב שלנו משתנה וכך גם משתנה האמונה שלנו לגבי בעיית הקיום לאחר המוות. יתרה מזאת, זה משתנה מיום ליום. לפעמים בבוקר אני מאמין דבר אחד, אחר הצהריים כבר לא. והעניין הזה שנדמה שהוא כל כך חשוב מפני שהוא קשור להכוונת החיים האנושיים, זהו דבר מאוד משתנה. ולבסוף זה יגרום לבלבול בחיי היומיום.

בחמשת המצבים והעומקים מתמקם האדם. אבל מהו המיקום הנכון? קיים מיקום נכון, או שאנחנו מתארים בעיות מבלי לספק שום פתרון? האם אנחנו יכולים להציע מהי העמדה הטובה ביותר אל מול הבעיה?

ישנם כאלה אשר אומרים שהאמונה קיימת או שלא קיימת אצל האנשים, שהיא מופיעה או שאינה מופיעה. אבל שימו לב למצב התודעתי הזה: למישהו לחלוטין אין אמונה אבל הוא יכול לרצות, ללא אמונה וללא ניסיון, להשיג את זה. הוא יכול אפילו להבין באופן אינטלקטואלי שזהו דבר מעניין, שיכול להיות שווה להתכוון בכיוון הזה. טוב, כאשר דבר כזה מתחיל לקרות זה מפני שמשהו מתחיל להתבטא בכיוון הזה.

אלה אשר משיגים את האמונה או את ההתנסות בקיום שלאחר המוות, אפילו אם אינם מסוגלים להגדירה במילים מדויקות כפי שלא ניתן להגדיר את האהבה, יזהו את הצורך להכווין אחרים אל עבר התכלית, אבל לעולם לא ינסו לכפות את נופם על אלה אשר לא יזהו אותו.

וכך, באופן קוהרנטי עם מה שנאמר עד כה, אני מציהיר בפניכם על אמונתי ועל וודאות הניסיון שהמוות אינו עוצר את העתיד. שהמוות, נהפוך הוא, משנה את המצב הארעי של הקיום שלנו על מנת להזניק אותו אל קיום אלמותי. ואינני כופה את הוודאות שלי או את אמונתי, וחי בצמוד אל אלה אשר נמצאים במצבים שונים לגבי התכלית, אבל מכריח את עצמי להעניק באחווה את המסר שאני מזהה עושה את האדם לחופשי

ומאושר. בשום אופן אינני מתחמק מאחריותי לבטא את אמיתותיי אפילו אם אלה ניתנות לוויכוח על ידי אלה החווים את ארעיות החיים והאבסורד של המוות.

מצד שני, לעולם אינני שואל אחרים לגבי אמונתם ובכל מקרה, אפילו אם אני מגדיר בבהירות את עמדתי לגבי הנקודה הזו, אני מצהיר עבור כל אדם על החופש להאמין או לא להאמין באלוהים ועל החופש להאמין או לא להאמין באלמותיות.

בין אלפי נשים וגברים שעובדים עמנו, כתף אל כתף, בסולידריות, נמנים אתאיסטים ומאמינים, אנשים עם ספקות וודאויות ואין שואלים איש לגבי אמונתו והכול ניתן כהכוונה בשביל שיחליטו בעצמם על הדרך שתאיר בצורה הטובה ביותר את תכלית חייהם.

אין זה אמיץ להימנע מביטוי וודאויות, אבל אין זה ראוי מטעם הסולידריות האמיתית לנסות לכפות אותן.

המתנדב

סִיוּדָד דֶה מֶקסִיקוֹ, מקסיקו, 11 באוקטובר 1980

שיחה (במהלך הפסקה) עם קבוצת עיון

נראה שלאנשים רבים בתנועה שלנו יש עבר מסוים. הם באים עם עבר מסוים של התנדבותיות, לא של רצונאות, שזה דבר אחר. נראה שישנם הרבה עובדים סוציאליים, אחיות, מורים, אנשים שאמנם הם פעילים בתחום עיסוקם ומקבלים על כך שכר, נראה שהם אינם מסופקים על ידי השכר שהם מקבלים. וזה נכון שאם לא משלמים להם טוב הם יתלוננו יותר מאחרים בשביל שישפרו את שכרם, אבל ההכוונה הבסיסית של הפעילות שלהם אינה נגמרת בהם אלא שהיא הולכת הלאה; אחר כך יבוא, בגלל ענייני היומיום, הצורך לקבל שכר הוגן וכו'. כמובן, הם אינם חיים בבועה! אבל האנשים האלה, שאמנם לא מקבלים שכר הוגן, יש בהם את הנטייה החזקה הזו ללמד דברים, מה הם רוצים לומר לנו? ישנם כאלה הפועלים כעובדים סוציאליים, אחרים שמפתחים פעילויות בכל מיני תחומים וזה לא ברור כלל מה הם מרוויחים מזה. נראה שבתנועה שלנו ישנם הרבה אנשים עם תקדימים כאלה... זה שאירגן מועדונית בשכונה שלו, אחד אחר שבילדותי הקים קבוצה של משהו... הם מגיעים לתנועה שלנו ורבים מהם הם אלה שמניעים את הכול. אחרים לא. אחרים מגיעים בתנאים אחרים ובחיפוש אחר דברים אחרים, אבל אחר כך מבינים את המשמעות של העבודות האלה, ועוזבים. כך שרבים הם אלה שלוקחים מהעבודה שלנו תכלית והצדקה פנימית ונכנסים לפעילות. נכנסים לפעילות קצת בגלל הנטייה הקודמת שכבר הייתה להם וקצת בעקבות הניסיון של דברים שעשו לפני כן. ניתן להתבונן בהם, ישנן הרבה דוגמאות. אני לא יודע איך זה כאן, אבל במקומות רבים בעולם לחברים רבים שלנו יש את התכונות האלה ותואמים, באופן כללי, עם אלה שמניעים דברים. יש בביוגרפיה שלהם תקדימים מהסוג הזה.

אבל, למה אנשים מסוימים עושים דברים מעבר למשוב המיידי של פעולה נטולת אינטרסים? מה זה הדבר הזה? מה הם עושים בראשם בשביל לנוע בעולם באופן כל כך מוזר? מנקודת המבט של חברה צרכנית, זוהי התנהגות לא טיפוסית. כל מי שנולד, התחנך, התפתח, ספג את המהלומה והתעמולה של מבנה צרכני, בהכרח תהיה לו נטייה לראות את העולם בהקשר של תזונה אישית. אני אסביר. אני צרכן, על כן אני צריך לבלוע דברים. אני סוג של לוע ענק שצריך להתמלא. בשום אופן לא צץ בראשי הרעיון או הרישום שמשהו צריך לצאת ממני. נהפוך הוא, אני יכול לומר: "מספיק כבר יוצא ממני בשביל שתהיה לי זכות למוצרי הצריכה הללו. הלא אני עובד שעות במשרד וממיר את הזמן שלי שצריך היה להיות לגמרי מוקצה לצריכה, ומשלם עם הזמן שלי על כל הזמן שאני מפסיק לצרוך בשביל לעבוד למען השיטה". ואכן, זה מנוסח היטב. הוא, לשיטתו, ממיר שעות עבודה, שעות-אדם, בשכר. נכון? אבל איפה הדגש מושם? הוא אינו מדגיש את הפעילות שהוא מניע בעולם. הוא רואה בזה רע הכרחי בשביל שהמעגל יסתיים בו. כך עובדות השיטות מסימן אחד או סימן אחר. העניין הוא אותו עניין: הצרכן.

האוכלוסייה הופכת נירוטית. ברור, כיוון שיש מסלול כניסה ומסלול יציאה. ואם מצמצמים את מסלול היציאה יהיו בעיות. העניין הוא שכלל האנשים נמצאים בסיפור הזה של לקבל, וכאשר האידאולוגיה של לקבל פושה בכול, האנשים אינם יכולים להסביר לעצמם איך זה שיש גם אחרים שפשוט עושים דברים

מבלי לקבל. מנקודת מבט של אידאולוגיה צרכנית, זה עניין חשוד. מאיזו סיבה מישהו יעשה משהו מבלי לקבל שכר מקביל? החשד הזה חושף, למעשה, הכרות גרועה של האדם, כי הם הבינו את התועלת במושגים של כסף ואינם יודעים שקיימת תועלת חיונית, תועלת פסיכולוגית. לא חסר זה אשר עם רמת חיים גבוהה (שבעיות הפרנסה, הבריאות והזקנה פתורות עבורו) משליך את עצמו מהחלון, או חי כל היום תחת השפעת סמים או אלכוהול, או אולי אפילו רוצח את השכן שלו.

אנחנו מהללים באופן הפתוח ביותר משהו חסר-יוקרה. אנחנו משבחים את זה שקופץ מהמיטה בגלל שבית קרוב עולה באש. הוא, במהירות, לובש את הבגדים, חובש את הקסדה, יוצא בריצה לכבות את השרפה וכאשר הוא חוזר (בשש בבוקר, מלא עשן, שרוף, עם פצעים), אשתי האהובה מעיפה צלחות לעברו ואומרת: "כמה משלמים לך בשביל זה? אתה תגיע באיחור לעבודה, המוזרויות שלך יגרמו לנו לבעיות!". וכאשר הוא הולך ברחוב מסמנים אותו ואומרים: "כן, הוא לוחם-אש מתנדב". מעין אידיוט אל מול האחרים שמרוב שמרגישים כל כך טוב עם עצמם, הם משליכים את עצמם מהחלון. בדרך כלל, מתנדבי לוחמי-האש אינם משליכים את עצמם מהחלון. זאת אומרת שהם, באופן אמפירי, מצאו דרך ליישם את האנרגיה שלהם בעולם. הם לא רק הצליחו להניע פעילויות שונות באופן קתרטי (גם אחרים יכולים לעשות את זה, באמצעות פעילות ספורט, באמצעות עימות או בדרכים רבות אחרות) אלא שהם יכולים לעשות משהו נוסף. הם יכולים, להבדיל מאחרים, לעשות משהו הרבה יותר חשוב: לשים משמעות פנימית בעולם. ובמקרה כזה ממלאים פונקציה טרנספרנציאלית באופן אמפירי. הם מלחינים תכנים שנובעים מהם אל העולם ואינם נענים לגירוים קונבנציונליים. שונה מאוד זה שמוכרח לעשות דברים ועליהם הוא מקבל שכר, מזה שיוצא מעולמו הפנימי אל העולם החיצוני ובו הוא בא לידי ביטוי. בו, באופן רצוני, מיושמים תכנים שאינם ברורים כלל עבורו, ולעתים מנסה להבין אותם עם מילים כמו "סולידריות", מבלי להבין את המשמעות העמוקה של המילה. יתרה מזאת: המתנדב המסכן (כל פעם שחוזר לביתו מעיפים צלחות לעברו ולועגים לו), בסוף הוא יחשוב שהוא סוג של אידיוט ויסיק "תמיד זה קורה לי". כל שכן עם במקום מתנדב מדובר במתנדבת. בחברה הזו, זה הרבה יותר חמור.

לבסוף, המתנדבים מבוזים ונבלעים בשיטה כי איש לא הסביר להם מה כל העניין הזה. הם יודעים שהם שונים מהאחרים אבל אינן יכולים להסביר לעצמם מה הם עושים. ואם אנחנו פונים אליהם ושואלים: "טוב, בואו נראה, תסבירו מה אתם מרוויחים" הם יגמגמו וימשכו בכתפיים כאילו הם צריכים להסתיר דבר מה מביש. איש לא הסביר להם, איש לא נתן להם כלים מספקים בשביל להסביר לעצמם ולהסביר למה את הפוטנציאל הכביר שיש להם הם מפנים אל העולם מבלי להמתין לתמורה. וזה, כמובן, דבר מאוד יוצא מן הכלל.

עצרת פומבית

ביתן הספורט, מדריד, ספרד.

27 בספטמבר, 1981

הערה:

בעקבות הזמנה של "הקהילה לפיתוח אנושי" בארצות שונות, סילו החל במסע של הפצה והשתתף במספר עצרות פומביות. נאומיו לווו על ידי נאומיהם של ידידו: ביטיאנדרה אייפה (Bittiandra Aiyyappa), סאקי בינודין (Saky Binudin), פטור גודגונסון (Petur Gudjonsson), ניקול מאיירס (Nicole Myers), סלוואטורה פולדה (Salvatore Puledda) ודני צוקרברוט (Danny Zuckerbrot).

גרעין הרעיונות שהוצגו על ידי סילו במדריד חזר על עצמו בברצלונה, רייקיאביק, פרנקפורט, קופנהגן, מילאנו, קולומבו, פריז וסיודד דה מקסיקו. בספר זה כלולים רק הדברים שנישאו במדריד ובומביי.

לפני זמן רב שאלו אותי: למה שלא תסביר את עצמך? אז הסברתי. לאחר מכן, אחרים אמרו: אין לך זכות להסביר את עצמך, אז שתקתי. שתים עשרה שנים חלפו ושוב אומרים לי: למה שלא תסביר את עצמך? כך אני אעשה שוב, בידיעה מוקדמת ששוב יאמר: אין לך זכות להסביר את עצמך.

שום דבר חדש לא נאמר אז; שום דבר חדש לא יאמר היום.

ובכן, מה נאמר אז? נאמר: ללא אמונה פנימית יש חשש, החשש מחולל סבל, הסבל מחולל אלימות, האלימות מחוללת הרס; על כן, האמונה הפנימית מונעת את ההרס.

ידידנו דיברו היום על החשש, הסבל, האלימות והניהיליזם, כמייצג המרבי של ההרס. דיברו גם על האמונה בעצמך, באחרים ובעתיד. אמרו שיש כורח לשנות את הכיוון ההרסני של המאורעות, באמצעות שינוי של התכלית של המעשים האנושיים. בנוסף, וכנדבך משמעותי, הם גם אמרו איך לעשות את כל זה; כך ששום דבר חדש לא אוסיף היום.

ברצוני רק להרהר לגבי שלושה נושאים. אחד, לגבי הזכות העומדת לנו להציג את נקודת המבט שלנו; שניים, לגבי איך הגענו אל המשבר הטוטלי הזה; ולבסוף, לגבי מה שיאפשר לנו לקבל החלטה מיידית ולבצע שינוי בכיוון של חיינו. החלטה כזו תצטרך להסתיים במחויבות של כל מי שיסכים עם מה שנאמר.

אם כן, איזו זכות עומדת לנו בשביל להסביר את נקודת המבט שלנו ולפעול בהתאמה? במקום הראשון, הזכות לאבחן את החוליים הנוכחיים בהתאם לשיקולים שלנו, אפילו אם אלה אינם תואמים את אלה המקובלים. בהקשר זה אנחנו אומרים שאין לאיש זכות למנוע פרשנויות חדשות בהתבסס על אמיתות מוחלטות. ובאשר לפעילות שלנו, למה זו צריכה להיות פוגענית כלפי אחרים, אם אנחנו לא מפריעים לפעילויות שלהם? אם באיזשהו מקום בעולם מכשילים או מעוותים את דברנו ופעילותנו, אנחנו יכולים לומר

ששם יש זדון, אבסולוטיזם ושקר. למה לא לאפשר לאמת לזרום באופן חופשי ושהאנשים שקיבלו מידע באופן חופשי יוכלו להחליט כראות עיניהם?

על כן, למה אנחנו עושים את מה שאנחנו עושים? אני אענה על כך במילים מועטות: אנחנו עושים את זה כפעולה מוסרית נעלה. המוסר שלנו מתבסס על העיקרון הבא: "תנהג כלפי האחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך". ואם כיחידים אנחנו רוצים את המיטב עבורנו, אנחנו מצווים על ידי העיקרון המוסרי הזה להעניק את המיטב לאחרים. מי הם האחרים? האחרים הם הקרובים ביותר אליי, ולאן שמגיעות האפשרויות האמתיות שלי לתת ולשנות, שם נמצא האחר הקרוב אליי; ואם האפשרויות שלי לתת ולשנות יכלו להגיע אל כל העולם, כל העולם היה לקרוב שלי. אבל זה לא יהיה מידתי להצהיר על דאגתי לכל העולם אם האפשרויות אמתיות שלי מגיעות רק עד לשכן. לכן ישנה דרישת סף בפעולה המוסרית שלנו והיא של להסביר או לפעול, כל אחד בסביבתו המיידית. מנוגד למוסר הזה לא לעשות את זה, במחנק של אינדיבידואליזם ללא מוצא. המוסר הזה מעניק כיוון מדויק לפעולות שלנו ובנוסף קובע בברור אל מי הן מכוונות. וכאשר אנחנו מדברים על מוסר אנחנו מתכוונים לפעולה חופשית, לאפשרות לעשות או לא לעשות את זה, ואנחנו אומרים שהפעולה הזו נמצאת מעל כל צורך ומעל כל מכניות. זוהי הפעולה החופשית שלנו, זוהי הפעולה המוסרית שלנו: "תנהג כלפי האחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך". ושום תאוריה, שום תרוץ, נמצאים מעל פעולה חופשית ומוסרית זו. לא המוסר שלנו נמצא במשבר, מוסרים אחרים נמצאים במשבר, לא שלנו. המוסר שלנו אינו קשור אל דברים, אל חפצים, אל מערכות, המוסר שלנו קשור לכיוון של הפעולות האנושיות. וכל ביקורת וכל הצגה של דברים שאנחנו עושים או תורמים מכוונת אל הפעולות האנושיות.

אבל ישנה עוד נקודה שעליי לדון בה והיא מתייחסת למצב של משבר אליו הגענו. איך קרה כל זה ומי היו האשמים לכך? אין בכוונתי לבצע אנליזה שגרתית. כאן לא יהיה לא מדע ולא סטטיסטיקה. אני אציג בדימויים שיגיעו אל ליבו של כל אחד.

קרה לפני זמן רב שהחיים האנושיים פרחו על פני כדור הארץ. או אז ועם חלוף אלפי שנים, העמים התפתחו לחוד, והיה זמן להיוולד, זמן ליהנות, זמן לסבול וזמן למות. יחידים ועמים, בתהליך של בנייה, הלכו והתחלפו עד שלבסוף ירשו את הארץ ושלטו על מי הים ועפו מהירים מן הרוח וחצו את ההרים ועם קולות של סערה ואור של שמש הראו את עוצמתם. או אז, ראו מרחוק את כדור הארץ הכחול שלהם, מגן חם מוסתר על ידי העננים. איזו אנרגיה הניעה את כל זה? איזה מנוע הציב את האדם בלב ההיסטוריה, אם לא המרד מפני המוות? כי כבר מימי קדם, המוות ליווה את צעדיו כצל. וכבר מאז המוות נכנס בו ורצה לכבוש את ליבו. מה שתחילה היה מאבק מתמיד מונע על ידי הצרכים של החיים עצמם, הפך למאבק מונע על ידי פחד ותשוקה. שתי דרכים ניצבו לפנים: דרך הכן ודרך הלא. כל מחשבה, כל רגש וכל פעולה עוררו על ידי הספק של הכן והלא. הכן יצר את כל אשר גבר על הסבל. הלא הוסיף כאב לסבל. שום אדם, או מערכת יחסים, או ארגון, נותרו חסינים מפני הכן הפנימי שלהם והלא הפנימי שלהם. לאחר מכן העמים המופרדים החלו להיקשר ולבסוף התרבויות נותרו מקושרות; הכן והלא של כל השפות כבשו יחדיו אף את הפינות הנידחות ביותר של כדור הארץ.

כיצד יתגבר האדם על צלו? שמא במנוסה ממנו? שמא בהתמודדות במאבק חסר קוהרנטיות? אם המנוע של ההיסטוריה הוא המרד מפני המוות, התמרד עכשיו כנגד התסכול והנקמה. הפסק, לראשונה בחייך, לחפש

אשמים. אלה ואלה אחראיים למה שעשו אבל איש לא אשם במה שקרה. הלוואי ובמשפט אוניברסלי זה נוכל להצהיר: "אין אשמים", וייקבע כחובה מוסרית לכל אדם להתפייס עם עברו. זה יתחיל היום בך ואתה תהיה אחראי שזה ימשיך אל אלו הסובבים אותך, כך עד לפינה הנידחת ביותר בכדור הארץ.

אם כיוון חייך לא השתנה, עליך לשנותו; אבל אם כבר השתנה, עליך לחזק אותו. בשביל שכל זה יהיה אפשרי, תתלווה אליי בפעולה חופשית, אמיצה ועמוקה, שתהיה בנוסף מחויבות להתפייסות. לך אל הוריך, אל בן או בת זוגך, אל ידידך, חברים ואובים ואמור להם בלב פתוח: "משהו גדול וחדש קרה בי היום", ותסביר להם את מסר הפיוס הזה. הייתי רוצה לחזור על המשפט הזה: "לך אל הוריך, אל בן או בת זוגך, אל ידידך, חברים ואובים ואמור להם בלב פתוח: "משהו גדול וחדש קרה בי היום", ותסביר להם את מסר הפיוס הזה".

לכולם, שלום, כוח ושמחה!

הקהילה החקלאית בסרי לנקה

קולומבו, סרי לנקה, 20 באוקטובר, 1981

שיחה עם הסנגהה הבודהיסטית בסרבודיה

שלום לסנגהה... לאחים, לאחיות, לזקנים ולכל הנוכחים.

דוקטור אריאטנה (*Ariyaratne*) היה מאוד מתחשב כלפינו ואמר דברים נעלים מידי עלינו.

באמת, כאשר הגענו אל המרכז הזה התרשמנו עמוקות מהענווה וערך העבודה. אנחנו דברנו לעתים קרובות על "להאניש את העולם", אבל האנשת העולם צריכה להיראות במעשים. להאניש את העולם יכול להיות פשוט רעיון, אבל כאן ראינו את יישומו. ראינו, מעל לכול, כוח מוסרי בפעולה. ולהפיך, ראינו בכל המקומות את הפיכתו של העולם ללא אנושי.

אני מגיע מאזור חקלאי וראיתי איך במעט שנים האזורים הכפריים התרוקנו והאוכלוסייה התרכזה בערים. ראיתי איך המשפחה העתיקה נהרסה ואיך הזקנים נותרו חסרי סעד ומגן. הכפר התרוקן והערים גדלות מוקפות בחגורות של עוני. אם נכון הוא הנתון שמסופק על ידי האו"ם, הרי שבשנת 1950 חצי מאוכלוסיית העולם חיה באזורים חקלאיים בעוד שהחצי השני חי בערים, עיירות וכפרים. אולם נראה, כך לפי הסטטיסטיקה, שעד שנת 2000 יותר מ90% מעובדי האדמה יעברו לערים. לדבר הזה יהיו השלכות נפיצות, מכל נקודת מבט.

העבודה שראינו בסרבודיה (*Sarvodaya*) ובמנגנונים החברתיים שלה, בהקשר של ביזור ויצירה של מרכזים חקלאיים קומפקטיים, הינו רעיון שפותח אפשרויות חדשות בעולם. השאלה היא האם נוכל למקם את הדורות הבאים במרכזים כמו אלה שמוצעים כאן, בהם נוכל לדאוג לבריאות, לחינוך ולתעסוקה עבור כולם. מקומות בהם אפילו התרבות והמרכזים האוניברסיטאיים יוכלו להיות באזורים חקלאיים.

התהליך העולמי שאנחנו רואים נוטה לריכוז גובר בערים. ריכוז של ההון בידי מעטים, ריכוז עירוני, ריכוז בכל המובנים. הביזורים המדומים פשוט שוברים את הסדר הקודם ומקדמים ריכוזים ברמה אחרת. אם המדינה מתפרקת, הפרה-מדינה מתרכזת; אם החברות המסחריות הריכוזיות מתפרקות, התאגידים וההון הפיננסי מתחזקים. נראה שלשום דבר אין כוח צנטריפוגלי. הכל מתרכז והביזור המדומה הוא פשוט צעד נוסף בשבירה של סכמות ישנות שלאחר מכן הופכות להיות חלק מריכוז גדול יותר.

האדם אף הוא הפך להיות צרכן. האדם חושב שהכול מסתיים בו ושהכול קיים עבורו. כאן, בסרבודיה, מוצעים רעיונות חדשים, אופני התנהגות וכיוון המנוגד למה שעכשיו תואר. כאן לא מדובר בהתייחסות לאדם כאל צרכן; כאן מדובר במילוי הצרכים הבסיסיים. כאן מדובר בלחלק ולבזר, בלקחת את התרבות ולהביאה אל האזורים החקלאיים. כאן מדובר, בסופו של דבר, בלבזר את התהליך הקומפולסיבי שמובל היום בעולם. להבין את ההתנסות הזו הינו דבר בעל חשיבות עליונה. במנותק מההצלחה שתהיה, זה נמצא בעתיד; בפני עצמה זוהי פעולה תקפה.

מצד שני, נדמה לי שהבנתי את ראיית האדם והחברה שיש בסרבודיה... נדמה שהאדם כאן אינו נראה כישות בודדת אלא בהקשר חברתי. רעיון החמלה נמצא כרקע לכל זה. כפעולה שאינה מסתיימת באחד אלא מגיעה אל האחר. נדמה לי שראיתי שלא מתייחסים לסבל שאחד חווה, אלא שהדאגה מושמת בסבלו של האחר.

זו בדיוק הנקודה שאנחנו טוענים מזה זמן רב. אנחנו לא אומרים שהבעיות נפתרות בתודעה של כל אחד, אנחנו אומרים שצריך לדלג מעל לבעיות העצמיות וללכת אל כאבו של האחר. זהו אקט מוסרי "פר אקסלנס": "תנהג כלפי האחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך".

ישנם אנשים שחושבים שיש להם הרבה בעיות אישיות ומכיוון שיש להם את הבעיות האלה הם לא עושים דבר למען האחר. זה דבר מדהים, לראות במערב אנשים עם רמת חיים טובה, שמנועים מלעזור לאחרים מפני שהם חושבים שיש להם אין-ספור בעיות. אולם, ראינו גם בשכבות הכי עניות של האוכלוסייה אנשים שחווים קשיים אמיתיים רבים אבל עם יכולות ללכת אל האחר, לחלוק את מזונם, עם יכולת לדלג מעל לסבל העצמי בפעולות סולידריות תמידיות.

כאן ראינו את אותו כוח מוסרי, אבל יותר מאורגן ובהתרחבות. הכוח הזה שהולך אל האחרים ומטייב את עצמנו ככל שאנחנו מתגברים על הסבל של האחרים... אנחנו לא מכירים הרבה את המרכז הזה אבל התבוננו בקשב רב בעיני הילדים שנאספו מהרחוב; התבוננו בחיוך וההתנהגות של אלה שעובדים כאן והבנו שמאחורי כל זה, שוב, ישנו כוח מוסרי בתנועה.

זוהי תנועה חברתית כבירה, יותר נכון תנועה רוחנית, אבל הייתי מגדיר אותה ככוח מוסרי גדול בתנועה. זו ההתרשמות שאני יכול להעביר מהמעט שראיתי בסרבודיה. אני גם יכול לומר שאני זקוק ליותר זמן על מנת ללמוד מכל זה.

אני מודה על תשומת הלב שהקדשתם.

- היינו רוצים לשמוע את המסר שלך. בבודהיזם טהרוואדה, סילה הוא הכלל המוסרי המוביל לפעולה הנכונה ועליך להראות אותו.

- כבודו, המסר שלי הינו דבר פשוט ובר השמה ביום יום. זהו מסר המתייחס לאדם ולסביבתו המיידית. הוא איננו מסר שמתייחס לעולם באופן כללי. הוא מתייחס לאנשים שאוהבים, חיים וסובלים לצד בני זוגם, בני משפחתם, ידידיהם ואלה שסובבים אותם.

יש לעולם בעיות חמורות אבל זה לא יהיה מידתי לרצות לשנות את העולם אם זה לא נמצא בהישג אפשרויותיי האמתיות. הדבר היחיד שאני יכול לשנות זה את הסביבה המיידית שלי ובאיזשהו אופן לשנות את עצמי. ואם אפשרויותיי לפעול ולשנות יכולות להגיע רחוק יותר, אזי רעי יהיה מישהו מעבר לבן זוגי, ידידי או חבר לעבודה.

אנחנו אומרים שעלינו להיות מודעים למגבלות העצמיות על מנת לבצע פעולה יעילה ועם שכל ישר. על כן אנחנו מציעים, בכל המקומות בהם אנחנו עוברים, להקים קהילות קטנות של אדם עם סביבתו המיידית. הקבוצות הללו יכולות להיות מגוונות באופיין, עירוניות או לא עירוניות, ולקרוא לכל המתנדבים שירצו לדלג מעל לבעיות האישיות שלהם ולפנות אל אחרים. ככל שההתארגנויות האלה יגדלו, הן יתקשרו ביניהן ואפשרויות השינוי שלהן יגדלו אף הן.

על מה מתבסס אותו גידול ומה מאחד את אותן קבוצות? הוא מתבסס על הרעיון שטוב יותר לתת מלקבל. הוא מתבסס על הרעיון שכל פעולה שמסתיימת בעצמך יוצרת סתירה וסבל, וברעיון שהפעולות שמסתיימות באחר הן היחידות המסוגלות לגבור על הסבל העצמי.

לא הדעת היא זו שיכולה לעשות שהאדם יגבר על סבלו העצמי. יכולה להיות חשיבה נכונה וכוונה נכונה אבל חסרה הפעולה הנכונה. אין פעולה נכונה אם זו לא מקבלת את השראתה מהחמלה. ההתנהגות האנושית הבסיסית של החמלה, עצם זה שהפעולה האנושית מופנית אל האחר, היא שעומדת בבסיסה של כל התפתחות אישית וחברתית.

כפי שאתה יודע הדברים הללו נאמרו כבר לפני זמן רב, כך שאנחנו לא אומרים שום דבר חדש, אלא רק מנסים להעלות את המודעות שההסתגרות, האינדיבידואליזם, החזרה של הפעולות אל עצמך, מחוללות דיס-אינטגרציה מוחלטת באדם הנוכחי. אולם, נדמה שהרעיונות הכל כך פשוטים הללו אינם קלים להבנה במקומות רבים. לבסוף, אנשים רבים חושבים שלהסתגר בבעיות העצמיות לפחות מונע קשיים חדשים. זה, כמובן, אינו נכון. דווקא ההפך הוא הנכון. הסתירה האישית מזהמת את הסביבה המיידית.

כאשר אני מדבר על סתירה אני מדבר על פעולות המזיקות לעצמך. אני בוגד בעצמי כאשר אני עושה דברים מנוגדים למה שאני מרגיש. זה גורם לי לסבל מתמיד והסבל הזה נותר לא רק בי אלא מזהם את כל אלה שסובבים אותי. הסבל הלכאורה אישי הנובע מהסתירה האישית מסתיים כסבל חברתי.

ישנה פעולה אחת בלבד שמאפשרת לאדם לשבור עם סתירתו וסבלו התמידיים. זוהי הפעולה המוסרית בה אדם פונה אל אחרים בשביל לעשות למען ההתגברות על סבלם. כאשר אני עוזר למישהו לעשות למען ההתגברות על סבלו, לאחר מכן אני זוכר את עצמי בטוב לבי; לעומת זאת, כאשר אני פועל בסתירה אני זוכר את אותו הרגע כמשהו שעיקם את חיי. כך אם כן, הפעולות הסותרות הופכות את גלגל החיים, בזמן שהפעולות שמסתיימות באחר למען ההתגברות על הסבל הן אלו שמניעות את גלגל החיים.

כל פעולה שמסתיימת בעצמך צועדת באופן בלתי נמנע אל הסתירה, אל הזיהום של הסביבה המיידית. אפילו הדעת הטהורה, הדעת האינטלקטואלית שנותרת בך, מובילה אל הסתירה. זהו זמן לפעולה והפעולה היא להתחיל לעזור לאחרים לגבור על סבלם. זוהי הפעולה הנכונה, החמלה, האקט המוסרי ביותר.

- כאשר אחדים עוזרים לאחרים, אין סכנה "שהעיוור יעזור לעיוור"?

- כבודו, יכול להיות שהעיוור ישתמש בחושים אחרים. יכול להיות שהעיוור ישמע בלילה רחש מפל מרוחק או את זחילתו של נחש. לכן, יכול להיות שהעיוור, בשימוש בחושים אחרים, יתריע על סכנה בפני אלה שחסרים את דקות חוש שמיעתו. יתרה מזאת, העיוור מועיל לא רק לאלה עם תנאים כשלו אלא גם לאלה שיש להם עיניים ואינם יכולים להשתמש בהן בלילה.

- בשביל שההרמוניה הזו תוכל להתחולל בנו, עלינו לעשות משהו עם עצמנו. ילד גדל בטבעיות, מבלי לחשוב על כך, אבל להתנהגותו עדיין אין כיוון, עד אשר הוא לומד משהו על עצמו. גם כוחות הטבע פועלים ללא כיוון, ללא מודעות למעשיהן.

- כבודו, אנשים לומדים גם תוך כדי עשייה וככל שהם עושים כך הם לומדים. אדם לומד לכתוב במכונת כתיבה אם וכאשר הוא יפעיל את ידיו וכך, על ידי ניסוי וטעיה, הוא משכלל את תנועותיו. אנחנו אומרים

שהלמידה היא דרך העשייה. אפילו המחשבה עצמה הנה פעולה בסיסית של התודעה. כמובן, זה לא אותו הדבר לחלום בהקיץ ולחשוב עם כיוון. עצם החשיבה עם כיוון מעיד כבר על פעולה של התודעה. ואם אני מתכוון להפסיק לחשוב ולעשות ריק, אני פועל בכיוון הזה.

- אנחנו שואלים: האם העשייה קודמת למחשבה או המחשבה קודמת לעשייה?

- כבודו, מנקודת המבט שלנו, אין סיבה ותוצאה קוויות. מדובר במעגל שמזין את עצמו, בו כל דבר חוזר אל דבר אחר וזה גורם להתפתחות. נשים את זה בדימויים חזותיים: אם אנחנו מתבוננים מלמעלה התהליך הוא מעגלי, כמו גלגל. אם אנחנו מתבוננים מהצד אנחנו מבינים שמדובר ספירלה בתנועה שגדלה עם כל סיבוב. כך, אדם יכול לא לדעת משהו אבל ככל שהוא עובד על הנקודה הזו כך ניסיונו מתעשר ומהעושר הזה נובעים רעיונות ואלה מיושמים שוב בנקודה. בהקשר זה, האדם התפתח בהשוואה ליצורים חיים אחרים. הוא התפתח כאשר הוא התמודד עם כאב גופו בניסיונו להשיג חום, מחסה, מזון, ובמניעה של מפגעים עתידיים בהם הטבע פגע בחולשתו. באופן זה הוא שינה את הטבע, בניסוי וטעיה. עכשיו צריך לאזן את חוסר האיזון... תמיד תוך כדי עשייה, למידה והתפתחות. זהו הרעיון אתו הייתי עונה על שאלת המחשבה והעשייה.

- לצערנו, לאדם יש קושי להתמודד עם הטבע והדבר הזה מביא עליו סבל.

- כבודו, לצערנו, הצדק עמך. האדם סבל מההתמודדות הזו, עד עצם היום הזה הוא סובל, אבל עלינו לזכור שמהסבל הזה הוא למד. הקדמה למעשה היא ההתמרדות כנגד הסבל, כנגד המוות; המנוע של ההיסטוריה האנושית הוא ההתמרדות כנגד המוות. כמובן שהאדם סבל המון.

אנחנו יודעים שישנו הבדל גדול בין כאב לסבל. הכאב הוא גופני וניתן לגבור על הכאב כאשר המדע והארגון החברתי יתפתחו דיים. בהחלט, ניתן לגבור על הכאב הגופני. הרפואה מדגימה את זה, כך גם ההתפתחות החברתית. אבל דבר שונה לחלוטין הוא הסבל המנטלי. אין לא מדע ולא התארגנות חברתית שיכולים לגבור על הסבל המנטלי. האדם התפתח ככל שהצליח לגבור במידה רבה על הכאב הגופני אבל הוא לא הצליח לגבור על סבלו המנטלי. והתפקיד המהותי שמילאו המסרים הגדולים והתורות הגדולות היה בלהביא להבנה שבשביל לגבור על הסבל נדרשים תנאים מאוד מסוימים ואין דבר שאנחנו יכולים לומר על כך. הנה כאן התורות ואנחנו מכבדים אותן כפי שהן.

אבל בעולם המוחשי הזה, בעולם המיידי הזה, בעולם הזה של תוספים לתודעה, בו החישה האשלייתית והזיכרון האשלייתי יוצרים בי תודעה אשלייתית ותודעה של אני-אשלייתי; בעולם הזה בו אני טבוע באופן זמני, בעולם הזה אני עושה דברים בשביל לגבור על הכאב ומנסה שהמדע וההתארגנות החברתית יכוונו לעבר שיפור החיים האנושיים. אני גם מבין שכאשר האדם יצטרך *באמת* להתגבר על הסבל המנטלי, צריך יהיה לפנות אל תובנות שיקרעו את הכיסוי של מאיה (*Maya*), שיקרעו את האשליה. אבל בדרך הנכונה צריך להלך מיד: בחמלה, בעזרה בהתגברות על הכאב.

עצרת פומבית

חופי צאופטי, בומביי, הודו, 1 בנובמבר 1981

בכפר חקלאי קטן למרגלות ההרים הגבוהים ביותר במערב, בדרום אמריקה הרחוקה, העברנו את המסר הראשון שלנו.

מה אמרנו אז?

אמרנו: ללא אמונה פנימית, ללא אמונה בעצמך, יש פחד; הפחד גורם לסבל; הסבל יוצר אלימות; האלימות מחוללת הרס; על כן, אמונה בעצמך גוברת על ההרס.

וגם אמרנו: ישנן צורות רבות של אלימות והרס. ישנה אלימות גופנית, אלימות כלכלית, אלימות גזעית, אלימות דתית, אלימות פסיכולוגית ואלימות מוסרית. התרענו מפני צורות האלימות הללו ואמרו לנו שעלינו לשתוק. ושתקנו, אבל לפני כן הסברנו: "אם מה שאמרנו הוא כוזב, חיש מהר הוא ייעלם. אם הוא אמיתי, לא יהיה כוח בעולם המסוגל לעצור אותו".

שניים עשר שנים של שתיקה חלפו וכעת נדבר שוב, ורבבות רבות שומעות אותנו בכל היבשות של כדור הארץ.

ובמערב הציניקני אומרים לנו כעת: "איך זה יתכן שמישהו ישמע אותך אם אתה לא מבטיח כסף ולא מבטיח אושר; אם אתה לא מחולל נסים או מרפא; אם אתה לא מורה רוחני אלא אדם פשוט כמו כולם?". "אין בך שום דבר יוצא דופן: אינך מודל לחיקוי, אינך אדם חכם או מישהו שגילה אמת חדשה... אתה אפילו לא מדבר בשפתנו. איך זה יתכן שמישהו ירצה לשמוע אותך?"

הו! אחיי באסיה, הם לא מבינים את הקול שמדבר מלב אל לב!

הם השיגו איזושהי רמה של התפתחות חומרית. הם השיגו רמה חומרית שגם אנחנו זקוקים לה. אבל אנחנו רוצים התפתחות וקידמה ללא ההתאבדויות שלהם, ללא האלכוהוליזם שלהם, ללא ההתמכרות שלהם לסמים, ללא הטירוף שלהם, ללא האלימות, החולי והמוות שלהם.

אנחנו אנשים פשוטים אבל איננו ציניקנים וכאשר אנחנו מדברים מלב אל לב אז האנשים הטובים בכל מקום ומקום מבינים אותנו ואוהבים אותנו.

ומה אנחנו אומרים היום מהודו, לב פועם של העולם? מהודו אשר משאביה הרוחניים היו לתורה ותשובה למען עולם עם נפש חולה. אנחנו אומרים: "תנהג כלפי האחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך!". אין פעולה אנושית נעלה מזו, אין מוסר נעלה מזה. כאשר האדם מבין את זה ומיישם את זה בכל יום ובכל שעה של היום הלכה למעשה, אז הוא מתפתח וגורם להתפתחותם של אחרים יחד אתו.

העולם מאבד מאנושיותו, החיים מאבדים מאנושיותם והאנשים מאבדים אמון בעצמם ובחיים. על כן, להאניש את העולם משמעו להקנות אנושיות לערכי החיים. מה חשוב יותר מלגבור על הכאב והסבל אצל

האחרים ואצל עצמנו? לפתח את המדע והדעת הינו בעל ערך אם זה הולך בכיוון של החיים. היצירה והחלוקה ההוגנת של אמצעי הקיום; של הרפואה; של החינוך; העיצוב של אינטלקטואלים בעלי רגישות חברתית; כל אלה הן משימות שצריך לבצע עם ההתלהבות והאמונה שכל מפעל שלוחם בשביל לגבור על הכאב אצל האחרים ראוי להם.

טוב הוא כל דבר שמשפר את החיים. רע הוא כול מה שמתנגד לחיים. טוב הוא מה שמאחד את העם. רע הוא מה שמנתק אותו. טוב הוא מה שאומר: "עדיין יש עתיד". רע הוא לומר: "אין לא עתיד ולא תכלית לחיים". טוב הוא מה שמעניק לעמים אמונה בעצמם. רעה היא הקנאות שמתנגדת לחיים.

להאניש את העולם זה להאניש גם את אלה שיש להם השפעה והחלטה על אחרים, בשביל שישמעו את קולם של אלה שצריכים להתגבר על החולי והעוני. "הקהילה" שלנו מקבלת את השראתה מהתורות הגדולות הדוגלות בסובלנות בין בני האדם. והסובלנות הזו הולכת רחוק יותר מפני שהיא מציבה כערך הנעלה ביותר של כל פעולה אנושית את העיקרון "תנהג כלפי אחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך". רק אם מיישמים הלכה למעשה את העיקרון הזה המנוגד לחוסר הרגישות, האגואיזם והציניות, ניתן יהיה להתחיל להאניש את העולם. הקהילה שלנו היא כוח מוסרי סובלני ולא אלים שמציב כערך עליון: "תנהג כלפי אחרים כפי שאתה רוצה שינהגו כלפיך". זהו הדחף המוסרי שצריך לתעל אל עבר הדורות החדשים ושצריך לקיים כל מי שרוצה להתחיל להאניש את העולם שלנו. אנשים רבים רוצים להשתפר, רבים רוצים להתגבר על הבלבול הפנימי והחולי המוסרי ומאמינים שניתן לעשות את זה על ידי עצימת עיניים אל מול העולם שבו הם חיים, ואני אומר שהם יתפתחו רוחנית אך ורק אם הם יתחילו לעזור לאחרים לגבור על הכאב והסבל. בגלל זה אנחנו מציעים לפעול בעולם: לא לעזוב את המפלגה או את הארגון אליו משתייכים אלא להפך. אם מישהו מאמין שהארגון שלו יכול לתרום להתגברות על הכאב והסבל אז עליו לפעול שם בהתלהבות, ואם יש שם ליקויים עליו לפעול לתיקונם ולהפיכתם לכלים למען האנשה. כי אם לא מחדשים את האמונה בעצמך, במובן שאתה יכול לתרום לקדמה, ואם לא מחדשים את האמונה באפשרויות השינוי של האחרים (אפילו אם ישנם פגמים) אזי ניוותר משותקים אל פני העתיד, ואז כן, הדיס-האנשה של העולם תנצח.

ליצור קהילות של בני משפחה, של חברים וחברים לעבודה, של שכנים; להקימן בעיר ובכפר ככוח מוסרי שיעניק אמונה בבני האדם ובקבוצות אנושיות, משמעו להתפתח מבחינה רוחנית עם מבט אל אחיך על מנת שגם הוא יתפתח. ואם אתה מאמין באלוהים, תתייחס אל טוב ליבו האינסופי ואל ציוויו בשביל שהאדם יום אחד יעמוד על רגליו ויכבד את עולם בהאנשתו.

עליך להתחיל בחיים חדשים ועליך להאמין שאתה יכול לעשות את זה. בשביל שזה יהיה אפשרי, תתלווה אליי בפעולה חופשית, אמיצה ועמוקה שתהווה, בנוסף, מחויבות להתפייסות. לך אל הוריך, בן או בת זוגך, עמיתיך, חבריך ואויביך ואמור להם בלב פתוח: "משהו גדול וחדש קרה בי היום" ותסביר להם את מסר הפיוס הזה. ברצוני לחזור על המשפט הזה: "לך אל הוריך, בן או בת זוגך, עמיתיך, חבריך ואויביך ואמור להם בלב פתוח: "משהו גדול וחדש קרה בי היום" ותסביר להם את מסר הפיוס הזה."

לכולם, שלום, כוח ושמחה!

אודות האנושי

טורטוגיטס, בואנוס איירס, ארגנטינה, 1 במאי 1983

שיחה בפני קבוצת עיון

דבר אחד הוא ההבנה של התופעה האנושית באופן כללי ודבר שונה לחלוטין הוא הרישום העצמי של אנושיותו של האחר.

נעיין בנושא הראשון, זאת אומרת: ההבנה של התופעה האנושית באופן כללי.

אם אומרים שמה שמאפיין את האנושי היא החברתיות, השפה או העברת הניסיון, הרי שהאנושי אינו מוגדר כהלכה מכיוון שגם בעולם החי (אם כי במידת התפתחות פחותה) ניתן למצוא ביטויים כאלה. ניתן להבחין בזיהוי כימי של אורגניזמים בכוורת, להקת דגים או עדר, עם המשיכות והדחיות המתאימות. קיימות התארגנויות אורחות, פרזיטיות או סימביוטיות, בהן אנחנו מזהים צורות בסיסיות שניתן לראות בצורה מוגברת בכמה התארגנויות אנושיות... אנחנו גם מוצאים בעולם החי מעין "מוסר" ופעולות עונשין כלפי העבריינים, אפילו אם מבחוץ ניתן לפרש את ההתנהגויות האלו כאינסטינקט לשימור המין או כשילוב של תגובות מותנות ובלתי מותנות. גם יכולות טכניות בסיסיות אינן זרות לעולם החי, כמו גם רגשות של חיבה, שנאה, צער וסולידריות בין חברים של אותה קבוצה, או בין קבוצות, או בין מינים.

אם כן, מה מגדיר את האנושי ככזה? מגדיר אותו ההרהור אודות ההיסטורי-חברתי כזיכרון אישי. כל חיה היא תמיד החיה הראשונה, אבל כל אדם הינו סביבתו ההיסטורית והחברתית ובנוסף, הינו ההרהור והתרומה לשינוי או קיבעון של אותה סביבה.

סביבתה של החיה היא סביבתה הטבעית. סביבתו של האדם היא הסביבה ההיסטורית והחברתית, היא השינוי של אותה סביבה וכמובן, ההתאמה של הטבעי לצרכים המיידיים ולתווך ארוך יותר. התשובה המפוצלת הזו של האדם אל מול הגירויים המיידיים, התכלית והכיוון של פעולתו ביחס לעתיד מחושב (או מדומיין) מציג בפנינו אפיון חדש ביחס למערכת "החשיבה", ההתנהגות והחיים של עולם החי. ההרחבה של אופק הזמניות של התודעה האנושית מאפשרת לה דחיות אל מול הגירויים ומיקום שלהם במרחב מנטלי מורכב, המאפשר להציב דיונים, השוואות ותוצאות מחוץ לשדה התפיסה המיידית.

במילים אחרות: לא קיים באדם "טבע" אנושי, אלא אם "טבע" שכזה מוגדר כיכולת שונה מזו של עולם החי, כיכולת לנוע בין זמנים מחוץ לאופק התפיסה. נאמר זאת אחרת: אם יש משהו "טבעי" באדם, זה לא בהקשר מינרלי, צמחי או חייתי, אלא בהקשר שהטבעי בו הוא השינוי, ההיסטוריה, הטרנספורמציה. הרעיון הזה של שינוי אינו תואם את רעיון "הטבע" ועל כן אנחנו מעדיפים לא להשתמש במילה הזו כפי שנעשה עד כה ועל פיה הוצדקו בגידות מרובות כלפי האדם. לדוגמה: בגלל שהילידים של מקום מסוים היו שונים מכובשיהם, הם נקראו "טבעיים" או אבוריג'ינים. בגלל שגזעים שונים הראו שינוים מורפולוגיים מסוימים, הם שויכו לטבע שונה בתוך הגזע האנושי וכן הלאה. כך, היה קיים סדר "טבעי" ולשנות את אותו סדר היווה חטא כנגד מה שנקבע באופן מוחלט. גזעים שונים, מינים שונים, מעמדות חברתיים שונים, כל אלה נקבעו בתוך סדר טבעי-לכאורה שצריך היה לשמר באופן תמידי.

כך שרעיון הטבע האנושי שימש סדר של אמצעי יצור טבעיים, רעיון שנסדק בעת הטרנספורמציה התעשייתית. עוד היום נותרו שאריות של הרעיון הזואולוגי אודות הטבע האנושי, כמו בפסיכולוגיה, בה עדיין מדברים על תכונות טבעיות מסוימות, כמו "הרצון" ודברים מעין אלו. החוק הטבעי, המדינה כחלק מהשלכת הטבע האנושי ועוד, כל אלו רק תרמו את חלקם לאינרציה ההיסטורית ולשלילת השינוי.

אם הנוכחות-רקע של התודעה האנושית פועלת הודות להרחבת הזמניות האדירה שלה, ואם ההתכוונות שלה מאפשרת להקרין תכלית מסוימת, אזי מה שמאפיין את האדם הוא להיות וליצור את תכלית העולם. כפי שנכתב בספר *להאניש את העולם*: "אתה, המבטא אלף שמות, יוצר תכלית, משנה עולם... הוריך והורי הוריך מתמשכים בך. אינך כוכב נופל, אלה מטאור זוהר שעף אל השמיים. אתה תכלית העולם, וכשאתה מבהיר את תכליתך, אתה מאיר את העולם. אגיד לך מהי תכלית חייך כאן: להאניש את העולם! מה זה להאניש את העולם? זה לגבור על הכאב והסבל, זה ללמוד ללא גבול, זה לאהוב את המציאות שאתה יוצר... "

כך, אנחנו נמצאים במרחק רב מרעיון הטבע האנושי. אנחנו נמצאים בנקודה ההפוכה. אני רוצה לומר: אם הטבעי חנק את האדם, בגלל סדר חברתי כפוי על ידי רעיון הקביעות, עכשיו אנחנו אומרים את ההפך: שאת הטבעי צריך להאניש, ושהאנשה זו של העולם עושה את האדם ליוצר של תכלית, של כיוון, של שינוי. אם התכלית הזו משחררת מן התנאים הלכאורה "טבעיים" של כאב וסבל, האנושי באמת הוא מה שהולך מעבר לטבעי: זה הפרויקט שלך, העתיד שלך, הבן שלך, הבריזה שלך, השחר שלך, הסופה שלך, הזעם שלך והליטוף שלך. זהו הפחד שלך והרעד מפני העתיד, מפני אדם חדש חופשי מכאב וסבל.

נעיין בסוגיה השנייה, זאת אומרת: הרישום העצמי של האנושיות אצל האחרים.

כל עוד הרישום שלי לגבי האחר יהיה רק לגבי נוכחותו "הטבעית", האחר לא יהיה יותר מאשר חפץ או, לכל היותר, חיה. כל עוד אני מורדם מכדי לקלוט את אופק הזמניות של האחר, משמעותו של האחר לא תהיה יותר מאשר "בשבילי". הטבע של האחר יהיה "בשבילי". אבל בהווייתי את האחר כ"בשבילי", אני מהווה ומצמצם את עצמי ב"בשבילי" שלי. רוצה לומר: "אני בשבילי" ובזה אני סוגר את אופק השינוי שלי. מי שמחפיץ, מחפיץ את עצמו ובזה הוא סוגר את האופק של עצמו.

כל עוד לא אחווה את האחר מחוץ ל"בשבילי", הפעילות החיונית שלי לא תאניש את העולם. האחר צריך היה להיות עבור הרישום הפנימי שלי כתחושה חמימה של עתיד פתוח שאפילו לא מסתיים בהעדר התכלית המחפיצה של המוות.

להרגיש את האנושי אצל האחר משמעו להרגיש את החיים של האחר כקשת בענן מרובת צבעים, שמתרחקת יותר ויותר ככל שאני רוצה לעצור, לתפוס, לחטוף את ביטויה. אתה מתרחק ואני מתעודד, אם תרמתי לחתוך את השלשלאות שלך, אם תרמתי להתגברות על הכאב והסבל שלך. ואם אתה בא איתי זה מכיוון שאתה מתהווה בפעולה חופשית כאדם, לא רק מפני שנולדת "אנושי". אני מרגיש בך את החופש ואת האפשרות להתהוות כאדם. והפעולות שלי מוצאות בך את החופש אליו הן מכוונות. כך, אפילו המוות אינו עוצר את הפעולות אשר הנעת, מכיוון שבמהותך הנך זמן וחופש. אני אוהב, על כן, את ההאנשה הגוברת של האדם. ובעתות משבר אלה, עתות של החפצה ודה-הומניזציה, אני אוהב את אפשרויותיו לשיקום עתידי.

הדתיות בתקופה הנוכחית

הבית השוויצרי, בואנוס איירס, ארגנטינה, 6 ביוני 1986

הערה:

(דברי פתיחה מפי חבר מייסד של הקהילה לפיתוח אנושי)

"כאשר מציגים מרצה, נהוג להתייחס להרצאותיו הקודמות ואל הנסיבות שהתלוו אליהן... כך נעשה היום.

בעקבות מצב המצור שכפה השלטון הצבאי של אותה תקופה, הופעתו הפומבית הראשונה של סילו לא התאפשרה. הבקשות לקיים הרצאה מחוץ למרכזי הערים, שהוגשו לרשויות, סורבו, אך נאמר באופן סרקסטי שאין מניעה "לדבר אל האבנים". כך, ב-4 במאי 1969, במקום הררי של הפרובינציה של מנדוסה, ארגנטינה, במקום המוכר כ-"פונטה דה ווקאס", סילו נשא את דבריו בפני קומץ אנשים, מוקפים בחיילים חמושים. אף על פי כן, רשת סי.בי.אס. שידרה את המסר אל מעבר לאבנים, אל 250 ערוצי טלוויזיה בכל העולם. ב-20 ביולי של אותה השנה, ב-"יאלה" שבפרובינציה של חוחוי, שוב במתחם פתוח, המשטרה פיזרה את המשתתפים. לא הייתה הרצאה. ב-26 בספטמבר, בשכונת "יאפאיו" בקורדובה, היה גז מדמיע ו-60 עצורים, אבל לא הייתה הרצאה. ב-21 באוקטובר, בבואנוס איירס, במסיבת עיתונאים ולמרות התנכלות הרשויות, נאמר שסילו יעשה ניסיון נוסף לשאת את דברו. ב-31 באוקטובר, בכיכר "אונסה", היו גזים ו-30 עצורים, אך לא הייתה הרצאה.

עם התחלפות הצמרת הצבאית, ניתן אישור להעביר קורס בנושאים ספציפיים ובמתכונת סגורה. זה קרה ב-16-19 באוגוסט, 1972. לאחר מכן הגיע שלטון אזרחי, דמוקרטי לכאורה מכיוון שהוא נבחר על ידי העם. בקורדובה, סילו נשא דברים בכנס סגור. באותו יום, ה-15 באוגוסט, היו 80 עצורים. ב-17 באוגוסט, ב-"מאר דל פלטה", כוחות הביטחון הפסיקו את ההרצאה. התוצאה: 150 עצורים. והניסיון האחרון, באולם הזה ממש, ב-17 בספטמבר 1974, הסתיים עם 500 עצורים וסילו בכלא... כל זאת במהלך משטר דמוקרטי.

לאחר מכן באו פיצוץ של בית במנדוסה, ב-15 באוקטובר 1974; הכליאה במשך ששה חודשים של 11 חברים והרצח של שניים נוספים ב-"לה פלטה", ב-24 ביולי 1975. הרדיפה השיטתית השיגה את פיטוריהם של מאות חברים וההגליה אל מחוץ למדינה של רבים אחרים.

לאחר הפיכה צבאית נוספת כבר איש לא חשב על הרצאות, אבל התפשטה הידיעה שסילו יעביר סדרה של הרצאות באירופה ואסיה, מכיוון שלא יתאפשר לעשות זאת בארגנטינה. שבוע לפני מועד נסיעתו, ב-12 באוגוסט 1981, נרשם ניסיון התנקשות ביריות. עם שובו, עם ההוצאה לאור של אחד מספריו של סילו על יד ההוצאה "ברוגרה", זו הזמינה אותו לשאת דברים ביריד הספרים הבינלאומי ה-8 בבואנוס איירס, ב-10 באפריל 1982. אולם, האישור ניתן רק ל 20 אנשים, מפני שנאמר שרצפת האולם נמצאת במצב ירוד.

אם נוסיף לכל האמור לעיל את הסילוף המתמיד והמרושע של אמצעי התקשורת, נוכל להבין את הגמול שהושב למשנה פציפיסטית ולמתודולוגיה של אי-האלימות.

מכיוון שחזרנו אל משטר דמוקרטי, סילו יביע היום את דעתו אודות הַדָּתִיוּת, ביום אחר אודות הפוליטיקה ובכל הזדמנות אחרות אודות כל נושא שהוא. אנחנו מניחים שלא יהיו יותר מכשולים."

איזו תועלת יכולה לנבוע מלהעלות לדיון את נושא הַדָּתִיוּת בעולם הנוכחי? תלוי. עבור מי שמודאג מהתפתחותן של תופעות חברתיות, כל שינוי של האמונות והַדָּתִיוּת יכול להיות בעל עניין. עבור הפוליטיקאי, הנושא אינו מדאיג... כל זמן שהדתיות בנסיגה; לעומת זאת, נדרשת תשומת לב אם הדתיות מתקדמת. עבורנו, אנשים פשוטים, כל זה יכול להיות בעל עניין אם זה קשור אל איזשהו סוג של חיפוש או של שאיפה שהיא מעבר ליומיומי. לא נראה לי שהדברים שלי יוכלו לקלוע אל אינטרסים כל כך מגוונים.

כך, אין בכוונתי לבצע הרצאה מדעית לפי המודל של הסוציולוגים, אך אשתדל להציג את נקודות המבט שלי בבירור. כמובן שלא אגדיר את הדתיות, ואף לא את הדת, אלא שאת שני המושגים האלה אשאיר צפים, בהתאם לאינטואיציה של האדם הממוצע. גם לא נבלבל בין דת, הכנסייה שלה, הפולחן שלה והתאולוגיה שלה, לבין הדתיות או הרגש הדתי, שלעתים קרובות מתקיים הרחק מכל כנסייה, פולחן או תאולוגיה. אותו מצב תודעתי, אותו רגש, בוודאי מתייחס אל אובייקט מסוים, מכיוון שבכל מצב תודעתי (ועל כן בכל רגש) ישנו מבנה בו פעולות של התודעה מקושרות אל עצמים.

אם כן, אני מקווה שהחל מעכשיו המלומדים בתחומים הללו ידעו לקבל את דברינו התמימים בחיוך סלחני ולא בהבעת תוכחה. הבה נפתח את חבילת הדעות ונראה אם איזושהי מהן שווה משהו.

אני טוען:

1. שסוג חדש של דתיות החל להתפתח בעשורים האחרונים. 2. שלדתיות הזו יש רקע של מרד מעורפל. 3. שכתוצאה מעוצמת המכה של הדתיות החדשה הזו, וכמובן כתוצאה של השינויים המאוד מהירים שמתחוללים בלב החברות, יתכן שבדתות המסורתיות יתרחשו שינויים והסתגלויות בעלות חשיבות מכרעת. 4. שישנה סבירות מאוד גבוהה שאוכלוסיות העולם יזועזעו מבחינה פסיכו-חברתית, בעוד הדתיות החדשה שצוינה לעיל משחקת תפקיד מכריע.

מצד שני, ואפילו אם זה נדמה כמנוגד לדעת כלל המומחים החברתיים, אני לא מאמין שהדתות איבדו מהדינמיקה שלהן, אני לא מאמין שהן מתרחקות ממוקדי הכוח הפוליטיים, כלכליים וחברתיים ואני אף לא מאמין שהרגש הדתי הפסיק לרגש את תודעת העמים.

ננסה לחדד את הדעות האלה עם כמה תקדימים.

ספרי הלימוד טוענים שאם מתבוננים ברצועת שטח שנמצאת בין קווי רוחב 20 ו-40 צפון ובין קווי אורך 30 ו-90 מזרח, אנחנו נראה אזור של כדור הארץ בו נוצרו הדתות הגדולות שלאחר מכן כיסו את העולם. אם נתמקד עוד יותר נזהה שלוש נקודות המוכרות כיום כישראל, איראן והודו, שפעלו לפני אלפי שנים כמרכזי לחץ ברומטרי של נפש האדם, חוללו סופות שסחפו מערכות פוליטיות, שיטות להתארגנות חברתית ומסורות קודמות, בזמן שהפיצו בתחילת דרכן אמונה ותקווה באלה אשר הרגישו מובסים בפני שלטון ועולם גוססים.

היהדות חוללה דת לאומית וגם דת מיסיונרית בעלת אופי אוניברסלי: *הנצרות*. הרוח של העם הערבי הפיקה ממעמקי השונות של אמונותיו השבטיות דת מיסיונרית ואוניברסלית אף היא: *האסלאם*, אשר כבר

ממקורו חב ליהדות ולנצרות חלק גדול מתשתיתו. היהדות כדת לאומית והנצרות והאסלאם כדתות אוניברסליות, חיות היום ומשתנות.

קצת מזרחה משם, באיראן, הדת הלאומית העתיקה פינתה מקום אל דתות מיסיונריות ואוניברסליות אחרות. מדת המקור נותרו רק כ-100 אלף מאמינים בהודו, בעיקר במומבי. בארץ המקור היא חסרת משמעות, מכיוון שאיראן נותרה בידי האסלאם. באשר לדתות המיסיונריות של איראן, הן התפשטו אל המזרח והמערב עד למאה הרביעית לספירה, עד לנקודה שבהתמודדותן מול הנצרות נדמה היה שידם תהיה על העליונה. אבל הנצרות ניצחה ודתות אלו דוכאו באופן דומה לפגניות העתיקה. כך, הדתות שנוצרו באזור הזה נעלמו לתמיד. על אף זאת, רבים מהנושאים שלהן השפיעו על היהדות, הנצרות והאסלאם, בחוללן כפירות בתוך האורתודוקסיה של הדתות הללו. הכת השיעית של האסלאם, שהיא הדת הרשמית של איראן כיום, עברה זעזועים רבים ובדיוק במקום הזה, במאה שעברה, נולד כוח דתי חדש, *הבאה* ולאחר מכן דת *הבהאיי*.

כבר בהודו, דת הלאום חוללה דתות אחרות, ביניהן בולט *הבודהיזם* בגלל אופיו האוניברסלי והמיסיונרי. דת המקור כמו גם דתות אחרות, קודמות לה, ממשיכות לפעול במרץ. ולראשונה, במהלך המאה הנוכחית, ההינדואיזם כדת הלאום החל להתפשט אל עבר המערב, עם שליחת זרועות כמו *הראה קרישנה*. זו אולי אחת התשובות להגעת הנצרות להודו בחסות הקולוניאליזם האנגלי.

אין אנו מתעלמים מדתות חשובות אחרות כמו אחדות מדתות סין, יפן, אפריקה השחורה או כמה מן הדתות הנעלמות של יבשת אמריקה. העניין הוא שהן לא הצליחו לפתח זרמים רב לאומיים כמו הנצרות, האסלאם או הבודהיזם. כך, לאחר גירוש האסלאם מאירופה, הנצרות הגיעה והשתלטה על אמריקה. האסלאם חצה את מחסום העולם הערבי והתפשט אל עבר כל אפריקה אבל גם אל עבר טורקיה, בהגיעו עד רוסיה, הודו, סין ואינדו-סין. מצידו, הבודהיזם התפשט אל עבר טיבט, סין, מונגוליה, רוסיה, יפן וכל דרום-מזרח אסיה.

כבר עם תחילתן של הדתות האוניברסליות הגדולות, החלו המשברים. זאת אומרת, הדתות התפלגו לכתות. האסלאם לסונים ושיעים; הנצרות לנסטוריאנים, מונופיסטים ועוד. כבר מהרפורמות של קלווין (*Jean Calvin*), לותר (*Martin Luther*), זווינגלי (*Ulrich Zwingli*) והאנגליקנים, הנצרות מתפצלת לשתי כתות גדולות, הקתולית והפרוטסטנטית, אליהן צריך להוסיף את האורתודוקסית. כך שעם פיצולן של הדתות הגדולות, מופיעות הכתות הגדולות. אם המאבק בין הדתות על השליטה הארצית היה ארוך ומר (כמו בתקופת מסעי הצלב, לדוגמה), הרי שהמלחמה בין הכתות הגדולות של אותה הדת הגיעה לרמות שלא ניתן לתאר. רפורמות ורפורמות-נגד מכל המינים והסוגים שטפו את העולם במספר הזדמנויות. כך, עד לתקופת המהפכות, מה שבספרי הלימוד מכונה "העידן המודרני". במערב, המהפכה הצרפתית, האנגלית והאמריקאיות ממתנות את ההפרזות הדתיות ורעיונות חדשים על חופש, שוויון ואחווה נספגים באווירה החברתית. זהו העידן של המהפכות הבורגניות. מופיעות נטיות מוזרות כמו זו של אלת ההיגיון (סוג של דֶתְיוּת רציונליסטית). עוד זרמים פחות או יותר מדעיים מצהירים על אידאלים שוויוניים אשר גולשים אל תכנון החברה, דבר שבמקרים רבים נוסך אופי של "תורה חברתית"... התיעוש מתחיל לקבל אופי משלו והמדעים מתחילים להתארגן לפי תבניות חדשות. בתקופה הזו, הדת הרשמית מאבדת אחיזה.

במניפסט הקומוניסטי, מרקס (*Carl Marx*) ואנגלס (*Friedrich Engels*) מתארים בצורה נפלאה את המצב של אותם ממציאים של תורות חברתיות. אני מצטט את פרק 3, פסקה 3: "*השיטות הסוציאליסטיות*

והקומוניסטיות מעיקרן, שיטות סן-סימון, פוריה, אואן וכו', צצות ועולות בתקופה הראשונה, הבלתי-מפותחת, של המאבק בין הפרולטריון ובין הבורגנות (...)". ובהמשך: "*כיוון שההתפתחות של הניגוד המעמדי מתחוללת בד בבד עם התפתחותה של התעשייה, אין הם מוציאים עדיין את התנאים החומריים לשחרור הפרולטריון, ותרים אחר מדע חברתי, אחר חוקים חברתיים, כדי ליצור את התנאים האלה*". "*במקום הפעולה החברתית מן-ההכרח שתבוא פעולת-ההמצאה האישית שלהם. במקום התנאים ההיסטוריים של השחרור – תנאים דמיוניים; במקום ארגון הדרגתי של הפרולטריון למעמד – ארגון-חברה שהומצא מניה-וביה.*"[19]

בתוך אותם זרמים של "אוונגליזם חברתי" מופיע סופר ושמו אוגוסט קונט (*Auguste Comte*). הוא עובד בעיתון של סן-סימון (*Henri de Saint-Simon*) וגם משתף עמו פעולה בניסוח של "קטכיזם התעשיינים". קונט מוכר בגלל זרם חשיבה פרי פיתוחו: הפוזיטיביזם. בנוסף, בגלל הגדרת המושג והשם של המדעים החברתיים, אותם כינה "סוציולוגיה". לבסוף, קונט כותב את "קטכיזם פוזיטיביסטי" ומייסד את "דת האנושות". באנגליה הדת הזו בקושי שורדת ובצרפת, ארץ המקור, היא כבר לא קיימת. אולם, היא גולשת עד אמריקה ומגיעה לברזיל בה היא נוטעת שורשים עמוקים ומשפיעה על העיצוב של כמה דורות פוזיטיביסטים, לא כל כך מנקודת מבט דתית אלא מנקודת מבט פילוסופית.

בזרמים החדשים כבר הגיעו לאתאיזם לוחמני, כמו במקרה של באקונין (*Mijail Bakunin*) והאנרכיסטים, אויבי אלוהים והמדינה. במקרים הללו כבר לא מדובר בחוסר דתיות, אלא בהתקפות זועמות כנגד כל מה שנראה כדת בכלל ונצרות בפרט. מאידך, השפעת ה"אלוהים מת" של ניטשה (*Friedrich Nietzsche*) כבר מורגשת.

אבל מוטציות נוספות החלו את פעולתן. לאון דניזרד ריבאיל (*Hippolyte-Léon Denizard Rivail*), בשוויץ, מארגן את רעיונותיו של יוהאן היינריך פסטלוצי (*Johann Heinrich Pestalozzi*) (אחד ממייסדיה של הפדגוגיה המודרנית). תחת השם אלאן קרדאק (*Allan Kardec*), הוא הופך למייסדה של אחת התנועות הדתיות החשובות של השנים האחרונות, הספיריטיזם. ספר הרוחות של קרדאק יוצא לאור ב1857 והתנועה שנוצרת בעקבותיו מתפשטת לאירופה, אמריקה ומגיעה עד אסיה.

לאחר מכם יבואו התאוסופיה, האנתרופוסופיה וביטוים נוספים אותם ניתן לקבץ יותר בתוך זרמי הנסתר מאשר בתוך הדתות. הספיריטיזם וקבוצות תורות הנסתר אינן בעלות אופי של כת בתוך הדתות. מדובר בצורות אחרות אך בכל אופן אין הן זרות לרגש הדתי. הקבוצות הללו, בהן ניתן למצוא גם את הבונים החופשיים ואת מסדר צלב הוורד, מגיעות לשיא הישגיהן במאה הקודמת, למעט הספיריטיזם אשר ממשיך להתפתח במרץ גם כיום.

כבר בתוך המאה העשרים, הנוף נראה כאוטי. ישנו ריבוי של כתות נוצריות, כמו המורמונים ועדי יהוה ועוד רבות נוספות שהן כתות של כתות. דבר דומה קורה גם באסיה, בה גם ה"אוונגליזם החברתי" נוטה לכיוון המיסטיקה. זה קרה עוד לפני כן, עם קבוצת טאיפינג בסין, אשר בשנת 1850 השתלטה על אזורים נרחבים וחשובים ורק היה חסר להשתלט על בייג'ינג בשביל להכריז על רפובליקה סוציאליסטית, להפוך את אמצעי הייצור לשיתופיים ולהביא לשוויון בתנאי החיים של העם. "האל השמיימי", מנהיג התנועה, הכריז על רעיונות פוליטיים ספוגים בטאואיזם ובנצרות. המרד נגד האימפריה גבה מיליוני קורבנות...

[19] הערת המתרגם: מתוך המניפסט הקומוניסטי:https://www.marxists.org/hebrew/Cm/CM.htm

ב1910 מת טולסטוי (*Lev Tolstoi*) ברוסיה. הוא התרחק יותר מידי מהכנסייה האורתודוקסית והסינוד הקדוש החליט לגרשו. הוא היה נוצרי מושבע, אך על פי כלליו. הוא הצהיר על אמונתו: "אל תשתתף במלחמה; אל תשבע; אל תשפוט; על תתנגד לרוע באמצעות הכוח". לאחר מכן הוא עזב הכול: ספרים, בית, משפחה. הוא כבר לא היה הסופר בעל הכרה כלל-עולמית; המחבר של *אנה קרנינה* ו*מלחמה ושלום* היה למיסטיקן נוצרי-אנרכיסט-פציפיסט, ללא ספק המקור למצע חדש ומתודולוגיית פעולה חדשה: האי-אלימות.
האנרכיזם-פציפיזם של טולסטוי, ביחד עם רעיונותיו של רוסקין (*John Ruskin*) ו"האוונגליזם החברתי" של פוריה (*Charles Fourier*) (זה שמרקס מזכיר ב*מניפסט*), משתלבים אצל עורך דין הודי צעיר שנלחם נגד האפליה בדרום אפריקה: מהטמה גנדי (*Mahatma Gandhi*). הוא מקים 'פאלאנסטר', בהמשיכו את המודל של פוריה, אבל הוא בעיקר מנסה צורה חדשה של מאבק פוליטי. הוא שב להודו ובשנים שלאחר מכן מתחילה להתאגד סביבו תנועת העצמאות ההודית. אתו מתחילות הצעדות השקטות; שביתות שמיטת הזרועות; הישיבה ברחובות; שביתות הרעב; ההשתלטות השקטה... בסיכום, כול מה שהוא כינה "התנגדות אזרחית". כבר לא דובר על השתלטות על מרכזי העצבים לפי הטקטיקה המהפכנית של טרוצקי, אלא בדיוק ההפך: עשיית ריק. כך, נוצר עימות מוזר: כוח מוסרי נגד כוח כלכלי, פוליטי וצבאי חסר מעצורים. ברור שעם גנדי כבר לא מדובר בפציפיזם בכייני אלא בהתנגדות פעילה. קרוב לוודאי זהו סוג המאבק האמיץ ביותר, בו חושפים את החזה ואת הידיים אל מול כדורי הפולשים המערביים הקולוניאליסטיים. "הפאקיר העירום", כמאמר ראש ממשלת בריטניה, מנצח את אותה מלחמה ואז נרצח.

בינתיים, התרחש בעולם מהפך אדיר. מלחמת העולם הראשונה פרצה והמהפכה הסוציאליסטית מנצחת ברוסיה. זו מראה במעשים שכל אותם רעיונות שנחשבו לאוטופיים על ידי אנשי "החשיבה הנכונה" לא רק מיושמים אלא אף משנים את המציאות החברתית. ההבניות החדשות ותכנון העתיד ברוסיה משנים את המפה הפוליטית של אירופה. הפילוסופיה שעומדת ביסודם של רעיונות המהפכה מתחילה להתפשט בעולם במרץ. המרקסיזם קופץ במהירות לא רק ממדינה למדינה אלא מיבשת ליבשת.

טוב להזכיר כמה מהמאורעות שמתרחשים בתקופת המלחמה, 1914 עד 1918. כל ספר עיון עם תאריכים ומאורעות אומר לנו פחות או יותר את הדברים הבאים: ריצ'רדסון (*Owen Willans Richardson*) מציג את התאוריה האלקטרונית של החומר; איינשטיין (*Albert Einstein*) את תורת היחסות הכללית; ווינדאוס (*Adolf Windhaus*) חוקר את הכימיה הביולוגית; מורגן (*Thomas Hunt Morgan*), את המנגנונים של התורשה המנדליאנית; מאייראוף (*Mayerhof*) לומד את פיזיולוגית השריר; חואן גריס (*Juan Gris*) עושה מהפכה בתחום הציור; ברטוק (*Béla Bartók*) מלחין מחולות הונגריים וסיבליוס (*Jean Sibelius*) את הסימפוניה מס. 5; סיאגבאן (*Manne Siegbahn*) חוקר את ספקטרום קרני X; פראטו (*Vilfredo Pareto*) כותב את *סוציולוגיה*; קפקא (*Franz Kafka*), את *הגלגול*; ספנגלר (*Oswald Spengler*), את *דעיכת המערב*; מאיאקובסקי (*Vladimir Mayakovsky*), את *מסתורין קוסמי*; פרויד (*Sigmund Freud*), את טוטם וטאבו; הוסרל (*Edmund Husserl*), את *רעיונות לפנומנולוגיה*.

מתחילה המלחמה האווירית והתת-ימית; נעשה שימוש בגז מחניק. צצה קבוצת *ספרטקו* בגרמניה; החזית הטורקית בפלסטינה קורסת; וילסון מכריז על "14 הנקודות"; היפנים מגיעים לסיביר; מתחוללות מהפכות באוסטריה וגרמניה; מוכרזות רפובליקות בגרמניה, הונגריה וצ'כוסלובקיה; יוגוסלביה נולדת ומתרחשת עצמאות פולין; אנגליה מעניקה את זכות ההצבעה לנשים; תעלת פנמה נפתחת; האימפריה הסינית קמה לתחייה; תושבי פורטו ריקו הופכים לאזרחי ארצות הברית; מקסיקו מכריזה על חוקה.

אנחנו בעידן של שחר המהפכה הטכנולוגית, קריסת הקולוניאליזם ותחילתו של האימפריאליזם בקנה מידה עולמי. רשימה של מאורעות מכריעים מכפילה את עצמה בשנים הבאות. רק למנות אותם יהיה בלתי אפשרי. אולם, לצורכנו עלינו לציין כמה מהם. במדעים, איינשטיין הגמיש את התבונה. כבר אין אמיתות מוחלטות אלא יחסיות למערכת. פרויד טען שהתבונה עצמה מונעת על ידי כוחות נסתרים, שבמאבקם עם הבניות העל של המוסר והמקובל, קובעים את החיים האנושיים. מודל האטום של בוהר (*Niels Bohr*) מעיד על חומר בו שולט בעיקר הריק... כל היתר הינו מטען חשמלי ומסה אינפיניטסימלית. היקום (על פי האסטרופיזיקאים) מתחיל בפיצוץ התחלתי שמתפשט בארגון של גלקסיות, צבירי גלקסיות ויקומים-איים, ונע אל עבר אנטרופיה שתסתיים בקטסטרופה סופית... בגלקסיה ספירלית, המונה בקושי מאה אלף מילוני כוכבים, ישנה שמש צהובה תלויה על צידה, מרוחקת ממרכז המערכת 30000 שנות אור. חלקיק זעיר בקוטר 12000 ק"מ נע מסביב לשמש, במרחק אפסי של שמונה דקות-אור. ובאותו חלקיק פורצת מלחמה חדשה הלוכדת את קצותיה המרוחקים ביותר...

הפשיזם מתקדם. אחד מנציגיו מצהיר: "יחי המוות!". אבל מלחמה חדשה זו אינה על בסיס דתי. זוהי מלחמתם של אנשי העסקים והאידאולוגיות ההזויות. השמדות עם ושואות, רעב, חולי והרס בקנה מידה שלא נראה כמותו לפני כן. החיים האנושיים מצומצמים לאבסורד. ישנם כאלה שחושבים: "למה להתקיים?", "מהו הקיום?". העולם התפוצץ. החושים מרמים, המציאות איננה מה שאנו רואים. אופנהיימר (*J. Robert Oppenheimer*), פיזיקאי צעיר, מנהל את *פרויקט מנהטן* בזמן שהוא לומד סנסקריט על מנת להבין את הדת ההינדית. עם שחר של ה-16 ביולי 1945 הוא נכנס אל בין דפי ההיסטוריה. על פני כדור הארץ פוצצה שמש זעירה. העידן הגרעיני החל. אבל גם מלחמת העולם השנייה הסתיימה. אנשים אחרים יהרסו את הירושימה ונגסקי. לא נותרת תרבות או נקודה על פני כדור הארץ שאינה מקושרת אל האחרות. רשתות התקשורת מכסות את העולם. כבר לא מדובר רק בעצמים שמיוצרים ומועברים דרך האוויר, הים והיבשה. מדובר, בנוסף, בתקשורת של סימני שפה: הקול האנושי והמידע מגיעים אל כל המקומות באופן מיידי. בזמן שהעולם מלקק את הפצעים, פקיסטן והודו מגיעות לעצמאות ומתחילה מלחמת הינדו-סין. ישראל מכריזה על הקמת המדינה וכך גם הרפובליקה העממית של סין, עם מאו (*Mao Zedong*) בראשה.

בשנת 1951 נוסד הקומקון (*Council for Mutual Economic Assistance*) בגוש הסוציאליסטי האירופאי וקהילת הפחם והפלדה באירופה המערבית. אנחנו בעיצומה של מלחמת קוריאה ושל זו האחרת, המכונה "המלחמה הקרה" בין סוציאליזם וקפיטליזם. סנטור מקארתי (*Joseph McCarthy*) פותח בציד מכשפות בארצות הברית. מתחוללים מעצרים, פיטורים ומוות של חשודים או מרגלים זוטרים, כמו במקרה של הזוג רוזנברג (*Julius & Ethel Rosenberg*). מצידו, הסטליניזם מבצע דיכוי אכזרי. עם מותו של סטלין (*Joseph Stalin*) השלטון עובר לחרושצ'וב (*Nikita Khrushchev*), אשר חושף את המציאות בפני העולם כולו. אינטלקטואלים הוגנים שהאמינו שהכול תעמולה של המערב בשביל להשמיץ את ברית המועצות נותרים בהלם. אחר כך יבואו המהומות בפולין ושובו של גומולקה (*Władysław Gomułka*) לשלטון. מתחוללת המהומה ההונגרית. על מנהיגי ברית המועצות לבחור בין הביטחון הלאומי הרוסי או האינטרנציונל ודימויו. הבחירה היא בביטחון; הטנקים הרוסים נכנסים להונגריה. "המפלגה" מזדעזעת בקנה מידה עולמי.

רוחות שונות מתחילות לנשוב. האמונה החדשה נכנסת למשבר. באפריקה צצות תנועות שחרור אלה אחר אלה. גבולות הארצות משתנים. העולם הערבי מתערער. באמריקה הלטינית מעמיק האי-צדק, מחוזק על ידי משטרים טוטליטריים כהשפעה מאוחרת של המשטרים הפשיסטיים האירופאיים. הפיכות, הפיכות-נגד

ונפילות של דיקטטורים חוזרות אלה אחר אלה. ארצות הברית, כבר ממוצבת כאימפריה, רואה באמריקה הלטינית את החצר האחורית שלה. העושר העצום של ברזיל מוחזק בידיים מעטות. המדינה גדלה וחוסר השוויון הצורם גובר. זהו ענק המתעורר מתרדמתו. הגבולות שלה משיקים לכמעט כל ארצות אמריקה הדרומית. האמונות שלה, שמקורן באנגולה ומקומות אחרים באפריקה, כמו *הקנדומבלה* ו*האומבנדה*, מתפשטות אל אורוגוואי, ארגנטינה ופרגוואי. "שוצריה האמריקאית", כפי שנהגו לכנות את אורוגוואי, פושטת את הרגל. ארגנטינה החקלאית משתנה. קמו בה תנועות ההמונים הכבירות ביותר שהכירה אמריקה. נשיא פופולרי ואשתו הכריזמטית מכריזים על "המיסטיקה החברתית" של הדוקטרינה שלהם. נשיא קודם וכמעט הפוך בהתנהגותו (אך פופולרי אף הוא) היה בעל רקע ספיריטיסטי וקראוסיסטי. שם, ב1955, כמה כנסיות קתוליות עולות באש... מה קורה במקום הזה? אותה ארץ רגועה, שכבר איננה "האסם של העולם", נאבקת להתנער משאריות הקולוניאליזם הכלכלי הבריטי. בקונפליקטים האלה מתעצב ארנסטו "צ'ה" גווארה (*Ernesto "Che" Guevara*). אחר כך הוא יגיע לשלטון בקובה עם תום המהפכה שמפילה את בטיסטה (*Fulgencio Batista*) ב-1959. הוא ימשיך במאבקיו בארצות ויבשות אחרות. מהפכה גווריסטית תיכשל בסרי לנקה. השפעתו תדליק את רוח גרילות הצעירים באזורים שונים. הוא תאורטיקן ואיש מעשה. הוא משתמש בביטוים של פאולוס הקדוש, מנסה להגדיר את "האדם החדש". באופן כמעט פואטי הוא יאמר: "החל מהיום ההיסטוריה תצטרך להתחשב בעניי אמריקה"... לאט לאט הוא מתרחק מרעיונותיו המקוריים. דמותו מתקבעת בתצלום שסובב את העולם. הוא מת. באיזשהו מקום של בוליביה הוא ישו של עצי התאנה.

הכנסייה הקתולית מפיצה באותה התקופה מסמכים רבים על הנושא החברתי ומארגנת אינטרנציונל חברתי-נוצרי עם שמות שונים לפי הארץ. באירופה הדמוקרטים-נוצרים מנצחים בכמה מקומות. מאז, השלטון נע בין סוציאל-דמוקרטים, סוציאל-נוצרים וליברלים-שמרניים. הסוציאל-נוצרים מתפשטים אל אמריקה הלטינית. ביפן, השינטואיזם כדת אימפריאלית סובל ממשבר עמוק. הבודהיזם מפתח כת קטנה בשם *סוקה גקאי* ותוך שש שנים מגיעים ל-6 מיליון מאמינים. בנקודה זו מוקמת המפלגה *קומייטו* שהופכת למפלגה השלישית בגודלה באותה ארץ.

ב-1957 ברית המועצות מציבה את הלווין המלאכותי הראשון סביב כדור הארץ. בעקבות פעולה זו מתבררים לציבור הרחב שני דברים: 1. טיסה בין כוכבי לכת היא אפשרית; 2. הלוויינים כתחנות ממסר יכולים לקשר את כל העולם מבחינה טלוויזיונית. החל מנקודה זו, התמונה מגיעה אל כל נקודה בה יש מקלט. המהפכה האלקטרונית מטאטאה את הגבולות. כמובן, מתחילה בעיה חדשה: המניפולציה של המידע והשימוש בתעמולה מאוד מתוחכמת. עכשיו, השיטה נכנסת אל כל בית, אבל נכנס גם המידע.

מהניסויים הגרעיניים בריף ביקיני נפתח צוהר אל עולם האפנה, עם בגד ים שנושא את אותו שם. הלבוש של מאו דזה-דונג מצורף אל קוד הלבוש הלא פורמלי; הגזרות השופעות של מרילין מונרו (*Marilyn Monroe*), אניטה אקברג (*Anita Ekberg*) וג'ינה ללובריג'ידה (*Gina Lollobrigida*) מפנות מקום לאופנת יוניסקס, שנוטה לטשטש את ההבדלים. החיפושיות צצות כדימוי נעורים חדש. ילדים בכל מקום מלטפים את מכנסיי הג'ינס שלהם. אירופה סבלה מהפחתה משמעותית ביחס הגברים בפירמידה הדמוגרפית שלה. הנשים, החל מהמלחמה, תופסות מקומות עבודה ומשרות בכירות. אבל דבר דומה קורה גם בארה"ב ובמקומות אחרים שלא סבלו מדימום דומה. זהו תהליך עולמי, על אף ההתנגדות העיקשת של הַמַּפְלִים... אבל התהליך הזה אינו מהיר כאחרים. שוב נכשלת בשווייץ האפשרות לזְכוּת הצבעה לנשים. אבל איך שזה

לא יהיה, הנשים כבר מגיעות לבתי הספר, התיכונים והאוניברסיטאות. הן פעילות מבחנה פוליטית ומוחות נגד הסדר הקיים.

בסוף שנות ה-60', מהפכת הצעירים פורצת בכל מקום. ראשית הסטודנטים בקהיר, לאחר מכן אלה של ננטר והסורבון. הגל מגיע עד רומא ומתפשט אל כל אירופה. במקסיקו הרשויות מפילות 300 סטודנטים. מהומות מאי 1968 משתיקות את המפלגות הפוליטיות. איש לא מבין היטב מה קורה... גם לא המשתתפים. זהו זרם פסיכו-חברתי. הם מכריזים: "אנחנו לא יודעים מה אנחנו רוצים אבל יודעים מה אנחנו לא רוצים". "מה אנחנו צריכים? הדמיון לשלטון!". ההפגנות של סטודנטים ופועלים צעירים חוזרות על עצמן בארצות שונות. בברקלי הן נושאות אופי אנטי מלחמת ווייטנאם. באירופה ואמריקה הלטינית מודגשות נקודות שונות אבל מה שמפתיע הוא הסימולטניות של התופעה. דור חדש מדגים את איחודו של כדור הארץ. ב-20 במאי השביתה הצרפתית מונה 6 מיליון פועלים. הממשלה מארגנת הפגנות נגד ושלטון דה-גול (*Charles de Gaulle*) מתערער. בארה"ב, מנהיג זכויות האזרח, כומר בשם מרטין לוטר קינג (*Martin Luther King Jr*.), נרצח. היפים, אופנות לעומתיות ומוזיקה, הרבה מוזיקה, מעצבים את סביבת הצעירים החדשה. חלקים של אותו דור מסתכן בשלושה כיוונים שונים: הגרילה, הסמים והמיסטיקה. כל אחת מהדרכים הללו נפרדת מהאחרות. לרוב הן מתנגשות זו בזו, אך לכולן גוון משותף של מרד נגד המוסכמות. צעירי הגרילות מתאגדים בקבוצות קומנדו מהסוג של באדר-מיינהוף, הבריגדות האדומות, טופאמרוס, מונטונרוס, תנועת השמאל המהפכנית ועוד. עבור רבים צ'ה גווארה משמש מודל. הם הורגים ומתאבדים. עבור אחרים המודל הוא אלדוס האקסלי (*Aldous Huxley*) ואנשי הפסיכודליה כמו בודלייר (*Baudelaire*). גם כאן רבים מתאבדים. לבסוף, האחרונים בודקים כל אפשרות לשינוי פנימי. עבורם המודל הוא אלן וואטס (*Alan Watts*), פרנציסקוס מאסיזי (*Francesco d'Assisi*) וזרמים מזרחיים על כל גווניהם. גם במקרה זה רבים הורסים את עצמם. נכון שכל הזרמים הללו הם אפסיים לעומת דור שלם, אבל הם מראים את הסימפטום של הזמנים החדשים. תגובת המערכת לא מאחרת לבוא: "כל הצעירים הם חשודים". הציד מתחיל בכל מקום, אפילו אם במתודולוגיה פרועה או מתוחכמת בהתאם לאמצעים של כל מקום ומקום. תופעות כמו אלה של הIRA (תנועת השחרור האירית), של ETA (תנועת השחרור הווסקית), התנועה בקורסיקה ולבסוף אש"ף אינן עונות במדויק לסכמה הבין-דורית שאנו מתארים כאן. מדובר במקרים אחרים, אף שבמקרים מסוימים הם משיקים.

בשנת 1969 ארה"ב מציבה את האדם הראשון על הירח. הנחיתה משודרת בשידור ישיר. כבר מאז "מלחמת העולמות" שזרעה אימה בארה"ב, המדע הבדיוני הלך ותפס תאוצה. כבר לא מדובר רק באנשי מאדים שנלחמים באנשי כדור הארץ. ברבים מהסיפורים, סדרות וסרטים הדמויות הן של רובוטים או מחשבים, מוטנטים, אנדרואידים או חצאי אלים. הבה נזכר: החל משנת 1945, במקומות שונים, גוברות העדויות על עצמים שונים הנראים בשמיים. לפעמים מדובר באורות קשים למיקוד. מתחילים לכנות אותם כ"צלחות מעופפות" או עב"מים. הם מופיעים לסירוגין. פסיכולוגים (כמו יאנג (*Carl Jung*)) עוסקים בנושא. פיזיקאים ואסטרונומים מספקים הסברים ספקניים. סופרים כמו קוקטו (*Jean Cocteau*) מצהירים שאלה "ישויות מן העתיד בחיפוש אחר עברם". מרכזי צפייה קמים בכל מקום, לעתים קרובות מקושרים ביניהם, ומתחילות פרקטיקות של "מגע" עם ישויות לכאורה מעולמות אחרים. כיום, האמונה הזו התפשטה בצורה ניכרת. צפי של עצמים זרים מתוארים כנפוצים באיים הקנאריים, דרום צרפת, דרום ברה"מ, מערב ארה"ב, צ'ילה, ארגנטינה וברזיל. בשנת 1986 ממשלת ברזיל מכריזה באופן רשמי על צפייה ישירה ומעקב במכ"ם של

עב"ם. זו הפעם הראשונה שממשל עושה הכרזה שכזו. הם מדגישים, בנוסף, את המעקב הצמוד של התופעה על ידי חיל האוויר...

אם, כפי שאמרנו לפני כן, הקתוליסיזם חוזר לתפוס מקום באמצעות מפלגות פוליטיות, האסלאם אינו נותר מאחור. משטרים מלוכניים ודמוקרטיים פושרים מֶפֶלִים ורפובליקות אסלאמיות מתחילות להתרבות. כך, כבר בשנות ה70 הדתות הגדולות שבות לתפוס מקום פוליטי וכלכלי. אולם, ישנה דאגה גדולה לגבי האמונה. כולם מבינים שלא מספיק להשיב את השטח שהכוחות הפוליטיים כבשו, בהופכם למתווכים בין האדם למדינה, בין הצרכים לפתרונם. מתבוננים מוסלמים חדי עין מבינים שדברים רבים השתנו. הארגון השבטי הקדום הוחלש. העושר הנובע מתפוקת הנפט מוסט במקומות רבים אל עבר התעשייה ומרכזים עירוניים גדולים מתחילים לצמוח. המשפחה מצטמצמת ועוברת לגור בדירות. מהמדינות העניות ביותר גובר זרם המהגרים אל עבר אירופה בחיפוש אחר מקורות פרנסה, תוך כדי שינוי נוף ההתבגרות של צעירים רבים. הארצות האסלאמיות שמתחילות ליהנות מהשפע המגיע מן הנפט חוות אף הן, בעיקר בשכבות השולטות, את ההשפעה של המודל המערבי על המוסדות, ההתנהגויות והאופנות. באקלים של שינוי שכזה, השאה של איראן דוחף להתמערבות כפויה. הוא כופה אותה בעריצות מכיוון שעומד לרשותו הצבא החזק במזרח התיכון. כוח האדם הכפרי חקלאי נבלע על ידי מרכזי הפקת הנפט. הערים גדלות בעקבות ההגירה הפנימית. הכול נמצא תחת שליטה... ישנו רק מנהיג אחר אחד, אבל הוא אינו פוליטיקאי. הוא יושב בגלות בצרפת, בזמן שהמפלגות המפוקחות על ידי הסאוואק משחקות את המשחק של אדונים זרים. כמובן שאי אפשר לייחס שום חשיבות לתאולוג זקן מאוניברסיטת קום. "זה לא רציני", טוענים אנליסטים של ברה"מ והמערב. ופתאום, שוב הציקלון של איראן העתיקה מתחיל לנוע. זה שחולל זרמים רוחניים אוניברסליים, מחולל הכפירות והמאבקים הדתיים. במשך שבוע, העולם צופה נדהם בתגובת שרשרת פסיכו-חברתית... זה נראה כחלום. ממשלות נופלות זו אחר זו, המנהל הציבורי מתרוקן מבפנים. הצבא משותק ומתפזר. רק הסדר הדתי פועל. מתוך המסגדים, האייטולות והמולהות עוקבים אחר ההוראות של האימאם המיתי. כל מה שיקרה לאחר מכן הוא היסטוריה מאוד עצובה, מאוד מדממת ומאוד קרובה בזמן. ח'ומייני (*Ruhollah Khomeini*) אמר: "השלטון האסלאמי הוא השלטון של הזכות האלוקית ועל חוקיו אין עוררין. בזה טמון ההבדל המהותי בין שלטון אסלאמי לבין שלטון מלוכני או רפובליקאי, בו נציגי המדינה או נבחרי העם הם אלה שמציעים ומחוקקים חוקים, בזמן שבאסלאם הסמכות היחידה היא של הכל-יכול". מצידו, מועמר קדאפי (*Muammar Al-Kaddahafi*) אמר בנאום באוקטובר 1972, בטריפולי: "האסלאם הינו אמת בלתי ניתנת לשינוי; מעניק לאדם תחושת ביטחון מכיוון שהוא נובע מהאלוהים. התאוריות המומצאות על ידי האדם יכולות להיות תוצאה של שיגעון, כפי שהוצהר על ידי מלתוס (*Thomas Malthus*). אפילו הפרגמטיזם אינו חסין מפני נפילה אל השגוי וההזוי. מכאן שמוטעה לחלוטין לשלוט על החברה האנושית על פי חוקים זמניים או חוקות".

ציטטתי את האישים האלה מחוץ להקשרם, כמובן. אבל מה שאני מנסה להעביר הוא ההבנה של התופעה הדתית האסלאמית שמכפיפה אליה כל פעילות, כולל את זו הפוליטית. והקונספט הזה, שלכאורה נמצא בנסיגה, נראה שדווקא מתגבר. אנחנו יודעים על התפתחותו של האסלאם בארה"ב. בצרפת כיום ישנם 200 אלף מומרים, ואין אנו מדברים על ערבים או צאצאים שלהם. כמובן שאלה הם רק שני מקרים לדוגמה, מכיוון שגם האסלאם השתנה באופן ניכר על מנת להתקדם אל המערב. הצורות הסופיות והדרווישיות הן מקרים ייחודיים של אותה נטייה.

במקרה של הנצרות, ישנה ניידות בין הכתות הגדולות. כך, בזמן שהפרוטסטנטים מהווים מעין "דת רשמית" בארץ מסוימת ומתכנסים אל מרכזי השלטון, הקתוליים משתלטים על הפריפריה. ולהפך, בארצות המכונות "קתוליות", בזמן שאלה עוזבים את הפריפריה, הפרוטסטנטים משתלטים עליה. השינוי הזה הוא מהיר, מוחשי, דבר שמפעיל אזעקות בשתי הכתות אבל בכיוון הפוך בהתאם למצב אבדן השליטה. במאבק הזה, קבוצות של כתות נוטות למכות נמוכות לפעמים. אי אפשר להאשים את הפרוטסטנטים ככלל אם מטורף בשם מנסון (*Charles Manson*) מסתובב עם צלב ותנ"ך בזמן שהוא רוצח אנשים או אם נוצרים פרוטסטנטים של "מקדש העם", בפרודיה על סיפור מצדה, מבצעים בגיאנה רצח והתאבדות קולקטיבית... נדמה לי שאלה הן שתי תופעות הקשורות לשבר הפסיכו-חברתי ומעידים על סימפטום של אירועים רחבים יותר שנוגעים לחברה הנוכחית.

כפי שאני רואה זאת, לקתוליסיזם יש אפשרות לזכות בחלק מהשפעתו האבודה בדרום אמריקה, וכתוצאה מכך גם באפריקה. האפשרות הזו נתונה בידי ה"תאולוגיה של השחרור". נצרות ואוונגליזם חברתי הם תואמים במקרה הזה. ניקרגואה של הימים האלה הנה הדוגמה הטובה ביותר לכך. במפגש הראשון בין פידל קסטרו (*Fidel Castro*) לפריי בטו (*Frei Betto*) בהוונה ב-23 במאי 1985, בשעה 21:00, איש הכמורה מצהיר: '*קומנדנטה*, אני משוכנע שזו הפעם הראשונה שמנהיג של מדינה סוציאליסטית מעניק ראיון בלעדי על נושא הדת. התקדים היחיד, בהקשר זה, הוא המסמך של ההנהגה הלאומית של חזית השחרור הסנדיניסטית, משנת 1980, בנושא הדת. זו הייתה הפעם הראשונה שמפלגה מהפכנית בשלטון הוציאה מסמך על נושא זה. מאז, לא נאמר על הנושא הזה דבר יותר מתועד, יותר מעמיק, אפילו מנקודת מבט היסטורית. ובהתחשב בכך שכרגע הבעייתיות של הדת משחקת תפקיד אידאולוגי מכריע באמריקה הלטינית; בהתחשב בקיומן של קהילות בסיס נוצריות רבות - ילידים בגואטמלה, איכרים בניקרגואה, פועלים בברזיל ובעוד ארצות רבות; בהתחשב גם בהתקפה של האימפריאליזם שדרך "מסמכי סנטה פה" מנסה להילחם ישירות בביטוי הכי תאורטי של הכנסייה הזו המחויבת אל העניים, שהיא "תאולוגיית השחרור", אני חושב שהריאיון הזה ותרומתו לדיון בנושא זה הם מאוד חשובים...". מצידו, ארמנדו הרד (*Armando Hard*), שר התרבות של קובה, בהערתו לספר "פידל קסטרו והדת", אומר בהקשר של הדיאלוג הנוצרי-מרקסיסטי: "זהו בפני עצמו אירוע מכונן בהיסטוריה של החשיבה האנושית. הדגש האתי-מוסרי מופיע בשורות אלה טעון בכל המשמעות האנושית שמאגדת את הלוחמים למען החופש ובהגנה על העניים והמדוכאים. כיצד נס כזה יכול להתרחש? תאורטיקנים חברתיים, פילוסופים, תאולוגים ומגוון רחב של אינטלקטואלים בארצות שונות צריכים לשאול את עצמם את השאלה הזו".

... אנחנו, מצידנו, כבר לא שואלים את השאלה הזו. נראה לנו ברור שהדתיות מתקדמת. כאן, בארצות הברית, ביפן, בעולם הערבי ובארצות הסוציאליסטיות: בין אם מדובר בקובה, באפגניסטן, פולין או ברה"מ. הספק שיש לנו, אם כבר, הוא האם הדתות הרשמיות יוכלו להתאים את התופעה הפסיכו-חברתית הזו אל הנוף העירוני החדש או האם היא תגלוש מעבר להן. יכול היה לקרות שדתיות מעורפלת תלך ותתפתח החל מהתאגדויות קטנות וכאוטיות מבלי למסד ממסד דתי רשמי, באופן שלא יהיה קל להבין את התופעה בהיקפה האמתי. אפילו אם ההשוואה אינה לגמרי לגיטימית, אני מרשה לעצמי להזכיר תקדים רחוק: אל רומא האימפריאלית החלו להגיע מהפריפריה כל מיני פולחנים ואמונות טפלות, בזמן שהדת הרשמית איבדה מאחיזתה. ואחת מהקבוצות הזעומות הללו הפכה בסופו של דבר לכנסייה אוניברסלית... היום ברור

שהדתיות המעורפלת הזו, על מנת להתקדם, תצטרך לשלב את הנוף ואת השפה של התקופה (שפה של תכנות, של טכנולוגיה, של מסעות בחלל) עם בשורה חברתית חדשה.

עד כאן. תודה רבה.

2. הצגת ספרים

אל אתנאו, מדריד, ספרד, 3 בנובמבר 1989

ב-2 במאי 1916, אורטגה (*José Ortega y Gasset*) הציג כאן, במדריד ובאל אתנאו, את ברגסון (*Henri Bergson*). באותה הזדמנות הוא הסביר שהאגודה הזו, אל אתנאו, הינו מוסד לעידוד ופיתוח של רעיונות. בהמשך לאותה נקודת מבט, אנחנו נדבר כאן, באל אתנאו, לא על ספרות כפי שנדמה שמציע טבעו של הספר שאנחנו מציגים, לא על סיפורים ותיאורים (שמהווים את חומר הגלם של העבודה הזו), אלא על הרעיונות מהם נובעים אותם סיפורים ותיאורים.

כמובן שאיננו אומרים שכאשר נידון נושא ספרותי אז הרעיונות נעדרים אלא שלרוב הדגש מושם בהיבט האסתטי.

לפעמים נבחן האספקט הפורמלי של היצירה, וכמובן, תוכנה. המחבר מתאר את חוויותיו ומקרב אותנו אל הביוגרפיה שלו, אל רגישותו ואל תובנותיו על העולם. באיזה הקשר, אם כן, נדבר על רעיונות? ההקשר הינו שהיצירה הזו הנה היישום המעשי של תאוריה של התודעה בה לדימוי, כתופעת ייצוג, ישנה רלוונטיות מיוחדת. זה נכון שנצטרך לומר כמה דברים מקדימים, בייחוד עבור אלה אשר טרם ראו את הספר, אבל הדברים הללו קרוב לוודאי לא ישפיעו על העברת המבנה הרעיוני, אותה תאוריה שציינו.

אם כן, הבה נראה את ההערות המקדימות לעבודה הזו.

הספר נכתב אי אז בשנת 1980, תוקן ב-1988 והועמד לעיונכם לפני ימים מעטים... בנקודה זו, ברצוני לקרוא מדברי העורך שאומר כך:

"הספר מחולק לשני חלקים. החלק הראשון, הנקרא סיפורים, הינו מכלול של שניים עשר סיפורים ומהווה את החלק היותר דחוס ומורכב. החלק השני, תחת הכותרת משחקי דימויים, מורכב מתשעה תיאורים יותר פשוטים (אבל גם יותר זריזים) מאלה של החלק הראשון.

ניתן להתייחס לעבודה הזו מכמה נקודות מבט שונות. השטחית ביותר מראה לנו סדרה של סיפורים קצרים עם סוף מאושר. לסיפורים הללו יש את האופי הקליל של הטיוטות שנכתבות כתרגול ורק לשם "השעשוע". לפי הערכה שכזו מדובר בתרגילים ספרותיים פשוטים. נקודת מבט אחרת חושפת את היצירה כסדרה של תרגולים פסיכולוגיים הנשענים על צורות ספרותיות. היבט שכזה מבואר טוב יותר - ממשיך לספר לנו העורך - בהערות המרחיבות שנמצאות בסוף הספר.

אנחנו מכירים סיפורים שונים שכתובים בגוף ראשון. אותו "גוף ראשון" הינו לרוב לא הקורא אלא הסופר. בספר הנוכחי חוסר נימוס עתיק יומין שכזה בא על תיקונו באופן שהרקע של כל סיפור משמש כמסגרת בשביל שהקורא יצוק תוכן עם עצמו ורעיונותיו. כעזר לתרגילים ספרותיים אלה מופיעות בטקסט כוכביות שמסמנות הפסקות ואשר עוזרות להכניס, מנטלית, את הדימויים שהופכים את הקורא הסביל לדמות ראשית ומחבר-שותף של כל תיאור. רעיון מקורי זה מאפשר גם שאדם יקרא בקול רם (בהדגישו את

ההפסקות הנדרשות) ושאחרים, בהקשבה, ידמיינו איש איש את "הפלונטר" הספרותי של עצמם. הצורה הזו, שבסיפורים הללו היא העיקר, ביצירות קונבנציונליות יותר הייתה הורסת כל רצף רעיוני.

צריך לציין שבכל יצירה ספרותית, הקורא או הצופה (אם מדובר ביצירה קולנועית, טלוויזיונית או תיאטרלית) יכול להזדהות באופן פחות או יותר מלא עם הדמויות אבל בעמידה, באותו הרגע או בדיעבד, על ההבדלים בין הדמות שמופיעה כלולה "בתוך" היצירה לבין הצופה שנמצא "מחוץ" ליצירה ואיננו אלא הוא עצמו. בספר זה קורה ההפך: הדמות הנה הצופה, נושא ונשוא של פעולות ורגשות.

ימצאו ההתנסויות המודרכות הללו חן בעינינו או לא, יהיה עלינו להכיר, לכל הפחות, שאנו עומדים בפני יוזמה ספרותית חדשנית וזה, ללא ספק, איננו מתרחש כל יום".

וכך מסתיים המבוא התיאורי.

אם כן, כפי שהוסבר מדובר בסיפורים קצרים בהם ציון של כוכבית מאפשר לעצור את הרצף על מנת למקם, באותו רגע, את הדימוי שהקורא ימצא למתאים. כך ממשיכה התפתחות העלילה אבל כבר עם הדינמיקה של האלמנט החדש שהוחדר. הבה נראה דוגמה, באמצעות הסיפור הראשון המכונה "הילד".

"אני נמצא בתוך פארק שעשועים. לילה. אני רואה מכל עבר מתקני משחקים מכאניים שופעי אור ותנועה... אך אין נפש חיה. אולם, הנה אני רואה קרוב אליי ילד כבן עשר. הוא עומד בגבו אליי. אני מתקרב אליו וכאשר הוא מסתובב לעברי אני רואה שהוא אני בילדותי". כוכבית! זאת אומרת, הפסקה בשביל למקם את עצמי, כדימוי, כפי שהטקסט מציע. הסיפור ממשיך... "אני שואל אותו למעשיו והוא אומר לי משהו על עוול שנגרם לו. הוא מתחיל לבכות ואני מבטיח לקחת אותו למתקנים. הוא מתעקש בעניין העוול. לכן, על מנת להבין אותו, אני מתחיל להיזכר מה היה העוול שנגרם לי בגיל ההוא". כוכבית!

אופן הקריאה של ההתנסויות המודרכות מוסבר עם מה שנאמר לעיל. מצד שני, קיימת סכמת מבנה שכל ההתנסויות נצמדות אליה. ראשית כל, קיימת כניסה אל הנושא ויצירת אווירה כללית; לאחריה, עליה במתח "הדרמטי", אם ניתן לכנות אותו כך; במקום השלישי, ייצוג חיוני בעייתי; רביעי, השתלשלות כפתרון לבעיה; חמישי, הפחתה של המתח הכללי ושישי, יציאה לא פתאומית מההתנסות, לרוב במסלול חזרה של שלבים שכבר נראו בעלילה.

עלינו להוסיף כמה התייחסויות נוספות לגבי ההבניה של מסגרת המצב, של ההקשר בו מתקיימת ההתנסות. אם עלינו למקם את הקורא בנקודה בה הוא בא במגע עם עצמו, הרי שעלינו לעוות את מבנה המקום והזמן, בהמשך לתובנה שלגבי נקודה זו מעניקים לנו החלומות עצמם. עלינו לתת דרור לדינמיות הדימוי ולהסיר את הרציונליזציות שמונעות התפתחות זורמת. אם אנחנו יכולים, בנוסף, להוציא משיווי משקל את הרישום הגופני, את מיקום הגוף במרחב, הרי שנענה על התנאים להצפת שאלות הנוגעות לכול רגע בחייו של הקורא או אפילו לגבי רגעים עתידיים כאפשרות לפעולה לביצוע. הבא נראה דוגמה למה שאנחנו מתארים כאן. לצורך זה נבחר בהתנסות הנקראת "הפעולה המושיעה":

"אנחנו נוסעים במהירות בכביש מהיר. לידי, במושב הנהג, אדם אשר לא ראיתי מעולם. במושב האחורי, שתי נשים וגבר, גם הם לא מוכרים. הרכב נע במהירות, מוקף במכוניות רבות אחרות שנעות בחוסר זהירות, כאילו נהגיהן היו שיכורים או מטורפים. איני בטוח אם השחר עולה או החשכה יורדת.

אני שואל את הנהג לידי מה קורה. הוא מביט בי בחטף ועונה לי בשפה זרה: "רקס וולונטס (*Rex voluntas*)". אני מדליק את הרדיו שמגיב ברעשים צורמים של הפרעות ופריקת מטענים חשמליים. ובכל זאת, אני מספיק לשמוע קול חלש ומתכתי שחוזר בחדגוניות: "רקס וולונטס... רקס וולונטס... רקס וולונטס..."

תנועת הרכבים מאטה. אני רואה בצד הדרך רכבים רבים נוטים על צידם ושריפה שמתפשטת ביניהם. כאשר גם הרכב שלנו עוצר, כולנו יוצאים ממנו במהירות ורצים אל השדות בתוך המון שנס בבעתה.

אני מביט לאחור ורואה, בין העשן ללהבות, הרבה מסכנים שנותרו לכודים למוות, אבל אני מוכרח להמשיך לרוץ עם ההמון שסוחף אותי. בתוך הטירוף הזה אני מנסה, לשווא, להגיע אל אישה שמגינה על בנה, בזמן שההמון דוהר מעליה. רבים מהם נופלים ארצה.

הבלגן והאלימות גוברים. אני מחליט להתקדם באלכסון שיאפשר לי להתרחק מההמון. אני פונה אל נקודה גבוהה יותר שתכריח את המוטרפים לעצור את מנוסתם. רבים מהנסים נאחזים בבגדים שלי וקורעים אותם לגזרים. אבל אני מרגיש שהצפיפות פוחתת.

הצלחתי לחמוק וכעת אני ממשיך לעלות, כמעט בלי אוויר לנשימה. כאשר אני עוצר לרגע, אני שם לב שההמון ממשיך בכיוון מנוגד לשלי, מניחים שירידה במדרון תעזור להם לחמוק מהר יותר מהמצב. אני מגלה לזוועתי שאותו מדרון מסתיים בתהום. אני צועק בכל הכוח בשביל להזהיר, ולו את הקרובים ביותר, לגבי האסון הבלתי נמנע. או אז, אדם נעתק מההמון ורץ לעברי. בגדיו קרועים לגזרים וגופו מכוסה פצעים. ובכל זאת, אני מרגיש שמחה גדולה שהוא יוכל להינצל. כאשר הוא מגיע עד אליי, הוא אוחז בזרועי וצועק כמו משוגע בזמן שהוא מצביע כלפי מטה. אני לא מבין את שפתו אבל נדמה לי שהוא דורש את עזרתי להצלת מישהו. אני אומר לו שימתין קצת, כי ברגע זה, זה בלתי אפשרי... אני יודע שהוא לא מבין אותי. ייאושו קורע אותי לגזרים. האיש מנסה לחזור אז אני מפיל אותו ארצה. הוא נותר על הקרקע מייבב במרירות. מבחינתי, אני מבין שהצלתי את חייו ואת מצפונו, כיוון שהוא ניסה להציל מישהו אבל מנעו זאת ממנו.

אני עולה מעט ומגיע לשדה מעובד. האדמה רכה ולפי התלמים רואים שטרקטור עבר בה לא מזמן. במרחק אני שומע יריות ונדמה לי שאני מבין מה קורה. אני מתרחק במהירות מהאזור. כעבור זמן מה אני עוצר. הכול שקט. אני מביט לכיוון העיר ורואה הבזק מבשר רעות.

האדמה רועדת תחת רגליי ושאגה שמגיעה מהמעמקים מזהירה אותי לגבי רעידת אדמה בלתי נמנעת. תוך זמן קצר אני מאבד את שיווי משקלי. אני נותר על הקרקע, שוכב על הצד אך מביט לשמיים. אני מרגיש סחרחורת עזה.

הרעידה חלפה. אני רואה ירח ענק, כאילו מכוסה בדם.

חום אימים עכשיו ואני נושם את האוויר הצורב. אני עדיין לא יודע אם השחר עולה או החשיכה יורדת...

אני כבר יושב ושומע נהמה גוברת. תוך זמן קצר, עוברים מאות מטוסים, מכסים את השמיים כחרקים רצחניים ונעלמים בדרכם אל יעד לא ידוע.

אני מגלה לידי כלב גדול שמביט אל הירח ומתחיל ליילל, דומה לזאב. אני קורא לו. הכלב מתקרב בביישנות. הוא מגיע לידי. אני מלטף את פרוותו הזקורה. אני מבחין ברעד בכל גופו. הכלב נפרד ממני

ומתחיל להתרחק. אני נעמד על רגליי והולך בעקבותיו. כך אנחנו עוברים בשטח סלעי עד שמגיעים לנחל. החיה הצמאה רצה ומתחילה לשתות במהירות, אך תוך רגע נסוגה ונופלת. אני מתקרב, נוגע בו ומגלה שהוא מת.

אני שוב מרגיש ברעידה שמאיימת להפיל אותי אבל היא חולפת. אני מסתובב ומבחין בשמיים, במרחקים, בארבעה מבני עננים שמתקדמים ברעש המום של רעמים. המבנה הראשון לבן, השני אדום, השלישי שחור והרביעי צהוב. העננים האלה נדמים כרוכבים על גבי סופה, שועטים בשמיים וקוטלים כל חיים מעל פני האדמה.

אני רץ בניסיון לחמוק מהעננים, מבין שאם הגשם יכה בי, אזדהם. אני ממשיך לנוס. לפתע עומדת מולי דמות עצומת ממדים. ענק חוסם את דרכי. הוא מניף חרב של אש. אני צועק לעברו שאני חייב לעבור בגלל העננים הרדיואקטיביים הקרבים. הוא משיב לי שהוא רובוט ושתפקידו למנוע מעבר של אנשים הרסניים. הוא מוסיף ואומר שהוא חמוש בקרניים מסוכנות, כך שמוטב שלא אתקרב. אני שם לב שהענק מפריד בין שני אזורים חדים: זה שמאחוריי, סלעי ומת, והאחר, מלא בירק ובחיים. אני צועק: "עליך לתת לי לעבור כי בצעתי פעולה טובה!"

- מהי פעולה טובה? – שואל הרובוט.
- זו פעולה שבונה, שתורמת לחיים.
- אם כן – הוא שואל - מה אתה עשית בנידון?
- הצלתי אדם ממוות בטוח, ובנוסף, הצלתי את מצפונו.

הענק זז מיד הצידה ואני קופץ אל תוך האזור המוגן, בזמן שטיפות הגשם הראשונות מתחילות לרדת."

עד כאן הסיפור. בהערה לסיפור אפשר לקרוא כך: "ההזרה הכללית של העלילה מושגת באמצעות העדר ההגדרה של הזמן ("איני בטוח אם השחר עולה או החשכה יורדת"); בעימות בין מרחבים ("אני שם לב שהענק מפריד בין שני אזורים חדים: זה שמאחוריי, סלעי ומת, והאחר, מלא בירק ובחיים"); בסגירת האפשרות לקשר עם אנשים אחרים, או על ידי הכנסת בלבול שפות בבלי ("אני שואל את הנהג לידי מה קורה. הוא מביט בי בחטף ועונה לי בשפה זרה: 'רקס וולונטס' "). לבסוף, בהשאירו את הגיבור חשוף לכוחות בלתי ניתנים לשליטה (חום, רעידות אדמה, תופעות אסטרונומיות מוזרות, מים מזוהמים, אווירת מלחמה, ענק חמוש וכו'). הגוף של הדמות מתערער שוב ושוב: דחיפות, הליכה על שדה חרוש, נפילה בעקבות רעד האדמה.

בהתנסויות רבות הסכימה של המסגרת המתוארת לעיל חוזרת על עצמה, אבל עם דימויים שונים ועם דגש על בעיה או "פלונטר" ייחודיים להתנסות. לדוגמה, בהתנסות "הטעות הגדולה" הכול נסוב סביב מעין אי הבנה הנידונה דרך הבלבול של נקודות מבט שונות. ביחד עם זאת, מכיוון שמדובר באירוע שצריך לשנותו בעבר, אירוע בחיינו שהיינו רוצים שהיה מתרחש באופן שונה, עלינו לחולל ערעורים בזמן ובמרחב שישנו את התפיסה של התופעות עד שלבסוף ישנו את הפרספקטיבה דרכה אנחנו מתבוננים על עברנו. כך ניתן לשנות, לא את האירועים כפי שהם התרחשו, אלא את נקודת המבט לגביהם וכך, האינטגרציה של אותם תכנים משתנה באופן משמעותי. הבא נראה חלק מאותה התנסות.

"אני עומד מול מעין בית דין. האולם, מלא אנשים, בשקט מוחלט. מכל עבר אני רואה מבטים חמורים. בחיתוך של המתח הנורא שהצטבר באולם, מזכיר בית הדין מהדק את משקפיו אל אפו, אוחז בנייר ומצהיר ברשמיות: "בית דין זה גוזר על הנאשם גזר דין מוות". מיד מתעוררת מהומה באולם. אחדים מוחאים כפיים, אחרים שורקים בבוז. אני עוד מספיק לראות אישה שנופלת מעולפת. לאחר זמן מה, סדרן מצליח להשליט שקט באולם.

המזכיר נועץ בי מבט עכור ושואל: "יש לך משהו לומר?". אני עונה שכן. מיד, כל הנוכחים חוזרים לשבת. אני מבקש כוס מים ולאחר אי שקט מסוים באולם, מישהו מגיש לי אותה. אני נושא אותה אל פי ושותה קצת. אני מסיים בגרגור רעשני וממושך. אחר כך אני אומר: "זהו!". מישהו מבית הדין תוקף אותי: "מה זאת אומרת, זהו?". אני עונה שכן, שזהו זה. בכל אופן, כדי לספק אותו אני אומר שהמים של המקום טובים מאוד, שמי היה מאמין ועוד שניים שלושה דברי נימוס כגון אלה...

המזכיר מסיים לקרוא מן הנייר באלו המילים: "על כן, גזר הדין יתבצע עוד היום בהשאירך במדבר ללא מזון וללא מים. ביחוד ללא מים. סיימתי!". אני שואל אותו: "מה זאת אומרת... סיימת?". המזכיר מעווה את פניו ואומר: "את אשר אמרתי, אמרתי!".

זמן קצר לאחר מכן אני מוצא את עצמי נוסע במדבר מלווה על ידי שני מכבי אש. אנחנו עוצרים בנקודה מסוימת ואחד מהם אומר לי: "רד!". אני יורד. הרכב מסתובב וחוזר כלעומת שבא. אני רואה אותו הולך וקטן ככל שהוא מתרחק בין הדיונות."

בהתנסות מתרחשים אירועים שונים ולבסוף זה מה שקורה:

"הסופה חלפה, השמש שקעה. בקו האופק אני רואה לפניי כיפה לבנה, גובהה כבניין בן כמה קומות. אני חושב שזו בוודאי הזיה. ובכל זאת, אני קם ופונה לשם. ממרחק קצר אני מבחין שהמבנה עשוי חומר מתוח, מעין פלסטיק בוהק, אולי מנופח על ידי אוויר דחוס.

איש לבוש כבדואי מקבל את פניי. אנחנו נכנסים דרך מנהרה מחופה בשטיח. דלת הזזה מוסטת ואוויר קריר ורענן מכה בפניי. אנחנו בתוך המבנה. אני רואה שהכול הפוך. נדמה כי התקרה היא רצפה שטוחה ממנה תלויים חפצים שונים: שולחנות עגולים עם הרגליים כלפי מעלה, מים שנופלים בסילונים ואז שבים לעלות וגם צורות אנושיות ישובות במהופך. כאשר הוא מבחין בתדהמתי, הבדואי מגיש לי משקפיים ואומר: "שים אותם!". אני מציית והכול שב למצב רגיל. לפניי אני רואה מזרקה גדולה מתיזה סילוני מים כלפי מעלה. שולחנות וחפצים שונים מסביב, משלבים צבע וצורה בטוב טעם.

מזכיר בית הדין זוחל לעברי, אומר שהוא חש סחרחורת איומה. אני מסביר לו שהוא רואה את המציאות הפוכה ושכדאי שיסיר את משקפיו . הוא מסיר אותם וקם באנחה: "אכן, עכשיו יותר טוב, רק שאני קצר רואי". הוא מוסיף ואומר שהוא מחפש אותי בשביל להסביר שאני אינני האדם שצריך היה לשפוט; שנעשתה טעות מצערת. מיד עם סיום דבריו, הוא פונה ויוצא דרך דלת צדדית.

אני צועד כמה צעדים ופוגש קבוצה של אנשים ישובים על כריות במעגל. קשישים משני המינים, מגזעים ולבושים שונים. לכולם תווי פנים יפים. כשהם פותחים את פיותיהם, בוקעים מהם צלילי גלגלי שיניים רחוקים, מכונות אדירות, שעונים עצומים. אבל אני גם שומע את קול הרעמים, בקיעת הסלעים, נפילת

הקרחונים, שאגת הרי הגעש, נקישת הגשם העדין, הפעימה העמומה של הלבבות; המנוע, השריר, החיים... אבל הכל בהרמוניה מושלמת, כמו תזמורת נפלאה.

הבדואי מגיש לי אזניות ואומר: "שים אותן, הן יתרגמו עבורך". אני מרכיב אותן ושומע קול אנושי צלול. אני מבין שזו אותה סימפוניה של אחד הקשישים, מתורגמת עבור האוזניים המגושמות שלי. עכשיו, כאשר הוא פותח את פיו, אני שומע: "... אנחנו השעות, הדקות, השניות... אנחנו הצורות השונות של הזמן. כיוון שארעה טעות, ניתן לך הזדמנות להתחיל שוב את חייך. היכן תרצה לשוב ולהתחיל? אולי מרגע הלידה... אולי רגע לפני הכישלון הראשון. תחשוב על זה". כוכבית! וכולי וכולי.

עלינו להוסיף כעת כמה התייחסויות לגבי סוג הדימויים שבשימוש, מכיוון שנוצר הרושם שהתיאורים כוללים מרכיב חזותי עיקרי, כאשר למעשה חלק גדול מהאוכלוסייה עובד לרוב עם סוג של ייצוג שמיעתי, קינסטטי או סנסטטי, או אולי שילוב שלהן. בהקשר זה, ברצוני להקריא כמה פסקאות המובאות מתוך אחת היצירות החדשות שלי, הספר *פסיכולוגיה של הדימוי*. שבו נאמר כך:

"הפסיכולוגים בכל התקופות ערכו רשימות ארוכות סביב החישות והתפיסות, ובעת הנוכחית, עם גילויים של חיישנים עצביים חדשים, החלו לדבר על חיישני חום, חיישני לחץ, חיישני חומציות פנימית וכולי. אל החישה הקשורה אל החושים החיצוניים נוסיף את אלה הקשורים אל חושים מפוזרים יותר, כמו הקינסטטי (המתייחס אל תנועה ותנוחה של הגוף) והסנסטטי (רישום כללי של תוך-הגוף ושל חום, כאב וכולי, שאפילו אם מוסברים במושגים של חישה מישושית אי אפשר לצמצם לכזה)".

הציטטה הזו מספיקה עבור ההסברים שלנו, מבלי להתיימר למצות את כל הרישומים אשר מתייחסים אל החושים הפנימיים ואל השילובים הרבים האפשריים ביניהם. חשוב אם כן לקבוע הקבלה בין ייצוגים ותפיסות, הממוינות באופן גנרי כ"פנימיות" ו"חיצוניות". חבל שלעתים קרובות כל כך הוגבל הייצוג אל דימויים חזותיים ושהמֻרְחָבִיוֻת מיוחסת כמעט תמיד אל החזותי, כאשר התפיסות והייצוגים בתחום השמע מצביעות אף הן על מקור הגירוי אשר נמצא באיזשהו "מקום", וכך קורה גם עם אלה מתחום המגע, הטעם, הריח וכמובן אלה המתייחסים אל מיקומו של הגוף והתופעות של תוך-הגוף. כבר ב-1943 אופיין בתנאי מעבדה שאנשים שונים נטו לסוגי דימויים לא חזותיים. זה הביא את ג. וולטר בשנת 1967 לנסח סיווג של סוגי דימויים לפי עדיפויות שונות. מעבר לנכונות של הסיווגים הללו, בין הפסיכולוגים החל להשתרש הרעיון שהזיהוי של הגוף העצמי במרחב או הזיכרון של חפץ, לעתים קרובות לא היה על בסיס דימוי חזותי. יתרה מזאת, החלו להחשיב ברצינות מקרים של טיפוסים נורמליים לחלוטין אשר תיארו את "העיוורון" שלהם לגבי דימויים חזותיים. כבר לא ניתן היה, על פי הממצאים הללו, להתייחס אל הדימויים החזותיים כמרכז של מערכת הייצוג, תוך השלכה של צורות דימוי אחרות אל פח הזבל של "ההתפוררות האיידאית" או אל שדה ספרות, בו אידיוטים ומפגרים אומרים דברים כמו אחת הדמויות ב"הקול והזעם" של פוקנר (*William Faulkner*): "לא יכולתי לראות אבל הידיים שלי ראו אותה, ויכולתי לשמוע שירד הלילה, והידיים שלי ראו את הנעל אבל אני לא יכולתי לראות אותה, אבל הידיים שלי יכלו לראות את הנעל, ושם הייתי, על הברכיים, שומע איך הלילה יורד".

בהמשך לדיון שלנו לגבי "ההתנסויות המודרכות", נסכים שאפילו אם אלה מוצגות בעיקר באופן חזותי, הרי שכל אדם יכול להתאים אליהן את אופן הייצוג הייחודי שלו. מצד שני, לא חסרות התנסויות בהן באופן מובהק עובדים עם סוג אחר של דימויים. זהו המקרה של "החיה", התנסות ממנה אקרא כמה פסקאות:

"אני נמצא במקום לגמרי חשוך. מגשש עם הרגל, אני מרגיש שהקרקע איננה אחידה, בין סלעית לעשבית. אני יודע שקרוב לכאן ישנה תהום. אני קולט קרוב מאוד את נוכחותה של אותה חיה שתמיד גרמה לי לתחושה חד משמעית של גועל ואימה. אולי חיה אחת, אולי חיות רבות... אבל לבטח משהו מתקרב באופן בלתי ניתן לעצירה. הזמזום באוזניים, שלעתים מתבלבל עם רחש של רוח רחוקה, בולט אל מול השקט המוחלט. עיניי פקוחות לרווחה אך אינן רואות, הלב שלי פועם בחוזקה, הנשימה דקה כחוט השערה והגרון חונק מעבר של טעם מר.

משהו מתקרב, אבל... מה עומד מאחוריי שזוקר את שערותיי ומקפיא את גבי כמו קרח?

הרגליים שלי רועדות ואם משהו יתפוס אותי או יקפוץ עליי מאחור, לא תהיה לי כל הגנה. אני משותק... רק ממתין."

נראה עכשיו מקרה שונה, אבל כעת עם סוגי דימויים שונים ותרגום ממערכת אחת של ייצוגים אל אחרת. בזה יכול לעזור לנו חלק מן ההתנסות הנקראת "הפסטיבל".

"שוכב על מיטה, נדמה לי שאני נמצא בחדר בבית חולים. אך בקושי אני שומע טפטוף של ברז דולף. אני מנסה להזיז את האיברים או את הראש, אך הם לא נענים לי. במאמץ רב אני מצליח להחזיק את העיניים פקוחות.

נדמה לי שמישהו בסמוך אליי אומר שלמרבה המזל, יצאתי מכלל סכנה... שעכשיו הכל עניין של מנוחה. באופן לא מובן, המילים המבולבלות האלה מעניקות לי תחושת הקלה. אני מרגיש את הגוף רדום וכבד, חלש יותר ויותר.

התקרה גבוהה וחלקה, אבל כל טיפת מים שאני שומע מבזיקה על פניה בפס של אור. טיפה אחת, פס אחד. אחריה עוד אחת. אחר כך, הרבה פסים. קדימה יותר, גלים. התקרה משתנה, עוקבת אחר קצב הלב שלי. יכול להיות שזו תופעה של הוורידים בעיניים, כאשר גלי הדם עוברים דרכם. הקצב מצייר פנים של אדם צעיר."

הלאה יותר, באותה התנסות, הולכים מעבר לתפיסה החזותית ומכלילים אותה במערכת של ייצוגים מורכבת יותר, המתורגם אל תפיסות שונות ועל כן, אל ייצוגים שונים.

"אני ממקד את תשומת לבי בפרח, המחובר אל ענף באמצעות גבעול שקוף אשר בתוכו מעמיק ירוק זוהר. אני מושיט את ידי, מעביר בעדינות אצבע על פני הגבעול הזקוף והרענן, עם בליטות קטנות לאורכו. כך, בעליה בין עלי אזמרגד אני מגיע עד לעלי הכותרת שנפתחים בפרץ של מגוון צבעים. עלי כותרת כמו קריסטלים של קתדרלה מרשימה, עלי כותרת כמו אבני אודם ואש של בולי עץ במדורה עם שחר... ובמחול הגוונים הזה, אני מרגיש שהפרח חי כאילו היה חלק ממני. (*)

הפרח, מנוער על ידי מגע היד שלי, משחרר טיפה רדומה של טל, שנאחזת אך בקושי בעלה האחרון. הטיפה רועדת, מתארכת וכבר בנפילה חופשית היא משתטחת בשביל להתעגל מחדש בזמן ללא קץ. נופלת, נופלת, בחלל ללא גבולות... לבסוף, פוגעת בכיפה של פטרייה, מחליקה על פניה כמו כדור כספית עד שהיא מגיעה לקצה. שם, בעווית של חופש, היא מתנפלת על שלולית קטנה וגורמת לגלים סוערים ששוטפים אגם של סלע. (*)

אני מרים את מבטי ורואה דבורה זהובה שמתקרבת לינוק מהפרח. ובספירלה אלימה של חיים אני מכווץ את ידי חסרת יראת כבוד, מרחיק אותה מאותה שלמות זוהרת. היד שלי... אני מביט בה מופתע, כאילו ראיתיה לראשונה. אני מסובב אותה, מכווץ ומותח את האצבעות, ובמבט על קווי כף היד שלי אני מבין שכל דרכי העולם מתכנסות לשם. אני מרגיש שהיד שלי והקווים העמוקים שבה אינם שייכים לי ואני מודה בתוכי על העדר הבעלות על גופי.

מלפנים מתקיים הפסטיבל ואני יודע שהמוזיקה מחברת אותי עם אותה בחורה שמביטה בבגדיה ועם איש צעיר שנשען על עץ ומלטף חתול כחול. אני יודע שחייתי את הרגע הזה לפני כן וחשתי את המגע המחוספס של העץ ואת הבדלי הנפח של הגופים. בפרפרי הקטיפה שמתעופפים סביבי אני מזהה את חמימות השפתיים ואת שבריריות החלומות המאושרים." וכולי.

אבל בהתנסויות הדימויים אינם ממוקמים אך ורק מלפנים או מסביב "לגיבור", אלא גם בתוכו. נראה לי מתאים לציין שבחלומות מסוימים החולם רואה את עצמו בסצנה יחד עם עצמים אחרים, זאת אומרת שהמבט שלו הינו "חיצוני". אבל קורה גם שלפעמים החולם רואה את הסצנה מתוך עצמו, כמעט כמו במצב של ערות. המבט שלו מופנם. בייצוג הרגיל, כמו ממש עכשיו, אנחנו רואים את הדברים החיצוניים כ"חיצוניים", זאת אומרת שהמבט שלנו נמצא "מאחורי" הגבול הסנסטסי-מישושי המתקבל מהרישום של העיניים והפנים והראש. באופן זה אני יכול לעצום את העיניים ולייצג את מה שראיתי לפני כן. אולם, אני חווה את זה כ"חיצוני" אפילו אם אני מתבונן לא החוצה כמו במקרה של התפיסה אלא למעשה "בתוך" מרחב הייצוג שלי. בכל מקרה, המבט שלי מופרד מן העצם: אני רואה אותו מחוץ לי אפילו אם אני מייצג אותו "בתוך ראשי".

כאשר בהתנסות "הילד" אני רואה את עצמי כאשר הייתי קטן, אני רואה למעשה את הילד מהרישום הנוכחי שלי אשר בו אני מזהה את עצמי. זאת אומרת, אני רואה את הילד מחוץ לי ומן המבט הפנימי הנוכחי שלי. עכשיו, הילד (שהוא אני בעבר) מדבר אליי על עוול שנגרם לו ובשביל לדעת במה מדובר אני עושה מאמץ על מנת לזכור (האני הנוכחי, לא הילד שאני רואה) את אשר ארע לי כאשר הייתי ילד (זה-שהוא-אני-בעבר). כאשר אני עושה את זה, המבט שלי הולך "פנימה" בתוכי, אל הזיכרון שלי והילד שאני רואה נמצא בחוץ, בכיוון של אותו זיכרון. כך שכאשר אני מוצא את עצמי בסצנה מהילדות, באיזה אופן אני מזהה את עצמי באמת כאני-עצמי? ללא ספק באמצעות מבט חיצוני לי, אבל פנימי ביחס לחיצוניות, במקרה זה, של הילד מפרק השעשועים.

הדבר הזה מציב עניינים מעניינים, אבל בשביל לצלוח את הנושא נאמר שבאופן כללי, אני יכול לדבר על ייצוגים המוצבים כביכול "בחוץ" ועל אחרים המוצבים כביכול "בפנים", אבל לזכור שאל העניין הזה של "בחוץ" ו"בפנים" אנחנו מתייחסים כהבדל שמציב הגבול סנסטסי-מישושי של עיניים, פנים וראש. מכיוון שהעניין הזה הוברר, ניתן לראות כמה דוגמאות של הבדלים במיקומם של המבטים והסצנות. בהתנסות "מנקה הארובות" נאמר:

"כעבור זמן, מנקה הארובות קם ממקומו ואוחז בכלי מוארך, מעוקל במקצת. הוא נעמד מולי ואומר: "פתח את הפה!". אני עושה כדברו. אני מרגיש שהוא מחדיר בי סוג של צבת ארוכה שמגיעה עד הקיבה שלי. ובכל זאת, אני שם לב שאני יכול לסבול את זה... לפתע הוא צועק: "תפסתי את זה!" ומתחיל להוציא את

הדבר, לאט לאט. תחילה אני מרגיש כאילו משהו נקרע בי, אבל אחר כך אני מרגיש תנועות נעימות, כאילו מהמעיים ומהראות הולך ומתנתק משהו רע שהיה תפוס שם במשך זמן רב".

ברור שכאן אנחנו עובדים עם רישומים סנסטסיים, דימויים של תוך-הגוף, אבל כאשר מה שמדומיין "בחוץ" (בדיוק כמו מה שנקלט "בחוץ" בחיי היומיום) מחולל פעולות בתוך-הגוף, אז סוג שינוי הסצנה והמבט פועל באותו אופן שראינו בסיפור של הילד, רק שמה שמדומיין "בחוץ" איננו חזותי כמו הילד אלא ש"בחוץ" מוצב מעין רישום סנסטסי, לא כאילו אני מרגיש משהו בתוכי ועכשיו ההרגשה הזו נמצאת מחוץ לגוף, אלא שמה שמורגש בתוך גופי הינו חיצוני למבט שלי (או אל רישום סנסטסי חדש שמופנם עוד יותר). ללא המנגנון הזה של החלפה של המיקום והפרספקטיבה של המבט והסצנה, תופעות רבות של חיי היומיום לא היו אפשריות. איך יכול היה לקרות שעצם חיצוני יגרום לי לתחושת גועל רק מעצם ההסתכלות עליו? איך יכולתי "להרגיש" זעזוע בגלל החתך בעור של מישהו אחר? איך יכולתי לחוש סולידריות כלפי הכאב האנושי והסבל והעונג של אחרים?

הבה נבחן כמה פסקאות מההתנסות "בן הזוג האידאלי".

"אני נמצא באתר פתוח המיועד לתערוכות תעשייתיות. אני רואה ציוד מכאני ומחסנים. ישנם במקום הרבה מאוד ילדים אשר עבורם הכינו משחקים מכניים מתקדמים.

אני מתקרב אל ענק עשוי מחומר מוצק. הוא ניצב על רגליו וראשו הגדול צבוע בשלל צבעים. סולם מגיע עד פיו, באמצעותו מטפסים הקטנטנים עד לחלל הגדול אשר נסגר מאחוריהם בעדינות. כעבור זמן קצר, הם מושלכים דרך החלק האחורי באמצעות מגלשה המסתיימת בארגז חול. אחד אחד הם נכנסים ויוצאים, בליווי מוזיקה שבוקעת מהענק:

"גרגנטואה בולע ילדים בזהירות רבה, מבלי לגרום להם כל רע! חה-חה-חה, חה-חה-חה, מבלי לגרום להם כל רע!"

אני עולה בסולם ונכנס דרך הדלת. אני פוגש איש בקבלה שאומר לי: "הילדים ממשיכים במגלשה, המבוגרים במעלית".

האיש מסביר לי על המקום, בזמן שאנחנו יורדים דרך צינור שקוף. ברגע מסוים אני אומר לו שבוודאי כבר הגענו לגובה פני הקרקע. הוא אומר לי שאנחנו רק בוושט, כיוון שיתר הגוף נמצא מתחת לפני הקרקע, להבדיל מענק הילדים שכולו נמצא מעליה. "כן, יש שתי גרגנטואות בתוך אחת – הוא מודיע לי – אחת לילדים ואחת למבוגרים. אנחנו כבר נמצאים מטרים רבים מתחת לפני הקרקע... כבר עברנו את הסרעפת, כך שבקרוב נגיע אל מקום מאוד נחמד. אתה רואה, עכשיו כשנפתחת הדלת אנחנו רואים את הקיבה... אתה רוצה לרדת כאן? כפי שאתה רואה, יש כאן מסעדה מודרנית עם תפריטים מכל העולם".

נושא הדימויים "החיצוניים" הפועלים על הייצוג הפנימי מוצא בהתנסות "הכורה" את ביטויו הטוב ביותר. כך:

"אני צועק במלוא ריאותיי והרצפה מתמוטטת, גוררת אותי בקריסתה... משיכה עזה במותניים תואמת את העצירה הפתאומית של הנפילה. אני נותר תלוי על חבל כמו מטולטלת בוץ מגוחכת. נפילתי נעצרה קרוב מאוד לרצפה מכוסה בשטיח. אני רואה כעת חדר מואר מאוד, סלון מפואר בו אני מבחין במעין מעבדה וספרייה גדולה. דחיפות המצב גורמת לי לחשוב כיצד להיחלץ. ביד שמאל אני אוחז בחבל המתוח ובידי השנייה אני משחרר את האבזם שקושר את החבל למותניי. מיד, אני נופל ברכות על השטיח.

"אילו נימוסים ידידי, אילו נימוסים!" – אני שומע קול. אני מסתובב ומשתומם. מולי עומד איש קטן, אולי שישים סנטימטרים גובהו. למעט אוזניו המחודדות במקצת, אפשר לומר שהוא מאוד פרופורציוני. הוא לבוש בצבעים עליזים, אבל בסגנון מובהק של כורה. אני נע בין גיחוך לאומללות כאשר הוא מציע לי קוקטייל. אני שותה אותו מבלי למצמץ.

האיש הקטן מצמיד את ידיו ומביא אותן אל פיו בצורת חצוצרה. הקול שבוקע ממנו מדמה את הקריאה לעזרה, אותה יבבה שאני זוכר כל כך טוב. זעם רב גדל בתוכי. אני שואל אותו לפשר הבדיחה והוא עונה לי שהודות לה, העיכול שלי ישתפר בעתיד. האיש אומר לי שהחבל שהידק את מותניי ואת בטני בזמן הנפילה עשו עבודה טובה. כך גם זחילת המרפקים. לסיום הסבריו המוזרים, הוא שואל אותי אם למשפט הבא יש משמעות כלשהי עבורי: " אתה נמצא בקרביים של האדמה". אני אומר לו שזו דרך ציורית לומר את הדברים אבל הוא עונה לי שבמקרה הזה מדובר באמת גדולה. הוא מוסיף: "אתה נמצא בקרביים שלך. כאשר משהו לא תקין קורה במעיים, אנשים מתחילים לחשוב דברים מוזרים. ביחד עם זאת, מחשבות שליליות פוגעות במעיים. כך שהחל מעכשיו מוטב לך להקפיד בעניין הזה. אם לא תעשה את זה, אני אתחיל להלך ואתה תרגיש דגדוגים חזקים ואי-נוחות פנימית... קולגות שלי עוסקים באזורים אחרים, כגון הראות, הלב וכולי". מיד, האיש הקטן מתחיל להלך על הקירות והתקרה, בזמן שאני חש במתחים באזור הבטן, הכבד והכליות. (*)

אחר כך, הוא מתיז מים באמצעות צינור זהב, שוטף את הבוץ בזהירות. אני נותר יבש בין רגע. אני נשכב על ספה רחבה ומתחיל בהרפיה. האיש מעביר מטאטא בקצביות על גבי הבטן והמותן, גורם לי להרפיה ניכרת באזורים הללו. אני מבחין שעם הקלת המתחים בקיבה, הכבד והכליות, משתנות המחשבות והרגשות שלי. (*)

אני מרגיש רעד קל בזמן שאני מתחיל בעלייה. אני נמצא במעלית המשא, עולה אל פני הקרקע".

בהתנסות הזו, האיש הקטן מתגלה כמומחה אמיתי לתאוריה של הדימוי הסנסטסי. כמובן, הוא לא אמר לנו כיצד יכול דימוי להקשר אל תוך-הגוף ולפעול עליו.

לפני כן ראינו, עם קושי מסוים, שהתפיסה של עצמים חיצוניים משמשת כבסיס לעיבוד של הדימוי, ושהדימוי הזה מאפשר לנו להציג שוב את מה שהחושים הציגו לפני כן. ראינו שבייצוג התרחשו שינויים במיקום, בפרספקטיבה של "המבט" של הצופה ביחס לסצנה נתונה ושאלנו את עצמנו לגבי הקשר בין מה שנקלט מעצם לא נעים והתגובות הפנימיות שלנו. כעת אנחנו דנים לגבי תחושות של תוך-הגוף שמשמשות כבסיס לייצוגים פנימיים אף הם. כך שאנחנו מלאים בשאלות ללא תשובות ממצות ואני חושש שכך יקטע הדיון שלנו. בכל אופן, הייתי רוצה להוסיף מספר התייחסויות נוספות.

כל זמן שתימשך ההתייחסות אל הדימוי כאל תעתיק פשוט של התפיסה; כל זמן שתימשך האמונה שהתודעה בכללותה מקיימת עמדה סבילה אל מול העולם ונענית לו כהשתקפות, הרי שלא נוכל לענות על השאלות הקודמות וגם לא על אחרות, מהותיות באמת.

עבורנו הדימוי הוא האופן הפעיל שבו מציבה את עצמה התודעה (כהבניה) בעולם. היא יכולה לפעול על הגוף עצמו ועל הגוף-בעולם עקב ההתכוונות שמופנית מחוץ לעצמה ואיננה פשוט מענה *לעבור-עצמה* או *כשלעצמה* טבעיים, השתקפותיים ומכניים. הדימוי פועל במבנה מרחב-זמן וב-"מרחביות" פנימית אותה אנו

מכנים "מרחב הייצוג". התפקודים השונים והמורכבים אותם ממלא הדימוי תלויים, באופן כללי, במיקומו באותו מרחב. ההצדקה המלאה לטענה זו מצריכה את ההבנה של תאוריית התודעה שלנו ועל כן, אנחנו מפנים אל הספר "*פסיכולוגיה של הדימוי*". אבל אם דרך "*ה*שעשועים הספרותיים" הללו, כפי שטוען פרשננו, אם דרך הסיפורים הללו הצלחנו להראות את האספקט היישומי של קונספציה מאוד רחבה, הרי שלא חטאנו להבטחה שלנו מתחילת ההרצאה, כאשר אמרנו שנתייחס לטקסט הזה, *להתנסויות המודרכות*, לא מנקודת מבט ספרותית אלא מנקודת המבט של הרעיונות שמאפשרים את הביטוי הספרותי הזה.

עד כאן, תודה רבה.

להאניש את העולם

המרכז הסקנדינבי, רייקיאוויק, איסלנד

13 בנובמבר, 1989

היצירה הזו, *להאניש את העולם*, הנה למעשה קובץ של שלושה ספרים. כתיבתו של הראשון מהם, *המבט הפנימי*, הסתיימה בשנת 1972 ועבר עדכון בשנת 1988. כתיבתו של השני, *הנוף הפנימי*, הסתיימה בשנת 1981 ועבר מספר שינויים בשנת 1988. לבסוף, *הנוף האנושי* נכתב בשנת 1988. מדובר אם כן בשלוש יצירות מתקופות שונות וביניהן קשרים מסוגים שונים, כפי שנראה בהמשך. בנוסף, יש ביניהן המשכיות של התפתחות; הן מופיעות כרצף. לעת עתה, הרשו לי להתייחס אל היצירה מנקודת מבט פורמלית.

מדובר בשלושה ספרים הכתובים כפרוזה פואטית ומחולקים לפרקים אשר בעצמם מחולקים לפסקאות. החלוקה לפסקאות, יחד עם שימוש ניכר של סגנון של פנייה אל הקורא וכמה מן הנושאים הנדונים, גרמו לכך שמבקרים מסוימים סיווגו את היצירה בתחום של הספרות המיסטית. כמובן שאין לי השגות לגבי סיווג שכזה, אך אני מאמין שהגורמים שצוינו אינם מספקים לצורך זה.

הקריטריון הראשון של הביקורת, זה של החלוקה לפסקאות, נפוץ בקרב יצירות רבות של הספרות המיסטית, כדוגמת הפסקאות התנ"כיות או הסורות בקוראן, היאסנה באווסטה או האופנישדות. אבל עלינו להסכים שכמו שיצירות רבות בקבוצה הזו אינן מסודרות באופן הזה, הרי שיצירות רבות בתחום המשפט דווקא כן עושות בו שימוש. כך, כל ספר החוקים מאורגן בספרים, פרקים, פסקאות, סעיפים וכן הלאה. דבר דומה קורה עם יצירות מתחום המתמטיקה והלוגיקה. מי שיעיין בפרינקיפיה מתמטיקה של ראסל או בטְרַקְטָטוּס של ויטגנשטיין בוודאי יסכים עמנו שאין מדובר בספרות מיסטית.

הבה נבחן את הקריטריון השני, זה של הפנייה אל הקורא אשר מתבטא במשפטי ציווי (להבדיל ממשפטים הצהרתיים), אשר אינם יכולים להיבחן במבחן האמת. זהו דבר אשר קורה לעתים קרובות ברבות מבין יצירות הספרות המיסטית, אבל גם באחרות אשר אינן כאלה. מצד שני, המשפטים אינן מופיעים רק כציווים אלא שלעתים קרובות ישנו דיון וניתנת ההזדמנות לקורא להשוות אל מול ניסיונו האישי את תוקף הדברים שנאמרים. אני רוצה לומר בזה שאם, באופן אליפטי, מסווגים את היצירה כ"מיסטית" כאשר למעשה רוצים לומר שמדובר ביצירה "דוגמטית", הרי שהקריטריונים לכך אינם מתאימים.

הקריטריון השלישי, זה של כמה מן הנושאים הנידונים, נראה מקושר אל תחום הדת. אכן, נושאים כמו "האמונה", "ההרהור", "תכלית החיים" ועוד, נידונו על ידה אבל גם על ידי הוגים ומשוררים אשר דאגתם היא לעניינים המהותיים של האדם ככזה הנתון בבעיות בקיומו היומיומי.

כמו כן נאמר שהיצירה הזו הינה בעלת אופי פילוסופי, אבל כל אחד שיעמיק בין דפיה יראה שאין שום דמיון לטקסט מהסוג ההוא ועוד פחות מכך לטקסט סדור באופן שיטתי. *הנוף האנושי*, הספר השלישי ביצירה הזו, הוא זה שדוחף ביתר שאת אל אותה טעות בסיווג. גם הוא הוצג כטקסט סוציולוגי או פסיכולוגי כאשר למעשה כל זה רחוק מכוונת המחבר. מה שלא ניתן לשלול הוא שלאורך היצירה קיימות הערכות אשר נופלות בסביבתן של אותן דיסציפלינות. זה לא יכול להיות אחרת כאשר ישנו ניסיון להציג מצבים בהם

החיים האנושיים באים לידי ביטוי. כך שלומר שנושאים אחדים מטופלים מנקודת מבט פסיכולוגית, סוציולוגית, פילוסופית או מיסטית יהיה מקובל לחלוטין ואני מקבל זאת. אבל לסווג את היצירה כייעודית לכל אחת מהצורות הללו אינו נראה מתאים.

בסיכומו של דבר, הייתי מרגיש מעודד לו פשוט נאמר שהעבודה הזו מבוצעת ללא התייחסות להגדרות מדויקות ושזו מדגישה את הנושאים הכלליים והרחבים ביותר עמם מתמודד אדם במהלך חייו. לו נדרשתי לסוג של הגדרה, הייתי אומר שמדובר בהגות על החיים האנושיים בסגנון של פרוזה פואטית. בזה נסיים את הדיון בענייני צורה ונתמקד בתוכן.

הספר הראשון, *המבט הפנימי*, עוסק בתכלית החיים. הנושא העיקרי שנידון בו הוא מצב של סתירה ומובהר שהרישום שמתקבל מהסתירה בחיים הוא סבל; שההתגברות על הסבל המנטלי היא אפשרית ככל שהחיים יוכוונו אל פעולות לא סותרות, ושהפעולות הללו הינן אלה אשר הולכות מעבר לאישי ומופנות באופן חיובי כלפי אנשים אחרים. לסיכום: המבט הפנימי מדבר על ההתגברות של הסבל המנטלי המופנית אל העולם החברתי, עולם של אנשים אחרים, כל זמן שהפעולה הזו תחווה כלא סותרת. הטקסט של הספר מתכהה במידה מסוימת בשל הכמות הגדולה של אלגוריות וסמלים המופיעים בצורה של דרכים, משכנים ונופים מוזרים בהם עובר אדם בהתאם למצב שנופל בחלקו לחיות בחייו. אחת האלגוריות החשובות ביותר היא זו של העץ, אותו עץ חיים עתיק שמופיע בקבלה או באגדות הבראשית של ילידי מקיריטרה בדת היקואנה בג'ונגלים באמזונס. זהו עץ העולם המחבר בין שמיים לארץ ואשר בוולופסה האיסלנדית מכונה יגדראסיל... כך, בספר הזה ישנה מעין מפה של המצבים הפנימיים בהם נמצא אדם בכל רגע נתון של חייו. המצב של בלבול, של נקמה, של חוסר תקווה מופיעים כאלגוריות של מיקום על גבי דרכים ומשכנים אשר עוברים דרכם ביגדאסיל של המבט הפנימי, אבל ישנן גם היציאות מהמצבים הסותרים, התקווה, העתיד, השמחה, בקיצור: מצב של אחדות או אי סתירה. בספר הזה נמצא גם פרק המוקדש לעקרונות של פעולה תקפה. אלה הן מכלול של המלצות או אמירות בשביל לזכור חוקי התנהגות מסוימים אשר תורמים להשגת חיים בעלי אחדות ותכלית. מאחר שהם כלולים בסגנון האלגורי של הספר כולו, לעקרונות יש אופי מטפורי. להלן כמה דוגמאות: "אם אתה שלם גם עם היום וגם עם הלילה, גם עם הקיץ וגם עם החורף, הרי שהתגברת על הסתירות"; "אל תתנגד לכוח גדול. תיסוג עד אשר הוא ייחלש, ואז תתקדם בנחישות". המלצות מהסוג הזה אנחנו מוצאים, לדוגמה, ב"הוואמאנה", כאשר נאמר: "אדם עם טקט צריך לדעת למדוד את כוחו; כאשר יש נועזים אי אפשר נגד כולם"... העקרונות הינם, למעשה, מעין חוקי התנהגות אבל אשר אינם מנוסחים כציוויים בעלי אופי מוסרי או משפטי, אלא כקבועים של כוחות אשר פועלים כפעולה או תגובה בהתאם לעמדתו של המבצע.

בספר השני, *הנוף הפנימי*, נמשך הסגנון של הספר הקודם אבל עם פחות דגש על האלגוריות והסמלים. התיאור הולך ומוחצן אל עולם הערכים התרבותיים ועם הפניות החלטיות יותר אל עבר התחום החברתי. באחד הקטעים ההתחלתיים של הספר השני ניתן לקרוא: "דלג מעל סבלך ואז לא יגדל התהום אלא החיים שיש בך. אין לא תשוקה, רעיון או פעולה אנושית הזרים לתהום. על כן, נדון בדבר היחיד שראוי לדון בו: התהום ומה שמדלג מעליו".

הטיעון הזה, הדואליסטי לכאורה, חושף את הדאגה המהותית לגבי "התפתחות החיים" והשמדת החיים. נראה שההשמדה מקבלת מוחשיות מסוימת על ידי כינויה כ"תהום", אבל אין מדובר אלא בחופש פואטי,

כאשר עצם הציון של הניהיליזציה של ההווה, או "מחיקתו של ההווה" כפי שהיידגר היה מציין, היה גורם לשבר סגנוני שלא ניתן לתקן. אם כן, איננו מדברים על "תהום" במושגים של מוחשיות אלא של הַצְמָתָה או החשכה של התכלית בחיים האנושיים. מובהר שהאפקט הדואליסטי נעלם עם ההבנה של מושג התהום כלא-הוויה, כלא-חיים ולא כישות בפני עצמה. המושג "תהום" נבחר בגלל השלכותיו הפסיכולוגיות, כיוון שהוא מעורר רישומים פנימיים כמו של פחד גבהים המקושרים אל תחושה סותרת של משיכה ודחיה. זו אותה משיכה של האין שמנצחת בהתאבדות או בשיכרון הכוח ההרסני ואשר מניע את הניהיליזם אצל יחידים, קבוצות או תרבויות שלמות. כאן אין מדובר במועקה כמו זו של קירקגור או בבחילה כמו אצל סארטר, במובן של פירוק פסיבי של התכלית או כמו צומת דרכים בבחירה, אלא בפחד גבהים והמשיכה של האין כפעולה אל עבר ההשמדה. מעין מחולל של מאורעות אישיים וחברתיים שמתמודדים נגד החיים על בכורה ושליטה. כך אם כן, אם קיים אצל האדם החופש לבחור, אזי ניתן לשנות את אותם תנאים שמתנבאים כהרי אסון בהתפתחותו המכנית. אם, לעומת זאת, החופש האנושי אינו אלא מיתוס רחמן, לא ישנה מה יחליטו היחידים והעמים כיוון שהמאורעות ינועו אל עבר התפתחות החיים, בפשטות ובאופן מכני, או שהכול ינוע אל עבר האסון, האין, אל עבר העדר התכלית.

בספר הזה החופש של החיים האנושיים מקבלים תוקף, חופש בין תנאים, אבל חופש בסופו של דבר. יתרה מזאת, נאמר שתכליתם היא במהותם חופש ושהחופש הזה שולל את האבסורד ואת "הנתון" אפילו אם מה שנתון הוא הטבע עצמו. זהו המאבק כנגד מה שנתון, כנגד הכאב והסבל, כנגד המכשולים שהטבע מערים על האדם, מה שאפשר את ההתפתחות של החברה והתרבויות. כך שהחיים האנושיים לא התפתחו הודות לכאב ולסבל אלא להפך, החיים צוידו על מנת לגבור עליהם. ההחלטה להרחיב את החופש איננה מוגבלת אל הפרט, מכיוון שלזה אין טבע קבוע אלא דינמיקה היסטורית וחברתית ועל כן על הפרט לקחת אחריות ולפעול למען החברה וכל בני האדם. בהתאם למה שנאמר עד כאן, בפרק ז' נכתב: "אתה המבטא אלף שמות, יוצר תכלית, משנה עולם... הוריך והורי הוריך מתמשכים בך. אינך כוכב נופל, אלה מטאור זוהר שעף אל השמיים. אתה תכלית העולם, וכשאתה מבהיר את תכליתך, אתה מאיר את העולם. כאשר אתה מאבד את תכליתך, העולם מחשיך והתהום נפער". ובהמשך: "אגיד לך מהי תכלית חייך כאן: להאניש את העולם! מה זה להאניש את העולם? זה לגבור על הכאב והסבל, זה ללמוד ללא גבול, זה לאהוב את המציאות שאתה יוצר... לא תשלים את משימתך, אם אתה לא משקיע את כוחותיך בהתגברות על הכאב והסבל באלה שסובבים אותך. ואם אתה מצליח שגם הם, יתחילו במלאכת האנשת העולם, יפתח גורלך אל חיים חדשים".

בקיצור נמרץ, *הנוף הפנימי* עוסק בתכלית החיים בהקשר למאבק בניהיליזם בתככי כל בן אנוש ובחיים החברתיים, ומעודד להפוך את החיים האלה לפעילות ואקטיביזם לרשות האנשת העולם. כפי שניתן להבין, בספר הזה לא מוצעים פתרונות אישיים כיוון שהללו לא קיימים בעולם חברתי והיסטורי. אלו שחושבים שבעיותיהם האישות ניתנות לפתרון באמצעות איזשהו סוג של התבוננות פנימית או טכניקה פסיכולוגית טועים טעות מרה מכיוון שזו הפעולה אל עבר העולם ואל עבר אנשים אחרים, כמובן שפעולה עם משמעות, זו שמאפשרת לצאת אל עבר כל הפתרונות. ואילו נאמר שטכניקה פסיכולוגית מסוימת יכולה להיות מועילה, התשובה הניתנת בספר היא שתועלתה תוכל להימדד אך ורק בפרספקטיבה של פעולה אל עבר העולם, כפרספקטיבה להחשיב אותה ככלי עזר של הפעולה הקוהרנטית. לבסוף, הספר דן בבעיית הזמן ועושה זאת באופן אלגורי. הזמן הוא אשר מופיע בזמניותו האמיתית בפועלו באופן סימולטני

ולא כפי שמתיימרת התפיסה התמימה או תאוריות פילוסופיות רבות אשר בהן העבר, ההווה והעתיד נעדרי מבנה אלא הם רצף רגעים אשר זורמים "אחורה" או "קדימה" עד אינסוף ללא מגע בין הרגעים עצמם. בספר הזמן החוויתי מוצג כהבניה אשר בו זמנית פועלים בה כל אשר אירע לי בחיים, כמו גם מה שקורה לי כעת וגם מה שיקרה לי כאפשרות, כפרויקט בטווח זמן פחות או יותר ניתן לשיעור. אמנם אותו עתיד מופיע בפניי כ"עדיין לא", הוא אשר קובע את ההווה שלי בהתאם לפרויקט שיוזנק מהעכשיו שלי, ממני "ברגע זה". רעיון הזמן כהבניה ולא כרצף פשוט של רגעים עצמאיים הינו אינטואיציה קיימת אצל האדם עוד מימי קדם, אפילו אם זו פותחה על בסיס מיתוסים ואגדות. אנחנו קוראים ב*אֶדָה הפואטית* שלכם, ב*מזון הנביאה*, פסקאות 19 ו-20: "*יָדַעְתִּי אֶת שֵׁם הָאֵילָן: אִיגְדְרָסִיל. כִּי בַּטַל הַבַּהִיר לַח הָעֵץ הָעָנָק... אָז תָּבאנָה שָׁלוֹש עֶלְמוֹת טובוֹת שֵׂכֶל, הֵן דְּרוֹת בַּנָוֶה הַסָּמוּךְ לָאֵילָן. הָאַחַת שְׁמָהּ וֶרְתַנְדִי, הָאַחֶרֶת שְׁמָהּ אוּרְד וּסְקוּלְד הַשְּׁלִישִׁית. אֶת גּוֹרַל בְּנֵי אֱנוֹש הֵן גּוֹזְרוֹת, וְקוֹבְעוֹת אֶת דִּינֵי הָאָדָם.*[20]". כך, העבר, ההווה והעתיד אינם רצף של רגעים אלא קובעים מבניים של מצב. באופן דומה, ב*תוף הפנימי* אנחנו קוראים: "מפגשים מוזרים הם אלה, בהם הזקן סובל בגלל עתידו הקצר ושואף למצוא מפלט בעברו הארוך. האיש סובל בגלל מצבו הנוכחי ומחפש מפלט במה שקרה או שעוד יקרה, תלוי אל איזה כיוון הוא פונה, לפנים או לאחור. הצעיר סובל בגלל שעבר קצר נושף בעורפו, במנוסתו אל עבר עתיד ארוך. ואמנם, בפניהם של שלושתם אני מזהה את פניי שלי, ונראה לי שכל אדם, לא משנה גילו מהו, יכול להלך בשלושת הזמנים הללו ולראות בהם מראות שווא. או שמא קיים היום העלבון ההוא של צעירותי? האם קיימת היום זקנתי? או שמא מקנן היום, בחושך הזה, מותי? כל סבל עובר דרך הזיכרון, הדמיון והתחושה. אבל הודות לשלושת הדרכים הללו קיימות החשיבה והחיבה והעשייה האנושית. קורה אם כן, שאפילו אם דרכים אלה הן הכרחיות, הן יכולות להפוך גם לערוצים של הרס כאשר הסבל מזהם אותן".

הספר השלישי, *הנוף האנושי*, מקדיש את הפרקים הראשונים לבאר את המשמעויות של נוף ושל מבט המתייחס אל אותו נוף, בהציבו סוגיות לגבי אופן ההתבוננות על העולם וההערכה של הערכים המקובלים. בעבודה זו מוצגת הערכה מחדש של המשמעות של הגוף העצמי והגוף של האחרים, של הסובייקטיביות ושל התופעה המוזרה של ההשתלטות על הסובייקטיביות של האחר. בעקבות כך, מפותח עיון, לפי פרקים, אודות ההתכוונות: ההתכוונות בחינוך; בנעשה בתיאור ההיסטוריה; באידאולוגיות; באלימות; בחוק; במדינה ובדת. כפי שכבר נאמר, ספר זה אינו רק מעביר ביקורת, אלא שמודלים חדשים מוצעים לגבי כל נושא מבוקר. *הנוף האנושי* מנסה לבסס את הפעולה בעולם באמצעות הכוונה מחדש של משמעויות ופרשנויות אודות ערכים ומוסדות שנראו כמקובלים באופן מוחלט. באשר למושג "הנוף" אומר שהוא מהווה אבן יסוד של מערכת החשיבה שלנו, כפי שמשתקף מאוחר יותר ביצירות אחרות כגון *פסיכולוגיה של הדימוי* וגם ב*עיונים היסטוריולוגיים*. ואמנם, בספר זה שאנחנו מציגים, רעיון הנוף מוסבר באופן פשטני יותר ובתוך ההקשר של היצירה כולה, ללא היומרות של חשיבה קפדנית. כך אם כן, נאמר: "נוף חיצוני הוא מה שאנו תופסים מהדברים; נוף פנימי הוא מה שאנו מסננים מהם בעזרת הנפה של עולמנו הפנימי. נופים אלה אחד הם, והם מהווים את ראייתנו הבלתי ניתנת להפרדה של המציאות". אין טובים מכם, אנשי איסלנד, בשביל להבין את הרעיונות הללו. אמנם האדם נמצא תמיד בתוך נוף מסוים, לא בגלל זה הוא מודע לכך. לתושבי המדבריות האדירים או המישורים האינסופיים יש במשותף שהאופק שלהם מחבר שם, במרחק, את השמיים ואת הארץ ברצף אשר בסופו לא ניתן לדעת מהם השמיים ומהי הארץ... רק ההמשכיות הריקה

[20] תרגום: אריה סתיו, שירת הצפון, מבחר האדה האיסלנדית.

מופיעה מול העיניים. אבל ישנם מקומות אחרים בהם מתנגשים מקסימום קרח עם מקסימום אש, הקרחון עם הר הגעש, האי עם הים שמקיף אותו. מקום בו המים, בנוסף, פורצים בזעם מתוך האדמה ונדחפים על ידי הגייזר אל השמיים. מקום בו הכול הוא קונטרסט, הכול סופי, העין פונה אל הכוכבים הדוממים בשביל למצוא מנוח. או אז, גם השמיים עצמם מתחילים לנוע, האלים רוקדים ומשנים את צורתם וצבעם באורות צפון אדירי ממדים. והעין הסופית מתקפלת אל עצמה בחלומות על עולמות הרמוניים, חלומות עד, חלומות שהאגדות שרות על עולמות אבודים בתקווה לעולם אשר עוד יבוא. על כן אני מאמין שהמקומות האלה הם נופים בהם כל תושב הוא משורר שאינו מכיר את עצמו ככזה; נוף בו כל תושב הוא נוסע שנושא את ראייתו אל מחוזות אחרים. כך אם כן, במידה שונה ובתצורה שונה, בכל אדם יש משהו מתושבי האיים מפני שהנוף המקורי שלו תמיד ייכפה על ראייתו החושית, מפני שכולנו רואים לא רק את מה שעומד מולנו אלא שגם ההשוואות ואפילו התגליות של החדש נעשות ממה שכבר הכרנו לפני כן. באופן זה, אנחנו חולמים כאשר אנחנו רואים את הדברים ולאחר מכן אנחנו תופסים אותם כאילו היו המציאות עצמה.

אבל הקונספט הזה רחב יותר מפני שהנוף איננו רק הנוף הטבעי שמופיע מול עיננו אלא גם הנוף האנושי, החברתי. ובוודאי שכל אדם מפרש את האחרים דרך הביוגרפיה שלו ושם אצל האחר יותר ממה שהוא קולט. בהתאם לזה, לעולם איננו רואים מהמציאות של האחר את מה שהאחר הינו אלא שיש לנו מהאחר תבנית, פרשנות שנובעת מהנוף הפנימי שלנו. הנוף הפנימי עוטף את הנוף החיצוני שהינו לא רק טבעי אלא גם חברתי ואנושי. וקורה שהחברה משתנה והדורות עוקבים זה אחר זה, ואז, כאשר מגיע תורו של דור לפעול הוא עושה את זה בניסיון לכפות ערכים ופרשנויות שעוצבו בתקופה אחרת. הדברים הם פחות או יותר בסדר בתקופות היסטוריות יציבות אבל בתקופה כמו זו הנוכחית, של דינמיקה רבה, המרחק בין הדורות גדל בו בזמן שהעולם משתנה מתחת לרגלינו. לאן יפנה המבט שלנו? מה עלינו ללמוד לראות? אין זה מוזר שבימים אלה הרעיון של "לפנות אל צורת חשיבה אחרת" יהפוך לנחלת הכלל. היום צריך לחשוב מהר כי הכול נע מהר יותר ומה שהאמנו עד אתמול כאילו היה מציאות שאינה ניתנת לשינוי, היום כבר לא תקף יותר. כך אם כן, חברים, איננו יכולים יותר לחשוב מהנוף שלנו, אם הנוף הזה אינו מקבל דינמיות ואופק אוניברסלי, אם אינו תקף עבור כל בני האדם. עלינו להבין שמושגי ה"נוף" וה-"מבט" יכולים לסייע לנו על מנת להתקדם אל אותה "צורת חשיבה חדשה" שתהליך העולמיות הגובר והמואץ דורש.

אבל בחזרה לספר השלישי, *הנוף האנושי*, נומר שנושאי המוסדות, החוק והמדינה הופכים להיות רלוונטיים, ושבעיצוב של הנוף האנושי, החינוך המתקבל, האידאולוגיות בתוקף והקונספציה לגבי הרגע ההיסטורי הינם גורמים שראוי לקחת בחשבון. כל הנושאים הללו נידונים בספר השלישי, לא רק על מנת לבקר את האספקטים ההרסניים שלהם אלא, מעל לכול, על מנת להציע צורה מיוחדת להתבונן בהם, על מנת לסייע למבט למצוא אובייקטים אחרים, על מנת ללמוד לראות בצורה חדשה.

לסיום ההערות הללו אוסיף ששלושת הספרים שמרכיבים את *להאניש את עולם*, מהווים שלושה רגעים המוצבים ברצף שהולך החל מהפנימיות העמוקה ביותר, מעולם החלומות והסמלים, אל עבר הנופים החיצוני והאנושי. מדובר במסלול, בהסטה של נקודת המבט שהחל מהאינטימי ואישי ביותר מסתיים בפתיחות אל העולם הבין-אישי, חברתי והיסטורי.

עד כאן. תודה רבה.

תרומות למחשבה

מרכז תרבות סן מרטין, בואנוס איירס, ארגנטינה

4 באוקטובר, 1990

לסקור את היצירה הזו שאך עתה יצאה לאור, *תרומות לחשיבה*, נדמה כמשימה מעט טכנית. אם זהו אופן ההצגה לו אנחנו נדרשים, נבהיר שננסה להציג באופן שיודגשו הנקודות החשובות של הספר מבלי להגיע אל קפדנות יתירה. בנוסף, זו תהיה הצגה קצרה.

הספר הזה, כידוע, מורכב משני חיבורים המשמשים כהרהורים סביב נושאים שלכאורה ממוסגרים בתוך הפסיכולוגיה וההיסטוריוגרפיה, בהתאם לכותרתם: "פסיכולוגיה של הדימוי" ו"דיונים היסטוריולוגיים". אולם, כבר בהמשך נראה כיצד שני החיבורים משתלבים בכיוון של אותה מטרה שהינה לצקת את היסודות לבניית תאוריה כללית של הפעולה האנושית, שעד היום אינה מבוססת דיה. כאשר אנחנו מדברים על תאוריה של הפעולה איננו מתכוונים אך ורק להבנת העשייה האנושית כפי שעושה הפרקסיולוגיה של קוטרבינסקי (*Tadeusz Kotarbiński*), סקולימווסקי (*Henryk Skolimowski*) או האסכולה הפולנית בכללותה, שאגב צריך לציין לחיוב את הפיתוח הרחב שלהם בנשוא הזה. כוונתנו היא יותר להבנה של תופעת מקור הפעולה, משמעותה ותכליתה. כמובן שניתן לטעון שהפעולה האנושית אינה זקוקה לשום הצדקה תאורטית; שהפעולה הינה בעצם היפוכה של התאוריה; שדחיפויות השעה הן למעשה בעלות אופי מעשי; שתוצאות הפעולה נמדדות במושגים של הישגים ממשיים, ולבסוף, שזה לא הזמן לתאוריות או אידאולוגיות מפני שאלה הראו את כישלונן וקריסתן המוחלטת, בהותירן מעבר חופשי אל המציאות הממשית, אל הבחירה של המצבים המתאימים ביותר להשגת פעולה יעילה.

ערמת הטיעונים הללו מדגישה ללא ספק את הרקע הפרגמטי שכידוע מוצג באופן יומיומי כפעילות אנטי-אידאולוגית המוכחת באמצעות המציאות עצמה. אבל מגיניה של עמדה שכזו אינם אומרים דבר לגבי מהי אותה מציאות שהם מציינים, וגם לא בין אילו פרמטרים מציבים את הפעולה בשביל שתוכל להימדד כ"יעילה". מפני שאם מושג "המציאות" מצטמצם להוכחה חושית גרידא, הרי שאנו נותרים בתחום האמונות הטפלות שהמדע מכחיש על כל צעד ושעל במהלך התפתחותו. ואם מציינים את "יעילות הפעולה", כדאי שלפחות ייקבע אם ההצלחה לכאורה של אותה פעולה נמדדת במדדים מיידיים עם סיומה של הפעולה עצמה או אם השלכותיה ממשיכות להתפתח אפילו אם הפעולה עצמה הסתיימה. מפני שאם מתייחסים לאפשרות הראשונה, לא ניתן להבין כיצד פעולה אחת יכולה להתחבר אל פעולה אחרת, ומותירים את הכול פתוח אל חוסר קוהרנטיות או אל סתירה בין הפעולה של מועד ב' לעומת הפעולה של מועד א'. אם, לעומת זאת, יש לפעולה השלכות, הרי ברור שבמועד א' היא יכולה להיות מוצלחת ובמועד ב' להפסיק להיות כזו. בסיכומו של דבר, אל האידאולוגיה הזו שמתיימרת לא להיות אידאולוגיה, צריך להתייחס כהערת אגב, על אף הסיכון שבהנמכת רמת ההצגה, מפני שאפילו עם ערך טיעונים מועט היא הצליחה להתמקם כאמונה פופולרית, מה שגורם לתגובות שליליות מול כול טיעון כמו זה שאנו מציגים כאן.

אנחנו מצדנו מקנים ערך לניסוחים תאורטיים סביב בעיית הפעולה וממסגרים את הקונספציה שלנו בתוך העמדות האידאולוגיות, כאשר אנו מבינים "אידאולוגיה" ככל מכלול של רעיונות, מדעיים או לא, שמרכיבים מערכת של פרשנויות אודות מציאות מסוימת. ומזווית אחרת, אנחנו מדגישים את עצמאותנו מתאוריות שנולדו במאה הקודמת והראו את כישלונן, לא רק ברמה המעשית אלא גם בתיאוריה. כך אם כן, קריסתן של אידאולוגיות המאה התשע עשרה אינו מפחית, נהפוך הוא, את ערכן של קונספציות חדשות שמתהוות כעת. בנוסף, אנחנו טוענים שהן "סוף האידאולוגיות", כפי שהוצהר על ידי דניאל בל (*Daniel Bell*) בשנות ה60 ו-"קץ ההיסטוריה" עליו הוכרז לפני זמן לא רב על ידי פוקויאמה (*Francis Fukuyama*), הינם טעונים שעונים לתפיסה מיושנת מפני שהם נוטים לסגור דיון שבמושגים אידאולוגיים כבר מוצה בשנות ה50, בוודאי הרבה לפני שכמה אירועים פוליטיים מרהיבים יזעזעו את אלה אשר הבחינו באיחור את הלך ההיסטוריה, מפני שהיו מהופנטים עם ההצלחה המעשית לכאורה. כך שהפרגמטיזם הנושן, אשר את שורשיו אנחנו מוצאים ב"מועדון המטאפיזי של בוסטון" לקראת 1870 ואשר ג'יימס (*William James*) ופרס (*Charles Sanders Peirce*) הציגו עם הצניעות האינטלקטואלית שאפיינה אותם, כשל גם במושגים אידאולוגיים כבר לפני זמן רב וכעת רק נותר לראות את האירועים המזהירים שיביאו את הקץ להנחות לגבי "קץ ההיסטוריה" ו"קץ האידאולוגיות".

לאחר ביאור המטרה של הספר הנוכחי, הווה אומר, להניח את היסודות לבניית תאוריה כללית של הפעולה האנושית, נפנה אל הנקודות העיקריות של העבודה הראשונה הנקראת *פסיכולוגיה של הדימוי*. בעבודה זו נעשה ניסיון לבסס היפותזה אשר לפיה התודעה איננה תוצר או שיקוף של פעולת הסביבה, אלא שעל בסיס התנאים שזו כופה, התודעה בונה דימוי או מכלול של דימויים אשר מסוגלים להניע את הפעולה אל עבר העולם ועל ידי כך לשנות אותו. מחולל הפעולה משתנה יחד עמה ובהזנה חוזרת ומתמדת בא לידי ביטוי המבנה סובייקט-עולם ולא שתי ישויות נפרדות שלפעמים נפגשות. על כן, כאשר אנחנו מדברים על "תודעה" אנחנו עושים את זה בהתאמה פשוטה אל המיקוד הפסיכולוגי שנושא הדימוי מצווה, אך בו בעת אנחנו מבינים את התודעה כרגע הפנימיות בהיפתחות של החיים האנושיים ב-עולם. בהתאם לנאמר, את מושג התודעה צריך להבין בקונטקסט של הקיום הקונקרטי ולא מופרד ממנו כפי שקורה בזרמים פסיכולוגיים שונים. בעבודה הזו, הקביעה של תופעות הייצוג בהקשר למרחביות הינו מרכיב בעל חשיבות, בעיקר מפני שהודות לכך הגוף האנושי יכול לנוע ובסופו של דבר לפעול בעולם באופן הייחודי לו. אילו הספיק לנו הסבר המבוסס על רפלקסים הרי שהיה לנו פתרון חלקי לבעיה, אבל קורה שתגובה דחויה אל מול הגירויים דורשת הבנה רחבה יותר. ואם אנחנו מדברים על עיבוד, בו הסובייקט מגיע למסקנה לפעול בכיוון מסוים ולא אחר, הרי שמושג הרפלקס כל כך מתדלדל עד שלבסוף אינו מסביר מאומה.

בחיפוש אחר תקדימים במחקר על התודעה ההופכת להתנהגות, הגענו אל מלומדים והוגי דעות שונים בהם בולט דקארט (*René Descartes*), אשר בהתכתבות ייחודית אל המלכה השוודית כריסטינה, מציין את נקודת המפגש בין מחשבה לתנועת הגוף. כמעת שלוש מאות שנה מאוחר יותר, ברנטנו (*Franz Brentano*) מחדיר אל הפסיכולוגיה את מושג ההתכוונות אשר בזמנו הוצף על ידי הסכולסטיקה בפרשנות על אריסטו. אבל העיון לגבי ההתכוונות נעשה מעמיק עם הוסרל (*Edmund Husserl*), בעיקר ב*רעיונות לפנומנולוגיה טהורה ופילוסופיה פנומנולוגית*. ההוגה הזה, בהציבו בספק את הנתונים של העולם החיצוני ואף את אלה של העולם הפנימי, בלכתו בעקבות המסורת הראויה של ההרהור הקפדני, פותח את דרך העצמאות של החשיבה מן חומריות התופעות, אופן חשיבה שעד אותו הרגע נמצא חנוק על ידי צבת אשר מצד אחד ייצגה

את האידאליזם המוחלט של הייגל (*Georg Wilhelm Friedrich Hegel*) ומצד שני של המדעים הפיזיו-טבעיים אשר נמצאו בתהליך התפתחות מואץ. הוסרל לא יישאר במחקר הפשטני של הנתון ההילטי, החומרי, אלא שיבצע רדוקציה אידטית אשר ממנה כבר לא יהיה אפשר לסגת לאחור. בהתייחסות למרחביות הייצוג באופן כללי, הוסרל החשיב אותה כצורה אשר התכנים אינם יכולים להיות עצמאיים ממנה. ברמות עומק שונות, הוא יוכיח שהצבע בכל דימוי חזותי הינו לא-עצמאי מהמְמַדִיוּת שלו. זוהי נקודה בעלת חשיבות מכרעת מפני שהיא מציבה את צורת הממדיות כתנאי לכל ייצוג. זו הנקודה בה אנחנו מאמצים את הטיעון הזה כבסיס תאורתי להצגת היפותזה לגבי מרחב הייצוג.

אולם, מה שנאמר לעיל דורש כמה הבהרות נוספות אליהן נתייחס ברפרוף. ראשית, עלינו להבין את החישה כרישום שמתקבל עם גילויו של גירוי המגיע מהסביבה החיצונית או הפנימית ושגורם לשינוי טונוס העבודה של החוש המושפע. שנית, אנו מבינים את התפיסה כהבניה של חישות המבוצעת על ידי התודעה, בהתייחסות לחוש מסוים או למכלול של חושים. אנחנו מבינים היטב שכבר בחישה הבסיסית ביותר מתקיימת תופעה של הבניה, ובהכרה שהפסיכולוגיה הקלאסית מכילה קירוב לנושאים הללו, לא נצטרך להרחיק בהגדרות של הנושאים הללו. לבסוף נאמר לגבי הדימוי שמדובר בייצוג מובנה ופורמלי של החישות או תפיסות שמגיעות או שהגיעו מהסביבה החיצונית או הפנימית ושדווקא בגלל תהליך ההבניה לא ניתן להחשיב אותן "כהעתקים" פשוטים ופסיביים של החישות, כפי שהאמינה הפסיכולוגיה הנאיבית.

בדיון עם הפסיכולוגיה האטומיסטית, אנחנו מגיעים למסקנה שהחישות, התפיסות והדימויים הינם צורות תודעה ושיהיה נכון יותר לדבר על "תודעה של החישה, תודעה של התפיסה ותודעה של הדימוי", מבלי שלשם כך נצטרך להימצא בעמדה אפרספטיבית. מה שאני רוצה לומר הוא שהתודעה משנה את אופן היותה, שאין היא אלא אופן "להיות", לדוגמה "מרוגשת", "צופיה" וכולי. בהתאם לרעיון ההתכוונות, ברור שאין תודעה שאינה מודעת למשהו ושה-"משהו" הזה אינו יכול להימלט ממרחביות הייצוג. באותו האופן בו הייצוג, כפעולה של התודעה, מתייחס לאובייקט המיוצג ולא ניתן להפריד בין הפעולה לאובייקט מפני שביחד הם מהווים מבנה, כך עצם הייצוג של כל אובייקט מערב את פעולת התודעה המתאימה במרחביות של כל ייצוג. ובכל התנסות עם ייצוגים חיצוניים, על בסיס חמשת החושים הקלאסיים, כמו גם בייצוגים פנימיים המבוססים על הקינסטסיה או סנסטסיה, תמיד תהיה הצבה במרחב. מצד שני, כמו שמרחביות החישה והתפיסה מתייחסות "למקומות" בגוף בהם ממוקמים החיישנים החושיים, כך גם לגבי הייצוג. לייצג, לדוגמה, כאב שיניים שכבר לא קיים היום, כמוהו כשיחזור במיקום המדויק בחלל הפה ולא ברגל. זה ברור וחל עבור כל הייצוגים. אבל הנה כאן צצה אחת הבעיות המעניינות ביותר. הדימוי יכול להשתנות כך שבשחזורו של האובייקט המקורי כבר לא ניתן לזהות את המקור. "העיוות" הזה הוחשב על ידי הפסיכולוגיה הנאיבית כאחד הליקויים העיקריים של הדימוי. עבורה הרעיון היה ברור: אם הדימוי הוא תעתיק פשוט של התפיסה ומשמש את הזיכרון על מנת לזכור, הווה אומר, הדימוי הוא כלי של מה שנהוג היה לכנות "תכונה של הזיכרון", הרי שכל עיוות כמוהו כחטא כנגד "הטבע", דבר שחייב את הפסיכיאטרים של אותה תקופה לפעול באמצעות טיפולים נמרצים כאשר כמה חסרי מזל חרגו בעיוות המציאות. אבל, בדיחות לחוד, היה ברור שהנטורליזם - וזה לא יכול היה להיות אחרת - פשה בפסיכולוגיה כמו גם באמנות, בפוליטיקה או בכלכלה. אבל הנה כי כן, "העיוות" הזה של הדימוי שגורם לו להתעוות, להשתנות ולבסוף להיות מתורגם (כמו בחלומות) ממקור חושי אחד אל הצבתו במקור אחר, מראה לא רק על הפלסטיות של התופעה אלא גם על פעילותה הענפה. ניתן להבין שלפתח כל אחת מן האמירות הללו חורג מגבולות ההרצאה, כך

שנמשיך עם הרעיון המקורי של להראות את הנקודות החשובות ביותר של המחקר הזה. בין הנקודות האלה אנחנו מוצאים את זו המראה את הדמוי בפועלו ברמות שונות של התודעה וביצירה של תגובות מוטוריות שונות, בהתאם להפנמה או להחצנה של הדימוי. בשביל לאמת את מה שנאמר ניתן להבחין שאותו דימוי שמאפשר את הושטת היד במצב של ערות, בעת ההפנמה במצב של שינה אינו מניע את אותו איבר אלא במקרים יוצאי דופן של שינה מעורערת, שבהם הדימוי נוטה להיות מוחצן במרחב הייצוג. אפילו במצב של ערות, מכה רגשית חזקה לעתים גורמת לכך שדימוי של בריחה או דחייה יופנם כך שלבסוף הגוף נותר משותק. ולהפך, במצבי תודעה מעורערים ניתן להבחין כיצד ההקרנה של הדימויים - זאת אומרת, ההזיות – מניעות את הגוף אל מקורות חושיים מוסטים, אשר מתרגמים עיבודים מחדש של העולם הפנימי. כך, מיקומו של הדימוי במצבים ועומקים שונים של מרחב הייצוג מזניק תנועה גופנית. אבל כדאי לזכור שאנחנו מדברים על דימויים אשר בבסיסם קבוצות חושים שונות, יהיו אלה פנימיים או חיצוניים, כך שדימויים סנסטסיים, בפועלם בעומק ובמיקום המתאים, יגרמו לפורקן או סומטיזציה בתוך-הגוף, בעוד שדימויים קינסטסיים יהיו אלה אשר יפעלו על הגוף "מבפנים" בשביל להניע אותו. אבל, באיזה כיוון ינוע הגוף, אם הקינסטסיה מבטאת תופעות פנימיות? הגוף ינוע בכיוון שסומן על ידי ייצוגים אחרים אשר חושים חיצוניים עומדים בבסיסם. ולהפך, אם אדמיין את הזרוע שלי מושטת לפנים אבחין שזו לא נעה רק בעקבות זה, אלא שכך אטווה את הכיוון (כפי שהודגם בניסויים על שינוי בטונוס השרירים) אבל זו תנוע כאשר הדימוי החזותי יתורגם לדימוי קינסטסי.

בהמשך הספר נחדור אל נושאים כמו טבעו של מרחב הייצוג ומושגים כמו נוכחות-משנית, אופק ונוף במערכת הייצוג. לא נחדש מעבר למה שנכתב בפסקאות 3 ו-4 בפרק 3 של *פסיכולוגיה של הדימוי*, למעט לגבי המסקנות הסופיות של העבודה הזו:

"לא דיברנו על מרחב ייצוג כשלעצמו וגם לא על מעין מרחב מנטלי. אמרנו שהייצוג ככזה אינו יכול להיות מופרד מהמרחביות, מבלי לטעון על ידי כך שהייצוג תופס מקום. מה שאנחנו מתייחסים אליו הוא אופן הייצוג המרחבי. עכשיו, כאשר איננו מתייחסים אל ייצוג מסוים אלא מדברים על 'מרחב הייצוג', זה מפני שאנחנו מתייחסים אל מכלול התפיסות והדימויים הפנימיים שמעניקים את הרישום והטונוס הגופני ותודעתי שבהם אני מזדהה כ'אני' ובהם אני מזהה את עצמי כ'המשכיות', על אף חלוף הזמן והשינויים שאני חווה. כך שאותו 'מרחב ייצוג' הינו כזה לא מפני שהוא מיכל ריק שצריך למלא בתופעות של התודעה אלא מפני שטבעו הוא ייצוג וכאשר מגיעים דימויים מסוימים התודעה אינה יכולה אלא להציג אותם כצורה של מְמַדִיוּת. כך, יכולנו גם להדגיש את האספקט החומרי של הדבר המיוצג בהתייחסנו להרכבו, מבלי שעל ידי כך נדבר על הדימוי באופן שעושות זאת הפיזיקה או הכימיה. ההתייחסות שלנו הייתה, במקרה כזה, לנתונים ההילטיים, לנתונים החומריים אשר אמנם נובעים מחומריות החישה, אך הם אינם החומריות עצמה. ובוודאי, איש לא יעז לחשוב שלתודעה יש צבע, או שהתודעה היא מכיל מגוון רק מפני שהייצוג החזותי מיוצג באופן כרומטי. אולם, עדיין נותר קושי. כאשר אנחנו אומרים שמרחב הייצוג מראה רמות ועומקים שונים, האם אנחנו מדברים על מרחב בעל נפח, תלת ממדי, או שמא המבנה החושי-ייצוגי של הסנסטסיה שלי מיוצג כנפח? ללא ספק מדובר בתופעה השנייה והודות לכך הייצוגים יכולים להופיע למעלה או למטה, מימין או משמאל, כלפי חוץ וכלפי פנים, ושה-"מבט" של המתבונן בייצוג אף הוא ממוקם ביחס לדימוי במקום מסוים, בפרספקטיבה מסוימת. אפשר לראות את מרחב הייצוג כ'סצנה' שבה מוצג הייצוג, להוציא

ממנה את "המבט". וברור שבסצנה בא לידי ביטוי מבנה של דימויים שיש לו או שהיו לו מקורות חושיים וייצוגיים שונים מדימויים קודמים."

עבור כל מבנה ייצוג קיימות אין ספור חלופות שאינן נפרשות במלואן אבל שפועלות כנוכחות-משנית, כליווי של הדימויים שבאים לידי ביטוי ב"מרכז הבמה". כמובן שאין אנו מדברים כאן על תכנים "גלויים" ו"סמויים", ואף לא על רצפים אסוציאטיביים אשר מובילים את הדימוי בכיוון זה או אחר. הבא נציג דוגמה: כאשר אני מדמיין איזשהו חפץ מהחדר שלי, חפצים אחרים מאותה סביבה אינם נמצאים "במרכז הבמה" אבל הם מלווים את החפץ המיוצג כנוכחות-משנית; הם שותפים לאותה סביבה שבה נתון החפץ והודות לאותו אזור שבו מוכלים חפצים לא נוכחים אחרים, אני יכול להציג אותם כרצוני תמיד בתוך הגבולות התחומים של מה שאני מגדיר כ-"חדר שלי". כך, האזורים עוברים הבנייה אלה עם אלה לא רק כמכלולים של דימויים אלא גם של ביטוים, משמעויות והקשרים. כל אזור או מכלול של אזורים יכול להבדל מאחרים הודות ל-"אופקים", מעין גבולות שמקנים מיקום מנטלי ושבנוסף מאפשרים לי את המעבר בין זמנים ומרחבים מנטליים שונים.

כאשר אני קולט את העולם החיצון, כאשר אני מתנייד בו באופן יומיומי, אני לא רק בונה אותו באמצעות הייצוגים שמאפשרים לי לזהות ולפעול, אלא שאני גם מהווה אותו באמצעות מערכות נוכחות-משנית של ייצוג. את אותה הבנייה שאני עושה של העולם אני מכנה "נוף" ואני נוכח לדעת שהתפיסה של העולם היא תמיד זיהוי - הכרה מחדש - ופרשנות של המציאות בהתאם לנוף שלי. אותו עולם שאני תופס כמציאות עצמה הוא הוא הביוגרפיה שלי בפעולה, ואותה פעולת שינוי שאני מבצע בעולם הוא גם השינוי שלי עצמי. וכאשר אני מדבר על העולם הפנימי שלי, אני מדבר גם על איך אני מפרש אותו ואיך אני משנה אותו.

ההבדלות שעשינו עד כה בין מרחב "פנימי" ומרחב "חיצוני", המבוססות על רישומי הגבולות שמציבות הפרצפציות הסנסטסיות-מישושי, אינן יכולות להתבצע כאשר אנחנו מדברים על הגלובליות של התודעה בעולם עבורה העולם הוא "הנוף שלה" והאני הוא "המבט שלה". האופן הזה של היות התודעה בעולם הינו בבסיסו של דבר אופן פעולה בפרספקטיבה אשר נקודת הייחוס המרחבית המיידית ביותר הוא הגוף עצמו, כבר לא רק תוך-הגוך. אבל הגוף, בהיותו אובייקט של העולם הוא גם אובייקט של הנוף ועל כן נתון לשינוי. הגוף נהפך לפרותזה של ההתכוונות האנושית.

אם הדימויים מאפשרים לזהות ולפעול, אזי על פי הבניית הנוף על ידי יחידים ועמים, על פי הצרכים שלהם (או מה שיחשיבו כצרכים שלהם), כך הם ייטו לשנות את העולם.

על מנת לסיים את ההערות הללו אודות *פסיכולוגיה של הדימוי*, אוסיף ואומר שבתצורה של כל נוף פועלים כנוכחות-משנית תכנים תיאטיים, מיני אמונות או הקשרים בין אמונות אשר אינן יכולות להתבסס באופן רציונלי ושבליווי של כל אמירה וכל פעולה הן מהוות את הבסיס עליה נשענים החיים האנושיים בהתפתחותם.

על כן, תאוריה עתידית של הפעולה תצטרך להבין איך זו אפשרית החל מביטויה היסודי ביותר, איך זה שהפעילות של האדם אינה פשוט השתקפות של תנאים ואיך זה שהפעולה הזו בעת השינוי של העולם משנה גם את מחוללה. המסקנות שיוסקו לא יהיו בטלות, כמו גם לא הכיוונים שיתפתחו, לא רק מנקודת מבט של אתיקה עתידית אלא גם מהפרספקטיבה של אפשרויות ההתפתחות האנושית.

עלינו לעבור כעת להערות אודות העבודה השנייה של הספר הנוכחי.

דיונים היסטוריולוגיים מתיימר לחקור את הדרישות המוקדמות הנדרשות על מנת לבסס את מה שאנו מכנים "היסטוריולוגיה". בתחילתו של הדיון מוטל בספק שהביטויים "היסטוריוגרפיה" או "פילוסופיה של ההיסטוריה" יוכלו לשמש עוד זמן רב, שכן השימוש בהם עם משמעויות כל כך שונות מקשה על הקביעה לאיזה אובייקט הם מתייחסים. המושג "היסטוריולוגיה" צוין לראשונה על ידי אורטגה (*José Ortega y Gasset*) ב-1928, במאמר *הפילוסופיה של ההיסטוריה של הגל וההיסטורולוגיה*. בהערה בעבודה שלנו אנו מצטטים את אורטגה באומרו: "*בהיסטוריוגרפיה ובפילולוגיה הנוכחיים, לא מתקבלים על הדעת הבדלי הרמות הקיימים בין הדיוק המשמש לצורך קבלה או טיפול בנתונים, וחוסר הדיוק, העליבות האינטלקטואלית אפילו, בשימוש ברעיונות קונסטרוקטיביים. אל מול מצב עניינים שכזה בממלכת ההיסטוריה, קמה ההיסטוריולוגיה. היא מונעת על ידי השכנוע שההיסטוריה, ככל מדע אמפירי, דורשת להיות קונסטרוקציה לפני הכול ולא 'נספח'. [...] עשירית מהנתונים שכבר מזמן נאספו ומוינו יכלו להספיק על מנת לפתח משהו בעל חזות מדעית הרבה יותר אותנטית ומוחשית מכול מה שמציגים לנו ספרי ההיסטוריה*".

על כן, בהמשך לאותו דיון שהחל לפני זמן רב, בעבודה שלנו מדובר בהיסטוריולוגיה במובן של פרשנות ובניה של תאוריה קוהרנטית אשר בה הנתונים ההיסטוריים בפני עצמם אינם יכולים להיסמך זה לזה או להיות מטופלים כרצף פשוט של מאורעות, פן המעשה ההיסטורי יאבד כול משמעות. היומרה להיסטוריה הזרה לכול פרשנות הנה סתירה אשר הכשילה מאמצים רבים של ההיסטוריוגרפיה הקודמת.

בעבודה הזו נחקרת, החל מהרודוטוס (*Herodotus*) ואילך, ראיית המעשה ההיסטורי מנקודת המבט של הכנסת הנוף של ההיסטוריון אל התיאור. באופן זה ניתן להבחין בלפחות ארבעה עיוותים של האופטיקה ההיסטורית. ראשית, האופן המכוון שבהכנסת הרגע עצמו אותו חווה ההיסטוריון על מנת להדגיש או למזער מאורעות בהתאם לפרספקטיבה שלו. ניתן להבחין בעיוות הזה בהצגת התיאור, דבר המשפיע על ההעברה הן של המעשה עצמו כמו גם של המיתוס, האגדה, הדת או הספרות שמשמשות כמקור. הטעות השנייה היא במניפולציה של המקורות, טעות שמעצם טבעה אינה מצריכה הסברים נוספים. העיוות השלישי מתייחס להפשטה והסטריאוטיפיזציה שמאפשרת להעצים או לשלול מאורעות בהתאם למודל פחות או יותר מקובל. החיסכון במאמץ, הן מצד המפיקים והן מצד הצרכנים של היצירות הללו, הוא כל כך גדול, שתדיר הן זוכות לתפוצה נרחבת על אף ערכן המדעי המועט. בעבודות הללו לעתים קרובות המידע הוודאי מוחלף ב"סיפורים", "שמועות" או מידע מיד שנייה. ובאשר לעיוות הרביעי שרשמנו לפנינו, הוא מתייחס "לצנזורה" שלפעמים נמצאת לא רק בעטו של ההיסטוריון אלא גם בראשו של הקורא. הצנזורה הזו מונעת שנקודות מבט חדשות יופצו באופן נכון מכיוון שהרגע ההיסטורי עצמו, על סך אמונותיו, יוצר כזה מחסום שרק הזמן, או מאורעות דרמתיים שישללו את מה שמקובל, מאפשרים לדלג מעליו.

ב*דיונים* הללו ראינו באופן כללי את הקשיים הקיימים לצורך הערכה של מאורעות אמצעיים, אבל אי הנחת שלנו גדלה עת נוכחנו לדעת שאפילו בתיאור של ההיסטוריה הבלתי אמצעית, העצמית, הביוגרפית, הסובייקט מספר לעצמו, או מספר לאחרים, מאורעות לא קיימים או ללא ספק מעוותים, וכל זאת בתוך מערכת פרשנויות בלתי נמנעת. אם אלה הם פני הדברים, מה כבר יש לצפות לגבי מאורעות שההיסטוריון לא חווה ושהם מהווים חלק ממה שאנחנו מכנים "היסטוריה אמצעית". בכל אופן, כל האמור לעיל לא בהכרח מוביל אותנו אל ספקנות היסטורית, היות והודות לו זיהינו את הצורך שההיסטוריולוגיה תהיה קונסטרוקטיבית ושכמובן תמלא אחר תנאים מסוימים כדי שזו תחשב למדע אמיתי.

הדיונים ממשיכים, אבל כעת העיסוק הוא במה שאנו מכנים "קונספציות של ההיסטוריה ללא ביסוס של זְמַנִיוּת[21]". בעבודה שלנו, בפסקה הראשונה של פרק 2, אנו מציינים כך: "במערכות המרובות שבהן מופיע איזשהו ביסוס של היסטוריולוגיה, נדמה שכל המאמץ מופנה אל הצדקת התיארוך, הרגע המקובל בלוח השנה, לפירוק המאורעות, ללמה הם התרחשו או כיצד היו צריכים המאורעות להתרחש, מבלי להתייחס למה המשמעות שמשהו 'אירע', וכיצד יתכן, באופן כללי, שמשהו בכלל יתרחש". כל אלה אשר עסקו בבניית מקדשים אמיתיים של הפילוסופיה של ההיסטוריה, אם לא ענו על השאלה המהותית אודות הטבע של ה"להתרחש", הרי שהציגו היסטוריה של התיארוך המקובל אבל ללא את הממד של הזמניות ההכרחי בשביל שניתן יהיה לתפוס אותה. באופן כללי אנחנו מבחינים שקונספציית הזמן השלטת היא זו של התפיסה התמימה לפיה המאורעות מתרחשים ללא מבניות וברצף מתופעה מקדימה לזו שאחריה, ברצף לינארי, בו כל אירוע נמצא "בצמידות" לאירוע אחר, ללא הבנה כיצד רגע אחד הופך לאחר ומבלי לתפוס, בסיכומו של דבר, את ההשתנות המהותית של המאורעות. מפני שלומר שאירוע הולך מרגע A עד רגע B וכך עד רגע N; מתחיל מאיזשהו עבר, חולף על פני ההווה ומוקרן אל העתיד, כל זה רק מדבר על מיקומו של המתבונן בזמן עם תיארוך מוסכם, עם דגש על תפיסת הזמן של ההיסטוריון, ומכיוון שזו תפיסה, עם תפיסה מרחבית של "אחורה" ואל עבר "קדימה" באותו אופן בן מחוגי השעון מייצגים באופן מרחבי את הזמן בשביל להראות אותו חולף. להבין את זה אינו מהווה שום קושי, לאחר ההבנה שכל תפיסה וכל ייצוג מתקיימים בצורה של "מרחב". אולם, למה על הזמן לחלוף מאיזושהי אחורה אל איזושהי קדימה ולא, לדוגמה, בכיוון הפוך או "בקפיצות" אקראיות? לא ניתן להשיב על כך "כי פשוט ככה זה!". אם כל "עכשיו" הינו, משני "צדדיו", רצף לא מוגדר של רגעים, מגיעים למסקנה שהזמן הוא אינסופי ועם קבלת אותה "מציאות" מסיטים את המבט מן הסופיות של זה שמתבונן ומהלכים בחיים עם נוכחות שהעשייה בין דברים היא אינסופית, אפילו אם כנוכחות רקע יודעים שלחיים יש סוף. כך, "הדברים שצריך לעשות" חומקים מהמוות בכל שניה, בגלל זה "יש פחות או יותר זמן לדברים מסוימים", כי ה-"יש" מתייחס ל-"דברים" וחלוף החיים עצמם הופך לדבר, לטבע.

הקונספציה הנטורליסטית של הזמן, ממנה ההיסטוריוגרפיה והפילוסופיה של ההיסטוריה סובלות עד היום, נשענת על האמונה בסבילות של האדם בבניית הזמן ההיסטורי ועל ידי כך הגיעו לכדי ראיה של ההיסטוריה האנושית "כהשתקפות", כתוצר לוואי או פשוט כתמסורת של מאורעות טבעיים. וכאשר, בקפיצה כביכול מן הטבעי אל החברתי, דובר על המכלול האנושי כמחולל של המעשה ההיסטורי, נמשכה הגרירה של הנטורליזם כך שהחברה קיבלה ממד "מרחבי" בתוך ראיה תמימה של הזמן.

חשיבה רפלקסיבית מדוקדקת מביאה אותנו להבין שבכל עשיה אנושית הזמנים אינם עוקבים זה אחר זה באופן "טבעי" אלא שבהבניה מתמדת פועלים רגעי העבר, ההווה והעתיד; שמה שאירע, כזיכרון או כידע, הינו בעל משקל כמו הפרויקטים שמנסים לממש באמצעות הפעולה הנוכחית. עצם זה שלאדם אין "טבע" כפי שיש לכל עצם אחר; עצם זה שהכוונה שלו נוטה לגבור על הדטרמיניזם הטבעי, כל זה מעיד על ההיסטוריות הרדיקאלית שלו. האדם הוא זה שמתהווה ונבנה בפעולתו-בעולם ועל ידי כך מעניק משמעות לחלוף הזמן שלו ולאבסורד של הטבע הלא-התכוונותי. הסופיות, במושגים של זמן ומרחב, נוכחת כתנאי האבסורדי הראשון, חסר תכלית, שהטבע כופה על החיים אנושיים עם רישומים מובהקים של כאב וסבל.

[21] *זְמַנִיוּת בהקשר של זמן, לא של ארעיות (הערת המתרגם)*

המאבק כנגד האבסורד הזה, ההתגברות על הכאב והסבל, הוא שמעניק משמעות לתהליך הארוך של ההיסטוריה.

לא נמשיך כאן את הדיון הקשה והארוך על בעיית הזמניות, על נושא הגוף האנושי והשתנותו ועל נושא העולם הטבעי כפרוטזה גוברת של החברה, אלא שרק נמנה את הנקודות העיקריות שמועלות כהיפותזה בעבודה הנוכחית. תחילה, נבחנת ההתאוות ההיסטורית וחברתית של החיים האנושיים, בחיפוש אחר הזמניות הפנימית של השתנותו, הרחק כבר מן הרצף של מאורעות קוויים "זה ליד זה". לאחר מכן, נבחן הרב-קיום על גבי אותה במה היסטורית של דורות אשר נולדו בזמנים שונים ואשר נוף עיצובם, הניסיון והפרויקטים שלהם אינם הומוגניים. הדיאלקטיקה בין דורות, הווה אומר מאבק השליטה על מרחב חברתי מרכזי, באה לידי ביטוי בצבירים זמניים עם דגש על העבר, ההווה או העתיד ואשר הצבירים הללו מיוצגים על ידי דורות מגילאים שונים. בו בעת, הנופים של כל דור, עם תשתית האמונות הייחודית להם, מניעים את פעילותם אל העולם. אבל עצם זה שהלידה והמוות של הדורות השונים מהווים עובדה ביולוגית, אינו בהכרח מתיר לנו להפוך את הדיאלקטיקה שלהם לטבעית. על כן, התפיסה התמימה לפיה "הצעירים הם מהפכנים, המבוגרים הופכים לשמרנים והזקנים לריאקציונרים" נדחית במחקרים היסטוריים רבים, שאם אינם נלקחים בחשבון מביאים אותנו אל מיתוס נטורליסטי חדש שבא לידי ביטוי בהאצלה של הנעורים. מה שיגדיר את הסימן של הדיאלקטיקה בין הדורות בכל רגע היסטורי יהיה פרויקט השינוי או השימור של כל דור יניע אל העתיד. צריך לציין שיותר משלוש דורות מתקיימים בו זמנית על אותה במה היסטורית אבל התפקידים הדומיננטיים שייכים לשלושה שציינו, זאת אומרת אלא שמתקיימות ברצף ולא אלה שמתקיימות "ברקע", הילדים והקשישים. אבל מכיוון שכל המבנה של הרגע ההיסטורי נמצא בהשתנות, הסימן שלו משתנה ככל שהצעירים נכנסים אל תחום הצעירים ואלה המבוגרים מוסטים אל עבר הקשישות. הרצף ההיסטורי הזה מראה לנו את הזמניות בפעולה ומביא אותנו להבנה של בני האדם כשחקנים ראשיים של ההיסטוריה שלהם.

לסיכום, עם הבנת התפקוד של הזמניות אנחנו מציינים *בדיונים היסטוריולוגיים* אלה כמה אלמנטים שביחד עם שחקרנו בפסיכולוגיה של הדימוי בהקשר של מרחב הייצוג, יאפשרו לנו, אולי, לבסס תאוריה שלמה של הפעולה.

עד כאן, תודה רבה.

מיתוסי-שורש אוניברסליים

מרכז תרבות סן מרטין, בואנוס איירס, ארגנטינה

18 באפריל, 1991

לפני שאתחיל בהערות לספר *מיתוסי-שורש אוניברסליים*, הייתי רוצה להסביר אלו הן הסיבות שהביאו אותי לכתוב אותו וכן מהו הקשר בין הספר הנוכחי ליצירותיי הקודמות.

ראשית, הסיבות.

עיינתי במיתוסים של התרבויות השונות עם כוונה הקרובה יותר לזו של הפסיכולוגיה החברתית מאשר של השוואת דתות, אתנולוגיה או אנתרופולוגיה. שאלתי את עצמי, למה לא לחקור את המערכות הרעיוניות הקדומות ביותר, כך שבהֶיוֹתֵנוּ בלתי מעורבים באופן ישיר עמם, נוכל לקבל פרספקטיבה הרבה יותר רחבה לגבי עצמנו? למה לא להיכנס אל עולם של אמונות זרות שבוודאי ליוו פעילויות חיוניות אחרות? למה לא להתגמש עד כמה שניתן על מנת להבין, על פי אותם מקורות, למה האמונות הבסיסיות שלנו מתערערות כיום? אלה היו המניעים שלי עת חלפתי על פני הספרות המיתית. נכון אמנם שיכולנו לעקוב אחר החוט המקשר של ההיסטוריה של המוסדות, או של הרעיונות, או של האמנות, על מנת להגיע אל בסיס האמונות שפעלו במקומות ובזמנים שונים, אבל בשום אופן לא היינו משיגים תופעות כל כך טהורות וישירות כמו אלה שמציגה המיתולוגיה.

התוכנית המקורית של הספר הייתה להציג את המיתוסים של העמים השונים בליווי הערות קצרות שלא יהוו הפרעה או פרשנות. אך בשלב די מוקדם נתקלתי בכמה בעיות. ראשית כול, נאלצתי להגביל את השאיפות שלי מכיוון שהיה עליי לפנות אל כתבים המאושרים על ידי האמת ההיסטורית ולשלול אחרים שבעצמם התייחסו לחומר קדום יותר, או שפירשו אותו, כך שהחומר המקורי היה מעוות. זו בעיה שמטבע הדברים לא הצלחתי להתגבר עליה אפילו אם הגבלתי את עצמי לכתבי מקור אשר על בסיסם המידע הגיע עד אלינו. מצד שני, גם לא יכולתי לפנות אל מסורות שבעל פה כמו אלה המלוקטות בקהילות סגורות על ידי חוקרים בני זמננו. על כך השתכנעתי מהסתכלות על כמה סיבוכים מתודולוגיים, אשר אפשר להדגים דרך ציטוט של מירצ'ה אליאדה (*Mircea Eliade*. ב- *Aspects du Mythe*), הוא אומר: "*בהשוואה למיתוסים המספרים על קץ העולם בעבר, בקרב עמים פרימיטיביים המיתוסים המספרים על קץ העתיד לבוא הם יחסית מעטים. כפי שמתואר על ידי להמן (Lehmann), המוזרות הזו אולי נובעת מכך שהאתנולוגיים לא שאלו את השאלות הללו בתשאולים שלהם. לעתים קשה לקבוע אם המיתוס מתייחס לאסון עבר אן עתידי. לפי העדות של מאן (E. H. Man), בני איי אנדמן מאמינים שאחרי קץ העולם תופיע אנושות חדשה שתהנה מחיי גן עדן; לא יהיה עוד חולי, או זקנה, או מוות. המתים יקומו לתחייה לאחר האסון. אולם על פי בראון (R. Brown), מאן ערבב גרסאות שונות שלוקטו ממקורות שונים. למעשה, מבהיר בראון, מדובר במיתוס שמספר את קץ ושחזור העולם; אבל המיתוס מתייחס לעבר ולא לעתיד. לפי להמן, שפת בני איי אנדמן נעדרת זמן עתיד, כך שקשה לקבוע אם מדובר באירוע בעבר או בעתיד*". בהערות הללו של אליאדה מופיעים שלושה דיונים לפחות של החוקרים אל מול אותו מיתוס: 1. האפשרות שהתשאולים של חברי

קהילה מסוימת נערכו באופן שגוי; 2. שמקורות המידע אינם הומוגניים; 3. שאין בשפה שבה נמסר המידע את הזמן הנדרש, דווקא כאשר מדובר בהבנה של מיתוס בעל אופי זמני.

מכשולים כמו אלה שתוארו לעיל, אליהם התווספו רבים אחרים, מנעו ממני לנצל עד תום את כמות המידע הרב שמסופק כיום על ידי חוקרי השטח. כך, לא התאפשר לי לכלול בתוכנית שלי את המיתוסים של אפריקה השחורה, מיתוסי אוקיאניה, פולינזיה ואף לא את אלה של אמריקה הדרומית.

בהיצמדי אל הטקסטים העתיקים יותר, נתקלתי בחוסר שוויון תיעודי. לדוגמה, מהתרבות האשורית-אכדית יש לנו את העלילות האדירות של *גילגמש* כיצירה כמעט שלמה והיתר הם מקטעים שאינם מתנשאים לגובה של העלילות. לעומת זאת, התרבות ההודית מציפה אותנו בתפוקה כבירה. על מנת להשיג איזון מסוים, לקחתי מזו האחרונה "מדגמים" קצרים שמשתווים לראשונה. כך, עם המודלים האשורי-אכדי ואשורי-בבלי כקנה מידה, צמצמתי את שפע החומר של עמים אחרים, כך שלבסוף מוצגים בפני הקורא, כך אני מאמין, המיתוסים המשמעותיים ביותר של עשר תרבויות שונות.

בגלל כל מה שנאמר לעיל, עליי להודות שזו יצירה מאוד חלקית אף שבמהותה מצליחה להבליט נקודה בעלת חשיבות במערכת האמונות ההיסטוריות. אני מתכוון למה שאני מכנה "*מיתוס-שורש*" ושאני מבין כאותו גרעין של חשיבה מיתית שעל אף העיוות והשינוי של הבמה עליה מתרחשת העלילה, על אף השינויים בשמות, בדמויות ובתכונותיהם המשניות, הם עברו מעם לעם תוך שימור כמעט מושלם של הליבה המרכזית ועל ידי כך הצליח להפוך לאוניברסלי. האופי הכפול של מיתוסים מסוימים, הן "שורשיים" והן "אוניברסליים", אפשר לי למרכז את הנושא ולקחת את אלה אשר עונים על שתי התכונות. אין זה אומר שאני לא מכיר בקיומם של גרעינים אחרים שאינם מוצגים באוסף הקצר הזה. כך, נדמה לי שעניתי על השאלה אודות הסיבות שהביאו אותי לכתוב את הספר ובנוסף תיארתי את המכשולים בהם נתקלתי בדרכי להשיג את המטרות שהצבתי לעצמי בתחילת הדרך.

אבל עדיין נותרו נקודות להבהרה. אני מתכוון לשאלה השנייה אודות הקשר בין היצירה הזו ויצירותיי הקודמות.

בוודאי רבים מכם קראתם את *המבט הפנימי* ואולי אף את *הנוף הפנימי והנוף האנושי*. אתם בוודאי זוכרים ששלושת הספרונים הללו, אשר נכתבו בתקופות שונות, אוגדו תחת הכותרת *להאניש את העולם*. הפרוזה הפואטית אפשרה לי לבצע הסטה של נקודת המבט שמתחילה בעולם חלומי, אישי, טעון בסמלים ואלגוריות ומסתיים בהיפתחות אל הבין-אישי, חברתי והיסטורי. למעשה, כבסיס של יצירה זו, קיימת קונספציה שהלכה והתפתחה ביצירות מאוחרות יותר, אם כי עם עיבודים וסגנונות שונים. ב*התנסויות מודרכות*, רצף של סיפורים קצרים אפשר לי "להלביש" רקעים אפשריים שונים בהם עורכים סקירה של בעיות שונות מחיי היומיום. החל מ-"כניסה" פחות או יותר לא מציאותית, הקורא יכול לנוע בין סצנות בהן הוא מתמודד עם קשייו באופן אלגורי. לאחר מכן נוצר "פלונטר" ספרותי שמגביר את המתח הכללי של הסצנה, השתלשלות ולבסוף "יציאה" או סיום מבטיח. הרעיונות המרכזיים של *התנסויות מודרכות* הן אלה:

1. באותו אופן בו בחלומות מופיעים דימויים שהם ביטוי אלגורי של מתחים עמוקים, כך בחיי היומיום מתרחשות תופעות דומות אשר לא זוכות ליותר מדי תשומת לב; אלה הם החלימה בהקיץ ונדודי המחשבה שבהופכם לדימויים, הם נושאים מטענים פסיכיים שממלאים תפקיד בעל חשיבות רבה לחיים.

2. הדימויים מאפשרים להניע את הגוף בכיוון כזה או אחר, אבל אלה אינם רק חזותיים; ישנם דימויים המשויכים לחושים החיצונים השונים והם אלה המאפשרים את היפתחות התודעה אל העולם על ידי הפעלת הגוף. בנוסף, היות וקיימים גם חושים פנימיים, הרי שבהתאמה נוצרים דימויים אשר מטענם מכוון אל תוך הגוף וכך הם מקטינים או מגבירים את המתחים של תוך-הגוף.
3. כל הביוגרפיה, הווה אומר, הזיכרון של אדם פועל אף הוא באמצעות דימויים המשויכים למתחים והאקלימים הרגשיים איתם הם "נצרבו".
4. אותה ביוגרפיה פועלת באופן תמידי בכל אחד מאיתנו ולכן, בכל תפיסה חדשה, אין אנו קולטים את העולם כפי שהוא מוצג לנו באופן סביל אלא שדימויים ביוגרפיים פועלים כ-"נוף" שעוצב בעבר. כך, באופן יומיומי, עת אנו מבצעים פעולות שונות, אנחנו "מכסים" את העולם עם החלומות בהקיץ, הקומפולסיות והשאיפות העמוקות ביותר.
5. הפעולה או הדיכוי שלה אל מול העולם קשורה באופן הדוק אל נושא הדימוי, כך ששינויו הינם אף הם מפתחות חשובים לשינוי התנהגותי. מכיוון שניתן לשנות את הדימויים ולהעביר את מטענם, ניתן להסיק מכך שבמקרה כזה יתרחשו גם שינויים בהתנהגות.
6. בחלומות ובחלימה בהקיץ, ביצירה האומנותית ובמיתוסים, מופיעים דימויים אשר עונים למתחים חיוניים ול-"ביוגרפיות" של יחידים או של עמים. הדימויים הללו הינם מכווני התנהגות, אישיים או קולקטיביים, בהתאם למקרה.

ששת הרעיונות המובאים כאן עומדים בבסיסן של ההתנסויות המודרכות ועל כן קוראים רבים בוודאי מצאו בהערות לספר חומר מעובד מתוך אגדות עתיקות, סיפורים ומיתוסים, אם כי מותאמים לקורא יחיד או אף לאלה אשר משתפים את הקריאה בקבוצות קטנות.

נעבור ליצירה חדשה יותר, תרומות לחשיבה. ברור לכול שהסגנון הוא של מאמר פילוסופי. בשני המאמרים הנכללים בספר נידונים, בהתאמה, הפסיכולוגיה של הדימוי (במעין כמעט-תאוריה של התודעה) ונושא ההיסטוריה. מושאי המחקר הינם בוודאי שונים מאוד אך במהותו של דבר נקודת המפגש שלהם הינה נושא "הנוף" והקדם-אמירות התקופתיים, הווה אומר, האמונות. כפי שניתן לראות, מיתוסי-שורש אוניברסליים משמר קשר הדוק עם היצירות הקודמות אם כי כאן הדגש מושם בדימויים קולקטיביים, ובנוסף, ניתן לראות שינוי חדש באופן ההצגה. בקשר לנקודה האחרונה הייתי רוצה להוסיף שאינני רואה את התקופה הנוכחית כמתאימה ליצירה שיטתית ובעלת סגנון אחיד. נדמה לי דווקא ההיפך מכך, שהתקופה דורשת גיוון על מנת שהרעיונות החדשים יגיעו ליעדם.

מיתוסי-שורש אוניברסליים נשען על אותה קונספציה כמו היצירות הקודמות, ונדמה לי שכל ספר חדש ישמר את אותו רצף אידאולוגי, אפילו אם ידונו נושאים שונים ואף הסגנון הספרותי ישתנה שוב. לסיכום, נדמה לי שבכך הסברתי בקצרה מהן הסיבות שהביאו לכתיבת היצירה הנוכחית והקשר שזו שומרת עם היצירות הקודמות.

נעבור כעת אל נושא המיתוסים השורשיים.

השימוש במילה "מיתוס" תמיד היה מגוון. כבר אצל קסנופנס (ביוונית Ξενοφάνης), לפני אלפיים חמש מאות שנה, החל השימוש בה על מנת לדחות את אותם ביטוים של הוֹמֵרוֹס (מיוונית Ὅμηρος)

והֶסְיוֹדוֹס (מיוונית Ἡσίοδος) אשר לא התייחסו אל אמיתות מוכחות או מקובלות. לאחר מכן, "*mithos*" עמד כנגד "*logos*" ו"היסטוריה" אשר הסבירו את מהותם של דברים או תיארו אירועם אשר אירעו באמת. לאט-לאט המיתוס איבד מקדושתו והוא יוחס לאגדה או לסיפור דמיוני, אפילו אם דובר באלים בהם עדיין האמינו. היו אלה היוונים הראשונים שניסו להגיע להבנות מספקות לגבי התופעה הזו. אחדים מהם השתמשו במעין מתודה של פרשנות אלגורית וחקרו את הסיבות הנמצאות מתחת למעטה המיתי. כך, הם חשבו שאותן יצירות דמיוניות היוו הסברים בסיסיים של חוקים פיזיקליים או של תופעות טבעיות. אבל כבר אצל הגנוסטיים האלכסנדרוניים ובתקופות של הפאטריסטיקה הנוצרית, נעשה ניסיון להבין את המיתוס כאלגוריזציה של מציאויות שונות השייכות לתחום הנשמה; כיום היינו אומרים כשייכות לתחום הנפש. באמצעות מתודה מפרשת שנייה היה ניסיון להתחקות אחר המקורות ההיסטוריים של שחר התרבות האנושית. כך, האלים לא היו אלא זיכרונות עמומים בהם גיבורים קדומים הועלו מעל להיותם בני תמותה. בהתאם לזה, המאורעות המתוארים האצילו באופן מופרז אירועים היסטוריים שבמציאות היו הרבה יותר צנועים. שתי השיטות ששימשו להבנת המיתוס (כמובן היו גם נוספות) הגיעו עד ימינו. בתשתיתם של שני המקרים שוכן הרעיון של "עיוות" המאורעות ומקסם השווא שאותו עיוות מחולל במנטליות תמימה. נכון אמנם שהמיתוסים שימשו משוררים טראגיים יווניים גדולים ושבמידה מסוימת אמנות התיאטרון נבעה מהייצוג של מאורעות מיתיים, אבל במקרה הזה המקסם שפעל על הצופה היה בעל אופי אסתטי וריגש בגלל איכותו האמנותית ולא בגלל האמונה בתכניו. אולם, באורפיזם, בפיתגוריזם ובזרמים ניאופלטוניים, המיתוס מקבל משמעות חדשה: מיוחס לו כוח שינוי מסוים בנפש של זה שבא במגע עימו. כך, על ידי הצגה של סצנות מיתיות, האורפיים ניסו להגיע ל"קתרזיס", ניקוי פנימי שיאפשר בעקבותיו לעלות אל תובנות גבוהות יותר בסדר הרעיונות והרגשות. כפי שניתן לראות, כל אלה הן פרשנויות שהגיעו עד אלינו ומהוות חלק מן הרעיונות לפיהן הציבור בכללותו כמו גם המומחים נוהגים ללא הבחנה יתירה. למען האמת, המיתוס היווני הוחשך למשך זמן רב בתרבות המערב עד אשר ההומניסטים של הרנסנס, ולאחר מכן בתקופת המהפכות האירופאיות, הניעו אותו מחדש. ההערצה ליצירות הקלאסיות גרמה למלומדים לשוב אל המקור היווני. האומנויות הושפעו ממנו וכך המיתוס היווני המשיך בפעולתו. עם שינוי נוסף, הוא נִטַע ביסודן של הדיסציפלינות החדשות שלומדות את ההתנהגות האנושית. ביחוד הפסיכולוגיה העמוקה הנולדת באוסטריה, עדיין ספוגה בניאוקלסיזם בדעיכה, ניזונה מאותם זרמים עתיקים אף אם היא כבר חווה את המשיכה של האי-רציונליזם הרומנטי. אין זה פלא שנושאים כמו של אדיפוס, אלקטרה וכו' נלקחים מן הטרגדיות היווניות ובאמצעותם ניתנו הסברים אודות התפקוד המנטאלי, בסיוע של טכניקות קתרטיות של שחזור דרמטי בהתאם לקונספציה האורפית.

מצד שני, יש טעם להבחין בין מיתוס לאגדה, סאגה, סיפור ומשל. במקרה של האגדה, אכן ההיסטוריה מעוותת על ידי המסורת. הספרות האפית עשירה בדוגמאות מהסוג הזה. מחברים כמו דה וריאס (*de Vries*) רואים את הסיפור כמתרחק מן האגדה על ידי הכנסה של אלמנטים פולקלוריים המגוונים את העלילה. הסאגה, לעומתה, קרובה יותר אל הסיפור אולם כמעט תמיד עם השתלשלות טראגית, לעומת הסיפור המסתיים לרוב עם סוף שמח. בכל אופן, גם הסאגה הפסימית כמו הסיפור האופטימי, משולבים לעתים אלמנטים מיתיים לא מקודשים. הסגנון של המשל שונה במהותו, בהיותו מסתיר עמדה מוסרית תחת מעטה של בדיה.

הבחנות בסיסיות אלה משמשות אותנו לציון ההבדלים לעומת המיתוס, כפי שאנו תופסים אותו. אנו רואים במיתוס את נוכחותם של האלים ופועלם, אפילו אם פועל זה מבוצע באמצעות בני אדם, גיבורים או חצאי-אלים. כך, כאשר אנחנו מדברים על מיתוס אנחנו מתייחסים לסביבה הנגועה על ידי הנוכחות אלוהית, בה מאמינים ואשר מפעפעת אל כל מרכיביה. שונה לחלוטין הוא להתייחס אל האלים הללו אבל באווירה לא-מקודשת, בסביבה בה האמונה הוחלפה, לדוגמה, בעונג אסתטי. ישנו הבדל גדול בין הצגת המיתולוגיות האופנתיות (אשר מתארות את האמונות העמוקות באופן מוחצן ופורמלי) לבין הצגה מקודשת, "מתוך" האווירה בה המיתוס נוצר. במקרה שלנו דבקנו בעמדה השנייה. ממנה נובע הכבוד לטקסטים המקוריים, אשר השלמנו במקרה של "חורים" או לצורך הבנה, אבל בהדגשה בגופן שונה ועם ההערות המתאימות בטקסט שאינו שייך לטקסט המקורי. למעשה, בספר הנוכחי יש הרבה מזה ואם אפשר לפרש את זה כשחזור מקביל, אומר שלקורא יש תמיד את האפשרות להתייחס רק לטקסט המקורי, מובחן מן הטקסט שלנו.

בהמשך לציון ההבדלים, צריך לציין שלא התערבנו בדת שללא ספק ליוותה את המיתוסים, ואף לא באספקטים פולחניים או טקסיים. לא עסקנו בנצרות, האסלאם או הבודהיזם, והסתפקנו בהצגה של מספר מיתוסים עמוקים מתוך היהדות, ההינדואיזם והזורואסטריזם, על מנת להבין את ההשפעה העמוקה שהייתה לדימויים שלהם על הדתות הללו. באופן זה, נדמה לי שמולא הרעיון של מיתוס שורש ואוניברסלי.

אבל כבר בעידן שלנו ובשפת היומיום, למילה "מיתוס" מיוחסות שתי משמעויות שונות. מצד אחד, זו של הסיפורת המופלאה על ישויות אלוהיות בתרבויות שונות, ומצד שני, של אותם דברים שמאמינים בהם בעוצמה אבל שלמעשה הם אינם אמת. ניתן לראות בבירור שהמשותף לשתי המשמעויות הוא הרעיון שאמונות מסוימות מושרשות בחוזקה ושההוכחה הרציונלית כנגדן תעמוד מול קשיים רבים. כך, מפתיע אותנו שהוגים מבריקים מימי קדם יכלו להאמין בדברים שילדינו שומעים כסיפורים לפני השינה. האמונות בשטחיות כדור הארץ או מיקומו המרכזי של כדור הארץ בחלל גורמות להופעת חיוך סלחני על פנינו, בזמן שאנו מבינים שהתיאוריות הללו לא היו אלא מיתוסים המתארים מציאות אשר החשיבה המדעית טרם נתנה עליהם את דעתה הסופית. ובאותו אופן, כאשר אנחנו מתייחסים היום לכמה עניינים בהם האמנו אך לפני מעט שנים, לא נותר לנו אלא להסמיק בגלל תמימותנו, בו בזמן שאנו ניצודים על ידי מיתוסים חדשים מבלי לזכור שמתחוללת בנו אותה תופעה שכבר התחוללה בעבר.

בתקופה זו, המאופיינת על ידי השתנות מואצת, חזינו בהסטה של כמה אמונות אודות האדם והחברה שנחשבו לאמיתות מוחלטות אך לפני כמה עשרות שנים. אני אומר "אמונות" במקום תאוריות או דוקטרינות מפני שמעניין אותי להדגיש את הגרעין של הקדם-אמירות, הדעות הקדומות שפועלות לפני הניסוח של סכמות פחות או יותר מדעיות. כפי שאל חדשות טכנולוגיות מתלווים ביטוים כגון "מדהים!" או "לא יאמן!" המקבילים למחיאות כפיים, כך גם אנחנו מתרגלים לשמוע את הביטוי "לא יאמן" מקושר אל שינוים פוליטיים, אל נפילתן של אידאולוגיות, אל התנהגות של מנהיגים ומעצבי דעת קהל, אל התנהגותן של החברות. אבל ה-"לא יאמן" השני אינו תואם במדויק למצב הרוח הבא לידי ביטוי מול הפלא הטכנולוגי אלא שהוא משקף הפתעה ושברון לב אל מול תופעות שלא נדמו אפשריות. ייאמר בפשטות שחלק גדול מבני התקופה הזו האמינו שהדברים היו אחרת ושהעתיד פונה לכיוון אחר.

עלינו להכיר אם כן שהייתה צריכה מרובה של מיתוסים ושהדבר הזה ניכר על פני פעילויות חיוניות, על אופן ההתייחסות אל הקיום. עליי להזהיר שאין אני רואה את המיתוסים ככזבים מוחלטים אלא להיפך, כאמיתות פסיכולוגיות אשר תואמות או לא את תפיסת העולם בו נפל בחלקינו לחיות. ובנוסף, האמונות הללו אינן רק סכמות סבילות אלא מתחים ואקלימים רגשיים אשר בהתגלמותם כדימויים הופכים לכוחות מכוונים של הפעילות האישית או הקולקטיבית. ללא קשר לאופי האתי או הדגמתי שלעתים מתלווה אליהן, אמונות מסוימות הינן בעלות עוצמה רבה כנקודות יחוס מעצם טבען. אין זה חומק מאיתנו שהאמונה באלים מציגה הבדלים מהותיים לעומת אמונות לא-מקודשות, אבל על אף ההבדלים אנו מזהים בהן מבנים משותפים.

האמונות החלשות איתן אנו מתנהלים בחיי היומיום ניתנות להחלפה בקלות כאשר מתברר שהתפיסה שלנו של האירועים הייתה מוטעית. לעומת זאת, כאשר אנחנו מדברים על אמונות חזקות עליהן אנו בונים את הפרשנות הגלובלית שלנו לגבי הדברים, המשיכות והדחיות הכלליים ביותר, סולם הערכים האי-רציונלי שלנו, הרי שאנחנו נוגעים במבנה של מיתוס שאין אנו מוכנים לדון בו לעומק מפני שאנחנו מעורבים בו לחלוטין. יתרה מזו, כאשר אחד המיתוסים הללו נופלים, אנחנו נכנסים למשבר עמוק בו אנו מרגישים כעלים נידפים ברוח. המיתוסים הפרטיים או הקולקטיביים הללו מכוונים את הפעילות שלנו ועל פעולתם העמוקה אנחנו יכולים להבחין רק דרך דימויים מסוימים שמכוונים אותנו בכיוון מסוים.

כול רגע היסטורי ניחן באמונות בסיסיות חזקות, במבנה מיתי שיתופי, מקודש או לא, אשר משמש כדבק של המכלולים האנושיים, מעניק להם זהות והשתתפות במרחב משותף. לדון במיתוסים הבסיסיים של התקופה משמעו להיחשף לתגובה אי-רציונלית בעוצמות שונות, בהתאם לעוצמת הביקורת וההשתרשות של האמונה הנידונה. אבל כמובן, הדורות מחליפים זה את זה והרגעים ההיסטוריים משתנים וכך, מה שפעם נדחה ללא עוררין מתחיל להתקבל בטבעיות כאילו הייתה זו האמת המלאה ביותר. לדון ברגע הנוכחי את המיתוס הגדול של הכסף משמעו לעורר תגובה שאינה מאפשרת דו-שיח. מיד בן שיחנו מתגונן באומרו, לדוגמה: "מה זאת אומרת שהכסף הוא מיתוס, הרי הוא חיוני על מנת לחיות!" או גם: "מיתוס הוא דבר כוזב, משהו שאינו נראה; לעומת זאת, הכסף הוא מציאות ממשית שבאמצעותה מניעים דברים" וכו'. לשווא נסביר את ההבדל בין ממשיותו של הכסף לאי-ממשיות של מה שמאמינים שניתן להשיג באמצעות הכסף; לא יועיל שנדגיש את המרחק בין הסימן הייצוגי של הערך שמוענק לדברים לבין המטען הפסיכולוגי שמוקנה לסימן הזה. תיכף ומיד בן שיחנו מתחיל לבחון אותנו במבט קר שמשוטט על פני הבגדים שלנו, מגרש את דברי הכפירה בזמן שהוא עומד את עלות הבגדים שלנו, שללא ספק, עלו כסף... מהרהר אודות משקלנו והקלוריות היומיות שאנו צורכים, חושב על מקום מגורינו וכן הלאה. באותו רגע יכולנו לרכך את הדיון באומרנו משהו כגון: "למעשה צריך להבחין בין הכסף הנדרש על מנת להתקיים לבין הכסף הלא חיוני"... אבל הוויתור זה איחר לבוא. אחרי הכול, הנה הם הבנקים, מוסדות האשראי, המטבעות השונים. זאת אומרת, "מציאויות" שונות המעידות על יעילות שלכאורה אנחנו שוללים. למעשה, בסיפור הציורי הזה לא שללנו את היעילות הכסף כמכשיר. יתירה מזאת, הענקנו לו עוצמה פסיכולוגית גדולה בהבנה שלאובייקט הזה מוענק יותר קסם מזה שלמעשה יש לו. הוא יעניק לנו את האושר ובאיזשהו אופן גם חיי אלמוות, ככל שהוא ימנע מאיתנו לדאוג בגלל בעיית המוות. המיתוס הלא מקודש הזה פעל לעיתים קרובות בסמיכות לאלים. כך, כולנו יודעים שהמילה "מטבע" נובעת מיונו מונטה (*Juno Moneta*), יונו המזהירה, אשר הרומאים הטביעו מטבעות בסמוך למקדשה. הבקשות כלפי יונו מונטה היו לריבוי

נכסים, אבל עבור המאמינים יונו הייתה חשובה יותר מהכסף שנבע מרצונה הטוב. המאמינים האמיתיים מבקשים כיום מהאלוהים שלהם נכסים שונים ועל כן, גם כסף. אבל אם באמת הם מאמינים באלוהותה, הרי שזו עומדת בפסגת סולם הערכים שלהם. הכסף כפֶטיש עבר שינוים. לכל הפחות המערב נשען במשך זמן רב על הזהב, אותה מתכת מסתורית, מועטה וקוסמת בגלל תכונותיה המיוחדות. אלכימיית ימי הביניים עסקה ביצורה המלאכותי. היה זה עדיין זהב מקודש אשר יוחסו לו היכולת להכפיל עצמו ללא סוף, אשר שימש כתרופה אוניברסלית ואשר העניק אריכות ימים בנוסף על עושר. הזהב הזה הניע מסעות מושקעים בארצות אמריקה. אין אני מתכוון רק לבהלה לזהב שהניעה הרפתקנים ומתיישבים בארצות הברית, אלא בעיקר אני מדבר על "אל דוראדו" אותו חיפשו הכובשים ואשר גם היה משויך אל מיתוסים מינוריים כגון מעיין הנעורים.

מיתוס מושרש בחוזקה גורם למיתוסים מינוריים לסוב סביב גלעינו. כך, כמו בדוגמה בה אנו עוסקים, חפצים רבים "צבועים" במטען שהועבר אליהם מהגרעין המרכזי. המכונית שמשמשת אותנו אף היא הינה סמל לכסף, "למעמד" שפותח דלתות לעוד כסף. בעניין זה, גריליי (*Greeley*) אומר: "יספיק לבקר בתערוכת רכב שנתית על מנת לזהות הפגנה דתית עמוסה בטקסים. הצבעים, האורות, המוזיקה, חרדת הקודש של הסוגדים, נוכחותן של כוהנות ההיכל (הדוגמניות), הפאר וההדר, בזבוז הכספים, ההמון הצפוף – כל זה היה יוצר אצל תרבויות אחרות טקס דתי למהדרין. לסגידה למכונית המקודשת יש את עדת מאמיניה ומקורביה. גנוסטיקן העבר לא היה יותר קצר רוח למוצא פיו של האורקל מאשר מעריץ של מכונית לשמועות הראשונות על המודלים החדשים. זה בדיוק בזמן הזה של המחזור השנתי כאשר הכוהנים (מוכרי המכוניות) מקבלים נפח חדש, בו בזמן שהמון ממתין בקוצר רוח לבואה של צורת הצלה חדשה". כמובן שאיני מסכים עם הממד שהמחבר מעניק לסגידה לפטיש-מכונית, אבל יש בזה כדי לקרב אל ההבנה של הנושא המיתי לגבי חפץ בן זמננו. למעשה מדובר במיתוס לא מקודש, ועל כן אולי ניתן לראות בו מבנה דומה לזה של מיתוס מקודש אבל דווקא ללא האפיון המהותי של כוח אוטונומי, בעל חשיבה ועצמאות. אם המחבר הנ"ל מתייחס אל המחזוריות השנתית של הטקסים, הרי שהתיאור תופס גם לגבי חגיגות ימי הולדת, שנה חדשה, טקסי האוסקר או טקסים אזרחיים דומים אשר אינן מערבים אווירה דתית כפי שקורה עם המיתוסים המקודשים. יש חשיבות בלעמוד על ההבדלים בין מיתוס לטקסיות, אולם זה חורג מהיעדים המיידיים שלנו. יש גם עניין להבחין בין יקום של ישויות מיתיות לבין זה של כוחות מגיים, בו התפילה מוחלפת בטקס של כישוף, אבל גם נושא זה חורג מהמסגרת הנוכחית.

כאשר התייחסנו אל אחד המיתוסים הלא מקודשים המרכזיים של התקופה (הכוונה לכסף), החשבנו אותו כגרעין של מערכת רעיונית. אני מניח שהמאזינים אינם מדמיינים דימוי דומה לזה של המודל האטומי של בוהר אשר בו הגרעין הינו המסה המרכזית והאלקטרונים נעים סביבו. האמת היא שגרעין של מערכת רעיונית צובע חלק גדול מחייהם של האנשים בתכונותיו הייחודיות. ההתנהגות, השאיפות והפחדים העיקריים קשורים אליו. אפילו מעבר לכך: כל הפרשנות לגבי העולם והמעשים קשורים אל אותו גרעין. בדוגמה שלנו, ההיסטוריה של האנושות תקבל אופי כלכלי וההיסטוריה הזו תיפסק, כמו בגן עדן, כאשר יפסקו הקונפליקטים המתעמתים על עליונות הכסף.

לסיכום, לקחנו כנקודת יחוס את אחד המיתוסים הלא מקודשים המרכזיים על מנת להתקרב אל אופן הפעולה האפשרי של המיתוסים המקודשים בהם דן הספר הזה.

ישנם בכל אופן פערים גדולים בין מערכת מיתית אחת לאחרת, מפני שהמואר, האלוקי, נעדר לחלוטין באחד מהם וזה מציב הבדלים שקשה לחמוק מהם. איך שזה לא יהיה, הדברים משתנים במהירות בעולם כיום וכך, נדמה לי שרגע היסטורי הולך ונסגר ואחד חדש נפתח. רגע אשר נדמה שצצים בו מערכת ערכים חדשה ורגישות חדשה. אולם, אני לא יכול לאשר ששוב האלים מתקרבים אל האדם. תאולוגים בני זמננו סובלים ממועקת היעדרותו של האלוהים, כפי שמרטין בובר חווה. מועקה עליה ניטשה לא יכול היה להתגבר לאחר מות האלוהים. יותר מידי אנטרופומורפיזם אישי היה נוכח במיתוסים העתיקים ואולי מה שאנחנו מכנים "אלוהים" מתבטא ללא קול באמצעות גורל האנושות.

אילו נשאלתי אם אני צופה את הופעתם של מיתוסים חדשים, הייתי אומר שבדיוק זה מה שקורה כעת. אני רק מבקש שהכוחות האדירים שמשחררת ההיסטוריה ישמשו ליצירת תרבות כלל-עולמית ואנושית באמת, אשר בה חוסר השוויון וחוסר הסובלנות יכחדו לעד. הו אז, כפי שנאמר בספר עתיק, "וכתתו חרבותם לאתים".

עד כאן, תודה רבה.

מחשבה ויצירה ספרותית

תיאטרון גראנד פלאס, סנטיאגו, צ'ילה

23 במאי, 1991

אני מודה להוצאה לאור פלנטה ולחברים הרבים שהזמינו אותי לדבר על כמה כתבים שנערכו בימינו בצורה של אוסף. כמובן, אני מודה לכולכם על נוכחותכם.

בכנסים שנערכו במדינות שונות עסקנו בכל אחד מהספרים בסמוך למועד הופעתם. היום, לעומת זאת, ננסה לתת ראיה גלובלית של הרעיונות המהווים את היסודות של אותן יצירות. עם זאת, עלינו להזכיר כמה מאפיינים של כל אחד מארבעת הכרכים שאנו מציגים היום מכיוון שאלו אינם אחידים בנושא או בסגנון. כפי שנראה, האינטרסים המניעים עבודות אלה הם מגוונים, וצורות המיצג משתנות בין הפרוזה הפואטית בלהאניש את העולם, לסיפור הקצר של התנסויות מודרכות, לפרשנות של מיתוסי-שורש אוניברסליים והחיבור תרומות לחשיבה.

אם נתעכב מעט על כל כרך אומר שהראשון שבהם, *להאניש את העולם*, הוא טְרִיפְּטִיכוֹן המורכב מספרים שנכתבו ברציפות ב-1972, 1981 ו-1988. אני מתייחס ליצירות שהופצו בנפרד תחת הכותרים *המבט הפנימי*, *הנוף הפנימי* ו*הנוף האנושי*. *להאניש את העולם* מחולק לשלושת הספרים שהוזכרו, אשר בתורם, מחולקים לפרקים ואלה לפסקאות ממוספרות. באופן כללי, הנרטיב תואם סגנון של פנייה אל הקורא אשר באה לידי ביטוי במשפטי ציווי אשר מעניקים קשיחות מסוימת לטֶקסט. להגנתי אומר שלעטים קרובות מופיעים משפטים הצהרתיים המאפשרים לקורא להשוות בין מה שנאמר לבין חוויותיו הוא. אך היצירה הזו, השנויה מעט במחלוקת, מציבה קושי גדול יותר הנובע מהאילוץ המכוון שנעשה באמצעות השפה הספרדית; כך, דרך אמצעי זה, מושגת אווירה אשר תואמת לרגשות שרוצים להעביר, אך הדבר הזה מעלה בעיות של משמעות ולכן של הבנה מלאה, כפי שהודגש היטב בזמן התרגום לשפות אחרות. בסיכומו של דבר, *להאניש את העולם* היא יצירה מתחום המחשבה, כתובה בסגנון של פרוזה פואטית, העוסקת בחיי האדם על היבטיו הכלליים ביותר. היצירה משתמשת בהסטת נקודת מבט מהפנימיות האישית אל עבר הבין-אישי וחברתי, מעודדת התגברות על חוסר המשמעות של החיים, ומציעה פעילות ומיליטנטיות לטובת האנשה של העולם.

הכרך השני, שכותרתו *התנסויות מודרכות*, נכתב בשנת 1980. הכרך מורכב מסדרה של סיפורים קצרים שנכתבו בגוף ראשון, אבל אנחנו חייבים להבהיר ש-"גוף ראשון" זה אינו זה של המחבר, כפי שקורה כמעט תמיד, אלא זה של הקורא. הדבר מושג על ידי כך שהסביבה והאווירה בכל סיפור משמשות כמסגרת בה יכול הקורא למלא את הסצנה בעצמו ובתכניו. כסיוע לטקסט מופיעות כוכביות המסמנות הפסקות ומסייעות להכניס, מבחינה מנטאלית, דימויים שהופכים את הצופה הסביל לשחקן ובמאי של כל תיאור. ביצירות ספרותיות, בהצגות תיאטרון, קולנוע וטלוויזיה, הקורא או הצופה יכול להזדהות באופן מלא או חלקי עם הדמויות, אך לזהות מיידית, או מאוחר יותר, את ההבדלים בין השחקן שנראה "בתוך" הסצנה והצופה שנמצא "בחוץ" והוא לא אחר מאשר הוא עצמו. בהתנסויות המודרכות מתרחש ההפך: הדמות היא

הצופה, נושא ונשוא של פעולות ורגשות. מצד שני, בהערות הספר מובאים אלמנטים כך שכל מי שיש לו יכולת ספרותית מינימלית יוכל לבנות סיפורים חדשים שיהוו מקור לעונג אסתטי או פרמטרים להרהור על מצבים חיוניים הדורשים שינוי של התנהגות או תשובה מיידית אשר, עם זאת, אינה מוגדרת. להבדיל מ-*להאניש את העולם*, שבאמצעות פרוזה פואטית עסק במצבי חיים כלליים ועודד שינוי כיוון אף הוא כללי, ה-*התנסויות המודרכות* משתמשות בטכניקת הסיפור הקצר כדי לשמש את הקורא בהסדרה והכוונה של הפעולה עליה הוא יחליט עבור מצבים אישיים של חיי היומיום.

הכרך השלישי, *מיתוסי-שורש אוניברסליים*, נכתב בשנת 1990. בו כבר לא נוגעים בדימויים אישיים כפי שקורה ב-*התנסויות המודרכות*, אלא נעשית השוואה ופרשנות של הדימויים הקולקטיביים העתיקים ביותר שהתרבויות השונות מימשו בצורת מיתוסים. זוהי עבודת פרשנות של טקסטים של אחרים, אשר בחלקם עובדו מחדש בניסיון למלא את החסר במקור ולהתגבר על הקשיים של התרגומים עליהם הסתמכנו. בכתיבה נעשה ניסיון לבודד את אותם מיתוסים ששמרו על קביעות מסוימת בטיעון המרכזי שלהם אף אם לאורך זמן השתנו שמות ותכונות משניות. מיתוסים אלה, אותם אנו מכנים "מיתוס-שורש" קיבלו גם את אופיים האוניברסלי לא רק בגלל הפיזור הגיאוגרפי שאליו הגיעו אלא בגלל האימוץ שלהם על ידי עמים אחרים. בהתחשב בפונקציה הכפולה שאנחנו מייחסים לדימוי, כתרגום של מתחים חיוניים וכמניע של התנהגות אל עבר פורקן של המתחים הללו, הדימוי הקולקטיבי המגולם במיתוס מסייע לנו להבין את הבסיס הפסיכו-חברתי שלו. על כן, *מיתוסי-שורש אוניברסליים* מקרבים אותנו להבנת גורמי הלכידות וההכוונה של קבוצות אנושיות, מעבר לעניין אם למיתוסים המדוברים ישנו ממד דתי או שהם פשוט פועלים כאמונות חברתיות חזקות נעדרות ממד קדוש.

שני מאמרים: *פסיכולוגיה של הדימוי*, שנכתב בשנת 1988 ו-*דיונים היסטוריולוגיים*, שנכתב בשנת 1989, יוצרים כרך רביעי שכותרתו *תרומות לחשיבה*. בכרך מובאים בקצרה הנושאים התיאורטיים, עבורנו החשובים ביותר, אודות מבנה חיי האדם והִיסְטוֹרִיוּת בה המבנה הזה מתפתח.

ההערות שהוצגו עד כה מציבות אותנו במצב בו ניתן לנסח הצגה גלובלית של הרעיונות המשמשים כבסיס ליצירות השונות, אם כי עליי להזכיר שב-*תרומות לחשיבה* ניתן למצוא חלק מהרעיונות הללו בדיוק רב יותר.

הבה ניכנס עכשיו לנושא עם כמה הבחנות לגבי אידיאולוגיות ומערכות חשיבה. הקונספציה שלנו אינה מתחילה מקבלת כְּלָלִיוּת אלא מלימוד הייחודיות של החיים האנושיים; הייחודיות של הקיום; הייחודיות של הרישום האישי של החשיבה, ההרגשה והעשייה. נקודת פתיחה זו עושה אותה לא-תואמת כל מערכת שמתחילה מרעיון, מהחומר, מהתת-מודע, מהרצון וכו'. זאת מפני שלכל אמת שתהיה היומרה לומר על האדם, על החברה, על ההיסטוריה, צריכה להתחיל משאלות אודות האדם שעושה אותן; אחרת בדיבור על האדם, שוכחים אותו ומחליפים אותו או דוחים אותו כאילו רצינו להותירו בצד מפני שעניינינו העמוקים מערערים אותנו, מפני שחולשתו היומיומית ומותו משליכים אותנו אל זרועות האבסורד. בהקשר זה, ייתכן שהתאוריות השונות על האדם מילאו תפקיד של סם הרדמה, של הרחקת המבט מהאדם הממשי שסובל, נהנה, יוצר ונכשל. אותה ישות שמקיפה אותנו ואיננה אלא אנחנו עצמנו, אותו ילד שמרגע לידתו ייטה להחפצה, אותו ישיש אשר תקוות נעוריו נקרעו זה מכבר. כל אידאולוגיה שמציגה עצמה כמציאות עצמה, או שתתיימר לא להיות אידאולוגיה, אינה אומרת לנו שום דבר, בהסיטה את האמת שטוענת כנגדה שהיא איננה אלא עוד יצירה אנושית. עצם זה שהאדם יוכל או לא יוכל למצוא את אלוהים, יוכל או לא יוכל

להתפתח בהבנה ובשליטה של הטבע, יוכל או לא יוכל להגשים ארגון חברתי התואם את כבודו, כל אלה מציבים במרכז המשוואה את הרישום העצמי שלו. ואם הוא מקבל או דוחה כל תפיסה, הגיונית או אקסטרווגנטית ככל שזו תהיה, תמיד הוא עצמו יהיה במרכזו של העניין, מקבל או דוחה. נדבר אם כן על החיים האנושיים.

כאשר אני מתבונן בעצמי, לא מהבחינה הפיזיולוגית אלא מבחינה קיומית, אני מוצא את עצמי מוצב בעולם נתון, כזה שלא הוקם או נבחר על ידי. אני נמצא *במצב* לעומת תופעות שהחל מהגוף שלי הן בלתי נמנעות. הגוף כמרכיב חיוני של הקיום שלי הינו, בנוסף, תופעה הומוגנית עם העולם הטבעי שבו הוא פועל ואשר העולם פועל עליו. אבל הטבע של הגוף שלי נבדל מבחינה מהותית מכל יתר התופעות, בגלל: 1. הרישום המיידי שיש לי ממנו; 2. הרישום שיש לי באמצעותו מהתופעות החיצוניות ו 3. הנגישות לכמה מפעולותיו הודות להתכוונותי המיידית. אבל קורה שהעולם אינו מוצג בפניי רק כמקבץ של אובייקטים טבעיים אלא כעיבוד של בני אדם אחרים ושל אובייקטים וסימנים שנוצרו או שונו על ידם. הכוונה שאני מזהה בי מופיעה כמרכיב פרשני מהותי לגבי ההתנהגות של האחרים, וכשם שאני מכונן את העולם החברתי באמצעות הבנה של כוונות, כך אני מְכֻנָּן על ידו. כמובן, אנחנו מדברים על כוונות הבאות לידי ביטוי באמצעות הפעולה הגופנית. הודות לביטויים הגופניים או לתפיסה של המצב בן נתון האחר, אני יכול להבין את משמעויותיו, את כוונותיו. מצד שני, האובייקטים הטבעיים והאנושיים מופיעים לפניי כמענגים או מכאיבים, ואני מנסה להתמקם מולם על ידי שינוי מצבי. באופן זה, אינני סגור אל עולם הטבע ושל אנשים אחרים אלא שדווקא האפיון שלי הוא "הפתיחות". התודעה שלי עוצבה באופן אינטר-סובייקטיבי: היא משתמשת בקודים תבוניים, מודלים רגשיים, סכמות פעולה שאני רושם "כשלי" אבל שאני גם מזהה אצל אחרים. וכמובן, הגוף שלי פתוח לעולם מפני שאני קולט אותו ועליו אני פועל. העולם הטבעי, להבדיל מהאנושי, נדמה לי כמשולל כוונה. כמובן שאני יכול לדמיין שלאבנים, צמחים וכוכבים יש כוונה, אבל איני יכול לראות כיצד להגיע לדיאלוג יעיל עימם. אפילו החיות, בהן לפעמים אני מזהה את ניצוץ החוכמה, מופיעות בפניי כבלתי חדירות ובהשתנות איטית מעצם טבען. אני רואה קהילות של חרקים במבנה חברתי סדור, יונקים בעלי מיומנויות טכניות בסיסיות, אבל בחזרה מתמדת על הקודים שלהם בהשתנות גנטית איטית, כאילו היו תמיד הנציגים הראשונים של מינם. וכאשר אני מתבונן בסגולות של צמחים וחיות מבויתים על ידי האדם, מה שאני מזהה זה את כוונתו שלו, פורצת דרך ומאנישה את העולם.

הגדרת האדם באמצעות החברתיות שלו אינה מספקת אותי, מכיוון שזה אינו מבדל אותו ממינים רבים אחרים; גם לא כוח העבודה שלו, בהשוואה לחיות חזקות יותר; אפילו השפה אינה מגדירה אותו באופן מהותי, מפני שאנחנו יודעים על קודים וצורות תקשורת שונות בין חיות שונות. לעומת זאת, בהימצאו של כל אדם חדש עם עולם ששונה על ידי אחרים ובהתהוותו על ידי אותו עולם התכוונותי, אני מגלה את יכולתו לצבירה והטמעה אל הזמניות; אני מגלה את הממד ההיסטורי-חברתי, לא רק חברתי. עם ראיה שכזו, אני יכול לנסות הגדרה שאומרת: "האדם הוא היצור ההיסטורי, אשר אופן פעילותו החברתית משנה את הטבע של עצמו". אם אני מסכים עם הנאמר לעיל, יהיה עליי להסכים שאותו יצור יכול לשנות באופן מכוון את המבנה הגופני שלו. וכך אכן קורה. הוא החל בשימוש בכלים המושמים לפני גופו כ"פרוטזות" חיצוניות שאפשרו לו להאריך את ידיו, לשכלל את חושיו ולהגביר את כוח ואיכות עבודתו. מבחינה טבעית, הוא לא היה מצויד לתווך מימי ואווירי ובכל זאת הוא יצר את התנאים על מנת לנוע בהם, ואפילו החל ליצור תנאים בשביל להגר מסביבתו הטבעית, כדור הארץ. היום, בנוסף, הוא מפנים אל תוך גופו ומשנה את איבריו;

משפיע על כימיית המוח שלו; מפרה במבחנה ומעבד את הגנים שלו. אם באמצעות רעיון "הטבע" רצו להדגיש את הקבוע, הרי שרעיון שכזה אינו מתאים היום אפילו אם רוצים ליישם אותו על המרכיב הכי מוחשי של האדם, קרי, גופו. ובאשר ל"מוסר טבעי", ל"חוק טבעי" או מוסדות טבעיים הרי שנהפוך הוא, אנו נמצא שבתחום הזה הכול היסטורי-חברתי ושום דבר אינו קיים באופן טבעי.

בסמוך לקונספציה על טבע האדם, פעלה קונספציה נוספת אשר דיברה על סבילות התודעה. האידאולוגיה הזו ראתה את האדם כישות שפועלת בתגובה לגירוים המגיעים מהעולם הטבעי. מה שהתחיל כחושניות גסה לאט-לאט הוסט על ידי זרמים היסטוריסטיים שבבסיסם שמרו על אותה תפיסה של תודעה פסיבית. ואפילו אם תיעדפו את הפעילות והשינוי של העולם על פני התגובה לפעולותיו, הרי שהבינו פעילות זו כתוצר של תנאים החיצוניים לתודעה.

אותן דעות קדומות ישנות על אודות הטבע האנושי וסבילות התודעה מקבלות תוקף כיום, בהופכן לניאו-אבולוציה, עם קריטריונים כגון הברירה הטבעית המתקיימת במאבק על הישרדותו של המתאים ביותר. תפיסה זואולוגית שכזו, בגרסתה העכשווית ביותר ובהשלכה על העולם האנושי, תנסה לגבור על דיאלקטיקות קודמות - בין גזעים או בין מעמדות – עם דיאלקטיקה המושתתת על חוקים כלכליים טבעיים אשר מווסתים באופן אוטומטי כל פעילות אנושית. כך, שוב פעם, האדם הקונקרטי נותר מוטבע ומוחפץ.

ציינו את הקונספציות שלצורך הסברת האדם מתחילות מהכללות תיאורטיות וטוענות לקיומו של טבע אנושי ושל תודעה סבילה. בהיפוך מוחלט, אנחנו טוענים לגבי הצורך להתחיל בפרט האנושי; אנחנו טוענים לתופעה ההיסטורית-חברתית של האדם, לא הטבעית, וטוענים גם לפעילות מחוללת שינוי העולם של התודעה, בהתאם להתכוונותו. ראינו את חייו במצב ואת גופו כאובייקט טבעי הנקלט באופן מיידי ושנתון, גם כן מיידית, לציווים רבים של התכוונותו. מכאן נובעות השאלות הבאות: איך זה שהתודעה פעילה, זאת אומרת, איך זה שהיא יכולה להתכוון אל הגוף ובאמצעותו לשנות את העולם? שאלה שנייה: איך זה שההתהוות האנושית היא היסטורית-חברתית? על השאלות הללו להיענות החל מהקיום הפרטי על מנת לא ליפול אל הכללות תיאורטיות אשר מהן נובעת לאחר מכן מערכת של פרשנויות. כך, בשביל לענות על השאלה הראשונה צריך יהיה לתפוס בוודאות מיידית כיצד ההתכוונות פועלת על הגוף, ובשביל לענות על השאלה השנייה צריך יהיה להתחיל מוודאות הזמניות והאינטר-סובייקטיביות באדם, ולא מחוקים כלליים על ההיסטוריה והחברה. נתחיל אם כן מהנקודה הראשונה.

בשביל להושיט את הזרוע שלי, לפתוח את היד ולאחוז בחפץ, עליי לקבל מידע על מיקומם של הזרוע והיד. את זה יש לי הודות לתפיסות קינסטסיות וסנסטסיות, זאת אומרת, תפיסות של תוך-הגוף. לצורך זה אני מצויד בקולטנים אשר ממלאים אחר תפקודים ייעודיים באותו אופן בו החושים החיצוניים עושים עם קולטנים מישושיים, שמיעתיים וכולי. עליי לאסוף, בנוסף, נתונים חזותיים של מרחק גופי מהחפץ. זאת אומרת, עוד לפני שהושטתי את הזרוע אספתי מידע מורכב של מה שניתן לכנות "מבנה תפיסה" ולא רק אוסף של תפיסות בדידות. כך שכאשר אני מתכוון לאחוז בחפץ אני בורר מידע ודוחה מידע אחר שאינו רלוונטי למקרה. בשביל לכוון את מבנה התפיסה, התואם את הכוונה לאחוז בחפץ, ההסבר לפיו אני קולט באופן סביל, אינו מספק. הדבר הזה נהיה עוד יותר ברור ככל שאני מתחיל בתנועה ואני מכוון אותה בהזנה מתמדת עם הנתונים שאני מקבל מהחושים. הנעת הזרוע ועדכון מסלולה אינו מוסבר גם דרך התפיסה. בשביל למנוע שבניסוי הזה יתבלבלו הרישומים, החלטתי לעצום עיניים ולהתמקם מול החפץ בשביל לבצע

פעולות עם הזרוע והיד. שוב יש לי רישום של התפיסות הפנימיות אבל בהיעדר חוש הראייה, חישוב המרחק נהיה מגושם יותר. אם אני טועה במיקום החפץ ומייצג אותו, מדמיין אותו, במקום שונה ממיקומו האמיתי, ידי לא תמצא אותו. זאת אומרת, היד תנוע בכיוון "שהתווה" הדימוי החזותי. אותו הדבר אני יכול לחוות עם החושים החיצוניים השונים שיספקו מידע לגבי התופעות ושמהם יהיו דימויים שלכאורה יהיו "העתקים" של התפיסה. כך אני יכול לקבל דימויים טעמיים, ריחניים וכולי, וגם דימויים המתאימים לחושים הפנימיים כגון מיקום, תנועה, כאב, חומציות, לחץ פנימי וכן הלאה.

בהמשך לנושא הנידון, אני מגלה שהדימויים הם אלה המעניקים לגוף תנועה ואמנם הם מייצגים מחדש את התפיסה, יש בהם תנועתיות רבה והם משתנים הן באופן רצוני והן בלתי רצוני. כאן עליי להוסיף שעבור הפסיכולוגיה התמימה, הדימויים היו בעלי אופי סביל ושימשו אך ורק לצורך ביסוס הזיכרון, על כן במידה והם התרחקו מדיקטטורת התפיסה הם הונמכו למעמד של דברי שטות חסרי כל משמעות. באותם ימים פדגוגיה שלמה התבססה על שינון אכזרי של טקסטים והיצירתיות וההבנה הוקטנו למינימום כיוון שכפי שנאמר, התודעה סבילה.

נמשיך בניסוי. זה ברור שיש לי גם תפיסה של הדימוי, דבר שמאפשר לי להבחין בין דימויים שונים באותו האופן בו אני מבחין בין תפיסות שונות. או שמא אני לא יכול להיזכר בדימויים, לייצג דברים אותם דמיינתי בעבר? הבה נראה. אם אני פועל כעת בעיניים פקוחות ומבצע את הפעולה של אחיזת החפץ, אני לא מספיק להבחין בפעולת הדימוי שחופפת מעל לתפיסה, אבל אם אני מדמיין את החפץ במיקום לא אמיתי, אפילו אם אני רואה אותו במיקומו האמיתי, היד שלי תפנה אל זה המדומיין ולא זה הנראה. זהו אם כן הדימוי זה שקובע את הפעילות אל עבר האובייקט ולא התפיסה הפשוטה. יהיה מי שיתנגדו לטענה זו בדוגמה של קשת הרפלקס הקצרה, העוקפת את קליפת המוח, מכיוון שהיא מסתיימת ברמת המדולה, ומייצרת תגובה עוד לפני שניתן יהיה לנתח את הגירוי. עם זאת, אם בכך המבקר מתכוון בפשטות שיש תגובות אוטומטיות שאינן דורשות פעילות מודעת, אז כמובן שניתן לפרט מספר רב של פעולות טבעיות לא רצוניות וטבעיות המשותפות הן לגוף האדם והן לאלה של בעלי חיים רבים. אך למרות שתגובות כאלה בהחלט קיימות, הן אינן מסבירות דבר בנוגע לבעיית הדימוי.

ביחס לדימויים החופפים מעל לתפיסה, נוסיף שזה מה שקורה בכל המקרים למרות שאיננו יכולים להתבונן בזה בבהירות שהייתה לנו כאשר דמיינו חפץ לא-אמיתי ליד זה הנתפס. עלינו להבין שעל ידי דימוי חזותי של תנועת הזרוע בלבד, זו לא תזוז. הזרוע תנוע כאשר נורה דימוי אל תוך-הגוף התואם לתפיסות הפנימיות של רמת העבודה שלו. מה שיקרה עם הדימוי החזותי זה שהוא יתווה את הכיוון שאליו תנוע הזרוע. האמירות האלה מאוששות במצב של חלימה כאשר גופו של הִישֵׁן, למרות ריבוי הדימויים, נותר דומם. ברור שמרחב הייצוג שלו מופנם, ולכן הדימויים שלו הולכים לכיוון תוך-הגוף ולא לעבר שכבות השרירים. בחלום החושים החיצוניים נוטים לסגת, וכך גם ההתוויה של הדימויים. אם תינתן כדוגמה סערת "סיוטים" או סַהֲרוּרִיוּת, נומר שמרמת השינה העמוקה עוברים לזו של שינה-למחצה פעילה; החושים החיצוניים מופעלים, הדימויים מוחצנים והגוף מונע. לא ניכנס לנושאים של מרחב הייצוג, או לתרגום, עיוות והתמרה של דחפים שכבר מפותחים בחיבור *פסיכולוגיה של הדימוי*. עם מה שכבר נאמר עד כה ניתן להתקדם לרעיונות אחרים כגון אלה של נוכחות-רקע; מבנה זמני של התודעה; מבט ונוף.

יום אחד אני נכנס לחדרי ואני קולט את החלון, אני מזהה אותו, הוא מוכר לי. אמנם יש לי תפיסה חדשה שלו אבל בנוסף, פועלות תפיסות קודמות שהפכו לדימויים והוחזקו בי. עם זאת, אני מבחין כי יש שבר באחת הפינות של החלון... "זה לא היה שם", אני אומר לעצמי כאשר אני משווה את התפיסה החדשה עם מה שהחזקתי מתפיסות קודמות. בנוסף, אני חווה סוג של הפתעה. "החלון" של המופעים הקודמים הוחזק בי, אך לא באופן פסיבי כמו תצלום, אלא פעיל כדרכם הפעילה של הדימויים. מה שהוחזק בי פועל אל מול מה שאני תופס, אם כי היווצרותו שייכת לעבר. זהו עבר תמיד מעודכן, תמיד נוכח. לפני שנכנסתי לחדר שלי לקחתי כמובן מאליו, הנחתי שהחלון חייב להיות שם במצב מושלם; לא שחשבתי על כך, אלא שפשוט סמכתי על כך. החלון הזה לא היה נוכח במחשבותיי באותה עת, אך הוא היה בנוכחות-רקע, הוא היה באופק החפצים הכלולים בחדרי. הודות לנוכחות-רקע, להחזקה המעודכנת והחופפת מעל גבי התפיסה, התודעה מניחה יותר ממה שהיא תופסת. בתופעה זו אנו מוצאים את התפקוד היסודי ביותר של האמונה. בדוגמה לעיל, כאילו אמרתי לעצמי: "האמנתי שהחלון במצב מושלם". הבה נראה. אילו עם הכניסה לחדרי היו מופיעות תופעות האופייניות לשדה אובייקטים אחר, למשל מנוע של מטוס או היפופוטם, מצב סוריאליסטי שכזה היה לא יאמן בעיניי לא בגלל שהחפצים האלה אינם קיימים, אלא מכיוון שמיקומם הינו מחוץ לשדה הנוכחות-רקע של החזקותיי. אני הלכתי לחדרי מונחה על ידי הכוונה, מונחה על ידי הדימוי של השגת עט. במהלך הליכתי, אולי בשכחה של המטרה שלי, הדימויים של מה שעליי להשיג בעתיד הקרוב המשיכו לפעול כנוכחות-רקע. העתיד של התודעה היה מעודכן, הוא היה בהווה. לרוע המזל גיליתי שהזגוגית נשברה והכוונות שלי השתנו על ידי הצורך לפתור מצבים דחופים אחרים. זאת אומרת, בכל רגע נוכחי של תודעתי, אני יכול להתבונן בשזירה של החזקות ודימויי-עתיד הפועלים כנוכחות-רקע ובמבנה. הרגע הנוכחי מתהווה בתודעה שלי כשדה זמניות פעיל עם שלושה זמנים שונים. הדברים כאן שונים מאוד מאלה המתרחשים בזמן הקַלֶנְדָרִי שבו היום הנוכחי אינו נוגע ביום האתמול או ביום המחר. בלוח השנה ובשעון ה-"עכשיו" נבדל מ-"כבר לא" ומ-"עדיין לא". יתר על כן, האירועים מסודרים זה לצד זה ברצף לינארי ואיני יכול להעמיד פנים שמדובר במבנה אלא באוסף מתוך סדרה כוללת שאני מכנה "לוח שנה". עוד נשוב לכך כאשר נדון בנושא ההיסטוריות והזמניות.

לעת עתה, נמשיך במה שנאמר לעיל בנוגע לעובדה שהתודעה מסיקה יותר ממה שהיא תופסת; עם מה שבא מהעבר, כהחזקה, וחופף מעל התפיסה הנוכחית. בכל מבט שאני מסתכל על אובייקט, אני רואה דברים מעוותים בו. איננו אומרים זאת במובן המוסבר על ידי הפיזיקה המודרנית המציפה בבירור את חוסר היכולת שלנו לזהות את האטום ואת אורך הגל הנמצא מעל ומתחת לספי התפיסה שלנו; אנו אומרים זאת בהתייחסות לסופרפוזיציה שהדימויים של החזקות ודימויי-עתיד יוצרת מעל לתפיסה. לפיכך, כשאני עד לזריחה יפה בשדה, הנוף הטבעי שאני מתבונן בו אינו נקבע כשלעצמו, אלא שאני קובע אותו, אני מכונן אותו על ידי אידיאל יופי אסתטי שאליו אני נמשך, בגלל הניגוד לחיי העיר או אולי בגלל מישהו שמלווה אותי ובגלל האשליה שאורו מעורר בי, כתקווה לעתיד פתוח. והשלווה המיוחדת שאני חווה מעניקה לי את האשליה שאני מתבונן באופן סביל, כאשר במציאות אני מציב שם תכנים רבים החופפים מעל האובייקט הטבעי הפשוט. ומה שנאמר תקף לא רק לדוגמה זו, אלא לכל מבט שאני מזניק אל עבר המציאות.

אמרנו ב*דיונים היסטוריולוגיים* כי ייעודו הטבעי של הגוף הוא העולם ודי לראות את מבנהו כדי לאמת קביעה זו. חושיו ומנגנוני התזונה, תנועה, רבייה וכו', מעוצבים באופן טבעי בשביל להיות בעולם, אבל בנוסף הדימוי משליך באמצעות הגוף את המטענו לשינוי העולם; הוא לא עושה את זה כדי להעתיק את

העולם, להיות השתקפות של המצב הנתון, אלא להיפך, לצורך שינוי של מצב נתון קודם. בהתרחשות הזו, החפצים הם מגבלות או הרחבות של האפשרויות הגופניות והגופים האחרים מופיעים כמכפילים של אותן אפשרויות, ככל שהם נשלטים על ידי כוונות המזוהות כדומות לאלו השולטות בגוף עצמו. מדוע צריך האדם לשנות את העולם ולשנות את עצמו? בשל מצב הסופיות והחוסר בזמן-מקום בו הוא מצוי ושהוא רושם ככאב פיזי וסבל נפשי. לפיכך, ההתגברות על הכאב היא לא רק תגובה של בעלי חיים, אלא תצורת זמן שבה העתיד הוא הזמן הראשי ואשר הופך לדחף חיוני של החיים גם אם הוא לא דוחק ברגע נתון. לכן, מלבד התגובה המיידית, רפלקסיבית וטבעית, התגובה המעוכבת בשביל להימנע מכאב מונעת על ידי סבל פסיכולוגי אל מול סכנה והיא מיוצגת כאפשרות עתידית או כעובדה עכשווית שבה הכאב קיים בבני אדם אחרים. ההתגברות על הכאב מופיעה אפוא כפרויקט בסיסי המנחה את הפעולה. הוא זה שאפשר את התקשורת בין גופים וכוונות שונות, במה שאנו מכנים "ההוויה החברתית". ההוויה החברתית היא היסטורית כמו החיים האנושיים עצמם, היא המגדירה את החיים האנושיים. הטרנספורמציה שלו היא מתמדת, אך בצורה שונה מזו של הטבע מכיוון ששינויים אינם מתרחשים בטבע הודות לכוונות. הארגון החברתי מתמשך ומתרחב, אך זה לא יכול לקרות רק בשל הימצאותם של אובייקטים חברתיים שלמרות שהם נשאים של כוונות אנושיות, לא הצליחו להמשיך ולהתרחב. ההמשכיות ניתנת על ידי הדורות האנושיים שאינם ממוקמים זה ליד זה אלא שיש ביניהם אינטראקציה והתמרה. דורות אלה המאפשרים המשכיות והתפתחות הם מבנים דינאמיים, הם הזמן החברתי בתנועה שבלעדיו החברה הייתה נופלת למצב טבעי ומאבדת את מעמדה כחברה. מצד שני, קורה שבכל רגע היסטורי מתקיימים בו דורות שונים של רמות זמניות שונות, עם החזקות ודימויי-עתיד שונים שמגדירים נופים של מצבים ואמונות שונות. גופם והתנהגותם של ילדים וקשישים מייצגים, עבור הדורות הפעילים, נוכחות שממנה באים ואליה הולכים. בו בזמן, עבור הקצוות של מערכת היחסים המשולשת הזו, גם מיקומי זמניות קיצונית באים לידי ביטוי. אבל מצב זה לא נותר עומד לעולם מכיוון שככל שהדורות הפעילים מזדקנים והקשישים מתים, הילדים משתנים ומתחילים לתפוס עמדות פעילות. בינתיים, לידות חדשות מזרימות דם חדש לחברה. כאשר "עוצרים" את הזרימה הבלתי פוסקת על ידי הפשטה, אנו יכולים לדבר על "רגע היסטורי" שבו כל השחקנים הנמצאים על אותה במה חברתית יכולים להיחשב עכשוויים, חיים בו זמנית. אך אנו מבחינים כי הם אינם בני זמננו בזמניותם הפנימית מבחינת נופים מעצבים, מבחינת המצב הנוכחי ומבחינת פרויקט עתידי. למעשה, הדיאלקטיקה הדורית נקבעת בין "השכבות" הסמוכות ביותר המנסות לכבוש את הפעילות המרכזית, את ההווה החברתי, על פי האינטרסים והאמונות שלהם. הזמניות החברתית הפנימית היא שמסבירה מבחינה מבנית את הזרימה ההיסטורית שבה פועלות הצטברויות דוריות שונות ולא רצף של תופעות הממוקמות באופן לינארי זו לצד זו, כמו בזמן קלנדרי, כפי שמוסבר לנו על ידי ההיסטוריוגרפיה הנאיבית.

כהוויה חברתית בעולם היסטורי שבו אני מעצב את הנוף שלי, אני מפרש את מה שאני מסתכל עליו. ישנו הנוף האישי שלי, אך גם נוף קולקטיבי המשותף באותו הרגע לקבוצות גדולות. כפי שאמרנו קודם לכן, דורות שונים מתקיימים בו זמנית באותו הזמן הנוכחי. בשלב מסוים, בהכללה גסה, ישנם כאלה שנולדו לפני הטרנזיסטור וכאלו שנולדו בין מחשבים. תצורות רבות מראות את השונות בין שתי החוויות, לא רק באופן הפעולה אלא גם בדרך החשיבה וההרגשה... ומה שעבד ביחסים החברתיים ובאופן הייצור בתקופה מסוימת, מפסיק לעשות את זה לאט-לאט או, לפעמים, בפתאומיות. הייתה ציפייה לתוצאה מסוימת בעתיד

והעתיד הזה הגיע, אך הדברים לא יצאו כפי שהם דומיינו. לא הפעולה ההיא, לא הרגישות ההיא, וגם האידיאולוגיה ההיא לא חופפות את הנוף החדש שהולך ונכפה חברתית.

לסיום תכנית זו סביב הרעיונות הבאים לידי ביטוי בכרכים המתפרסמים היום, אגיד כי האדם, בשל פתיחותו וחופש הבחירה בין מצבים, דחיית תגובות ודמיון עתידו, יכול גם להתכחש לעצמו ולהכחיש היבטים של הגוף, להכחיש אותו לחלוטין כמו בהתאבדות, או להכחיש אחרים. החופש הזה היפשר שאחדים ישתלטו באופן לא חוקי על הכלל החברתי. כלומר, שהם ישללו את החופש והכוונות של אחרים, ויצמצמו אותם לתותבות, למכשירים של הכוונות שלהם. זוהי מהות האפליה, אשר המתודולוגיה שלה היא האלימות הפיזית, הכלכלית, המינית, הגזעית והדתית. האלימות יכולה להתבסס ולהתקבע הודות לניהול מנגנון הרגולציה והשליטה החברתית, כלומר המדינה. על כן, לארגון החברתי דרוש סוג של תיאום מתקדם מוגן מפני כל ריכוז כוח, בין אם הוא פרטי או ממלכתי. אך מכיוון שבדרך כלל מבלבלים בין מנגנון המדינה לבין המציאות החברתית, עלינו להבהיר כי מאחר שהחברה, לא המדינה, היא יצרנית הטובין, הבעלות על אמצעי הייצור חייבת, בהתאמה, להיות חברתית.

בהכרח, אלה שצמצמו את אנושיותם של אחרים, גרמו בכך לכאב וסבל חדשים, והפעילו מחדש בחברה את המאבק הישן נגד מצוקות טבעיות, אך כעת בקרב אלה שרוצים "לטַבֵּעַ" את האחרים, את החברה ואת ההיסטוריה, ומצד שני, המדוכאים שצריכים להאניש את עצמם על ידי האנשה של העולם. מסיבה זו, האנשה משמעה לעזוב את ההחפצה כדי לתקף את ההתכוונות של כל אדם ואת עדיפות העתיד על פני המצב הנוכחי. ייצוג של עתיד אפשרי וטוב יותר הוא המאפשר את שינוי ההווה ומה שעושה כל מהפכה וכל שינוי אפשרי. לכן, לחץ התנאים המעיקים אינו מספיק כדי שהשינוי יתרחש, אלא יש צורך להבין ששינוי כזה אפשרי ותלוי בפעולה אנושית. מאבק זה אינו בין כוחות מכניים, הוא אינו השתקפות טבעית; זהו מאבק בין כוונות אנושיות. וזה בדיוק מה שמאפשר לנו לדבר על מדכאים ומדוכאים, על צודקים ולא צודקים, על גיבורים ופחדנים. זה הדבר היחיד שמאפשר להפעיל עם תכלית את הסולידריות חברתית ואת המחויבות לשחרור מי שמופלים לרעה, בין אם מדובר ברבויות או מיעוטים.

לבסוף, באשר למשמעותם של מעשים אנושיים, איננו מאמינים כי מדובר בעווית חסרת משמעות, "תשוקה חסרת תועלת", ניסיון שיסתיים בהתמוססות האבסורד. אנו חושבים שפעולה תקפה היא פעולה המסתיימת באחרים ובכיוון חירותם. אנו גם לא מאמינים שגורל האנושות נקבע על ידי גורמים קודמים שיבטלו כל מאמץ אפשרי, אלא על ידי הכוונה שככל שנעשית מודעת יותר ויותר בקרב העמים כך היא פורצת את דרכה לכיוונה של אומה אנושית אוניברסלית.

עד כאן, תודה רבה.

מכתבים אל ידידיי

מרכז תרבות תחנת מפוצ'ו, סנטיאגו, צ'ילה

14 במאי, 1994

אני מודה לארגונים המארגנים את "המפגש הראשון של התרבות ההומניסטית" על ההזמנה להציג בצ'ילה את ההוצאה לאור של ספרי *מכתבים אל ידידיי*. אני מודה על הדברים שנשא לואיס פליפה גרסיה בשם ווירטואל אדיסיאונס (*Virtual Ediciones*). אני מודה גם על הרצאתו של וולודיה טיטלבאום, לו הייתי רוצה לענות בעתיד, בפירוט הראוי, על רבים מהמושגים שהציג בהזדמנות זו. אני מודה על נוכחותם של אישים בולטים מעולם התרבות, העיתונות וכמובן לחברים הרבים המצטרפים אלינו היום.

בהרצאה קצרה זו, אני רוצה למקם את הספר שיוצא לאור היום, ולהדגיש כי אין מדובר ביצירה שיטתית אלא בסדרה של הערות המוצגות בסגנון האפיסטולרי הידוע והנפוץ כל כך. מאז *כתבי המוסר* של סֶנֶקָה (*Seneca*), הגיעה עד היום מסה של כתבים שהתפשטו ברחבי העולם ושבהחלט היו בעלי השפעה לא אחידה ועניין לא אחיד. כיום "המכתבים הפתוחים" כבר מוכרים היטב כי למרות שהם נראים מופנים לאדם, למוסד או לממשלה, הם נכתבים מתוך כוונה שיגיעו מעבר לנמען המפורש, כלומר מתוך כוונה להגיע אל קהלים גדולים. במובן האחרון הזה, הוא שהעבודה הנוכחית שלנו נחשבה. הכותרת המלאה של הכרך היא: *מכתבים לחבריי על אודות המשבר החברתי והאישי כיום*.

מיהם ה"חברים" האלה אליהם מופנים המכתבים? הם ללא ספק אותם אנשים שמסכימים או חלוקים בעמדה האידיאולוגית שלנו, אף שבכל אופן עושים זאת מתוך כוונה אמיתית להשיג הבנה רבה יותר והתאמה טובה יותר של דרך הפעולה כדי להתגבר על המשבר שאנו חווים. זה באשר לנמען.

בנוגע לנושא, ישנה התייחסות לתחום המשבר המשפיע הן על החברות והן על הפרטים. אנו מתייחסים למושג "משבר" במובנו הנפוץ ביותר כאירוע שנפתר בכיוון זה או אחר. "המשבר" גורם ליציאה ממצב ולכניסה למצב חדש שמעורר בעיות משל עצמו. "המשבר" מובן באופן רגיל כשלב מסוכן שממנו עשוי להיווצר דבר מועיל או מזיק עבור הגופים שחווים אותו וגופים אלה הם, במקרה זה, החברה והיחידים. עבור אחדים מיותר להתייחס אל היחידים מכיוון שהם כבר מוכללים כאשר מדברים על החברה, אך מבחינתנו הדבר אינו נכון והטענה להעלמת אחד המרכיבים מבוססת על ניתוח שאיננו מסכימים עימו. בכך אני מסיים את ההערה על שם הספר.

כעת, הסדר המקובל של שיח מעין זה מורה שעלינו להתחיל בלימוד תוכן היצירה. עם זאת, אנו מעדיפים שלא לעקוב אחר הרצף הזה, אלא להתעמק דווקא בכוונות שהגדירו את כל ההפקה הזו. הכוונות הללו הן לאסוף את מחשבת ההומניזם החדש ולהסיק ממנה על המצב שנפל בחלקנו לחיות. ההומניזם החדש מציף אזהרה מפני המשבר הכללי של הציוויליזציה ומציע צעדים מינימליים שיש צורך לנקוט כדי להתגבר על משבר זה. ההומניזם החדש מודע לאפוקליפסה של סוף המאה ושל סוף האלף על פי מה שההיסטוריה מלמדת. אנו יודעים היטב כי בצמתים תקופתיים אלה מועלים קולותיהם של אלה המכריזים על קץ העולם ושמתורגמים בהתאם לסוג הפולקלור, מסמנים או את סופה של המערכת האקולוגית, או את סופה של

ההיסטוריה, או את קץ האידיאולוגיות, או את סופו של האדם שנלכד על ידי המכונה וכו'. הומניזם החדש אינו תומך באף אחת מהאמירות הללו, הוא פשוט אומר: "היי, חברים, עלינו לשנות מסלול!" ישנם כאלה הטוענים שאף אחד לא רוצה לשמוע אותנו? שאנחנו טועים? ובכן, מזל טוב, כי אם אנחנו טועים אזי הדברים הולכים בדרך הנכונה ואנחנו בדרך לגן עדן עלי אדמות. כמה סטרוקטורליסטיים יגידו לנו שהמשבר הנוכחי הוא פשוט סידור מחדש של המערכת, סידור מחדש הכרחי של גורמים במערכת שממשיכה להזין את הקידמה; כמה פוסט-מודרניסטים יטענו כי סיפור המאה התשע-עשרה פשוט התברבר וכי "מקבלי ההחלטות" החברתיים מציעים הגברת כוח השלטון והשכנת שלום, הודות לשקיפות טכנולוגית ותקשורתית. אה, ובכן חברים, אנחנו יכולים לנוח באמון שהסדר החדש ידאג להרגיע את העולם. לא עוד יוגוסלביה, המזרח התיכון, בורונדי או סרי לנקה. לא עוד רעב, לא עוד 80% מאוכלוסיית העולם על הקו ומתחת לקו הקיום. לא עוד מיתון, לא עוד פיטורים, לא עוד הרס של מקורות פרנסה. עכשיו כן, מנהלות יותר ויותר נקיות כפיים, הגדלת שיעורי הלימוד והחינוך, ירידה בפשיעה וחוסר ביטחון האזרחים, ירידה באלכוהוליזם והתמכרות לסמים... בקיצור, שביעות רצון ואושר גובר לכולם. זה בסדר חברים. בואו נהיה סבלניים, גן העדן קרוב מאוד!... אבל אם לא זה המקרה, אם המצב הנוכחי ימשיך להתדרדר או השליטה תאבד, מה יהיו החלופות שיש ללכת לאורך?

זהו השיח של ה-*מכתבים לידידיי* . ואיננו סבורים כי יהיה זה מעליב לשקול, כסוג של הבעת דעה ביישנית, את האפשרות להשתלשלות מצערת. איש לא נעלב מכך שבבניינים יש מדרגות חירום, שבתי קולנוע ומקומות מפגש ציבוריים מצוידים בציוד כיבוי אש, עם יציאות חירום; אף אחד לא מוחה על כך שאצטדיוניי ספורט מחויבים להקים שערי יציאה נוספים. וכמובן, כשמישהו הולך לאולם קולנוע או נכנס לבניין, הוא אינו חושב על שריפות או קטסטרופות, כי האמצעים מובנים בהקשר של זהירות. אם הבניין או הקולנוע אינם עולים באש, וגם באצטדיון אין מנוסת בהלה, כל הכבוד!

המכתב השישי מכיל את *המסמך* של ההומניסטים, בו הם מציגים את הרעיונות הכלליים ביותר שלהם, החלופה שלהם למשבר. זהו לא מסמך מבשר רעות, זו לא אידיאולוגיה פסימית, זו הצגה על אודות המשבר והצגת חלופות. בעת קריאתו, גם מי שחולק עליו צריך לומר, "ובכן, זו חלופה. עלינו לדאוג לנערים האלה, החברות זקוקות למדרגות חירום. הם אינם אויבינו, הם קול ההישרדות".

המסמך של ההומניסטים, הנושא העיקרי של המכתב השישי, מספר לנו: "ההומניסטים מציבים בחזית את עניין העבודה אל מול ההון הגדול; עניין הדמוקרטיה האמיתית מול הדמוקרטיה הפורמלית; עניין הביזור מול הריכוזיות; עניין האנטי-אפליה מול האפליה; עניין החופש מול הדיכוי; עניין משמעות החיים מול ההכנעה, השותפות לפשע והאבסורד... ההומניסטים הם אינטרנציונליסטיים, שואפים לאומה אנושית אוניברסלית. מבינים באופן גלובאלי את העולם בו הם חיים, ופועלים בסביבתם המיידית. הם אינם רוצים עולם אחיד אלא מרובה: מרובה באתניות, בשפות ובמנהגים; מרובה בעיירות, באזורים ובאוטונומיות; מרובה ברעיונות ובשאיפות; מרובה באמונות, באתאיזם ובדתיות; מרובה בעבודה; מרובה ביצירתיות. ההומניסטים אינם רוצים אדונים; לא רוצים מנהיגים או מנהלים, וגם לא מרגישים נציגים או מנהלים של אף אחד. והמסקנה בסוף המסמך: "הומניסטים אינם תמימים, ואינם מטעים את עצמם בהצהרות על תקופות רומנטיות. במובן זה, הם אינם רואים בהצעותיהם את הביטוי המתקדם ביותר של המצפון החברתי, ואינם מתייחסים אל ארגונם במונחים שאין עליהם עוררין. הומניסטים אינם מתיימרים להיות נציגי הרוב. בכל

מקרה, הם פועלים בהתאם לדעתם ההוגנת ביותר, בהצביעם על השינויים שלדעתם הם המתאימים והאפשריים ביותר בתקופה הזו בה הם צריכים לחיות ".

האין מגולם ב-*מסמך* זה תחושה חזקה של חופש, פלורליזם, הגבלה עצמית? אפשר בהחלט לקרוא לזה גישה חלופית ובשום אופן לא דורסנית, משטחת ומוחלטת...

ומה מאפיין את תהליך המשבר הזה? לאן הוא מכוון? במכתבים השונים מובאות דוגמאות על אותו דגם, דגם המערכת הסגורה. זה התחיל עם עליית הקפיטליזם. המהפכה התעשייתית העצימה אותו. המדינות הלאומיות, נשלטות בידי בורגנות חזקה יותר ויותר, החלו לריב על העולם. המושבות לשעבר עברו מראשים מוכתרים לידי חברות פרטיות. והבנקאות החלה במשימה של תיווך, של חבות צד ג' ושל תפיסת מקורות הייצור. הבנקאות מימנה את הקמפיינים הצבאיים של הבורגנות השאפתנית, הלוותה והכניסה לחובות את הצדדים בעימות וכמעט תמיד יצאה עם רווחיים מכל עימות. כאשר הבורגנויות הלאומיות עדיין התייחסו לצמיחה במושגים של ניצול חסר רסן של מעמד הפועלים, במושגים של צמיחה תעשייתית, במושגים של מסחר, תמיד עם מרכז הכובד במדינה אותה ניהלו, המערכת הבנקאית כבר דילגה מעל המגבלות המנהליות של המדינה הלאומית. הגיעו המהפכות הסוציאליסטיות, התרסקות הבורסה וסידור מחדש של המרכזים הפיננסיים, אך אלה המשיכו בצמיחה ובריכוזיות. לאחר פרפורי גסיסה לאומניים אחרונים של הבורגנויות התעשייתיות, לאחר העימות העולמי האחרון, נהיה ברור כי העולם הוא אחד, כי אזורים, מדינות ויבשות מחוברים יחדיו וכי התעשייה זקוקה להון פיננסי בינלאומי כדי לשרוד. המדינה הלאומית כבר החלה להוות מכשול לתנועת הון, סחורות, שירותים, אנשים ומוצרים גלובליים. החלה האזוריזציה. ועם זה הסדר הישן החל להתפרק. הפרולטריון הישן, שהיה בזמנו בסיס הפירמידה החברתית המושרשת בתעשיות חומרי הגלם העיקריות ואשר הפך בהדרגה לחלק מגדודי עובדי התעשייה, החל לאבד אחידות. תעשיות משניות ושלישיות, שירותים מתוחכמים יותר ויותר, ספגו כוח עבודה בהמרה מתמדת של גורמי הייצור. איגודי העובדים הישנים איבדו את כוחם המעמדי, ועברו לעסוק בדרישות שכר ועניינים תעסוקתיים מיידיים. המהפכה הטכנולוגית הביאה להאצות חדשות בעולם לא אחיד שבו אזורים בפיגור עצום התרחקו יותר ויותר ממרכזי קבלת ההחלטות. אותם אזורים, נפגעי קולוניאליזם וביזה, אשר ייעודם בחלוקת העבודה הבינלאומית היה כספקי חומרי גלם, מכרו את תוצרתם יותר ויותר בזול וקנו יותר ויותר ביוקר את הטכנולוגיה הדרושה להתפתחותם. בינתיים, החובות שהצטברו על מנת לעקוב אחר מודל הפיתוח המוצע המשיכו לתפוח. בבוא הזמן החברות היו צריכות להתגמש, להתבזר, להתייעל ולהתחרות. הן בעולם הקפיטליסטי כמו בסוציאליסטי, מבנים נוקשים החלו להיסדק, בו בזמן שגדל כובד ההוצאות על מנת לשמר את צמיחת המבנים הצבאיים-תעשייתיים. ואז מתרחש אחד הרגעים הקריטיים ביותר בהיסטוריה האנושית. ומשם, מהמחנה הסוציאליסטי, שם מתחיל פירוק נשק חד צדדי. רק ההיסטוריה העתידית תקבע אם זו הייתה טעות או שזה בדיוק מה שהציל את עולמנו משואה גרעינית. כל הרצף הזה ניתן לזיהוי בקלות. וכך הגענו לעולם שבו ריכוז הכוח הפיננסי מכפיף כל ענף, כל מסחר, כל פוליטיקה, כל מדינה, כל פרט. מתחיל שלב המערכת הסגורה ובמערכת סגורה אין אלטרנטיבה אחרת מאשר התפרקות המבנה שלה. בפרספקטיבה זו, התפרקות מבנה המחנה הסוציאליסטי מופיע כמבוא לפירוק מבני עולמי המואץ במהירות.

זהו רגע המשבר בו אנו נמצאים. אבל המשבר נוטה להיפתר בדרכים שונות. כדי לצמצם בהיפותזות ובנוסף, בשביל להדגים בקווים כלליים, שתי אפשרויות מתוארות ב*מכתבים* . מצד אחד, הגרסה של האנטרופיה

של מערכות סגורות ומצד שני, הגרסה של פתיחת מערכת סגורה הודות לפעולה לא טבעית אלא מכוונת של האדם. הבא נראה את הראשונה, מגוונת עם ציוריות תיאורית מסוימת.

ישנה סבירות גבוהה להתבססות של אימפריה עולמית, אשר תיטה להומוגניזציה של הכלכלה, החוק, התקשורת, הערכים, השפה, הנוהגים והמנהגים. אימפריה עולמית המונַעַת על ידי הון פיננסי בינלאומי שאפילו לא תטה אוזן לצרכיהן של האוכלוסיות של מרכזי קבלת ההחלטות עצמן. וברוויה זו, המרקם החברתי ימשיך בתהליך ההתפרקות שלו. הארגונים הפוליטיים והחברתיים, ממשל המדינה, כל אלה יתפסו על ידי טכנוקרטים בשירות פרא-מדינה מפלצתית אשר תיטה לכפות משמעת על האוכלוסיות באמצעים מגבילים יותר ויותר ככל שההתפרקות תעמיק. החשיבה תאבד את כושר ההפשטה שלה, ותוחלף בצורת תפקוד אנליטי וצעד אחר צעד על פי המודל החישובי. הרעיון של תהליך ומבנה ילך לאיבוד, ויתדרדר למחקרים פשוטים של בלשנות וניתוח פורמלי. אופנה, שפה וסגנונות חברתיים, מוזיקה, אדריכלות, אמנות פלסטית וספרות יהיו לא מובנים, ובכל מקרה, עירוב של סגנונות בכל התחומים יראה כהתקדמות גדולה, כפי שקרה בהזדמנויות אחרות של ההיסטוריה עם האקלקטיות של דקדנס אימפריאלי. הו אז, התקווה הישנה לאחד הכל בידי כוח אחד תיעלם לעד. בחשיכה זו של התבונה, בעייפות זו של העמים, המרחב החברתי יהיה פרוץ לקנאות מכל הסוגים, להכחשת חיים, לפולחן ההתאבדות, לפונדמנטליזם מוחלט. לא יהיה עוד מדע, וגם לא מהפכות חשיבה גדולות... רק טכנולוגיה שעד אז כבר תקרא "מדע". משברים מקומיים יופיעו מחדש, כמו גם מאבקים אתניים ועמים מקופחים יעוטו על מרכזי קבלת ההחלטות במערבולת שכתוצאה ממנה הערים הגדולות, פעם מאוכלסות בצפיפות, יוותרו נטושות. מלחמות אזרחים מתמשכות ירעידו את הכוכב המסכן הזה שבו לא נרצה לחיות. בקיצור, זהו החלק בסיפור שחזר על עצמו בתרבויות רבות שבעתיהן האמינו בהתפתחותן הבלתי מוגבלת. כל התרבויות הללו סיימו את דרכן בהתמוססות, אך למרבה המזל, כאשר אלה נפלו, בנקודות אחרות הזדקפו דחפים אנושיים חדשים, ובחילופין הזה, הישן הוחלף על ידי החדש. ברור שבמערכת עולמית סגורה אין מקום לעלייה של ציביליזציה אחרת אלא לעידן של ימי ביניים ארוך ואפל.

אם האמור ב*מכתבים* על בסיס המודל המוסבר אינו נכון לחלוטין, איננו צריכים לדאוג. אם, לעומת זאת, התהליך המכני של המבנים ההיסטוריים נוטה אל הכיוון המוצהר, הגיע הזמן לשאול כיצד בני אדם יכולים לשנות את כיוון האירועים. ביחד עם זאת, מי יכול לייצר שינוי כיוון אדיר זה אם לא העמים שהם, בדיוק, מושא ההיסטוריה? האם הגענו למצב של בגרות מספקת כדי להבין שמעכשיו ואילך לא תהיה קידמה אלא אם היא של כולם ועבור כולם? זוהי ההשערה השנייה שנחקרת במכתבים.

אם תתפוס אחיזה התובנה (וטוב לחזור על זה) שלא תהיה קידמה אלא אם היא של כולם ועבור כולם, אז המאבק יהיה ברור. בשלב האחרון של התפרקות המבנה החברתי, הרוחות החדשות יתחילו לנשב בבסיס החברתי. בשכונות, בקהילות השכונתיות, במקומות העבודה הצנועים ביותר, המרקם החברתי יתחיל להתחדש. זו תהיה, לכאורה, תופעה ספונטנית. זה יחזור על עצמו בהופעתן של התארגנויות עממיות מרובות שייווצרו על ידי עובדים המשוחררים כבר ממרות הנהגות האיגודים. גרעינים פוליטיים רבים יופיעו, ללא ארגון מרכזי, במאבק עם בממסדים הפוליטיים הבכירים. יתחיל דיון בכל מפעל, בכל משרד, בכל חברה. מהטענות המיידיות המודעות תעלה אל המצב הרחב יותר שבו לעבודה תהיה ערך אנושי רב יותר מאשר להון ושבו הסיכון לעבודה ייתועדף יותר מהסיכון להון כאשר בוחנים סדרי עדיפויות. ניתן יהיה להסיק בקלות כי יש להשקיע מחדש את רווחי החברה בפתיחת מקורות עבודה חדשים או להפנותם לעבר

תחומים אחרים כך שהייצור ימשיך לעלות במקום להפנות לעבר תחומים ספקולטיביים שבסופו של דבר מנפח את ההון הפיננסי, מרוקן את הפעילות העסקית ומוביל לפשיטת רגל של המנגנוני הייצור. המעסיק יתחיל להבחין כי הוסב לעובד פשוט של הבנק וכי במצב חירום זה, בן בריתו הטבעי הוא דווקא העובד. התסיסה החברתית תתחיל לתפוח שוב והמאבק הברור והכנה יהיה בין ההון הספקולטיבי, באופיו המזוקק ביותר ככוח מופשט ובלתי אנושי, לבין כוחות העבודה, המנוף האמיתי של השינוי בעולם. יתחיל להיות ברור כי הקדמה אינה תלויה בחוב שנצבר עם הבנקים אלא שהבנקים חייבים להעניק לחברות המסחריות אשראי מבלי לגבות ריבית. ויהיה ברור גם כי לא תהיה דרך לפרק את הריכוזיות שמובילה לקריסה אלא באמצעות חלוקת העושר לאזורים מוחלשים. הדמוקרטיה האמיתית, ישירה ובאמצעות משאלי עם, תהיה הכרח כי יהיה רצון לצאת מהגסיסה של העדר השתתפות ומהאיום המתמיד של מהומות עממיות. הרשויות יתוקנו כיוון שמבנה הדמוקרטיה הפורמלית התלויה בהון פיננסי יאבד כל אשראי וכל משמעות. אין ספק שתסריט המשבר השני הזה יופיע לאחר תקופת דגירה בה הבעיות יהפכו חריפות יותר. ואז תתחיל סדרת התקדמויות וכישלונות שבהן כל הצלחה תשוכפל כאפקט הדגמה במקומות הנידחים ביותר הודות לתקשורת המיידית. לא יהיה מדובר אפילו בכיבוש מדינות לאומיות אלא בסיטואציה עולמית שבה יתרבו תופעות חברתיות אלו, כקדימון לשינוי מהותי בכיוון האירועים. בדרך זו, במקום שהתהליך יוביל לקריסה מכנית כפי שקרה כל כך הרבה פעמים, הרצון של העמים לשינוי והכוונה יתחיל ללכת בדרך המובילה אל עבר האומה האנושית האוניברסלית.

האפשרות השנייה הזו, היא החלופה אליה הומניסטים של היום מכוונים. יש בהם יותר מדי אמונה בבני אדם מכדי להאמין שהכול יסתיים בטיפשות. ולמרות שהם אינם מרגישים שהם החלוץ של התהליך האנושי, הם מוכנים ללוות את התהליך הזה כמיטב יכולתם ובכל מקום בו הם נמצאים.

לא הייתי רוצה להקדיש יותר זמן להסברים על הספר שיש לנו בידינו היום. רק הייתי רוצה להודות לסבלנות ולסובלנות שהפגנתם עם הצגת דברים משעממים אלו.

עד כאן. תודה רבה.

3. הרצאות

הומניזם ועולם חדש

אוניברסיטה לאומנויות, המחוז הפדרלי של מקסיקו, 7 ביולי 1991

הנושא של היום, "הומניזם ועולם חדש", ראוי למסגרת קצרה. כאשר מדברים על "הומניזם", בדרך כלל מתייחסים לאותו זרם שבמקביל להתפרצות הרנסנס מתחיל במילים של פטראַרקה (*Francesco Petrarca*). בתרבויות אחרות ואפילו אלה הקרובות יותר למערב, ניתן לראות סדרה של נושאים מטופלים בגישה הדומה לזו של ההומניסטים של הרנסנס. קיקרו (*Marcus Tullius Cicero*) הוא שם דבר לזה בתרבות הרומית. הומניסטים, מאז, הציבו את האדם לא רק כנושא והמפיק של העובדה ההיסטורית, אלא כמרכז הפעילות הבסיסית. האדם היה גם השלב הגבוה ביותר באקסיולוגיה שניתן בהחלט לסכם כדלקמן: "שום דבר לא מעל האדם ואף אדם מעל אחר".

ביחוד בתקופת הרנסנס המושג "הומניזם" מקבל את הממד האמיתי שלו במאבק של האמנות והמדע נגד כוחות האופל. יהיה זה מוגזם לדון בהזדמנות זו בתרומתם של ג'ורדנו ברונו (*Giordano Bruno*), ג'ובאני פיקו דלה מירנדולה (*Giovanni Pico della Mirandola*) וכמובן, גלילאו (*Galileo Galilei*): דמויות מוערצות על ידי ההומניסטים כיום. כולם סבלו את הרדיפה של שיטה שקטעה את הממד האמיתי של האדם, בהכפיפה מעליו את האלוהות ולאחר מכן את המלוכה, המדינה והחוקים כנציגיה של אותה אלוהות.

הופעת ההומניזם משבשת את אותו סולם ערכים ואל מרכז הבמה מובאים הנפש וגוף האדם, לעתים בהשאלה של קונספציות של הפגאניזם היווני-רומי, ספוג באסכולות חשיבה ניאופלטונית וניאופיטגורית. דיון מרתק מתפתח באירופה הישנה. בד בבד, אירופה מסיטה את השפעתה אל יבשת אמריקה וכמובן, עושה זאת באמצעות קולוניזציה וכיבוש. מה שמתפשט באירופה אינם האלמנטים הפרוגרסיביים אלא הברוטליות והאידאולוגיה שעדיין שלטת, קרי חשוכה ומונרכית בצו אלוקי. האינקוויזיציה והרדיפה של הדעת החופשית מגיעות לארצות החדשות, אבל יחד איתן ובשקט, מגיעים הרעיונות שיבקעו במהפכה הצרפתית ובמלחמות ומהפכות העצמאות האמריקאיות.

ההתפתחות של ראיה ההומניסטית, בה האדם במרכז, תחנוך את המודרניות עם ביטוים כבר לא רק באמנות ובמדע, אלא גם בפוליטיקה של התקופה, המאתגרת את המונרכיה והכנסייה. בין אם חווים קבלה או דחייה לגבי אותה תקופה, החונכת שלב מהפכני בעל ממדים כבירים, על כל פנים במערב, צריך להוקיר באופן מיוחד את התרומה שבהקשר הזה עשה ההומניזם.

היום, עם שקיעת המהפכות, נראה שגם אותו הומניזם תוסס דוגך, אל מול טכנולוגיה שנראה ששאבה את השינוי המהפכני של המבנים הכלכליים-חברתיים, בהחליפה את רעיונות האחווה והסולידריות בכלכלת שוק ותחרות, כביכול חוקים של וויסות עצמי ומשתנים מאקרו-כלכליים חסרי נשמה. נוצר סולם ערכים חלול, בו האדם הקונקרטי מוסט ממיקומו המרכזי ומוחלף בסגידה לכסף. כמובן שבמיתוס הנוכחי ישנה אידאולוגיה שמצדיקה אותו, אידאולוגיות "קץ האידאולוגיות" ו"קץ ההיסטוריה", בהן אנחנו מזהים את האקורדים של הפרגמטיזם שנחנך באמצע המאה הקודמת.

לראייתי, הפרגמטיזם היסודי הזה, הנתמך על ידי ניאו-דרוויניזם אשר משיב את החברה האנושית אל חיק עולם החי על רקע ההישרדות של הכשיר ביותר, מוצא את דרכו לא בגלל איכויותיו יוצאות הדופן אלא

בגלל קריסתן של מערכות חשיבה גדולות עקב פעולתם של גורמים רבים. מדובר למעשה בחלל עצום שהותירו מערכות חשיבה מבניות, חלל שניתן למילוי עם כל הבא ליד ובאיכות ירודה, כל זמן שיספק את האינטרסים של אלה השולטים במנגנונים הכלכליים.

אני מבין שמה שנאמר עד כה דורש נימוק מלא ואפילו אז היה נותר מקום לדיונים שונים. אולם, הדגשתי כמה נקודות שנראות לי חשובות על מנת להגיע למצב ההומניזם בעת הזו. בכל אופן, עליי להדגיש שמעטים הם הזרמים במאה הנוכחית שנשאו את ההומניזם על כתפיהם. מעטים מאוד, למעשה.

אנחנו מכירים בתרומה של "*האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם*" של סארטר (*Jean-Paul Sartre*) ו-"*איגרת על ההומניזם*" של היידגר (*Martin Heidegger*), יצירות אשר אמנם מנוגדות אבל ניתן להציב אותן בקו של ההומניזם האקזיסטנציאליסטי. ניתן גם להדגיש סודו-הומניזם בעל אופי נוצרי כפי שהוצג על ידי ז'אק מריטן (*Jacques Maritain*); אנטי-הומניזם מרקסיסטי אצל לואי אלתוסר (*Louis Pierre Althusser*) ודיאלקטיקה מרקסיסטית בין הומניזם בורגני והומניזם פרולטרי אצל *אניבאל פונסה* (*Aníbal Ponce*).

יכולתי לציין באופן מאוד סכמתי את הזרמים שבחשיבה הנוכחית עושים ניסיון לבסס מחדש באופן תיאורטי את ההומניזם על בסיס הזרמים העיקריים: האקזיסטנציאליסטיים והנוצריים. אולם, מושג ה"הומניזם" חרג מהחלוקה הזו ומקובל עממית בפשטות ככל נטייה בעד האדם לעומת התקדמות המיכון והטכנולוגיה. בהקשר זה, מקובל היום לדגול בהומניזם אופנתי שאין כלום בינו לבין התפתחותו המייגעת והטראגית, ובעיקר בעל מסגרת מדויקת שאני מרשה לעצמי לצטט כמה מתכונותיה המהותיות: 1. אישור פעילות התודעה, מול עמדות הרואות בתודעה האנושית "השתקפות" של תנאים אובייקטיביים; 2. ההיסטוריות של האדם ויצירותיו, שכן האדם אינו יצור טבעי אלא יצור חברתי והיסטורי; 3. הפתיחות של האדם-לעולם שבו אותן דיכוטומיות של הפרט והחברה, של סובייקטיביות ואובייקטיביות, נפתרות; 4. ביסוס הפעולה והאתיקה החל מהאדם ולא החל מישויות אחרות, כמו האלוהות לדוגמה.

על כן, ההומניזם העקבי של היום רואה עצמו כליברטיני, סולידרי, פעיל ומחויב למציאות החברתית. בשום אופן מעמיד את האמנות כנגד המדע ואינו עושה את הטעות לבלבל בין אמנות להומניזם ובין מדע לטכנולוגיה. את שני המושגים מחשיב ככלולים בתהליך ההתפתחות התרבותית האנושית, יחד עם זיהוי אופנים מסוימים של הטכנולוגיה כמכשירים לרשות אלה המחזיקים בעליונות כלכלית.

על מנת למרכז את הנושא שלנו במושגים "הומניזם ועולם חדש", נאמר שדריסת התרבויות האמריקאיות על ידי המעצמות האירופאיות, אינן קשורות לדיאלקטיקה ביו תרבות לטכנולוגיה אלא נובעות ממודל חברתי שמלפני 500 שנה ועד לא מזמן התפתח בחסותו של אובסקורנטיזם ומוסדות אבסולוטיסטים. זו הייתה תופעה היסטורית, פוליטית וחברתית ובשום אופן אירוע בו השתתפו העמים והמעמדות העממיים של אירופה, לצורך העניין מדוכאים כמו בכל מקום אחר בעולם. כמו כן, ההומניסטים באירופה כמו אלה באמריקה מאוחר יותר, סבלו את אותה רדיפה בשתי היבשות, עד אשר יכלו לבצע את תרומתם לשינוי מהפכני, אף הוא בשתי היבשות.

אבל סכנות חדשות מאיימות כיום על אמריקה הלטינית, וביחוד על ארץ זו, מקסיקו, בעלת פרופיל תרבותי ייחודי. האם נציב דיאלקטיקה שגויה בין תרבות לבין טכנולוגיה, או נדגיש את ייחודינו הנמרץ, בהגיענו לאזורים אחרים שהיום נדמה נכבשו על ידי המדע והטכניקה? הנושאים הללו, בעלי חשיבות עליונה, אינם יכולים להיפתר ללא הרהור מעמיק ועל כן אני מציע להקים קבוצת עיון שתישא את הנושאים הללו לאורכה

ורוחבה של אמריקה, ולעודד הקמה של ועידה מתמדת לדיון הקשר בין תרבות וטכנולוגיה בשנת 1992, שנה בה יצוינו 500 שנה מאז הירידה האירופית אל חופי אמריקה. היום, כמו אז, מתחיל מאבק אליו צריך להתייחס במלוא היקפו ונדמה לי שדווקא מקסיקו צריכה להיות המרכז הפיזי והתרבותי של הדיון.

עד כאן, תודה רבה.

משבר הציוויליזציה וההומניזם

האקדמיה למדעים, מוסקבה, רוסיה, 18 ביוני 1992

אני מודה לאקדמיה למדעים של מוסקבה, מודה למועדון הכוונות ההומניסטיות, מודה לנציגי עולם התרבות הנוכחים כאן, מודה גם למוציאים לאור של כתביי, מודה לקבוצת המתרגמים ומודה לחברים הרבים שהזמינו אותי לנאום כאן היום. אני מודה לנוכחות של אמצעי התקשורת וכמובן, מודה לכל הנוכחים.

בוודאי תדעו לסלוח על כמה קשיים הנובעים מעניין התרגום של דבריי ותבינו שהיות ואנחנו מוכרחים לצמצם את זמן הצגת הדברים בגלל אותה בעיה, יהיה עלינו לדחוס כמה מן הרעיונות.

הנושא שלנו היום, "משבר הציוויליזציה וההומניזם", דורש שנבהיר את המושג "ציוויליזציה" כצעד מקדים לכל דיון. הרבה נכתב ונידון סביב מושג "הציוויליזציה". כבר בימיה הראשונים של הפילוסופיה של ההיסטוריה מתחילים להתייחס לציוויליזציות השונות כסוג של ישויות היסטוריות שיש להן תהליך, התפתחות וגורל. הישות הזו, הציוויליזציה, מופיעה כמקום משותף, כאזור של התנהגויות אנושיות המאפשר לזהות עמים עם סוג מסוים של אמצעי ייצור, עם מערכת יחסים חברתיים מסוימת, מערכת חוקתית ומערכת ערכים מסוימת. באופן כללי לא מזהים רעיון של "עם" או "אומה" עם ציוויליזציה, אלא שמכלילים עמים ואומות רבים, מעבר לגבולות ביניהם, בתור המקום המשותף שתואר לעיל. באופן מסורתי הציוויליזציות שויכו עם סוג של "מקומות תרבותיים" נטועים בתוך גבולות גיאוגרפיים ויוחסה להן היכולת להקרין ולספוג השפעות מציוויליזציות פחות או יותר סמוכות.

כאשר מדברים על התרבות המצרית או היוונית, מתייחסים לאותם "מקומות משותפים" של התנהגות אנושית שתוארו לפני כן, ולא חושבים שגורם פחות או יותר ריכוזי כמו המדינה הוא הגורם המרכזי להבניית אותם מקומות. זה שהמקדונים או הספרטנים היו חלק מהתרבות היוונית מבלי שהיו חברים באיזשהו איחוד של ערי מדינה או שאפילו לחמו זה נגד זה מראה שהמדינה איננה הגורם המהותי בהגדרה. בכל אופן, המיקום במרחב מסוים אפשר לדבר על תרבות "מסופוטמית", על תרבות "הנילוס", תרבות "האיים" וכן הלאה. כמובן שבאותו סוג של סיווג טבועה קונספציה לפיה כל ציוויליזציה מותנית בסיבות גיאוגרפיות, כמו שבמקרים בהם מדברים על תרבויות "היין, החלב והדבש", או תרבויות "התירס", מתכוונים למשאבים התזונתיים, וכאשר מדברים על תרבות "ניאוליטית" מצביעים על דרגות תרבותיות המוקנות על ידי יצור הכלים והטכניקה.

אבל חשובה יותר מהמאמץ הסיווגי הייתה זו העבודה שהחל מג'אמבטיסטה ויקו (*Giambattista Vico*) והילך ניסתה להבין אילו הם הצעדים הזמניים, מהו התהליך של ציוויליזציה ומהו גורלה. החל מאותו *corsi e ricorsi* של האירועים האנושיים, שהגאון הנפוליטני מנסה לתפוס (בתמיכת רעיון כללי אודות אופן ההתרחשות ההיסטורית, מספר אקסיומות ומתודה פילולוגית) ועד ההיסטוריולוגיה של טוינבי (*Toynbee*), (המבוססת על קונספציה של גירוי-תגובה, אותה הקדים לתאר פבלוב (*Pavlov*) במחקריו הפיזיולוגיים), זרם הרבה דיו ונעשה ניסיון לעשות מדע בהישענות על רעיונות פחות או יותר מעורפלים. כמובן, אותם

מאמצים נשאו פרי במידה כזו או אחרת של הצלחה. קומטה (*Comte*) ציין חוק שהציוויליזציה ממלאה החל מתקופה הרואית ותיאולוגית, בהתקדמה אל עבר מסד מטאפיזי ובהיכנסה, לבסוף, אל רגע חיובי של רציונליות, שפע וצדק. הגל (*Hegel*) דיבר אלינו על ציוויליזציות כמופעים של צעדים דיאלקטיים של *הרוח המוחלטת* בהתפתחותה וספנגלר (*Spengler*) הציג לנו את הציוויליזציות כפרוטו-צורות ביוגרפיות, כישויות שמבחינה ביולוגית עוקבות אחר שלבים של לידה, ילדות, בגרות ומוות.

נעשו עבודות כבירות על מנת להבין את התפקוד והיעוד של הציוויליזציות, אבל רבים מהחוקרים והפילוסופים שעסקו במלאכה הזו לא העמיקו מספיק בעובדה מהותית והיא להכיר שהשאלות והתשובות שלהם נבעו מתוך נופם התרבותי, מהרגע ההיסטורי בו הם חיו. לו רצינו היום למצוא תשובה חדשה לנושא הציוויליזציה כבר לא ניתן היה למנוע את הקושי (או את הקלות) של הנוף האנושי בו התעצבנו והרגע ההיסטורי בו נפל בחלקינו לחיות בו. היום אנחנו נדרשים לשאול את עצמנו על התנאים של החיים שלנו עצמם, אם ברצוננו להבין את אותה התהוות ועל ידי כך היינו מאנישים את התהליך ההיסטורי עליו אנו מהרהרים. לא היינו עושים זאת כפרשנות חיצונית לאירועים שחוללו על ידי האדם, כפי שעושים בספר היסטוריה, אלא כהבנה, מתוך המבנה ההיסטורי המעניק משמעות לחיים האנושיים, את אשר מתחולל במצב בו אנחנו חיים. נקודת מבט זו מביאה אותנו להבחין במגבלות החלות עלינו לנסח שאלות מסוימות ולתת תשובות מסוימות, מפני שהרגע עצמו בו אנחנו חיים מונע מאיתנו לשבור את מגבלת האמונות וההנחות התרבותיות שלנו, וזוהי דווקא זו, השבירה של האמונות שלנו, ההופעה של עובדות שהחשבנו כבלתי אפשריות, מה שיאפשר לנו להתקדם אל עבר רגע חדש של התרבות.

כפי שכולם מבינים, אנחנו מדברים של מצב חיוני של משבר בו אנו נתונים, ובהתאם לכך, ברגע של שבירת אמונות והנחות תרבותיות בהן עוצבנו. על מנת לאפיין את המשבר מנקודת מבט זו, ניתן להבחין בארבע תופעות שמשפיעות עלינו ישירות, והן: 1. ישנו שינוי מהיר בעולם, מונע על ידי המהפכה הטכנולוגית, שמתנגש במבנים המקובלים ובהרגלי החיים של החברות ויחידים; 2. ההיסט בין ההאצה הטכנולוגית ואיטיות ההסתגלות החברתית לשינוי מחולל משברים גוברים בכל התחומים ואין להניח שתהיה האטה אלא להיפך, הנטייה היא להאצה; 3. אירועים בלתי צפויים מונעים חיזוי של כיוון המאורעות, האנשים שסובבים אותנו ובכלל, החיים שלנו עצמם. למעשה לא השינוי עצמו מדאיג אותנו אלא העדר החיזוי של אותו שינוי; 4. רבים מהדברים שחשבנו והאמנו כבר לא יכולים לשמש אותנו, אבל גם אין בנמצא פתרונות שיבואו מחברה, מוסדות ופרטים שסובלים מאותה מחלה. מצד אחד אנחנו זקוקים לנקודות ייחוס, ומצד שני נקודות הייחוס המסורתיות נראים לנו מחניקים ומיושנים.

לראייתי, דווקא פה, באזור הזה של כדור הארץ יותר מאשר בכל אזור אחר, מתחוללת ההאצה הניכרת ביותר של התנאים לשינוי היסטורי; האצה מבולבלת ומכאיבה בה מתהווה רגע חדש של הציוויליזציה. כאן איש לא יודע היום מה יקרה מחר, אבל במקומות אחרים בעולם משערים, בתמימות, שהציוויליזציה צועדת בכיוון של גידול בר חיזוי ובמסגרת מודל כלכלי וחברתי מוסכם. כמובן שהאופן הזה לראות את הדברים קרוב יותר למצב רוח, לביטוי של משאלת לב, מאשר לעמדה המוצדקת על ידי עובדות, מכיוון שאם בוחנים את אשר קורה מגיעים למסקנה שהעולם הזה, מנקודת מבט גלובלית ולא מתוך חלוקה סכיזופרנית של מערב ומזרח, צועד אל עבר אי-יציבות גוברת. מבט המושם באופן בלעדי על אופי המדינה, אופי המנהל או אופי הכלכלה לצורך פרשנות של התפתחות המאורעות משקף יכולת אינטלקטואלית מועטה ומעיד על בסיס האמונות שהוספנו במהלך התעצבותנו התרבותית. מצד אחד, אנחנו מבחינים שהנוף החברתי

וההיסטורי בו אנחנו חיים השתנה באופן מהותי לעומת הנוף בו חיינו אך לפני שנים מעטות, ומצד שני, כלי האבחון שעדיין משמשים אותנו בשביל לפרש את המצבים החדשים האלו שייכים לנוף הישן. אבל הבעיות הן אפילו רבות יותר, מכיוון שיש בנו רגישות שעוצבה בתקופה אחרת, והרגישות הזו אינה משתנה על פי קצב שינוי האירועים. בוודאי מסיבה זו, בכל רחבי העולם, מתחוללת התרחקות בין אלה האוחזים בשלטון הכלכלי, הפוליטי, האומנותי וכולי, לבין הדורות החדשים המרגישים בצורה אחרת את התפקיד שעל המוסדות ועל המנהיגים למלא.

נדמה לי שזה הרגע לומר משהו שישמע שערורייתי לאוזני הרגישות הישנה: את הדורות החדשים לא מעניין, כנקודה מרכזית, המודל הכלכלי או החברתי שיום יום דנים בו מעצבי דעת הקהל, אלא שהם מצפים שהמוסדות והמנהיגים לא יהיו לנטל נוסף המתווסף לעולם מסובך ממילא. מצד אחד הם מצפים לחלופה חדשה מכיוון שנראה שהמודלים הישנים מיצו את עצמם, ומצד שני אינם מוכנים ללכת שבי אחר הצעות ומנהיגים הזרים לאותה רגישות. זה, עבור רבים, נחשב לחוסר אחריות מצד הצעירים, אבל אני אינני מדבר על אחריויות אלא על סוג של רגישות שצריכה להילקח בחשבון. וזוהי בעיה שלא תיפתר באמצעות סקרי דעת קהל או משאלים בשביל לדעת באיזה אופן חדש ניתן לעשות מניפולציה על החברה; זוהי בעיית הערכה גלובלית על משמעות האדם המוחשי שעד כה רק גויס בתיאוריה אך נבגד במעשה.

על מה שתואר לעיל ייענה שבמשבר הזה העמים רוצים פתרונות מוחשיים, אבל אני טוען שדבר אחד הוא פתרון מוחשי ודבר שונה לחלוטין הוא להבטיח פתרונות מוחשיים. מה שמוחשי הוא שכבר לא מאמינים להבטחות וזה דבר הרבה יותר חשוב, כמציאות פסיכו-חברתית, מעצם העלאת פתרונות שהאנשים מבינים שלא ייצאו אל הפועל. משבר האמינות אף הוא מסוכן מפני שהוא משליך אותנו חסרי אונים אל זרועות הדמגוגיה והכריזמה המיידית של כל מנהיג של רגע שיעצים רגשות עמוקים. אבל דברים אלה, אפילו אחזור עליהם פעמים רבות, קשה לקבל אותם מפני המכשול המושם על ידי נוף ההתעצבות שלנו בו עדיין מבלבלים בין עובדות לבין מילים המציינות עובדות.

כאן אנחנו מגיעים אל נקודה בה מופיע הצורך לשאול אחת ולתמיד האם המבט בו השתמשנו בשביל להבין את הבעיות הללו מתאים. מה שאני מציין אינו מוזר כל כך מכיוון שכבר כמה שנים שמדענים בתחומים אחרים הפסיקו להאמין שהם מתבוננים במציאות עצמה והחלו לעסוק בהבנה כיצד המבט עצמו משפיע על התופעה הנלמדת. משמעותו של זה, במילים שלנו, הוא שהמתבונן מכניס אלמנטים מתוך נופו שלו שאינם קיימים בתופעה הנלמדת ואפילו המבט המופנה אל תחום לימוד מסוים כבר מוכוון אל אזור מסוים באותו תחום ויכול היה לקרות שעוסקים בנושאים שאינם חשובים כלל. העניין הזה נהיה אפילו חמור יותר כאשר באים להצדיק עמדות פוליטיות באמירה שהכול נעשה תוך התחשבות באדם כאשר למעשה זהו כזב מכיוון שנקודת המוצא איננה בהתחשבות בו אלא בגורמים אחרים שמציבים את האדם כאביזר של אותו מצב.

בשום אופן לא חושבים שרק בהבנת המבנה של החיים האנושיים ניתן להבין נכונה את האירועים ואת גורל הציוויליזציה, וזה מביא אותנו להבנה שנושא החיים האנושיים מדוקלם ולא באמת נלקח בחשבון, מפני שמניחים שחיי האנשים אינו מחולל של אירועים אלא גורם סביל של כוחות מקרו-כלכליים, אתניים, דתיים או גיאוגרפיים; מפני שמניחים שמהעמים צריך, אובייקטיבית, לתבוע עבודה ומשמעת חברתית וסובייקטיבית, אמונה עיוורת וצייתנות.

לאחר ההערות לגבי האופן להתייחס לתופעות של הציוויליזציה לאור נוף ההתעצבות, האמונות והערכים שלנו, כדאי שנשוב להתרכז בנושא המרכזי.

מצב המשבר הנוכחי שלנו אינו מתייחס לציוויליזציות נפרדות כפי שיכול היה לקרות בזמנים אחרים בהם אותן תרבויות יכלו לפעול בהתעלמות או וויסות של גורמים. בתהליך העולמיזציה הגוברת עלינו לפרש את המאורעות בפעולה דינמית גלובלית ומבנית. אולם, אנחנו רואים שכל ההבניות מתפרקות, שמדינת הלאום פצועה בגלל החבטות שהיא מקבלת מלמטה מידי התביעות המקומיות ומעל מידי האזוריזציה והעולמיזציה; שהאנשים, הקודים התרבותיים, ושפות והמשאבים מתערבבים במגדל בבל מדהים; שהחברות הריכוזיות סובלות ממשבר הגמשה שהן אינן מצליחות להוציא לפועל; שתהום נפערת בין דורות, כאילו באותו מקום וזמן קיימות תת-תרבויות המופרדות על ידי עברן ופרויקט העתיד שלהן; שבני אותה משפחה, עמיתים לעבודה, ארגונים פוליטיים וחברתיים, ארגוני עובדים, כולם חווים את פעולתם של כוחות צנטריפוגליים הרסניים; שהאידאולוגיות, נסחפות באותה מערבולת, אינן יכולות לתת מענה ואינן יכולות להעניק השראה לפעולה קוהרנטית של מכלולים אנושיים גדולים; שהסולידריות הוותיקה נעלמת באריג חברתי מְפוּרָר יותר ויותר, ולבסוף, שהאדם של היום, שנמצאים בסמיכות אליו יותר אנשים ועם יותר אמצעי תקשורת מאשר אי פעם, נמצא בודד ומנותק. כל הדוגמאות הללו מראות שאפילו האירועים המנותקים והפרדוקסליים מקושרים אל אותו תהליך שהינו גלובלי ומבני, ואם האידאולוגיות הישנות אינן מצליחות לתת מענה זה מפני שהן עצמן שייכות לעולם שהולך ונעלם. אולם, רבים חושבים שהאירועים האלה מסמנים את קץ הרעיונות ואת קץ ההיסטוריה, הקונפליקטים וההתפתחות האנושית. אנחנו מצדנו, את כל זה אנחנו מכנים משבר אבל אנחנו רחוקים מאוד מלהתייחס למשבר כדעיכה סופית מפני שאנחנו רואים שלמעשה ההתמוססות של צורות ישנות תואמת להתפשטות מביגוד שכבר קטן על האדם.

האירועים האלה, שכבר החלו להתרחש בנקודה מסוימת באופן מואץ יותר מאשר באחרת, לא יאחרו לכסות את כל כדור הארץ, ובאותם מקומות אשר עד היום הציגו רוח ניצחון חסרת ביסוס, נצפה בהופעה של תופעות שבשפת היומיום ניתן לתאר כ"לא ייאמנו". אנחנו מתקדמים אל עבר ציוויליזציה פלנטרית אשר תקבל ארגון חדש וסולם ערכים חדש, ובלתי נמנע שנקודת המוצא תהיה הנושא החשוב ביותר בעידן הזה: לדעת אם אנחנו רוצים לחיות ובאילו תנאים אנחנו רוצים לעשות את זה. בוודאי שהפרויקטים של קבוצות מיעוט תאבות בצע וזמנית רבי עוצמה לא ייקחו בחשבון את הנושא הזה התקף לכל אדם קטן, מבודד וחסר יכולת, אלא יחשיבו כמכריעים דווקא את הגורמים המאקרו-חברתיים. אולם, בהתעלמותם מהצרכים של האדם הקונקרטי ועכשווי, הם יופתעו במקרים מסוימים מחוסר הנחת החברתי, מההתפרצות האלימה במקרים אחרים ובאופן כללי מהבריחה היומיומית באמצעות כל סוג של סם, נוירוזה והתאבדות. בסופו של דבר, אותם פרויקטים חסרי אנושיות יתקעו בתהליכי ההקמה שלהם מפני שעשרים אחוז מאוכלוסיית העולם לא תוכל להחזיק לאורך זמן את המרחק הגובר שמפריד אותו מאותם שמונים אחוז של בני אדם הזקוקים לתנאי חיים מינימליים. כפי שכולנו יודעים, הסינדרום הזה לא יוכל להיעלם פשוט על ידי התערבותם של פסיכולוגים, תרופות, ספורט והצעות של מעצבי דעת קהל. לא אמצעי התקשורת רבי העוצמה, לא מערכות הבידור העצומות יועילו על מנת לשכנע אותנו שאנחנו נמלים או רק מספר סטטיסטי, אבל לעומת זאת, כן יצליחו בהגברת תחושת האבסורד וחוסר התכלית של החיים.

אני חושב שבמשבר הציוויליזציה שאנחנו חווים כעת ישנם גורמים חיוביים רבים שיש צורך לנצלם באותו האופן בו אנחנו מנצלים את הטכנולוגיה כאשר מדובר בבריאות, חינוך ושיפור תנאי החיים, אפילו אם אנחנו

דוחים אותה אם היא מיושמת להרס מפני שזו סטיה מהמטרה שהולידה אותה. האירועים תורמים באופן חיובי לבדיקה גלובלית של כל אשר האמננו עד כה, להערכה של ההיסטוריה האנושית מאופטיקה אחרת, להזנקה של פרויקטים אל עבר דימוי עתיד שונה, שנתבונן בעצמינו בחמלה וסובלנות חדשים. הו אז, הומניזם חדש יסלול את דרכו דרך מבוך ההיסטוריה בו האדם דמה לבטל את עצמו כל כך הרבה פעמים.

המשבר הנוכחי מתפשט בכל הכיוונים ואינו ממוקד רק בקהילה של מדינות עצמאיות או במוסקבה, שלצורך העניין היוו את המקומות הבולטים ביותר של המשבר. הציוויליזציה הגלובלית, היום כבר בתנועה, אינה יכולה לוותר על היוזמות של העם הגדול הזה מפני שמהפתרונות שימצא לבעיותיו תלוי העתיד של כולנו, כחברים של אותה ציוויליזציה עולמית.

דיברנו על מושג הציוויליזציה ומה שאנחנו רואים כציוויליזציה שעוברת עולמיזציה כיום; נגענו גם בנושא המשבר ובאמונות בהן אנחנו נשענים בבואנו לפרש את העידן הנוכחי. באשר למושג "ההומניזם", המהווה חלק מכותרת ההרצאה הזו, הייתי רוצה לציין כמה נושאים. ראשית, אין אנו מדברים על ההומניזם ההיסטורי, זה של כתבי העת והאומנויות, שהיווה את מנוע הרנסנאס וקרע את שלשלאות החושך של אותו לילה ארוך של ימי הביניים. ההומניזם ההיסטורי הוא בעל אפיון מדויק ואנחנו רואים את עצמנו ממשיכיו, על אף זרמים עכשוויים מסוימים שמגדירים את עצמם "הומניסטים"... לא יכול להיות הומניזם במקום בו מושם איזשהו ערך מעל לאדם. אני צריך לציין, בנוסף, שההומניזם מוצא את הסבריו על העולם, על הערכים, על החברה, על הפוליטיקה, על האמנות ועל ההיסטוריה, בתפיסתו את האדם. זוהי ההבנה על מבנה התפיסה הזו מה שמעניק בהירות לנקודת המבט הזו. אי אפשר לפעול בדרך אחרת, אי אפשר להגיע אל האדם מנקודת מוצא אחרת מאשר האדם. אי אפשר שנקודת המוצא תהינה תאוריות אודות החומר, הרוח או האלוהים... יש הכרח שנקודת המוצא תהיה מבנה החיים האנושיים, החופש והכוונה שלו, וכמובן, שום דטרמיניזם או נטורליזם אינו יכול להפוך להומניזם מפני שהנחת מוצא כזו תופסת את האדם כנספח.

ההומניזם של היום מגדיר את האדם כ "... אותו יצור היסטורי אשר אופן פעילותו החברתית משנה אף את טבעו". אנחנו מוצאים כאן את האלמנטים שעם פיתוח מתאים יכולים לבסס תאוריה ופרקטיקה שתיתן מענה למצב החירום הנוכחי. להרחיב במילים על ההגדרה הזו היה לוקח אותנו רחוק ואין לנו את הזמן לשם כך.

ברור לכולם שנקודת המוצא של התיאור המהיר שהצגנו על הציוויליזציה ועל המשבר הנוכחי היא ההתחשבות במבנה של הקיום האנושי והתיאור הזה הוא בדיוק זה של ההומניזם בן זמננו ביישומו בנושא הנידון. המושגים "משבר הציוויליזציה" ו"הומניזם" נותרים מחוברים כאשר אנחנו מציעים נקודת מבט שיכולה לסייע לפתור כמה מהבעיות הנוכחיות. אפילו אם לא נרבה עוד באיפיונו, ברור שאנחנו מחשיבים את נושא ההומניזם כמכלול של רעיונות, כפעילות מעשית, כזרם חשיבה וכארגון אפשרי שיקדם מטרות של שינוי חברתי ואישי, המקבל לתוכו ישויות פוליטיות ותרבותיות קונקרטיות מבלי שאלה ייעלמו כמניעי שינוי שונים אך מתכנסים בכוונתם הסופית. שום תועלת לא תצמח בתקופת שינוי זו אם מישהו יחשוב שייעודו הוא ליצור הגמוניה של נטייה מסוימת, דווקא בתקופה של ביזור ושל זעקה להכרה של יחודיויות אמיתיות.

הייתי רוצה לסיים בהערה מאוד אישית. בימים האחרונים הזדמן לי להשתתף במפגשים וסמינרים עם אישיויות מעולם התרבות, המדע והאקדמיה. יותר מפעם אחת נדמה היה לי להבחין באקלים של פסימיזם

כאשר שוחחנו על העתיד שאנחנו צפויים לחיות. באותן הזדמנויות לא ראיתי צורך לצאת בהתלהבויות תמימות או להצהיר על אמונתי בעתיד מוצלח. אולם, ברגע זה נדמה לי שעלינו לעשות מאמץ להתגבר על רְפיוֹן הרוּחַ ולזכור רגעי משבר אחרים שהגזע האנושי חווה ועליהם התגבר. בהקשר זה הייתי רוצה לחזור על אותן מילים, איתן אני מזדהה לחלוטין, ואשר מהדהדות כבר במקורות של הטרגדיה היוונית: " מכל הדרכים, הסגורות לכאורה, תמיד האדם מצא את המוצא".

עד כאן, תודה רבה.

מבט עכשווי על ההומניזם

אוניברסיטה אוטונומית של מדריד, ספרד, 16 באפריל 1993

אני מודה לאוניברסיטה האוטונומית של מדריד על ההזדמנות שניתנת לי להציג את נקודת המבט שלי. אני מודה לפורום ההומניסטי של האוניברסיטה שהזמין אותי להציג כאן היום. אני מודה על נוכחותם של הסגל, תלמידים, עיתונאים וידידים. אני מודה לכולכם על נוכחותכם.

הפעם האחרונה בה הצגתי באופן פומבי במדריד הייתה ב3 בנובמבר של 1989. בחנות הספרים *אתנאו* דיברתי על אחד הספרים שבאותה העת יצא לאור בארץ זו. היום לא ניגע בנושאי ספרות או שירה, אלא נתייחס לזרם מחשבתי, זרם שמציע פעולה טרנספורמטיבית ומתחיל להילקח בחשבון הודות לשינויים העמוקים שמתרחשים בחברה. מדובר בהומניזם. אנחנו נסקור בקצרה את תקדימיו ההיסטוריים, את התפתחותו ואת מצבו הנוכחי.

נהוג לייחס שתי משמעויות למושג "הומניזם". מדברים על "הומניזם" בשביל להצביע על כל מגמה מחשבתית המאשרת את ערכו וכבודו של האדם. באמצעות משמעות זו ניתן לפרש את ההומניזם באופנים הכי נרחבים ומנוגדים. במשמעותו המוגבלת יותר, אבל בפרספקטיבה היסטורית מדויקת, מושג ההומניזם משמש להצבעה על תהליך השינוי שהחל בין סוף המאה ה-14 ותחילת המאה ה-15, ושבמאה ה-16, תחת השם "רנסנס", שלט בחיים האינטלקטואליים של אירופה. יספיק לציין את ארסמוס מרוטרדם (*Erasmus van Rotterdam*); ג'ורדנו ברונו (*Giordano Bruno*); ניקולאוס קוזאנוס (*Nicolaus von Kues*); תומאס מור (*Thomas More*); חואן וויוס (*Juan Vives*) וצארלס דה בוולה (*Charles de Bovelles*), על מנת להבין את הרבגוניות ואת רוחב היריעה של ההומניזם ההיסטורי. השפעתו נמשכה במשך כל המאה ה-17 וחלק גדול מהמאה ה-18, בהתגלגלות אל המהפכות שפתחו את הדלת לעידן הנוכחי. נדמה היה שהזרם הזה דעך לאיטו עד אשר הופיע מחדש באמצע המאה הנוכחית בדיון בין הוגי דעות המודאגים בעניינים חברתיים ופוליטיים.

הנקודות המהותיות של ההומניזם ההיסטורי, בקירוב רב, הן אלו:

1. התגובה כנגד אופן החיים והערכים של ימי הביניים. כך החלה הכרה חזקה ומחודשת של תרבויות אחרות, במיוחד התרבות היוונית-רומית, באמנות, המדע והפילוסופיה.
2. ההצעה לדימוי חדש של האדם, בו מעלים את אישיותו ואת פעולתו משנת עולם.
3. עמדה חדשה לגבי הטבע, המתקבל כסביבתו של האדם וכבר לא כתת עולם גדוש בפיתויים ועונשים.
4. העניין במחקר וההתנסות של העולם מסביב, כנטייה למצוא הסברים טבעיים, ללא צורך להתייחס אל העל טבעי.

ארבעת האפיונים הללו של ההומניזם ההיסטורי כונסים אל אותה מטרה: לגרום להופעת אמון באדם וביצירתיות שלו ולראות את העולם כממלכתו של האדם, ממלכה עליה הוא יכול לשלוט באמצעות הכרת

המדעים. מנקודת מבט חדשה זו, בא לידי ביטוי הצורך לבנות מבט חדש על היקום וההיסטוריה. באותו אופן, התפיסות החדשות של התנועה ההומניסטית מביאות לעיון מחודש של העניין הדתי, הן לגבי המבנים הדוגמתיים והליטורגיים, הן לגבי המבנים הארגוניים שלמעשה גודשים את המבנים החברתיים של ימי הביניים. ההומניזם, בד בבד עם שינויי הכוחות הכלכליים והחברתיים של התקופה, מייצג מהפכנות יותר ויותר מודעת ויותר ויותר מוכוונת אל העימות עם הסדר הקיים. אבל הרפורמה בעולם הגרמני והאנגלוסכסי ורפורמת הנגד בעולם הלטיני ינסו לחסום את הרעיונות החדשים באמצעות כפייה מחודשת של הראיה הנוצרית המסורתית. המשבר עובר מהכנסייה אל המבנים המדיניים. לבסוף, האימפריה והמלכות בצו אלוקי מושמדות אודות למהפכות של סוף המאה ה-18 והמאה ה-19.

לאחר המהפכה הצרפתית ומלחמות העצמאות האמריקאיות, ההומניזם למעשה נעלם אם כי הוא נותר כרקע חברתי של אידאלים ושאיפות המעודדים שינוים כלכליים, פוליטיים ומדעיים. ההומניזם נסוג אל מול קונספציות ופרקטיקות נפוצות עד לסיום הקולוניאליזם, מלחמת העולם השנייה ועימות העולם בשני גושים. במצב הזה נפתח מחדש הדיון על מהות האדם והטבע, על ההצדקה למבנים הכלכליים והפוליטיים, על הכיוון של המדע והטכנולוגיה ובאופן כללי, על הכיוון של האירועים ההיסטוריים.

הם הפילוסופים של הקיום אלה המראים את הסימנים הראשונים: היידגר בשביל לפסול את ההומניזם כעוד מטפיזיקה (ב-*איגרת על ההומזים*); סרטר בשביל להגן עליו (בהרצאתו *האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם*); ליכפן בשביל לחדד את המסגרת התיאורתית (*W. Luijpen*, *הפנומנולוגיה היה הומניזם*). מצד שני, אלתוסר (*Louis Althusser*) בשביל להציב עמדה אנטי-הומניסטית (ב-*בשביל מרקס*) ו-*Maritain* שהציב אנטיתזה באמצעות הנצרות (ב-*הומניזם אינטגרלי*), עושים כמה מאמצים ראויים לציון.

לאחר הדרך הארוכה הזו והדיונים האחרונים בשדה הרעיונות, ברור לכול שההומניזם צריך להגדיר את עמדתו הנוכחית לא רק כתפיסה תיאורטית אלא כפעילות ופרקטיקה חברתית. לצורך זה נסתמך על מסמך היסוד האחרון שלו.

המצב של העניין ההומניסטי צריך להיבדק היום לאור התנאים בהם האדם חי. התנאים הללו אינם אבסטרקטיים. על כן, אין זה לגיטימי לבסס את ההומניזם על תיאוריה לגבי הטבע, או תיאוריה לגבי ההיסטוריה או על אמונה באלוהים. התנאי האנושי הוא כזה שהמפגש הבלתי-אמצעי עם הכאב והצורך לגבור עליו הינו בלתי נמנע. התנאי הזה, המשותף להרבה מינים אחרים, מוצא במין האנושי את הצורך הנוסף לחזות בעתיד כיצד למנוע את הכאב ולהשיג עונג. תחזית העתיד נשענת על ניסיון העבר ועל הכוונה לשפר את המצב הנוכחי. עבודת המין האנושי מצטברת בתוצרים חברתיים ומועברת תוך כדי שינוים מדור לדור במאבק מתמיד לגבור על התנאים הטבעיים והחברתיים בו הוא חי. על כן, ההומניזם מגדיר את האדם כהוויה היסטורית וכאופן פעולה חברתי המסוגל לשנות את העולם ואת הטבע של עצמו. הנקודה הזו הנה בעלת חשיבות מכרעת מפני שעם קבלתה לא ניתן יהיה, באופן קוהרנטי, לטעון לזכות טבעית, או רכוש טבעי, או מוסדות טבעיים או, לבסוף, סוג אדם עתידי כפי שהוא הינו כיום, כאילו הוא מוגמר לתמיד.

הנושא העתיק יומין של הקשר בין האדם לטבע מקבל חשיבות מחודשת. בחזרה אליו אנחנו מגלים את הפרדוקס הגדול בו האדם מופיע לא מקובע, ללא טבע, אך בו בזמן אנחנו מבחינים בו בקבוע: ההיסטוריות שלו. על כן, במתיחה של המושגים, ניתן לומר שהטבע של האדם היא ההיסטוריה שלו, ההיסטוריה החברתית שלו. לכן, כל אדם שנולד איננו הטיפוס הראשון הניכון גנטית בשביל להגיב לסביבתו, אלא

שהוא הוויה היסטורית שמפתח את התנסותו האישית בנוף חברתי, נוף אנושי. הנה כי כן, בעולם החברתי הזה הכוונה המשותפת לגבור על הכאב נשללת על ידי הכוונה של בני אדם אחרים. אנו אומרים שיש בני אדם "שמטבעים" (הופכים לטבע) אחרים על ידי הכחשת כוונתם: הם הופכים אותם לאובייקטים לשימוש. לפיכך, הטרגדיה של להיות נתון לתנאים פיזיים טבעיים מניעה את העבודה החברתית ואת המדע לעבר הישגים חדשים שיגברו על תנאים אלה; אבל הטרגדיה של להיות נתון לתנאים חברתיים של אי שוויון ואי צדק דוחפת את האדם למרוד במצב שבו אין מדובר במשחק של כוחות עיוורים אלא במשחק של כוונות אנושיות. אותן כוונות אנושיות, המפלות את אלה ואת אלה, נידונות באופן מאוד שונה מאשר הטרגדיה הטבעית בה אין כוונה. זו הסיבה שבכל הפליה תמיד ישנו מאמץ כביר לקבוע שההבדלים בין בני האדם נובעים מסיבות טבעיות, בין אם אלה פיזיות או חברתיות, ועל כן משחק הכוחות אינו נובע מכוונה. יעשו הבדלים גזעיים, מגדריים וכלכליים עם הצדקה לפי חוקים גנטיים או של מצב השוק, אבל בכל המקרים יפעלו באמצעות העיוות, השקר והכוונה ההרעה.

שני הרעיונות הבסיסיים שהוצגו, זה של התנאי האנושי הנתון לכאב עם מניעיו לגבור עליו, והשני, ההגדרה של אדם היסטורי וחברתי, ממרכזים את מצב העניין עבור ההומניסטים של היום. לגבי הנושאים הללו אני מפנה אל ספרי "תרומות לחשיבה" במאמר שכותרתו "דיונים היסטוריולוגיים".

במסמך היסוד של התנועה ההומניסטית מוצהר שיהיה מעבר מהפרה-היסטוריה להיסטוריה אנושית אמיתית רק כאשר יבוטל הניכוס החייתי האלים של בני אדם על ידי בני אדם אחרים. בינתיים, לא יכול להיות ערך מוצא מרכזי אחר זולת אדם מלא בהגשמותיו ובחופש שלו. ההצהרה: "שום דבר מעל לאדם ושום אדם תחת אדם אחר" מהווה סינתזה של כל זה. אם מציבים כערך מרכזי את אלוהים, את המדינה, את הכסף או כל ישות אחרת, מכפיפים את האדם ויוצרים את התנאים לשליטה או הקרבה מאוחרים יותר. הנקודה הזו ברורה עבור ההומניסטים. אנחנו ההומניסטים הננו מאמינים או אתאיסטים, אבל נקודת המוצא איננה האתאיזם או האמונה לצורך ביסוס תפיסת העולם ואופן הפעולה שלנו; נקודת המוצא הינה האדם וצרכיו המיידיים.

אנחנו ההומניסטים מציבים את הבעיה המהותית: לדעת אם אנחנו רוצים לחיות ולהחליט באילו תנאים לעשות את זה. כול האופנים של האלימות הפיזית, כלכלית, גזעית, דתית, מינית ואידאולוגית, אשר הודות להם נחסמה הקידמה האנושית, מגעילים את ההומניסטים. כל צורת אפליה, מוצהרת או נסתרת, הינה סיבה לגינוי עבור ההומניסטים.

זהו הקו המפריד בין ההומניזם לבין האנטי-הומניזם. ההומניזם מציב בחזית את עניין העבודה אל מול ההון הגדול; את עניין הדמוקרטיה האמיתית אל מול הדמוקרטיה הפורמלית; את עניין הביזור אל מול הריכוזיות; את עניין ההתנגדות לאפליה אל מול האפליה; את עניין החופש אל מול הדיכוי; את עניין תכלית החיים אל מול ההשלמה, השת"פיות והאבסורד.

מפני שההומניזם מאמין בחופש הבחירה, יש לו אתיקה תקפה. באותו אופן, מפני אמונתו בכוונה, מבחין בין טעות לזדון.

כך, אנחנו ההומניסטים קובעים עמדות. אנחנו לא מרגישים שהגענו משום מקום אלא שאנו יובלים של תהליך ארוך ומאמץ קולקטיבי. אנחנו מחויבים לרגע הנוכחי ומציבים מאבק ארוך אל העתיד. אנו מאשרים את השונות בהתנגדות גלויה לסדר שנכפה עד כה ונתמך בהסברים כי השונות מכניסה את מרכיבי

המערכת לדיאלקטיקה, כך שעל ידי כיבוד של כל פרטיות, ניתן דרור לכוחות צנטריפוגליים ומפרקים. אנו ההומניסטים חושבים הפוך ומדגישים שדווקא ברגע זה, הכנעת השונות מביאה לפיצוץ מבנים קשיחים. זו הסיבה שאנו מדגישים את הכיוון המתכנס, את הכוונה המתכנסת, ומתנגדים לרעיון ולפרקטיקה של ביטול תנאים כביכול דיאלקטיים בקבוצה נתונה.

ב*מסמך ההומניסטי*, אנו ההומניסטים מכירים בתולדותיו של ההומניזם ההיסטורי ומקבלים השראה מתרומתן של תרבויות שונות, לא רק מאלה שתופסות כיום מקום מרכזי; אנו חושבים על העתיד בניסיון להתגבר על המשבר הנוכחי; אנחנו אופטימיים: אנו מאמינים בחופש ובקדמה חברתית.

ההומניסטים הננו תומכי בינלאומיות, אנו שואפים לאומה אנושית אוניברסלית. אנו מבינים באופן גלובלי את העולם בו אנו חיים ופועלים בסביבתנו הקרובה. אנחנו לא רוצים עולם אחיד אלא עולם מרובה: מרובה בקבוצות אתניות, בשפות ובמנהגים; מרובה ביישובים, אזורים ואוטונומיות; מרובה ברעיונות ובשאיפות; מרובה באמונות, אתאיזם ודתיות; מרובה בעבודה; מרובה ביצירתיות.

אנחנו ההומניסטים לא רוצים אדונים; אנחנו לא רוצים מנהיגים, או מנהלים, וגם לא מרגישים כמו מנהיגים, מנהלים או נציגים של אף אחד. אנחנו ההומניסטים לא רוצים מדינה ריכוזית או פרה-מדינה שתחליף אותה. אנחנו ההומניסטים לא רוצים צבאות משטרה, וגם לא כנופיות חמושות שיחליפו אותם...

ההומניזם נכנס לדיון על התנאים הכלכליים. הוא טוען כי בעת הנוכחית אין שאלה של הבהרת פרטים על כלכלות פיאודליות, תעשיות לאומיות או קבוצות אזוריות. ניצולים היסטוריים אלה מתאימים את זממם לתכתיבי ההון הפיננסי הבינלאומי. הון ספקולטיבי שהולך ונעשה ריכוזי ברמה עולמית. בדרך זו, אפילו המדינה הלאומית זקוקה לאשראי והלוואות כדי להתקיים. כולם מתחננים להשקעה ונותנים ערבויות כדי שהבנקאות תקבל את ההחלטות הסופיות. הולך ומגיע זמן שבו החברות עצמן, כמו גם השדות והערים, יהיו רכושה הבלתי מעורער של הבנקאות. הולך ומגיע זמן הפרא-מדינה, זמן שבו יש להשמיד את הסדר הישן. באופן פרדוקסלי, הסולידריות הישנה מתאדה. בקיצור, מדובר בהתפוררות המרקם החברתי ובהופעת מיליוני בני אדם מנותקים ואדישים זה לזה למרות הקשיים המשותפים. ההון הגדול שולט לא רק באובייקטיביות, בזכות השליטה באמצעי הייצור, אלא גם בסובייקטיביות בזכות השליטה באמצעי התקשורת והמידע. בתנאים אלה, הוא יכול לשלוט בחופשיות במשאבים חומריים וחברתיים, מה שהופך את הטבע לבלתי ניתן להשיבה ובהשלכה בהדרגה של האדם. מספיק טכנולוגיה עומדת לרשות זה. ובדיוק כפי שהוא רוקן חברות ומדינות, הוא רוקן את המדע ממשמעות, והפך אותו לטכנולוגיה לאומללות, הרס ואבטלה. אין צורך להרבות בהסברים בשביל להדגיש כי כיום העולם נמצא בתנאים טכנולוגיים מספיקים כדי לפתור תוך זמן קצר את הבעיות של אזורים עצומים מבחינת תעסוקה מלאה, מזון, בריאות, דיור וחינוך. אם האפשרות הזו לא מתממשת, זה פשוט בגלל שהספקולציות המפלצתיות של ההון הגדול מונעות זאת. ההון הגדול כבר מיצה את שלב כלכלת השוק במדינות מתקדמות ובהמרתו הטכנולוגית הוא מתחיל להטיל משמעת על החברה להתמודד עם הכאוס שהוא יצר. האבטלה הגוברת, המיתון והצפת המסגרות הפוליטיות והמוסדיות מסמנים את תחילתו של עידן נוסף בו יש לחדש את ההיררכיות ואת מסגרות הניהול ולהתאים אותם לזמנים החדשים. שינויים אלו בתוכנית אינם מהווים יותר מצעד לקראת המשבר הכללי של המערכת בדרך לגלובליזציה.

אבל מול האירציונאליות הזו, קולות ההיגיון אינם עולים דיאלקטית כפי שניתן היה לצפות, אלא הגזענות, הפונדמנטליזם והפנאטיות האפלה ביותר. ואם הניאו-אי-רציונליזם הזה הולך להוביל אזורים וקהילות, מרווח הפעולה של כוחות פרוגרסיביים מצטמצם מיום ליום. מצד שני, מיליוני עובדים כבר הפכו מודעים הן לחוסר המציאות של הריכוזיות הסטטיסטית והן לכזבים של הדמוקרטיה הקפיטליסטית. כך קורה שהעובדים מתקוממים נגד ראשי האיגודים המושחתים, כמו שהעם מטיל ספק במפלגות ובממשלות. אבל יהיה צורך לתת אוריינטציה לתופעות הללו שאם לא כן הן יתקעו בספונטניות ללא התקדמות. יש צורך ללכת לנושא המרכזי של גורמי הייצור.

עבור ההומניזם, קיימים כגורמי ייצור העבודה וההון, ואילו הספקולציה והריבית מיותרות. כיום ישנו צורך מכריע שהיחסים האבסורדיים שנוצרו בין שני הגורמים הללו ישתנו לחלוטין. עד כה, נקבע כי הרווח יהיה להון והשכר לעובד, וההצדקה ליחס הזה היא ב-"סיכון" שנוטלת ההשקעה, אך מבלי לקחת בחשבון את הסיכון של העובד בעליות ומורדות של אבטלה והמשבר. מלבד הקשר בין שני הגורמים, עומדים על הפרק הניהול וההחלטה בהנהלת החברה. בקיצור, רווח שלא נועד להשקעה מחדש בחברה, לא מכוון להרחבתה או לגיוון שלה, מוסט לספקולציות פיננסיות. הרווח אינו יוצר מקורות עבודה אלא גולש לעבר ספקולציה פיננסית. לכן, המאבק ההוגן והאפשרי של העובדים יהיה לחייב את ההון לתשואה יצרנית מקסימלית. אבל זה לא יכול להיעשות ללא ניהול ויכולת החלטה משותפים. אחרת, כיצד ניתן יהיה להימנע מפיטורים המוניים, סגירות וריקון עסקים? כי הנזק הגדול הוא בתת ההשקעה, בפשיטת הרגל במרמה, בחבות הכפויה ובבריחת ההון. ואם מתעקשים על ניכוס אמצעי הייצור על ידי הפועלים, בעקבות התורות של המאה ה-19, צריך יהיה לקחת בחשבון גם את הכישלון האחרון של הסוציאליזם האמיתי. לגבי הטענה שמסגור ההון, בדיוק כפי שעבודה ממוסגרת, מחוללת את הבריחה שלו לנקודות ואזורים רווחיים יותר, יש להבהיר שזה לא יקרה עוד זמן רב, שכן האירציונאליות של המתכונת הנוכחית תוביל אותו לרוויה ומשבר עולמי. התנגדות זו, מלבד ההכרה באי-מוסריות רדיקלית, מתעלמת מהתהליך ההיסטורי של העברת ההון לבנקאות, וכתוצאה מכך אותו יזם הופך בהדרגה לעובד ללא הכרעה בתוך שרשרת שבה רק לכאורה הוא נדמה אוטונומי. מצד שני, ככל שהתהליך הרצסיבי מעמיק, אותה קהילה עסקית תתחיל לשקול את הנקודות הללו.

הפעולה ההומניסטית אינה יכולה להיות מוגבלת לתחום העבודה או איגודי עובדים בלבד, אלא שפעולה פוליטית נחוצה כדי למנוע מהמדינה להיות מכשיר של הון פיננסי עולמי; כדי להבטיח שהיחסים בין גורמי הייצור יהיו הוגנים וכדי להחזיר לחברה את האוטונומיה שנגזלה ממנה.

בשדה הפוליטי, המצב מלמד שמבנה הדמוקרטיה מתמוטט כשהיסודות העיקריים שלו מתפוררים: עצמאות בין סמכויות, ייצוגיות וכבוד למיעוטים. העצמאות התיאורטית בין רשויות מושפעת קשות בפועל. יספיק לחקור במקומות רבים בעולם את מקורה והרכבה של כל רשות, כדי להיווכח ביחסים האינטימיים הקושרים אותם. לא יכול היה להיות אחרת. כולם חלק מאותה מערכת. כך שהמשברים התכופים של הכפפת אחדים על פני אחרים, של פונקציות חופפות, של שחיתות ואי סדרים, תואמים את המצב הגלובלי, הכלכלי והפוליטי של מדינה נתונה.

לגבי הייצוגיות, מאז הרחבת זכות הבחירה הכללית חשבו שישנה רק מערכה אחת בין הבחירות לסיום המנדט של נציגי העם. אבל ככל שחלף הזמן, ניתן היה לראות בבירור שישנה מערכה ראשונה שבה

בוחרים רבים במעטים ומערכה שניה שבה המעטים האלה בוגדים ברבים, בייצוג של אינטרסים זרים למנדט שקיבלו. החולי הזה כבר מושרש במפלגות הפוליטיות המצומצמות לכיפות מופרדות מצורכי העם. כבר במכונה המפלגתית, אינטרסים גדולים מממנים מועמדים ומכתיבים את המדיניות שעל פיה עליהם לפעול. כל זה מעיד על משבר עמוק בתפיסה וביישום הייצוגיות. ההומניסטים מציעים לשנות את הפרקטיקה של הייצוגיות, תוך מתן חשיבות רבה ביותר להתייעצות העממית, למשאל העם ולבחירה הישירה של המועמדים. כי יש עדיין, במדינות רבות, חוקים שמכפיפים מועמדים עצמאיים למפלגות פוליטיות, או תחבולות ומגבלות כלכליות כדי לחסום את הצגתם בפני רצון החברה. כל חוק שמתנגד ליכולתו המלאה של האזרח לבחור ולהיבחר, לועג לשורשה של הדמוקרטיה האמיתית, שהיא מעל הרגולציה המשפטית האמורה. ואם מדובר בשוויון הזדמנויות, התקשורת חייבת לעמוד לשירות האוכלוסייה בתקופת הבחירות שבה המועמדים מציגים את הצעותיהם, ולהעניק לכולם בדיוק את אותן הזדמנויות. מצד שני, יש להטיל חוקי אחריות פוליטית שבאמצעותם כל מי שלא מקיים את מה שהובטח לבוחריו מסתכן בהדחה או במשפט פוליטי. מפני שהטענה הנגדית, המוצגת כיום, שאנשים או מפלגות שלא יעמדו בהבטחותיהם יספגו את עונש הקלפי בבחירות עתידיות, אינה קוטעת כלל את המערכה השנייה של בגידת המיוצגים. באשר למשאל הישיר בנושאים דחופים, האפשרויות למימוש טכנולוגי מתפתחות יותר ויותר. אין מדובר בתיעדוף של סקרים מוטים, אלא מדובר בהקלה על ההשתתפות וההצבעה הישירה באמצעים אלקטרוניים וחישוביים מתקדמים.

בדמוקרטיה אמיתית, יש לתת למיעוטים את הערבויות לייצוגיות לה הם זכאים, אך בנוסף, יש לקדם כל אמצעי שיעודד את שילובם והתפתחותם. כיום, מיעוטים המאוימים על ידי שנאת זרים ואפליה מבקשים בחרדה גדולה את ההכרה בהם, ובמובן זה, באחריותם של ההומניסטים להעלות את הנושא הזה לדרגת הדיונים החשובים ביותר, ולהוביל את המאבק בכל מקום עד שינצחו את הניאו-פשיזם הגלוי או הסמוי. בקיצור, מאבק למען זכויות המיעוטים הוא מאבק למען זכויות כל בני האדם. אבל קורה שגם בתוכה של מדינה קיימים מחוזות, אזורים או אוטונומיות שלמים שסובלים מאותה אפליה כמו המיעוטים, אודות לכפייה של המדינה הריכוזית, כיום מכשיר חסר רגישות בידי ההון הגדול. הדבר הזה ייפסק כאשר יקודם ארגון פדרטיבי שבו הכוח הפוליטי האמיתי יחזור לידי הישויות ההיסטוריות והתרבותיות האמורות.

בקיצור, העלאה לסדר היום הציבורי של נושאי ההון והעבודה, סוגיות הדמוקרטיה האמיתית ויעדי הביזור של מנגנון המדינה, משמעם לכוון את המאבק הפוליטי לעבר יצירת סוג חדש של חברה. חברה גמישה ומשתנה ללא הרף, בהתאם לצרכים הדינמיים של האנשים החנוקים היום על ידי התלות.

במצב הנוכחי של בלבול, יש צורך לדון בנושא ההומניזם הספונטני או הנאיבי ולהעמידו ביחס למה שאנו מבינים כהומניזם מודע. ניכר כי אידיאלים ושאיפות הומניסטיות שוררים בחברות שלנו במרץ שלא נודע לפני כמה שנים. העולם משתנה במהירות רבה והשינוי הזה, מלבד סחיפת מבנים ישנים והתייחסויות ישנות, מחסל את דרכי המאבק הישנים. במצב כזה נוצרת ספונטניות מסוגים שונים שנראית קרובה יותר לקתרזיס ולהתפרצות חברתית מאשר לתהליכים עם כיוון. מסיבה זו, כאשר בוחנים קבוצות, ארגונים ויחידים פרוגרסיביים כהומניסטים, גם כאשר הם אינם משתתפים בתנועה הומניסטית זו, אנו עדים לאיחוד כוחות באותו כיוון ולא להגמוניות חדשה העוקבת אחר גישות ונהלים אחידים.

אנו מאמינים שדווקא במקומות העבודה ובאזורי המגורים של העובדים, המחאה הפשוטה חייבת להפוך לכוח מודע שמטרתו לשנות מבנים כלכליים, אך ישנן גם פעילויות רבות המפגישות בין חברי איגוד וארגונים פוליטיים לוחמים. ההומניזם אינו מציע לעקור את אלה מקבוצותיהם כדי להשתתף בתנועה זו. נהפוך הוא. המאבק לשינוי של מנהיגיו, כזה שיגרום להם להתכוון מעבר לתביעות מיידיות פשוטות, מציב את האלמנטים הפרוגרסיביים הללו בכיוון של התכנסות עם גישות הומניסטיות. שכבות עצומות של תלמידים וסגל הוראה, הרגישים בדרך כלל לאי צדק, אף הם יבטאו את רצונם בשינוי, ככל שהמשבר הכללי ישפיע עליהם. ואגב, העיתונאים הבאים במגע עם הטרגדיה היומיומית נמצאים היום בעמדה לפעול בכיוון הומניסטי, כמו גם מגזרי האינטליגנציה שעבודתם עומדת בסתירה לעמדות שמקדמת מערכת לא אנושית זו. ישנן גם עמדות רבות, המבוססות על עובדת הסבל האנושי, אשר מזמנות לפעולה ללא אינטרסים לטובת המנושלים או המופלים לרעה. עמותות, קבוצות התנדבותיות ומגזרים חשובים באוכלוסייה מתגייסים, מדי פעם, בתרומתם החיובית. ללא ספק, אחת התרומות היא לפרסם תלונות על בעיות אלה. עם זאת, קבוצות כאלה אינן מתכננות את פעולתן במונחים של שינוי המבנים המביאים לרעות אלה. עמדות אלו הן חלק מהומניטריות ולא מהומניזם מודע. הן כבר מכילות מחאות ופעולות ספציפיות שניתן להעמיק ולהרחיב.

אבל כשם שקיים מגזר חברתי רחב ומופשט שאפשר לכנותו "התחום ההומניסטי", המגזר שנוכל לכנותו "התחום האנטי-הומניסטי" נרחב לא פחות. למרבה הצער, ישנם מיליוני הומניסטים שעדיין לא יצאו לדרך עם כיוון ברור של טרנספורמציה, בעוד שמתחילות להופיע תופעות רגרסיביות שנחשבו מוכחדות. כאשר הכוחות המגויסים על ידי ההון הגדול חונקים את העמים, צצות עמדות לא קוהרנטיות שמתחילות להתחזק על ידי ניצול של אי הנחת על ידי תיעולה לעבר אשמים כוזבים. בבסיסם של הניאו-פשיזם הללו נמצאת הכחשה עמוקה של ערכים אנושיים. גם בזרמים אקולוגיים מסוימים, הטבע מוצב במקום הראשון במקום האדם. הם כבר לא מטיפים שהאסון האקולוגי הוא אסון, דווקא בגלל שהוא מסכן את האנושות, אלא בגלל שהאדם תקף את הטבע. לפי חלק מהזרמים הללו, האדם מזוהם ולכן מזהם את הטבע. עדיף היה מבחינתם אילו הרפואה לא הייתה מצליחה במלחמתה במחלות ובהארכת חיים. "קודם כל כדור הארץ", הם צועקים בהיסטריה, מזכירים את כרזות הנאציזם. משם ועד לאפליה של תרבויות מזהמות, של זרים שמלכלכים ומזהמים, יש צעד קצר. זרמים אלו אף הם חלק מהאנטי-הומניזם כי עמוק בתוכם הם בזים לבני אדם. המנטורים שלהם בזים לעצמם, משקפים נטיות ניהיליסטיות ואובדניות אופנתיות. קבוצה ניכרת של אנשים רגישים גם כן תומכת באיכות הסביבה מכיוון שהם מבינים את חומרת הבעיה שהיא מוקיעה. אבל אם איכות הסביבה הזו תאמץ את האופי ההומניסטי המתאים, היא תכוון את המאבק לעבר מקדמי האסון, כלומר: ההון הגדול ושרשרת התעשיות והחברות ההרסניות, קרובי משפחה של הקומפלקס הצבאי-תעשייתי. לפני שתדאג לכלבי הים, היא תטפל ברעב, בצפיפות, בתמותת תינוקות, במחלות ומחסורי הבריאות והדיור בחלקים רבים של העולם, ותדגיש את האבטלה, הניצול, הגזענות, האפליה וחוסר הסובלנות בעולם המתקדם מבחינה טכנולוגית. עולם שמצד שני יוצר חוסר איזון אקולוגי למען צמיחתו הלא רציונלית.

אין צורך להרחיב יותר מדי בבחינת הימין כמכשיר פוליטי של אנטי-הומניזם. בהם, חוסר תום הלב מגיע לרמות כה גבוהות, עד שמדי פעם הם מציגים את עצמם כנציגי ה"הומניזם". עד כדי כך עצום חוסר תום הלב והשודנות בניכוס המילים, עד שנציגי האנטי-הומניזם ניסו להתכסות בשם "הומניסטים". יהיה זה בלתי

אפשרי לערוך רשימת מלאי של המשאבים, הכלים, הצורות והביטויים הזמינים לאנטי-הומניזם. בכל מקרה, שפיכת אור על נטיותיה הנסתרות ביותר תסייע להומניסטים ספונטניים או תמימים רבים לסקור את תפיסותיהם ואת משמעות הפרקטיקה החברתית שלהם.

באשר לארגון התנועה ההומניסטית, היא מייצרת חזיתות פעולה בתחומי העבודה, הדיור, האיגודים המקצועיים, הפוליטיים והתרבותיים מתוך כוונה לקבל אופי יותר ויותר רחב. בהתנהלות בדרך זו, היא יוצרת תנאי הכנסה עבור הכוחות, הקבוצות והיחידים הפרוגרסיביים השונים מבלי שהם יאבדו את זהותם או את המאפיינים המיוחדים שלהם. מטרת פעולה כזו היא לקדם את איחוד הכוחות המסוגלים להשפיע יותר ויותר על שכבות עצומות של האוכלוסייה ולכוון באמצעות פעולתן את השינוי החברתי.

אנחנו ההומניסטים לא תמימים וגם לא מתנשאים במילים ריקות. במובן זה, איננו מחשיבים את ההצעות שלנו כביטוי המתקדם ביותר של התודעה חברתית, ואיננו חושבים על הארגון שלנו במונחים שאין עליהם עוררין. אנחנו ההומניסטים לא מתיימרים להיות נציגי הרוב. בכל מקרה, אנו פועלים על פי דעתנו ההוגנת ביותר, ומצביעים על התמורות שלדעתנו מתאימות ואפשריות ברגע זה בו אנו חיים.

לסיום הצגה זו, ברצוני להעביר לכם את הדאגה האישית שלי. בשום אופן אינני חושב שאנו הולכים לקראת עולם לא-אנושי כפי שמוצג לנו על ידי כמה מחברי מדע בדיוני, כמה זרמים ישועתיים או כמה נטיות פסימיות. אני מאמין, כן, שאנחנו נמצאים בדיוק בנקודה, כפי שקרה פעמים רבות בהיסטוריה האנושית, שבה יש צורך לבחור בין שתי דרכים המובילות לעולמות מנוגדים. עלינו לבחור באילו תנאים אנו רוצים לחיות ואני מאמין שברגע מסוכן זה, האנושות מתכוננת לעשות את בחירתה. להומניזם יש תפקיד חשוב לטובת האפשרויות הטובות ביותר.

עד כאן, תודה רבה.

התנאים לדיאלוג

אקדמיה למדעים, מוסקבה, רוסיה, 6 באוקטובר 1993

כבוד סגן נשיא האקדמיה למדעים של רוסיה, ולדימיר קודריאצב, פרופסורים מכובדים וחברים.

ההוקרה שהעניקה לי האקדמיה למדעים של רוסיה במושב המועצה המדעית של המכון לאמריקה הלטינית, שנערך ב-21 בספטמבר, הייתה בעלת חשיבות עצומה עבורי. ימים בודדים לאחר קבלת הידיעה, הנני כאן כדי להודות על ההכרה הזו ולהרהר על הדיאלוג שנערך במשך מספר שנים עם אקדמאים ממכונים שונים בארצכם. חילופי דברים אלה, שהתקיימו באמצעות מגע אישי, באמצעות התכתבות ודרך ספרים, הדגישו את האפשרות לבסס יסודות מסוימים לרעיונות משותפים, בתנאי שכמו במקרה זה, הדיאלוג יהיה קפדני וללא דעות מוקדמות. בניגודיות לדיאלוג הזה, הייתי רוצה להרחיב על כמה קשיים המעכבים את זרימת הדיאלוג באופן כללי ומובילים אותו לעיתים קרובות למבוי סתום.

זה עתה הזכרתי את המילה "דיאלוג" כמעט במובן היווני של *dialogos* ושל ה- *dialogus* המאוחר יותר, שמתבסס על אותו רעיון ושתמיד מרמז על התחלופה בשיחה בין אנשים המבטאים את רעיונותיהם או את חיבתם. אבל הדיאלוג, אפילו במקרים בהם הוא ממלא את כל הדרישות הפורמליות, לפעמים נכשל מבלי להבין לגמרי את הנושא הנידון. צורת החשיבה הפילוסופית והמדעית, בשונה מהדרך הדוגמטית, היא דיאלוגית במהותה ומראה קשר הדוק עם אותו מבנה דיאלקטי שאפלטון כבר הציג בפנינו ככלי להתקרבות לאמת. חוקרים בני זמננו חזרו להרהר בטיבו של הדיאלוג, במיוחד החל מהפנומנולוגיה וניסוח "בעיית האחר" שנציגה הבולט ביותר הוא מרטין בובר (*Martin Buber*). קולינגווד (*Robin George Collingwood*) כבר הדגיש שבעיה לא נפתרת אם היא לא מובנת והיא לא מובנת אם לא ידוע איזה סוג של שאלה היא מציבה. שאלה ותשובה מתקיימות בתוך הדיאלוג ההרמנויטי, אך כל תשובה אינה סוגרת מעגל אלא פותחת שאלות חדשות שמצריכות, בתורן, ניסוחים מחודשים.

התזה שאני מציג היום יכולה להתנסח כך: אין דיאלוג מלא אם לא מתחשבים במרכיבים הקדם-דיאלוגיים שעליהם מתבסס הצורך בדיאלוג כזה. כדי להמחיש את האמירה ארשה לעצמי לציין דוגמאות יומיומיות מסוימות המערבות אותי באופן אישי.

כאשר מבקשים ממני להסביר את חשיבתי בכנס, בכתבה או בהצהרה עיתונאית, יש לי תחושה שניתן להבין ללא קושי גם את המילים בהן אני משתמש וגם את חוט השיח שאני מפתח, אלא שזה לא מצליח "להתחבר" עם רבים מהמאזינים, קוראים או אנשי עיתונות. ההבנה הכללית של האנשים האלה אינה גרועה מזו של רבים אחרים שהדברים שלי כן "מתחברים" אליהם. מטבע הדברים, אני לא מתכוון למחלוקת העשויה להתקיים בין הטענות שאני מעלה לבין השגותיו של הצד השני; המצב הזה נראה לי כמצב של חיבור מושלם. אפילו במהלך מחלוקת סוערת אני יכול להבחין במגע הזה. לא, מדובר במשהו כללי יותר, משהו שקשור לתנאי הדיאלוג עצמו (כהבנת האקספוזיציה שלי כדיאלוג עם צד אחר שמקבל, דוחה או מפקפק בקביעותיי). תחושת חוסר החיבור עולה בעוצמה כששמים לב שמה שהוסבר הובן ועם זאת, אותה שאלה נשאלת שוב, או שמתעקשים על נקודות שאינן נגזרות ממה שהוסבר. כאילו עמימות מסוימת, חוסר עניין מסוים, ליוו את ההבנה של מה שהוצג; כאילו האינטרס ממוקד רחוק יותר (או קרוב יותר) למה שנאמר.

כאן אנחנו יכולים להתייחס לדיאלוג כיחס של הרהור או דיון בין אנשים, בין צדדים. מבלי להתעכב על קִפְּדָנוּיוֹת, כדאי להסכים על תנאים מסוימים לקיום מערכת יחסים שכזו או למעקב סביר של הצגה. לפיכך, כדי שהשיח יהיה קוהרנטי, יש צורך שהצדדים: 1. יסכימו על הנושא הנידון; 2. ישקלו את הנושא במידה דומה של חשיבות ו-3. תהה להם הגדרה משותפת למונחים המכריעים שנעשה בהם שימוש.

אם נאמר שהצדדים חייבים להסכים בקביעת הנושא, אנו רומזים למערכת יחסים שבה כל אחד לוקח בחשבון את השיח של השני. בכל אופן, קביעה של נושא לא אומר שהוא לא פתוח לשינוי במהלך התפתחותו, אבל בכל המקרים על כל אחד מהצדדים לדעת לפחות על מה השני מדבר.

כשאומרים, בתנאי הבא, שחייב להיות משקל או מידת חשיבות דומה, אין אנו מתכוונים למתאם מוחלט אלא כימות מתקבל על הדעת של החשיבות שיש לנושא, כי אם הוא מקבל משקל מסדר ראשון עבור אחד הצדדים וטריוויאלי עבור השני, תיתכן הסכמה על האובייקט הנידון אך לא על האינטרס או התפקיד אותם ממלא השיח בכללותו.

לבסוף, אם למונחים המכריעים יש הגדרות שונות עבור הצדדים, מטרת הדיאלוג עלולה להשתנות ועימה גם הנושא הנידון.

אם מתקיימים שלושת התנאים המפורטים, ניתן להתקדם ויכולה להיות הסכמה או אי הסכמה סבירה לגבי סדרת הטיעונים המוצגים. אך ישנם גורמים רבים המונעים את מילוי תנאי הדיאלוג. אסתפק בהתייחסות לגבי כמה גורמים קדם-דיאלוגיים המשפיעים על התנאי להענקת משקל לנושא נתון.

על מנת שתתקיים אמירה צריכה להיות כוונה מוקדמת המאפשרת את בחירת המונחים והקשר ביניהם. לא מספיק שאני קובע: "אף אדם אינו בן אלמוות", או "כל הארנבים הם אוכלי עשב", כדי לרמוז על מה אני מדבר. הכוונה העומדת לפני האמירה קובעת את ההיקף, קובעת את היקום בו מועלות הטענות. יקום כזה אינו הגיוני מבחינה גנטית; הוא קשור למבנים קדם-לוגיים, קדם-דיאלוגיים. כך גם לגבי מי שמקבל את האמירה. חיוני שיקום השיח יהיה חופף בין מי שטוען לזה שמקבל את הטענה. אחרת, אפשר לדבר על אי-התאמה של השיח.

עד לפני זמן לא רב חשבו שהמסקנה נגזרת ממשחק האמירות. לפיכך, אם נאמר: "כל בני האדם הם בני תמותה, סוקרטס הוא אדם, ולכן סוקרטס הוא בן תמותה", המסקנה הייתה אמורה לנבוע מהגורמים הקודמים, אך למעשה מי שארגן את האמירות כבר חשב על המסקנה. לפיכך, הייתה כוונה לתוצאה מסוימת, וזו אפשרה, בתורה, לבחור באמירות ומונחים. משהו דומה קורה בשפה היומיומית, ואפילו במדע, השיח הולך לכיוון של מטרה שהונחה קודם לכן כהיפותזה. עם זאת, כאשר נוצר דיאלוג, לכל אחד מהצדדים עשויות להיות כוונות שונות ולכוון למטרות שונות, ובעיקר, לכל אחד תהיה הערכה גלובלית משלו לגבי חשיבותו של הנושא. אבל אותה "חשיבות" אינה נקבעת על ידי הנושא אלא על ידי מערכת של אמונות, הערכות ותחומי עניין קודמים. באופן מופשט, שני אנשים יכלו להסכים לקבוע את נושא "משמעות החיים" כבעל חשיבות עליונה, ואולם, אחד הצדדים יכול להיות משוכנע שהטיפול בעניין שכזה הוא מעשי במידה מועטה, שזה לא יפתור דבר ולבסוף, שזה לא דחוף ברמה היומיומית. זה שבן השיח הספקן יעקוב אחר ההתפתחויות של הצד השני, או אפילו שהוא ישתתף באופן פעיל בדיאלוג, מוסבר על ידי גורמים אחרים, אך לא על ידי הנושא שאת מהותיותו הוא פסל בעבר. בדרך זו, האלמנטים הקדם-דיאלוגיים מציבים לא רק את היקום המהרהר בנושא אלא גם את הכוונות שנמצאות מעבר (או קרובות יותר) לנושא.

כמובן שהאלמנטים הקדם-דיאלוגיים הם קדם-לוגיים ופועלים בתוך האופק החברתי של התקופה, שהאנשים לוקחים לעתים קרובות כתוצר של חוויות ותצפיות אישיות שלהם. וזהו מחסום שאי אפשר לעבור אותו בקלות עד שתשתנה רגישות התקופה, הרגע ההיסטורי בו אנו חיים. בדיוק מסיבה זו תרומות רבות שנעשו בתחום המדע ובאזורים אחרים של הפעילות האנושית התקבלו כעובדה מוגמרת רק במועדים מאוחרים יותר, אך עד אשר הגיעו לנקודה הזו, המקדמים של רעיונות ופעילויות כאלה מצאו ריק דיאלוגי ולעתים קרובות מאוד מחסום של עוינות שהוקם לפני עצם האפשרות לדון באופן פתוח בנקודות המבט החדשות. לאחר הסערה הראשונית ולאחר שדור אחד או כמה דורות חדשים נכנסו לבמת ההיסטוריה, חשיבותן של אותן תרומות מוקדמות הופכת למשותפות לכולם וכולם שותפים לתדהמה שהתרומות האמורות נדחו או צומצמו בעבר.

כך שכאשר אני מציג את משנתי (שאינה עולה בקנה אחד עם אמונות, ערכים ואינטרסים מסוימים של יקום התקופה), אני מבין את הניתוק עם רבים מבני שיחי, עימם באופן מופשט הכל נראה בהסכמה מושלמת. במשימה שלי להפצת ה-*הומניזם*, אני נתקל לעתים קרובות בקשיים האמורים לעיל. אף אם תוסבר תפיסת ה-*הומניזם* העכשווי והיא תיעשה בצורה ברורה, זה לא בהכרח יביא לקשר הולם עם בני שיח רבים, כיוון שעדיין יש מכשולים ואמונות משלבים קודמים ששמים כנושא חשוב נושאים אחרים מעל האדם. כמובן שאנשים רבים יאמרו שהם "הומניסטים" כי המילה "הומניזם" יכולה להיות דקורטיבית, אבל ברור שעדיין אין עניין אמיתי בהבנת הסיבות או ההצעות של זרם המחשבה הזה ושל הפרקטיקה החברתית הזו. אם מניחים שארגון של רעיונות במערכת הוא אידיאולוגיה והאופנה מכתיבה את קץ האידיאולוגיות, ברור שהנטייה תהיה לא להתחשב בניסוחים השיטתיים של ההומניזם. באופן סותר, יועדפו תשובות מקומיות לבעיות גלובליות וכל תשובה שיטתית תוצג כהכללה מוגזמת. אבל קורה, בעידן זה של גלובליזציה, שהבעיות היסודיות שאנו חווים הן מבניות וגלובליות, כך שקשיים כאלה לא יתפסו ככאלה וההתמודדות תהיה עם שורה של תשובות לא-מובנות שמטבען יובילו לסיבוכים נוספים בתגובת שרשרת בלתי מבוקרת. כמובן שזה קורה בגלל שהאינטרסים הכלכליים של חוגים מיוחסים מנהלים את העולם, אבל החזון של אותו מיעוט מיוחס תפס גם בשכבות המוחלשות ביותר בחברה. באופן זה, פתטי לשמוע את האזרח הממוצע מדקלם את הטיעונים שנהגנו לשמוע בעבר מפי נציגי המיעוטים הדומיננטיים דרך התקשורת. וזה יימשך כך ודיאלוג מעמיק או פעולה גלובלית מרוכזת לא יתאפשרו עד אשר ייכשלו הניסיונות הנקודתיים לפתור את המשבר הפרוגרסיבי שהשתרר בעולם. נכון לעכשיו, ישנה אמונה שאין לדון במכלול של המערכת הכלכלית והפוליטית הנוכחית, מכיוון שהיא ניתנת לשיפור. מבחינתנו, נהפוך הוא, לא ניתן לתקן את המערכת הזו וגם לא ניתן לשקם אותה בהדרגה, וגם הפתרונות הלא-מבניים של המצב לא יביאו לתיקון. שתי עמדות מנוגדות אלו יכלו לבסס דיאלוג ביניהן, אך הקדם-דיאלוגים שפועלים בכל אחד מהמקרים אינם ניתנים ליישוב ברמה של מערכות אמונות וכרגישות. רק בעקבות כישלון הולך וגובר של פתרונות נקודתיים נגיע לאופק חדש של תשאול ולתנאי הולם לדיאלוג. עם בוא אותו זמן, הרעיונות החדשים יזכו בהדרגה להכרה והמגזרים הסובלים מייאוש הולך וגובר יתחילו להירתם. כיום, גם כאשר טוענים שיש לשפר חלק מההיבטים של המערכת הנוכחית, התחושה הכללית בקרב האוכלוסיות היא שדברים רק יחמירו בעתיד. ואותה תחושה עמומה אינה מעידה על אפוקליפסה בסוף המאה, אלא על חוסר שביעות רצון עמום וכללי, שנולד בקרביו של הרוב הדומם ומגיע אל כל הרבדים החברתיים. בינתיים, ממשיכים לטעון באופן סותר כי השיטה ניתנת לשיפור עם תיקונים נקודתיים.

הדיאלוג, גורם מכריע בבנייה האנושית, אינו מצטמצם לקפדנות ההיגיון או הבלשנות. הדיאלוג הוא משהו חי שבו חילופי הרעיונות, הרגשות והחוויות נצבעים על ידי חוסר ההיגיון של הקיום. החיים האנושיים האלה, על האמונות, הפחדים והתקוות, השנאות, השאיפות והאידיאלים של התקופה, הם אלה שמניחים את הבסיס לכל דיאלוג. כשאמרנו ש-"אין דיאלוג מלא אם לא מתחשבים במרכיבים הקדם-דיאלוגיים שעליהם מתבסס הצורך בדיאלוג כזה", התייחסנו להשלכות המעשיות של ניסוח כזה. לא יתקיים דיאלוג מלא בסוגיות המהותיות של הציוויליזציה הנוכחית עד אשר ייפסק האמון החברתי באשליות של השיטה הנוכחית. עד אז, הדיאלוג ימשיך להיות לא מהותי וללא הקשר למניעים העמוקים של החברה.

כאשר האקדמיה העניקה לי את הוקרתה, הבנתי שבאזורים מסוימים משהו חדש התחיל לנוע, משהו שמתחיל בדיאלוג בין מומחים ומאוחר יותר יכבוש את הכיכר העיר.

תודתי למוסד המכובד הזה, לכולכם, ותקוותי הנלהבת שהדיאלוג הפורה יעמיק וירחיב מעבר להיכל האקדמי.

פורום הומניסטי

מוסקבה, רוסיה, 7 באוקטובר 1993

חברים נכבדים:

הפורום ההומניסטי שם לו למטרה ללמוד ולהציג עמדה לגבי הבעיות הגלובליות של העולם כיום. מנקודת מבט זו, מדובר בהתארגנות תרבותית במובן הרחב, הדואגת לְקֶשֶׁר באופן מבני את תופעות המדע, הפוליטיקה, האמנות והדת. הפורום ההומניסטי רואה את חופש המצפון ואת העדר הדעות הקדומות האידיאולוגי כתנאי הכרחי לעבודה בהבנת התופעות המורכבות של העולם העכשווי.

לפורום ההומניסטי יש, לדעתי, שאיפה להפוך למכשיר של מידע, חילופי רעיונות ודיון בין אנשים ומוסדות המשתייכים לתרבויות המגוונות ביותר בעולם. כמו כן, בכוונתו להיות בעל אופי פעילות קבוע כך שכל המידע הרלוונטי יוכל להיות מופץ באופן מיידי בין חבריה.

ניתן לשאול האם המוסדות השונים הקיימים כיום אינם יכולים לבצע משימה שכזו בהצלחה רבה יותר לאור ניסיונם, מצבם הכלכלי וזמינותם המקצועית והטכנית. הרי ניתן היה לחשוב כי במרכזי העיון האוניברסיטאיים, בקרנות הפרטיות והרשמיות ואף בארגוני התרבות של האו"ם, ניתן למצוא את האמצעים המתאימים להתמודד עם מחקרים בעלי נפח רב ומשם להפיץ את המסקנות המתקבלות, בהנחה שיש בהן ערך כלשהו. אנחנו לא פוסלים שיתוף פעולה וחילופי דברים עם גורמים שונים, אבל אנחנו זקוקים לעצמאות רבה, חופש שיפוט גדול בניסוח שאלות, בקביעת תחומי עניין, וזה לא כל כך פשוט כשמדובר במוסדות שיש להם דינמיקה משלהם וכמובן, תלות חומרית ואידיאולוגית.

הפורום ההומניסטי מתכוון להניח את היסודות לדיון עולמי עתידי. אבל אל לו לפסול מראש את התרומות שנעשו עד היום על ידי זרמים שונים של מחשבה ופעולה, ללא קשר להצלחתם או כישלונם המעשית. יהיה עניין רב בלהביא בחשבון עמדות שונות ולהבין כי בציוויליזציה הפלנטרית הזו שמתחילה להתגבש, ישררו בעתיד מגוון עמדות, ערכים וסגנונות החיים, למרות מתקפת הזרמים האחידים. במובן זה, אנו שואפים לאומה אנושית אוניברסלית האפשרית רק אם יש בה גיוון. לא ניתן יהיה לשמר הגמוניה מרכזית בפריפריה, או אורח חיים, מערכת ערכים או הנחות אידיאולוגיות או דתיות שנכפים במחיר היעלמותם של אחרים. כבר היום אנחנו רואים שהריכוזיות מייצרת תגובות בדלניות מכיוון שלא מכבדים את הישות האמיתית של עמים ואזורים שיכלו להתכנס בצורה מושלמת בפדרציה אמיתית של קולקטיבים. אין לחשוב ששליטה כלכלית יכולה לחולל ניסים. או שמא יש עדיין מי שסבור שכדי להעניק הלוואות לפיתוח צריך קודם כל לתקן את המדינה, אחר כך את החקיקה, בהמשך את אופן הייצור, לאחר מכן את המנהגים וההרגלים החברתיים, כעבור זמן מה את הלבוש, התזונה, הדת וצורת החשיבה?

האבסולוטיזם הנאיבי הזה מתקשה יותר ויותר לכפות את עצמו, וכמו במקרה של הבדלנויות שצוינו לעיל, הוא עוזר להקשיח ולהקצין עמדות בכל התחומים. אילו בפועל, באמצעות דיקטטורת הכסף, ניתן היה ליישם חברה מלאה, הנושא היה מאפשר זמן נוסף לדיון; אבל אם בשביל ליישם חברה דקדנטית, ללא משמעות לכלל וליחידים, יש צורך לקבל גם את הדרישות של אינבולוציה אנושית, הרי שהתוצאה תהיה התגברות של האי סדר ואי הנחת הכללי.

הפורום ההומניסטי חייב לשמר את קו המנחה של הגיוון, ואינו יכול ללמוד את התרבויות השונות מנקודת מבט של פרימיטיביות זואולוגית לפיה התרבות שבה אדם ממוקם מייצגת את פסגת האבולוציה שהאחרים חייבים לחקותה. הרבה יותר חשוב יהיה להבין שכל התרבויות תורמות את תרומתן לבנייה האנושית הגדולה. אבל הפורום ההומניסטי חייב לקבוע את תנאי המינימום שלו. הראשון הוא שהוא אינו יכול לתת מקום לאותם זרמים המקדמים אפליה או חוסר סובלנות; השני הוא שהוא אינו יכול לתת מקום לאותם זרמים המצדדים באלימות כמתודולוגיה לפעולה על מנת לכפות את תפיסתם או האידיאלים שלהם, לא משנה כמה גבוהים הם יהיו. למעט המגבלות הללו אין סיבה למגבלות נוספות.

הפורום ההומניסטי הוא בינלאומי, אבל האם זה אומר שבגלל האקומניות שלו הוא פוסל את האזורי והנקודתי? איך אפשר לפסול מישהו בגלל שהוא אוהב את עמו, אוהב את אדמתו, אוהב את מנהגיו, את עמו, את מסורותיו? האם נוכל לתייג אותו בכינוי הפשטני של "לאומני", רק בשביל להפסיק להתייחס אליו לאחר מכן? כי לאהוב את השורשים זה גם להיות נדיב בהתחשבות בעבודה ובסבל של הדורות הקודמים. אותה "לאומיות" מעוותת רק כאשר האישור העצמי בא על חשבון ההכרה של קולקטיבים אחרים, של עמים אחרים. באיזו זכות יכול הפורום הזה לשלול את תרומתם של אלה שמרגישים סוציאליסטים והאידיאל של השגת חברה שוויונית והוגנת פועם בהם? איך יכולנו לדחות אלא את אחד המודלים האפשריים הרבים שבהם אידיאל זה עוות על ידי הטלת עריצות אחידה? מדוע שהפורום הזה לא יתחשב באותו ליברל הרואה במודל הכלכלי שלו מכשיר לרווחת כולם, לא למעטים? האם הפורום צריך לפעול תוך אפליה לרעה של מאמינים או אתאיסטים בגלל תפיסותיהם? האם הפורום יכול לטעון לעליונותם של מנהגים מסוימים על פני אחרים? אני מאמין שהמגבלות אינן יכולות להיות אלא השתיים ואך ורק השתיים שעליהן הצבענו קודם. במקרה כזה, הפורום יתבטא במונחים של הכללה ולא הדרה של השונות האנושית.

אני לא יכול להרחיב יותר בהצגה זו, אז הייתי רק רוצה לציין כמה נושאים שלגביהם כולנו רוצים לקבל הבנה ברורה יותר ולמצוא להם את הנוסחה המעשית הטובה ביותר לפעולה. הנושאים הללו הם לדעתי: גזענות ואפליה גוברת; ההתערבות הגוברת של מה שנקרא ארגוני שלום בענייני הפנים של מדינות; מניפולציה של זכויות אדם כעילה להתערבות; האמת על מצב זכויות האדם בעולם; העלייה באבטלה העולמית; התגברות העוני באזורים שונים ובשכבות שונות, גם בחברות שפע; הידרדרות גוברת של הבריאות והחינוך; פעולתם של כוחות בדלניים; העלייה בצריכת סמים; העלייה של ההתאבדויות; רדיפה דתית והקצנה של קבוצות דתיות; התופעות הפסיכו-סוציאליות של ערעור ואלימות; הסכנות האמיתיות, בתיעדוף מתאים, של הרס סביבתי. היינו רוצים גם לקבל תפיסה ברורה של תופעת ההרס המבני, שהחל בקבוצות חברתיות ופוליטיות, מגיע עד הפגיעה ביחסים בין-אישיים, בניסוח התרבות ובכל הפרויקטים לפעולה משותפת של קבוצות אנושיות.

מאידך, ברצוני להסב את תשומת לבם של מי שיקימו את ועדות העבודה, שהפורום לא יידרש להתארגנות מורכבת אלא מנגנון כלשהו ליצירת קשר והפצת מידע; שהוא לא יזדקק למשאבים אדירים כדי לתפקד ושהבעיה הכלכלית לא תהיה מכרעת עבור התארגנות מהסוג הזה; שהוא יזדקק לאמצעי הפצה תקופתי יותר בסגנון של עלון מאשר כתב עת רשמי; שהוא יצטרך לחבר בין אנשים ומוסדות שיכולים לייצר במשותף, אבל שבגלל בעיית מרחק מנועים מלעשות זאת; ולבסוף הוא יצטרך להסתמך על גוף זריז של מתרגמים. אולי ועדה של הפורום תוכל להקים את המרכז העולמי למחקרים הומניסטיים וזה יתרום למתן קביעות לפעילויות תוך קביעת סדרי עדיפויות מסוימים, היא יכולה גם לתזמן את המשימות שיבוצעו.

אני מברך באחווה את חברי הפורום הזה ומביע את איחולי לכולם על השלמת העבודה שמתחילה היום.

מה אנחנו מבינים כיום כהומניזם אוניברסליסטי

קהילת עמנו-אל, בית היהדות הליברלית בארגנטינה, בואנוס איירס, 24 בנובמבר 1994

אני מודה לקהילת עמנו-אל ולרב סרחיו ברגמן על ההזדמנות הניתנת לי להציג כאן היום. אני מודה על נוכחותם של חברי הקהילה, למציגים במחזור הנוכחי ובאופן כללי, לחברי ההומניזם.

כותרת התזה הנוכחית מאשרת את קיומו של הומניזם אוניברסלי, אך אישור זה, כמובן, חייב להיות מוכח. לשם כך, יהיה צורך לשקול מה הכוונה ב-"הומניזם", שכן אין הסכמה כללית על משמעותה של מילה זו, ומאידך, יהיה צורך לדון האם מה שמובן כ-"הומניזם" משויך למקום, לתרבות, או שמא הוא שייך לשורשים ולמורשת של האנושות כולה. כדאי יהיה, כנקודת מוצא, להסביר את האינטרסים שלנו בסוגיות אלו, שכן אם לא נעשה זאת, ניתן יהיה לחשוב שאנו מונעים רק על ידי סקרנות היסטורית או על ידי כל סוג של טריוויאליות תרבותית. להומניזם יש עבורנו את הסגולה הכובשת להיות לא רק היסטוריה אלא גם פרויקט לעולם עתידי וכלי לפעולה נוכחית.

אנו מעוניינים בהומניזם שתורם לשיפור החיים, שמציב חזית אל מול האפליה, הקנאות, הניצול והאלימות. בעולם שהופך גלובלי במהירות ושמראה את הסימפטומים של ההתנגשות בין תרבויות, קבוצות אתניות ואזורים, חייב להיות קיים הומניזם אוניברסליסטי, רבגוני ומתכנס. בעולם שבו מדינות, מוסדות ויחסים אנושיים מתפרקים, חייב להיות הומניזם המסוגל לקדם את ההרכבה מחדש של הכוחות החברתיים. בעולם שבו אבדו המשמעות והכיוון בחיים, חייב להיות הומניזם המסוגל ליצור אקלים חדש של הרהור שבו האישי כבר לא מנוגד לחברתי באופן בלתי ניתן לגישור, וגם לא החברתי לאישי. אנו מעוניינים בהומניזם יצירתי, לא בהומניזם שחוזר על עצמו; הומניזם חדש, שבהתחשבות בפרדוקסים של התקופה, שואף לפתור אותם. נושאים אלו, שבמקרים מסוימים סותרים לכאורה, יופיעו ביתר פירוט במהלך הצגה זו.

בשאלה "מה אנו מבינים היום כהומניזם?", אנו מצביעים על המקור וגם על המצב הנוכחי של השאלה. נתחיל במה שמזוהה היסטורית במערב, ונותיר דלתות פתוחות למה שקרה במקומות אחרים בעולם שבהם הגישה ההומניסטית הייתה נוכחת כבר לפני טביעת מילים כמו "הומניזם", "הומניסט" ודומיהן. לגבי הגישה שאני מציין, והיא העמדה המשותפת של הומניסטים מתרבויות שונות, עלי להדגיש את המאפיינים הבאים: 1. מיקומו של האדם כערך ודאגה מרכזיים; 2. אישור השוויון של כל בני האדם; 3. הכרה בשונות האישית והתרבותית; 4. נטייה לפיתוח הידע מעבר למה שמקובל כאמת מוחלטת; 5. אישור חופש הרעיונות והאמונות; ו-6. דחיית האלימות.

בהתעמקות בתרבות האירופית, במיוחד זו של איטליה שלפני הרנסנס, אנו רואים כי לימוד מדעי הרוח *(studia humanitatis)*, הופנה לידע של שפות יוונית ולטינית, תוך שימת דגש מיוחד על מחברים "קלאסיים". "מדעי הרוח" כללו היסטוריה, שירה, רטוריקה, דקדוק, ספרות ופילוסופיה מוסרית. הם עסקו בסוגיות אנושיות גנריות, בניגוד לתחום עיסוקם של "משפטנים", "עורכי דין קנוך", "משפטנים" ו"אמנים" אשר נועדו להכשרה מקצועית ספציפית. כמובן שלאחרונים היו גם אלמנטים ממדעי הרוח בהכשרתם, אך לימודיהם כוונו ליישומים מעשיים של המקצועות שלהם. ההבדל בין "הומניסטים" ל"מקצוענים" הלך והעמיק ככל שהראשונים הדגישו מחקרים קלאסיים וחקר תרבויות אחרות, תוך ניתוק של העניין בדברים

האנושיים מתוך המסגרת המקצועית. מגמה זו המשיכה בהתפתחותה ואף נכנסה לתחומים רחוקים ממה שהיה מקובל באותה תקופה כ"מדעי הרוח", מה שאפשר את המהפכה התרבותית הגדולה של הרנסנס.

למעשה, העמדה ההומניסטית החלה להתפתח הרבה קודם לכן, ונוכל לראות זאת בנושאים שבהם עסקו משוררי גולארד ובתי הספר הקתדרליים הצרפתיים של המאה ה-12. אבל המילה "*umanista*", שציינה סוג מסוים של מלומד, החלה לשמש רק באיטליה בשנת 1538. בשלב זה אני מתייחס לתצפיותיו של א. קמפאנה (*A. Campana*) במאמרו "מקור המילה 'הומניסט'" (*'The Origin of the Word 'Humanist*), שפורסם בשנת 1946. עם האמור לעיל, אני מציין שההומניסטים הראשונים לא הכירו בעצמם תחת כינוי זה, שלמעשה התגבש הרבה יותר מאוחר. וכאן יש לציין שמילים קשורות כמו "הומניסטיות" ("*humanistische*"), על פי מחקריו של וולטר רואג (*Walter Rüegg*), מתחילות להיות בשימוש ב-1784 ו-"הומניזם" ("*humanismus*") מתחילה להתפשט החל מיצירותיו של ניטהאמר (*Niethammer*) משנת 1808. רק באמצע המאה הקודמת המונח "הומניזם" נמצא בשימוש כמעט בכל השפות. אנו מדברים, אם כן, על ייעודים ופירושים עדכניים של תופעות שבוודאי חוו גיבוריהן בצורה שונה מאוד מהאופן שבו ההיסטוריוגרפיה או תולדות התרבות של המאה הקודמת התייחסו אליהן. נקודה זו לא נראית לי בטלה וארצה לחזור אליה מאוחר יותר כאשר נבחן את המשמעויות שהיו למילה "הומניזם" עד היום.

אם יורשה לי לסטות, אגיד שבזמן הנוכחי אנו עדיין מוצאים את עצמנו עם אותו מצע היסטורי ועם ההבדלים בין לימודי מדעי הרוח הנלמדים בפקולטות או במכונים ללימודים הומניסטיים לבין הגישה הפשוטה של אנשים שאינם מוגדרים על ידי מסירותם המקצועית אלא בשל עמדתם לגבי האדם כעניין מרכזי. כיום, כשמישהו מגדיר את עצמו "הומניסט" הוא אינו עושה זאת בהתייחס ללימודיו ב"מדעי הרוח", ובדומה לכך, סטודנט או חוקר "מדעי הרוח" אינו מחשיב את עצמו כ"הומניסט" על כך. הגישה ה"הומניסטית" מובנת באופן מעורפל כמשהו רחב יותר, כמעט כוללני, מעבר להתמחויות האקדמיות.

בעולם האקדמי המערבי, מתייחסים בדרך כלל ל-"הומניזם" כתהליך של טרנספורמציה של תרבות, שהחל באיטליה, במיוחד בפירנצה, בין סוף 1300 לתחילת 1400, והסתיים בתקופת הרנסנס עם התפשטותו ברחבי אירופה. זרם זה נראה קשור ל-*litterae humanoe* (שהם היו הכתבים שהתייחסו לדברים אנושיים), בניגוד ל-*litterae divinae* (ששם דגש על דברים אלוהיים). וזו אחת הסיבות לכך שנציגיהם נקראים "הומניסטים". מתוך פרשנות זו, ההומניזם הוא, במקורו, תופעה ספרותית עם נטייה ברורה לשוב אל תרומות התרבות היוונית-לטינית, שנחנקו על ידי הראייה הנוצרית של ימי הביניים. יש לציין כי הופעתה של תופעה זו לא נבעה רק מהשינוי הפנימי של הגורמים הכלכליים, החברתיים והפוליטיים של החברה המערבית, אלא שהיא קיבלה השפעות מסביבות וציוויליזציות אחרות. המגע האינטנסיבי עם התרבות היהודית והמוסלמית והרחבת האופק הגיאוגרפי היו חלק מהקשר שעודד דאגה לאנושי המהותי ולגילויים של דברים אנושיים.

אני מאמין *שפולדה* (*Salvatore Puledda*) צודק בהסבר שלו, בספרו *"פרשנויות ההיסטוריות להומניזם"*, שהעולם האירופי הפרה-הומניסטי של ימי הביניים היה סביבה סגורה מנקודת מבט זמנית ופיזית, שנטה להכחיש את חשיבות המגע שהתקיים, למעשה, עם תרבויות אחרות. ההיסטוריה, מנקודת המבט של ימי הביניים, היא תולדות החטא והגאולה; הידע על תרבויות אחרות שאינן מוארות בחסדי אלוהים אינו מעורר עניין רב. העתיד פשוט מכין את האפוקליפסה ואת משפטו של אלוהים. כדור הארץ נייח ונמצא במרכז היקום, בהתאם לתפיסה התלמית. הכל מוקף בכוכבים קבועים והספירות הפלנטריות מסתובבות מונפשות

על ידי כוחות מלאכיים. מערכת זו מסתיימת במנוע האמפיריאני, מושב אלוהים, מנוע ללא תנועה שמניע הכול. הארגון החברתי תואם את החזון הזה: מבנה היררכי ותורשתי מבדיל את האצילים מהצמיתים. בראש הפירמידה נמצאים האפיפיור והקיסר, לפעמים כבעלי ברית, לפעמים בעימות על הבכורה ההיררכית. המערכת הכלכלית של ימי הביניים, לפחות עד המאה האחת עשרה, היא מערכת כלכלית סגורה המבוססת על צריכת המוצר במקום הייצור. המחזור הכספי מועט. המסחר קשה ואיטי. אירופה היא מעצמה יבשתית סגורה מכיוון שהים, כציר תנועה, נמצא בידיהם של ביזנטים וערבים. אבל מסעותיו של מרקו פולו והמגע שלו עם התרבויות והטכנולוגיה של המזרח הרחוק; המרכזים החינוכיים של ספרד מהם מורים יהודים, ערבים ונוצרים מקרינים ידע; החיפוש אחר נתיבים מסחריים חדשים שימנעו את המחסום של הסכסוך הביזנטי-מוסלמי; ההיווצרות של שכבת מסחר פעילה יותר ויותר; צמיחתה של בורגנות אזרחית חזקה יותר ויותר ופיתוחם של מוסדות פוליטיים יעילים יותר כגון האדונות של איטליה, מסמנים שינוי עמוק באווירה החברתית והשינוי הזה מאפשר את פיתוח הגישה ההומניסטית. אין לשכוח שהתפתחות זו סבלה מהתקדמויות וכישלונות רבים עד שהגישה החדשה הופכת להיות מודעת.

מאה שנים לאחר פטררקה (*Petrarca*) (1304-1374), יש פי עשר יותר ידע על הקלאסיקה מאשר לאורך כל אלף השנים הקודמת. פטררקה מחפש את הקודים העתיקים בניסיון לתקן זיכרון מעוות ובכך מתחילה מגמה של שחזור של העבר ונקודת מבט חדשה של זרימת ההיסטוריה שנתקעה בגלל חוסר התנועה של התקופה. עוד אחד מההומניסטים הראשונים, *מאנטי* (*Giannozzo Manetti*), ביצירתו *De Dignitate et excellentia hominis* (*כבודם ומצוינותם של בני האדם*), מעלה את ערך האדם כנגד ה- *Contemptus Mundi*, הבוז לעולם, שהטיף הנזיר לותאיר (לימים האפיפיור, הידוע כ-*אינוקנטיוס השלישי* (*Innocentius III*)). משם, *לורנצו ואלה* (*Lorenzo Valla*) ב- *De Voluptate* שלו (*העונג*), תוקף את המושג האתי של הכאב, הקיים בחברה של זמנו. וכך, בעוד שינוי כלכלי מתרחש ומבנים חברתיים משתנים, הומניסטים מעלים את המודעות לתהליך על ידי יצירת מבול של הפקות שבהן מתהווה זרם זה החורג מהתחום התרבותי ובסופו של דבר מטיל ספק במבני הכוח בידי הכנסייה והמלך.

מומחים רבים הצביעו על כך שכבר בהומניזם שקדם לרנסנס מופיע דימוי חדש של האדם ושל האישיות האנושית. דימוי זה נבנה ומתבטא באמצעות פעולה ובמובן זה ניתנת חשיבות מיוחדת לרצון על פני אינטליגנציה ספקולטיבית. מצד שני, מתגלה יחס חדש לטבע. זו כבר לא יצירה פשוטה של אלוהים ועמק דמעות לבני תמותה, אלא סביבת האדם ובמקרים מסוימים גם מושבו וגופו של אלוהים. לבסוף, מיצוב חדש זה מול היקום הפיזי מחזק את חקר ההיבטים השונים של העולם החומרי, ונוטה להסביר אותו כמערכת של כוחות אימננטיים שאינם דורשים מושגים תיאולוגיים לצורך הבנתם. זה כבר מראה על אוריינטציה ברורה לניסויים ונטייה לשלוט על חוקי הטבע. העולם הוא כעת ממלכת האדם ועליו לשלוט בו באמצעות הידע של המדעים.

בשל האוריינטציה שהוזכרה לעיל, חוקרים מהמאה ה-19 מסגרו לא רק אישים ספרותיים רבים בתקופת הרנסנס כ"הומניסטים" אלא גם, יחד עם *ניקולאוס קוזאנוס* (*Nikolaus von Kues*), *רודולף אגריקולה* (*Rodolphus Agricola*), *יוהנס רויכלין* (*Johannes Reuchlin*), *ארסמוס מרוטרדם* (*Desiderius Erasmus Roterodamus*), *תומאס מור* (*Thomas More*), *ז'אק לפבר* (*Jacques Lefèvre d'Étaples*), *צ'ארלס בוייה* (*Charles Bouillé*), *חואן לואיס ויוס* (*Juan Luis Vives*), הם הציבו גם את גלילאו ולאונרדו.

ידוע שנושאים רבים שהושתלו על ידי ההומניסטים ממשיכים הלאה ובסופו של דבר מהווים השראה לאנציקלופדיסטים ולמהפכנים של המאה ה-18. אבל אחרי המהפכה האמריקאית והצרפתית, מתחילה דעיכה שבה הגישה ההומניסטית שוקעת. כבר האידאליזם הביקורתי, האידיאליזם המוחלט והרומנטיקה, בתורם מעוררי השראה לפילוסופיות פוליטיות אבסולוטיות, משאירים מאחור את האדם כערך מרכזי וזה הופך לתופעה משנית של זרמים אחרים. ההחפצה הזו, ה"ההוא" במקום "אתה", כפי שציין מרטין בובר בחריפות, תופסת מקום ברמה פלנטרית. אבל הטרגדיות של שתי מלחמות העולם מטלטלות את החברות עד היסוד והשאלה לגבי משמעותו של האדם מתעוררת מחדש אל מול האבסורד. זה מונכח במה שנקרא "פילוסופיות הקיום". על מצבו העכשווי של ההומניזם אשוב לקראת סוף מצגת זו. לעת עתה, ברצוני להדגיש כמה היבטים בסיסיים של ההומניזם, ביניהם אנו מוצאים את גישת האנטי-אפליה ואת הנטייה שלו לאוניברסליות.

נושא הסובלנות ההדדית וההתכנסות שלאחר מכן יקרים מאוד להומניזם, ולכן ברצוני להביא בפניכם שוב את מה שהסביר ד"ר באואר (*Dr. Bauer*) בהרצאה שלו ב-3 בנובמבר. הוא אמר: "בחברה הפיאודלית המוסלמית, במיוחד בספרד, מצבם של היהודים היה שונה מאוד. אנחנו אפילו לא יכולים לדבר על הדחיקה החברתית שלהם לשוליים, וגם לא על זו של נוצרים. ורק באופן חריג יכלו לצוץ נטיות שהיום היינו מכנים 'פונדמנטליסטיות'. הדת השלטת לא זוהתה עם הסדר החברתי באותה מידה כמו באירופה הנוצרית. המונח "חלוקה אידיאולוגית" אפילו לא מתאים כאן, למרות שכתות שונות התקיימו במקביל ובסובלנות הדדית. כולם הלכו יחד לבתי ספר רשמיים ואוניברסיטאות, משהו בלתי נתפס בחברה הנוצרית של ימי הביניים. *הרמב"ם* הגדול היה בצעירותו תלמידו וידידו של *אבן רושד* (*Averroes*). ואם מאוחר יותר היהודים והרמב"ם עצמו סבלו מלחץ ורדיפות מצד הקנאים ממוצא אפריקאי שתפסו את השלטון באל-אנדלוס (*Al-Ándalus*), הרי שגם הפילוסוף הערבי, שבשבילם היה כופר, סבל מנחת זרועם. באווירה שכזו אכן יכול היה להיווצר הומניזם רחב ועמוק, הן מצד המוסלמים והן מצד היהודים... באיטליה המצב היה דומה, לא רק תחת השלטון הקצר של האסלאם על סיציליה, אלא גם לאחר מכן ואף למשך זמן רב תחת שלטון ישיר של האפיפיור. למלך ממוצא גרמני, הקיסר פרידריך השני לבית שטאופן, תושב סיציליה ובעצמו משורר, היה העוז להכריז עבור משטרו על שורש אידיאולוגי משולש: נוצרי, יהודי ומוסלמי, ואפילו באמצעות האחרון, ההמשכיות עם הפילוסופיה היוונית הקלאסית". עד כאן הציטוט.

בכל הנוגע להומניזם בתרבויות היהודיות והערבית, אמנם אין קשיים גדולים להתחקות אחריו, הייתי רק רוצה להביא כאן כמה הערות של האקדמאי הרוסי ארתור סגדייב (*Artur Sagadeev*) מתוך ההרצאה שנשא במוסקבה בנושא "הומניזם במחשבה המוסלמית הקלאסית" בנובמבר של שנה שעברה. הוא הדגיש כי "(...) תשתית ההומניזם בעולם המוסלמי נקבעה על ידי התפתחות הערים ותרבות הערים. מהנתונים הבאים ניתן לשפוט על מידת העיור של העולם הזה: בשלוש הערים הגדולות של דרום מסופוטמיה ובשתי הערים הגדולות במצרים, חיו כ-20% מכלל האוכלוסייה. לפי אחוז התושבים בערים שאוכלוסייתן עולה על מאה אלף כל אחת, מסופוטמיה ומצרים במאות השמינית והעשירית עלו על מדינות מערב אירופה של המאה התשע-עשרה כמו הולנד, אנגליה, וולס או צרפת. לפי חישובים מאוד מדוקדקים, בבגדד היו באותה תקופה 400,000 תושבים ואוכלוסיית הערים כמו פוסטט (שהפכה לימים לקהיר), קורדובה, אלכסנדריה, כופה ובצרה, הייתה בין מאה אלף למאתיים חמישים אלף כל אחת. הריכוז בערים של משאבים גדולים, שהגיעו ממסחר ומיסים, קבע את הופעתו של רובד גדול למדי של האינטליגנציה של ימי הביניים, החייאה של חיי

הרוח, שגשוג המדע, הספרות והאמנות. במרכז תשומת הלב של הכול עמד האדם, כמין אנושי וכאישיות ייחודית. יש לציין כי העולם המוסלמי של ימי הביניים לא ידע חלוקה של התרבות לתרבות עירונית ותרבות נגד תושבי הערים בשל האוריינטציות האקסיולוגיות שלהם, כמו זו המיוצגת באירופה על ידי תושבי המנזרים והטירות הפיאודליות. נושאי החינוך התיאולוגי והקבוצות החברתיות המקבילות לאלו הפיאודליות של אירופה בעולם המוסלמי, חיו בערים וחוו את ההשפעה החזקה של התרבות שנוצרה בקרב תושבי העיר העשירים של הערים המוסלמיות. לגבי אופי האוריינטציות האקסיולוגיות של התושבים העשירים בערים מוסלמיות, נוכל לשפוט לפי קבוצת ההתייחסות שהם רצו לחקות, כהתגלמות התכונות המחייבות של אישיות מפוארת ומשכילה. קבוצת התייחסות זו הורכבה מהאדאיב, אנשים בעלי אינטרסים הומניטריים רחבים, בעלי ידע ומוסר גבוה. האדאב, כלומר מכלול התכונות האופייניות לאדאיב, הניח אידיאלים של התנהגות אזרחית, חצרנית, עידון, הומור והיה, בשל הפונקציה האינטלקטואלית והמוסרית שלה, לשם נרדף למילה היוונית *'פאידיה'* ולמילה הלטינית *'הומניטאס'*. בני האדאיב גילמו אידיאלים של הומניזם והיו במקביל מפיצים של רעיונות הומניסטיים שלעיתים לבשו צורה של משפטים מוחלטים: "האדם הוא בעיה לאדם"; "מי שחצה את הים שלנו, בשבילו אין חוף אחר מלבדו". ההתעקשות על גורלו הארצי של האדם אופיינית לאדאיב, ולעתים הובילה אותו לספקנות דתית ולהופעה בקרבם של אנשים אופנתיים שהתהדרו באתאיזם שלהם. אדאב משמעו תחילה קוד ההתנהגות של הבדואים, אך הוא הגיע לשלמותו ההומניסטית הודות לעובדה שהח'ליפות, לראשונה מאז אלכסנדר מוקדון, הפכה למרכז של יחסי הגומלין בין מסורות תרבותיות שונות וקיומן של קבוצות דתיות שונות, שאיחדו את הים התיכון עם העולם האיראני-הודי.
בתקופת השגשוג של התרבות המוסלמית של ימי הביניים, מצד אחד התהדר האדאב בדרישה להכיר את הפילוסופיה ההלנית העתיקה, ומצד שני ספג לתוכו תוכניות חינוכיות שפותחו על ידי מדענים יווניים. למימוש התוכניות הללו עמדו לרשות המוסלמים אפשרויות עצומות. די לומר שלפי חישוב של מומחים, בקורדובה לבדה רוכזו יותר ספרים מאשר בכל אירופה, למעט אל-אנדלוס. הפיכתה של הח'ליפות למרכז של השפעות הדדיות עם תרבויות אחרות, בעירוב של קבוצות אתניות שונות, תרמה להיווצרות מאפיין נוסף של ההומניזם: אוניברסליזם, כרעיון של אחדות המין האנושי. בחיים האמיתיים, היווצרותו של רעיון זה תאמה את העובדה שהאדמות בהן התגוררו המוסלמים השתרעו מנהר הוולגה בצפון ועד מדגסקר בדרום ומחוף האוקיינוס האטלנטי של אפריקה במערב ועד לחוף האוקיינוס השקט של אפריקה במזרח. למרות שבמשך הזמן התפרקה האימפריה המוסלמית והמדינות הקטנות שנוצרו על הריסותיה הושוו לנכסיהם של ממשיכי דרכו של אלכסנדר מוקדון, מאמיני האסלאם חיו מאוחדים על ידי דת אחת, שפה ספרותית משותפת אחת, חוק אחד, תרבות אחת ובחיי היומיום הם תקשרו וחיו בדו-קיום עם ערכים תרבותיים של קבוצות דתיות שונות ומגוונות. רוח האוניברסליזם שלטה בחוגים מדעיים, במפגשים ('מדג'ליס') שהפגישו מוסלמים, נוצרים, יהודים ואתאיסטים שחלקו תחומי עניין אינטלקטואליים משותפים ובאו מפינות שונות בעולם המוסלמי. הם היו מאוחדים על ידי 'אידיאולוגיית הידידות' שאיחדה קודם לכן את האסכולות הפילוסופיות של העת העתיקה, כמו הסטואים, האפיקוריסטים, הניאופלטוניסטים ועוד, ובתקופת הרנסנס האיטלקי לחוגו של מרסיליו פיצ'ינו (*Marsilio Ficino*). ברמה התיאורטית, עקרונות האוניברסליזם כבר פותחו במסגרות של כלאם (בערבית: كلام) ולימים הפכו לבסיס תפיסת העולם, הן עבור הפילוסופים הרציונליסטים והן עבור המיסטיקנים הסופיים. בדיונים שאורגנו על ידי התיאולוגים של המועתזילה (בערבית: المُعْتَزِلَة) (מאסטרים של האסלאם), שמשתתפיהם היו נציגים של דתות שונות,

הייתה נורמה לבסס את האותנטיות של התזות שלהם שלא בהתייחסויות לטקסטים קדושים, כי לאזכורים אלה לא היה בסיס עבור הנציגים של דתות אחרות, אלא בהסתמכות אך ורק על התבונה האנושית".

הקריאה שעשיתי זה עתה מתוך תרומתו של סגדייב אינה כוללת את העושר התיאורי שעושה חוקר זה במנהגים, חיי היומיום, האמנות, הדתיות, החוק והפעילות הכלכלית של העולם המוסלמי בזמן הפאר ההומניסטי שלו. כעת הייתי רוצה לעבור לעבודה אחרת, גם היא של אקדמאי רוסי, מומחה לתרבויות אמריקאיות. פרופסור סרגיי סמנוב (*Serguey Semenov*) במונוגרפיה שלו באוגוסט השנה, שכותרתה "מסורות וחידושים הומניסטיים בעולם האיברו-אמריקאי", נוקט גישה חדשה לחלוטין במעקב אחר הגישה ההומניסטית בתרבויות הגדולות של אמריקה הפרה-קולומביאנית.

אני מצטט את מילותיו: "(...) כאשר אנו מדברים על הנטיות ההומניסטיות בעולם האיברו-אמריקאי, אנו יכולים לנתח אותן יותר מכל על ידי נטילת חומר מהיצירה האמנותית, העבודה ההמונית והעבודה המקצועית, המתממשות באנדרטאות של התרבות ונחקקות בזיכרון העם. לגישה הבינתחומית הזו לניתוח הביטויים הקונקרטיים של ההומניזם יש אפשרויות רבות ליישום על העולם האיברו-אמריקאי, שהוא פלורליסטי פר אקסלנס ואשר מייצג את הסינתזה התרבותית המתרחשת משני צדי האוקיינוס האטלנטי, בארבע יבשות. כמובן, עקרונות אלו היו שונים מאוד מהמסורות של העולם האירו-אסיאתי, אך קירבו אותם להכרה האוניברסלית באחדות העקרונית של כל בני האדם, ללא קשר לשיוך השבטי או החברתי שלהם. אנו מוצאים את המושגים הללו של הומניזם במסו-אמריקה ובדרום אמריקה בתקופה הפרה-קולומביאנית. במקרה הראשון זהו המיתוס של קצלקואטל (*Quetzalcóatl*), במקרה השני האגדה של ויראקוצ'ה (*Viracocha*), שתי אלוהויות שדחו קורבנות אדם, בדרך כלל שבויי מלחמה השייכים לשבטים אחרים. קורבנות אדם היו נפוצים במסו-אמריקה לפני הכיבוש על ידי ספרד. עם זאת, המיתוסים והאגדות הילידיות, הכרוניקות הספרדיות והאנדרטאות של התרבות החומרית מראים שפולחן קצלקואטל המופיע בשנים 1100-1200 לפני תקופתנו, קשור בתודעתם של עמי האזור הזה עם המאבק נגד הקרבת אדם ועם אישור נורמות מוסריות אחרות המגנות רצח, גניבה ומלחמות. לפי שורה של אגדות, לשליט הטולטקי של העיר טולה, טופילצין (*Topiltzin*), שאימץ את שמו של קצלקואטל וחי במאה ה-10 של תקופתנו, היו תכונות של גיבור תרבות. לפי האגדות הללו, הוא לימד את תושבי טולה צורפות, אסר על הצתת בני אדם ובעלי חיים, והתיר רק פרחים, לחם וניחוחות כמנחות לאלים. טופילצין גינה רציחות, מלחמות ומעשי שוד. לפי האגדה, הוא נראה כמו גבר לבן, אבל לא בלונדיני אלא כהה. יש אומרים שהוא הלך לים ואחרים שהוא נדלק בלהבה שעלתה לשמיים, מותיר את התקווה לשובו מגולמת בכוכב הבוקר. גיבור זה מיוחס לאשר את אורח החיים ההומניסטי במסו-אמריקה, המכונה "טולטקאיוטל" (*toltecáyotl*), אשר הוטמע לא רק על ידי הטולטקים אלא גם על ידי העמים השכנים שירשו את המסורת הטולטקית. אורח חיים זה התבסס על עקרונות של אחווה בין כל בני האדם, שיפור, הערצת עבודה, יושר, נאמנות למילה, לימוד סודות הטבע וראייה אופטימית של העולם. האגדות של עמי המאיה מאותה תקופה מדגימות את פעילותו של השליט או הכומר של העיר צ'יצ'ן-איצה (*chich'en itza*) ומייסד העיר מאיאפן (*Mayapán*), בשם קוקולקן (*Kukulkan*), אנלוגיה של המאיה לקצלקואטל (*Quetzalcóatl*). נציג נוסף של המגמה ההומניסטית במסו-אמריקה היה שליט העיר טקסקוקו (*Texcoco*), הפילוסוף והמשורר נצהואלקויוטל (*Nezahualcóyotl*), שחי בין השנים 1402-1472. פילוסוף זה גם דחה את הקרבת קורבנות האדם, שר על הידידות בין בני האדם והשפיע השפעה עמוקה על התרבות של עמי מקסיקו. בדרום אמריקה אנו רואים תנועה דומה בתחילת המאה

החמש עשרה. תנועה זו מקושרת לשמותיהם של האינקה קוזי יופאנקי (*Cuzi Yupanqui*), שקיבלו את שמו של פאצ'אקוטי (*Pachacutéc*), 'המחדש', ובנו טופאק יופאנקי (*Tupaq Yupanqui*), ועם התרחבות פולחן האל ויראקוצ'ה (*Viracocha*). כמו במסו-אמריקה, פאצ'אקוטי, כמו אביו ריפה יופאנקי (*Ripa Yupanqui*), קיבל את התואר אל ונקרא ויראקוצ'ה. הנורמות המוסריות שלפיהן נשלטה חברת האינקה (בקצ'ואה: *Tahuantinsuyo*) באופן רשמי היו קשורות לפולחן שלה ולרפורמות של פאצ'אקוטי, שבדומה לטופילצין (*Topiltzin*), היו לו תכונות של גיבור תרבות". ועד כאן ציטוט מתוך יצירה, כמובן, הרבה יותר נרחבת ועשירה.

עם הקריאה של שני המאמרים הללו רציתי לקרב אליכם דוגמה של מה שאנו מכנים "גישה הומניסטית" שהתקיימה באזורים מאוד נפרדים ושכמובן נוכל למצוא בתקופות מסוימות של תרבויות שונות. ואני אומר "בתקופות מסוימות" כי נראה שגישה שכזו מופיעה ונסוגה בצורה פועמת לאורך ההיסטוריה עד שפעמים רבות היא נעלמת באופן סופי בתקופות האל-חזור שלפני קריסת ציוויליזציה. יובן כי יצירת קשרים בין ציוויליזציות באמצעות ה"רגעים" ההומניסטיים שלהן היא משימה עצומה ומרחיקת לכת. אם הקבוצות האתניות והדתיות של היום נסוגות אל עצמן כדי להשיג זהות חזקה, אנו ניצבים בפני סוג של שוביניזם תרבותי או אזורי שבו הן מאיימות להתנגש בקבוצות אתניות, תרבויות או דתות אחרות. ואם כל אחד אוהב באופן לגיטימי את עמו ואת תרבותו, הוא גם יכול להבין שבתוכו ובשורשיו התקיים או קיים אותו "רגע הומניסטי" שהופך אותו, בהגדרתו, לאוניברסלי ודומה לאחר שעימו הוא מתמודד. מדובר, אם כן, בשונות שלא ניתן לטאטא על ידי אלה או אחרים. אלו הן שונויות שאינן מכשול, פגם או עיכוב, אלא מהווים את עצם העושר של האנושות. הבעיה היא לא שם, אלא בהתכנסות אפשרית של שונויות כאלה, וזהו אותו "רגע הומניסטי" שאליו אני רומז כשאני מתייחס לנקודות ההתכנסות.

לבסוף, ברצוני לחזור למצב העניין ההומניסטית בזמן הנוכחי. אמרנו שאחרי שתי אסונות העולם, הפילוסופים של הקיום פתחו מחדש את הדיון בנושא שנראה מת בעבר. אבל הדיון הזה החל בהתייחסות אל ההומניזם כפילוסופיה, כאשר במציאות זו אף פעם לא הייתה עמדה פילוסופית אלא פרספקטיבה ועמדה אל מול החיים והדברים. אם תיאור המאה ה19 התקבל כמובן מאליו בדיון, אין זה מפתיע שהוגים כמו פוקו (*Foucault*) האשימו את ההומניזם בכך שהוא נכלל בסיפור הזה. כבר מוקדם יותר, היידגר (*Heidegger*) הביע את האנטי-הומניזם שלו בכך שראה בו עוד "מטפיזיקה" ב"מכתב על הומניזם". אולי הדיון התבסס על עמדת האקזיסטנציאליזם הסארטריאני שהציב את השאלה במונחים פילוסופיים. בהסתכלות על הדברים הללו מנקודת המבט הנוכחית, נראה לנו מוגזם לקבל פרשנות על עובדה כעובדה עצמה ובהתבסס על כך לייחס לה מאפיינים מסוימים. אלתוסר (*Althusser*), לוי-שטראוס (*Lévy-Strauss*) וסטרוקטורליסטים רבים הכריזו על האנטי-הומניזם שלהם ביצירותיהם, בדיוק כפי שאחרים הגנו על ההומניזם כמטפיזיקה או, לפחות, כאנתרופולוגיה. במציאות, ההומניזם ההיסטורי המערבי מעולם לא היה פילוסופיה, אפילו לא אצל פיקו דלה מירנדולה (*Giovanni Pico della Mirandola*) או אצל מרסיליו פיצ'ינו (*Marsilio Ficino*). העובדה שפילוסופים רבים נכללו בגישה ההומניסטית אינה מעידה על כך שזו הייתה פילוסופיה. מצד שני, אם הומניזם הרנסנטי התעניין בסוגיות של "פילוסופיה מוסרית", יש להבין את הדאגה הזו כעוד מאמץ לשבש את המניפולציה המעשית שבוצעה בתחום זה על ידי הפילוסופיה הסכולסטית של ימי הביניים. משגיאות אלו בפרשנות ההומניזם, הנחשב כפילוסופיה, קל להגיע לעמדות נטורליסטיות כמו אלו שבאו לידי ביטוי במניפסט ההומניסטי (*Humanist Manifesto*) משנת 1933, או עמדות

חברתיות-ליברליות כמו במניפסט ההומניסטי השני (*Humanist Manifesto II*) משנת 1974. לפיכך, מחברים כמו למונט (*Lamont*) הגדירו את ההומניזם שלהם כנטורליסטים ואנטי-אידיאליסטיים, ומאשרים את האנטי-על-טבעי, את האבולוציוניזם הרדיקלי, את אי-קיומה של הנשמה, הסתפקותו העצמית של האדם, חופש הרצון, אתיקה תוך ארצית, ערך האמנות והומניטריות. אני מאמין שיש להם את כל הזכות לאפיין את התפיסות שלהם בצורה כזו, אבל זה נראה לי מוגזם לטעון שההומניזם ההיסטורי נע בתוך הכיוונים האלה. מצד שני, אני חושב שהתפשטות ה-"הומניזמים" בשנים האחרונות היא לגיטימית לחלוטין כל עוד הם מוצגים כמופעים פרטיים וללא יומרה להכליל את סך ההומניזם. לבסוף, אני גם מאמין שההומניזם נמצא כיום בעמדה להפוך לפילוסופיה, מוסר, כלי לפעולה ודרך חיים.

הדיון הפילוסופי עם הומניזם היסטורי, ויתרה מכך, נקודתי, לא נוסח היטב. הדיון רק מתחיל עכשיו וההתנגדויות לאנטי-הומניזם יצטרכו להיות מוצדקות מול מה שההומניזם האוניברסליסטי החדש מציע היום. עלינו להכיר בכך שכל הדיון הזה היה פרובינציאלי משהו והעניין הזה שההומניזם נולד במקום מסוים, נדון במקום מסוים ואולי יש עניין לייצא אותו לעולם כמודל של מקום מסוים נמשך כבר די הרבה זמן. נסכים שזכויות יוצרים, המונופול על המילה "הומניזם", ממוקם באזור גיאוגרפי אחד. למעשה דיברנו על הומניזם מערבי, אירופאי ובמידה מסוימת גם קיקרוני. אם כבר טענו שההומניזם מעולם לא היה פילוסופיה אלא פרספקטיבה ועמדה מול החיים, האם איננו יכולים להרחיב את המחקר שלנו לאזורים אחרים ולהכיר בכך שגישה זו באה לידי ביטוי באופן דומה? לעומת זאת, על ידי קיבוע של ההומניזם ההיסטורי כפילוסופיה, ויותר מכך, כפילוסופיה ספציפית של המערב, אנו לא רק שוגים אלא גם מציבים מחסום בלתי עביר לדיאלוג עם הגישות ההומניסטיות של כל תרבויות כדור הארץ. אם אני מרשה לעצמי להתעקש על נקודה זו, זה לא רק בגלל ההשלכות התיאורטיות שהיו ועדיין יש לעמדות הנ"ל, אלא גם בגלל ההשלכות המעשיות המיידיות שלהן.

בהומניזם ההיסטורי הייתה אמונה חזקה שהידע והניהול של חוקי הטבע יובילו לשחרור האנושות, שידע כזה נמצא בתרבויות השונות ויש צורך ללמוד מכולן. אבל היום ראינו שיש מניפולציה של הדעת, הידע, המדע והטכנולוגיה. שהידע הזה שימש לא פעם ככלי שליטה. העולם השתנה והניסיון שלנו גדל. היו כאלה שהאמינו שדתיות מכהה את התודעה וכדי לכפות חופש באופן פטרנליסטי, הם תקפו את הדתות. כיום צצות תגובות דתיות אלימות שאינן מכבדות את חופש המצפון. העולם השתנה והניסיון שלנו גדל. היו כאלה שחשבו שכל שוני תרבותי גורם להתבדרות ושצריך לאחד את המנהגים ואת אורחות החיים. כיום יש תגובות אלימות שבאמצעותן תרבויות מנסות לכפות את הערכים שלהן מבלי לכבד את השונות. העולם השתנה והניסיון שלנו גדל...

והיום, מול שקיעת התבונה הטרגית הזו, מול צמיחת הסימפטום הניאו-אי-רציונליסטי שכמו פולש אלינו, נשמעים עדיין הדי רציונליזם פרימיטיבי שבו התחנכו כמה דורות. נראה שרבים אומרים: "צדקנו כשרצינו לשים קץ לדתות, כי אם היינו משיגים זאת היום לא היו מאבקים דתיים; צדקנו בניסיון לחסל את השונות כי אם היינו מצליחים, אש המאבק בין עדות ותרבויות לא הייתה נדלקת עכשיו!". אבל אותם רציונליסטים לא הצליחו לכפות את הפולחן הפילוסופי הייחודי שלהם, או את אורח חייהם הייחודי, או את התרבות הייחודית שלהם, וזה מה שקובע. מעל לכל, מה שקובע הוא הדיון בפתרון הסכסוכים החמורים האלה שמתפתחים כיום. כמה זמן עוד ייקח כדי להבין שתרבות ודפוסי האינטלקטואלים או ההתנהגות שלה אינם מודלים שהאנושות בכלל צריכה ללכת בעקבותיהם? אני אומר את זה כי אולי הגיע הזמן לחשוב ברצינות על שינוי

העולם ושל עצמנו. קל להתיימר שהשינוי יהיה אצל אחרים, רק שהאחרים חושבים אותו דבר. האם לא הגיע הזמן שנתחיל להכיר ב"אחר", את הגיוון של ה"אתה"? אני מאמין שהיום השינוי של העולם דחוף מתמיד ושהשינוי הזה, בשביל להיות חיובי, אינו יכול להיות מנותק ביחס שלו עם השינוי האישי. אחרי הכול, לחיים שלי יש משמעות אם אני רוצה לחיות אותם ואם אני יכול לבחור או להיאבק על תנאי הקיום שלי ושל החיים בכלל. האנטגוניזם הזה בין האישי לחברתי לא נתן תוצאות טובות, נותר לראות אם היחס המתכנס בין שני המונחים אינו משמעותי יותר. אנטגוניזם זה בין תרבויות אינו מוביל אותנו לכיוון הנכון, נדרשת בדיקה של ההכרה המוצהרת בגיוון התרבותי ונדרש חקר האפשרות של התכנסות אל אומה אנושית אוניברסלית.

לבסוף, לא מעט פגמים יוחסו להומניסטים של התקופות השונות. נאמר שגם מקיאוולי היה הומניסט שניסה להבין את החוקים השולטים במנגנוני הכוח; שגלילאו עצמו גילה סוג של חולשה מוסרית מול הברבריות של האינקוויזיציה; שלאונרדו מנה בין המצאותיו מכונות מלחמה מתקדמות שהוא עיצב עבור הנסיך. ובהמשך הרצף, נאמר כי סופרים, הוגים ומדענים עכשוויים רבים הפגינו אף הם את החולשות הללו. אין ספק שבכל זה יש הרבה דברים נכונים. אבל עלינו להיות הוגנים בהערכתנו את העובדות: לאיינשטיין לא היה שום קשר לייצור פצצת האטום, ההישג שלו טמון בייצור התא הפוטואלקטרי שבזכותו התפתחו תעשיות רבות, כולל קולנוע וטלוויזיה, אבל מעל לכל בלטה גאונותו בניסוח של תיאוריה מוחלטת גדולה: תורת היחסות. ולאיינשטיין הזה לא היו חולשות מוסריות מול האינקוויזיציה החדשה. גם לא אופנהיימר, שהוצג בפניו פרויקט מנהטן לבניית מכשיר שישים קץ לסכסוך העולמי רק כנשק הרתעתי שלעולם לא ישמש נגד בני אדם. אופנהיימר נבגד באופן שפל ולכן הרים את קולו בפניות חזקות למצפונם המוסרי של מדענים. מסיבה זו הוא הודח ומסיבה זו הוא נרדף על ידי המקארטיזם. פגמים מוסריים רבים המיוחסים לאנשים בעלי גישה הומניסטית אינם קשורים כלל לעמדתם כלפי החברה או המדע, אלא למעמדם כבני אדם המתמודדים עם כאב וסבל. אם זה בגלל עקביות וחוזק מוסרי, דמותו של ג'ורדנו ברונו מול העינוי מופיעה כפרדיגמה של ההומניסט הקלאסי, ויחד עם זאת, גם איינשטיין וגם אופנהיימר יכולים להיחשב בצדק להומניסטים מלאים. ומדוע, מעבר לתחום המדע, אל לנו לראות בטולסטוי, גנדי ולותר קינג הומניסטים אמיתיים? האין שווייצר הומניסט? אני משוכנע שמיליוני אנשים ברחבי העולם מחזיקים בגישה הומניסטית לחיים, אבל אני מזכיר כמה אישים כי הם מודלים של עמדה הומניסטית המוכרת על ידי כולם. אני יודע שאפשר לייחס לאנשים הללו התנהגויות, לפעמים נהלים, חוש הזדמנויות או טקט, אבל אנחנו לא יכולים להתכחש למחויבותם לבני אדם אחרים. מצד שני, אנחנו לא כאן כדי להבהיר מיהו הומניסט או לא, אלא לתת דעה, במגבלות המקרה, לגבי הומניזם. אבל אם מישהו היה מבקש מאיתנו להגדיר את הגישה ההומניסטית בזמן הנוכחי, היינו עונים בכמה מילים ש"הומניסט הוא כל מי שנלחם באפליה ובאלימות, ומציע פתרונות כך שחופש הבחירה של האדם יבוא לידי ביטוי".

עד כאן. תודה רבה.

נושא האלוהים

שיח פילוסופי-דתי, איגוד "לוס אי פוארסה", בואנוס איירס, ארגנטינה, 29 באוקטובר 1995

אנסה, בעשרים הדקות שניתנו לי, להציג את נקודת מבטי על הנושא הראשון שנקבע על ידי מארגני האירוע הזה. אני מתכוון ל"נושא האלוהים".

ניתן להעלות את "נושא האלוהים" בדרכים שונות. אבחר בתחום ההיסטורי-תרבותי, ואמקד את עצמי כאן לא בגלל זיקה אישית אלא ככבוד למסגרת המשתמעת שנקבעה למפגש זה. מסגרת זו כוללת נקודות נוספות כמו "דתיות בעולם העכשווי" ו"התגברות על האלימות האישית והחברתית". מושא המצגת יהיה אפוא "הנושא של אלוהים" ולא "אלוהים".

מדוע עלינו לעסוק בנושא אלוהים? מה יכול להיות מעניין עבורנו, אנשי המאה ה-21, נושא שכזה? האם לא נסתם הגולל לאחר הצהרתו של ניטשה: "אלוהים מת"? ככל הנראה, שאלה זו לא בוטלה בצו פילוסופי פשוט. ולא ניתן היה לבטלו משתי סיבות חשובות: ראשית, משום שמשמעותו של הנושא לא הובנה במלואה; שנית, כי בפרספקטיבה היסטורית אנו רואים שמה שעד לא מזמן נחשב ל-"מחוץ-למסגרת-הזמן", מעורר היום שאלות חדשות. והשאלה הזו מהדהדת לא במגדלי השן של הוגים או מומחים, אלא ברחוב ובליבם של אנשים רגילים. אפשר לומר שמה שנצפה היום הוא גידול פשוט של אמונות טפלות, או תכונה תרבותית של עמים, שבעת הגנה על זהותם, חוזרים בקנאות אל ספריהם הקדושים ומנהגיהם הרוחניים. ניתן יהיה לומר, במובן פסימי ובהתאם לפרשנויות היסטוריות מסוימות, שכל זה אומר חזרה לעידנים אפלים. יהיה כפי שכל אחד ירצה, אבל הנושא נותר וזה מה שקובע.

אני מאמין שההצהרה של ניטשה: "אלוהים מת!", מסמנת רגע מכריע בהיסטוריה הארוכה של נושא האל, לפחות מנקודת מבטה של תיאולוגיה שלילית או "רדיקלית", כפי שירצו לקרוא לה אחדים ממגיני עמדה זו.

ברור שניטשה לא מיקם את עצמו במרחבי הדו-קרב שהתאיסטים והאתאיסטים, הספיריטואליסטים והמטריאליסטים נוהגים להציב לצורך הדיונים שלהם. במקום זאת, הוא תהה: האם עדיין יש אמונה באלוהים או שיש תהליך שיסיים את האמונה באלוהים? ב*זרתוסטרה* שלו הוא אומר: *"(...) וכך נפרדו הזקן והאיש, צוחקים כמו שילדים צוחקים. (...) אבל, כאשר היה זרתוסטרה לבדו, הוא דיבר כך אל לבו: כיצד זה אפשרי! האם הקדוש הזקן הזה ביער שלו לא שמע עדיין שאלוהים מת!?"*. בחלק הרביעי של אותה עבודה שואל זרתוסטרה: *"מה כולם יודעים היום? האין זאת שהאל הזקן שבו כולם האמינו פעם לא חי עוד? - אתה אמרת את זה - ענה הזקן העצוב. ואני עבדתי את האלוהים הזה עד שעתו האחרונה"*. מאידך, ב-"המדע העליז" (*Die fröhliche Wissenschaft*) שלו מופיע משל המשוגע שחיפש את אלוהים בכיכר הציבורית, אמר: "*אני אגיד לכם איפה אלוהים... אלוהים מת! אלוהים עדיין מת!*" אך מכיוון ששומעיו לא הבינו, הסביר להם המשוגע שהוא בא בטרם עת, שמותו של אלוהים עדיין מתרחש.

ניכר, בפסקאות המצוטטות, כי נרמז לתהליך תרבותי, לעקירה של אמונה, תוך השארה בצד של הקביעה המדויקת על קיומו או אי-קיומו של האל עצמו. ההשלכה של עקירת אמונה כזו היא בעלת חשיבות עצומה, משום שהיא גוררת מאחוריה מערכת ערכים שלמה, לפחות במערב ובזמן שבו ניטשה כותב. מצד שני,

לאותה "גאות גבוהה של ניהיליזם" שמחבר זה חוזה לימים הקרובים, יש כרקע את מותו המוכרז של אלוהים.

בתוך תפיסה זו, ניתן לחשוב שאם ערכי תקופה מבוססים על אלוהים והוא ייעלם, תצטרך לקום מערכת חדשה של רעיונות המסבירים את מכלול הקיום ומצדיקה מוסר חדש. מערכת רעיונות זו חייבת לתת את הדעת על העולם, ההיסטוריה, האדם ומשמעותו, החברה והדו-קיום, הטוב והרע, מה צריך לעשות ומה אסור לעשות. ובכן, רעיונות מסוג זה החלו להופיע במשך זמן רב עד שהובילו לבסוף להבניות הגדולות של האידיאליזם הביקורתי והאידיאליזם המוחלט. לצורך העניין, זה לא משנה אם מערכת מחשבה הושמה בכיוון אידיאליסטי או חומרני, כי המסגרת שלה, מתודולוגיית הידע והפעולה שלה, הייתה אך ורק רציונלית וממילא לא התייחסה למכלול החיים. הדברים, על פי הפרשנות הניטשיאנית, קרו בדיוק הפוך: האידיאולוגיות עולות החל מהחיים כדי לתת סיבה והצדקה לעצמם. צריך לזכור שניטשה וקירקגור (*Kierkegaard*), שניהם במאבק ברציונליזם ובאידיאליזם של אותה תקופה, הופכים להיות המקדמים של פילוסופיות הקיום. אולם, באופק הפילוסופי של מחברים אלו טרם הופיע התיאור וההבנה של מבנה חיי האדם, מצב אליו הגיעו בתקופות מאוחרות יותר. זה היה כאילו עדיין פעלה ברקע הגדרת האדם כ"חיה רציונלית", כטבע הניחן בתבונה ואפשר להבין את ה-"תבונה" הזו במונחים של אבולוציה של בעלי חיים, או במונחים של "השתקפות" וכו'. באותה תקופה אפשר היה עדיין לחשוב באופן לגיטימי ש-"התבונה" היא הדבר החשוב ביותר, או להיפך, שהאינסטינקטים וכוחות החיים האפלים מנחים את התבונה. עמדה אחרונה זו הייתה המקרה של ניטשה ושל הוויטליסטים בכלל. אבל לאחר ה"גילוי" של "החיים האנושיים" הדברים השתנו... וכאן אני חייב להתנצל על כך שלא אפתח נקודה זו, בשל המגבלות הקיימות לאקספוזיציה זו. עם זאת, הייתי רוצה לשפר מעט את תחושת המוזרות הנחווית כאשר טוענים ש"החיים האנושיים" נגלו והובנו רק לאחרונה. בשתי מילים: משחר בני האדם הראשונים ועד היום כולנו יודעים שאנחנו חיים ושאנחנו בני אדם, כולנו חווינו את חיינו, אולם בתחום הרעיונות עצמו, ההבנה של החיים האנושיים על המבנה והמאפיינים האופייניים להם היא חדשה מאוד. זה כמו לומר: בני אדם תמיד חיו עם קודי דנ"א ו-רנ"א בתאים שלנו, אבל רק לאחרונה הם התגלו והובנו בפעולתם. לפיכך, מושגים כמו התכוונות, פתיחות, היסטוריות של התודעה, אינטר-סובייקטיביות, אופק וכו', הם בעלי הגדרה עדכנית בתחום הרעיונות, ואיתם *התממש המבנה, לא של החיים בכלל, אלא של "החיים האנושיים", ונובעת מכל אלה הגדרה שונה בתכלית מזו של "החיה הרציונלית"*. כך, למשל, החיים של בעלי החיים, החיים הטבעיים, מתחילים ברגע ההתעברות, אבל מתי מתחילים חיי אדם אם אלה הם בהגדרה "היות-בעולם" והנם פתיחות וסביבה חברתית? או: האם התודעה היא השתקפות של תנאים טבעיים ו"אובייקטיביים" או שמא היא התכוונות שמעצבת ומשנה את התנאים הנתונים? או טענה כזו: האם האדם מוגמר סופית או שמא הוא ישות המסוגלת לשנות ולבנות את עצמו לא רק במובן ההיסטורי והחברתי, אלא גם במובן הביולוגי? כך, עם אינסוף דוגמאות לבעיות חדשות שמעורר גילוי מבנה החיים האנושיים, יכולנו לגדוש את תחום השאלות שעלו בזמן ה-"אלוהים מת!", בתוך האופק ההיסטורי שבו הגדרת האדם כ"חיה רציונלית" עדיין הייתה בתוקף.

חזרה לנושא שלנו...

אם בעקבות מותו של אלוהים לא יתרחש תחליף שיבסס את העולם ואת הפעילות האנושית, או אם תכפה בכוח מערכת רציונלית שבה היסוד (החיים) נעדרים, אזי יבואו הכאוס והתמוטטות הערכים שיגררו אחריהם

את כל הציוויליזציה. ניטשה כינה זאת "הגאות של הניהיליזם" ולעיתים "התהום". ברור שמחקריו על "*גנאלוגיה של המוסר*" ורעיונותיו על "*מעבר לטוב ולרע*" לא הספיקו כדי לייצר את "*התמרת הערכים*" שאותה חיפש בשקיקה. במקום זאת, בחיפושיו אחר משהו שיוכל להתעלות מעל ל-"האדם האחרון" שלו מהמאה ה-19, הוא יצר אדם-על שכמו באגדות על הגולם, החל להלך ללא שליטה וזרע הרס בכל אשר נקרה בדרכו. האי-רציונליזם ו"הרצון לכוח" נקבעו כערך העליון, מהווים את הרקע האידיאולוגי לאחת הזוועות הגדולות שההיסטוריה זוכרת.

לא ניתן היה לפתור או להתגבר על ה-"אלוהים מת" באמצעות יסוד חדש וחיובי של ערכים. המבנים הגדולים של המחשבה נסגרו כבר בחלק הראשון של המאה הזו מבלי שהשיגו את המטרה הזו. נכון לעכשיו, אנו מוצאים את עצמנו משותקים לנוכח השאלות הללו: מדוע עלינו להיות סולידריים? למען איזו מטרה עלינו לסכן את עתידנו? מאיזו סיבה עלינו להילחם נגד כל אי צדק? פשוט מתוך צורך, או מסיבה היסטורית, או סדר טבעי? המוסר הישן מבוסס על אלוהים, אך ללא אלוהים, מורגש כהכרח? דבר מכל אלה אינו מספיק!

ואם היום אנו מוצאים את עצמנו עם חוסר האפשרות ההיסטורית להופעתן של מערכות טוטאליות ויסודיות חדשות, נראה שהמצב מסתבך. הבה נזכור שהחזון הגדול האחרון של הפילוסופיה מופיע *בחקירות הלוגיות* של הוסרל (*Edmund Husserl*) בשנת 1900, כמו גם החזון המלא של נפש האדם שהציע פרויד ב*פירוש החלומות*. תפיסת העולם של הפיזיקה מעוצבת ב-1905 וב-1915 בתורת היחסות של איינשטיין; הסיסטמטיזציה של ההיגיון ב-*פרינקיפיה מתמטיקה* (*Principia Mathematica*) של ראסל (*Bertrand Russell*) ווייטהד (*Alfred North Whitehead*) בשנת 1910 וב-*מאמר לוגי-פילוסופי* של ויטגנשטיין (*Ludwig Wittgenstein*) ב-1921. כבר עם *הוויה והזמן* של היידגר (*Martin Heidegger*) ב-1927, יצירה לא גמורה שביקשה לבסס את האונטולוגיה הפנומנולוגית החדשה, מסמנת תקופת השבר של מערכות המחשבה הגדולות.

כאן, יש להדגיש זאת, איננו מדברים על הפרעה בחשיבה אלא על חוסר האפשרות להמשיך בפיתוח המערכות הגדולות המסוגלות לתמוך בכל. אותו דחף של אותם זמנים עובר גם דרך הגדולה בתחום האסתטיקה: יש את סטרוויסנקי (*Igor Stravinsky*), בארטוק (*Béla Bartók*) וסיבליוס (*Jean Sibelius*), פיקאסו (*Pablo Picaso*), ציירי הקיר ריברה (*Rivera*), אורוזקו (*Orozco*) וסיקיירוס (*Siqueiros*); כותבים ארוכי טווח כמו ג'ויס (*James Joyce*); האפוסים של הקולנוע כמו איינזנשטיין (*Sergei Eizenshtein*), בוני הבאוהאוס עם גרופיוס (*Martin Gropius*) בראש; מתכנני הערים, האדריכלים המרהיבים: רייט (*Frank Lloyd Wright*) ולה קורבוזיה (*Le Corbusier*). ואולם, האם ההפקה האמנותית נעצרה בשנים שלאחר מכן או בזמן הנוכחי? אני לא חושב כך, אבל יש לזה עוד סימן: הוא מאופנן, הוא מפורק; מסתגל למדיה; זה מבוצע הודות לציוד ולמומחים, זה נהיה טכני עד הקצה.

ניתן בהחלט להבין את המשטרים הפוליטיים חסרי הנשמה שכופים את עצמם באותם זמנים ואשר נתנו אז אשליה של מונוליטיות ושלמות, כעיכובים עובדתיים של רומנטיקה הזויה, כעבודת איתנים של שינוי העולם בכל מחיר. הם חונכים את שלב הברבריות הטכנולוגית, של השמדת מיליוני בני אדם, של טרור אטומי, של פצצות ביולוגיות, של זיהום והרס בקנה מידה גדול. זוהי הגאות הגבוהה של הניהיליזם שניבאה את הרס כל

הערכים ואת מותו של אלוהים של זרתוסטרה! במה האדם כבר מאמין היום? אולי בחלופות חיים חדשות? או שהוא נותן לעצמו להיסחף בזרם שנראה לו שאי אפשר לעמוד בפניו ושאינו תלוי כלל בכוונתו?

הדומיננטיות של הטכניקה על פני המדע, החזון האנליטי של העולם, הדיקטטורה של הכסף המופשט על פני המציאות היצרנית מתמקמים היטב. במאגמה זו מתחדשים ההבדלים האתניים והתרבותיים שהייתה הנחה שגברו עליהם על ידי התהליך ההיסטורי. המערכות נדחות על ידי דקונסטרוקטיביזם, פוסט מודרניזם וזרמים קונסטרוקטורליסטיים. תסכול המחשבה הופך לנפוץ אצל הפילוסופים של "האינטליגנציה החלשה". שלל הסגנונות המחליפים זה את זה, הפירוק של מערכות היחסים האנושיות והתפשטות כל מיני אמונות טפלות, מזכירים את תקופות ההתפשטות האימפריאלית הן בפרס הישנה, כמו גם בתהליך ההלניסטי והן בתקופת הקיסרויות הרומיות... אין בכוונתי, באמצעות דבריי הקודמים, להציג סוג של מורפולוגיה היסטורית, מודל ספירלי של תהליך הניזון מאנלוגיות. בכל מקרה, אני מנסה להדגיש היבטים שאינם מפתיעים אותנו כלל או נראים לנו מדהימים כי הם כבר צצו בזמנים אחרים, אם כי בהקשר אחר של גלובליזציה וקידמה חומרית. אני גם לא רוצה להעביר את אווירת הבלתי נמנעות של רצף מכני שבו הכוונה האנושית לא חשובה כלל. נהפוך הוא, אני מאמין שבזכות ההרהור שמעורר הניסיון ההיסטורי של האנושות, כיום אנו נמצאים בעמדה להתחיל ציוויליזציה חדשה, הציוויליזציה הפלנטרית הראשונה. אבל התנאים לקפיצה הזו קשים ביותר. חשבו על הפער המתרחב בין חברות פוסט-תעשייתיות וחברות מידע לבין חברות מורעבות; בצמיחת השוליים והעוני בתוך חברות שפע; בתהום הדורות שכמו עוצרת את צעדת ההתגברות ההיסטורית; בריכוז המסוכן של הון פיננסי בינלאומי; בטרור המוני; בהפרדות פתאומיות; בהתנגשויות אתניות-תרבותיות; בחוסר איזון אקולוגי; בפיצוץ הדמוגרפי ובמגה-ערים על סף קריסה... תחשבו על כל זה, ומבלי להיכנס לגישה האפוקליפטית, נצטרך להסכים על הקשיים שמציב המצב הנוכחי.

הבעיה טמונה, לדעתי, במעבר הקשה הזה בין העולם שהכרנו לעולם שמגיע. וכמו בסוף כל ציוויליזציה ובתחילתה של אחרת, נצטרך לשים לב להתמוטטות כלכלית אפשרית, להתפרקות מנהלתית אפשרית, להחלפה אפשרית של המדינות בפארא-מדינות וכנופיות, לאי הצדק השוררים, לייאוש, להקטנה האנושית, לפירוק קשרים, לבדידות, לאלימות גוברת ואי-רציונליזם מתהווה, בסביבה מואצת יותר וגלובלית יותר. מעל לכל, יהיה צורך לשקול איזו דימוי חדש של העולם צריך להציע. איזו מין חברה, איזו כלכלה, איזה ערכים, איזה יחסים בין אישיים, איזה דיאלוג בין כל בן אדם לחברו, בין כל אדם לנפשו?

עם זאת, עבור כל הצעה חדשה יש לפחות שתי אי-אפשרויות שאני הולך להביע: 1. שום מערכת מחשבה שלמה לא תוכל לעמוד בעידן של התפרקות; 2. שום ניסוח רציונלי של שיח לא יוכל להתקיים מעבר למיידיות של החיים המעשיים, או מעבר לטכנולוגיה. שני קשיים אלו מונעים את האפשרות לבסס ערכים מרחיקי לכת חדשים.

אם אלוהים לא מת, אז לדתות יש אחריות כלפי האנושות. כיום מוטלת עליהן החובה ליצור אווירה פסיכו-חברתית חדשה, לפנות אל מאמיניהן בגישה מלמדת ולמגר כל זכר לקנאות ופונדמנטליזם. הם לא יכולות להישאר אדישות מול הרעב, הבורות, חוסר תום לב ואלימות. עליהן לתרום מאוד לסובלנות ולעודד דיאלוג עם אמונות אחרות ועם כל מי שחש אחריות לגורל האנושות. הם חייבים להיות פתוחים, ואני מקווה

שזה לא ייחשב כחסר כבוד, לגילויי אלוהים בתרבויות השונות. אנו מצפים מהן לתרומה זו למען המטרה המשותפת בשעה קשה מאוד.

אם, לעומת זאת, אלוהים מת בלב הדתות, אנו יכולים להיות בטוחים שהוא יקום לתחייה במשכן חדש כפי שמלמדת אותנו תולדות מקורותיה של כל הציוויליזציה, והמשכן החדש הזה יהיה בלב האדם הרחק מאוד מכל מוסד ומכל כוח.

עד כאן, תודה רבה.

תוכן

כול כתבי סילו.....1

מבוא לכרך 1.....3

הערת למהדורה העברית:.....9

להאניש את העולם.....10

המבט הפנימי.....11

א. ההתבוננות.....12

ב. הנכונות להבין.....13

ג. היעדר המשמעות.....14

ד. התלות.....15

ה. החשד למשמעות.....16

ו. חלום והתעוררות.....17

ז. נוכחותו של הכוח.....18

ח. השליטה בכוח.....19

ט. התגלויותיה של האנרגיה.....20

י. וודאות לגבי המשמעות.....21

יא. המרכז המאיר.....22

יב. התגליות.....23

יג. העקרונות.....24

יד. המדריך לדרך הפנימית.....26

טו. התנסות השלווה ומעבר הכוח.....28

א. טז. הקרנת הכוח.....30

יז. אובדן ודיכוי הכוח.....31

יח. פעולה ותגובה של הכוח.....32

יט. המצבים הפנימיים.....33

כ. המציאות הפנימית.....36

הנוף הפנימי.....37

א. השאלה.....38

ב. המציאות.....39

ג. הנוף החיצוני.....40
ד. הנוף האנושי.....41
ה. הנוף הפנימי.....42
ו. מרכז והשתקפות.....43
ז. כאב, סבל ותכלית החיים.....44
ח. הרוכב וצילו.....45
ט. סתירה ואחדות.....47
י. הפעולה התקפה.....50
יא. ההקרנה של הנוף הפנימי.....51
יב. פיצוי, השתקפות ועתיד.....52
יג. התכליות הארעיות.....53
יד. האמונה.....54
טו. לתת ולקבל.....55
טז. המודלים של החיים.....56
יז. המדריך הפנימי.....57
יח. השינוי.....58
הנוף האנושי.....59
א. הנופים והמבטים.....60
ב. האנושי והמבט החיצוני.....62
ג. גוף האדם כאובייקט של ההתכוונות.....63
ד. זיכרון ונוף אנושי.....64
ה. הריחוק שכופה הנוף האנושי.....65
ו. החינוך.....66
ז. ההיסטוריה.....67
ח. האידאולוגיות.....68
ט. האלימות.....69
י. החוק.....70
יא. המדינה.....71
יב. הדת.....73
יג. הדרכים הפתוחות.....75

הערות לספר "להאניש את העולם" 76
המבט הפנימי 76
הנוף הפנימי 77
הנוף האנושי 79
התנסויות מודרכות 81
חלק ראשון: סיפורים 82
1. הילד 83
2. האויב 84
3. הטעות הגדולה 86
4. הגעגועים 89
5. בן/בת הזוג האידיאלי/ת 90
6. הטינה 92
7. מגינת החיים 95
8. הפעולה המושיעה 97
9. תקוות השווא 100
10. ההישנות 102
11. המסע 104
12. הפסטיבל 106
13. המוות 108
חלק שני: משחקי דימוים 110
1. החיה 111
2. המזחלת 113
3. מנקה הארובות 115
4. הירידה 117
5. העלייה 118
6. התחפושות 119
7. העננים 120
8. התקדמויות ונסיגות 122
9. הכורה 123

הערות להתנסויות המודרכות.....125
סיפורים.....125
משחקי דימוים.....128
תרומות למחשבה.....130
פסיכולוגיה של הדימוי.....131
מבוא.....131
פרק I. בעיית המרחב בחקר תופעות התודעה.....131
פרק II. מיקום המיוצג במרחביות של הייצוג.....136
פרק III. תצורת מרחב הייצוג.....139
הערות לפסיכולוגיה של הדימוי.....144
דיונים היסטוריולוגיים 147
מבוא.....147
פרק I. העבר הנראה מההווה.....148
פרק II. העבר הנראה ללא יסוד זמני.....150
פרק III. היסטוריה וְזַמַנִיוּת.....152
הערות לדיונים היסטוריולוגיים.....160
מיתוסי-שורש אוניברסליים.....165
הבהרה 166
א. מיתוסים שׁוּמֶרִיִים–אַקָדִיִים.....170
גִילְגָמֶשׁ ובריאת כפילו.....170
יער הארזים.....171
השור השמיימי, מות אֶנְכִידוּ והירידה אל השאול.....172
המבול.....173
השיבה.....174
ב. מיתוסים אַשׁוּרִיִים–בַּבְלִיִים.....175
התוהו ובוהו המקורי.....175
האלים ומרדוך.....175
מלחמת האלים.....175
בריאת העולם.....176

בריאת האדם..... 177
ג. מיתוסים מִצְרִיִים..... 178
פְּתַח והבריאה..... 178
מותו ותחייתו של אוֹסִירִיס..... 178
הוֹרוּס, הנקמה האלוהית..... 179
האנטי-מיתוס של אַמֶנוֹפִיס הרביעי..... 180
ד. מיתוסים עִבְרִיִים..... 182
עץ הדעת ועץ החיים..... 182
אַבְרָהָם והציות..... 183
האיש שנאבק עם האל..... 184
מֹשֶׁה והתורה האלוהית..... 184
ה. מיתוסים סִינִיִים..... 187
הריק המרכזי..... 187
הדרקון ועוף הפניקס..... 187
ו. מיתוסים הוֹדִיִים..... 189
אש, סערה והתעלות..... 189
הזמן והאלים..... 189
צורות היופי והאימה..... 191
ז. מיתוסים פָּרְסִיִים..... 193
זעקתו של זָרַתוּסְטְרָא..... 193
אור וחושך..... 194
המלאכים והמושיע. סוף העולם, תחיית המתים והדין..... 194
ח. מיתוסים יְוָונִיִים–רוֹמִיִים..... 195
מאבק הדורות של בני האלמוות..... 195
פְּרוֹמֶתֶאוּס והתעוררות בני התמותה..... 195
דֶּמֶטֶר פֶּרְסֶפּוֹנֶה. מוות ותחייה של הטבע..... 197
דִּיוֹנִיסוֹס, הטירוף האלוהי..... 197
ט. מיתוסים נוֹרְדִיִים..... 199
יִגְדְּרָסִיל, עץ העולם..... 199

תּוֹר, הוַלְקִירִיוֹת והוַלְהַלָה. הלוחם והשמים שלו..... 200
רַגְנַרוֹק, גורל האלים..... 200
י. מיתוסים אֲמֶרִיקָאִיִים..... 202
ההיסטוריה האבודה..... 202
הדורות האנושיים: האדם החיה, האדם מחומר, האדם מעץ והאדם מתירס..... 202
השמדת השליט המזויף אַרָה בידי רב-הקוסם והמכשף הקטן..... 203
משחק הכדור בשאול: ירידה, מוות, תחייה ועלייה של רב-הקוסם והמכשף הקטן..... 204
הערות..... 206
יומו של האריה המכונף..... 223
סיפורים קצרים..... 224
בית מעבר..... 225
הדממה הגדולה..... 226
הקלד את התשובה!..... 227
המוקד לשריפת גופות..... 230
מלח בעיניים, קרח בכפות הרגליים..... 231
חיבורים..... 233
קאונדה..... 234
פמפלט בקצב הטנגו..... 237
תיק פו..... 242
בדיות..... 247
תוכנה וחומרה..... 248
הציידת..... 256
יומו של האריה המכונף..... 262
איגרות אל ידידיי..... 270
איגרת ראשונה אל ידידיי..... 271
1. המצב הנוכחי..... 271
2. החלופה של עולם טוב יותר..... 272
3. ההתפתחות החברתית..... 272
4. הניסויים העתידיים..... 273

5. השינוי והיחסים בין האנשים.....274
6. סיפור למועמדים לדירקטורים.....274
7. השינוי האנושי.....275
אגרת שניה אל ידידיי.....278
1. כמה עמדות מול תהליך השינוי הנוכחי.....278
2. האינדיבידואליזם, הפירוק החברתי וריכוז הכוח במיעוטים.....279
3. מאפייני המשבר.....280
4. הכוחות החיוביים של השינוי.....282
אגרת שלישית אל ידידיי.....284
1. השינוי והמשבר.....284
2. חוסר התמצאות.....284
3. משבר בחיי האנשים.....284
4. הצורך להעניק כיוון לחיים האישיים.....284
5. כיוון ושינוי המצב.....285
6. ההתנהגות הקוהרנטית.....285
7. שתי ההצעות.....286
8. להגיע לכל החברה החל מן הסביבה המיידית.....286
9. הסביבה שבה חיים.....286
10. הקוהרנטיות ככיוון חיים.....287
11. הפרופורציה של הפעולות כהתקדמות לקראת קוהרנטיות.....287
12. ההזדמנות של הפעולות כהתקדמות לקראת קוהרנטיות.....288
13. ההסתגלות הגוברת כהתקדמות לקראת הקוהרנטיות.....288
אגרת רביעית אל ידידיי.....291
1. נקודת המוצא של רעיונותינו.....292
2. הטבע, הכוונה והפתיחות של האדם.....292
3. הפתיחות החברתית וההיסטורית של האדם.....293
4. הפעולה המתמירה של האדם.....293
5. התגברות על הכאב והסבל כפרויקטים חיוניים בסיסיים.....294
6. דימוי, אמונה, מבט ונוף.....295
7. הדורות והרגעים ההיסטוריים.....296

8. האלימות, המדינה וריכוז הכוח.....296
9. התהליך האנושי.....297
אגרת חמישית אל ידידיי.....299
1. הנושא החשוב ביותר: לדעת האם רוצים לחיות ובאילו תנאים לעשות זאת.....299
2. החירות האנושית כמקור לכל משמעות.....300
3. הכוונה, מכוונת הפעולה.....300
4. מה נעשה עם חיינו?.....300
5. אינטרסים המיידיים ומודעות מוסרית.....301
6. הקרבת המטרות לטובת מאבקים מזדמנים מוצלחים. כמה פגמים שכיחים.....302
7. ממלכת המשני.....303
אגרת שישית אל ידידיי.....305
מסמך התנועה ההומניסטית.....305
1. ההון העולמי.....306
2. הדמוקרטיה הפורמלית והדמוקרטיה האמיתית.....307
3. העמדה ההומניסטית.....308
4. מההומניזם התמים להומניזם המודע.....310
5. המרחב האנטי-הומניסטי.....310
6. חזיתות הפעולה ההומניסטית.....311
אגרת שביעית אל ידידיי.....312
1. כאוס הרסני או מהפכה.....312
2. על איזו מהפכה אנחנו מדברים?.....314
3. חזיתות הפעולה בתהליך המהפכני.....315
4. התהליך המהפכני והנהגתו.....317
אגרת שמינית אל ידידיי.....319
1. הצורך בהגדרה מחדש של תפקיד הכוחות המזוינים.....319
2. המשך קיומם של גורמים תוקפניים בשלב ההרגעה.....320
3. ביטחון פנים וארגון מחדש צבאי.....320
4. בחינה מחדש של מושגי הריבונות והביטחון.....321
5. חוקיות וגבולות הכוח הקיים.....321
6. האחריות הצבאית מול הכוח הפוליטי.....322

7. ארגון מחדש צבאי.....323
8. העמדה הצבאית בתהליך המהפכני.....324
9. שיקולים לגבי צבאות והמהפכה.....325
אגרת תשיעית אל ידידיי.....326
1. הפרות זכויות האדם.....326
2. זכויות האדם, השלום וההומניטריות, כתירוץ להתערבות.....327
3. זכויות האדם האחרות.....328
4. האוניברסליות של זכויות האדם והתזה התרבותית.....329
אגרת עשירית אל ידידיי.....332
1. הפירוק המבני וגבולותיו.....332
2. תחומים חשובים בתופעת ההתפרקות המבנית.....334
3. הפעולה הממוקדת.....337
סילו מדבר.....339
אל הקורא.....340
1. דעות, הערות והשתתפות בעצרות פומביות.....341
ריפוי הסבל.....342
הפעולה התקפה.....345
על חידת התפיסה.....351
תכלית החיים.....358
המתנדב.....365
עצרת פומבית.....367
הקהילה החקלאית בסרי לנקה.....370
עצרת פומבית.....374
אודות האנושי.....376
הדתיות בתקופה הנוכחית.....378
2. הצגת ספרים.....389
התנסויות מודרכות.....390
להאניש את העולם.....401
תרומות למחשבה.....407

מיתוסי-שורש אוניברסליים.....415
מחשבה ויצירה ספרותית.....423
מכתבים אל ידידיי.....431
3. הרצאות.....436
הומניזם ועולם חדש.....437
משבר הציוויליזציה וההומניזם.....440
מבט עכשווי על ההומניזם.....446
התנאים לדיאלוג.....454
פורום הומניסטי.....458
מה אנחנו מבינים כיום כהומניזם אוניברסליסטי.....461
נושא האלוהים.....470